

www.e-rara.ch

[De re militari]

Valturio, Roberto

[Verona], [1483]

ETH-Bibliothek Zürich

Shelf Mark: Rar 1000

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-8768>

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien - von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material - from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes - des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

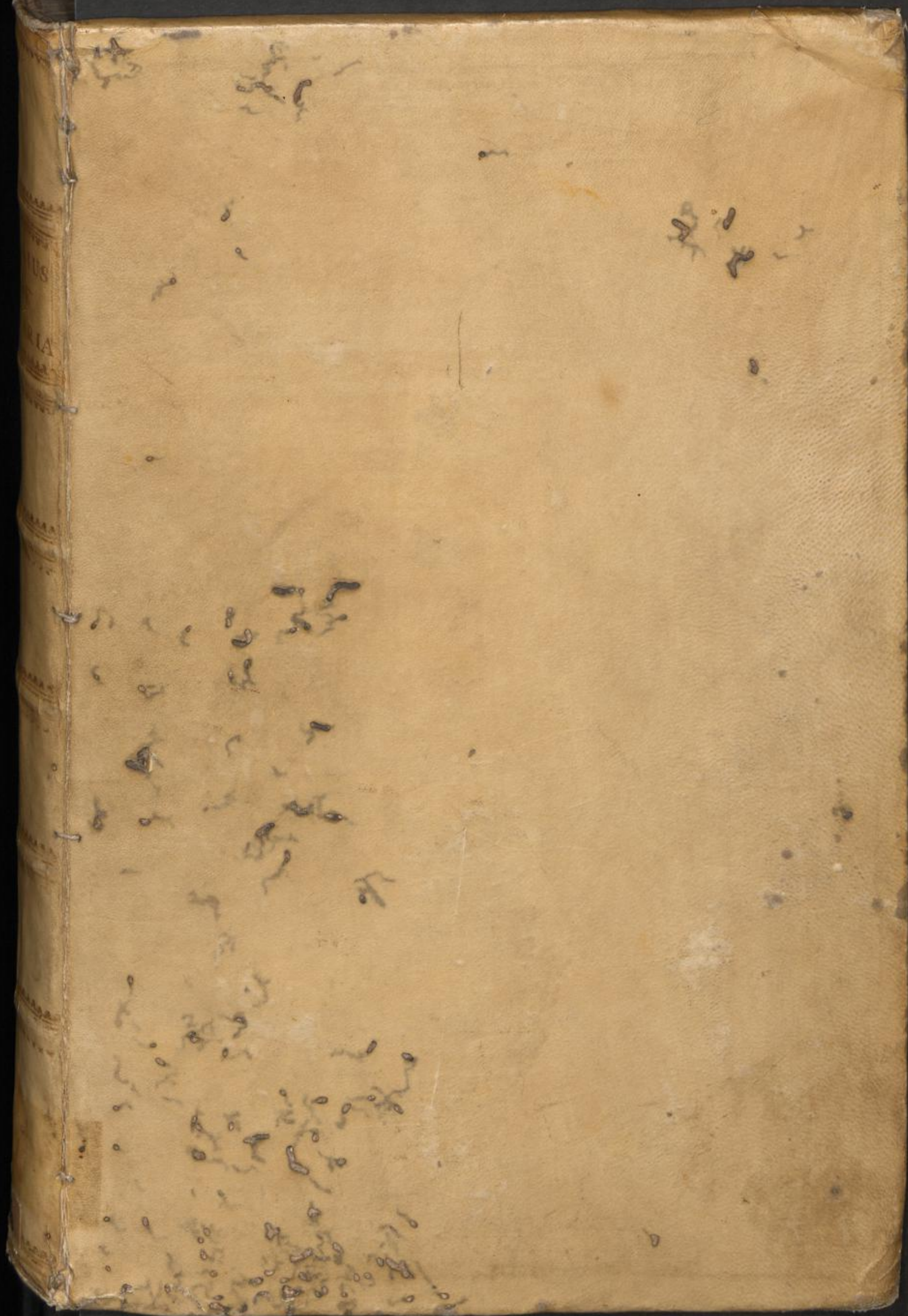
e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

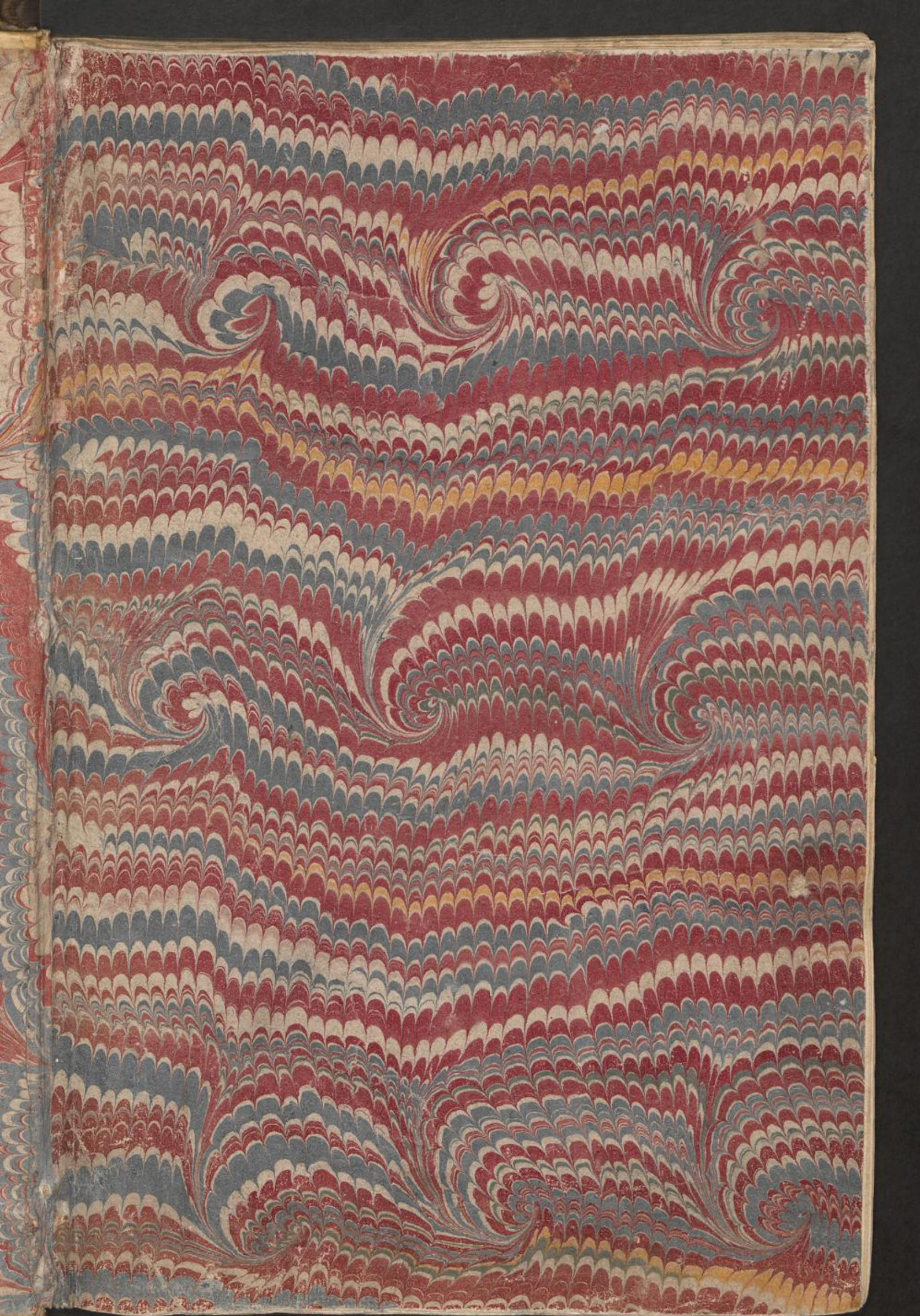

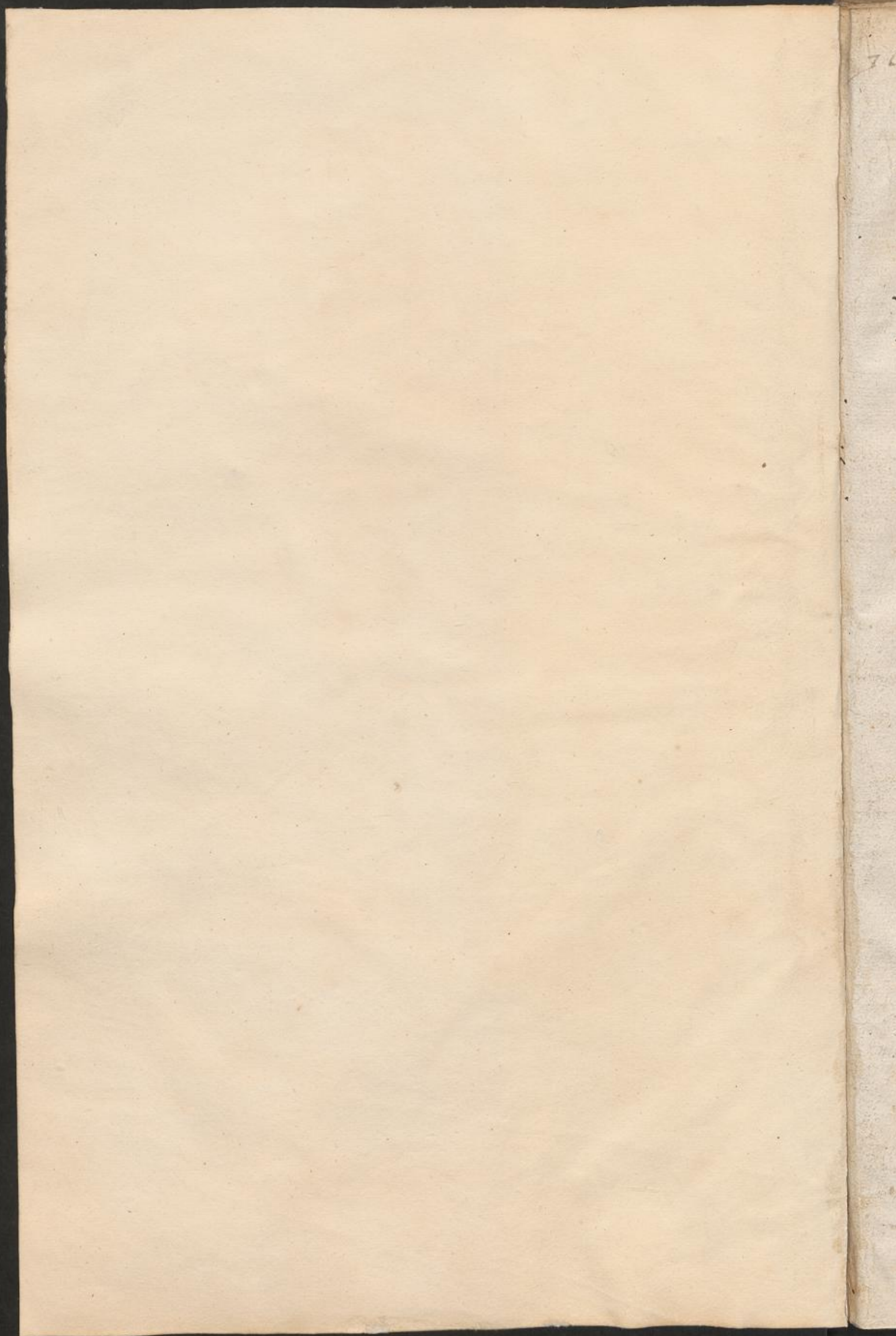
ART OF WAR.—Valturius de re Militari. Verona, 1483.

Folio, most curious wood engravings, many of them the full size of the page, vellum, 2l. 5s.

A most curious and valuable volume for the history of the art of war in the middle ages; many of the instruments figured are extremely curious, and some very remarkable for their resemblance to so-called modern inventions.

Rar 1000

760

J. M.

9 - AUG 1921

*Ex Libris
Friedrich
Hanuoverae*

Ob. 23370. 2da. Editio.

№. 1183

*see
Vallurcius*

*Vallurii Roberti Animinensis
Arca militaris
libri XII*

*Verona.
16 februarii 1483.*

Bonnius de Boninis von Ragusa.

*250 Blätter
2 Ausgabe.*

*Verona Bonnius de Ragusia
1483*

Handwritten notes at the bottom of the page, partially illegible.

Wants *Title*

" *Signature, Leaf, E1, Book XII.*

Last leaf of dedication is a reprint

Lenchus & index rerum militarium quæ singulis codicis
huius in uoluminibus continetur ut in promptu sint uni
uersa hoc est ne talium rerum curiosa perlegant; sed po-
tius sine labore ac molestia cum quidpiam hinc uel inde itelligere
uoluerint id tantum quærant sciantq; quoin loco paratum inueni-
ri queant ex quibus quæq; elegantissimis auctoribus sumptum cõ-
probetur.

Rubricæ primi libri.

Et primum prohemium cum rei militaris scriptoribus.

De prima ac de secunda rei bellicæ origine apud quas nationes pri-
mum orta & unde res bellica dicta sit.

Quid res militaris & in quod partes distributa secundum Iphicra-
tis traditionem & q; tribus rebus ut reliquæ actionum natura
doctrina & exercitatione consumitur: quæque plurimis liberaliũ
artium studiis in hæredum sit ei qui se cum gloria cæteris impa-
turum profiteatur.

De litteris hisq; qui maximi duces earum studiis incubuere pluri-
ma memoratu digna.

Ex auctoribus Demetrio Iuuenale Horatio Democrito Heraclyto
C. Caligula. M. Viprancio: Cornificio Euangelo Cabillo pictore:
Hærenio Perillo Faustino Octauio Anito. Q. Sulpitio Gallo. Q.
Fabio labeone. M. Pompilio Mariano Capella Gallo Asinio Cal-
uo Largio Licino Vatino pollione Xenophonte Cicerone plato-
ne Virgilio Germanico Cæsare: Antiloquo Hesiodo Druidibus:
Hiphicrate Aristotele philippo rege Apollonio Tyrio Emniste im-
brotomnesiphillo: Archita pictagoreo: Ennio Orosio Seneca Age-
lio amminiano Marcellino Liui Cor. Cælo Theophrasto Naso-
ne Socrate.

Rubricæ secundi libri:

Quãmaximos huic disciplinæ fructus afferat philosophiæ & hi-
storiarum cognitio quicq; maximi duces historiam scripsere

De eloquentia quantũq; huic ipsa rei conducatur

De poetis qui fructus ex eis & qui audiendi quicq; repudiandi sint

De musica & in quo cum re militari commercium eius sit.

De Arithmetica & militari geometria

Ex auctoribus Cicerone Herodoto Tucidide Timotheo Probo

Aemilio Hannibale. Q. Fabio Sylla Cæsare Asinio pollione: hircio Suetonio Opio Iulio Cæsare: prisciano philippo Antipatre: Antigono: pifone plinio ualerio Seneca: homero Xenophonte Euripi de Nenio Terentio platõe Archiloquo hieronymo Gregorio Ambrosio Athanasio Augustino uirgilio Nasone Eudoxo archita archimede Scopina.

Rubricæ tertii libri.

De astronomia uariâq; perquirendor; futurorum arte si qua est
Ex auctoribus Lucano Cicerone aristotele homero hermodoro:
dione Macrobio Censorino. C. Flacco euclide socratico appuleio
platonico: Trismegisto anneo florentino amminiano Marcello Menandro
epicuro Bruto Cuidio apolline ennio herodoto uirgilio Beroso
antipatre: achinapolo apostolo Isaja firmiano augustino ambrosio
pacuio actio flacco Statio iuuenale socrate democrito fauorino
dicearco anasarco demonacte demosthene halicarnasio catõe
denforio. M. Manirio

Rubricæ quarti libri

De legibus de medicina
De gymnastica equestriq; exercitatione de ocio militari.
Ex auctoribus cicerõe carcino Tragædo homero platone paradiso
fauorino demetrio pictaco dracone solone demade alexandro comico
Liuiio fabio pictore Marone Lucano. M. uarrone: marco catone
Nigidio cassio parmense martiale aufidio Namusa helio lâpri
dio marcello Quidio laureo Tullio Agarchide Galieno diascori
de democrito Xenophonte. C. eualgio Lenco iubba Theophrasto
flacco florentino seneca salustio plinio claudio cæsare herodoto.

Rubricæ quinti libri

De quadruplici uirtutum specie & earum distributione quic; i his
bellorum duces clarissimi habiti sunt.

Ex auctoribus catone cicerone Oppio plinio agelio plinio nepote:
actio homero flaccho crispo helio socrate aristotele Xenophonte
uirgilio seneca hesiodo Liuiio Gymnosophista marco uarrone: ualerio
maximo sempronio: asselio catone: polybio antagora poeta:
apollonio fauorino tragico aristophane comico Laberio athenodoro
philosopho.

Ex claris ducibus agide cyro eschillo Brasida: cabria sesostre:
Quinto fabio tar. scipione superiore: augusto scipione iuniore.

Sciluro: Tygranne Agatocle Amase Antigono Antagora limaco:
Memnone Themistocle Antiocho Lucullo. L. Sylla Eumene: De
made Arcto xerse Aureliano Iuliano Alexandro. C. pompilio Ha
driano Antonio Fauorino Theocrito Mytridate Cicerone. M. cra
ffo publico licinio Crasso pellopida portio Catone Epaminunda:
pomponio lycurgo publico Aemilio Tyberio Graccho Iysandro:
pompeio. A. Torquato Iugurtha philippo Cleomene lycene pyr
rho dario leo perianthro Theopompo helio comodo. M. sertorio
Antonino pio hannibale claudio Nerone camillo domitio Appio
claudio. Q. Metello scipione Nasica Melanco dionysio seniore le
one Birantio hermocrate celio pontio hannone carthaginese: peri
cle Xerxe cimone iulio caesare Antigono secundo Alcibiade Ti
moleone Timotheo Iysimacho publico Iuliano.

Rubricæ sexti libri

Belli indicendi gerendiq; aut ferendi fœderis antiquorū rationes
De euocationis & deuotionis formula

De religione antiquorum ducum

q̄ religiosa usq; adeo res militiæ erat ut non nisi sacramento miles
fieret

Quando ex uoluntario inter ipsos fœdere militare sacramentum
ad tribunos ac legitimam iurisdictionem ad actionem translatum
est quidq; iurarent se facturos

Tribuni militaris uerba cum delectus antiquus fieret

q̄ imperium belli habentibus sceptri eleuatio iurandum erat

Gentium diuersarum ratio in deligendis militibus

De delectu equorum

Rationes gentium in deligendis ducibus

Agminis siue incedentis exercitus ordo secūdu gratiam romanāq;
disciplinam

Acierum instruendarum uaria ratio

Ex auctoribus Liuius Marone Oui Varrone heraclyde Agatocles
samonico serano Furio cincio Aristotele diodoro Iulio calso cice
rone epimenide calimacho Iucano tuberōe historico homero Xe
nophonte sathyro theophrasto Salustio seneca tragico Floro eutro
pio Asinio polione Antipatre catone lucretio

Rubricæ septimi libri

de religiosis hoc est in faustis atris uel infamib; mensiū quorundā

diebus ac tempore ad bellum idoneo
 De loco metationis insidiisq; hostium deligendis quid speculator &
 quid explorator in quoq; differant
 De oppositi loci positione: multitudine uoluntate studiis ac consiliis
 Castrorum forma officiorumq; castrensiu ritus
 Legationes cum hostibus si agenda sint quales esse debeant
 Qua cautione consultationes cum hostibus habenda
 Armorum hostilium ratio habenda
 Multitudo partium spectanda: quicq; maximi exercitus prater ho-
 minum opinionem ab minimis fusi profugauq; sint
 Quid si oppugnari castra contingat
 Obsessorum exploranda studia
 q; rebus bellicis quisquis finis obuenerit nunquam negligendus
 Quid si bello pulsus munitionibus recepti sint
 Quid si hostes bello sine munitionibus pulsus
 Non esse multorum ducum sententia perunaciter neq; omnino usq;
 ad perniciem fugientibus instandum
 Dolabra hostem esse uincendum nullamq; rem summo duci ma-
 gis couenire q; moram cunctationemq; nullamq; minus q; fe-
 stinationem & temeritatem
 Cauendum ne successu rei quisquam elatus in periculum perniciemq;
 trahatur
 De conuiuiorum apparatu in castris uitando
 Quae usui uideantur utriusq; id danda uel euocanda subsidia si ex-
 ercitus nostrus castris aut locis munitis obsideri congerit aut ali-
 os obsidere deq; notis militaribus quoue tempore qui notarii ap-
 pellantur denominationem acceperint.
 Ex auctoribus Nigidio Ephoro Calisthene Damasco Philarco
 Varrone Seruio Flacco Ouidio Claudio Catone Clesbio Alexan-
 drino Anaximene Milesio Thale Marone Liuiio Sathirico Fabio hi-
 storico Lucano Iuuenale Fabio pictore Cincio .C. caesare Angu-
 sto Caesare cicerone Seneca Probo Valerio Tullo Iurone philar-
 gio Samio Petro Diacono Ennio.

Rubricae octauj libri.

Vocabula militaris ac publici honoris prisca atq; praecleara.
 Ex autoribus Homero Aristotile diodoro Marone Seneca Luca-
 no plutarcho Liuiio cicerone eusebio . M. Var. Q. Mutio scauola

Iosepho in Appionem P latone Festo pomponio iurifcon. paulo iurifcon. Terentio Ascanio: P ediano Valerio maximo Vlpiano La uinio: Pomponio poeta Tito Lucretio Fabio pictore Masurio Sabino Plinio Ouidio Propertio. A. Gelio Actio Quintiliano Calidio Valgio Ruffo: Tirone Tullio Cassiodo Gratiano Iunio Trebatio Fenestella: Numma Pompilio lege. xii. Tab. Modestino Valerio Anciate Iulio Capitolino: Marcello Flauio Vopisco: Labeone Antistio Atheio Capitone Probo Aemilio Suetonio Prisciano Iuvenale sathyrico comico: Macrobio libro Regum Spartiano Tertuliano Cæs. Curtio Act. apostolorum: Eutropio elio Crispo: Iphicrate: catone Sisenna Orosio iustino Pomponio Mella Vegetio Plauto: pictaco Ophilio cecilio cassio Iulio cælio: Modestino Seneca tragico Nonio Marcello iuliano frontino:

Rubricæ noni libri.

Quid quotuplexque bellum & unde cæteraque bellici exercitus uocabula eorumque denominationum causæ.

Ex auctoribus Seruio: cassiodoro festo Horatio Ouidio Liuiio cicerone: Labeone lucilio: lucretio calistrato salustio Statio Virgilio terentio donato cintio. A. Gelio uegetio plutarcho ephoro calisthene Polybio iosepho Martiale cæsare curtio: Varrone frontone Herodoto columella Quintiliano diodoro ualerio Anc. lucano ulpiano: helio spartiano sabino: cassio Lactantio cornificio uictorino pertio Bannio casso: prisciano herodoto hennio plinio Martiano fenestella Gaio: iulio capitolino Trebatio scauola petronio arbitro. seneca didimo Aristonile Aruntio uictorino dardano terentio: care plauto homero flacco foca Mesalla Aurelio Opilio fabio placida: Memmo tragico lælio Apuleio Augustino cæsare masurio sabino. Q. claudio cælio sabino catone iustino lucilio claudiano tibullo.

Rubricæ decimi libri.

De militari cultu qui pro consuetudine gentium & inuentu hominum uariis reperitur.

De armis: & unde dicta sint

De armis quibus tegimur.

Quæ arma ad nocendum apta: instrumentaque bellica quibus nominibus explicentur.

De signis militaribus.

Ex auctoribus Valerius maximus: Virgilio: Iulio Capitolino Ve-
rio Flacco. Varrone: Suetonio Iobba: Liuius: Seneca. Spartiano: He-
lio: Lampridio: Iuuenale: Cosentio: Cicerone: Quintiliano. Labeo-
ne Pomponio Cassio: Horatio: Martiale: Plutarcho Lucretio Vipi-
ano: Gaio Diodoro Statio. A. Gelio Hieronymo Neuius Plinio. Sa-
lustio Iustino Capro Homero Trebellio Pollione Pacuio. Seruio
Herodoto Festo. Q. Curtio Iulio Higino Euripide Aristotele Ve-
getio Xenophonte Socratico: Lucano Acrone Macrobio Neuius: Pri-
sciano Nonio Marcello: Rabano Apul. Persio Aemilio Probo Lu-
cilio Ennio: Vitruuio Solino. Amiano Marcellino Hieremia Fa-
bio Placide Claudiano Tibullo Boetio: Genesi Foca Orosio An-
con. Iosepho Firmiano Seneca Tragico Laertio Diogene Stratone
philosopho: Caesare. sacra historia: Pindaro Calimaco Antipatre
stoico Cornificio Platone Eusebio Propertio Petronio.

Rubricæ undecimi libri.

De bello nautali et quando primum apud Romanos quique primus na-
uali triumpho dignus habitus est.

Quæ materies fabricandis nauibus utilior cætionis lunæque tempus
spectandum:

De clauis quibus iungenda est materies & cuiusmodi esse debeant.
Primus nauium usus & prima earum forma a priscis probata no-
mina earum quique

Gubernandi adminicula seorsum primus inuenit

Ventorum numerus eorumque nomina rationes & effectus

Astrologia nautica secundum lunæ solis siderumque obseruationes

Pronostica tempestatum ab elementorum passionibus & eorum quæ
inde ortum habent.

Remedia periculo affectis

Quid agendum antequam cursus in hostes dirigatur

Quid si classis classi obiciatur

Fluminum transitus ex inuentis memoratu dignis

Qui terrestres quique maritimi maximi exercitus

Ex relatu terra & mari clarissima militum gesta

Aemulatio gloriæ & ducum comparatio atque præstantia.

Pœnæ desertorum & militum animaduersio uaria ducibus non ob-
temperantium: Ex auctoribus. L. Pisone Catone: Aristoule Tibul-
lo Varrone Cecilio Africano Cicerone Liuius Salustio Isaias Da-

niele philo. Stephano Lucano Diodoro Virgilio horatio Seneca
P linio Lucretio Oribasio homero Andronico Cireste Ouidio Pa
pinio herodoto Cicina Metrodoro Tranquillo Nigidio Arato mar
tiale Caelio Floro Suetonio Claudio Quintillo Xenophone hete
sia Emilio Probo Iustino Orosio dione Plinio Fabio historico Plu
tarco Eusebio Cornelio egisippo Iosepho Iuuenale eschullo Anti
oco Aurea capra darate phrigio ennio Trogo Augustino Theo
phrasto curtio eutropio solino.

Rubricæ duodecimi libri.

De triumphis quidq̄ triumphus & unde.

De trophæis & unde & in quo a triumpho differat q̄q̄ ouem alii ui

ctoria potiti alii bouem hūcq̄ alii uel gallum imolare cōsueuerāt

Varia secundum diuersas gentes & nationes triumphorum genera

q̄ non omnibus triumphis decernābatur & quibus.

Triumphantium insignia & ornatum.

Romanorum mores in triumphis.

De coronis leges.

privatorum honores.

Merita uictorum & triumphantium prænominibus siue cognomi
nibus celebrata

Extremæ gestis maiorum præmia.

Suppositum non solum sed defunctorū ducum memoriæ celebres
tituli & de columnis obeliscis pyramidibus arcub⁹ stauis clypeis

Tabulis cantatrisq̄ ad id ex ædificatis ludorum celebrationes prin
cipium ex bellis diis oblata.

Ex auctoribus plutarco. M. Varone tranquillo Liuiio Crispo Virgi
lio Iunio Iuuenale sabino masurio dionysio catone Verio Aristote
le Nasone homero diodoro Ferecide actio plauto cecilio claudiano
L. pilone pindaro calimaco mnesteo theophrasto claudio saturnio
cicerone Graco Neuiο possidonio cæsariensi helio sexto menadio
edipode sophocleo Valerio anciate plinio euemero herodoto duri
siano aristogora dionysio arthemidoro alexandro polihistore Bu
toriade antistene demetrio catone censorio. L. actio Ouidio. C. acta
cilio. Q. Floro. Q. asconio Firmiano marcio uate silius capitone
Gelio flacco.

Illustri Pandulpho Malateste principi Ariminensi Paulus
Ramusius Ariminensis iuris utriusq; consultus Sal. plu. dicit

Clarissima progenitorum tuorum facinoratorum & bello magnifice
gesta me ciuem tuum coegere conscriptum accuratissime opus de
re militari conteranei mei Roberti Valturii ad te transmittere: quod
incuria castigantium pariter & imprimentium ab Archetypo dissi-
mille & deuians multis mendis deforme neglectumque iacebat. Illud
sane pro uiribus dum Veronae sub Magnifico & Clarissimo Anto-
nio Venetio a publico iure reddendo uacarem non sine paruo labo-
re succisuis horis recognoui ut pro eo iure quo conciuui meo debe-
bam id in pristinum nitorem & doctis legendum restituerim: cuius
laboriosam castigationem & diuini prope operis huius emolumen-
tum tuo nomini princeps iocundissime dedicaui: quo documeta il-
la percurrere facile intelligas quantopere maiores tui in eo genere
excelluerint: adeo ut si militum praecipua stratagemataque nulla littera-
rum monumentis tradita essent potuissent abunde ex Malatestarum
genere strenui ac inuicti armorum duces cunctas gentes huiusmodi
disciplinae peritiam gestis suis condocere: exemplarque continua bel-
lorum exercitatione ac laetissimo triumphorum splendore & praesenti-
bus & futuris praestare. Adest fere ante oculos Robertus Malatesta
Sigismundo patre ortus: cuius memoria obortae lachrymae scripta
demoluntur: Hic octauum & decimum agens annum aduersus exi-
nos piceni populos ab Anconitanis delectus imperator & tot hosti-
bus stratis captisque quadringentis uictoria triumphoque potitur: Non
multo post quom Fani teneret imperium obcessus a Pio romano
pontifice equite pediteque potentissimo ipse parua manu romanos mi-
lites saepius in fugam uertit. Ad trigessimum aetatis annum Romae
commoratus ubi omnes tanti uiri speciem & uirtutem admiraban-
tur Sigismundum patrem Arimini obiisse praesensit: quem uniuersa
Italia & Achaja ducem excellentissimum prius fuerat experta.
Aduolat Ariminum Robertus moerore plenus: quem ciues ad unum
exoptantes sibi principem delegere. Interea Pauli pontificis maxi-
mi florentissime armatorum copiae Arimini suburbanum rubescen-
te aurora clam subintrauerunt: Robertus uero inuicto animo gran-
dem romanorum exercitum parua tyronum manu pellit fugatque
cuius ob egregia facinora Florentini omnium consensu militum.

imperatorem sibi delegere aduersus ingentes Sixti pontificis
maximi & illustrissimi Ferdinandi regis vires, quibus maxime
uniuersa premebatur Hetruria, spiritum emissura ni Rober-
tus inclytus uirtute, scientia rei militaris auctoritate præ-
adfuisset. Matthæum Capuanum militiae ducem ad Thra-
sumenum lacum vertit in fugam, reliquis militibus fœdis-
sima nota sub iugum ire compulsis: is profectò suis armis su-
aq uirtute dignissimus qui serenissimi imperii Veneti dux mi-
litum maximus aliquando capitolas arces & romanam ec-
clesiam seruaturus, totius senatus suffragiis gloriosissime cõ-
stitueretur. Audiatur nunc quæso uniuersus christi populus &
cognoscat romanæ ecclesiæ ad interitum pene uulnera. Vene-
rat sapientissimus Calabriae dux iam iam romuleas arces ar-
ces euersurus, accurrit ueluti Papyrius Cursor & Furius Ca-
millus, Pub. Decius, Curius Dentatus, Valerius publicola,
Robertus Malatesta, iussu serenissimi senatus Veneti, assu-
eti perpetuò ecclesiam conseruare, Calabrum ducem tan-
topere minantem conferto Marte fugere coegit, cuius ca-
stra prostratis vexillis, direptis impedimentis, gloriosissi-
ma uictoria cepit, duces egregios, & milites quadringentos
triumphum Romam spoliis, & militaribus signis onustus
deducit; uenientem Sixtus summus Pontifex amplecti-
tur, collaudat, admiratur tantis periculis liberatus. Rober-
tus uerò dux inclytus summis in conflictu penè dici labo-
ribus & æstu fatigatus in morbum incidit, sanguinisque pro-
flunio à nobis emigravit inter diuos candidatus lauream
perpetuò virentem recepturus, quem gratus & pientissi-
mus pontifex maximus ante obitum deplorans uisere cõ-
stituit, & ipsum ecclesiæ uerum seruatorem terrenæ labis
contagione purgatum, larga & indulgenti uenia ad cæle-
stem triumphum condonavit. moritur itaque Romæ Ro-
bertus Malatesta anno ætatis suæ quadragesimo, dux abun-
dans bellicis laudibus, & in æde diui Petri conditur elatus
mœrore publico. Quorsum hæc dicet quispiam? ut tanti
principis, quem Venetorum senatus & uniuersa deplorat
Italia, aliquid literarum monumentis mandarem, utque
magnificis progenitorum tuorum exemplis exardescens,

& paternæ uirtutis æmulatione acrius ad uirtutis gloriam
euehare, & sepius legendo accuratè castigatum opus, Ra-
musios tibi deditissimos & domesticarum laudum præcones
recognoscas. Vale.

Eiusdem Pauli Ramusii epigramma,

Armorum fulmē iacet hic Malatesta Robertus,
Cuius præstantes gloria vicit Auos.
Nam post mille acies superatas Marte secundo,
Dum soluit patrios obsidione lares,
Agmina prostravit Tuscos immissa per agros
Et Calabri fudit fortia castra ducis.
Occubuit posthæc inter fera prelia certe
Non potuit fato candidiore mori.

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM
HEROAM SIGISMVNDVM PANDVL
PHVM MALATESTAM SPLENDIDISSI
MVM ARIMINENSIVM REGEM AC
IMPERATOREM SEMPER INVIC
TVM ROBERTI VALTVRII REI MI
LITARIS LIBRORVM PRAEFATIO.

Redo equidē nec sum nescius
dux & Imperator inclyte Sigif
munde Pandulphē: Tanta est
liuoris & inuidiæ nostri huius
sæculi malignitatisq; pueritas
q̄ multos hoc meum incessu-
ros opusculum q̄ in tanta scili-
cet probatissimorum utriusq;
linguæ scriptorum copia qui
accurate & eleganter rei milita-
ris præcepta tradiderunt: ego
potissimum ausus sum temere
ac ieiūne libros de tanta re comminisci in qua primum censorum
aciem struam q̄ coepti mei rationē reddam q̄ de præscriptiōe ope-
ris huius diferendum quicq̄ putem. Inter istos itaq; qui mea legent
nouum immo antiquum & admirabile hominum genus fore scio
nec mihi soli ultimo hominum: uerum primis ac maximis impor-
tunum Quibus nihil rite fiat quibus cum loqui si coeperis: fastidiāt
singula sua: licet non eddant indignenturq; nunq̄ in sententia per-
manentes si ueluti muta & rationis expertia uitam silentio prætere-
as. Nonnulli ueluti sues in luto grunientes quum norint forsan ad
hanc immortalitatis & gloriæ partē ex litterarum & ingenii sui co-
natibus aspirare non posse nec inuenire nec explicare sermone qd̄
fuerit inuentum in cassum me laborasse contendunt. Et quoniam
nixu ipsi suo minime iuuabuntur nullum adiuuari posse censebūt
Alii ueluti apum fuci & improbissimi Sicophante solita libidine
omnibus detrahendi & ad singula quæque cæpenda proni & inge-
niosi non deerunt interpretes qui calumniabūtur singulorū ordinē

eo pacto scientiæ phamam sibi aucupari credentes qui puerilis iactantia studio tenebuntur obnoxii Quum olim consueuerint adolescentibus ab insigni accusatione aliqua primum nomen auspicari Formionis peripatheticæ sectæ philosophi: aut Sergii Galbæ per similem me dicent. Alii cum nitida ego ut illi cute & corpore propter umbram molli nullo unquam uulnere admissio de re militari de fortitudine ac ignauia ducum: de instruenda acie: de loco castris capiendis idoneo multisque id genus uerba facturus sim ad eum maxime ducem qui & castris nutritus sit & exercitus maximos duxerit semper inuictus. Erunt & alii porro difficiles monstruosi Lucifugi qui falsam scientiæ persuasionem induent: sub peritiâ tamen contentatione ac doctrinarum suarum opinione multa sibi arrogantes & intra sese nescio quid inepte cornicantes quique non tam criminibus quam maledictis anitentur obruere: quorum uoces tumentiaque uerba minime perhorrescentes nihilo pluris ego faciam quam Demetrius ille quem dicere solitum accepimus eodem sibi loco uoces esse imperitorum: quo & uentre redditos crepitus: quum nihil pene intersit qua parte corporis sursum an deorsum turpiter sonent. Acrius urgebunt alii & conculcabunt mihi illud sathyricum: Tenet insanabile multos scribendi Cacethes illius obliti non minoris in sathyra: est quoddam prodiere tenus si non datur ultra: Quos omnes & si possum iure meo repercutere: malim tamen æquo animo intactos linquere maxime quom haud quaquam ex eorum sim numero qui emulis carere uelint: & eo sint studio & ingenio prouecti ut nihil reprehensibile nihil nisi ad unguem perfectum habeant. Non pigebit igitur si qua me inconsulte præterierint: quanquam mea diligentia & curiosa perscrutatione ueterum ex libris explorata omnia esse sciam uel amicorum uel eruditorum monitu si uera fuerint emendatione corrigere: si minus: Democriti potius risum quam Heracliti lachrymas sequi uelle. Non enim egre feram hanc esse de scriptis meis existimationem ut qui nesciunt doctissimos: grauissimos: sanctissimosque uiros ab emulis quibus resecta sunt omnia perperam talia perpeffos esse intelligant atque ut a poetis initium sumam qui sunt multo antiquiores quam historici: quam oratores: quam cætera scriptorum genera Homerus primus omnis philologiæ dux & antiquitatis parens diuinarumque omnium inuentionum fons & origo fuit: Haud quaquam tamen sic posteritatis studia restrinxit quin emulos haberet quam plures & labantem &

I
cedentem oneri & dormitantem eum nonnunquam appellent: sed
zoilum illum imprimis quod mirabere qui a Macedonia Alexan
driam profectus optauit sibi cognomen ut Homeromastix appella
retur quum sua Ptolomæo regi contra Iliadē & Odysseam scripta
comparata recitaret: quanquā ante annos mille diē obiisset Home
rus: Maronein uatem Mantuanum disciplinarum omnium cogni
tione ad unguem excultum: & cuius anima ut inquit Flaccus cādi
diorem aliā non tulit terra ab. C. Caligula nullius ingenii a. M. Vi
pranio repertore: ab Cornificio Euangelo: Cabillo pictore: Hæren
nio Perillo: Faustino: Octauioque Auito: ac multis aliis nō tanquā
imitatorem uerum etiam tanquā defloratorem & ueterum compil
latorem publicumque furem nouimus esse notatū. Hæc eadem a
maluolis passus est. P. Terentius Comitorum summus qui comœ
diarum prologos in defensionem Scænis dedit. Urgebant enim co
mœdias eum omnis a Polodoro ac Menandro transtulisse & a Læ
lio Scipioneq; in scriptis sic adiutum ut merito non sua sed aliena p
suis edentem criminarentur. Sunt qui non tam ab his qui tum ado
lescentuli forte fuere quam a. Q. Sulpicio Gallo qui consularibus
ludis fabularum dandarum initium fecerit: uel a. Q. Fabio Labeo
ne & M. Pompilio consulari utroque ac poeta uiris ut pote quorū
operam & in bello & in otio & negotio nedum Terentius sed. S. P.
que plerunque ro. fuerit expertus Quis. M. Tullio Cicerone doctri
narum luce in eloquendo ornatior: quis foelicior in explicādo: quis
in persuadendo potentior: qui in arce romanæ eloquentiæ stetit: id
nec dum inter ætatis suæ homines uerum apud posteros affecutus
ut eius non arpinatis cuiuspiam hominis sed animatæ diuinæq; po
tius eloquentiæ nomen habeatur. Obtrectatorum tamen morsus eui
tare non potuit quominus in eorum linguas incideret: hūc enim græ
ci repetundarū dignū accusari censent q̄ ea litteris mandaret quæ
haud primū ex se forent inuenta. Criminantur alii incōposite eū
loqui & non modo tumidū sed redundantē in repetitione nimium
denique atque uerbosū quū tamen mos sit ei profundā reꝝ scientiā
sub breuitate uerborum tegere: Martianus Capella uitiosissimū ī clau
sulis reperiri eū turbante numeros quadā permixta confusione di
cit. Nonnulli quoque inter maximos uiros tā prodigiosi extiterunt
in quibus sunt Gallus Asinius Caluus & Largius Licinius cuius li
ber in sugillationem eius atq; notam etiā inuulgatus fertur infami

titulo Ciceromastix ut scribere ausi sint oratorē maximū improprie atq; inconsulte locutum: quos itidem ut in oratione etiā sua Vatinus testis est ob insignem linguæ festiuitatem consularem eum Scurram minus puduit appellare: quodq; magis mirabere tanta est iudiciorum uarietas. Extat eiusdem Ciceronis de optimo genere dicendi liber: tale tamque ex alto sumptum opus: ut idem in epistolis egre attigit. A. M. tamen Bruto ad quem & cuius precibus scriptus erat erudito uiro licet & scribentis amico non probatur. Quis Demosthene in tanta graiorum hominum eruditione oratoriæ artis præceptis & dicendi usu ac maiestate præstantior. Et quanq̃ quim dicturus esset concursus in audienda causa ex omni græcia fieri solitos monumentis atticis atq; latinis memoriæ proditum sit. Attamē hic ipse huius quem modo diximus Ciceronis aures Persæpe non implet. Quis Epicurum intoleranda superbia detrahentem omnibus non audiuit Pythagoræ Empedocli Democrati: quem amicum licet: totis uoluminibus lacerasse traditur q̃ in philosophia paululū a se suisq; in sanis opinionibus discordaret Democritum a quo quæ sciebat in philosophicis cuncta didicerat & quem exigua mutatiōe uerborū in omnibus sequebatur hunc acrius inurebat: nēpe qui magistro caruisse gloriaretur & uideri uellet. Secuti sunt in hac detrahendi libidine Epicurū Metrodorus atque Hermacus supradictos quoq; philosophos lacerantes nec ullius magnitudini parentes aut gloriæ quando idem Epicurus mirum in modum Platonem spernit & contumeliosissime Aristotelem uexat aduersus Tritamū hominem in dicendi nitore tantum: ut ob diuinam eius eloquentiam Aristoteles Theophrastum appellaret Scito sermone & Attico inuenitur scripsisse etiam sceminam ac meretriculam quidē. Fuit & Zenon ipse maledicus & aspernator non imodice qui & Chrysippum philosophum acutissimū & eiusdem sectæ nominans contemptim non Chrysippum sed Chrysippam semper diceret nec modo qui tum erant. Appolodorū siue cæteros coetaneos conuitiis ac maledictis incesset: sed parentem imo deum philosophiæ Socratem latino uerbo usus quo mordatior credo esset scurram Atticum appellaret. Similiter qui de Platone Xenophonteque duobus Socraticæ amoenitatis luminibus exquisitissime scripsere non affuisse ab ip̃is motus quosdā tacitos & occultos simulatis & emulatiōis mutæ putauerunt. Fuit & Annei Senecæ in Fabium Quintilianū & Quin-

tiliani in Senecam detractio non leuis & quānq̄ ambo excellenti ingenio & doctrina uiri eodem caelo geniti: quos aetas: quos professio pene uinxerit: seiunxit tamen ideo parium immo disparium pestis liuor: ut nec Fabius Senecam ore pleno probare possit: nec ille de Fabio par pari referens nisi contemptissime loqui Liuium historicum celeberrimum: tamen si lacteum sibi alii: alii uberem & beatū eloquentiæ fontem uocent Canis tamen ferox fateor princeps: sed minime rudis ut Senecæ dicta commissiones moeras & sine calce arenam esse dixit: sic uerbosum hunc in historia negligentemque carpit: cui & Pollio patauinitatem quampiam dicit inesse: Salustianæ orationis breuitatem qua nihil apud eruditos elegātius nihil potest esse perfectius. Maligne etiam reprehendere insciteq̄ obrectare pleriq̄ conati sunt: utq̄ ad sanctos patres conuertatur oratio: quis Hieronymi contentiones non audiuit: non legit: cum Rufino aquiliense: cum Iouiniano: cum Vigilantio: quem nonnunquā proprio nonnunquā mutato nomine dormitantem appellat. Quis eiusdem cum Augustino non uidit epistolas a quibus quum contentiōis studium & uoluntas forte absit: more sanctorum in quibus illi duo oī genere doctrinæ & uitæ sanctimonia omnium iudicio excelluerūt emulationis tamen non paruæ speciem quandā præ se tulisse haud dubie uisi sunt Cyprianum in omni genere oratoriæ artis admirabilem & cuius ingenii facilitatem copiam & suauitatē admiramur omnes. A peritis tamen quibusdam accusari derideriq̄ solitum legimus: & una sui nominis littera immutata Caprianum appellari: q̄ ingenii tam diuinitatis uenam ad dominicam orationem ac humilia quædam alia litterarum ignaris solum enodanda conuertisset. Ad postremum quum constet ingeniiis omnis æui præcellentibus unū hoc uenenum unamque labem inuidiam extitisse. Non mirum tibi Sigismunde nec cuiquam uideri debet si contra me pusillum hominem & indoctum scholastici quidam & circumforani rabulæ latent atque desæuiant: quo circa lectorem etiā humanitatis iure postulo quisquis ille erit qui uiderit hæc ne iurgiis insectetur conterat uel detestetur. Verum si ab initio legerit perlegat quoq̄ & in legendo quæ alibi norit: quum nihil scribi omnino noua inquisitione possit minime tanq̄ iniqua repudiet: satisq̄ esse iudicet nō esse hæc nec in compitis neque in tabernis litterarum ludi ualde protrita. Illud denique peto ut non erudiendi ostentandiq̄ noui aliquid magis q̄

restaurandi gratia quæ deperdita erant clarorum uirorum monu-
 menta quasi maiorum demonstratiõe uestigiorum scripta hæc ex-
 istimentur: atq; ut eiuscæ deperditæ rei noticia plenior habeatur ab
 ipsis (ut ita loqr) cunabulis scriptores eius auctores recensebo quos
 & multos & præclaros tam græcorum q̄ latinorum aliarumq; gen-
 tium fuisse comperio: Demetrium scilicet Phanostrati filium: pha-
 lereum Democritum: Xenophontem pyrrum Epyrrotarum regē
 maximum: Iphicratem atheniensem: Anacharsim Scytham: Cin-
 cium: Iulium: Higinum: Catonem Censorium: Marcum Varro-
 nem: M. T. Ciceronem: Cornelium celsum: Martianum: Modesti-
 num Marcellum Sextum Iulium Frōtinum Vegecium Renatum
 patrinum. His minus omiſſis quæ a Romulo: Numma Pompilio
 Tullo Hostilio: Ancho Martio Tarquinio prisco Seruio Tul. ex
 regibus. Ex Cæsarum uero & Augustorum familia Iulio Cæfare
 Diuo Aug. Diuo Traiano Adrianoq; instituta inuenta commuta-
 ta uel reuocata sunt: quorum pene omnium libri qui scripserūt cū
 uel temporum uicio uel iactura quadam nostra deperissent: illique
 ipsi qui fato minus essent absumpti in multis deficerent quæ ad rē
 spectare uidebantur. Suscepi laborem nouæ huius commentatio-
 nis tuo tantum nomini dedicandum. Nullus enim occurrebat alius
 neq; amore aut errore teneor in tanto nobilium ducum & impera-
 torum numero cui iure suo munus hoc dedicari dignius posset.

Quippe qui hac solus tempestate castrorum filius exercituum pa-
 ter optimis quibusq; doctrinis & artibus belli imbutus clarissimis ex
 acti temporis ducibus peculiari quadam amoris gratia militaris hu-
 ius rei afficeris uitam illorum ac gesta studens emulari eoq; liben-
 tius id effici q; concilium cælestium terrestriumq; insedibus imor-
 talitatis te collocasse uidebam: omnemq; inclytæ domus tuæ gloriã
 subditorumq; populorum spem in tuam potestatem transtulisse ut
 non aliter ac dei nutu sine dubio factum sit q; tam arduus ecclesiæ
 ro. casus emerſerit quo heroicam diuinamq; illam uirtutem tuã fa-
 cile posses ostendere. Nec egre feres de te audiens quod aliquando
 de summatibus uiris & illustribus dictum est & litterarum custo-
 diæ traditum ut enim Hectorem & Achillem troiam belli celebri-
 tas claros fecit: innumerabilis Xerses exercitus & Marathonia pu-
 gna Milciadem Camillum Galli: manlium capitolina defensio Sci-
 piones carthago: Cymbri & Theutones Marium Pompeium Mi-

tridates atque pyræte. Cæsarem Britannia Gallia atque Theſſalia: Sic te diuina ſigna per omnis Italiæ oras: per omnes exteras nationes no-
tiſſimum clariffimumque reddiderunt: cum Eugenio pōtifice ma-
ximo omniumque ſanctiſſimo præſide: tu gentibus eius aduerſus
egregium ſane ducem Franciſcum Sforciam ſocerum tuum poten-
tiſſimum ac acerrimum dominici tunc gregis hoſtem: aduerſuſque
Florentinum Venetumque populum Imperator inuictus aſſeſ ac
ſacroſanctam eccleſiam eius gētibus laceram & armis oppreſſam
breui temporis curriculo contra communem omnium opinionem
ad ſummum dignitatis ſuæ culmen inſtinctu diuinitatis mētis ma-
gnitudine ductuque tuo conſilio & auctoritate prouexeris: neque ali-
ter illum ipſum caſtrenſem impetum atque conatum tuum qui præ-
ceſſerat contra hæc ipſa eccleſiaſtica ſigna & illu. Tarroconēſium
regem Alphonſum Philippumque Mariam in ſubrium: Lyguæque
ducem bellicoſiſſimū reor extitiſſe niſi quia maxima ui maximoque
discrimine modeſtia tua illuſtranda erat ac ueluti cæli temperiæ uē-
ti imbresque commendant. Ita ad augendum tuæ dignitatis cumulū
apud pontificem apud omne genus hominum illum tumultū: hūc
ſpectatiſſimum triumphum præceſſiſſe crediderim: ut quot in illo
turpitudinis notas extingueres tot in te triumphales coronæ reful-
gerent. Conuenientiſſimum præterea uidebatur ut cui merito om-
nia debeo & imperio ſubſum ipſi meū: ſi quid eſſet præ cæteris di-
cicaretur ingenium: Sperans denique id fore morte obita ut ad poſte-
ros aliquando non inglorius commigrem & uiuam: ubi ſi immor-
talitatem illam quam omnes expetunt: pauci uero aſſequuntur uel
ipſe non aſſequar. Gaudebo tamen tuo auguſto paternoque nomi-
ne: cui hoc de re militari opus inſcripſi conſecrauique: me diutur-
nam lucem & ſempiternam quandam gloriam adepturum qui for-
taſſe ſine te qui multis me ad ſcribendum rationibus impulſiſti in
nebris abiectus iacuiſſem. Sit itaque tuo tantum nomini dicatum:
& quid de te mihi pollicear uideas obſecro. Nunquā enim huiusce
libri exordio nomen ipſum legetur tuum quom paſſim & ubique
gentium ſublime magnificumque prædicetur: quin mihi ſplendo-
ris & gratiæ plurimum ſit allaturū. Putabunt enim ſinguli ad quos
liber iſte peruenerit non parua nec inutilia ſe percepturos: dum tā
ſplendidum tam præcellens tā illuſtre ipſis primis apicibus nomē
tuum intuebūtur & legent. Suscipe igitur clementiſſime ac optime

princeps Sigismunde Pádulphe gratissimis tuis múnusculū hęc
exiguū: licet ab animo tam tibi deditissimo tuīq; amantissimo p
fectum intentiusque leges quom aspirare tibi inter plurima strepē
tium occupationum tuarum agmina licebit: inuenies profecto plu
rima in hoc opere quæ tibi sint aut uoluptati maxime legisse aut or
namento uidiſſe aut uſui meminisse: quippe quæ præceptis & exē
plis ſuis oblectare atq; instruere bene institutum animum poſſint:
De cuius cauſis nil attinet plura nunc diſſerere quom qdem ſingu
la partes eius deſtinatis aliquot uoluminibus explicandæ ſint: quas
ordine ſuo tunc demum proſequar: quō præfatus fuero pauca quæ
dam de ipſius rei origine ab aliis pene omnibus omiſſa ſcriptori
bus: quam reor ad uniuerſæ etiam rei deſcriptionem ab aliis quoq;
pluribus intactam maxime profuturam.

De prima & ſecunda rei bellicæ origine apud quas nationes
primum orta & unde res bellica dicta ſit Cap. I

Vom itaq; inter omnes priſcæ auctoritatis uiros qui Xe
nophonte ac Ci. duce clariore mentis ratione uiguerunt:
non dubium ſit per ſe hominis uim imbecillam ac fragi
lem nimis non ſatis eſſe quo res omnes domi & foris ſibi cōmodas
ad uitam poſſet amplecti: alteriuſq; indigere legitima maris & foc
minæ copulam conſtat comparatam eſſe natura ut & utiliſſima &
maxime neceſſaria uitæ ſocietas iniretur: ut quod alteri plerūq; de
eſſet præſto ſummeretur ex altero: tum etiam quom uictus nō uti
primum palam & in propatulis campis: ſed intra domeſticos parie
tes accurandus erat: neceſſe fuit alterum foris ſub diuo eſſe qui la
bore & induſtria compararet quæ tectis includerētur fruges & ali
menta. Quom uero partæ res intra limen eſſent congeſtæ alium
eſſe qui & congeſta ſeruaret ad uſus uitæ neceſſarios. Iure igitur &
natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam:
uiri autem operam omnem & curam ad exercitationem forenſem
& extraneam ad inedia & uigilias æſtus & algores tum etiam iti
nera & labores pacis & belli: cæterarūq; artium & militarium ſtipē
diorum perpetiendos: idcirco natura uiros q̄ mulieres fecit audaci
ores quod neceſſe eſſet foris & in aperto uitam tuentibus nōnunq;
manu & uiribus iniuriam propulſare Huiusmodi autem homines
aliis belli propulſatores & arma tenentes: aliis cuſtodes: aliisq; mi
lites notiori uocabulo libuit appellare: quo ſit ut hæc militaris res

ad comoda uitæ consequenda secundum naturam apud coctis iure sociatos conciliaque hominum quæ nostri homines ciuitatē appellant: honestissimis orta & procreata principiis ad salutem utilitatemque hominibus tradita et concessa uideatur. Eius rei originem prisca illa et absoleta a memoriaque hominū multum remota necum ipse reputans cur ad urbium conditores seu rei ciuilis rectores referatur non satis intelligo. Antiquissima enim rei huius bellicæ initia fuisse comperio longeque ante urbes legesque cōditas ante æris ferrique usum adinuenta: siue ad Ionem illum magnū quē in cælo comitatum exercitu deorum pariter & demonum Plato describit: procurantes præfectos & præfides habentem radices agētia siue ad prisca usque illos homines inhertes & ex terra genitos ut poeta meminit: Terreæ progenies duris caput extulit aruis: siue corruptione aliqua: alioque quouis modo absque parētibus natos & re seruatos: iuris multarumque rerum ignaros quom nullū tunc neque naturale neque ciuile ius descriptū nulla initia sapientiæ nullæ dissensionis nec inimicitia neque bella obortæ forent. Nam nōdum uesanos rabies nudauerat enses: ut Germanicus Cæ. in arætheo carmine loquitur: Nec consanguineis fuerat discordia nota immo nec alienigenis quidem: quom nulli omnino gladii qui tunc stringerentur essent: quom poena ex cupiditate: amentia: nequitia: improbitate aucta per scælus prædas direptiones sanguinem & crudelitatem perfecta bellica res a belluis uel quæ belluarum more propter alimoniam & specus quæ tunc pro domibus illis erant: unguibus & dentibus pugnarent: uel quæ belluarum sit pernitiōsa dissensio dicta & appellata non inscite uidebatur Hora. quom prorepserunt primis animalia terris: Mutum & turpe pecus glandem atque cubilia propter Unguibus & pugnis dehinc fustibus: atque ita porro Pugnabāt armis quæ mox fabricauerat usus Nisi rem hanc ab initio secundum naturam pfectam tuncque rudem ac pene fortuitam, ad disciplinam peritiæque studia primi reuocassent: quales Assyrii quos primos bella finitimis intulisse constat: quanquā non horrida multum nec difficilia quæ rudes adhuc ad resistendum gentes essent nec etiam multæ nec magnæ quom post Noe diluuium anni nō multo ampli⁹ quā mille fluxissent ubi Ninus rex belli filius: supra quem nihil præclarū in libris relatum inuenio Vesorem illum Aegyptium & Scythiæ regem Taneum remotis bella populis inferentes nec imperium sibi:

207 bellu

Apud Assyriof
246. ora ep

Ninus

Taneus

sed populis suis gloriam quærentes uictoria sola contentos semper excipio: omnesque a Syria finibus ad usque ultima Lybia gentes nationesque subegit: quo tempore inter sese infidari cœpere & gloriam ex humano sibi sanguine comparare: siue quales abantes qui prope pugnandi ac præter cæteros manus cum hostibus conferendi solum peritiam habuere. Nam ut Antiloquus refert: nec crebros tendunt arcus nec uerbera fundæ expediunt sæuasque ferox Mars æquore cædes infert: Sed rigido geritur res cōminus ense: Hac illi appropinquante pugna certare periti: Euboia genus acre uirum belloque superbum. Siue quales Cretenses quorum patria prima remis & sagittis inclaruit: siue quales acerrimi omnium bellatorum calibes per quos erutum & domitum est primitus ferrum, uel ut Hesiodo quoque placet in creta eos qui uocati sunt Dactyli ideique: Aphris & Thessalis hæc alii partim gloriam dabunt quæ ex his primitus pugnam ex equis cœtauri secundum Pelion montem incolentes docuerint inire: lasciuasque uertigines implicare. Illis uero quæ primi contra Aegyptios prælium fustibus quos phalangas uocant fecisse memoratur. Erunt & qui contra hos pugnent ueluti Daci Medi siue Thraces: quos bellicosos adeo fuisse semper non dubium est ut ipsi Martem apud ipsos fabulæ natum esse confirmant. Galli uero suo quodam iure ab his quos modo diximus hanc palmam repetent suamque omnino esse contentent quom se Druidum sententia omnes a dite patre cui terrena uis omnis atque natura dedicata est: pugnae natos prædicent: liberosque suos nisi quom adolenerint ut munus militiæ sustinere possint palam ad se adire non patiantur. Atheniensibus hanc tribuet alii quoniam eorum ciuitas qua nihil habuit græcia clarius: nihil antiquius a Minerua est principis & inuentrice belli armorumque dea: quæ græce athenea dicitur ut pote quæ bellicosa & sapiens regionem eligendam censuerit talem que sui similes uiros editura esset Permultum denique spartiatum cōcedent quorum disciplina quid quantumue bellicis actionibus conduxerit ut reliquos missos faciam Maharbalis præstantissimi ducis & Xantippi declaretur exemplis. Huius enim mercenarii militis siue ducis opera & arte triginta milia romanorum caesa sunt: Regulo eorum duce cum quingentorum equitum numero in uincula coniecto illo Lacedæmonio quoque Hannibal secundo punico bello postquam alpiibus patefactis in Italia traiecit usus ductore & accincto & acris & expedito semper ad bellum milite occi-

*Antiloquus**Abantes**Cretenses**Calibes**Dactyli ideique**Galli**Atheniensibus**Athenes**Permultum**Permultum*

disse populi supra ducēta milia quinquaginta & eo amplius hostiū milia cepisse memoratur. Quo quidem duce ut cætera sileam illa maxima cannensi mirabiliterq; horrenda clade de Ro. proculdubio esset actum nisi mora peruadendæ urbis obstitisset: Ipsaq; militia tanta rerum agitatione longo postliminio ab interitu pene reuocata fuisset in lucem quæ deniq; omni studio exculta non principatū omniū quæ circa se essent Sabinorum Hetruscorum Latinorum Hernicorum Volscorum & Aurūcorum: totiusq; Italiae populorum solum romanis peperit: uerū omnium fere remotissimarum gentium ac nationum terrarum orbis reges ac dominos fecit.

Quid res militaris & in quot partes distributa secundum Iphicratis traditionem & q; tribus rebus ut reliqua actionū natura doctrina & exercitatione consumitur: quodq; plurimis liberalium artium studiis inhærendum sit ei qui se cum gloria cæteris imperaturus fi

Cap. II

MILITARIS res est ciuilis quædam pars facultasque honoratissima ad reliquas ciuilis potentie partes tuendo continendas: secundum naturam maxime necessaria legitimeq; ad hoc ipsum uariis diuerforum temporum exemplis electione ac sacramento adacta. Hæc ut Iphicrates tradit in pedites: eqtes phalangem: ducemq; distributa est. Manibus pedites similes sunt: pedibus uero equites: ipsa phalanx thoraci & pectori: capiti autem imperator: qui ut Aristoteli placet mentis atque animi instar est. Rursus tribus hæc rebus natura doctrina & exercitatio consumitur. Naturæ nanque principiis fortes creantur ex fortibus & bonis estq; in iuuenis. est in equis patæ uirtus nec imbellem pgenerant aquilæ columbam ut Flaccus inquit. Maxima quoq; huic rei adiumenta conferre doctrinam & institutionem q; dubitat quō in præliis quondā omnibus artibus studioq; liberaliū excultis ueluti seminario ducum præfectoq; præcipuus honos haberetur: quomq; ad militiam euntib; apud maiores nros dari soliti sint custodes atq; magistri quibus primo anno erudirentur quod nec poetam maximū præterit de Pallante canentem atq; dicentem: Sub te tolerare magistro militiam graue Martis opus. Porro consuetudinis & exercitationis ea uis est ut dimicantiū animus semper sit pnus ad eadem ardensq; in præliis ad quæ si inconsuetū militem duxeris: non secus

In quot ptes diuisa
est res militaris

ex quibus ptes
sumuntur

Vingulung

ac mulierem uideris: & quanq̄ tironum ætas ueteranorū potiōr es se soleat: Veterani tamen ex consuetudine cæteris audiendi exēplū præ se ferent quom uideamus ex militū turba sæpenumero saucios efferi: & quidem Tironem illum & a consuetudine pugnae alienū leui quanq̄ ictu uulneris suspiciōe pallentē effœminatissimūq̄ euiatum edentem ueteranum uero præliis assuetū uulneribus innutritum: ac post sanguinem sæpe etiam uictoria potitū: cum non nunq̄ grauius impellatur: Feriatur deiiciatur alacrem iterum ad eadem exurgere chirurgum & unguenta spernentem quom itaq̄ ad perfectam huius rei actionem hæc tria insint ut ante diximus natura doctrina & exercitatio: necesse est undecūq̄ expolitū esse debere: qui se præstantē cæteris pfiteatur quo circa huius rei ducem ingeniosū & ad disciplinas singulas maiorūq̄ instituta capescenda docilē atq̄ uersilem esse oportet. haud enim ingenii uis absq̄ disciplina & rexp̄ plurimarū maximarūq̄ exercitatione: aut disciplina ingenio & exercitatione destituta consummatum ducem potest effingere quod siqui aliter forsan putent falluntur maxime & ī sūmo omniū errore uersantur quōq̄ nulla sit ars: nulla disciplina tam suis absoluta partib⁹ ut non quōq̄ cæterarū adiuuētā desideret ut in bellicæ hui⁹ rei quota maxime parte uersatur instrumentis quō alter spicula telis & sagittis exacrat: Alii balistarū scorpionūq̄ symmetriis & temperaturis insistant: calatis alii frænis: cæterisq̄ id genus quæ ad hominum equorūq̄ structuram pertinent occupentur: non alienū cēseri debet si huic militari disciplinæ plurima liberalium & optimarū artium ornamenta constituta quibus inherendū putem. Sit itaq̄ in p̄mis litteratus dux & saluberrima philosophiæ præcepta emuletur historias multiplices memoriter complectatur: oratoriæ poeticæq̄ facultatis nō sit ignarus: musicæ arithmeticiæ geometriæ astroꝝ caliq̄ rōnes p̄ facultate cognitæ habeat: iuris ac legum diuersarum gentium uarietatem calleat: medendi cognitionem haud aspernetur: gymnasticæ & militari exercitationi ac otio bellicisq̄ postremo rebus aliis ad laureas & triumphos tanq̄ maxime necessariis totus incūbat: quæ cur ita sint seorsum hæc sint causæ.

De litteris hisq̄ qui maxime earum studiis incubuere plurima memoratu digna Ca. III.

LITTERATVM Ducē esse oportet imprimis & eruditū ut dixim⁹. Sunt enim litteræ ad excellendā uitā & ad

comparandam gloriam sempiternamque rerum gestarum memoriā p
 pagandam adiumentū ei maximum roburque ualidissimum Littera
 turam autem intelligo non uulgarem non crassam & barbarā istā
 qua utuntur qui nunc in castris uersantur duces: sed præclaram &
 accuratam illam cum rerum multarum scientia coniunctam. Nā
 neque præcepta illorum qui scripserunt nec eorum exempla de quibus
 scribitur satis intelliget qui non ista fuerit eruditione perpolitus: ad
 quam comparandam quom diligentia nostra maxime opus sit &
 cura cum incidant tempora nonnunquam & horarum quibus ab huiusmo
 di rebus bellicis uacare necesse sit quom non semper gerantur bel
 la: & singuli dies ac noctes aliquid habeant intercapedinis: quo do
 mi contineri & cum ueteribus amicis id est libris esse seorsum pos
 sis. Ante omnia tinctū esse oportet ingenium & quasi initiatū præ
 ceptoris optimi opera: Quod consideras Philippus Macedonū rex
 sapientissimus Alexandri filiū præ ceteris litterarum inductoribus que
 bus eius curā demādauerat Aristotili summo id ætatis philosopho
 tradidit litteris imbuendū: quo illam quam modo dixi litteraturæ &
 eruditionis excellētiam adipisceretur: quod nec rex ille prudētissi
 mus fecisset nisi forte ab Alexandro fratre thebanis obses datus tri
 ennio apud Epaminundam strenuissimū imperatorē et summum
 philosophum eruditus esset: nec tātus philosophus hoc sibi munus
 suscepisset si non honestissimarum artium semina ab optimo tra
 ctari præceptore debuissent: in qua re extat illius adhuc epistola ad
 Aristotilem de Alexandro filio in hunc modum scripta: Filiū mi
 hi genitum scito quo equidem diis gratias habeo non tam proinde
 quia natus est: quā pro eo quod eum nasci contigit temporibus uitæ tuæ.
 Spero enim fore ut educatus eruditusque a te dignus existat & nobis
 & harum rerum susceptione: O sapientissimam & tātō principe di
 gnā uocem qui ita demum eum putauit dignum fore susceptione
 regni: & tantarum rerum administratione si litteris & disciplinis eru
 diretur atque plane ita fuit. suapte enim natura primum conuersa
 tiōe deinde doctrina: & præceptis tātī philosophi ornat⁹. Rex ita
 egit ut ipse deo genitus deoque simillimus crederetur: Aristotile
 enim primum exacta pueritia per quinquēniū & porro Caliste
 ne usus rhetoribus orbem terrarum aggressus innumeras hostiū
 copias ac gentes expugnauit: et totum pene orbem suis uictoriis
 illustrauit. cumque ea tempestate armis exercitum communem ppe

A siam teneret: potentissimumq; & Persar; & Mædoꝝ regē Dariū
 præliis & uictoriis urgeret quanti litteras & ipse rex fecisse: quan-
 tumq; ornamenti illis posuisse uisus est: ex his liquet inspicere. in il-
 lis enim tantis negotiis litteras ad Aristotilē misit: quibus ī hūc mo-
 dum questus est: Haud abs te recte factum est q; speculatiuas edi-
 disti disciplinas. qua enim re cæteris iam nos ipsi præcellemus. si ea
 q; eruditi sumus studia omnibus cœperint esse cōmunia Quip-
 pe ego doctrina anteire malim: q̄ copiis atq; opulētis cupidi ea for-
 tasse uox & inuidi hominis ad utilitatem suam omnia reuocantis:
 sed ex hoc facilius est coniectura quantum litteris tribuerit: Quip-
 pe qui cum cæteris rebus concertatores inesse sibi non egre feret in
 his ne emulum quidē uellet habere quæ animi excolendi cura qd̄
 studium Antigono præclaro. etiam Macedonum regi fuerit facile
 percipi potest: ex Perseo Philonideq; eius præceptorib; atq; ex his
 ut refert Apollonius Tyrius quæ de Zenone ad eum in hunc mo-
 dum conscripta sunt Antigonus rex Zenoni philosopho salutem.
 Ego fortuna me quidē & gloria uitam tuam anteire existimo: Cæ-
 teræ disciplinis studiisq; liberalibus & perfecta foelicitate quam tute
 possides longe abs te præcelli sentio. Quo circa te orare statui uti
 ad me proficiscaris: id mihi psuadens te preces meas minime irri-
 tas fieri passurum. Tu igitur modis omnibus enitere ut tuo contu-
 bernio fruamur hoc pro certo habens: te non mei tantum sed om-
 nium simul macedonum eruditorem fore. nam qui Macedonia re-
 gem erudit atq; ad uirtutem imbuit eum & subditos quosq; instrue-
 re ad fortitudinem & probitatem certum est nam cuius mihi fuerit
 dux tales ut plurimum subditos fieri necesse est: nec ab re aliamq;
 ob causam si principi litterarum Homero credimus Peleum regē
 Achilli filio Phœnicem præfecisse ferunt: q̄ ut attrito non solum di-
 cendi: sed gerendi quoque usu pariter incaleret clariorque euade-
 ret. Quid ille Themistocles quem ego Graii sanguinis uirorum
 clarissimum & unum ex omnibus totius Græciæ callidissimum &
 prudentissimum imperatorem ausim dicere: Non ne in disciplinis
 percipiendis præceptores habuit & eos quanq; Anaxagorā & Mel-
 lissum philosophum Ennistes Imbrotus affirmet: tamen tempo-
 rum ratione diligenter inspecta qua illum errasse constat: Mnesy-
 philo assentiendum magis uidetur: quippe qui eum phrearei di-
 scipulum fuisse asseueret ad eam solum eruditionem quam bellicæ

Epistola Antigoni

rei facultatem dicimus capescendam quam naturae bonitate fidens prius ipse contempserat: Dionem Syracusanum omni disciplinarum genere erudiuit Plato: cuius quanto deinde studio Dionysius iunior ad se flagitarit aduentum quantique eum fecerit: ut pote qui illo tempore plus caeteris amauerit Architae pythagorei scripta ad eum demonstrat epistola: Valuit etiam apud ueteres diu eiusdem Platonis sententia. qui tum denique res publicas censuit esse beatas Si aut philosophi regnarent: aut reges philosopharentur. Nec Isocrates aliis artibus Timotheum Cononis praestantissimi imperatoris filium summum ipsum imperatorem hominemque doctissimum instruxit Quid ipsius Epaminundae summi philosophi summique ducis eruditio: quam in eo praecipuam fuisse accepimus: non ne ea quoque in Lysiam pythagoreum refertur: Archelaum prudentem rei bellicae naualiumque commentorum praefectorum adeo litterarum studiis inhaerentem nouimus: ut Euripidi Tragico consilio summam crederet omnem: cuius suprema haud prosequi contentus rex & sumptu & impensa funeris secta barba & attonso crine moerorem quem animo ingentem conceperat uultu publicauit: Pyrrhū quoque epyrotarum regem maximum bello non solum lectitasse libros cum esset rex: uerum etiam multa litteris demandasse rei militaris praecipua nouimus poenorum dux inclytus Hannibal uir tantus tantisque confectus bellis non nihil temporis etiam litteris tribuisse dicitur cum esset in castris. Quippe qui praeter Syllenum sosylao lacedaemonio litterarum graecarum usus est doctore. Tradunt & musas uirgines cum libero patre praefectas in castra: hisque cum bonis artibus apprime eruditae essent dux ille oblectabatur: secutus est eum Syllenus quoque pedagogus ac nutritor optimorumque institutor studiorum qui ei plurimum ob uirtutem ac gloriam resque bellicas contulit ornamenti. Nec admiraberis Mitridatem ponti regem clarissimumque ducem annos duos & septuaginta natum secum philosophos omnis immensae sublimitatis semper habentem omniumque ante se genitorum studia litterarum aequantem facile uel superantem. Latini uero duces uel romanorum proceres etsi non sint eruditione exteris forsan pares: omnes tamen fere docti & litteris clari euasere. Nam Cato primus portiae gentis animi uigore praestantissimus: litteris etiam expoliti praestantissimum censuit quae sero inde existimari potest quae latinis iam pridem ab. Q. Ennio uero iam senex & in Sardinia praetor graecis litteris eruditus

LIBER

est adeoq; ut probabilis prisca illa eloquentia non solum orator & historicus: sed iuris consultissimus litterarumq; omnium cupidissimus fuerit: quarum & si senior (ut ante diximus) studium arripuit tantum: tamen in eo progressus est ut non facile reperiri quaxat: neq; græcarum neq; latinarum rerum quidpiam quod ei fuerit incognitum: Huius quoq; successor ac ppior ætati nostræ alius Cato in litteris disciplinisq; percipiendis tardior licet esset: Sarpedone tamē pedagogo primum & Antipatro philosopho ac Tyrio excultus: de inde tam inexhausta legendi auiditate ferebatur ut ueluti librorū heluo maxime stoicorū ne dum inter domesticos & priuatos parietes. Sed ne incuria quidem contra inanem uulgi opinionem quom Senatus cogeretur sedens sese contineret: quominus obuoluta circum toga eos lectitaret ad animi cultum quasi quendā humanitatis cibū nihil studio rei publicæ adimens: & Scipionē Africānū superiorem a remilitari atq; urbana studiū ad litteras reuocantem legimus: & quanq̄ ingenii eius monumenta nulla extēt nulla litteris mandata inueniantur. non tamen sine litteris pieriisq; artib; arma exercuisse scimus: semper enim eius ut poeta Claudianus meminit Hærebat doctus lateri castrisq; solebat: Omnibus in medias Enni; ire tubas: quūq; foelicibus auspiciis uictor rediens: subacta carthagine triumpharet: Sicut suū bellica: ita Enni caput Martia uoluit laurea insigniri: & q̄ maius mirabiliusq; fatebere ipsius poetæ statuam & effigiem in monumentis & sepulchris Corneliæ gentis collocari clarumq; illud nomen immo uero spoliū ex tertia orbis parte raptu in itinere cū poetæ titulo legi: ratus rex suarum memoriā extingui non posse si litterarum illius diuini poetæ lumē accederet: Paulus Aemilius deuictō Perse romana disciplina qua ipse doctus erat ut filii etiam imbuerentur summopere curauit: quūq; ob rē ipsam petiisset ab Atheniensibus uti sibi q̄probatissimum philosophum mitterent ad erudiendos libros: uictorem item ad triumphum exequendum Athenienses Metrodorum elegerunt professi eundem i utroq; desiderio præstantissimum: quod ita Paulus quoq; iudicauit neq; hoc contentus Paulus quum quid ocii ex publicis muneribus superesset: eorum eruditioni itererat. Miro erga filiorum eruditionem amore succensus: nullum a studiis litterarum diem intermisisse Iul. Cæ. traditur: quem poetarum collegium cōmuniū studiorū causa cum per otium liceret ingredientē & in maxima difficultate

itinerum & in medijs bellorum aestibus scribentē libros & legentē
 simulq; dictantem & audientem frequenter accepimus: Divus Cæ
 sar Augustus Divi Iulii filius tanto paternis uestigijs studio inhæ
 sisse traditur: ut grauiſſimis bellorum & imperii curis oppræſſus
 & coniuratorum obſeſſus inſidijs horas & momenta colligeret nec
 ullum tempus inutiliter labi ſineret: Apollodoro pergameo dicēdi
 magiſtro uſus nec eo contentus ad diuerſa litterarum ſtudia ineun
 da præter Sperareum philoſophum & Aſinium Pollionem: Vale
 riū Meſallam: pariumq; geminum clariffimos dicēdi artifices Vir
 giliū Maronem & pleroſq; alios illius temporis poetas habuit ſecū
 non tam imperio q̄ dolci conuiſtu & morū comitate a ſodalitio in
 omni uita comites: Horatium Flaccum in primis ut ad Iulii Florū
 de ſe taliter ſcribentem legimus: ciuiliſque rudem belli tulit æſtus
 in arma Cæſaris Auguſti non reſponſura lacertis. Vnde ſimul pri
 mum me diſmiſere philippi: deciſis humilem pennis inopemq; pa
 terni: Et laris & fundi paupertas impulit audax: ut uerſus facerem
 Ouidium nec minus deinde qui hæc ait: Illa dies libicis qua uictor
 Cæſar in oris Perfida magnanimi contudit arma Iubæ: dux mihi
 Cæſar erat ſub quo meruiſſe tribunus Glorior officio præfuit ille
 meo: Hæc ego militia ſedē: tu pace paraſti Inter biſquinos uſus ho
 nore uiros: quanq̄ hunc ſuo indignū contubernio tandē uindicanſ
 in Scythiam ubi diē obiit relegauit: cuius relegationis aſperitatem
 diuturnitatemq; his uerbis ſuis queſtus eſt: In Scythia nobis quin
 quennis olympias acta eſt: Iam tempus luſtri tranſit & alterius: per
 ſtat enim fortuna tenax uotiſque malignum Oppoſuit noſtris inui
 dioſa pedem. Ex his autem & utriuſq; linguæ auctoſibus quos ſtu
 dioſus Auguſtus lectitabat: illa cupidus hauriebat: quæ uel præce
 pto uel exemplo ad eruditionem uitæ morumq; elegantiam pertine
 rent: priuatae uel publicae diſcipline. Haec & memoriter annotata
 tenens quū rex exigeret uel amicos uel notos exercitus uel prouin
 ciales aut urbanos magiſtratus tali annotatione ad uerbū excerpta
 commonefacere ſolebat: ut ea non ſibi primum ſed antiquis iam
 tunc curae fuiſſe perſuaderet: id denique ex talium auctoſorum eru
 ditorumq; hominum ingenijs uno tempore confluentib; aſſecutus
 ut non minus his q̄ omnibus romanis legionibus illuſtratus ſit.
 Nam quid tantum ſibi conferre potuerunt quinque & triginta illæ
 tribus romani populi uel tot bellicoſiſſimae legiones quantum uel

LIBER

Maro solus heroico uel Flaccus heroico simul & lyrico carmine cō-
 tulit ad nominis sui diuturnitatem interiere illæ quidē cū duce suo
 Cæterum tantorum poetarum præconio eius res clarissimæ gestæ
 nunquā defuturæ supersunt. Fuit in Lucullo mirabilis quædam in
 genii præcellētia, maxima litterarum totiusq̄ ueteris Achademicæ
 philosophiæ cognitio ac elegans dicendi copia qui & ascalonitā An-
 tiochum acutissimum doctissimumq̄ dicendi artificem amicum si-
 bi sociumq̄ uitæ fecerit. Simili quoq̄ ardore. P. Crassus in castren-
 si expeditione quum in Asyam ad Aristonicum regem debellādū
 consul traiecisset: tantus præter latinam graiæ linguæ ardor inse-
 disse perhibetur ut eam in plurima diuisam genera p̄ singulas par-
 tes eius ac numeros penitus cognosceret: quæ res maximū ei om-
 niū amorem conciliauit nec Syllam illum beatum atq̄ fœlicem nec
 Pompeium quidem magnū imp. nec. Q. Fabium nec M. Brutum
 nec Traianum nec Adrianum nec Maximum nec. M. deniq̄ An-
 toniū Aurelium qui ob litterarum sapientiæq̄ studiū & ardorē phi-
 losophus dictus est ab hac egregia litterarū cognitiōe alienos fuisse
 comperio: quum & oratiōes & epistolas & libros scripsisse memo-
 riæ proditum sit. In maximā quoq̄ & amplissimā tui nominis lau-
 dē cedit magnanime princeps Sigismunde multum lectitare: mul-
 tum audire disputare patiēterq̄ refelli: quumq̄ plurima scias & oīa
 bonarum artium semina calitus tibi concessa communis omnium
 eruditorū teneat opinio quotidie tamē aliquid discere nonnullis ho-
 ris libris sapientumq̄ colloquiis insistere in cōuiuuiis publicis & pri-
 uatis grauissimis ac profundissimis rerum naturalium quæstioni-
 bus & rationibus oblectari ingeniis illustribus oratorum & poeta-
 rū tui temporis fauere: copiis & honoribus illustrare: sacras ædes ī-
 staurare: bibliothecasq̄ nouas maximis impensis tuis illis erigere:
 data mihi ac plerisq̄ aliis librorū perquirendorum facultate nō ata-
 ti tuæ solum uerum posteritati profutura quo quid melius: quid sū-
 mo duce ac præcipe ad immortalitatem dignius esse queat nec scio
 nec satis itelligo maxime quom ea tria hac in iuuenili ætate tua ade-
 ptus uideare quæ multis senio denegata sunt uel gerendo scilicet ali-
 quid magnum & illustre quod de te scribant auctores idonei quod
 plerique tam poetæ: q̄ oratores & historici faciunt: uel scriben-
 do aliquid: quod legant posteri qualia sunt plurima materna hu-
 manarum diuinarumque rerum carmina elegātissime per te ædita

I
& multis iam oris ac uariis regionibus decantata: uel insigne aliqd
opus extruendo erigendoque ueluti arx nobilis siue maius castel-
lum tui nominis eo astu militari & arte bellica præcellens ut ei9 pul-
chritudo situs atque dispositio nõ ciuium modo sed omnium ocu-
los inuentium in semet haud immerito alliciat atq; pstringat: cam-
pi enim planicies undiq; est perspicua: loci species mœnibus pari-
bus: Primo uersus urbem ambitu emicicli formam habens promu-
ralis eius uix credibilis relatu: profunditas quæ pyrrhamidũ instar
procliuis a fundamentis erigitur: amplissima latitudine ad summi-
tatem altitudinem pedum quinquaginta: phenestris centum sexa-
ginta supra terram: totidemq; infra ex ordine per interualla quædã
dimissis ubi balistæ lapidum ac sagittarum ad propulsandos hosti-
les impetus ac omnem intestinam seditionem si quando continge-
rent collocentur. Fastigii autem spatium crassitudoq; tãta ut plures
occurrentes sese minime impedian: fossa prima interiorq; quã pen-
nis fontis aqua interluit centum pedum: latitudine quinç & trigin-
ta eoq; amplius altitudine. Totius molis ambitus qui coctili latercu-
lo & perpolito est lapide trecentos quinquaginta passus per uniuersum
complectitur spatium. ex altera parte & postrema quæ uergit
in quadrum: pomerium & murus communis urbis est duplici pon-
te ac turris latitudine supra quam cuiquã credibile sit ad eius tutelã
cum magnis propugnaculis & crate ferrea area interius amplissi-
ma & puteo utrinq; mirabili habitationũ serie suoq; custode distin-
cta a fronte urbem ipsam prospicit: primoque in uestibulo uallum
custodibus munitum porta perexigua: duabus deinde latissimis su-
pra fossam turribus parum de industria æditis uiridi prima puni-
ceo colore altera ligneo ponte gemino uersatili ac pensili hoc trans-
gresso: spatium & area quædam molem totã ambiens inest quæ ter-
ra ad primi muri firmitatem egesta oppletur. Alterius deinde mu-
ri altitudo quinquagintaquinque: latitudo uero uiginti pedum emi-
net spatio: Turres sex octuoginta pedum altitudine a fundamentis
latissimis ad summum pene fastigium terra opplete: unde uiginti
ulnis q̄ murus iste altiores sunt. In summo autem consumationeq;
cuiuslibet turris pedum latitudo decem & quinque ubi ab omnium
turrium latere habitacula defensorum octo phenestris ad balistas
simili modo lapidum sagittarumque sexdecim æque disposita sunt
Huius aut̄ muri mediũ a dextris occupat lapis quadrato marmore

LIBER

ornatissimus: qui ut carmen litteris aureis incisum indicat Sigismundum Pandulphum totius molis auctorem celebrat: porta deinde praelustris ad laevam paulo ingredientibus cernitur marmore calata ac praclaro artificio ad unguem expolita: & in cuius summo Elephantus ex alabastrite indico antiquissimum malastarum in signe auro plurimo & auctoris sui Sigismundi Pandulphi nomine maiusculis quibusdam litteris praefulgens circumseptus est. Media autem loci totius intercapedine murus quidam medius arcem geminosque eius custodes area etiam sua puteo & fabrili domo discriminat: penes quem sublimis regia tua est non aequae quadri latera basi a fundamentis quam latissima triplici portarum obice chateractis imminentibus minis ac propugnaculis minitantibus suo custode multiplici habitatione puteo profundissimo ornatissima ad ascendendum coclea armamentario omni telorum & tormentorum genere referto minaci perceritate mirabilis ut pote quae altissimorum cacumina montium superet ac maris aequora late prospiciat. Praeterire denique nequeo quod ab initio institueram quomodo sit non Ariminea tantum urbis & arcis firmissima salus & tutela: sed Italicae magnificentiae vera admiratio: tota namque moles pensilis quomodo sit plurimos aditus atque recessus habens & a quibus armati exercitus urbem versus per abditos specus educi possunt: nullo incolentium civium praecipiente: quoque ab omni externa oppugnatione intestinaque iniuria esse quaeat immunis: altera aqua extrinsecus late patens instar similiter amnis irrigua circumfluit fossa magnae mentis & praecellentis ingenii opus sane utrinque enim per ambitum latissimis est firmissima muris cum propugnaculis & aggeribus. Densissimis deinde turribus a fundamentis erecta angustisque ut supra munita phenestris aqua ac terra tenus cum defensorum habitaculis parvis machinis ac sagittariis eque dispositis tanta firmitate tam mirifica utriusque fossae interstitii habitationum dispositione ad peditatum omnem equitatumque continendum ut dissolvere eam nec crebri arietum impulsus quaeat nec metalicae vis ulla machinae possit diruere: incertumque munimentum loci huius ne totius an pulchritudo plus admirationis apud homines sit habitura. Taceo sacras celebresque deo dicatas edes: praetereo fortunae fanum: scenam gallicam caeterasque per te instauratas urbes erecta oppida constructas arces: sexcentaque id genus nomen tuum litteris ostendentia qua una in re site caeteris huiusce aetatis principibus

conferamus: & regibus omni genere laudis excellere iure ipso prædicaberis: maxime quū hæc quidem laus latissimis defixa radicibus inicitur & solida adeo stabilisq; sit & infinita sæcula duratura ut nec uetustate corrumpi possit nec ex memoria hominum obliuione deleri. q̄ laudabilis igitur et imitatione digna tui et horum quos modo diximus principum uitæ institutio: qui prima uitæ tēpora et media patriæ: extrema uero sibi imperent ut ipse leges monēt quæ maiorem annis ocio reddunt q̄ Lycini Domitianiq; Cæsaris et aliorū quorundam improbanda detestandaque: quos fortuna opib⁹ loco imaginū domesticarū splendore ac dignitate cæteris præfecit: contra uero ipsi uitio suo libidie ignauia turpiq; ocio inquinati exciderent. Ille enim litteras uomicam uirus ac pestem publicam appellare solitus erat Alterum quom satietas hominum aut honesti cuiuspiā negotii aliquando odium ocepisset uelletque illam expuere curā & sollicitudinem ex animo & uoluptate aliqua refici Incomitatum se intra regios parietes singulis diebus recipientem clausis foribus nihil aliud amplius q̄ muscas captantem acutissimoque stilo præfigentem accepimus. Sed origo illum rustica forsan excusat. & si enī ad cæsareum usque nomen ascenderit naturam tamen subrusticā & agrestem haud quaq; exuerat. Verum enim est illud Flacci: fortuna non mutat gen⁹. Hui⁹ uero tam fædo studio tam abominandæ occupationi & sui principatus initis quibus is delectabatur aucupiū uenia fortasse danda esset modo temporis reliquum claris actionibus cōsumpsisset: nec exosum ex tetrīs facinoribus maiore odio q̄ ex hoc ridiculo negotio nominandū se posteris præstitisset. Quid plura. Nullum denique Romanum fere imperatorem qui cæteris omnibus exemplo sit: præter C. Marium unum: siue M. Marcellū huius egregiæ litteraturæ expertes fuisse comperies quique litterarum studia saltem præter hunc unum quem pauloante diximus Licinum non probarint: non admirati ac summo quodam studio persecuti sint. Obstrepant ut libet & irrideant alii nostri temporis duces: nostrique reges & principes qui uirtuti bellum ac litteris indicunt: simulatoque contemptu uel ingenii tarditatem uel segniciam suam ac socordiam tegunt: Audacter tecum dixerim Sigismunde supellex regia & augusta & ornamenta ducum & principum erant olim libri & litteræ Vnde illud Pysistrati probatur ab omnibus qui Atheniensium tyrannus quom esset hanc diuinā librorū supellectilē

LIBER

ciuibus suis primu's ad legēdum inuulgasse publiceque præbuisse di-
 ctus est: quos deinceps accuratius eorum numero ab Atheniensib9
 aucto Xerxes athenarum urbe potitus abstulit asportarique iussit
 in persas quosque itidem multis post sæculis interiectis Seleucus rex
 hic & Nicanor dictus in græciam: inque ipsam Atheniensium urbē
 uti condignum fuit rursus censuit reportandos: increbuitque sic cu-
 ra & uoluptas quædam permultis cogendi in unum uolumina di-
 uersarum gentium diuersarumque artium: ut Alexander & ei qui
 succedere in conficiendis bibliothecis animum intenderent. sic ma-
 gnus atque ingens postea librorum numerus ac pene incredibilis in
 Aegypto conquisitus atque cōfectus est. ad quadraginta enim uel ut
 alibi reperio quadringenta: ut Orosio & Senecæ septingēta ferme
 ut Gelio & Amiano Marcellino placet septingenta uoluminū milia
 Ptolomæis regibus uigiliis intentis composita bello priore Alexan-
 drino dum diripitur ciuitas dictatore Cæsare a militibus forte auxi-
 liariis incensa classe flamma partem urbis inuadente: qua tum sin-
 gulare profecto monumentum curæ studiique maiorum cōdebatur
 conflagrasse produntur: quod elegantia regum curaque opus egre-
 gium fuisse ait Linius: quem Seneca carpit: non id elegantiæ curaque
 regis opus dicens sed studiosæ luxuriæ immo ne id quædē sed se ipse
 conquisitis spectaculis inaniter ostentantis & Liiii tamen dictum
 & Ptholomæi factū utcumque forsan regis opes excusāt: & in lōgū
 publicis usibus perspicuus primum ac consulens immortalitati tan-
 torum uirorum in hoc tamen certe laude dignissimus quod sacras lit-
 teras non utiles modo sed necessarias summa diligentia atque impen-
 sa per lectos ad tantum opus uiros in grecam linguam ex hæbreo
 fonte transfudit: parem curam & studium cogēdorū simul librorū
 secuti sunt ex ducib9 primoribusque urbis Romæ plures eorumque prim9
 Aemilius Paulus Imp. Persæ potentissimo Macedonum rege deni-
 cto: Dehinc Lucullus e pontica præda: post hos Iulius Cæsar dato
 M. Varoni negotio bibliothecas utriusque linguæ quæ maximas posset
 comparandi dirigendi publicandique. Probatur quoque in hoc Do-
 micianus qui liberalia studia licet imperii initio neglexerit: biblio-
 thecas tamen incendio absumptas reparare curasset exemplaribus
 undique petitis missisque Alexandriam qui describerent emenda-
 rentque. Tollitur in cælum præ cæteris & Asinii Polio's romæ simile
 inuentum qui primus bibliothecas græcas simul atque latinas additis

auctorum imaginibus dicando ingenia hominum. R. P. fecit: quæ
 an priores & maiore librorum copia inibi fuerit an Alexandria et
 pergami qui bibliothecas magno certamine instituire nō facile di-
 xerim. De priuatis ausim dicere non regio huiusmodi apparatus:
 Sed alios æquantibus facile uel superantibus: Sereno quidem samo-
 nico ingenti doctrina uiro: sed maiore cura pulcherrimæ litterarū
 multorūq; uoluminum duo & sexaginta milia librorum fuisse legi-
 mus: quos omnes Gordiano iuniori cuius patri fuisset amicissim⁹
 ille moriēs reliquit nobilem sane thesaurum & præclaram genero-
 si animi & humani generis hæreditatem. Hanc igitur græcarū ac la-
 tinarum litterarum copiam diuinamque librorum supellectilē atq;
 peritiam tanquā maximum absolutissimumq; mortalibus bonum
 summo opere perquirendam in delitiisq; habendam futuris ducib⁹
 ac imperatoribus censeo: interdumq; Cor. Cæso assentiri cogor q;
 ait summum bonum sapientiam: summum autem malum dolore
 corporis: quom nec eius ratio mihi uideatur absurda. Nam quoniā
 duabus inquit partibus constamus animo scilicet & corpore: quarū
 prior melior: deterius corpus est: summū bonum est melioris ptis
 optimum: summū autē malum est pessimū deterioris. est autē opti-
 mum in animo sapientia: est in corpore pessimum dolor. ut igitur
 sūmū malū dolere: sic summū hominis bonū sapere ut opinor si-
 ne ulla dubitatione concluditur: quod qui illā assequi poterūt si nō
 ad ostentationem sed ad decus dignitatē: ad commodum ac patriæ
 utilitatem hi mihi uidentur fœlicitatē ac beatitudinē facile posse cō-
 tingere. Alia quidem bona humana si cum hoc conferantur parua
 sunt: ea quidē & exigua & ab huius q̄ longissime dignitate præstā-
 tiaq; remota. Præclar⁹ quiddam scio dices Sigismūde est multis im-
 perio eminere: sed speciosa magis q̄ tranquilla imperii facies est &
 qua nulla curiosior nulla minus libera: immo nulla magis serua ut
 Senecæ placet conditio est. Gladiis enim ceruicibus appendētibus
 imminent hastæ undiq; & spicula: ipsi custodes timētur & comites:
 nihil nō ausuri ira illa uel inopia uel auaritia militari ad quæuis fa-
 cinora facile irritante. Sic Pertinax non ab alio q̄ a suis militibus in-
 terfectus est. Sic postmodum duo maximini pater & filius: sic Bal-
 binus & Maximus: sic Probus dux clarissimus: sic Gratian⁹ & Va-
 lentinianus iunior optimi fratres: ille a suis legionibus hic a suo co-
 mite proditus: sic innumerabiles alii a suis hostibus inuicti suis ex-

LIBER

exercitiis perire & quos milites socios ac comites appellabant inue-
 nere carnifices Adde quod omnis aetas in imperio reprehenditur senex
 enim quisque inhabilis uidetur: iuueni quoque additur & furor. Pulchra
 est generis dignitas: sed quid aliud quam quaedam ex progenitorum me-
 ritis pueniens laus uidetur: pretiosae diuitiae sed externa rapacis for-
 tunae munera quae dum quaeruntur cruciant: parta oblectando mol-
 liunt: cupidinemque succendunt: quae illa pro sua libidine perturbat
 atque permiscet cui uidetur tradit: auferit habentibus: & rursus quo-
 uisum fuerit non sperantibus reddit: eorumque bonos simul & ma-
 los sine ullo discrimine atque delectu participes fieri sinit. Illustris-
 sima rerumque omnium blandissima est gloria sed instabilis & peri-
 culis multis obnoxia ut pote quae saepius fortunae quam uirtutis est bene-
 ficium: quae & nihil inanius esse Theophrastus dixit: nihil pernici-
 osius satyricus. Patriam namque obruit olim gloria paucorum & lau-
 dis tituli que cupido: formae dignitas grata est: sed uel fragile bonum
 uel nulla potentia firmum est Inquit Naso quam & alienum quoque
 bonum Bion deceptionem tacitam: Theophrastus: modici uero tem-
 poris tyrannidem appellauit: Socrates naturae privilegium: Plato re-
 gnum solitarium: Carneades eburneum detrimentum: Theocritus
 uitae flosculum celeriter decidentem: Satyricus festinat inquit decur-
 rere uelox flosculus angusta miseraeque breuissima uitae portio: Dum
 bibimus: dum ferta unguenta: puellas poscimus: obrepit non intel-
 lecta senectus: locunda ualitudo. Sed inconsulta iocunditas quae ne-
 gligentes et incautos ferre soleat possessores et per saepe morbos ac-
 cerere quos malae ualitudinis intentio declinasset. Optabile robur
 at nullae tantum corporis uires quae uel labore immodico uel mor-
 bo acri uel cuncta rodente senio non frangantur: non conficiantur
 Sic Herculem Domitorem gentium ab hominibus inuictum uis la-
 tentis mali uicit. Sic Milonem crotoniensem Athletam illustre pa-
 tulus in parte media hiscens ramis arbor una detinuit: dilacerandamque
 hominem feris praebuit: Litterarum autem et humanarum rerum
 disciplina cum uirtute coniuncta haec omnia declinare et effugere pos-
 se uidetur incommoda. Hanc enim non casus nec fortuna uiolare
 nec calumnia auferre nec morbus corrumpere nec ferrum minue-
 re nec labefactare senectus potest: Immo quomodo caetera temporis cae-
 dant. sola haec litterarum monumenta temporis diuturnitate pube-
 scunt.

Qua maximos huic disciplinae fructus afferat philosophiae & historiarum cognitio: quae maximi duces historiam scripsere.

Libert secundus.

Vltia igitur litterarum studia quom sint ut ante diximus Imperator inuicte Sigismunde Pandulpho quae summum decus & ornamentum ducibus queat afferre: erit & in re hac illa praepollens philosophiae tum historiarum omnis aui summopere peroptanda cognitio. nam qui docti & excellentes uiri qui usque sunt grauitate ac perite locuti omnem uiuendi rationem ita distribuunt: ut pars altera sit in praecipis & institutis: pars altera in historiis collocat. Illa enim uiuendi rationem & legem quom praeseferat tradatque hominum officia quid sit honestum: quid turpe: quid utile: quid quaeque deceat: quid non: & caetera quidem acriter ingenio excogitata in medium afferat cum tamen per sese explicantur segnius legentium animos irritant factaque quodam modo incredibilia iudicantur. ubi uero praecleara rerum ac temporum testis accedit historia facies quasdam ac stimulos sic comparat ut obscurum haud sit mentes hominum ita tepescentium clarissimorum facinorum memoria ad gloriae & immortalitatis studium uehementer accendi: quod genus Pythagorae Democriti Platonis & Aristotelis caeterorumque philosophorum praecipia iubent ut acerbissimos cruciatus & maxima uitae discrimina ineamus: ut fide iurando hostibus datam non fallamus ut coniunctiones paciferaeque bellicas & hostiles non perturbemus: eorum quidem probabitur oratio: ad rem autem proficiscentibus torpebit animus perhorrescet cadet que: quod si. L. Bruti facinus in expellendo Tarquinio aut Scipionis Naficae inuicti animi magnitudinem & robur contra Tyberium Gracchum aut. M. Atilium Regulum Cassium Scenam Centurionem Atilium militem aut. L. Siccinium Dentatum plebeium Tribunum uel Cynegirum quempiam ex historiarum monumentis quasi testes adduxeris. Quis est adeo uecors adeo ex animis ut eorum exemplis non excitetur: non animetur: non impellatur ad patriae incolumitatem ad sui suorumque salutem uindicandam

conseruandam: discrimina mortisque pro nihilo ducat. Sic enim
 Mylciadis trophæa somnos eripuisse Themistocli sic alii sunt ad imi-
 tandos præstantissimos duces Alexandros: Scipiones: Fabios: Cato-
 nes: Regulos Cursos: Valerios: Marcellos: Aemilios: Cæsares:
 Denique ac reliquos innumerabiles crebro rumore uirtutum suarum
 incredibili ardore compulsi. Porro si aliam historiam uim libet inspi-
 cere reperiemus eam non minimam nec mediocrem ducibus incō-
 sultando auctoritatem & in gerendo peritiam accommodare posse
 quod si ueterum res gestas memoria repetamus inueniamusque ma-
 ximas res publicas præcellentissima regna: potentissimos diuersa-
 rum gentium populos grauissimo senum adoleuisse fioruisseque
 consilio quod hi temporum diuturnitate multarum gentium uertigine
 & experientia multa scisse permulta uidisse crederentur: quanti fa-
 ciemus totius antiquitatis studiosos homines atque peritos quibus
 non unius senatus & imperii neque unius ætatis sed omnium pene
 gentium omniumque sæculorum res uisæ cognitaque sint: quæ om-
 nia Cicero noster historiam describens paucis & his quidem uer-
 bis expressit. *Historia est testis temporum: lux ueritatis: memoria
 uita: magistra uitæ: nuntia uetustatis.* Ex qua descriptione temporum
 rationes hominum res gestas uniuscuiusque uitam naturam formam:
 cogitatus consilia mores: naturam insolitam opera fortunaque inspera-
 tos euentus accipies: hac in re aderit quoque scriptorum genus qua-
 si castrense egregium sane atque præcellens: quos ad pacis usum bel-
 lique tempora legere atque manuerare opere pretium sit: Verum
 apud externos quidem Herodotus ille imprimis atque Thucydides
 ille enim persico bello merens quo tempore Xerxes in Græciam
 duxit exercitum quantum hoc dicendi genere ualuerit eius historia
 elegantissime scripta declarat. Hic uero non secus cum in re bellica
 aliquandiu uersatus esset tandem se contulit ad scribendam historiam
 in qua ita claruit ut cum eius fama in bello non obscura esset maio-
 rem ex eo studio quam ex armis sibi laudem & gloriam compararet. Idem
 etiam de Themoteo Cononis filio liceret dicere qui quom summus
 Imperator fuisset elegantissime perscripsit historiam & quod ma-
 gis scio admirabere: si probum non legeris Hannibal pœnoꝝ dux
 inclytus tot tantisque bellis implicitus de Cn. Manlii Volonis rebus
 in Asia gestis nonnulla oculi solitudinis & ingenii sui græcis litteris
 monumenta reliquit: Iosephus hebræo genere & gallilæorum dux

a Vespasiano captus Titoque filio eius relictus Hierosolymis Romanam ueniens: nonne bellum quod cum romanis gessere iudaei omnium maximum atrocissimumque septem libris digestum patri filioque imperatoribus obtulit statuamque promeruit Mitto alios antiquitatum libros ab exordio mundi ad quartumdecimum usque domiciani Caesaris annum ab eo quoque quorundam sententia ita ut sunt apud nos latinis litteris & orationis uenustate conscriptos: sunt qui eum scripsisse litteris graecis putent: postea uero in latinum uersos illos e graeco quidam a Rufino Aquilegiensi aliique ab aliis traductos malint. Ex nostris quoque ducibus nonnullis cum militassent hoc idem quod externis propositum fuit ut nec in armis aetate totam contererent: Verum ab negotio castrales ad historicum ociu & ab historico ad castrense aliquando se mutuo conferrent. Vnde M. Portius Cato quem honoris ac differentiae causa modo priscum modo superiorem aliquando maiorem saepe familiae Portiae principem plerumque Censorinum docti uocant originum libros scripsit egregium quidem opus atque diffusum & in quo si usquam est historiae plurimae & antiquitatis monumenta extant eiusce rei septem sunt libri conscripti: sed primus quae sint romanis a regibus res gestae continet. secundus & tertius cuiusque ciuitatis Italicae conditorem ortu & originem: quamobrem originum libros inscripsisse uisus est. quartus bellum primum Carthaginense. quintus secundum terribile atque memorandum quod Hannibale duce cum po. Ro. Carthago subiit. Quae autem sunt eo superstita bella deinde confecta. sextus & septimus usque ad praturam Sergii Galbae referunt expositis etiam in Italia & Hispania quae aut essent aut uiderentur ad iratione dignissima. Nobilem deinde ducem. Q. Fabium qui etiam romanae historiae scriptor est & cuius orationes Thucydidis orationibus quae similes fuisse afferunt miris in caelum laudibus superior tollit etas quanquam ex pictura magis quam ex litteratura nomen inuenit. Consimili ratione Syllam Luculli res clarissime gestas memoriae hominum demadantem accepimus & ad eum ipsum quippe qui comentariis maiore quodam orationis cultu & splendore eam ipsam historiam expolire potuisset. Magna etiam huiusce rei. D. Iulii Caesaris inter ceteros acta cura est in scribendis si quidem Gallici ciuilibusque belli Pompeiani comentariis: sic enim libros suos appellauit: hanc diligentiam adhibuit ut singulis libris singulorum

minorum res gestas colligeret libros igitur septem Gallico de bello
 & tres de civili pompeiano scripsit superioribus aut octauum post eum
 necatum addidit hirtius. Is namque libro uno quae deerant Gallico
 de bello ad finem eum integritate stippleuit: postremo libri sunt tres
 de Alexandrino de Africano de Hispaniensi bello scripti horum
 auctorem Suetonius qui antiquus & nobilis est scriptor esse incer-
 tum refert quod eos scriptos alii ab Hirtio alii ab Oppio esse putent: Hir-
 tius autem suo in octauo qui est ut dixi Gallico de bello ita praefa-
 tur quod isti etiam tres de bellis quae in Alexandria deinde gessit Cae-
 sar scripti ab eo dubie uideantur quae hoc in loco a me dicta sint ue-
 ra ac testimonio Hirtii & Suetonii approbantur inscriptiones ta-
 men solent meminisse quaedam haud minus falsa quam uariae inueniri quod
 aliqui Iulio Caesari quidam Iulio Caesari nonnulli Hirtio multi Suetonio non istos aut illos modo sed quos nominauit libros omnes de
 Caesaris gestis. sunt enim numero quattuor & decem inscribantur: sed
 ut libet disponant illi Hirtium nos ac Suetonium secuti sumus ea-
 dem Caesariana tempestate Asinius Pollio Dalmatico triumpho etiam
 insignis praetermittendus nec uidetur. & quantum eloquentiae suae
 nulla supersint: eum tamen historiarum scriptorem nobilissimum
 fuisse memoriae proditum est. Marcus autem Varro quem etiam
 militasse constat quantum hoc studio romanis rebus profuerit de
 temporum descriptionibus de patriae aetate libri ab eo accuratissime
 scripti clare testantur. Quid Cicero noster orator amplissimus &
 imperator nonne cum militasset hoc litterarum genus ita excoluit
 ut de temporibus suis scripsit: totamque cyri historiam a Xenophon-
 te conscriptam legendo contriuerit pariter & excusserit: annales etiam
 ab eo esse conscriptos atque de Cosmographia libros Pri. Caesariensis
 refert & fragmentum adhuc superest. Fuerunt & alii praeter
 hos romanorum Augusti maximi ac nobilissimi principes ducesque
 orbis ac rerum summam adepti hoc scribendi munus minime
 aspernati: Octavianus Augustus imprimis & Claudius: ille enim
 rerum a se gestarum libros tres ac decem cum esset in Hispania ca-
 tabrico tenus bello edidit: hic uero historiam Tito Liuiio hortante in
 adolescentia Sulpitio uero adiuuante aggressus est in principatu etiam
 suo plurima cum litteris huiusmodi complexus fuerit historiaeque
 suae initium sumpserit post eadem obitumque Caesaris dictatoris
 prioris materiae duos posterioris unum & quadraginta libros reli-

quit. Huius etiam litterarum & historiarum famam tam cupidum Hadrianum fuisse nouimus ut rerum suarum uolumina notauerit: familiaribus libertisque suis nominibus eorum inscriptis inuulganda contulerit: Gordianus denique senior Panegyricum siue laudes Antoninorum omnium qui superiori tempore fuerant oratione soluta congeffit in libros & etiam Antoninados hoc est Antonini Pii & Antonini Marci elegantissimis uersibus in triginta libris uitam illorum & bella publice priuatimque gesta perscripsit. Taceo alios innumeros rerum gestarum auctores: quibus sine praecleara superioris temporis utriusque linguae regum & ducum acta: aut pene deperissent: aut essent in tenebris perpetua obliuione sepulta: utque ad urbium iam maximarum nomina conuertatur oratio: non ne suo iam igne consumptum esset Ilion: Num consumptae Thebae: num: Micenae: Lacedaemon: Athenae: num Corinthus Carthaginis Byrsa: ac ueteris moenia Babylonis. Quid Roma denique ipsa unica quondam mundi gloria ac clarorum tot uirorum patria & domicilium nihil profecto nisi & graecis & latinis rerum gestarum descriptionibus suscitaretur. hac enim re una muti loquuntur: absentes adsunt: mortui uiuunt. Mortuorum enim sicut ut inquit Cicero in uiuorum memoria consistit: quo fit ut res ab nostra aetate memoriaque remotas melius cognoscamus si modo sint claris auctoribus illustratae quam quae recentior dies attulit cum qui ne unquam urbem uiderint: Illustres tamen Romanos resque eorum magnifice gestas ita norint ut res omnis pene longe melius quam qui a multis saeculis citra inde oriundi sunt cognouisse uideantur. Postremo ad ea quae ad eunda ineundaque sunt locorum genera nihil conducibilius quam regionum terrestrium aut maritimarum scientia cum non solum agros: syluas: nemora: saltus: montes: flumina: lacus: stagna: portus: & maria. Sed tot oras orbis & urbes sparsaque imperia & populorum dissonas dissidentesque linguas ita describit: ut non tam ore ac mente quam oculis legere te reputes: Quocirca & praeclearum ut inquit Flaccus & utile nobis exemplar proposuit Vlyxes: qui domitor Troiae multorum prouidus urbes & mores hominum inspicit: latumque per aequor dum sibi dum sotiis reditum parat aspera multa Pertulit aduersis rerum immerfabilis undis. Illud quoque in eodem genere Alexandri Caesaris institutum saepenumero scitum & memoratu dignum mihi uideri solet qui sapientes obeundis in rebus

consiliarios historicos consulebat & milites ueteres & benemeritos ac locorum gnaros ut si quid huiusmodi superiori aetate bene actum esset: uel usu probaret uel melius ac prudentius cerneret: praclarum & illud quoque Demetri Phalerei: Ptolemeum Aegyptium admonentis ut libros in quibus iusti regis officia & illustrium principum uita ac mores litteris demandati essent & studiose legeret & de manibus nunquam emitteret: huic consentaneum non minus est quod a Scipione Africano diuino homine obseruatum inuenimus qui non tantum studii operaque Xenophontis lectioni in qua Cyri uita contineri dicebatur impendisset nisi bello uel pace existimasset eam sibi lectionem plurimum profuturam: nec Cato ille Priscus aliam ob causam manu se sua nato res gestas maiusculis litteras exarasse testatur: nisi ut domi maiorum uirtutis simulacra filio usui foret & adiumento: quae cum ita sint egregium sane consumatumque belli ducem neminem esse posse arbitramur qui non harum rerum cognitione & doctrina ad ea quae sibi proposita sunt munera tractanda instructus atque ornatus accesserit qui non ea quae de bonis rebus & malis de contemnenda pecunia: gloria propaganda frangendis cupiditatibus conformandis hominum moribus excipiendis periculis ac morte: pro honestate appetenda sapientissimi uiri maiores nostri: monumentis suis scripta nobis reliquerunt: non modo audierit legerit uersauerit uerum etiam in his exercuerit se diutius & earum exempla ab omni memoria antiquitatis cognouerit cognita que tenuerit non minora denique priuatim publiceque Pythagoram Democritum: Zenonem: Chrysippum: Platonem: Aristotelem: Luuium: Salustium: Herodotum: Tucydidem: Ephorum: Theopompum: ceterosque sapientes egisse asserentes quae si duxissent exercitus gessissent honores leges tulissent nec solum palmas & coronas his tribui oportere: sed etiam decerni triumphos & inter deorum sedes eos dedicandos iudicare

De eloquentia quantumque huic ipsa rei conducatur

Cap. I.

DIICIENDA est huic ni fallimur illa quae recte a praclaro poeta flexamina dicta est omnium regina rerum oratio hac quam modo diximus historia formosior multo & illustrior: Sed cum duplex sit orationis ratio & in altera sermo ut in altera contentio. non est id quidem dubium quin orationis contentio

maiolem uim habeat ad gloriã. ea est enim quã eloquentiã dicim⁹
 Sed tamen difficile dictu quantopere conciliet animos comitas affa-
 bilitasque sermonis: extant epistolæ Philippi ad Alexandrum An-
 tipatris ad Cassandrum & Antigoni ad Philippũ filiũ quibus præ-
 cipiunt ut oratione benigna multitudinis animos ad beniuolentiam
 allitiant: militesq; blando appellando sermone deliniant. Quæ au-
 tem in multitudine cum contentione habetur oratio ea sæpe uniuersam
 ita excitat gloriã: ut flagrantes cupiditate animi ab improbi-
 tate auaritia: luxuria: ignauia: desidia: flagitio deterrantur. Remissi
 uero atque languentes metuque abiecti ad uirtutem: dignitatem de-
 cus ac gloriã excitentur: inducanturque in spẽ cogitationeq; meli-
 orem: quæ singula licet ab his nisi qui naturas hominũ uimq; om-
 nem humanitatis causasque eas quibus mentes aut incitãtur aut re-
 flectantur: quos philosophos esse nouimus: & quibus hi loci potis-
 sime debentur prospiciantur. Tamen nescio quo pacto & ira & mi-
 sericordia omnisq; animi suscitatio in potestate est oratorum: quo-
 rum foelicem ac beatam eloquentiam ab omni populo fuisse specta-
 tam: & ueluti numen quoddam celebratam nõ ambigimus quom-
 neq; nos lateat ab ea quæ sæpe tyrannos urbibus eiectos atque sub-
 lãtos: sedatas discordias: mitigatam inuidiam: turbulentos ac sediti-
 oſos ciues oppressos: plurimos ad honores ac imperia magna pro-
 uectos plurimasq; partas urbes quæ ita fuisse superiorum temporũ
 demonstrat euentus & clarissimorum uirorum illustriumq; rerum
 publicarum testantur exẽpla: atq; ut a nostris his in rebus qui multũ
 ualuere nostra fidem sumat oratio: Quis dubitat aliter hac comita-
 te & sermonis affabilitate militarique facũdia & bellis accomodata
 fieri potuisse quod a L. Bruto spectatæ nobilitatis uiro factum esse
 scimus qui potẽtissimũ regem expulerit: ciuitatemque perpetuo iu-
 go liberarit. Paulo etiã post reges exactos quis nescit hac ipsa ora-
 tione plebem armatam uariis stimulatam iniuriis & a patribus dis-
 fidentem prope ripam Anienis fluminis eumque montem qui sa-
 cer dicitur: siue cuius Piso testatur Auentinum occupantem Mene-
 nium Agrippam grauem ea tempestate uirum dicendo sedasse pos-
 sumus Appium Claudium amplissimum uirum senectute ac oculo-
 rum orbitate confectum his anumerare qui a filiis lectica per fo-
 rum deuectus in curiam his auditis quæ in senatu & præclare & hu-
 maniter a Cynea dicta erant: quom & liberationem captiuorum

Oratio que habet
 in oratione

ut orationis

Brutus tanquam
 in senatu expul-

& auxilium ad subigendam Italiam po. ro. Pyrrhus offerret ac pro
 his nihil aliud q̄ amicitiam sibi tarentinisq̄ securitatem postularet:
 pluribus ad eam rem inclinantibus: magnifica oratiōe auctor fuit
 ut eiusmodi pacis quæ plurimum turpitudinis & insidiarum habi-
 tura erat fœdus nullo pacto reciperent. Possumus merito. M. Tul-
 lium Ciceronem sermonis & contentionis præstantia omnipoten-
 tem dicere qui Verrem audacissimum hominē scelestumq̄ crimi-
 nib⁹ suis oppressit & ferocissimis septū armis nihilq̄ nō ausus. Ca-
 tilinam inermis exterruit ac de incendio urbis & ciuium sanguine
 cogitantem trussit in exilium: qui moenia romana tecta templa capi-
 toliū arcem: bonorum lares: totum deniq̄ corpus imperii impendē-
 ti iam præripuit ruinae: quo merito primus omnium ut inquit Plini-
 us parens patriæ appellatus ut qui primus in toga triumphum lin-
 guæq̄ lauream meruit: facundia litterarumque latinarum eque pa-
 rens omnium triumphorū lauream adeptus maiorē quāto plus est
 ingenii romani terminos in tantū pmouisse q̄ imperii Addidit etiā
 Cæsarem dictatorem ipsius quondam Ciceronis hostem de eo ta-
 lia scripsisse ex testib⁹ inimicitia fidem sibi sumens: qui & ipse quā-
 tum militari ualuerit eloquentia nemini mediocriter etiam erudito
 ambigendum esse censeo: quippe qui aut disertissimos dicendi arti-
 fices æquauit aut excessit eloquio: accusator nanq̄ Dolobellæ plus
 q̄ militare sit munus summi oratoris officium impleuit: in qua qui-
 dem accusatione extorqueri sibi causam optimam. L. Cottæ patro-
 cinio questus est quo uerbo facundia uim expressit: ut Valerio ui-
 detur. Ni mirum uerbum extorquere hanc uim habet ut reus ille
 non ex facili sed ex arctissimo quidē indissolubiliq̄ laqueo uer-
 bi ubi cæsareo eloquio uictus erat præreptus uideretur postquā ac-
 cusationē ut Suetonius inquit: haud dubie principibus patronis an-
 numeratus est. Enumerare possem quib⁹ præliis eius oratio ita mi-
 litum animos incenderit ut periculi omnis imemores: leti etiā & ex-
 ultantes in ferrum ruerent: quas ingentis exercitus seditiones com-
 presserit: quot armatorum milia solus & inermis oratione terrue-
 rit usque adeo ut ad nutum perorantis inuenti sint: & qui colla por-
 rigerent: & qui ferirent. qui uero gemeret nemo nisi & narratio lō-
 gior foret: Nec Augustum inter multa animi ingeniiq̄ sui bona
 ab huius quam modo diximus paternæ eloquentiæ studiis abhor-
 rentē nouimus. Nam ut de illo scriptum est: gen⁹ eloquendi secut⁹

Ciceronis laudat

Ciceronis patris

Augustus

elegans & temperatum præcipuam curam duxit sensum animi quã aptissime exprimere & amicos irrisit uerba insolita et obscura captãtes & hostem increpuit ut insanum ea scribentem quã admiratiõis plus quã intelligentiã allatura essent animis audientium. Nec est mihi de eloquentia clarorum dudum scribenti Asinius ipse Pollio silentio obruendus quem ut appareat suum cuius iudicium fore medium inter duos eloquentissimos latinorum. M. Tullium & T. Liniu Seneca constituit ita non spernendus auctor. Tres enim uult esse eloquentiã principes quos in epistola quadam uidetur omnibus præferre: secundum faciens Pollionem cuius orationem Ciceronianã dissimilem salebrosã & exilientem dicit & ubi minime expectes relicturã. Si uero Portii Catonis quispiam querit eloquentiam in oranda causa oratoriã artis magnum ea ætate decus illi partum dices quippe qui omnis generis eloquentiã eius oratiões tam multas pro se pro aliis & in alios egerit sicq; perorauerit ut non ab re romanus in urbe Demosthenes diceretur. Id etiam sibi nactus præ ceteris ut eius propriũ sit quater & quadragies causam dixisse nec quẽ quã sapius odio & inimicorũ simultate petatum: ac semper inuictum & absolutum: cuius eloquentiã uim atq; naturam quum ipse probe noscet ac iuuentutem hortaretur ad audacter pugnandum: asserabat uerbo magis quã ense & uoce quam manu plerq; euertere & cõsternari hostes solere. Excellentem & egregiam quoq; L. Crassi faciãdiam si aliunde nesciremus hinc liceret intelligere quod in libris de oratore. M. Cicero mortẽ eius magnificentissime deplorans oẽs illum semper eloq̃ntia: paucis uero ante obitum diebus sese etiam uicisse commemorat Certatim quoq; secum eloquentiã studiosis ad eũ locũ quem nouissime pedibus ille calcauerat post ipsius mortẽ rediisse: captus dulcedine & recordatione sermonis quem ex eo nuper audierat & uelut iterũ audiriũ. Addit etiam id uni Crasso singulariter contigisse ut quotiens peroraret totiens solito altius ac sine exemplo locutus uideretur. Enim uero quia fama huius aliquãto apud uulgus ignotior est non alienum existimauit duo etiam. M. Tullii dicta subiicere quibus de hac re præcunctis fides habenda est. Nanque apud eum ita scriptum inuenio: Crasso dicente nemo tam arrogans qui similiter se unquã dicturum esse cõsideret & iterum omnibus auditis oratoribus sine ulla dubitatione sic statuo & iudico neminem omnium tot & tanta quanta sint in Crasso habuisse

Asinius pollio

Tres eloquentiã principes

Portius Cato

L. Crassi faciãdiam

Laud Crassi

LIBER

ornamenta dicendi. Idem de M. Antonio testis adest Siquidem cū
quodam in loco de hoc deq̄ superiore simul loquens dixerit fuisse
utrūq̄ tum studio & ingenio & doctrina præstantem omnibus tū
in suo genere perfectum ut neq̄ in Antonio deesset ornatus oratio
nis neq̄ in Crasso redundaret: alio tamen loco omnium quos ipse au
diisset eloquentissimum ait Antonium quasi de industria dubium re
linquens quo tantarū laudum stateram potissimum inclinaret: Verū
fama huius uulgatior uidetur: cui multum adiecit nouissimus dies
quo migravit e uita. in illa enim tempestate mariana ubi nullus mi
sericordiæ portus erat iussi scelerum ministri Antonium trucidare
ubi domum eius peruenere Antonium intuentes ac alium alius ad
eandem hortaretur præmitteret q̄. Tanta fuit oris illius dulcedo sed
quædam persuadendi dea potius ut loqui quom inciperet milites om
nes præter unum animum eius oratione deliniti Districtos iam &
uibatos gladios incruentos uaginis redderent: ac a summo furore
protinus ad summam misericordiam conciderent. Huius est etiā
ille ad persuadendum efficax actus orationis cuius in oratore suo
aliique in locis meminit Cicero. cum enim M. Acquiliū qui cō
sul fuerat & dux apud senatum & populum clarus omni tandem ho
nore spoliatus & ad extrema fallacis fortunæ præcipitatus senem
in capitali causa defenderet in medio orationis ardore & deformē
squalentemque reum substulit: putremque eius discindēs tunicam
ac generosi quasdam tunc miserandi pectoris cicatrices iudicibus
ostentans simulque ad C. Mariū qui inter astantes erat uersus &
ut collegæ dudum miseretur multis cum lachrymis ostētans mi
sericordiā omnium concitauit: utque ad exteros prolabatur oratio:
quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus. Oc
currit nunc qui primas militaris huius eloquentiæ partes sibi uendi
cat Pisistratus quem rara quadam eloquentia florentem Atheniēsi
bus imperitasse patientibus atque ultro ei deferentibus imperium cō
stat: quod ne magis obliuione q̄ iudicio factū existimetur: ex eo cō
iici potest: maxime quom Solon orientem Pisistrati tyrānidē mul
to ante prospiciens euocata contione profectus in publicum lorica
armatus & clypeo insidias & improbos conatus eius operuisset neq̄
solum orientem uerum quom relicta patria depositis ante curiā ar
mis in ægyptum indignabundus nauigasset atque inde Cyp̄r̄ p̄fe
ctus post ad Chresum perueniens atq̄ inde in Ciliciā Pisistratum

Cicero

Pisistratus

in tyrannide perseverantem didicisset eos rursus per epistolam sic monuit. Si quidem per uestram uecordia dira toleratis nihil in hac parte diis acceptum referatis ipsi enim uobis horum causa estis qui pignora ut duram seruitutem pateremini dedistis: uestis uero unus quisque uulpis uestigiis incedit: omnibus autem leuis et stolidus mens est: quippe uiri linguam sermonemque uariū & plenum astu & fallacia attenditis: rerum exitum considerare nescitis: Huius quoque tyrannidis & eloquentiae successor Pericles dicendo tam similis fuit: ut qui hunc audirent illum se audire arbitrarentur si modo unquam eum audire contigisset: hoc tamen iste praestantior quam alter eloquentiam armis adiuerat: huic eloquentia sola satis fuit ad imperium: quod & diuturnum gessit & magnificum. Quadraginta enim annos rempu. tenuit: eodemque tempore & urbanis rebus praefuit & bellicis inermis ipse. Sed tam armata fultus eloquentia dicta mirabile ut quom aduersus omnium salutem diceret cum uoluptate summa omnium audiretur. Quid Alcibiades Cliniae filius Atheniensium & ipse imperator sumus mari ac terra non ne tanta eloquentia praestitisse ad tantamque rei militaris gloriam peruenisse pibetur ut utraque in illo duce laus de excellentia certare uideatur: qui quoad reliquos attinet tantum dicendo ualuisse ut nemo ei dicendo posset resistere: hanc itidem orationis vim atque potentiam apud Homericum Nestorem ueluti quodam ingenti speculo clarius licet inspicere. nam quom duo totius exercitus collumina dissident Agamemnon regno pollens & Achilles potens bello desideratur: uir cuius ore melle dulcior proflueret oratio et peritia multa memoratur qui Atride superbiam sedet: Pellide ferociam compescat atque eos auctoritate auertat: exemplis moneat: oratione permulceat. Similiter apud eundem poetam quom in concilio graecorum Agamemnon sopitis somno membris quod de instruendo praelio uiderat efferret in medium Nestor fidem relatis concilians exercitui non minus eloquentia quam reliqua omnis multitudo ferro et uiribus fuit adiumento. Eadem ratione dux ille inclytus graeciae non tantum: immo nunquam si Ciceroni credimus optabat ut Aiacis similes haberet milites: sed ut sapientes similes Nestoris. Quod si sibi concederetur non dubitat quin breui tempore Troia foret peritura Ad haec etiam accedit socraticus ille Xenophon qui optimum dicebat uel tribunos uel equitum praefectos eloquentia praestantes parare: uel oratores idoneos in concionibus castrensibus adhibere quae equitibus

epistola Salomif

Pericles

Alcibiades

Nestor

LIBER

peditibusq; ui orationis & copia terrorem incutiant metu quom me-
liores fiant: Sedent etiam & ad tranquillio rem partem traducant: si
quando temere concitati fuerint: nec aliam ob rem deniq; Pyrrhus
ille sapientissimus rex & imperator dicere solitus est: plures a Cyn-
nea uerbis q̄ ab se armis urbes esse partas nisi q̄ omnia Euripidis
sententia conficit oratio quæ haud hostile ferrum conficere potest

De poetis qui fructus ex eis: & qui audiendi: quiq; repudiandi sint.

Cap. II.

VMque finitimi sint oratorib; poetæ regesque superiori
tempore & inclyti duces quom bellum inituri essent sa-
cra musis de more ante persoluerēt: utpote quæ discipli-
næ iudiciorūq; meminissent quo & faciles ac promptæ periculis ad-
essent & facinora præliantium memoratu digna redderēt: eos au-
diendos legendosq; quom inhæreant penitus mentibus esse opere
pretium arbitramur maxime quom magnā speciem doctrinæ atq;
sapientiæ præferant: Ceteræ hi quom multiformes uariiq; sint: ut
Tragici: Comici: Epici: Melici & Iambici ac ditirambici: apudq; ali-
os poetarum alii censoria notatione digni: alii habeantur in p̄tio ut
facile secerni possit ex his qui lectione nostra digni quie exigen-
di sint diuisionis gradibus explicandum est: Poetæ itaq; omnes aut
tantum conciliandæ auribus uoluptatis aut oratiōis quoque ad me-
liores uitæ uias gratia fabulas finxere: auditum imprimis mulcent:
ueluti Senici de quibus nihil est aliud quod dixerim in præsentia q̄
q; Romani ueteres apud quos nunq̄ Tragœdiæ siue comœdiæ pro-
bare sua in scenis ac theatris flagitia potuissent nisi cōsuetudo uitæ
pateretur a rebus diuinis liberi patris: Apollinisque sumpto princi-
pio ab his enim Tragœdia & Comœdia sumplerunt exordium di-
ctaque Tragœdia proinde eodem nomine quo sacer hymn; liberi
patris cum hymnus ille fortia facta & laudes liberi patris concine-
bat: ita et hæc tragœdia non nisi magnor; & fortium uiro; uitia re-
prehendebat: uel ex uocis uastitate nominata quæ concauis reper-
cussionibus roborata talem sonum uidetur efficere ut pene ab ho-
mine non uideatur exire: erigitur autem in hircinos pedes: quia si
quis inter pastores tali uoce placuisset capri munere donabatur uel
q; hyrco ornabatur inter alia præmia ei; carminis scriptor uel quia
corium hyrci plenum musto solenne premium cantoribus erat uel

poete quare finxerunt
fabulas

q̄ ora sua fecibus perlinebant. Scenici ante usum personarū ab he-
 chilo repertum sex enī græce dicitur. G: & his quidem causis tragœ-
 diae nomen inuentum. Simili modo quom post longo tēpore Apol-
 lini nomio uel Aristeo idest pastorum uicinorumue præsidi deo sa-
 tra & ludi inuenti celebrarentur circum atticæ pagos & uicos & uil-
 las & compita ubi rustici gestientes humanos actus lætissimis car-
 minibus irridebant: sacer hymnus Apollinis cantus esset qui comœ-
 dia dicebatur ut opinor a pagis & cantilena composito nomine uel
 a græco quod est commensatum ire cantantes consuetū ē ibi quoq̄
 sicut in sacris liberi reprehensoria carmina recitari. Sed quæ non re-
 prehenderent nisi uitia agricolarum & medicorum hominum quo-
 rum ille erat conuentus maxime apud græcos etiam primum fuit
 lege concessum: ut quod uellet Tragœdia siue Comœdia quodam
 quasi ludo falsa & faceta reprehensione composita & dignitate ora-
 tionis & utilitate corrigendorum morum nominatim de quo uellet
 diceret: quod suis temporibus profuit multum: quom unusquisq̄ ca-
 ueret culpam ne publico spectaculo derideretur. Postea uero q̄ ui-
 ctor populus & prius Atheniēsis postmodum Italicus cœpit agros
 & urbes extendere & multitudine ciuium creuere factiones & uitia
 tantoque poetæ pro materia uitiorum acrius reprehenderent ut eti-
 am ad nobiles usque conscenderent. nec solum homines improbos
 in re pub. & seditiosos: Cæterum nonnullos uirtute ac magistratuū
 dignitate præstantes nulla laceffiti iniuria: ut Neuius sæpenumero
 in Metellos lacefferent atq̄ uexarent Nobilitas indignata legem de-
 dit ne quis nominatim reprehenderet quēquā. Horatius lusit ama-
 biliter donec tam sæuus apertam in rabiem uerti cœpit iocus ac per
 honestas ire domos impune minax Doluere cruento dente laceffi-
 ti fuit intactis quoque cura condictione super communi: quin etiā
 lex pœnaque data malo quæ nollet carminequenquā describi. Hac
 lege siue pœna quom aliquanto tempore siluissent a consuetudine
 prisca deterriti nihilque dictarent rursus aliud gen⁹ dictaminis ad-
 orti sunt: ibi enim Satyra sumpsit exordium quæ a Satyris quos in
 iocis semper petulantes deos scimus esse uocitata est qui aliūde no-
 men prauè putant Hæc igitur Satyra eiusmodi fuit ut in ea duro ue-
 luti & agresti ioco de uitiis ciuium tamen sine ullo proprii nominis
 titulo carmen esset quod item genus comœdiæ multis obfuit poetis
 quom in suspicionem potentibus ciuibus uenissent illorum factæ

descripsisse in peius ac deformasse stilo carminis. Hoc igitur male coacti sunt omittere satyram & aliud genus carminis hoc est nouā comœdiam inuenire: quod græci quanquā impudentius tamen cōuenientius licere uoluerunt cum uiderent suis diis accepta & grata esse opprobria non tantum hominum uerum etiam ipsorum deorum in scenicis fabulis siue a poetis essent illa confecta siue flagitia eorum uera commemorarentur & agerentur in theatris atq; ab eorum cultoribus uti: nam solo risu ac non etiam imitatione digna uiderentur: quale est illud apud Terentium: Dum flagitio Iouis optimi maximi adolescentum nequitiam icitaret Quid enim ingenui iuuenes aut uirgines ipse facient: quom. hæc & fieri sine rubore & spectari ab hominibus libenter cernent: non ne admonebuntur quid facere possint & inflammabuntur libidine quæ uisu maxime concitatur. At romani quauis noxia iam suspitione præmerentur ut illos deos colerent quos timebant sibi uoluisse scenicas turpitudines consecrari. suæ tamen dignitatis mores ac pudoris actores talium fabularum haud quaquā honorauere more græcorum Sed artem ludicram scenamque totam in probo duxere gen⁹ id hominum nō modo honore ciuium reliquorum carere: sed etiā tribu immoueri notatione censoria uoluerunt. Nam quanquā ibi actus musici & prudentissimi sæculi dicta floruerint: ætas tamen subsequens miscens ludicra prisca inuēta traxit ad uitia & quod honestæ causa delectationis repertum erat: ad uoluptates corporeas præcipitatis metibus impulerunt: quo factum est ut paulatim honestissimæ disciplinæ improborum consortia fugientes uerecunda se exinde consideratione subtraherent & consulte id quidem. Quid enim aliud quā libidines edocent & instigant histrionum impudentissimi mot⁹ quorum enervata corpora & in mulierum incessum habitumque molita impudicas fœminas immodestis gestibus mentiuntur. Quid de minimis dixerim: corruptelarum impudentiæque omnis disciplinam humanarum rerum imitatione præferentibus qui docent ad uulteria dum fingunt: et simulatis stupris erudiunt ad uera. quod si nullus scenicis ad honores dabatur locus cōsentaneum uidetur ut ipsi poetæ talium fabularum compositores qui duodecim etiam tabularum lege prohibentur famam ledere ciuium nō minus quā scenici actores habeantur eiecti. Plato etiam quom recte formaret qualis esse ciuitas deberet quam finxit quæ optimis moribus et optimo rei publicæ

statu tanquā aduersarios poetas omnes: Homerum tamen ex̄cipiēs
 quem honorabiliter admonet: phanū ei constituens & unguenta su
 per fundens urbe pellendos cēsuit ne rectam op̄inionem de deo fa
 bulis forte destruerent: deorum iniurias indigne ferens animosque
 ciuium talium lectiōe fucari corrumpique. Huic illud quoq; apud
 Lacedæmonios persimile probatur qui Archilochi poetæ libros e
 ciuitate sua asportari iussere: quod eorum parum uerecundam p̄a
 rum continentē ac pudicam lectiōem non uirtutum semina sed la
 bē quandam potius & iuuentutis corruptelam uiamq; ad obscena
 singula perstruentem arbitrarētur. His proximi sunt qui auditum
 etiam mulcent: sed illecebris ac fœdis amoribus referti lasciuia om
 nis & intemperantiæ legem præferentes: quales Marsum Pedonē
 Aediuiū Zetuliciū Portium Theium Lacedæmonium: Memimiū
 Titydem: Cynnam: Cornificium: Anserem: Hortēsiū: Seruium
 Gallum Catullum Caluum Propertium Tibullum Apiciū mu
 lierem Lesbiam: Nasonemq; postremo omnium lasciuissimū: siue
 M. Valerium Martialem: & quicquid Melicorū siue Lyricorū siue
 Ditirambicorū erit huiusmodi: quod dictum Licentius ac procati⁹
 uideatur: quom horum omniū libri potius Veneris militiā q̄ Mar
 tis studium & instituta perstruere uideantur. Mollunt enim fortis
 simorum hominum animos dulcedine sua & ita mollunt ut nō le
 gantur modo sed ediscantur: sicq; ad malam rei domesticæ discipli
 nam uitamque omnem quum accesserit neruos uirtutis omnis eli
 dunt. Sunt epici alii qui summa ui eloquentiæ carminisq; præcellen
 tia per turpia licet & indigna non nunquam effluāt: per plurima ta
 men ac maxima per clarissimos duces bella memoratu digna sub
 honestis rerum figmentis ac uelaminibus ad uarium optimūq; de
 nique uitæ genus propius uidentur accedere. Hi sunt qui suppliciiis
 & pœnis improbos homines uariis terrent agitantque terrorib⁹ eos
 qui econtra iusti probique fuerint: & ob patriā pugnando uulnera
 passi: quique sacerdotes casti dum uita manebat: quiq; pii uates &
 phœbo digna locuti: inuentas aut qui uitā excoluere per artes: quiq;
 sui memores alios fecere merendo puros: impatientes & beatos ī cæ
 lum prouehi uirtutum meritis: uel in campos quosdam fortunatos
 rapi hi ubi mira uoluptate fruuntur: Hoc in genere quum multi no
 bis occurrant poetæ omnium clarissimi Homerus & Maro primi
 se ingerūt. Apud illum nāq; operepretium est uidere quæ prouisio

c ii

Archilochi libri

pacti spernendi

Maso

Homerus & Maro

LIBER

ducum in bello qui aut astus aut fortitudo militum: quod insidiarū
 genus uel cauendum uel inferendū quæ deinde monitio: quod con-
 silium: quod genus Aeneas prælio troianorū dux græcos magna ui-
 pullos in castra redegerat: quomq̄ audacius surgeret ac iam totum
 agmen obiiceret castris: aduolat ad eum hec̄tor & sensim circūspe-
 ctēq̄ agere monet: affirmans eum qui exercitum ducit non tam
 audacem q̄ cautum esse debere: quod quanti existimandum ē præ-
 fertim ab hec̄tore audacissimo traditum tute Sigismunde tecū uer-
 sa atq̄ peruolue. Apud eundem quoq̄ poetā iris siue somnus ut alii
 interpretantur: non ne ad Atridem missus quom̄ dormiētem com-
 perisset corripit eum uerbis negatque dormiendum esse: cui tot po-
 pulorum tot gentium salus commissā est: ac tantarum deniq̄ rerū
 incumbit prouisio. Postremo quom̄ rebus dubiis & afflictis specta-
 tores deligendi sunt qui noctis intempestæ silentio castra hostium
 penetrent: Nonne Ulixes inibi cum Diomede deliguntur: ueluti cō-
 silium & auxilium ueluti mens & manus animus quoq̄ & gladius:
 Quisquis igitur concionator aut imperator summus effici uoluerit
 Achillis aut Agamēnonis se similem fieri cupit: is se in huius poe-
 tæ disciplinam tradat: librumque de manibus nunquā deponat: qđ
 ab Alexandro sicut ex ipsius percipi potest epistolis factum fuisse
 proditum est. Is enim rex discendi legendique auidus Iliadē ī quā
 rei militaris uaticum existimare solebat & appellare Aristotile ex-
 ponēte prædidicit eam semper una cum pugione sub fulcino ia-
 cente tenere solitus: qui itidem quanti eundem poetam facere uisus
 sit: ex hoc maxime liquet. hic enim quom̄ inter spolia Darii regis
 deuicti rēguentorum scrinium reperisset auro gemmisq̄ expoli-
 tum ac eius scrinii uarios usus amici ostentarēt: immo inquit libro-
 rum homeri custodiæ detur: ut pretiosissimum humani animi op̄
 q̄ maxime diuini opere conseruetur. Apud hunc uero huius quem
 modo diximus homeri in omnibus fere emulū Maronem deesse
 quid potest cuius poesim'ne dum uaticum: Cæterum totius pene
 rei militaris esse disciplinam non dubium est in belli tempora pa-
 cisque diuisam: Quod & si satis diuini operis eius constet initio:
 apud eos tamen qui mentem eius enucleatius perscrutantur potissi-
 mum est intueri. Nam si militaris iusticiæ formam & tremendum
 consulis imperium ab eo quæris: occurrit tibi illico imprimis Bru-
 tus: deinde Torquatus rigidis fascibus: immo scauis securibus

Ulixes

Alexander semp̄ Iliadē
legebat

in filios patriam & rei bellicæ disciplinam acerrime uindicantes: Si
 fortitudinem: aderit Horatius Cocles qui pro ponte sulphicio stans
 minitantem Porsennam exercitumque eius qui grauissimo bel-
 lo romanos urgebat ausus est & potuit dum pro salute patriæ dimi-
 cat donec pons ipse solueretur a tergo in arcēdo hoste sustinere. si
 luendis periculis publicis priuata piacula Decii præsto sūt ut illis ca-
 dentibus & iram deorum sanguine suo placantibus romanus libe-
 raretur exercitus. Prætereo Camilli uictoriam de Gallis: Cossi cla-
 rissime res gestas: Fabricii & Curii uictus tenuitatem eorumque du-
 riciam & continentiam: Fabii moram & plurima huiusmodi in bel-
 lo & pace nō minus egregia mentem subeuntia: quæ omnia poetā
 nobilem minime latere dicentem: Interea musis animus dū molli
 or ætas & quæ mox initure legas: Nec desinat unq̄ tecum graia loq̄
 tecum romana uetustas Antiquos euolue duces assuesce futura mi-
 litia Latium retro te confer in æuum. libertas quaesita placet: mira-
 bere Brutum perfidiam damnans Metii satiabere poenis Triste ri-
 gor nimitius Torquati respice mores: Mors impensa bonum: detios
 uenerare ruentes: Vel solus quid fortis agat te ponte soluto Opposi-
 tus Cocles Mutii te flamma docebit Quid mora prospiciat Fabius
 Quid rebus in arctis dux gerat ostendet Gallorum strage Camil-
 lus: Discitur his nullos meritis obistere casus: Prorogat æternā fe-
 ritas tibi punica famam regule successus superent aduersa Catōis:
 Discitur hinc quantum paupertas sobria possit: Pauper erat Curius
 regem quom uinceret auro: Pauper Fabricius Pyrrhi quom sper-
 neret aurum Sordida Seranus flexit dictator aratra Lustratæ licto-
 re casæ fascesq̄ salignis postibus affixi collectæ consule messes & sul-
 cata diu trabeato rura colono Præteriēs itaq̄ reliquos ex nostris ex-
 terorum nonnullos Thirtheumq̄ Lacedemoniorum poetā ac du-
 cem dicam imprimis: cuius composito carmine & pro concioē ha-
 bito: tanta ui animorum deuictis Messanis denique concursum est
 ut raro unq̄ cruentius prælium exarserit tam & si antea confictib⁹
 Lacedæmonii a Messanis fusi metuq̄ periculi propterea territi cer-
 tamine desistendum arbitrarentur Tychydidem præterea non ne-
 quem imperatorem Athenienses in exilium egere Tragœdiarum
 conditorem reuocauere Athenienses deinde maxima bellorum tē-
 pestate permoti: duos duces non ab re delegere Periclem spectatæ
 uirtutis uirum & Sophoclem Tragœdiarum scriptorē: Qui diuiso

exercitu & spartanorum fines late populati sunt & multas Asiae ciuitates atheniensium imperio adiecerunt. Quid Diopitem & Menelcheum Leofchenem & Charedem subitico: nonne his artibus & rei bellicae peritia amplitudinem adeptos scimus rem pu. periclis aristidis & solonis more gerendo: ut pote omni ex parte absolutam & utrinque exultam & idoneam: Quisque enim horum uirorum uidebatur: ut inquit Archiloquus & Mauorte deo gratisque elycone camoenis: Assiduus cultor munus ntrunque tenes. Apud agrestiores denique barbaros & nationes nonnullas ut apud Gallathas tanti sunt poetae atque sapientiae cedit ira: Marsque reueretur musas ut quem instructa acie exercitus eductis ensibus iactisque iaculis propinquat non solum amici uerum hostes quoque eorum interuictu a pugna conquiescant.

De Musica & in quo cum re militari comertium eius sit Ca. III.

DISCIPLINA autem cantuum & modorum quam musicen dicunt non minus in studio erat quam dicendi emulatio ac nitor: Ipsa namque modulis suis & numeris institutio erat ad ingenuos animi mores ratione moderandos & stimulus quidam ad eum concitandum & ad impetum quasi furentem atque strenuum inducendum: & enim quom haec ipsa disciplina sit in modos siue tonos: numerosque distributa repente ut dissimilium concordia quam armoniam uocant distinguitur. Sic audientium animi disponuntur ad unum quemque ipsorum: ad alios quidem compositae & medioeriter ut ad doricum quem fatentur omnes constantem ac firmum esse moremque continere uirilem prudentiae ac castitatis auctorem ad alios uiolenter ut ad eum qui phrygius est qui & ita excitat distrahit rapitque animum ad pugnas: uotumque furoris inflammant: ut uix apud sese uideatur quemadmodum de Pythagora scriptum est: qui uiolentos ac debacchantes adolescentes sub huiusmodi sono incitatos sponte succinente ad compositae mentis tranquillitatem reddiderit: nam quom mulieris cuiuspiam dilectae domum uellent amburere foresque perfringere ubi Pythagoras intellexit: tiliarum phrygiique modi sono adolescentes raptos furere & multorum persuasione cœptis nolle desistere mutari modum praecipit: atque ita tarditate modorum furentem illorum petulantiam confedasse. Simili modo de Timotheo Milesio inuulgatum est qui quom in Alexandri conuiuio esset &

hunc quem phrygiū diximus modularetur usque adeo regem exci-
 tasse fertur ut ad arma capienda profiliret atque iteꝛ ad commensato-
 res epulasque reduxisse modulatione mutata: eunden etiam ferunt Ale-
 xandrum Xenophonte canente manū ad arma misisse. Sūt & mo-
 di alii diuersorum etiam idiomatum uocabulo designati ut Eolius
 qui animi tempestates sedat: sonumque tam placatis attribuit: Iascius
 qui intellectum obtulis acuit & terreno desiderio grauat: celestium
 bonorum appetentia operator indulget. Lydius qui contra nimias
 animæ curas tediaque repertus remissione reparat & oblectatiōe cor-
 roborat: Idem enim & innumeris dicendum: quom & alii morem
 contineant grauius: alii uero concitent: alii liberaliores: alii uiolēti-
 res afferant motus: quo fit ut morum animorumque maxime mu-
 tationes fiant. Nam si numeri modique ad mentem usque peruene-
 rint æque animum atque ipsi sunt afficiant necesse est: Ideo lasciuia
 mollis dissolutaque mens mollibus & impudicis modis delectatur aspe-
 rior rursus durioribus gaudet: mediocribus autem quæ mansueta:
 ex quo internosci potest quanta sit nobis cognatio cum armonicis
 modulationibus: quom & multi quoque sapientum dixerint alii qui-
 dem animam esse armoniam: alii ut Plato mundi animam musica
 conuenientia fuisse compactam: Proinde nullis quidem qui sapien-
 tiam profitentur: curam musicæ quantum ætas illa recipiebat defu-
 isse: quom Pythagoræ inuentor atque eū secuti aliquot præcipui phi-
 losophi imbibitam & assumptam a ueteribus opinionem cuncta cō-
 pleuerint: mundum hunc quattuor elementis ea resonantia esse cō-
 sectū quā postea sit lyra ad similitudinem ueræ testudinis imitata:
 cuius Mercurium quoque neruis trium chordarum trium anni tem-
 porum instar repertorem tradunt. tres enim instituit uoces acutam
 grauem & mediam. Acutam ab æstate: ab hyeme grauem: a uere au-
 tumnoque mediam tantaque proinde utilissima procurantem Astrono-
 mi inter stellas requirendam esse putauerunt: persuadentes celestē
 esse musicam quando lyre formam comprehendere potuerunt in-
 ter sidera collocatam. Detractoribus autem & humile & abiectum
 huius disciplinæ exercitiū esse dicentibus: quæ aiunt sordidos homi-
 nes ac uiles musicam exercere haud quaquam difficile est responde-
 re. Si spectetur quibus modis & instrumentis & quousque illi indul-
 gendum ab his qui ad uirtutem ciuilem erudiuntur: Quom usque
 ad aliquid discere & exercere honestum sit atque modestum ad ex-

Eolius

Iascius

Lydius

Lasciuia

Plato

Mercurius

LIBER

tremum usque prosequi & ab illius illecebris capi turpe atque indeco-
 rum: & quom nihil uetet modos quosdam & instrumenta musicæ
 illud quod aiunt efficere: clarum est oportere disciplinam eius neque
 impedimento esse cæteris operationibus neque corpus molle & iu-
 tile reddere ad bellicas ciuileque exercitatiões: quod utique fiet si neque
 illis temporibus multum impartiemur: quæ ad certamen artificii per-
 tinent neque circa admirabilia quædam & superuacanea: sed eo usque
 ut gaudere ualeamus probabilibus modis & non cõmuni sensu mu-
 sicæ solum ut turba uilium seruorum ac puerorum. Quom autem so-
 norum qui materies cantilenarum sunt triformem cõstet esse naturam quod
 trium musarum numerus efficit: quom aut scilicet uoce editur: sicuti
 ti eorum est qui faucibus canunt: aut spiritus sicuti tubarum & tibi-
 arum: aut intensione & pulsu: sicuti in neruis & citharis & tympanis
 & quibusdam aliis quæ concava feriendo canora sunt: Ex his qui
 fit uoce modus quæ decens sit quæque ingenuis progredi in ea liceat ex
 Philippi & Catonis sententia intueri licet. Hic enim qua sibi uisum
 est bene cantare non serui hominis esse nimirum. M. Senatorẽ non
 ignobilem spatiatorem & fescemium uocat Ille uero in institutione
 ad filium quom eum accepisset suauiter quodam in loco cecinisse
 urbane est obiurgatus: Non te pudet inquiring quæ ita pulchre canere
 scias: satis est enim regi canentibus audiendi ocio superesse atque
 multum quidem uidetur impartiri musis. Si cæteris his de rebus cõ-
 certantibus spectatorem ipse tantum se præbeat: Quom nec ullus
 unquam ingenuus adolescens quom ipse Iouem sit intuitus: phidiam
 se fieri concupiuerit neque polycletum: & si uehementer eorum ope-
 ra sit admiratus. Et quanquam hoc ardens musicæ studium non horum
 quos modo diximus duorum principum mentes inceserit: inuauit
 tamen & occupauit aliquorum animos pessimorum Caii maxime
 qui adeo cantandi uoluptate efferebatur ut ne publicis quidem spe-
 ctaculis temperaret. L. Sylla uir tanti nominis optime etiam cantas-
 se dicitur: Nero quam uocis curam habuerit conseruandæ uel au-
 gendæ: nemini quidem mediocriter erudito in dubium uenit neque
 ab his id iniuria factum quispiam forte dixerit. Est enim haud du-
 bie musicæ pars hæc potens multum & effectus eius supra fidem uari-
 rii quom multos ad laticiam inanem: ad amatoria carmina: ad reli-
 quas uoluptatis illecebras multos ad uirtutem sanctum & deuotum
 gaudiũ: piaque nonnunquam lachrymas moueat: quæ uarietas in diuer-

fas sententias magna etiam sanctorum patrum traxit ingenia. Ne-
 pe Hieronymus canendi studium improbasse uisus est cum inquit
 deo non uoce sed corde cantatur nec in tragœdiarum modum gut-
 tur & fauces medicamine lenienda sunt: ut in ecclesia theatrales mo-
 di audiantur. Vnde fit plerumque teste Gregorio ut in sacro ministerio
 dum blanda uox quaeritur congrua uita negligatur: & cantor mini-
 ster deum moribus stimulet: quom populū uocibus oblectat. Am-
 brosius pietatis appetens ut caneretur instituit: Athanasius uanitatis
 fugitans canendi usum in ecclesiis eum approbat: qui tam exiguo
 uocis flexu fit ut pronuntianti uicinior sit: ne uoluptatis aut uanita-
 tis aut lasciuientis & prostituta uocis luxu affectuque stupētes emo-
 liantur animulae. Augustinus difficile hinc inde sibi negotium du-
 bitate exortum intuens ita fluctuo inquit inter periculum uolupta-
 tis & experimētum salubritatis: magisque adducor non quidem irre-
 tractabilem sententiam proferens: Cantandi dico consuetudinē ap-
 probare in ecclesia: ut per oblectamenta aurium infirmior animus
 in affectu pietatis assurgat. tamen cum mihi accidit ut me amplius
 cautus quā res quae cantatur moueat poenaliter me peccare confiteor:
 & tunc mallem non audire cantantem: quanquam alio in loco aperte
 denuntiet nos non propter supersticionem prophanorum debere
 musicā fugere si quid inde utile ad intelligēdas sacras scripturas ca-
 pere potuerimus nec ad eorum theatricas nugas conuerti si aliquid
 de citharis & de organis quod ad spiritualia capienda ualeat dispute-
 mus: Neque enim & litteras discere non debemus quia earum deum
 dicunt esse Mercurium: aut quia uirtuti iusticiae templa dedicarunt
 & quae corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt: pro-
 pterea nobis iusticiae uirtus fugienda est. Qui uero ex spiritu & ore
 fit modus non aliter improbandus nobis erit ac de Minerua & Al-
 cybiade rationabiliter testantur antiqui. aiunt enim illam tiliarum
 repertricem eas abiecisse ob deformitatem oris infensam: huic ue-
 ro ab auunculo Pericle tiliarū studio tradito similiter obtigisse: quod
 quom ab insigni tibicine ad id ipsum accito: oblatas tibus ori ap-
 plicuisset & collecto spiritu genas inflasset: animaduersa uultus de-
 formitate erubuit: & abiectas tibus aspernatus fregit meruitque te-
 nera licet aetate exemplo esse: ut totius populi consensu ex tunc A-
 thenis tiliarum usus: qui post uictoriam contra Medos assumptus
 & receptus adeo fuerat ut ingenui omnes adiscerent: improbaretur

*Hieronymus**Gregorius**Ambrosius**Augustinus**Minerua
tibus
Alcybiades*

Nec atheniensium modo nec ueteris illius celebratissime quondam gratia quae post tellus Itala est uirorum illustrium solum sed in aiorum quoque nostrorum multarumque aliarum nationum & populorum fides & tibiae solennibus epulis: choris et concionibus adhibere ueteris instituisse comperio quom illorum laudes qui fortiter pro patria occubissent & eorum uituperationes qui metu id agere detractassent: cantu et tibiis prosequerentur: quippe quae etiam ludis pariter communes et iuctibus. Ouidius: Temporibus ueterum tibiicinis usus auorum Magnus et in magno semper honore fuit. Cantabat phanis: cantabat tibia ludis: Cantabat moestis tibia funeribus. Et quanquam ab ingenuis et grauibus illis ad meribibulos quosdam heluones leuissimos et sordidissimos est huiusmodi tibiae studiū: ut antea forte prolapsum apud multas tamen nationes et bellicosissimos populos in conferendis bellis: ueluti disciplinam quandam militarem fuisse multorum constat exemplis: Spartiatarum enim militia imprimis ad modum ad tibiae proficiscebatur: nec adhibebatur ulla sine modulo anapæsti pedis cohortatio: Itaque illorum aspectus pulcher erat & formidabilis qui & numeris ad tibiae incederent: neque phalangis ordinem miscerent neque animis turbarentur: sed mansuete & hilariter a modulo in discrimen inducerentur: quom certum uideatur neque metum neque furorē nimium illis oriri posse qui ita se habuerint: sed firmam potius & constantem animi magnitudinem spei audientiaeque admixtam. Nec aliter Lydos alyacte etiam rege suo bellum Milesiis inferente inire praelia solitos accepimus quom non solum interpugnantis exercitus acies tibiicines habuerit: sed fistulatores & fidicines quod Crethenses itidem non tibia sed cithara quasi magistra ac duce singulos eorum bellicos actus regente non ab re fecisse memorantur. Nam ueluti Laconicus ille poeta inquit: Serpit & in ferrum citharae sonus ipse canora. Et quid aliud in nostris legionibus litui siue cornua tubae classicae buccinae siue tympana sibi uolunt: quom ut & etiam in bello progressioni & item receptui cantentur: aut nimis remissos excitando: aut plus iusto concitatos reuocando quod poetarum maximum minime fugit dicentem: Aere ciere uiros Martemque accendere cantu: Nec cantu solum accendi remittique uirorum animos constat: Verum equorum quibus docilitas tanta est: ut uniuersus Sibaritani exercitus equitatus ad Simphoniae cantum saltatione quadam moueri & excitari solitus i

Lydi

Crethenses

Laconicus poeta

ueniatur. Cæteræ Sigismonde Pandulphæ qui eæ pulsu & fidium in
 tensione fit modus quo pacto in eo quisq; agat: plurimū refert. Nā
 si uti tu tecum aliquando soles sapientissime princeps post magnas
 curas difficiles & illustres bellorum occupationes relaxandi ac re
 parandi animi gratia uel amicoꝝ uel propter uirtutē quis agat: nō
 illiberaliter sed modeste ab his aliquid uoluptatis assumet: nec ab
 surde hanc musicæ partem bellicæ fortitudini coniunxisse te quis
 piam admiretur: Mercurium maxime imitantem qui Palestrā do
 cuit & Lyram primus iuenit. qui uero ad ipsum propter alios ut au
 dientes oblectet sæpe uti uidebitur turpiter ac idecore agere: quom
 finis cuius sit gratia improbus sit & merito improbandus usus: nec
 aliter q̄ quomodo multa instrumentorum antiquorum improbata
 sunt: ueluti Pentades & Barbati & quæ ad uoluptatem audientium i
 tendebant & ephagona & cuncta quæ indigent perita manuum ge
 sticulatione. Itaque profitendum puto non hanc quæ istis iustrumē
 tis consumitur omni dedita opera præcipi et quæ in theatris olim et
 in scænis effocinata et impudicis modis infracta non ex parte mi
 nima quæue nec fera nec uaria sit: sed simplex morata prudens:
 mascula atque modesta et qua laudes fortium canebantur quasque
 ipsi canebant: cuiusq; qui tunc fuisset ignarus quisq; ille esset habe
 batur indoctior: Quod Themistocli attico græcoꝝ imperatori cla
 rissimo eo q̄ lyram interepulandum recusasset accidisse Ci. testis
 est. Epaminundam uero thebanum hanc fortassis infamiam decli
 nantem præclare fidibus concinentem accepimus: et Achillem Ho
 merus inducit a pugna redeuntem in hac re acquiescere solitum nō
 amatoria quidem sed uirorum fortium gesta modulantem. Cuidi
 us hunc non modo sed Alcydem fidibus doctum musicisq; insti
 tutum disciplinis his uerbis expressit. Ille manus olim missurus he
 ctora læto. Creditur & lyricis detinuisse modis: Venerat Alcydes
 exhausta parte laborꝝ: Iussaq; restabant ultima pene uiro: Nero ue
 ro quantū studio cytharæ deditus fuerit incredibile dictu est: cum
 neq; quicquā omitteret eoꝝ quæ eius generis artifices et industria
 factitare solent. Id uero eiusdem stultum penitusq; ridiculum q̄ no
 cte illa quæ sibi uitæ fuit ultima: in terris inter querelas quas uici
 na mors et præsens mætus dolorque dictabant: crebrius atque mi
 serabilius non q̄ tantus princeps: cæterum q̄ tantus musicus depe
 riret desseuit infœlix. Multa præterea possent Adriani Alexandri

*palestra dicitur
 inueniuntur
 et hinc inuenit*

Amicus

hinc

Seueri & aliorum maiorum exempla in medium proferri: sed ue-
reor ne si fuero in talium enumeratione diutius immoratus aut ob-
litus esse propositi uidear aut crimen loquacitatis incurram.

De Arithmetica & militari Geometria Ca. V.

IGNVM & consentaneum propterea uisum est eas disci-
plinas attingere quæ Geometricis numeros rationibus &
multiplicationes habent notas. Magnum namq̃ adiuuen-
tum afferunt ad eorum quæ supra nos sunt uim naturamq̃ e xplicã
dam maximum ad ea quæ infra ut ad locorum interualla ædificio-
rumq̃ magnitudines profunditates aquarum instrumentor̃ quorũ
dam infra scriptorum arte dimetiendas: quam rem ut est hominũ
genus nimis solers atque sollicitum Caldæi primi inuenisse & Aegy-
ptii non dissimili feruore callentes transtulisse memorantur qui ra-
tionem huius disciplinæ generaliter colligentes ad hæc omnia quæ
diximus quicquidue potest formis generalibus contineri aptam ita
esse docuerunt ut ea sine nihil hor̃ possit ad agnitionẽ uerissimam
peruenire. Eudoxum etiã & Architam i choasse uariis eã formis
& celaturis illustrantes memoriæ proditum inuenimus Hi enim ar-
tis obscuratis sub pectoribus ingenii latentes rationes obductas pro-
positiones demonstrationesque per sensum ac instrumentor̃ exẽ-
pla inuulgarunt: ambo in comparandis produxerunt instrumentis
semiscriptis quibusdã lineolis figurisq̃ geometricis machinamenta
formantes. Quocirca in eos moleste cõcit̃ e Plato q̃ doctrinã hu-
ius tantã dignitatẽ ac præstantiam sustulissent quæ a cogitatione &
rebus incorporeis ad sensibilia quãdã prolapsa esset q̃si ad sui usũ
corpore & mercenaria indigeret inertia: In qua re operosam porro
ac mirificam quoque Archimedis & Scopinæ siculi syracusis indu-
striam a nominatissimis artium scriptoribus fuisse spectatam atq̃
probatam non ambigimus. Multa namq̃ organica & gnemonica nu-
mero naturalibusque rationibus inuẽta atque explicata posteris re-
liquerunt: maximam sibi gloriam præ ceteris uĩdicantes Archime-
des præcipue ærei concauiq̃ orbis & globi cælestis inuentor. Erat
enim ea tempestate obsessis dura obsidione a Marcello syracusis:
uir ille huius disciplinæ studio ante alios omnes & doctrina præ-
cellens. Admirabilior tamẽ artifex fabricatorque muralium ac bel-
licorum tormentorum: quibus uaria missilium genera & immẽsa

magnitudinis saxa incredibili fragore & celeritate iaculata uehantur: hostes leuique momento labefactantur muri & moenia quatuntur: quibusque usus ad obsidionem patriae propulsandam aduersus romanum exercitum & Marcellum ducem unus Archimedes ex tanta urbis ciuium numero haud dubie tardiolem effecit: Quam tarditatem quom Marcellus tandem urbe potitus uictoriae suae magno impedimento fuisse comperisset eius tamen egregia opera delectatus quom eam urbem diripiendam permetteret discurrētium militum furori unum de tot milibus ciuium uita donatum excipit Archimidem: pluris illum merito quam uniuersum populum facies. Caterum in tanto tumultu quantus captae urbis in discursu esse poterat: dum artis suae lineamentis & formis quas in puluere ille descriperat totus incubuit: introgressus interea unus ex militibus Ro. inter rapinae sitim & imperatorii praeccepti memoriam hesitabundus stricto mucrone supra uerticem cogitantis ut nomen suum ederet iubebat. Sed is cui oculos atque aures ingens animi cura concluderat ferociter percunctanti: & quisnam is esset sciscitanti certum aliquid respondere non curans opposita quin immo tantum manu ne puluerem sibi suum confunderet obsecrans militi contemptione irato trucidandi sui causam praebuit: Cuius morti misertus dux Ro. inuinitatem frustra sibi destinatam in affines eius transtulit sibique quod unicum supererat fierique potuit: funeris ac sepulturae curam exhibuit. Huius etiam sepulchrum spera & Chilindro in summo eius sculptum & incisum multo post tempore disiectum & suis etiam ciuibus incognitum inter densissimos uepres obsitum se reperisse & ignorantibus indicasse dum in Sicilia questor esset romani princeps eloquii Cicero gloriatur. Hoc itaque modo hisque auctoribus oblabante passim & inuulgatam artis huius imitationem fabricandorum industria machinamentorum a geometria delapsa conspicitur ac diutius philosophia neglecta una militaribus ac mechanicis artibus instrumentis eiusmodi enumerata secernitur.

Per umbrā quoq; turris uel erecti stipitis eorū altitudo dephenditur

Inanis pila plumbea uel ænea manu cum ferrea in hūc modū quæ in aquā demissa cōtinget in profundū trahi: quod ubi tetigerit mox resiliens sursum ascendet ubi igitur īmergi cœperit cōputa īmersione ipsa temporis momenta moxque lanceam demittens pedū altitudinē uel cubitorū quantitātē distribue: & sane quod in minori aq̄ fuerit iuentū ī oī maiori copia index tibi ac certissim⁹ testis accedet

De Astronomia uaria quæ perquirendorum futurorum
arte siqua est.

LIBER TERTIVS

Estat autem nobis Sigismunde Pandul
phe profundissimam quandam Mathe
seos hoc est astronomiæ rationis trade
re disciplinam: quam multi opportunã
maxime putant ad bellorũ futurorũ euen
tus denuntiandos. Hanc namq̃ inter cæ
teros si non docuit: sectã tamen erroris
attigit Lucanus quom timorẽ urbis de
scriberet: bellũq̃ civile necessariis huius disciplinæ argumentis ine
uitabiliter appropinq̃nte Cæsare futurũ denũciaret Innuit enĩ poeta
doctissimus si tamen poeta dicendus est qui uera narratiõẽ reũ ge
starum ad oratores uel historicos magis accedit: Saturni malitiam
quom solus in sui domicilii trono resideret emouẽdam fore quom
inquit: Quod cladis genus o superi qua peste paratis Sæuitiam ex
tremi multorum tempus in unum Conuenere dies summo si frigi
da cælo Stella nocens nigros saturni accēderet ignes Deucalioneos
fudisset aquarius imbres: Totaq̃ diffuso latuisset in æquore tellũ Si
sæuum radiis nemocum phœbe leonẽ: Nunc premeres toto fluere
incendia mundo: Succensusq̃ tuis flagrasset curribus æther: Hi ces
sant ignes tu qui flagrante minacem Scorpion incendis cauda che
lasq̃ peruris: Quid tantum gradiue paras: nam mius in alto Iuppi
ter occasu præmitur Venerisq̃ salubre Sidũ habet motuq̃ celer Cy
lenius heret Et cælum Mars solus habet cur signa meatus Deserue
re suos mundoque obscura feruntur Ensi ferri nimium fulget latus
orionis Imminet armorũ rabies ferriq̃ potestas Confundet uis om
ne manu scelerisq̃ nephando Nomẽ erit uirtus multosq̃ exhibit, i an
nos Hic furor. In hac igitur reũ altissimã contemplatiõẽ si quid hu
iusmodi occurreret quo talium curiosi stellarum ueram possint affe
qui positionem: uel qualitatem præscire temporum & speculationis
sue iocundissimum fructum capere tanta compleri uidentur uolu
ptate ut nostra hæc omnia externa præcipue ac fortunæ miera quæ
singuli tanti faciunt tanquã exigua & minima ab eis contemnantur

LIBER

Ex hac enim reliquaque perquirendorum futurorum arte si modo ars ulla
 est potiusquam uanissimum cuiusque ludibrium clarissimorum philoso-
 phorum summorumque uirorum conflictari uidemus ingenia: namque
 Democriti totius pene terrarum orbis peregrinatio fuit: patrimo-
 niique amplissimi dissipatio Platonis Diogenisque captiuitas & Pytha-
 gorae longa ad uarias gentes peregrinatio: Hostanes uero & Empe-
 docles ad rabiem non auiditatem modo eius praecipienda gratia na-
 uigauere exiliis uerius quam peregrinationibus: hanc reuersi praedica-
 uere: hanc in archaenis habuere quanquam animaduertam praeter hos
 summam quoque litterarum claritatem gloriamque ex hac ipsa abdi-
 tum peruestigatione rerum antiquitas & pene semper spectata atque
 petita. Talem dico Milesium: Anaxagoram: Glazomenum: Xe-
 nophanem: Collophonium: Eudoxum calistum: Melonem: Philip-
 pum Euchenonem: Arathum: Hiparcum. adde his Socrate Ze-
 nonem Dicearcum peripateticum Cratippum Cleantem Chrysi-
 pum Antipatrum Possidonium atque Panetiū plurimosque alios quo-
 rum uoluntaria paupertas iniuriarum contumeliaeque perpestos
 laborum praeterca itinerum uigiliarum algoris aestus inediaeque su-
 scepio memoratur: pro quibus eorum aliqui cultus & honores di-
 uinos uel diuinis pares meruerunt & omnes quam semper uiui co-
 temperant laudem gloriam & immortalitatem nominis mortui co-
 secuti sunt: Nec uero solos philosophos in hac rerum futurarum co-
 gnitione tantum studii & diligentiae contulisse. Sed omnes fere nati-
 ones potētissimas res pu. Imperatores quoque maximos clarissimos
 reges & principes eadem mente & sententia extitisse ut his sine qua
 futura promittunt quae uaria multiformiaque sunt ad maximas res
 gerendas nunquam sibi tute accedendum putarent. In qua re primi oc-
 currunt Babylonii & Aegyptii qui quoniam neque domiciliis tegebantur
 propter aeris qualitatem neque ullis in ea regione nubibus subte-
 xitur caelum solis & lunae uarios cursus & meatus siderum ac effectus
 solo usu egregie notauere atque inuenere quom ea saepius ac liberius
 caeteris intuerentur: Caldæi deinde una cum Assyriis diuina caeli ob-
 seruatione summo studio meditationeque scientiam creduntur esse
 cisse qua maxime reliquis antecellerent: dicente Lucano: Quis no-
 scere fibris fata queat: quis probat aues: quis fulgura caeli seruet: &
 Assyria scrutetur sidera cura. Aruspicum autem disciplina quo pacto
 in omnem cariam diffusa sit puenitque ad thelmesium religiosissimam

urbem: in his & in aduertendis ostentis curiosam atque diligentem non facile dixerim nec qualiter transierit ad Theffalas urbes: quā & ipsam Britannia tantis ceremoniis obseruasse dicuntur ut dedisse Persis uideri possint: Apud quos magos doctissimum hominū genus Aegyptiis antiquiores floruisse Cicero testis est & Aristotiles in primo de philosophia libro: Druides habuit quondā Gallia religionum suarum interpretes: qui de siderū cæliq; & terræ mundiq; ambitu & forma: de immortalium deorum ui potestate & uoluptate differebant: & auguriis partim ac coniectura quæ essent euentura se scire profitebantur: quoꝝ disciplina quanquā in Britannia re-
 porta atq; inde in Galliam translata esse existimetur: post tamē q; diligentius eam rem cognoscere uoluerunt eo discendi causa profecti sunt: ubi annos nonnullos duo de uiginti & ultra consūpsisse memoriæ proditum est. Diuinatoribus etiam utuntur Galatae qui apud eos tum auguriis tum sacrificiis futura prædicunt: quiq; pluri mi existimantur omni eis obtēperante plebe: quom uero de rebus magnis consulunt mirabilem incredibilemq; seruant consuetudinem: Iugulant enim ense hominem quo decedente tum ex casu tū ex membrorū laceratione tum etiam ex sanguinis fluxu ex quadā antiqua rerum obseruatione futura norunt. Græcia uero omnium bonarum artium nutritrix ut aliquo nullam unquā coloniam misit. Sic quoque nullum belli genus ab ea sine suorum numine deorū cœptum aut susceptum est. Quid Hetruria: nonne extorum inuentrix fuit: ac portentorū & fulgurū interpretes: hincque propterea uel a thure & sacrificiis uel a sacrificio ritu lingua græcorum Ihuscia cognominata: Phryges prætereo qui auguria inuenisse creduntur Cilicum & Arabum Piscidarū deinde Pamphiliæ & Umbriæ gentem missam facio: huic uni cognitioni semper intentam. Hæc de uariis gentium nationibus: nunc nobilia rerum publicarum subtexantur exempla: imprimisq; Atheniensium & Lacedæmoniorū. hi enim augurem regibus suis dedisse collegam & assessorem: illi uero sacerdotes quosdā diuinos: quos ut ait Cicero Mantes appellant: singulis eorum publicis concionibus præfecisse dicuntur: Quotiens deinde. S. P. Q. R. quom armorū crepitus e cælo auditus quom prodigiose lapidum: laterum: ferri: carnis: sanguinisq; pluuiæ in terrā cecidissent quom clypei ardētes emicuisissent: Cælestes coronæ ar-
 fissent: quom e focinis mutari in mares quibus oibus nō minima

LIBER

R. P. detrimenta imminere sperabantur: nonne his disciplinis cum Sybillinis uersibus usi perhibentur neque his contenti omnia quoque quibus in rebus plurimum conducere posse arbitrabantur agendorum singulorum initiis quod bonum: faustum foelix: fortunatumque esse praefabantur: calcantem scimus tanto honore apud graecos habitum ob unam auspicii disciplinam qua profecto excelebat: licet aliis in rebus multis esset inferior ut petentibus Illion Graiis innumerossime classi praefectus memoretur. Amphiarus uero & Thyresias iam illustres eodem artificio feruntur ut primum pro deo colerent secundus non modo uiuens hominibus praefereatur: Sed defunctos etiam Homero dicente inferos Thiresias solum sapere uagarique reliquos umbrarum more: Mopsus & Amphilocus reges quoque in graecia augurorum fama percogniti. Hic uero mirari posse aliquos praefclare uideo ubi nam scilicet urbis. R. parentem augurem optimum omiserim. Sed piget reminisci: pudet cogitare urbem Romam omnium terrarum indubitatum caput auspicio conditam & florentem porro praepotentis populi fortunam a uibus credere maluisse quam deo quom sub regibus & imperio consulari multis quidem saeculis nihil absque auspiciis fieri solitum sit: neque comitia neque patrum prouocationes nec equitum consilia aut peditum descriptiones nec tota denique res militaris. stupet animus recolens uiros illos tam celebres ac magnificos animum uolatibus garritibusque succubuisse fallacibus: ubi nam Martios dimiserim fratres apud uetustissimos romanorum hoc in genere celebratos: Sed de his fateor nihil praeter nomen habere me. Praetereo Cassandram uirginem Priami regis filiam cuius illustri ad modum & magna rei nuntius furor Polibum deinde quendam Corinthium de quo est apud Homerum quod multis aethiolorum Troiam petentibus & imprimis filio suo an furore an aliter incertum est mortem praenuntiauit. Ego autem omne quod uel fabula est uel fabulam reddet sciens uolensque praetereo: Athlante Astrologia: fuisse peritissimum: de qua spera primum inter homines disputaesse: qua ex re uisus est orbem suis humeris sustinere: Zoroastrem uero Bactrianorum regem quem primum magicas artes iuenisse nominatissimi testantur auctores: nonne ut Hermodorus etiam tradit & Dion in quinto de philosophia libro & sui nominis interpretatione astrorum constat fuisse cultorem mundi principia siderumque motus curiosissime spectasse: qua curiosa siderum cognitione atque

contemplatione Pericles Atheniensium animos solis obscuratione
 territos eiusce causis redditus quas ab Anaxagoræ institutione per
 ceperat uano trepidantes metu liberauit Alexandro quoq; Darium
 insequente quom lunæ defectus matutinis horis incidisset: Macedo
 nes rati numina sibi indignari tanta seditione comoti sunt ut armis
 abstinere decernerent nec eos cohibere potuisset magni ducis ipe
 rium: ni Aristander uates naturæ rationes absoluiisset: sicut Dion si
 racusanus turbatis primum militum animis cum grauissimo & cru
 delissimo tyranno Dionysio patriam liberaret: Amyltha uate docē
 te & cunctis in medium rationem deficientis sideris reddente: non
 est tali casu deterritus: Arguuntur quoq; dissoni lunæ crepitus: cui⁹
 pauoris causæque ignarus Nicias Atheniensium imperator uerit⁹
 lassum & pulcherrimum exercitum portui subducens perdidit eo
 rumque opes afflixit. Nec aliter. L. Sulpitius Gallus qui cons. cum
 M. Marcello fuit: defectum lunæ iminentē in. L. pauli exercitu con
 tra Persem regem militibus metum adimēs fore prædixit. Nō me
 præterit Iulium quoq; Cæsarem Astronomica ratioe denos dies ob
 seruationi ueterum superadiessisse quo solis meatum partes: ccclxv
 quibus sol zodiacum lustrat efficerent: ut temporum ratio fluctuās
 facilius congrueret in annum: quam rationem unico errore com
 perto super intercalandis diebus emendauit Aug. & ut est scriptū ī
 Saturnalibus omnem hunc ordinem aræ tabulæ ad æternam cu
 stodiam incisione mandauit: Neronem principē quoque scelestissi
 mum ac crudelissimum alioquin artis eius amantiissimū fuisse con
 stat quæ ex aere est & stellis & aqua & speris lucernis ac peluibus ī
 ferorum umbrarumque colloquiis multisque aliis modis qui diui
 nationem promittunt: fortuna sua rerum humanarum summa ge
 stiente potissimumque imperare diis concupiente: Neque sum ne
 scius Adrianum Matheos adeo peritum fuisse ut de reb⁹ suis ad
 supremum usque uitæ suæ exitum cuncta perscriberet: diceretque
 de uero Hælio Virgilianum illud Ostendent terris hunc tantum
 fata nec ultra esse sinent. Prætereo Alexandrum Seuerum Mathe
 seos & aurspicinæ artis peritissimum Horoscoptum quoq; sum
 mū Auidium Cassium in his quoque nil omittētem. Taceo Variū
 Antoniū heliogabalum qui & magorū colloquio utebatur assidue.
 Sunt præter hos qui diuinis numinum præfagionibus illustres ha
 bentur: neque id mirum quidem quom singulis omnibus in lucem
 dii

LIBER

editis: salua tamen firmitate fatali genios esse quosdam eorum tutela: salutique assignatos ueluti actionum suarum magistros ac rectores a nonnullis: paucis quanquam uisos multiplicium uirtutum suarum splendore conspicuis & theologi & Socraticorum Platonicoꝝque libri ac auctores celebres Censorinus. C. Flaccus Euclides Appuleius Thymegistus Anneus Florus Ammianus Marcellinus. Sed Menander Comicus imprimis & Homerus docuere: quorum carminibus illud accepimus: Cælestes deos cum uiris fortibus haud quaquam fuisse locutos nec affuisse pugnantibus uel inuissis: Ceterum familiares genios cum iisdem uersatos quorum adminiculis ac precipuis admonitionibus fratri plurimi dicuntur enitiuisse: Socrates præcipue quæ sæpe dicere solitum nouimus diuini quidam numinis secum esse quod Demonion appellat: cui semper paruicrit nunquam impellenti sæpe reuocanti idque sæpe accidisse tum maxime quem apud duellum infeliciter cessisset Lachete prætoris unaque secum pinde fugam arriperet ac esset incognito nec eo quo reliqui diuenteret eius rei causam sciscitantibus præmonitum se ac deterritum a deo dixit: tumque eos qui alio diuenterant hostium incursiones incidisse: nec Socratem solum ut diximus in hac diuina præfagatione celebrè fuisse creditum est: sed Zalecum & Minoem Cimonem Zoroastrem Lycurgum & Nummā ut Pyrrhi bello Curium Fabricium Coruncanum primo punico caratinum duellum Metellum Luctatium secundo maximum Marcellum Paulum Graccum Catonem superiorē Africanum Lælium Syllam Marium: ac ut nonnulli putant Cæsarem quoque Augustum: multosque præterea & præter hos romanorum. R. P. & grecorum tulit singulares uiros quorum neminem nisi iuuante deo talem fuisse credendum est: Quæ ratio poetas maximeque Homerus impulit ut principibus heroum Ulixi Achilli Agamænoni certos deos discriminum & periculorum comites adiungerent. Præterea ipsorum deorum aliquando præsentiae quales supra commemorauimus declarant ab his singulis hominibus quibusdam consuli. quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum quæ tum uigilantibus tum dormientibus protenduntur: Tam et si quidam talia prorsus tollentes asserant nulli sapientum comparuisse deum uel genios Verum uecordes quosdam ex imbecillitate homines in animi horrore aut corporis intemperie constitutos inanes & alienas opinioniones attrahere qui in se ipsis esse genium superstitionem habent: quibus quidem

assentiendum putarem epicuri rationibus defensus nostri mutatio
 ne atq; deceptione innixus: nisi Dion atque Brutus grauissimi uiri
 & sapientiae studio dediti: nullam per affectionem morbumue ab-
 errantes haud facile captabiles ab ipso ita dispositi genio fuissent ut
 amicis ac familiaribus retulerint: quare periculosum iter auertens
 haud facile dixerim uetustissimis ne auctoribus hunc sermonem
 comprobantibus assentiendum sit: An huiusmodi homines regna
 & exercitus resq; P. gubernantes atq; regentes familiares genios ac
 numina sibi adesse dicentes ut infrenes difficilesque multitudines
 caperent nouitate ac magnitudine rei & opinionem dei uere comē-
 ti sint quae ipsis illis quoque gratia fingebatur saluti esset: Quibus itaq;
 nisi mentis inops quispiam dicet non oraculis fidē daret: quom ui-
 deret non modo summos philosophos & humanae magistros uitae
 Sed latissimas nationes clarissimos populos & reges apud delphos
 & Dodonam & Amonem concurrentes. quis sperneret Sibyllas quae
 senatus & po. ro. in extremis periculis consulebant: quis somnia ne-
 gligeret quom sciret ut reliquos sileā lacedaemonios ipsos quos ne-
 scio an proximos romanis fortissimosque omnium & praestantissi-
 mos uiros iudicare uelim usq; adeo somniorum curiosos ut scribit
 Cicero: quod qui eis praerant non contenti uigilantibus curis i pha-
 syphe fano: quod est in agro prope urbem somniandi causa excu-
 babant: quia uera inquit quietis oracula ducebāt. Quis deniq; ma-
 gos non susciperet sine quorum doctrina neminem quantum libet
 talibus rebus ornatum ad Persarum regnum prouehi posse cogno-
 sceret. His & aliis eiusmodi ut diximus tunc prouidentiae modis a-
 gebatur insensata mortalitas fidens consultoribus infestis nec dum
 tempus erat ex tā profundis tenebris emergere prosequeretur hu-
 manum genus tunc diuina ultio sicque meritum premebat ut si di-
 ci fas est superstitionibus humanis caelestis patientia faueret. Nos
 uero quibus diuinæ gratiae splendor illuxit: aliud uitae genus aliosq;
 ritus decet amplecti & modū omnem ut est cuique tributa prouin-
 tia in praepetibus gubernandis: erudiēdis oscinibus: spectādis aēstis
 somniis conformandis: inspirandis uatibus: fulminibus iaculandis
 sortibus regendis: Caeterisque quibus futura dinoscimus demonū
 obsequio & ministerio fieri arbitrandum est Etenim deceptionum
 illudentium plena sunt quibus ut turbent omnia & errores humanis
 pectoribus infundant euenit ut istis subdolis & captiosis praescientiae

modis multa futura dicantur nec aliter ac dicuntur eueniāt quibus
 impliciti homines curiosiores fiant et sese magis ac magis inserāt
 multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris quod ut facilius ualeāt
 leuiusq; consequantur quod in nos intendunt. Edunt illa per s̄pe q;
 bus stupefacti homines fidem commodēt simulacris diuinitatis ac
 numinis inde fit ut uitam s̄pe turbent: somnos inquietent membra
 oborqueant: ualitudinem frangant: morbos laceffant mentesq; ali
 quando territent inde est q; augure actionatio Tarquini tempore
 lapis nouacula incisus est hinc nonnullis regni futuri signa procu
 rantur. Quo fit ut. L. Tarquinio Prisco Romam petenti Aquila pi
 leum sustulerit et cum alte subuolasset dictu uix credibile capiti re
 posuerit: Quo etiam regnante tradūt Cressam uirginem reliquias
 quas ex omni regia mēsa pereipiebat ad uirgines uestales ferre cō
 stituisse obtigisseq; aliquando quom igni sacro eas imponeret re
 pente e foco genitalem cinerem uiri insutrexisse eamque quæ ibi i
 federat Tanaquilis reginæ ancillam Cressam captiuam confurexif
 se gravidam: Seruiūq; Tullum natum qui regno successit cui por
 ro in regia accubanti puero caput arsisse uisum creditumq; laris fa
 miliaris filium Ouidio in fastis dicente: Nanq; pater Tulli uulcan
 Cressaq; mater præsignis facie corniculana fuit: Hanc secum Tana
 quil sacris de more peractis Iussit in ornatum fundere uina focum
 Hic inter cineres obscœni forma uirilis Aut fuit aut uisa sed fuit illa
 magis iussa foco captiua sedet conceptus ab illa Seruius a celo semi
 na gentis habet: Signa dedit genitor tunc quom caput ore corusco
 Contigit inque corna flammæ arsit apex: Hinc quoq; q; Iuno Ve
 gensis migrare sese Romam uelle respondit quod claudix manū
 nauis secuta perhibetur q; in sacrilegos & Iuno nudata & locrensis
 Proserpina & Ceres Milesia uindicauit: Herculesque de apio. Nec
 aliter Hannibalis omnia orbitantem oculi cominantur Flamminio
 extipicia periculum cladis prædicant: uel serpens immo uero De
 moniarches urbem Romam pestilentia liberauit Epydauro acerfi
 tus: aut Aeneas oraculorum indicio promissam & quæsitam iuenit
 Italiam & in ea non tam numinum q̄ demonum nutu sedem statu
 it. Quid aliud agit in somnis pater Anchises: Quid Iuppiter & A
 pollo qui ambiguitate student obnubere oracula: ut cum mendaces
 aut fallaces inuenti fuerint aliquando rationis uelamine suam tue
 ti queant fallaciam: Sicque perditos perdere & deprauatis errorem

prauitatis infundere ac fallere non desinunt donec auditores suos per-
 trudent in praecipitium: cui a saeculis uatum profuere responsa Chre-
 none an Pyrrho uel Laio: aut praecedentium aut subsequantium cuiquam
 Noane Chresus opulentissimus Lydoꝝ rex bellum in oturus i per-
 fas: tali responso fertur illusus Chresus Alin penetrans magna per-
 uerterat opum uim: Quo responso hostium se uim peruerterat pu-
 tans peruertit suam. Vtrum autem accidisset eorum uerum oraculum
 fuisset: Nihilo purius egisse traditur cum Pyrrho qui bellum romanis
 illaturus dum Delphos consulit hoc responsum ut ait Ennius acce-
 pit Aio te eacida romanos uincere posse: Demens Pyrrhus si non in-
 telligeret utra pars uicisset uerum oraculum uideri: sic uersutus ar-
 tifices texuerat sic in omnem euentum perfugium ueritatis occupa-
 uerat hoc inquam adeo manifesta fallacia praefert ut quamquam sicut Ennius
 idem ait semper fuerit stolidum genus eacidaꝝ: ab eo tamen perpẽ-
 di absque difficultate potuerit illud etiam obscurius quod Chresum de-
 cepit: quod uel Chrysippum potuisset fallere. Sic enim apud Cice-
 ronem scriptum est: cui tamen ad postremum tota res comedita ui-
 detur & hoc a poeta fictum suspicatur illud ab historico rationes af-
 ferens primum enim latine Apollinem nunquam locutum fuisse: dein-
 de Pyrrhi temporibus iam iam uersificari desuisse & hoc ultimam ut
 eodem libro permulta irrisiue dictum: arbitror tamen utcumque non
 multum his rationibus moueor quoniam in latinum transferri & in
 carmen inferi potuit ambiguitas oraculi graecis & solutis primum
 uerbis edita: nam si ad linguam respicio quaecumque oraculis dicta
 sunt latine quidem apud nostros de his graeco fonte descendunt grae-
 ce uel ab Apolline prolata uel ab illis memoriae mandata nec lingua-
 rum uarietas obfuit ueritati. Alia igitur me Cicero ratio uiolen-
 tius urget: ait enim hoc Pyrrho responsum inauditum graecis: itaque
 satis credi potest hoc ab Ennio suo quodam iure fictum esse. De
 Herodoto autem quem Cicero ipse patrem historiae uocat quae supe-
 rioris oraculi fictor extiterit non tam facile crediderim. In dubio igitur
 uisum est uerumque attingere: & Ciceronianam de hac re non
 praeterire sententiam. Illud etiam anceps & inopinabile: quod Phi-
 lippus Macedo ex eodem adito accepit ut imminens sibi. S. a qua-
 driga periculum prouideret: quo audito rex anxius dissolui currum
 per omnem Macedoniam imperauit: Quin & oppidum Boetiae
 cui quadrigae nomen erat ut fatale sibi perpetuo declinauit: uel quaedam
 diu

Herodotus

Philippus

ferunt iussit eueri: frustra tamen alio nanq; minarum spectabat o-
 raculum. Capulus enim gladii quo eum pausanias transfodit qua-
 drigæ calaturam fertur habuisse Itaque Tul. eleganter illudit: neq;
 enim obscura tantum sed mendax admonitio quasi rex capulo &
 non cuspide moriturus esset: Appius Claudius is qui citili bello pō
 peianas partes secutus est: de euentu rerum dubius tricinum castris
 qui iam tunc neglectus obmutuerat retētavit Apollinem. Itaq; per
 hemonoe quadam templi uates ī antrum compulsa solitoq; extuās
 furore fertur in hanc sententiam respōdisse: Magnas huius minas
 romane ne timeas: nihil enim ad te quoniam in pace euboæ cola
 uel ut quidam alii latus euboicum possidebis Lucanus: Effugis in-
 gentes tanti discriminis expers belloꝝ romane minas solusq; quie-
 tem euboici uasta lateris conualle tenebis quo ille responso uelut in
 somnis accepto perplexior discessit inde q̄ uenerat: sed non multo
 post apud locum qui euboæ cola dicitur ante supremum prælium
 morbo correptus interiit: ita subtractus bellis & sepulchro cōditus
 euboico fidem fecit oraculo: Eodemque modo Laius prædictum est
 ab Apolline: caue uetatos liberum sulcos seras generatꝝ ille macla-
 bit te impie & omnis aula respergetur sanguine. Sed ille quidem ut
 pote præsciꝝ quæ sequerentur sem̄entem iuxta fatum fieri uetabat
 sciens in potestate eius positum si abstinere uellet Laitus non ut ho-
 mo nescius futurorum ab eo qui sciret quid agendum sibi esset sci-
 scitabatur: sauiit autem non fato elicente sed uictus intemperantia.
 Similiter Argiuis per oraculum quærentibus an aduersum Persas
 bellum suscipi conueniret responsum est uicinis offensa deo caris-
 sima plebs armorum cohibe nūmina corporis omne discrimen so-
 la capitis tutabitur umbra. Sciebat enim quid esset deligendum: q̄q;
 optio penes hominem: id uero quod se quitur optionem penes fa-
 ctum: Nero Cæsar post hos portendi sibi mutationem status a ma-
 thematicis acceperat: qui in hoc concordēs in eo discordabant quæ-
 nam. S. fortuna imperio deiectum exciperet: his Neronis animus
 eger Delphicum oraculum experiri statuit: sic enim sibi uisum est
 hæsitationem suam ab humano ad diuinum consilium trāsferri de-
 bere inde sibi responsum est: Annum tertium & septuagesimū ca-
 ueret: quod quom audiisset homini inconsiderato & uix trigessimū
 ætatis suæ annum transgresso: tanta securitas incefferat ut iam ni-
 hil metuens & prosperitatem & atatem sibi integram spōderet qua

si ante prænuntiatum tempus ab Apolline mori non posset eo de-
 niq̄ & insolentiæ raptus ut pretiosissimis quibusdam rebus mariti-
 ma tempestate deperditis affirmaret eas ad se uel piscium obsequio
 reuersuras talibus intumuerat erroribus quom subito destitutus ab
 omnibus & ad turpissimam compulsus est mortem: utique consilia
 rio dignus Apolline: quãuis uanissimus ille spiritus mendaciq̄ pa-
 rens nequid ineptius uideretur consuetis ambagibus atq̄ arte pro-
 uiderit: Quod ipse Nero suprema illa nocte audito clamore milita-
 ri suum execrante & Galbæ nomen celebrante: sero licet quiuit in-
 telligere: & ad infœlicitatis suæ cumulum auctorem oraculum ue-
 ridicum appellari. Galba enim successor tertium & septuagesimū
 annum tunc agebat: admonet nos aliquis obrectator quibusdã cõ-
 sultorẽ istum cõsulere quæruntur utrinq̄ nostris temporibus sacra
 sibi interdãta cerimoniasq̄ sublatas: & ob hoc ideo maxime nulla
 uel perplexa & inextricabilia omnia talium rerum cõsultoribus re-
 sponsa dari. Cur ergo longe ante imperium Cæsaris ac christi dei
 saluatoris nostri natiuitatem sicut ipsorum auctores attestatur abo-
 lita pene fuerat Pythii oraculi fides: abolita autem quia contempta:
 Porro autem quare contempta nisi quia uel uana uel falsa uel du-
 bia. Vnde poeta prudenter admonuit inconsulti abeunt sedemque
 odere Sybillæ. Et ne forte parui id pendant quod contemptum abo-
 litum atque antiquatum fuit hoc esse aut numen aut sedem Apollo
 ille Pythius erat quem ferunt magno Phytone serpente interfecto
 magnum uatem totiusque uaticinatiõis auctorem & principem hæ-
 redem sedis & diuinationis & nominis extitisse ibique eum redde-
 re responsa elegisse: ubi orta cum auctore ipsa diuinatione uidebatur
 euasiunculas autem quærentes dicentesque uim sedis ac loci emanu-
 isse tractu temporis: sic ridet Cicero ut dicat eos non aduertere qd̄
 de ui diuina agitur quæ si est utique æterna est: Sed proinde loqui
 quasi de uino aut fassamento quæ uim suam imminuunt uetusta-
 te & paulatim euanescent. Itaque hæc profitentes philosophos su-
 perstitiosos & pene fanaticos appellat qui excusationes friuolas in-
 eptiis suis malunt exquirere euanuisse fingentes: q̄ ueritatem in-
 genue confiteri & errorem suum uel se recognoscere qui diuissi-
 me circumuenti sunt super huiuscemodi oraculis partim falsis ut
 ipsius Tullii uerbis utar: partim casu ueris ut fit in omni oratio-
 ne sæpissime: partim flexiloquis & obscuris ut interpret egeat

Vvignus

Pythius

Cicero

interprete & fors ipsa ad sortes referenda sit partim ambiguis & perplexis oraculis hi maxime fallunt quorum praestigias a ueritate profani intelligere non possunt. Ideoque ab ipsis attribui putant & imperia & uictorias & opes & euentus prosperos rerum denique cum ipsorum nutu saepe rem pu. constet periculis imminētibus liberatam: quae pericula & responsis denuntiauerunt & sacrificiis placati auerterunt: omnia illa meræ fallaciae sunt. Nam quom dispoſitiones dei praesentiant quippe qui ministri eius fuerunt interponunt se in his reb⁹ ut quaecunq; a deo facta sunt uel fiunt ipsi potissime facere aut fecisse uiderentur. Et quotiens alicui populo uel urbi duci uel principi secundum dei statutum boni quid impendet illi se facturos uel prodigiis uel somniis uel oraculis uel sortibus ceterisque id genus ut diximus pollicentur. Si sibi honores & sacrificia tribuantur quibus datis quom id acciderit quod necesse est sibi summam pariunt uenerationem. Quotiens autem pericula impendent ad aliquam ineptam & leuem causam se profitentur iratos: sicuti uno Varroni quod formosum puerum in templo Iouis ad excubias tenendas collocauerat & ob hanc causam romanum nomen apud Cannas pene deletum quod si iuno alterum Ganimedem uerebatur: cur iuuentus romana luit poenas uel si dii tantummodo duces uel principes curant ceteram multitudinem negligunt. Cur Varro solus euasit qui hoc fecit: & Paulus qui nihil meruit occisus est. Itaque siue periculum quod imminet uitari potest uideri uolunt id placati auertisse siue non potest id agunt: Sicque sibi apud homines qui eos nesciunt auctoritatem pariunt ac timorem his uersutis & his artibus noticiam ueri dei trini & unius apud omnes gentes inuenterunt. Harum igitur disciplinarum obseruationibus superstitiosis quae ad cognitionem siderum coniunguntur societas demonum formidanda atque uitanda est neque illos ab hoc genere superstitionis segregandos puto qui ab ipsa Chaldaeorum natione profuxerunt: quod propria est eorum genologiae ratio ut possint antea facta futuraque ex ratiocinationibus astrorum explicare: hoc est quos effectus habent sidera duodecim stellae quinque sol & luna ad humanam rationem conferre: Cuius rei primus Berofus insula & ciuitate Coho confidens ibi aperuit disciplinam: postea studens Antipater iterumque Achinapolus qui etiam non enascentia sed ex conceptione rationes explicatas reliquit. Hi enim quanquam ueram stellarum positionem quom

quisque nascitur confectentur & aliquando eam peruestigent: per eo-
 rum inuentas conscriptasque regulas: tamen quae inde conatur uel actus
 nostros uel mores uel euenta praedicere nimis errant profecto ni-
 misque magna dementia detinentur & quos non solum christianae re-
 ligionis instituta ac fidei nostrae lumina: uerum multa quoque ueterum poe-
 tarum philosophorumque illustrium clarissimorumque ducum & imperatorum
 dicta confutent: ex quibus est illud imprimis sacris in litteris ad Moy-
 sen annotatum. Quando ingressus fueris terram quam dominus deus
 tuus dabit tibi: caue ne imitari uelis abominationem illarum gentium ne
 inueniatur in te qui lustret filium aut filiam suam ducens super ignem
 aut qui ariolos sciscitetur & obseruet somnia atque auguria ne sis ma-
 leficus uel incantator ne phitones consulas & diuinos & ne quaeras
 a mortuis ueritatem: Omnia haec enim abominabitur. & propter hu-
 iusmodi scelera delebit eos in interitu tuo: perfectus eris & absque
 macula quomodo domino deo tuo gentes istae quarum possidebis ter-
 ram augures & diuinos audiunt: tu autem a domino deo tuo aliter
 institutus es. Quis ergo dubitet haec non modo capitalia sed fidei
 peruersionem: quae tanta diligentia diuina explodit sententia. Et il-
 lud quidem Leuitici: Non augurabimini nec obseruabitis somnia
 nec declinetis ad magos nec ab ariolis aliquid sciscitemini ut pollu-
 amini per eos uir enim in eodem inquit: Siue mulier in quibus phi-
 tonicus uel diuinationis fuerit spiritus morte moriatur: lapidibus
 obruant eos & sanguis eorum sit super illos. Nec minus ad Roma-
 nos apostolicis uerbis expressum: Quis enim cognouit sensum
 domini: aut quis consiliarius eius fuit. Est quoque illud diuinum ac
 caeleste consilium: Altiora te ne quaeris & fortiora te ne scrutatus
 fueris. Sed quae praecipit deus tibi illa cogita semper & in pluribus
 operibus eius ne fueris curiosus: Non est enim tibi necessarium ea
 quae tibi abscondita sunt uidere: Non est uestrum alibi scriptum no-
 scere tempora uel momenta quae in patris potestate posita sunt: Annun-
 tiate quae futura sunt inquit Isaias: & sciemus quia dii estis uos. Si-
 mile est illud Ecclesiastici: Ignorat homo quod ante se fuerit &
 quod post futurum quis ei poterit indicare. Quid aliud illud Sapi-
 entiae asserit: Cogitationes enim mortalium inquit timidae sunt &
 incertae prouidentiae nostrae: corpus quod corrumpitur aggrauat
 animam & terrena inhabitatio deprimit sensum: multa cogitan-
 tem & difficile existimamus quae in terra sunt & quae in prospectu

Euen

Mose

Leuiticus

Apostolus

sunt inuenimus cum labore quae in caelis sunt aut quis inuestigabit
 sensum autem tuum quis sciet: nisi tu dederis sapientiam & miseris
 spiritum sanctum tuum de altissimis & sic correpta semita eorum
 qui sunt in terris & quae sibi placent didicerunt homines: At qui te
 ste Firmiano non hoc idem faciunt philosophi qui disputant in cae-
 lo quid agatur & eo semper impune id facere arbitrantur quia nul-
 lus existit qui errores eorum coarguat: quod si existimarent descē-
 surum aliquem qui eos delirare & mentiri doceret: nūquā quicquā
 de his rebus quas scire non possunt disputarent. nec tamē ideo for-
 licior putanda est eorum impudentia & audacia quia nō redargu-
 untur. Redarguit enim deus cui sola ueritas nota est licet conueni-
 re uideatur eamq; hominum sapientiam pro summa stulticia com-
 putet. Lingo Augustini & Ambrosii oposissimos ualidissimosq;
 tractatus ac disputationes lōgissimas quas nec tempus exigit nec re-
 cipit locus nec requirit quisquis aliquantulum legendo profecerit
 notae nempe sunt: unam Augustini ueram nescio an breuem magis
 proferam sententiam ex eo libro qui de dei ciuitate inscribitur his
 omnibus consideratis inquit non immerito creditur quom astrolo-
 gi mirabiliter multa uera respondent occulto instinctu fieri spiri-
 tum non bonorum quorum cura est has falsas & noxias opinio-
 nes de astralibus fati inserere humanis mētibus atque firmare nō
 horoscopi mutati & inspecti aliqua arte quae nulla est: Alteram Am-
 brosii ipsius ex eo libro quem de obitu Satyri fratris nobis luculen-
 ta oratione reliquit. eius enim uerba sunt haec: De solis cursu caliq;
 ratione philosophi disputant: & sunt qui putant his credēdū quom
 quid loquantur ignorent: neque caelum ascenderunt axem dimēsi:
 nondum oculis pescrutati sunt quia nullus eorum quom deo in
 principio fuit: nullus eorum de deo dixit quom pararet caelum cū
 ipso eram & eram cum eo cuncta componens a diuinis prater hac
 ad humana descendenti per multa se iegerunt illustrium poetarum
 dicta his sacris consentanea e quibus illud primum antiquissimū
 & acerrimum apud Homerum proferendum: Iuppiter inquit non
 mortalem hominem non e communi grege deum aliquem: sed Iu-
 nonem illam suam coniugem ac sororē reginamque deum graui
 cōminatione deterret ne secretum suum intimum auderet inq; rere
 aut sciri posse praesumeret: post hunc duo litteris demandata sunt:
 Duorū quoq; in illa prima aetate poetarū illustrium Pacuuius. Nam

si quae uentura sunt praevident aequiparent Ioui. Rursum idē po-
 eta istis qui linguam auium intelligunt: plus p̄ ex alieno iecore sapi-
 unt q̄ ex suo magis audiendum q̄ auscultandum censeo. Acci⁹ Ni-
 hil quoq̄ credo auguribus qui aures uerbis dictant alienas suas ut
 auro locupletēt domos. Quartū his Enniū addiderim qui uetusta
 illa & uenerabili facundia hos ipsos eleganter irridet: ut uerbis etiā
 suis utar. Qui sui quae stus causa falsas suscitant sententias. Nō enī
 sunt hi aut scientia aut arte diuini sed superstitiosi uates impuden-
 tesq̄ arioli aut inertes aut insani aut quibus egestas imperat qui si-
 bi semitam non sapiunt: aliis demonstrant uias quibus diuitias pol-
 licentur ab ipsis drachmam ipsi petunt: De his diuitiis sibi deducāt
 drachmam reddant caetera. Addo quinto loco spectatae auctorita-
 tis grauitatisq̄ poetam doctissimum Flaccum Horatium dicentem
 Prudens futuri temporis exitum caliginosa nocte praemittit deus:
 Ridetque: si mortales ultra fas trepidant nec non illud quod adest
 memento componere æquus: & quid sit futurum cras fuge quaere-
 re: Et quem fors dierum quem que dabit lucro appone. Est & illud
 eiusdem quoque poetae ad Leuconoem: Tu ne quaesieris scire ne-
 fas quem mihi quem tibi finem dederint dii Leuconoe: nec Babylo-
 nios tentaris numeros ut melius quicquid erit pati seu plures hye-
 mes seu tribuit Iuppiter ultimam. Lucanus inter hos sextus his uer-
 bis accedit. Sit subitum quodcunq̄ paras sit caeca futuri mens homi-
 num fati liceat sperare timenti. Statium his septimum aggregaueri
 Quid crastina uoluerit hora scire nefas homini. Ultimo in loco se-
 quitur hos Iunius Iuuenalis aquinas & his uerbis: Spondet amato-
 rem tenerum uel diuitis orbi Testamentum ingens calidae pulmo-
 ne columbae Tractato armenus uel comagenus Aruspex Pectora
 pullorum rimatur & exta catelli Interdum & exta pueri faciet qd̄
 deferat ipse Chaldaeis Sed maior erit fiducia quicquid dixerit astro-
 logus credent a fronte relatum Amonis quoniam delphis oracula
 cessant: Et genus humanum damnat caligo futuri. Haec religionis
 nostrae instituta & illustrium dicta poetae illis similia subsequuntur
 & philosophorum sententiae socratis potissimum qui in hoc caele-
 stium scrutinio & causarum abditarum indagatione caeteris cor-
 datior fuit quom haec intelligere non posse inueniri: Celebre illud
 ab omnibus probatum in medium nobis attulit: Quod supra nos
 nihil ad nos: sicq̄ proinde ab omni physica quaestioe disputatione

suspendens eo se contulit ut in uirtute atq; officio omnis eius uersa
 retur intentio: Idem Democriti physici non ineptus præ cæteris cõ
 tra tales iocus quod est ante pedes nemo spectat cæli scrutantur pla
 gas facetissimãq; illa Ciceronis irrisio temere disputatum: nullaq;
 de re dubitantium tanquã modo deorum ex concilio descendentes
 quid ibi agatur oculis suis aspexerint auribusque perceperint: Sa
 ne ut idem inquit Cicero & in senectute sua horã quidem cedũt &
 dies & menses & añi nec præteritum tempus unquã reuertitur nec
 quid sequatur sciri potest. Sunt & aliã contra hæc hominum portẽ
 ta philosophorum clarorum sententiã: inter quos Favorini est illa
 melius & Vrgentius cæteris quos legere potui philosophis futuro
 rum noticiam facillime repudiantis atque dicentis Nihil enim ab il
 lis audiri posse dicebat nisi graue atque molestum quoniam aut ue
 ra respondebunt: quod rarissime solent: si quidẽ mala miserã ante
 tempus afferre & supernaciam sollicitudinem posita enim illic ue
 ritate: adest hinc necessitas. Ita nihil præcise nisi dolorẽ poscẽti red
 dere libet hoc loco sustinere: & quod cõmunis rerum natura nõ pa
 titur tentare maior sine offensione possit interseri: hoc est Favorini
 M. T. cuius hæc sunt ut omittamus superiores. M. Crasso putas uti
 le fuisse: tum quom max̃imis opibus fortunisq; florebat: scire sibi ñ
 terfecto filio publico exercituq; deleto trans Eufraten cum ignomi
 niã & dedecore esse pereundum. An. Cn. Pompeium censes tribus
 suis consulatibus: tribus triumphis maximarum rerum gloria lata
 turum fuisse si sciret se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri:
 amisso exercitu post mortem uero ea consecutura quã sine lachry
 mis non possumus dicere. Quid uero Cæsare putasse si diuinã
 set fore ut in eo senatu quem ex maiori parte ipse coaptaffet ñ curia
 pompeiana ante ipsius Pompeii simulacrum tot centurionibus suis
 spectantibus: ac nobilissimis ciuibus partim etiam a se omnibus re
 bus ornatis trucidatus ita iaceret ut ad eius corpus non modo ami
 corum sed ne seruorum quidem quispiam accederet: Quo cruciatu ani
 mi uitam acturum fuisse & certe ignorantia futurorum malorum utili
 or est q̃ scientia: Hæc Cicero. Possent ego antiquos & fortunatissi
 mos ætatis nostræ uiros in huius sententiã testimonium uoca
 re. Sed nec necesse nec locus hic longiorem digressionem recipit:
 & attigisse uidetur ille clarissima sin autem ut ad Favorini argumẽ
 tationem redeat oratio bona pronuntiant: duplex incommoditas

Cicero

Tullius

Anonatus

expectationis tedium & præcogniti gaudii extenuatio: Quod repē
 tinum gratius accumulati obuenisset aut falsa dicent: quod quāq̄
 familiare & frequentissimum apud eos est: Et si erunt infœlicia: an
 goribus falsoque metu: si fœlicia inani spe & gaudio tristitiaq̄ ubi
 te delusum senties torqueberis: In omnem igitur euentum hos nu-
 gatores sicophantas contemnendos fore ad hanc fere sententiā ut
 præteream Dicearchum qui expedire omnia nobis futura nescire
 magno uolumine conclusit. Anaxarti philosophi ratione cōpellor
 Is enim quom in Byrsam urbem trans Eufratē omiffam traieciisset
 Alexander ibi eum ut antea persæpe monuit ut tanquā falsa & icer-
 ta magorum prædicta contemneret: nec ab re nam si fatis inquit o-
 Alexander consent quæ prædicuntur ignota esse mortalib⁹. Si ue-
 ro naturæ debeantur imutabilia quidem esse simile & illud Demo-
 naētis etiam philosophi qui uatem semel intuens publica mercede
 responsa præbentem: nonne uides inquit cuius rei mercedem fla-
 gites. Si enim tibi potestas est eorum quæ fatali lege sunt constitu-
 ta aliquid cōmutandi quodcūq̄ id est quod flagitas parum sane est
 Sin autem dei nutu & uoluntate posita sunt omnia quid tuum nos
 uaticinium limare potest: Demosthenes graecoꝝ armis ac tanta &
 tam prompta uirorum potentia confusus neq̄ mentē adhiberi ora-
 culis neque uaticinia audiri permisit: Epaminundā memorans &
 Periclem illa semper formidinis & ignauia uelamenta putasse salu-
 berrimum & memorabile est illud omnibus horis Halicarnasi ex-
 cellentis in astrologia & in regendis suis ciuib⁹ principis præstā-
 tissimi totum id quod est Caldaicum prædicendi genus repudian-
 tis: Magnus quidam uir ecce superuenit præmissis omnibus fide
 non inferior Cato ille rigidus q̄ mirari se ait q̄ non ridet aruspex
 aruspitem: quom uiderit quod dictum ad omnes aequè augures
 sortilegos coniectores chaldaeosque & mathematicos ac totam de-
 niq̄ manticem conuerti potest: Spectatis enim tot ineptiis quib⁹ cre-
 dulis homunculis illudunt occurfus profecto memoriā & risum
 ex mutua conscientia monere deberet: q̄ illud quoque eleganter
 quom esset consultus a quodam monstrum ne esset a soricibus cor-
 rosas sibi caligas quom diceret: Respondit non esse id monstrum
 sed uerum monstrum habendum fuisse si sorices a caligis roderē-
 tur: quod sequitur non minus profecto sed magnificum ac succi
 & pensi plenum. Nam quom apud Prusiam Hannibali exultati &

ut supra petebant

Anaxartus

Demosthenes

Demosthenes

Cato

auctori committendi praelii pugnari placeret ac ille negaret quod ex-
 ta prohiberent An tu Prusia inquit hannibal uitulinae carnis manu
 q̄ imperatori ueteri credere: breue sane atq̄ amplissimum tantoq̄
 principe dignum uerbum: ut pote qui hispaniam Galliam Liguriã
 Italiam denique laceratam in faciem eius effuderit unius hostiã ni-
 lissimã ac sordidissimã exta tot monumentis ac uictoriis rerum
 præponi indignum ferēs. Quid aliud Caesar quom a maximo au-
 gure & doctissimo aruspice præponeretur ne in Africã ante brit-
 tannam nauigia transmitteret: non ne illius dictum nihil faciens tran-
 smittit: quod ni fecisset omnes aduersariorum copiã conuenissent
 e contrario Regulis nonne auguria seruauit & captus est: & Man-
 cinus religionem tenuit & sub iugũ missus est: Pullos habuit Pau-
 lus & apud Cannas tamen casus est. hæc & horum similia quã cõ-
 firmandis auspiciis & id genus erroribus afferuntur tam inepta: tã
 frivola per sæpe sunt ut multi quidem, M. Marcelli illius quinquies
 cos. probandum summopere consilium uideatur: qui quom esset i-
 perator & augur optimus: totum hoc militare auspicium omiserit:
 a quo ne præpediretur lectica opertus nec ab re iter facere solituir
 enim fortis & sapiens desperabat posse inuulgatam diu & inbibitã
 ac offibus inhaerentem opinionem aperta fronte discutere. Non eo
 usque tamen Marcello assentiendum: nec auspicia omnino ita re-
 pudianda reor ut res magnas nullis unquã credam signis uel auspi-
 ciis præueniri: quom & uolatus auium dirigat deus ut rostrum so-
 nans aut præteruolans penna turbido meatu uel leni futura præmõ-
 stret: ut theologi ueteres & clari quidam auctores testes sunt. Cui-
 dius in fastis: Non ego te quãuis properabis uincere Caesar si uetat
 auspicium signa mouere uelim. Sint tibi flãmineus transmanaq̄ lit-
 tora testes: Per uolucres signa multa mouere deos. Verum præcla-
 re de hoc quoq̄ ut de aliis Cicero Signa inquit ostenduntur ab his
 rerum futurarum in his si quid errauerit non deorum natura sed
 hominum coniectura peccauit Nec etiã postremo præter hæc re-
 rum futurarum signa est quod ratione signorum uel planetarũ cer-
 tiores hi futurorum nuntii de singulis quibusque polliceri possint
 uel audiri: in septẽ nanq̄ sideribus de quibus ante diximus & quã
 ab incessu uocamus errantia quom errent tamen nulla minus cer-
 tã considerationis nihil habent nisi secundum commune regimen
 in mundo eis debitum per intelligentiam septuplicem substantia

Anibal respicio

Caesar

Regulus

Paulus

Julius

Cicero

extra consistente uirtute sibi coniunctam: Scimus etiam ne horum
 audaciam per singula prætereamus intactam eos fateri solitos quod quis
 quis aquarii signo in lucem editus sit: piscatoris ministerium forti-
 retur. Cæterum piscatores quom Zetulia non habeat quis eorum di-
 cere ausit: quia nemo illic in stella aquarii nascitur: Rursum quom
 plurimos quos nasci signo libræ norint: Trapezitas fore prædicent
 quas multarum gentium prouintia ignorant: fateantur necesse est
 aut in eis hoc signum deesse aut effectum fatalem nullo modo ha-
 beri. Persarum autem ac Lacedæmoniorum reges quom per gen-
 dominantur: regumque filii uno eodemque sidere quom fertis con-
 tinue de gentibus nati ad regnum proficiant quid rationis habent ut
 serui qui se cum isdem momentis horarum ac temporum fuerat ge-
 niti omnino in seruitute commigrentur. Homines etiam diuersarum
 regionum diuersarum ætatum sub uariis & diuersis siderum moti-
 bus geniti si aut oppidorum expugnationibus aut colatis signis eã-
 dem classe fluctibus obruantur uel alio quouis modo eodem tamẽ
 genere mortis eodemque momento temporis interierunt: ut in Can-
 nensi pugna contigit: quomodo momenta nascendi singulis secun-
 dum istos attributa suas leges habebunt. Aduersabitur horum iudiciis
 uastitas forsan imensa altitudine discreta in duo & septuaginta si-
 gna per rerum aut animarum effigies in quas digessere cælum pe-
 riti: Possẽ etiam fieri credibile est ex infinito stellarum numero ut
 alia signa pari maiore uel minore potestate sint: sine quibus recta
 ac perpetua obseruatio perfici non queat: neque eos homines cerne-
 re posse neque percipere exuperantiam uel splendoris uel altitudinis
 quom & quædam sidera & quibusdam terris conspiciantur: earumque
 terrarum hominibus nota sint eademque ipsa ex omni terra alia non
 uideantur: & sint aliis ut Canopus omnino ignotissima. Est enim id
 sidus ingens noctibus lucens: clarum & maxime mirum: cuius si a-
 liunde fides abesset. M. Manilius libro primo astronomicon præcel-
 lentissimus testis accedit: idcirco inquit: Terris non omnibus om-
 nia signa conspiciamus nunquam inuenies fulgere Canopum: Donec
 hiliacas per pontum uenerit oras: Quom itaque constet rerum ambi-
 guitatem confusionemque damnosam ex talium potius diuinationis
 prærenuntiatione generari: quam certam conducibilem consuetudinibus co-
 gnitionem quom nihil rite cernant nihil percipiant nihilque ueniat
 horum quæ isti lubricis & fallacibus coniecturis delirantes ac uelut

LIBER

ebrii pollicentur: nisi rarum forte aliquid aut fortuitum qualia etiam aliquando ementiri uolentibus elabuntur & excidunt. Nullo pacto Sigismunde Pandulpho utendum esse tibi reor istiusmodi superstitiosis hominum iudiciis: quorum disciplinas tute optime calles: studiis indulges: ingenii faues: ut argutiis apprime delectaris: maxime quom clarissimos: quosque ætatis huius mathematicos: horoscopos summos & astraonomos more maiorum domi & militiæ ad futura præfagienda te semper penes habueris & habeas: Tantorum itaque uirorum tam eruditorum tam illustrium exemplis & auctoritate ac rationibus fræctus non iniuria dixerim diuinationis artem qua quis de futuris omnibus soli deo cognitis ad interrogata singula uera respondeat aut omnino nullam esse: Quod Socrates & eum secuti antiqui Achademici quos eosdem & peripateticos nominamus afferunt aut esse: Sed nondum scitam aut opinionem quandam proinde uanam hominum coniecturam atque iudicia quæ maxime fallentem.

Liber quartus & de Legibus Cap. I.

Utrum quodque Sigismunde Pandulpho necesse est quem aliis ducem & Imperatorem præfecimus non harum quas modo diximus bonarum artium institutis solum: uerum & legitimi iuris & more maiorum cerimoniarum & sacrorum erga deos & contentionum controversiarumque inter homines dirimendarum iudicem ac belli primum iuste gerendi dominum esse: bellum enim iustum est ut in re pu. inquit Cicero: quod denuntiatum & indictum atque hoc ipsum quod aut repetundarum aut propulsandorum hostium causa geratur: legitimi iuris munus etiam dicimus ea iubere quæ sunt uiri fortis ut non deserere locum in acie: non fugere: non arma abiicere: & ea quæ sunt temperantis: ut non committere adulterium: non flagitium facere: & ea quæ sunt mansueti: ut non pulsare: non iurgia exercere. Eodem modo secundum alias uirtutes & uitia has iubere illa uetare

Esse etiam præter hæc quædam belli iura ut ineundæ pugnæ solen-
 nitatem seruare: decreta publica: fœderum percussione: religio-
 nem sacramenti: militum animaduersionem: dignitatem: ac premi-
 orum & honorum gradum Quædam porro esse quæ uti facere ita
 pati sit fas ut sata exuri: dirui tecta: prædas hominum pecorumque
 agi: aliaq; id genus quæ de singulis cauta sunt legib; in quarum edi-
 tione sunt qui putent Zeleucum: alii Rhadamantum siue Lycurgū
 putant: quidam omnium priorem Cererem quæ frumenta quom
 antea glande uescerentur inuenit: molere quoque & conficere in at-
 tica & alia in Sicilia ob idq; dea iudicata: ut Carcinus tragœdus in
 suo poemate affirmat. Hanc alii gloriam illi gentis hæbreorum du-
 ci summoq; philosopho Moyfi tanquã ueritati magis consentaneū
 facile concesserunt. Lycurgus enim & Zeleucus omnesq; qui apud
 græcos mirabiles sunt recentes atq; nouelli quãtum ad hunc ipsum
 Moysen comparati esse noscuntur quoniam nec ipsum nomen le-
 gis fuisse olim apud græcos agnoscitur & testis Homerus est: qui
 nusq; in diuino eius opere hoc usus est nomine. Non enim secun-
 dum legem sed indiffinitiuis sententiis & regum præceptionib; po-
 pulus regebatur. unde etiam multo tempore permansere tantū mo-
 ribus utentes & non scripto & multa horum semper secundū euen-
 tum casuum permittentes. Phoroneus etiam ipse secundus argiuo-
 rum rex a quo forum forensequæ dicendi genus deductum putat
 ut argiui certa lege ac iudiciis regerentur: sexcentis ante bellum tro-
 ianum ferme annis inter græcos primus ante omnes effecit. Si mo-
 do illa quæ apud Platonem in thimeo chricias ex Solone comme-
 morat de legibus saticis multis annorum milib; ante Phoroneum
 fabulosa & comenticia esse credamus. Nec me præterit apud pris-
 cos græcos Isidem legiferam appellatam tanquam primam legum
 inuentricem: Aegyptiis autem prima scriptarum legum monu-
 menta: Mina rex siue Trimegistus dedit quem fortasse quispiam i
 philosophorum numero computet: quanquã in deos relatus Mer-
 curii nomine ab Aegyptiis honoretur: Secundus apud ægyptios le-
 gumlator dicitur uir prudentia excellens sasochis hunc & ad deum
 religionem cultumq; multa prioribus legibus addidisse perhibent.
 Tertium Sesoosim regem tradunt qui ad rem militarẽ & belli mu-
 nera plurima contulit institutis suis. Quartus scribitur rex Bucho-
 ris tulisse leges sapientia ac usu rerum expertus qui & uitæ regum

eii

Ceres

Carcinus

Moyse

Lycurgus

Phoroneus

forum forensequæ

ni

Isis legiferam

Mina rex
Trimegistus

Sasochis

Sesoosim

Rex Buchoris

leges dederit & comertia hominum iudiciaq; constituerit: post hūc legibus multa addidit Amasus rex quem tradunt & de his quæ ad monarchas pertinent: deq; omni ægyptiorum iconomia præcepisse Minos mare obtinuit & paulo ante Troiam captam Cretensibus leges dedit ut Paradius memorat: quod Plato falsum esse contuincit Spartanis uero qui & Lacedæmonii sunt: Lycurgus primus leges ex Apollinis ut aiunt auctoritate confinxit. Et quanquā leges scriptas nullas Lycurgus tulerit ut alii perhibent: unā tamen ex his quæ rhetræ appellantur asseram quæ in eosdem hostes militare perhiberet ne saepe pugnando consuefacti bellicosi redderentur: Quæ in re Agesilaum regem maxime posteriori tempore accusant: utpote q̄ continuis & frequentibus in Boetiam incurfib9 ac præliis thebanos resistere lacedæmoniis edocuerit: Quare sancium Antalcides quō intueretur pulchrā tuæ doctrinæ mercedem inquit a thebanis recipis qui nolentes ipsos neque scientes pugnandi peritiam docuisti. Huiusmodi sanctiones rhetras libuit appellare: quasi ex deo decreta deique oracula quædam essent Epyrothis ariba epyrotharū rex unus ex posteris Pyrrhi Achilles filii leges senatum magistratus annuos e politica uitæ formam primus instituit: Arianeis chathraestes Getis Zamolchis Pitacus Mitilenus qui ad sexcentos elegos uersus & carptim de legibus ad ciues conscripsit: Fuit & alter Pitacus legisfer: cuius & Fauorinus & Demetrius meminit. Atheniensibus uero a quibus iura & leges orta atque in omnes terras distributæ putantur Tulit rigidissimus Draco quas et hoc ipso mitior Solon sapiens unus e septem et legum scriptor septem propter asperitatem magnitudinemque poenarum abrogandas curauit: una enim fere omnibus mors poena prædissinita erat ut etiam qui otii dānati eēt capite plecterentur: et eis qui olera aut fructus surripuissent idem supplicium quod peculatoribus aut homicidis constitutum esset: Ob quam causam illud Demadis a doctis probatur qui draconem non attramento sed sanguine leges descripsisse dixit. Inter solonis autem leges quas plures fuisse constat ac omnes quidem sapientissime latas illas præclare statuit. quibus athletarum quoque premia castigata moderatione correxit et ei qui olympia uicisset quingentas drachmas: qui uero in isthmo ei centum dari constituit eademq; ratione in certaminibus et præliis qui succubuissent premiis esse illustrandos: eorumque filios publice enutriendos educandosque

Amasus

Minos

Lycurgus

Rhetras

Agesilaus

Antalcides

Pitacus

Draco

Solon

Armetus
Leges Solonis

quo sane animati singuli fortiter ac strenue in bellis dimicabant: sic Polizeus: sic Cyneagirus: sic Callimachus: sic omnes qui in Marathonis expugnatione puguauerunt: sic præterea Armodius Aristogiton Mylciades: innumerabilesque alii: maxime autem Alexis comicus Athenienses inquit oportere ideo laudari quod omnium graecorum leges cogunt parentes a liberis ali: Atheniensium non omnes nisi eos qui liberos artibus erudiissent. Fuit etiam quandoque in Macedonia lex: eum qui nullum hostem interfecisset capistro cingi debere. Et apud Scythas in bello ubi primum qui hominem deiecisset eius sanguinem bibere neque aliter participes prædæ fieri consueuisse nisi ad regem necatorum omnium capita detulissent: quae nonnunquam horrendum dictu purgantes deaurantesque ad pocula deferrebant: Non licere etiam eorum cuiquam solennibus epulis pateram circulatam accipere nisi ei qui aliquem ex hostium quoque numero de medio sustulisset apud Gallos sic etiam puberes omnes & armatos communi lege cogi ad bellum solere ut qui ex his nouissime adueniret: in conspectu circumfusae multitudinis affectus omni genere cruciatus necaretur: atque ut ab externis ad domestica aliquando redeat oratio quis nescit italiam leges dedisse italiam quendam Oenotriae regem a quo mutato nomine pro Oenotris itali sunt uocati: oramque illam maritimam europae quae est inter syllaticum & lamedicum sinum italiae nomen primo coepisse. Hunc ergo italiam periti quidam tradunt agriculturam oenotros docuisse quom prius essent pastores uagi ac pallantes: illisque comessationes instituisse primum legesque posuisse: quas itidem nonnulli & quidem docti non italiam italiam: sed Saturnum: romanis uero Quirinum. Nam quom agrestis quodam more in Italia etiam uiueretur: is genus indocile & dispersum montibus altis composuit: legesque dedit: latiumque uocari maluit is quoniam latuisset tutus in oris. Hic uero quom post fratrem interemptum solus potiretur imperio iura dedit populo nec re aliqua præterquam legibus coalescere multitudinem unum in corpus arbitratus est populum itaque Ro. qui nona tunc pastorum conuenarumque omnium colluione collectus erat: Romulus in partes triginta diuisit: quibus quoque additae sunt quinque easdemque curias placuit appellari quod publicas curas gerebant quom in illis uniuscuiusque partis populi romani quid gereretur: ita ut in sua quisque curia sacra publica faceret feriasque obseruaret quibus singulis curiis curiarum no-

eiii

Alexis

Lex macedoniae

Lex scythae

Lex galloae

Italiam

Saturnus

Romulus

mina uirginum imposita esse dicuntur quas uirgines quondam ro-
 mani de sabinis rapuerant: qui uero eis consulere ex populo no-
 biliſſimo centum senes delegit: quos ob ætatem senatores: ob pieta-
 tatem & in similitudinem curæ patres nominauit: quorumq; filii pa-
 tritii sunt appellati. Tres equitum deinde cæturias instituit quas suo
 nomine Ramnes a T. Tacio Ticienses a Luci cõmuniene luceres:
 quanquã huius denominatio auctore Liuiio incerta est appellauit:
 Equites item armatos trecentos: qui celeres uocarētur: tum pace tũ
 bello sui ad custodiam corporis tribunum etiam qui eis præerat ap-
 pellauit. Reliqua uero multitudo regem in bellum euntem seque-
 batur pedes: uniuersos autem milites appellabat. Non enim uti po-
 stea atque in præsentia ornati auratis calcharibus & aureo cingulo.
 Sed qui erant in exercitu equites & pedites uulgo simul omnes sine
 discrimine apud ueteres sunt milites appellati: hunc deinde Romu-
 lum secutus numma Pompilius Pomponii filius e curribus Sabino-
 rum oppido accitus ad regnũ qui romanum populum utpote fer-
 reum religione molliuit: fidem pacis ac belli docens sacris pluribus
 per eum institutis: nam Vestæ fecit adẽ & portas Iano gemino ædi-
 ficauit augures: flammis tres: Diale m Martialem & Quirinalẽ
 & salios Martis sacerdotes pontificem maximum creauit: leges plu-
 res tulit cerimonias cultumq; deorum omnium immortalium ob
 quam tantam iusticiam & religionem nemo ei bellum inferre au-
 sus est: Excipit Nummam Pompilium Tullus Hostilius Romulo
 fortior: qui populum iam quieti & legibus assuetum ad bella & ar-
 ma reduxit idem omnem militarem disciplinam: artemq; bellandi
 cõdidit ac debellatis etruscis Sellam curulem lictoresq; & togam pi-
 etam atq; prætextam quæ insignia magistratuum etruscorum erant
 primus ut Romæ haberetur instituit: huic successit Anchus Martius
 nummæ Pompilii ex filia nepos: ac religioni Auitæ q̄ similis hic ut
 bella geri aliquo ritu pie ac sancte indici uiderentur: cerimonias le-
 ge quadam instituit quibus & fecialis & pater patratus qui essent ad
 eam rem legati hoc est ad res repetundas quom bellum indicerent
 uterentur. Regnum tenuit post Anchum Tarquinius Priscus qui
 omnia quibus imperii dignitas eminent decora & insignia sumpsit:
 ex Tuscia inde nanq; aureus & triumphalis currus & equi quat-
 tuor: tunicæ palmatæ fasces trabes currules phalere anuli ac palu-
 damenta sumpta sunt frequentibus præliis Duodecim Etruriæ po-

Senatores
 Dices
 Ramnes

Tribunus

Milites

Numma Pompilius

Tullus

Sella curulis
 Lictores
 Anulus

Tarquinius

pulis per eum subactis. Post hunc Seruius Tullus quanq̄ quasi præ-
 cario regnare coepisset imperiū tamen recte ministravit: urbe qua
 drifariam diuisa regionibus collibusq̄ qui incoluntur & tribus eas
 partes ut ego arbitror a tributo appellauit. Ab hoc classes cēturiæq̄
 constitutæ peditum et equitum huius tempore romanorum ciuiū
 qui arma ferre possent censita esse octuaginta milia Fabius pictor
 auctor est ab eodem census constitutus. Diuisit namq̄ ciuitatem nō
 secundum regiones: uerum secundum censum unum corpus faci-
 ens eorum ciuium qui censum habebant supra centum milia æris
 Aliud corpus censum habentium a centum milibus ad septuagin-
 taquinq̄. Tertium eorum qui a septuagintaquinque milibus: & ita
 descendens usq̄ ad quinq̄ milia peruenit infra eum numerum sine
 censu reliquit quasi tenues & impotentes. Ex censu autem quæ do-
 mi & militiæ subeunda forent onera cōstituit: Quia uero patrimo-
 nia uel augentur uel minuuntur singulis quinquenniis in quinque-
 nium recenseri statuit idq̄ quinquennium: Lustri maiores dixere
 Tarquinius cui Superbo ex morib⁹ cognomen inditum est postre-
 mus omnium fuit uir iniquus cruent⁹: ad resq̄ bellicas fortis ac præ-
 stans ut pote qui urbes euerteret & turpi arte in deditiōem redi-
 geret. Exactis autem regibus anno septimo & quinquagesimo. Ab
 urbe uero condita trecentesimo & ultra creati sunt uiri decem ad le-
 ges condendas: nouus quidem ac summi imperii magistrat⁹ a qui-
 bus decem tabulæ primum editæ centuriatis comitiis perlatae sunt:
 simulque deinde duæ superadditæ ut omne ius quiritum confectū
 duodecim illis tabulis ad unguem absolueretur: sicque a decemui-
 ris leges decemuirales: quibus tabulis duodecim est nomen in æs si-
 ue ebur incisas in publico proposuerunt: Quas tanti fecisse roma-
 num populum memorant ut illis q̄ diu Romæ stetit honor & inno-
 centia pudiciæ contentus fuerit. Sed tum crescente improbitate in-
 terpretationes prudentum per consuetudinem receptæ sunt: quas
 quidem ius ciuile non leges libuit appellare: Ex hoc fuerunt actio-
 nes quæ ius agendi sunt solenniter institutæ: quibus sicut & inter-
 pretationi collegium pontificum præsidebat: Accesserunt ad hæc
 populi placita senatus consulta: scita plebis: edicta pratorum: res-
 ponsa prudentum: & translata demum in principes lege regia ro-
 mani populi potestate coepit: quod principi placuit legis habere ui-
 gorem. Hoc legum progressu multi clarissimi romanorū consules

*Seruius Tullus**Diuisio urbis**Lustrum**Tarquinus Superbus**Decemiri**Decemuirales leges**populi placita*

tribuni aut censores ferendis legibus auctores fuere & a quibus leges denominatae ut consulares: tribuniciae: iuliae: corneliae. Nam sub Octaviano Caesare suscepti consules Papius & Pompeius legem tulere quae a nominibus eorum appellantur Papia & Pompeia. sub eodem quoque imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit ex cuius nomine lex extat falcidia. Aquilius quoque legem condidit quae haecenus aquilia nuncupatur: sic Iulia: sic Cornelia: catoniana regula etiam legibus ab catonibus inserta quorum nomen quoque adeo clarum adeo celebre est ut non solum urbem: sed orbem pene totum suis temporibus praesentia postea vero memoria sua ac splendore illustrarint. Nam ut Priscum & Censorinum illum praeteream tanta fuit posterior ille uticensis habitus reuerentia ut eum quem Caesar a subleuiis in carcerem traheret summa cum modestia boni ciues una cum senatu taciti atque afflicti omnes sequerentur ut quae in sacris ludis quoque floralibus quibus uulgati corporis meretrices nudae more ueterum mimae fungebantur officio & in conspectu populi usque ad satietatem impudicorum luminum cum impudendis motibus detinebantur ueritus sit populus. solitae lasciuiae ludum petere quonia forte tum Cato uenerat in theatrum unde Martialis in epigramatum suorum limine inquit: Nosces iocose dulce cum sacrum flore festosque ludos & licentiam uulgi cur in theatrum Cato seuerus uenisti: An ideo tantum ueneras ut exires: legimus enim eum plaudere populo postea quae ex Faonio familiari & amico una sedente praesentiam suam spectaculi consuetudini impedimento esse intellexit e theatro continuo abiisse abeuntemque populum priscum ludendi morem in scenam reuocasse confessum plus se honoris maiestatis & reuerentiae illi uni deberi quam sibi uniuerso uendicare equestris autem ordinis & quae sua litteris posteritati demandarent inter alios iurisconsultos plurimos fuisse constat: & quidem celeberrimos quorum scripta Aufidius Namusa quadraginta & centum libris complexus est. Ex his Ofilius & Nerua ambo doctissimi & equestris ordinis ambo fuere. ex his Furius Sabintus quoque fuit & publice primus scripsit. Mitto Tiberium Cornucanum Labeonem Trebatium & Alpheum. Praetereo & et alios innumeros quibus quasi stellis quibusdam leges fulgent quorumque consiliis multi sane principum suum imperium ad maximum felicitatis cumulum prouexere. Adrianus enim Iulio Caesare Saluio Iuliano Prisco atque Neratio usus est. Antoninus pius Vindio uero

Papia Pompeia lex

Lex falcidia

Aquilia

Iulia

Catoniana

Martialis

Et equestris ordine

Saluio Valēte Voluxio Martiano Vlpio Marcello & Iabobeno. M
 Antonius philosophus Scauola praecipuo iurisperito : Alexander
 feuerus Fabio Sabino Iuliopaulo atque Vlpiano : quem inter cete
 ros tanti fecisse constat ut Helius Lampridius litteris mandauerit:
 hunc principem ideo summum imperatorem fuisse quod Vlpiani pra
 eipue consiliis rem pu. rexerit . Huius studiis fractus & moribus iustis
 sine princeps Sigismunde quantum semper haec aetas nostra tulit re
 gni tui summam regimen curam ac gubernationem tanquam optimus
 populorum pastor his hominibus contulisti qui non callidi: non se
 ditiosi: non ad malum idonei: non uirtutis hostes: non luxu perdit
 non truces: non facinorosi: non scelerum ministri: non improbum
 ac prouincialium expilatores. sed senes: sed sapientes: sed sobrii: se
 ueri: pii: sancti: & qui habeant illud semper in animo uetus prae
 ceptum: Deum sequere: & qui nihil uenderent: nihil mentirentur : ni
 hil fingerent deciperentque existimationem de te bonam tuam man
 data more Persarum qui internuntii sunt aliud quam respondetur a prin
 cipe saepenumero populis referentes: nec parthorum regum usum imi
 tarentur: quos non potest quisquam sine munere salutare: & ne poste
 ris silentio obruantur quos consiliis tuis huiusmodi praefeceris quo
 rundam nomina ac dignitates recensere non alienum erit . Merito
 itaque ante omnes praecipuum & primarium magistratus huius no
 stri decus est iustus ex antiquissima & praecellentissima comitum
 urbis Romae familia ea uita sanctimonia: ea integritate: ea religio
 ne: ea iuris ciuiliis etiam & pontificii cognitione: ea denique eximia &
 maternas & latinae eloquentiae copia: ac suauitate praeditus ut hac no
 stra aetate ea non nisi caelitus per eum nobis transmissa merito atque
 optimo iure existimari possit. Effulsit inter hos porro quasi matuti
 num quoddam sidus Iacobus Anastaxius burgenis iuris non so
 lum ciuiliis & pontificii scientia clarus: Caeterum omnium bonarum
 & optimarum artium studiis peritissimus: ac in maximis quibusque
 gerendis rebus quam aptissimus ut pote qui uasra ducum ac principum
 consilia optime norit: & cuius ingenium & eruditionem ita laudem
 ut hac laude cum eo neminem comparem ita admirer ut magnum
 nescio quid portendere in posterum uideatur quom ad quacunque
 animo rem se conferat in ea facile ac breui sui acumine ac mobilita
 te caeteris antecellat. Successit Deindus equestris ordinis ex prima
 rius Perusiae urbis uir magni ac praestantis ingenii: multaeque

lectionis ac litteraturæ sic omnibus consilioꝝ præfidiis uirtutis omnis & eloquentiæ splendore conspicuꝝ ut eo non solum urbs nostra uerum romana etiam si prisca illa maiorum gloria maneat non iniuria gloriari possit accessit quarto loco ex nobilissima uicecomitum familia Franciscus uicecomes equestris et ipse ordinis perpaucorum uir magni pensu magnoꝝ rerum usu attritus et experientia multa perlustris. Sunt et alii plures equestris ordinis et spectatæ nobilitatis uiri doctissimi philosophi et oratores amplissimi ex quibꝝ ad foeliciſſimam regni tui diuturnitatem opportuna consilia litteratæ contiones ac docta colloquia facillime possint hñi atq; componi.

De Medicina Ca. II

EQVE tandem medicinæ rationem intactam relinqueamus tam etsi maiores nostri uirtutum omnium cupidissimi minus q̃ par erat eam celebrasse forsan uisi sunt. Est enim ut doctissimi auctores tradunt non solū ob morbum ac uulnerum remedia quocumq; modo corpora debilitari contingat: uerꝝ si cubi diutius habendus est exercitus ob salubrem castris locum deligendum huius rei habenda cognitio: Veterum rationē in hac ipa tēpora reuocando. In his enim locis quibus superioris ætatis homines aut oppida statiuā aut castra constituebāt pecoribus immolatis quæ ibi pascebantur: iecinora inspiciebant & si integram et solidam eorꝝ naturam inueniebant ex aqua et pabulo ibi munitiones constituebant. Sin autem uitiosa idem in humanis corporibus ob pestilentem loci cibiꝝ copiam fieri posse credentes transmigrabant ac regiones mutabant quærentes omnibus salubritatem: quam si propter locorum discrepantiam terrarumq; dissimiles proprietates percipere haud quaꝫ poterant et fama et incolentium dispositione corporꝝ atq; eorum colore facile conſequebantur: Magna dehinc etiam industria maiory institutis quærēdi sunt et deligendi fontes qui si nullꝝ præsto et in promptu sint pluresq; dies castris immorandum his signis hisq; notis et rationibus ubi nam lateant poterunt internosci. Nanq; uirentium imprimis herbarum copia arborumque proceritas uicinitatem indicant aquarum terris enim quibus dulcis humor non longe subest uertitas quorundam germinum semper arridet ut iuncus arundo rubus salix alnꝝ multumque alicui loco pectore

incumbens rana. Sunt illa huiusce rei inditia quom nocte adueni
 ente loco in altitudinem pedū quinque defosso: testaque e figulino ope
 re crudā aut peruncta pelui area cooperta lucernaque ardente cōcre
 mata: sine defectu olei restincta aut & uellus lanæ madidum repe
 riatur non dubie promittunt aquas. Addunt quod certius multo est
 ante ortum solis longius intuentibus que ex edito quidam specularur
 in columnæ speciem quandam nebulosa exalatione tenuissimū fu
 mum: qui quanta fuerit altitudine porrectus ad summum tanto in
 imum humorem delitescere profiteatur: Orto etiam sole intuentur
 loca talium rerum curiosi: & ubi nam supra terram uolitare spissitu
 dinem muscarum tunc promittunt facile quod queritur inueniri.
 Est & peculiaris existimatio peritis tantum nota quam feruentissi
 mo estu sequuntur dieique horis ardentissimis qualis ex quocunque
 locorum repercussus splendeat. nam terra sitiente humidior est il
 le indubitataque spe promittitur. Sed tanta oculorum intentione opus
 est: ut indolescant quo fugiente ad alia experimenta decurrunt. Præ
 dicunt etiam sapes aquarum ut nec aspera dispendioso labore de
 beant queri nec dulcis necessariaque inhonora relinqui. Aquā enī
 dulcem argilosa terra limosas exilesque sabulum promittit. Glarea
 incertas uenas sed boni saporis rubra saxa optimas. Hanc scientiā
 sequentibus accuratissime tradidit apud latinos Marcellus: inquit
 enim aquas quæ ad orientē austrūque prūpunt: dulces atque pspicias
 esse & pro sua leuitate salubres. Ad septentrionem uero atque oc
 cidentem quæcunque manant probari quidem nimis frigidas: Sed
 grauitatis suæ crassitudine incommodas: His proinde reperti ut
 ad humanæ uitæ salubritatem magnā diligentia bonæ utilesque ap
 petendæ sic non minori cura earū quoque uitia repudianda. Namque
 damnantur imprimis undecunque profluxerint stagnantes pigræque
 & amaræ: quibus odor & saporque ullus insit præter unius in toto orbe
 fontis aquæ ut equidem inuenio iocūdæ olentisque in Mesopotamia
 utiliores quæe profluunt & excurrunt existimantur cursu enim &
 agitatione sua extenuari atque proficere aiunt: eoque miror cisternarū
 ab aliquibus maxime probari: quom inutiles aluo duritie ac fau
 cibus constet: Quod si rationem afferunt que leuissima sit imbrium
 ut quæe subire in cælum potuerit ac pendere in aere: ideo & niues
 præferuntur imbribus: leuiore enim his esse & multo leuiorem
 aqua glaciem: Cuius ac niuis pestilentissimos ac insaluberrimos

potus prædicant: Repudiantur deinde aquæ quæ canum & limum faciunt quæque corpora iualida malum colorem: crura uitiosa: lipentes oculos bibentibus reddunt. Culpanitur etiã si uas ære corinthio uel nobili sparsæ infecerint: aut si legumina tarde percoxerint decoctaque crassis obducunt uasa crustis. Non etiã ipse aqua quæ erit in fonte si fuerit limpida & lucido cælo persimilis quoque peruenerit aut pfluxerit muscus innascitur: aut iuncus & inquinat⁹ aliquo inquinamento is locus fuerit mintis improbanda uidebitur interest enim plurimum utrum loca sulphure an nitro an bitumie plena transeat. grauem enim spiritum caloremque pestiferum aut nimium rigorem ex loci uitio saporis uarietate concipit & summa celeritate corrumpit quia protinus hausta duratur nec aliter q̄ gypsum sub humore constringitur & alligat uiscera: illinc est illud de quo Ouidius ait: Flumen habent cicones quod potum saxea reddit Viscera quod tactis induci marmora rebus Medicamentum est etiam & eius naturæ habet limum ut corpora conglutinet & induretur quemadmodum puteolanus puluis si aquam attigerit saxum est: si e contrario hæc aqua si solidum quippiam attigerit hæret & affigitur: Iude est q̄ res abiectæ in eundem locum lapideæ subinde extra huntur: Similem uim habent mero illi lacus quos quisque faucib⁹ hausit: ut idem poeta ait aut fuerit aut patitur mirum grauitate saporem. Nam quemadmodum ebrietas donec exsiccetur dementia est & nimia grauitate defertur in somnum: Sic huius aquæ uis habet quoddam acrius ex aere noxio uirus: quod mentem aut in furorẽ mouet aut sopore opprimit: Contingit & non solum confectis de industria uenenis plerosq̄ necari: uerum aquas quasdam cõsueto naturalis ordinis cursu occultiozem in se pestem seruare Nanque fertur in Armenia fons cuius pisces in cibo sumpti mortem asierant: in Archadia circa Nonacrina Stix ab incolis appellata mortifera e aduenasque fallit: quia non colore nec odore notabilis: nec sapore suspecta est qualia sunt magnorum artificum uenena quae deprehendi nisi morte non possunt in eadem regione fontem etiam esse constat: ut epigramma indicat lapide inscriptum non idoneum ad lauandum: Sed inimicum urcib⁹ quod apud eum Melampus sacrificiis purgauisset rabiem procti filiarum restituisseque earum uirginum mentes in pristinam sanitatem. Linus etiam ibi fons est qui abortus fieri non patitur e diuerso in Pyrrhea flumen: quod

fons armenis
Stix

Melampus

Linus

affrodixum uocatur steriles facit. Est etiam noxia aqua in Thesalia circa tempe quam fera & pecus omne denitat per ferrum & æs exit tam uis illi inest etiam duramoliendi nec arbusta ulla quidem alit & herbas necat: in Macedonia non procul ab Euripidis sepulchro dextra ac, sinistra monumenti aduenientes duo confluunt riuū unum accumbentes uiatores transire solent propter aquæ bonitatē Ad riuum autem qui ex altera parte monumenti nemo accedit quod mortiferam aquam dicitur habere: Achaia ex saxo stillantes frigidissimos humores habet: quos neque argētum neque ænetum neque ferreum uas neque ulla alia materia quo minus corrodatum potest sustinere: dissilit enim & dissipatur conseruare autem eam & continere nihil aliud nisi mulina uel asinina: uel ut alii tradūt equina ungula potest quæ etiam memoratur ab Antipatro in puincia ubi erat Alexander per Iollam filium perlata esse & ab eo ea aqua regē nō sine magna Aristotelis infamia esse necatū: in Boetia sunt duo fontes quorum alter memoriam: alter obliuionem asserit: i Cilicia apud oppidum uiscum riuus fluit ex quo bibentium subtiliores sensus fieri Varro tradit: In ea insula fontem esse quo hebetes fiant: Cidnus etiam Ciliciæ anis podagricis medetur sicut apparet epistola Cassii Parmensis ad M. Antonium in Germania trans Rhenum castris a Germāico Cæsare promotis maritimo tractu fons erat aquæ dulcis cuius haustu infra biennium dentes labefierent deciderentque ac compages in genibus dissoluerētur. uilla etiā ab Antonio lacu cāpaniæ puteolos tendentibus imposta littori celebrata porticu ac nemore quam uocat M. Cicero Achademiā ab exemplo athenarū exigue post obitum ipsius tēpore Antistio uetere possidente eruperunt fontes calidi per quam salubres oculis celebrati laurei Tulli qui fuit ex libertis eius tali carmine quod tua Romanæ uindex clarissima linguæ Sylua loco melius surgere iussa uiret: Atque Achademiæ celebratam nomine uillam Nunc reparat cultus sub potiore uetere: Hæc etiam apparent lymphæ non ante reperte Languidaque infusæ lumine rore leuant: Nimirum locus ipse sui Cicerouis honori Hæc dedit hæc fontes quom patefecit ope. et quoniam totum legitur sine fine per orbem Sunt plures oculis quæ medeātur aquæ: in Italiæ etiam alpibus multis in locis est genus aquæ: quam qui potu assiduo hauserit: turgidis & prominentibus gutturibus efficiuntur. Scantent alibi denique in plurimis terris: alibi frigida: alibi calida: alibi

Thesalia

Macedonia

Achaia

Boetia

Milicia

Cidnus

Fons

Cano

LIBER

promiscue auxilia conferentes & e cunctis animalibus hominum tantum causa erumpentes feruntur alia quæ alios inaniunt capiti auribus oculisque priuatim medentur: nervis alia profunt & pedibus alia luxatis & fractis adiumento sunt ac uulnera sanant. Est autem utilis sulfurata nervis aluminata paraliticis aut simili modo solutis bituminata aut nitrosa maxime calens Homey calidoy fontiu mentionem non fecisse non demiror quom aliquos lanari calida frequenter induceret uidelicet qa medicina tunc non erat hæc quæ nunc aquarum profugio utitur. Cæterum quom ad huiusmodi humana ifirmitatis remedia aquæ præsto semper esse nõ possint atq; alio in loco inter sese maxime distantes neq; ad omnia omnes ualeant. Nunc ad reptilium fugam morsusq; et reliqua imbecillitatis nostræ auxilia ex simplici medicina uel composita congeram? quod in promptu sit et inuētū tam ab ipsa natura q̄ ab ipsa arte pfectum q̄ facile ab ipsa natura filicem substerni utile locis suspectis aiunt: quoniam serpentem experientia comprobante non recipit uis que fugat nidore: experti quoque prodidere: Si serpens ignibus et fraxini frondibus concludatur in gyro in ignem potius q̄ in fraxinū fugere: et quod magis est nec matutini quidem occidentisue solis umbras quāuis longissime sint ullo pacto uelle contingere uerum si ex arte ut sæpe fit & Maro inquit sub immotis præsepib⁹ aut mala tactu uipera delituit cælumq; exterrita fugit: aut tecto assuetus coluber succedere et umbræ Pestis acerba boum: pecorique aspergere uirus Disce et odoratam stabulis accendere cedrum Galbaneoq; agitare graues nidore chelidros . uel plenius et uberius Pharsaliæ auctor expressit Vltima castrorū meditatus circuit ignis Hic ebullum stridet peregrinaque galbana sudant: Et tarix non lata comis eoq; cost⁹ Et Panacea potens et thesala centaurea pheucedanumq; sudat flammis ericinaque tixus Et larices fumoque grauem serpentibus urunt Abrotanum et longe nascentis cornua cerui: Percussis quorundam hominum tota corpora siue partes profunt ut Ophiogenes olim in insula paro marsi quæ alibi in italia siue quondam in terra Aphrica si modo durent psili qui uocantur a Psillo rege ut Agarchides tradit dicti: Lucanus Nam primum tacta designant mēbra salina: Quæ cohibet uirus retinetque in uulnere pestem Nec marsorum solum ac psillorum sed ieiunam cuiusq; hominis salinā contra serpentum ictus præsidio esse non dubium est. Silerem in

Aqua sulfurata
Aluminata
Bituminata

Silix

Fraxinū

Maro

Lucanus

proferēdo percussorum remedia nisi. M: Varronem scirem. lxxx
 uitæ annum agentem. M. q̄ Catonem Portium prodidisse aspidum
 serpentum ictus hausta a percussis urina: uel Melantio in uini uete
 ris emina contrito & in nares infuso apppositoq̄ ad morsum sterco
 re suillo efficacissime curari: horum etiam & scorpionum ictib; ip̄i
 medentur si mortui & attriti illico superimponantur. Viperam euā
 ferunt exustam in cineremq̄ dilapsam mederi eiusdē bestię mor
 sui. Ad huiusmodi etiam serpentum morsus Nigidius de animal
 bus libro secundo testis est: Gallinamq̄ q̄ primum deligi opponiq̄
 debere: ex arte quoq̄ ea maxime probantur quæ in edis Esculapii
 dei limine contra animalia uirulenta ea compositiōe clarissima scri
 pta lapide fuisse inueniuntur: Serpilli uidelicet duum denariorum
 pondus oppomacis ac milei tantundem singulorū trifolii pond⁹ de
 narii aneti & fœniculi seminis & aneti & opii duum denariorū semi
 ex singulis generibus erui farina. xii. quæ tusa et cribata ac uino ex
 cellenti digesta dari in uini ciatis tribus consueuere: Quo genere
 anthidoti Antiochus magnus rex aduersus omnia uenenata usus
 perhibetur in sanctuariis mytridatis maximi etiā regis inuentā an
 thidoti quoq̄ cōpositionem ipsius manu conscriptam legimus: & a
 Galieno etiam & Dioscoride celebratam e duabus scilicet nucibus:
 Siccis ficis totidē: foliis rutæ. xx. simul tritis add to salis grano: hoc
 effectu deniq̄ ut qui hoc sumeret ieiunus nullum ueneni genus p̄
 fecto sciret illo sibi die nociturum. Porro uulnerum remedia ī præ
 sentiarum attingere nec absurdum nec inutile erit uerū quoniam
 uulnus nec quicquā conglutationem admittit si ferrum intus mane
 at infixa & corpori adherentia quoniammodo abstrahi possint pri
 mum docebimus prompta & pauca quædam remedia prosequētes
 infixa quæq̄ cinis abstrahit hyrūdinis in olla cōbustæ cum aceto
 Mus similiter dissectus & superimposit⁹ farina e semine lini cū ra
 dice cucumeris syluestris fractis ossibus præsentaneus: Maxillarū
 apri cinis costis quoque fractis laudatur unice caprinum simū ex
 uino uetere aperit enim & extrahit atq̄ sanat: Sanguinem porro ex
 uulnere fluentem sistit puluis olibani cum pillis leporis & albumi
 ne oui facto emplastro & imposito donec cadat. Aloes etiam puluis
 per se uel aceto undecunq̄ fluat sanguis eum sistit nulnere recentia
 et uetera si brasicæ decoctione foueantur et ea trita imponantur:
 mire sanat uermes qui in ligno ulcera sanant omnia: uulnere uero

Viperam

Nigidius

Compositio q̄ uener
 animalis

Antiochus

Galienus

Compositio

pro sanguine flu

Aloes

LIBER

recentia terreni adeo conglutinant ut nervos quoque præcisos illiti solidari intra septimum diem Democritus persuaserit itaque in melle servandos censuit: inflaturam ex ictu cicuta trita imposita sanat Achillea quæ millefolium maius vocatur cum aceto bibita ad plurima quod valeat ad suspiria præcipue confert præcipitatis ex alto eiusmodi remediis clara Esculapii opera fuere troianis temporibus Podalirius deinde & Machaon ex eo geniti succedere: qui & bello troiano ducem inelytum Agamemnonem secuti non mediocrem opem vulnerebus tantum medendo commilitonibus suis attulere adhibitos in exercitu suo a Cyro medicos Xenophontis tradit historia. Scimus & Xersem Persarum regem a Sostene comitatum esse bello quod grecis intulit: Itemque Alexandrum a Sostene secundo nec nisi curam artis huius ope atque præstantia quam ab invictissimis maiorum nostrorum ducibus celebratam novimus. Hanc enim apud nostros M. Cato magister primus solusque diu paucis duntaxat attingit ad armentarios morbos medicaminibus haud quaquam omissis quæ per alios denique diffusius pertractanda sunt: post hunc illustriū & clarorum virorum unus tentavit. C. Eualgius litterarum eruditione spectatus volumine ad D. Cæsarem Augustum de ea edito verum enim vero ante condiderat solus apud nostros ut equidem inuenio Pompeii magni libertus Leucus nomine: quo primum tempore hæc scientiam ad nostros animadversum est peruenisse. Namque ut ad externos redeam qui huius disciplinæ multarum rerum inveniendæ gloriantur: Myrtydates maximus sua ætate rex & imperator quem debellavit Pompeius omnium ante se genitorum curiosissimus medicinæ remediis indagator tam argumentis quam fama nuntia habitus est cui cum veneno sæpe tentaretur excogitatum quotidie venenum bibere præsumptis remediis ut consuetudine ipsa innocuum redderetur: sicque in hunc usque diem Anthidotum eius nomine celebratissimum extat: quod myrtydaticos vocatur: alterum Anthidoti genus Zopirus regi Ptolomæo dicitur composuisse atque Ambrosiam nominasse. Præter hunc inuenit Iuba rex Ptolomæi pater studiose claritate admirabilior quam regni quanquam primus utriusque mæritania imperio præfuerit euforbiam herbam quam medici sui fratris nomine appellavit: edito de ea volumine claro præconio: cætaurea a Cætauro chyron dicta inuētoe qua curatus chyron quod herculis exceptus hospitio pertractanti arma sagitta excidisset in pedē

Achillea

Opera Esculapij
Machaon

M. Cato

Leucus

Myrtydates

Iuba

Euforbia
Cætaurea

Achillis quoque Chyronis discipuli Achillea perhibetur inuentum
 qua uulneribus mederetur: quae ob id adachilleos uocatur hanc a
 pud nos millefolium uocant. Alii primum eruginem inuenisse uti
 lissimam in plastris: ideoque depingitur ex cuspide decutiens eam
 gladio in uulnus Telephi. Comperisse etiam dicitur theucer eade
 aetate theucrion quam quidam iermineam uocant: Gentiana quoque
 reperisse aiunt gentium illiricorum regem ubique nascentem illirico ta
 men ad plura praestantissimam. Sunt & alia medicamentorum gene
 ra quae diuino quasi quodam numine tactu ipso fiant atque leuentur
 ut Vespasiano principi & epyrotharum regi Pyrrho contigit: il
 lum enim publice sedentem audientemque quom e uulgo captus qui
 piam luminibus alter quoque cruris debilitate pariter adirent open
 implorantes a se rapide demonstratam illis per quietem redditurque
 alteri lumen profiteretur si oculos inspueret: confirmaturumque alte
 ri crus si dignaretur calce contingere quom ridiculares primum pu
 taretur nihil pendereturque tandem familiarium interuentu & cir
 cunstanciam quorundam suasionem utrumque tentatum est: nec op
 tatae salutis ambobus defuit euentus. Huc autem lienosis hoc est sple
 ne laborantibus resupineque iacentibus dextri pedis pollice pressis
 medentem accepimus: Galli sacrificio albi facto neque quempiam
 abiectum ab eo fuisse cui huiusmodi genus medicaminis poscenti
 abnegaret. Magnam etiam medendo uim uerborum inesse infirmita
 tibus hominum animalibus languentibus claudicantibusque uel etiam
 moribundis sunt qui putent: & quanquam litterae id nostrae respuant
 ad salutis remedium nihil conferre autument: profluvium tamen
 sanguinis uulnerato Vlixem inhibuisse carmine testis est Homerus
 Theophrastus etiam sciaticis prodidit: Cato luxatis membris: Var
 ro podagris carmen auxiliari: Caesarem quoque dictatorem post ue
 hiculi casum unum ferunt semper ut primum conscendisset: id quod
 plerique ea tempestate facere norant carmine ter repetito itineque secu
 ritatem aucupari solitum infinita eiusmodi exemplorum copia super
 est: quae libens ponerem nisi ad gymnasticam & exercitationem re
 liquam quae maximum suscepti muneris officium est ac bellicas ra
 tiones festinaret oratio. De bonarum igitur artium studiis haec exa
 rata sunt: Gymnasticam & reliquam huiusmodi militarem exerci
 tationem nunc ordine suo prosequemur

Gentiana

De Gymnastica equeſtriq̄ exercitatione Ca. III.

AETERVM quom plurima ſint exercitationum gene-
 ra probanda quidem ſolum illa nobis erunt quæ ſecun-
 dum naturæ tūm ac ætatis rationem ſuſcipientur quo &
 ualitudo bona ſeruetur & ad labores militares perferendos robuſti-
 ora deinde membra reddantur Vtrinque enim primis ab annis nō
 parum referre putandum eſt quali quiſque alimonix aſſueſcat: qui-
 buſque exercitiis durioribus uel mitioribus aſſuefaciēdo urgeatur
 ueluti ea quæ in Lacedæmoniorum ciuitate uel ſola uel cum paucis
 cura a legum latoribus circa educationem & exercitationem publi-
 ce uidetur adhibita: & cæteris etiam animalibus & gentibus apparet
 quibus cura eſt aſſidua bellicæ habitudinis nutrimentum lactis fō-
 tumque liquorem ad ualitudinem roburque maxime propriū eſſe
 corporibus: ut Lucanorum & aliorū plurimorū. ad utruq̄ etiam cō-
 fert & utile putatur a pueritia frigori aſſuefacere: Quapropter ad a-
 micum ſcribens monet Flaccus ut anguſtam pauperiem pati robu-
 ſtus acri militia puer condiſcat & parthos feroces uexet eques me-
 tuendus haſta uitamq̄ ſub diuo & trepidis agat in rebus & quom
 procliuiſ puerorum etiam natura ſit ad omnia opera & ad oēs actū
 illi ea ætate maxime ſuſcipiendi ſunt qui per ludos ſunt: Ludi ue-
 ro ipſi neq̄ illiberales neq̄ illaborioſi eſſe debent neq̄ remiſſi: Sed
 quales Lyncurgum in ſpartatarum filiis inſtituiſſe ferunt: ipſe enim q̄
 primum ſeptimum ætatis annum exegiffent aſſumēs diſtribuebat
 in claſſes: eoſque una ſotios atque contubernales conſueſciebat in
 nicem ſimul legere & ſimul exercere quo per dimicationes mutu-
 as & promiſcuas contemptiones diſceret quale cuiuſque ingenium
 eſſet qui auderet neque in certaminibus pugnam detractaret. Miri-
 des quoq̄ Aegypti rex poſt ortum filii Sefooſis ex omni ægypto oī-
 bus qui eadem die quo filius nati erant infantibus congregatis nu-
 triri educariq̄ ac ſingulos eadem diſciplina exercitioq̄ erudiri fecit
 exiſtimans hoc pacto ſimul educatos atque inſtructos meliores in
 bello fore hoſ continuo uſu ad malorū patiētiam exercebat: nō enī
 licebat alicui cibum priuſq̄ curſu centumoctuaginta ſtadia confe-
 ciſſet capere: quo exercitio omnes uiri euaserant & robuſto corpo-
 re & animo præſtantes primum Sefooſis in Arabiam cum eorum
 qui ſimul nutriti erāt exercitu a patre miſſus aſſuetuſq̄ uenatu: ac

Ludi

Lyncurgus

Mirides

Sefooſis

tibi potiusq; abstinētia omnemq; eam gentem subiecit liberam an
 tea & seruitio insuetam. Deinde in Libyam profectus maiorem ei⁹
 partem in deditiōē adhuc adolescentior redegit. Simili modo Ale
 xander. xxx. milibus barbarorū puerorū deletis græcis eos litteris &
 Macedonico more armorum exercitationumq; usibus uersari præ
 cepit pluribus ad eam rem institutis magistris sicque præter litteras
 quas p̄ necessitate discebant: reliqua omnis exercitatio & disciplina
 ad recte obtemperandum armorumque laborē tolerandum & præ
 lio uincendum parabatur: hac ī re lacones quoq; quom̄ efferatos la
 boribus persæpe redderent adolescentētes quasi hoc esset utile ad for
 titudinem maxime fallebantur. Non enim id consequebātur quod
 intendebant neq; in aliis animalibus neq; in gentibus uidemus for
 titudinem adesse maxime efferatis: sed potius mansuetioribus & le
 oninis moribus multaq; sunt gentes quæ ad cædes hominum & ad
 eorum comestionem insultant ut circa pontum Achei & Agniuchi
 & ex mediterraneis Aliæ gentes quæ quidem clanculum per insidi
 as latrocinantur: ad bellica tamen opera nihil ualent. Omnes enim
 istæ feritate liberæ gētes luporum ritu ut seruire nō possunt ita nec
 imperare. non enim humani uim ingenii habēt sed feri & intracta
 bilis lacones præterea scimus dum ipsi exercebantur præstitisse cæ
 teris: postea uero fuisse aliis inferiores Non enim ob id solum præ
 stabant q̄ iuuentutem exercebant sed q̄ ipsi exercitati contra non
 exercitatos pugnarent. Romanæ similiter legiones nisi fuissent pri
 mum assidua exercitatione attritæ: Ab exercendo enim exerciti⁹ q̄
 exercendo fit melior dictus nullo pacto in pubertate ante uel post
 pubertatis tempora pedibus agmen præire: subire pondera: arma
 deferre: nec præclarum ac memoratu dignū aliquid reddere potu
 issent huius rei ætatisque hui⁹ si alia nobis deessent Scipiōis Aphri
 cani superioris & Aemilii quoq; Lepidi constare pōt exemplis: ille
 enī dum prætextatus esset ut Floro placet & Senecæ pubescens aut
 ut Liuiο eo prælio quo in romanos Hannibal ad Ticinū ualido sta
 tim fragore detonuit patrē ciuem cōsulem belliq; ducem affectum
 graui uulnere & ab hostibus circūuentum periculo mortis exemit
 seruatiq; parentis cumulatam suis laudem rettulit. Hic uero puer p̄
 ductus in pugnam eodem congressu & hostem occidit & ciuē ser
 uauit in cuius memoriam rei statua illi prætextata ex. S. C. in capi
 tolio posita est ut & caeteri exemplo eiusmodi accenderentur Sed

*Alexander**Lacones**Arbei**Lacones**Exercitatus**Scipio natus*

neq; & tu quoq; hoc in loco nisi tibi tuas laudes inuiderimus Sigif-
 munde Pandulpho silentio obruendus es aut ullo pacto his duobus
 inferior habendus quom tertiumdecimum aetatis annū pene agēs
 sub. Diuo fr̄e tuo Roberto in illa pestifera atq; funesta tumultuatiū
 patricidarū conspirationis eruptiōe consternatis tuorū iam omnium
 animis suborta de tota malastarū familia; omniumq; ciuium statu
 actum esset nisi protinus hinc te raptimq; surripiens in legiōis uni-
 numerum: conuocatis undecunq; subditorum populorū auxili-
 is; tecum una die confluentibus ferro; ui; armis: cōtra q̄ plurimos for-
 tissimos & ad subuersionem urbis nostrae immitissimos; uirosq; cum
 maximo capitis tui periculo dimicasses: nisi tu tibi ac fratribus pa-
 triam; rerum fortunarūq; suarum pariter ac tuarum incolumita-
 tem deperditam & pene restinctam uindicasses; illa peste illo mon-
 stro ac portento seditionis auctore atque scabello a ciuitate reiecto:
 profligatis ceteris deinde factionis & tumultus illius primorib; atq;
 complicibus & quae ad tertium usque lapidem in eorum auxilium
 prouenerant: Pisauriensium copiis; plurimis insuper ad custodiam
 tutelam firmitatēq; ciuitatis nostrae per te accitis praefectisq; cohorti-
 bus: Sicque mirabile dictu in illa perditorum hominum colluuiōe
 unde ueterano armorum & equitandi totiusque rei militaris peritif-
 simo euasisse satis fuisset. Tuid aetatis ob tuam uigilantiam ingenii
 uiuacitatem animique praestantiam utriusque fratris seruati & pa-
 triae publicae scilicet ac priuatae pietatis triplicem meruisti coronā
 Clarissimum inuictissimi futuri ducis initium. Quid enim fuit pn-
 cipem in suae adolescentiae limine inspicere tam maximū facinus
 committere audere: quid eo ipso magnificentius: quid fortius: quid
 gloriosius & laudabilius: quid in antiquis maiorum tuorū mēnumē-
 tis praclaris: quid famosius potuisses posteris relinquere q̄ una
 fere ac omnium uoce dici: hanc urbem nobilissimam uniuersū po-
 pulum: ius: aequitatem: leges: mores: per te uno tempore cōseruatos
 fuisse. Neque id sane cuiquā incredibile de te uideri debet qui an-
 nos semper tuos longe antecesseris & omnes uirtutum omnium ab
 ineunte aeo numeros ita colueris ut in te ante claruerint q̄ perspe-
 ctā intellectaque ab aliis fuerint. Spretis nanq; solitis puerilis aetatis
 illecebris magna ui astrorum fortuna tuas res maximas ad imperi-
 um disponente didicisti: non ignauia: non quiete: non otio: non de-
 sidia: non uoluptate torpere: Sed membra durare; militares labores

Libri Sigifmunde
Pandulphi

primores
complices

Merco

perferre: uigilare: esurire: sitire: algere: aestuare: & cum ultimis mi-
litum & equitum dura & aspera quæ aggredi. Doctus etiam præ-
ceteris tui temporis regi pariter & regere: exercitus ducere: castra
metari: acies instruere: præsidia agitare: hostes ferire: machinas eri-
gere: firmare aggeres: pila torquere: hastilia iaculari: clypeis intona-
re: enses uibrando incredibilia penetrare: in scandendis equis non
perfero more iuuari: Sed instituto sine scansilis ferri adminiculo le-
niter facile per eos insilire ac reflexis in tergum manibus uelocissimis
cursum ad exemplum ducendi frequenter concitare nunc item fle-
xis habenis in medio cursu leui momento præuicere nunc motes
conscendere: nunc fossas saltu traicere: & ita demum ad omnia rei
militaris munia percallere ut non facile quisquā possit elicere miles
ne an eques: tribunus uel imperator maior & instructior accedas uel
habearis pluribus deinde quom adoleueris rerum eiusmodi per uni-
uersam Italiam inductoribus accitis qui neque prius a te dimissi quam in
cæteris quæ modo diximus exercendo eos aut æquaris gloria: aut
superaris diuitiis plurimis & honoribus auctos Alexandrum Seue-
rum credo imitatus: quem post litterarum studia palestræ operam de-
disse ferunt: uel potius P. Rutilum qui armorum agitatione uitan-
dorum inferendorumque ictuum disciplinam primus miles iussit
accipere & in castra penetrare ut nedum uiribus & audacia quibus
antea solis initebatur: sed etiam arte industriaque ualeret isdem stu-
diis initem Paulum Aemilium legimus: qui & filios quorum insti-
tutioni frequenter intererat erudiri censuit: ac uoluit egregiis talium rerum
selectis præceptoribus. Marius autem isdem nec dum studiis uerum
quom esset annis cōfectus & multa corporis egritudine grauis quo
filium militaribus officiis obeundis per reliquum ætatis illustrem
redderet quotidie cum adolescentibus foras prodibat in medium una
decertans: non nescius quanti hoc in pace imaginariæ militiæ ge-
nus a teneris annis imbibitæ ad maxima posteriorum discrimina ac
uera belli prælia inuenda conferret. Et licet hoc militiæ genus quod
in eiusmodi exercitationibus quæritur longe impar sit ei quod inter
bellorum tumulus per indigentiam rerum omnium omnesque ter-
rores discitur: mirum tamen in modum equitatu facile & armatura
leuissimum corpus reddit. Idem expeditionem agens: copias suas af-
siduis laboribus cursu & longo itinere exercuit: eosque sæpenume-
ro onera iubebat ferre & uasa & cibaria illis in fasciculos coeuntia

Alexander

P. Rutilius

Paulus Aemilius

Marius

furcis imponi: sub quibus & habile onus & requies facilis esset inde
 in prouerbum postea uenit ut qui difficultate nulla fractus miles
 laborum esset patiens eorum non aspernator: sed studiosus ardensque
 imperatoris sui iussa tacite agens Marianus mulus appellaretur. Ca-
 to etiam Censorinus filio suo magistrum se praeiuit: quippe qui ex-
 ercendi corporis non modo iaculandi tractandi ut arma uerum e-
 quum defricandi equitandi & pugno dimicandi: calorem & fri-
 gus tolerandi ac rapidos gurgites & asperrimos fluuios ui tranandi
 artes instruxit. Vticensis autem ille posterior Cato in Gymnasiis se
 exercens laboris ita patiens fuisse dicitur ut detecto capite seu sol seu
 imber esset eum amicis qui una iter faciebant equisque ueheretur
 singulos saepe adiens & pariter cum singulis ambulans loqueretur
 pedibus ipse proficiscens. Magnum & praeclarum quoque erat ad ani-
 morum fiduciam maximum ducem aspicere Pompeium duo de se-
 xaginta annos natum saltu & cursu pedites primum equites armis
 deinde exercere: nudare enses & currete equo uectum per oppor-
 tune recondere: in iaculatu praeterea non agilitate modo sed pro te-
 pore robur ostendere: quem talibus insidentem ex iunioribus ple-
 risque haud quaquam facile superabant. Neque enim ille potuisset par-
 esse Sertorio nisi se militesque suos frequentibus exercitiis preparasset
 ad praelia quom ad difficultates ille maximas ad longas itineraciones
 per aspera quaeque & iniuria assuefactus ex quibuscumque locis inuaden-
 di euadendique ac exercitum ducendi peritiam quandam & sum-
 mam haberet. Masinissa numidarum rex nonaginta annos natus
 praeter ceteris hominibus hac in parte admirabilis fuit: adeo quemad-
 modum Cicero refert ut nullo unquam imbre nullo frigore caput su-
 um ueste tegetet. Eundem constat aliquot horis in eodem uestigio
 per stare solitum nec ante moto pede quam consimili labore iuuenes fati-
 gasset ac si quid agi ut saepe solet a sedente oporteret toto die saepenu-
 mero nullam in partem conuerso corpore in solio durasset & quom
 ingressus iter pedibus esset in equum omnino non ascendere cum
 equo ex equo non descendere: quinimo noctem diei sic plerumque
 iungendo ducere ut nihil ex his quae adolescentes solent omittere
 uideretur. P. Scipio contra numantiam missus corruptum secordia du-
 cens exercitum: exercitatione correxit: cogens niues & frigora pati
 uada fluminum pedibus traicere timidos subinde exprobando & ig-
 nauos frangendoque delicatioris lasciuiorisque uitae usus & parum

Prouerbum

Cato censorinus

Catonianensis

Pompeius

Itineratio

Masinissa

Cicero

P. Scipio

necessaria expeditioni nasa. Curauit præterea Cyrus ut nunquam milites nisi sudore præuio prandium sumerent aut cœnam: idque aut uenatione fiebat aut alio iuncto opere quod egens festinatione sudorem eliceret. Myrdates rex Ponti per hyemem otio marcere milites nunquam passus est eos namque ac se ipsum continuo tectis haudquaquam urbanis: sed castrensibus tenuit neque uero ludis nisi acerrimis membra indies exercuit assuetus feras cursu persequi & uiribus non nunquam congregari ne Zephiro ad bella uocante uires per bladimenta languesceret: a. C. quoque per Cæsarem quæ ultra quam credibile cuiquam uideatur laboris patientem fuisse constat: Tyrones domi per equites perque etiam senatores armorum peritos instructos legimus: ad eosque scripsisse per sæpe quo singulorum curam disciplinamque susciperent nec tyronibus solum sed militibus etiam suis ac uniuerso exercitui die noctuque subtrahebat: augebatque iter quo per segnitiam & inertiam subsequentes defatigaret: quæ omnia filiius bellis animaduertens probus Aurelius in negotio uersari milites suos qui in otio ne languerent: satius fore duxit fabricis nunc urgendo nouis: altas nunc extruendo turres: nunc aquosa desiccando loca: nunc templa quæ uetustate corruissent restaurando: aut noua & pulcherrima constituendo atque colendo: saltationem quoque domi a Lacedæmoniis admissam inter exercitationes ad bella utiles fuisse memoriam proditur: quam Socrates apud grecos probat & maiores nostri nec inhonestam: sed necessariam simili modo putant quomodo apud eos saltationem in armis habitam & ab ipso tripudio saltatorios alios denominatos confectet: Et quanquam uno eodemque tempore tribus nobilissimis ciuibus non modo studium saltandi sed etiam peritiam qua gloriarentur fuisse non dubium sit: Gabinio scilicet consulari Ciceronis inimico: quod ei etiam Cicero non dissimulanter obiecit: & M. Cælio noto in turbas uiro: quæ idem Cicero defendit & Licinio Crasso Crassi eius qui apud parthos extinctus est filio: Crispus tamen Salustius spectata ueritate historicus Semproniam nobilissimam feminam reprehendit: non quod saltu ualeret sed quod eiusce rei singularem quandam peritiam & eruditionem habuerit: & Sci. ut Senecæ uerbis utar: eo in libro qui de animi tranquillitate inscribitur: Triumphale illud & militare corpus mouet ad numeros non molliter sed infringens ut nunc mos est etiam incessu ipso ultra muliebre molliem fluentem. Sed ut illi antiqui uiri solebant inter lusum ac festa tempora uirilē

fiii

Cyrus

Myrdates

Cæsar

Aurelius

Lacedæmoniorum
saltationes

Socrates

Saltatorum

Gabinus
M. Cælius

Salustius

Seneca

in modum tripudiare non facturi detrimentum etiam si ab hostibus suis spectarētur. Nec tibi Sigismunde huius & illorū saltationis studium turpitudini fuit simili modo exercere prodiereq; in mediū ac modo aperta fronte modo personata nōnunquā populo esse spectaculo hac ratione tua q̄ nulla pars corporis in saltatione uti saepe & physice quidem dicere soles otiosa sit. sed collum una & crura & manus exercentur exerceriq; debeant per eum qui sit corpus agilius & ad omnem militarem motum ac celeritatem promptius habiturus. Præter hoc Nembroth uel ut alii perhibent Apollinis Dianæq; inuentum uenandi studium summo opere probare etiam soles quod parum tibi quid a iusto differre bello uideatur: Quom opus sit feras insequi fugientes locorum asperitatibus abruptis & inuis moueri maximos labores capiendi studio subire: abstinere a multis: æstus & algores pati: sitim ac inediam tolerare: commoueri deniq; animo quom sint manus conferendæ cum feris cominusq; cōgrediendum his causis honestissimis nec ad illecebras tantū & animorū relaxationes antiquorū plurimos ac quidem grauissimos inhaesisse percelebre est: nam fixerit ceruam licet: aut erimanti nemora placarit uictor Alcides: Aprum Calydonis regionis uastatorē strauerit Meleager fuderit auctor romani generis ceruorū corpora nō uoluptati suæ sed publicæ utilitati prospexere: Cypri simili modo publicæ utilitatis militarisq; disciplinæ gratiā eos ipsos qui aptiores bellis uidebantur uenationi assuefaciebat propterea q̄ id genus exercitii plurimum bellicæ rei conducere ad exploranda itinera & diuersorū locorum anfractus non dubium sit. Prætereo Alexandrū Sertorium. M. Antonium Alexandrum item Seuerum Hadrianū Tacitum pluresq; alios superioris temporis imperatores ac duces maximos hoc exercitii genus summo quodam studio p̄secutos: quos uero species illa uenationis oblectat ut aues auibus insequatur: si tamen hoc genus aucupii uenationi censeas annectendum mitiori q̄dem studio exercentur. Sed non impari leuitate ac uoluptate. Huius autem exercitationis auctorem sunt qui Machabæum egregiū belli ducem fuisse confirmant. Ab antiquis autem secularium historiarum scriptoribus fidem sumentes Vlyxem perhibent qui primus excisa Troia armatas aues attulit græciæ: quas sua ui quadā & grata intuentium admiratione duce natura incognati generis exitu manauit. Nam quom accipitres passim auibus insidientur easq; ra

Nembroth

Alcor
metinAlcor
Melager
Cypri

Alexander Sertorius

Auctor aucupij

Vlyxes

piant: alii ex terra solum: alii non nisi circa arbores uolitates: alii se-
 dentes in sublimi: aliqui uolantes in aperto in Thracia parte super
 Amphypolim homines & accipitres societate quadam aucupantur
 Hi enim ex syluis & arundinetis excitant aues: Illi supervolante de-
 primunt rursus captas aues diuidunt cum his: traditumque est missas
 in sublime ibi accipere eos & quom tempus sit capturae clangore &
 uolatus genere inuitare ad occisionem. Piscationis autem usus & mo-
 destior est quem nec aspernati sunt plures & quidem magni uiri Au-
 gustus praecipue & M. Antonius qui ob laxandum animum pesca-
 ri saepius hamo solitos feruntur: quanquam & honestior forte & pro-
 banda magis illorum uita fuerit de qua inquit Naso: Piscis adhuc illis
 populis sine fraude natabat: Hostreaque in cochis tuta fuere suis: nec
 latium norat quam praebet Ionia diues: nec quae pygmeo sanguine
 gaudet auis Natandi peritia propter maritima etiam bella his adhi-
 benda uidetur quom & periculis liberare milites ac duces plerumque
 soleat & ad quaeque clarissima faciora audaciores reddere: ideoque ma-
 iores nostros campum martium Tyberi finitimum delegere quo
 & milites tabem omnem sudoremque illum Martium atque squalorem ar-
 morum exercitio contractum diluerent ac natando labore deponerent
 Huius rei peritia Sertorius romanis aduersus Cymbros male pug-
 nantibus amisso equo & uulnere in super accepto Rhodanum am-
 nem cum thorace & scuto per aduersos fluctus & fluminis uortices
 toto corpore atque omnibus unguis ut dicitur plurimum incedo tra-
 iecit. Simili modo Iulius Caesar quom Alexandria circa oppugna-
 tionem irrumpentisque multitudinis impetum pressus scapham conscen-
 disse: mox pondere sequentium pressam ac porromersam per du-
 centos passus ad nauem una manu elata qua litteras deferebat nata-
 do peruenit: sicque ut sint qui paludamento in fluctibus dimisso ena-
 tasse illum dicant: idque seu fortuito seu consulto ut hostes in illud sa-
 gittis ac lapidibus intentos faceret: sintque qui paludamentum mor-
 dicus trahentem ne hanc quidem gloriandi materiam hostibus re-
 liquisset confirmant: haec tamen uulgatior & certioribus testibus suf-
 fulca sententia est: nam de eo nulla est controuersia eleuata illum si-
 nistra manu natauisse ne libellos quos ea gestabat maris aqua per-
 tunderet huius discriminis forte memor Augustus ea in re nepo-
 tes suos ita studuit erudiri ut & ipse plerumque per sese doceret: talia
 porro exercitia recipienda sunt quae ad imitationes eorum quae

Homines/Thraciae

Ufus piscationis

Naso

Natandi peritia

Sertorius

Iulius Caesar
Scapha

paludamentum

Augustus

postea serio erunt facienda accommodari possint nec faciat exercē
 tem habentēque uilis exercitii operatorem: uile autem exercitium
 putandum est quodcunque corpus aut animum siue mentem dete-
 rius disponunt ut mercenariorū turba plurima & quæ sordida nun-
 cupamus: mentē enim non expeditam nec ad opera bellica utilem
 sed uilibus occupatam reddunt. Illud simili modo unum nec præ-
 tereundum tanquā omnium utilissimum equos scilicet ad equitan-
 dum idoneos: Sed inexpertos laboris celeriter confici necarique so-
 lere: p̄inde equitem oportere frequenter eos agitare & quoniā fra-
 na & falera ex loris confecta maxime usui sunt nunquā sine illis in-
 cedere: sicque parua impensa per magnum sibi præsidium compa-
 rare poterit & gloriosius in omni bellico certamine uictor euadere.

De otio militari Ca. III.

ERVVM quoniam clarorum uiroꝝ atque magnorū non
 minus otii q̄ negotii rationē extare oportet quom nihil
 pene sit in opere naturæ quod non exemplo dieꝝ ac no-
 ctium aliquas uices feriarum uelut huic ipsi modum finemq̄ præ-
 scribamus. Primum itaq̄ quom permultæ sint animorū huiusmodi
 relaxationes quæ aliquo studio fessos leuare possint uigoremq̄ ani-
 mi ab omni tristitia & pertinaci laboris continuatione feriarum il-
 lariter discutere in otio & cessatione id potissimum erit: ne quid illi
 beraliter: ne quid petulanter: ne quid flagitiose: ne qd obscene mol-
 liter impudenter ac improbe suscipiatur. Sed quicquid id erit sit ur-
 banum: sit ingenuum: sit facetum: & eiusmodi deniq̄ in quo aliqd̄
 p̄bi & generosi animi lumen eluceat ut quæ apothegmata & scō-
 mata uocant quibus Augustus. C. Adrianus aliq̄ permulti ferocif-
 simi & bellicosissimi uiri maxime Lacedæmonii usi perhibentur.
 Apud hos enim inter cætera exactæ uitæ instituta hoc iocandi ge-
 nus a Lycurgo institutum ē ut adolescentes & scōmata sine morfu
 dicere & ab aliis in se dicta perpeti discerēt: unde si quis eorū ī indi-
 gnationē ob tale delictum prolapsus fuisset ulterius ei in alterꝝ dice-
 re non liceret: quæ res quantum utilitatis sit allatura q̄ Lycurgi ui-
 tam legerit facile inueniet: licebit etiam uarium uitæ genus habere
 modo ruri esse modo in urbe sapius ī agro quiescere ac deabula-
 re ut Scipio ille qui p̄mus Africani nomē gestis rebus & uirtute

Vile geratim

Lacedæmonii

Scipio

meruit. Quippe qui spiritum domitorem gentium & aures castro-
rum strepitu & tubarum fragoribus oppletas huc referre consueverat:
non ut uirtus otio langueret: sed ut sese mens uarietate negotiorum di-
sereta colligeret: Quamobrem nec sibi unquam otiosus neque sibi solus
unquam uidebatur. Huius nepos & ipse Africanus Scipio sicut la-
boris & exercitii supra fidem patiens: sic otii & solitudinis cupidus so-
lus saepe cum Laelio rusticari peregrinarique solitus interdumque litto-
ribus uagabundus expugnatricem illam Carthaginis Numantiamque de-
xtram ad marinas conchulas calculosque interlegendos inclinasse eosque
ut Ciceronis uerbo utar incredibiliter reperuisse esse solitos quom-
rus ex urbe tanquam e uinculis euolassent. Q. Mutius Scaeuola diuini
pariter & humani iuris illa aetate consultissimus a percellis fori fu-
giens in otium et alexae et calculorum ludo fertur operam dedisse ea-
que uicissitudine rerum mole praegratum ingenium releuasse:
quamquam eo in genere probandi forsitan magis sint idem. Q. Mutius
Scaeuola augur et Lycon philosophus qui optime pila lusisse dicun-
tur: quod forensibus causis interpretandique iuris ac rerum natura-
lium labore fatigati ad hoc praecipuum otii genus recreandarum
uirium confirmandorumque laterum gratia sese conferebant: Dio-
nysium quoque siracusanum hoc etiam ludo delectari solitum accepi-
mus: & diuum Augustum post finem ciuilium bellorum ab exercitiis
campestribus ad pilam transisse & M. Antonium uerum Augustum
M. que Aurelium Antonium qui ut de eo scriptum est pila quoque lu-
sit apprime: calculorum quoque lusus quorundam iudicio nec inde-
cens habendus: quomodo & pugnae bellique speciem praeferebat hostilisque
certaminis dicente Ouidio Discolor ut recto grassetur limite miles
quomodo medius gemino calculus hoste perit. ut magis uelle sequi sci-
at & reuocare priorem ne cito fugiens incomitatus eat qui ludus pin-
de quo pauculis lignis situagis ac furtim insidiatibus atque latrocinan-
tibus latruncularius ludus apud ueteres dicebatur. Unde Martialis
insidiosorum si ludi bella latronum: Geminus iste tibi miles & ho-
stis erit. Et quamquam praebent hoc alii ex eo quo ingenii multa meditatioe
excitare acumen uideatur. Ex eo mihi quidem uidetur magis impro-
bandus quomodo nihil sit temporis amissione infelicior: nihil deterius
eo in quo minimum proficias plurimum cum labores. Posset enim
motus animi & mentis agitatio illa quae ibi frustra distrahitur re-
bus magnis seriis & melioribus accomodari: unde non ab re praeter

Puffum

reperisse

Q. Mutius
Lycon

Dionysius

Augustus

Calculorum

Ouidius

Ludus laterum
latronum
Martialis

Scauolā & Augustū apud maiores nostros hoc ludo ludere quoque
 simias solere auctore Plinio memoriae proditum est. Tabularum ue-
 ro ludus nec aspernandus nobis uidetur quem Pallamedes troiano
 bello ut Varro tradit iccirco inuenisse legitur ut uel hoc negotio mi-
 lites occupatos teneret talique ludo auerteret a seditionibus exercitū :
 iocundum quoque & fructuosum est alearum nosce certamen : cu-
 ius similiter studio Claudium Caesarem libro de ipsis edito teneri
 quondam nouimus: legimus & Neronem & Domitianum uerum
 Commodum & Augustū Caesarem imprimis tantum huius rei cupi-
 dum fuisse: ut de bello siculo mordax epigramma huiusmodi iuul-
 gatum sit. Postquam bis classe uicta naues perdidit aliquando ut uicat
 ludit Assidue alea huius etiam uoluptate certaminis Ptolomaeum
 & Alexandrum pluresque alios grauiores curas nouimus delinisse idque
 interludendum egisse ut cum laude & gloria maioribus negotiis ap-
 tiores postea redderentur: quod si autem cupiditatem sequitur mi-
 nime liberale aut indecentem uiro mollitiem illam quam Athalus
 Asiaticus dicitur inuenisse quam Asia regno exciso inter manubi-
 as non sub una specie migrasse ad graecos ferunt damnosum tanquam
 ac iurgii plenum fugiendum esse & leges iubet & his uerbis Naso non
 reticet. Sunt alii scriptae quibus alea luditur artes hoc est ad nostros
 non leue crimen auos: Quid ualeant tali quo posses plurima iactu
 Figere damnosos effugas ne caues. Alius uero aleae ludum cum aere
 quondam pueri denarios in sublime iactantes capita aut nauium lu-
 su testae uetustatis exclamant quid criminis turpitudinisue in se ha-
 beat nec uideo neque intelligo. Addit etiam Herodotus Talarium lu-
 dum & sperae lidos fame oppressos quasi solatia quadam inuenisse.
 Altera enim die ludebant alia epulabatur atque ita duo de uiginti an-
 nis fecisse quae si non ad uoluptatem comparata sunt similiter impro-
 banda minime puto. Non igitur ad tam uarias huiusmodi ludorum
 species atque iocorum tanta clarorum hominum ducum ac princi-
 pum cupiditas tenderet nisi uoluptatem quadam natura insitam lu-
 sus iocusque haberent: quom constet uitam in laxationem & studium
 diuidi oportere ob hocque non solum lucubratiōes & uigilias sed etiam
 somnos inuentos esse non turbines & tempestates sed temperies nec
 bellum rursus sed pacem & inducias nec laboriosas semper actio-
 nes: sed celebritates quasdam a legum conditoribus institutas qui-
 bus ad hilaritatem homines publice cogentur.

Ludus tabularum
 Pallamedes

Ludus alearum

Herodotus

De quadruplici uirtutum specie & eā distributione
quicq; in his belloꝝ duces clarissimi habiti sunt. Ca. I

LIBER Q VINTVS

Mnes Sigismunde Pandulphe omniū
pene disciplinarum institutiones natu-
ram & exercitationem quæ sine dubio
plurimum iuuant in superioribus libris
attigisse satis uisum est: Nunc uberiore
quadam comprehensione per omnes qui-
dem species uirtutū exemplorumque
ire qui poterunt magis proficient: ma-
xime si ducum atque imperatorū quisq;
consilia quæ Græci stratagemata appellant: multa que multorū gra-
uiter argute faceteque dicta ut ea quæ a sene Catone collecta sunt
quæ uocant apothegmata & ratioe & loco & tēpore usus diligēter
inspiciet. Nam & omnium quæcunque docemus exempla potentio-
ra et efficaciora sunt etiam ipsis quæ traduntur artibus. In his enim
mirabilem quandam ac uariam illis excogitandi generandique si-
milia opera nostri duces et imperatores sument alimoniam: quom-
nihil (ut ita dixerim) ante prælium in prælio post prælium: strenu-
um: memorabile: clarum: uasrum: callidum: continenter: constan-
ter: benigne: liberaliter: innocenter: magnifice: sapienter: cum lau-
de & uirtute dictum factumue quod non hinc legentium animos
facile possit irrepere. Non alienum igitur erit ea primum uirtu-
tis exempla pertingere: cuius quidem nota omnibus quadripartita
distinctio est: nam & callere ducem oportet & quid agendum non
solum in prælio aduersus hostem. Cæterum ubique & cum omni-
bus industrium esse: neque enim semper duces pugnant immo sæ-
penumero per idutias aut casu aliquo positis armis cum amicis aut
hostibus colloquuntur: ubi in eligendis aut reiiciendis rebus falsi
agreste uel subrusticum aliquid & ineptum loqui imprudentis & i-
sulti est. Enimuero ne in id prolabamur naturæ comitas: affabili-
tasque præstabit: in qua primus omnium Africanus maior: inde
Augustus Vespasianus multiq; alii ex nostris Pōpilius rex roma-
nus & Fabius maximus & Catones duo: clari sūt. Adde his, Marcū

Industrius

Antoninum longe prudentissimum: eum inquam qui physicum malu-
 it quam Caesarem cognomen ex alienigenis Cyriambo: Poono Hani-
 bal & Ponticus Mitridates. Et haec quidem prudentiae uirtus in tres
 partes distributa est: memoriam enim intelligentiam ac prouiden-
 tiam affert quae tres oculos in totidem quoque tempora mira re-
 rantium connexionem defigunt: memoria quae re-
 rantum gestarum locorum
 tempore ac personarum meminuit cui praeter ceteros sunt insignis haud
 facile dixerim permultis gloria eius adeptis Diuo Iulio Caesari hoc
 imprimis ab hostibus datum scio ut memoria polleret eximia de qua
 inquit Cicero quod nihil soleret praeter iniurias obliuisci: quippe qui
 huius rei quoque beneficio & legere simul & scribere & audire & epi-
 stolas ex tempore tantarum rerum duobus librariis & pluribus ut
 Oppius ut alius historicus quidem & orator insignis inquit: Qua-
 ternas uel ubi nil aliud ageret septenas dictare solitus sit: mirifica p-
 fecto res tam facile singulis adesse tam fideliter omnium reminisci
 Nec sum nescius huius quoque rei singularem. Q. Fabio Max. lau-
 dem contigisse inter multa nimium quae uiri illius gloriam extol-
 lunt hoc non in ultimis posuerim quod ingenti quadam fuit notitia ue-
 rustatis de quo est apud Ciceronem quod omnia non domestica solu-
 sed etiam externa bella memoria complectebatur: itaque minime mi-
 ror quod bello punico secundo dicta eius consiliaque tum in populo tum
 inter primores patrum pro oraculis habebantur. uere enim mihi ui-
 deor dicturus qui multa superioris temporis memoria tenuerit fo-
 re quodam modo futurorum uatem. Sed quomodo duplex sit memo-
 ria altera rerum: uerborum altera primam qualem in Fabio modo
 rettuli: talem in L. Lucullo amplissimo & imperatore & philosopho
 admirabiliter uiguisse comperio. Alteram atque secundam habuisse
 uidetur Scipio. Ex omnibus enim gentibus ac saeculis nullum in hac
 re facile sibi praetulerim si modo uerum est quod tradunt ipsum etiam
 populo romana nomina reddidisse: quae res quidem pene incredibilis est
 nisi eam permulti clari auctores inter quos Plinius secundus in na-
 turali historia id proprio testimonio confirmasset: fuit & Adrianus
 ingentis & mirifica memoriae quippe qui & libros statim lectos &
 ignotos plurimis memoriter redderet unoque tempore confabularetur
 scriberet dictaret audiret. Ab occasu ad orientem uerso Themisto-
 cles Graiae gentis primus occurrit: qui inter grauissimas occupa-
 tiones publicas & priuatas cunctorum suorum cinium nomina &

Cicero

Q. Fabius

Cicero

Duplex memoria

Plinius

Adrianus

Themistocles

erāt Athenis nātus memoriā tenebat stupendum profecto negotiū
 nisi. L. Scipionis mentio præfecisset: Cynneas quoque Pyrrhi regis
 nuntius clarissimam excellentiæ huius gloriam cōsecutus est: lega-
 tus enim senatui Ro. postero ingressus est urbem die nouus ho-
 mo & ab ea patria alienus uniuersum propriis senatum nominibus
 salutauit. Sunt qui equestrem ordinē: sunt qui urbanam omnē cir-
 cūfusam senatui plebem adiūciant: Præclax sane facinus operosū
 ac diligens etiam si ob aliud Romam non uenisset Cyrus porro p-
 fax rex etsi maximis exercitibus præflet omnium tamē militum
 nomina meminerat Mitridates deniq; ut auctori noctiū atticarum
 A. Gellio quinque & uiginti ut Plinio duarum & uiginti ut uero ne-
 poti eius eo libro qui de uiris illustribus inscribitur quinquaginta
 gentium quæ sub imperio eius erant linguarum notitiam habuisse
 perhibetur & iura cuilibet patrio sermone reddidisse & in contioni-
 bus singularum nationum interpretē haud quaquā illi fuisse: quæ
 res & illum militibus & hunc populis suis acceptissimum fecit: intel-
 ligentia in rerum præsentium cognitione sita est: hæc qui fuerit præ-
 ditus imperator is non aliena sed uera & immortalis mihi laude pro-
 bandus uidebitur: cui consentaneū illud erit quod Actius Vlyxem
 probans in philocteta suo & in eius tragœdiæ pncipio inquit: In-
 te parua prædite patria nomine celebri claroque potēs pectore achi-
 uis classibus auctor Grauis dardanis gentibus ultor: laerciade no-
 uissime patrem memorat: uerū omnes laudes eius uiri non laertes:
 nec quisquā alius sibi uendicat: sed uirtus eius ducis tota nec aliud
 in eodem Vlyxe monet Homerus qui semper ei comitem uoluit
 esse prudentiam quam poetico more Mineruam appellauit: q̄ q̄ ea
 comite Vlyxes horrenda quæq; subiit: aduersisq; omnibus præfuit
 ea namq; adiutrice Cyclopi antrum introiit uerum egressus est Ca-
 rybdim & Scyllam præternauigans nec retentus nec ereptus est ad
 lothofagos profectus est nec remāsit: syrenum cātus audiit & Cyr-
 ces nouit pocula: quæ si cum sotiis delinitus stultus cupidusq; bibis-
 set sub domina meretrice fuisset turpis & excors uixisset canis im-
 mundus & amica luto sus: ut Flaccus inquit. Sic Homeri in cunctis
 imitator Maro uirūm insignem armis & pietate describens & quē
 dignum censuit ut patrem faceret romanorum in recte gerendis
 omnibus ei Achatem sotiāuit ut circumspecto duci sic negotia pro-
 cedant: ut nullus insidiarum dolis præpediatur & quasi inuisibilis

Cynneas

Cyrus

Mitridates

Intelligentia

Minerua

Lothofagi

Maro

gerendorum uia non uulgata ad finem intentionis accedat: eleganter equidem quom nec res militaris nec pietatis opus sine solitudine & prudentia exerceri queant hanc subdistinguere uisum est nobis. est enim quoddam hominum genus percipiendis litteris quae apertum quos praecellenti ingenio & usitatiori nomine ingeniosos appellamus: quanquam in actibus humanis hebetiores sint nonnunquam mentis acumine quom alii e contra ad res gerendas acutissimi perceptioni litteratum inabiles habeantur: quos uel sagaces uel cautos uel solertes uel astutos non alienum est appellare quibusque magna pars conuenit eorum quae graeco uocabulo stratagemathicon appellant ubi in re bellica pro negotii qualitate praesens subito capitur consilium ad effectumque perducitur: Quod quia negotio perficitur dixit quidam romanae linguae disertissimus auctor neque illi tamen ad cauendum dolus aut astutia deerat. Crispus compertum esse in bello plurimum ingenium posse. In hac itaque ingenii & intelligentiae parte si recte diiudicare uoluerimus nec nosmetipsos amore nostri decipere iam uidebimus manifeste tempora nostra haud quaquam antiquis respondere nisi forte Pyrrho & Hannibali aut Fabio Maximo aut Marcello aut Iulio Caesari saecula nostra pares aliquot aut comparandos queant asserre. Est autem quom in longum tempus consilii effectus extenditur ubi locum sibi uendicat prouidentia quae tertia prudentiae pars est per quam non tam praesentia quam ex praesentium & praeteritorum collatione futura noscuntur: sequitur fortitudo uiri fortis maxime propria. Sed haec quoque duplex est: Altera animi de qua sermo nobis post est habendus Altera corporis: sub hac membrorum robur agilitas & quinque integritas sensuum colligitur. neque enim dux inualidus quanquam idem doctus obeundis muneribus bellicis aptus habebitur: utilis ille consilio non pugnae domi uerbis aptius ac foelicus quam in castris decertabit: Quae res aethiopi magni filium uirtute animi patri aequalem: doctrina uero etiam altiorrem inhabilem bello fecit contra neque praualeidus Si nimia corporis mole grauabitur repente poterit uariis in locis ubi res exigit: cohortandis militibus propulsandisque periculis adesse: neque rursum caecus uel surdus ut uel hostium uel suorum statum circumspicere ex dissonis uocibus clamoreque militum quid in re quidue futurum iudicare queat: huius proprium esse aiunt exercitus ducere: aliena uastare: delere urbes oppida excindere: liberos populos aut trucidare

Ingeniosi

Sagaces cauti

Duplex fortitudo

aut subiicere seruituti ex quo plura hominum milia afflixerit spoliauerit: substulerit: cruore campos inundauerit: fluminaq; ifecerit & maiora quaeq; fuerit aggressa eo magis nomen eius illustrari in hac praepollentis uirtutis parte apud externos clarum nomē habet Pyrrhus Hannibal & Massinissa. ex his uero hominibus qui prodigiosa uirium ostentatione gloriantur Polydamas & Milon omnium certaminum uictores palmam secum afferunt: horum enim alter ante olympiacum certamen currus sistere currentes & manibus contra nitentibus iumentis obnixus retinere solitus est: alter in clypeo uncto perstare neq; solum depelli ab eo ulla ui posse: uerum non secus ac statua quaedam plumbo affixa resistere: Tritannum quendam etiam legimus qui ludo samnitum gladiatorio leui tactu aduersari os omnes uicit: eius quoq; filium Gn. Pompeii militē tam parui fecisse hostem prouocantem ut inermi eum dextra superaret: & digito uno correptum in imperatoris sui castra transferret: Firmum Saturnium robustissimum etiam adeo fuisse ferunt ut Tritannum huius parentem cuius Elius in prodigiosa fortitudine meminit uiribus superaret: nam & incudem superpositam pectori constanter pertulit quom ipse reclusis ac resupinus & curuatus in manus & terga perderet potius quam iaceret. Ex regibus uero nostris & ducibus insignes habentur Tul. Hostilius romanus rex: nec non uterq; africanus & Marius Mariusque tyrannus: Iulius Caesar & Papirius cursor: denique ac maximus: quorum alter nactus ex pedum pernicitate cognomen: alter ex uiribus quom alii Crotoniatem eum Millonem alii Herculem Anthem alii uocarent. Nunc superest ut de reliqua fortitudinis specie disseramus cuius munera haec maxime sunt mortis scilicet dolo isque & asperarum terribiliumque rerum contemptio. Et quamquam hanc multi ducum propriam militaremque uirtutem opinentur quom sit omnium in bello tamen clarior inter mortes & uulnera emicat huius uirtutis ante alios inuictum habitaculum Roma fuit proximum Lacedaemon & Carthago: hic ex nostris primus occurrit romanae sapientiae princeps Cato: ceteris multorum eruditorum sententia maxime praecellens Cleatem Chrysippum Zenonem Empedoclem secutus credo qui omnes alia licet persuasione sponte sua leto caput obuii obtulere tam etsi nullam in Catone fuisse uerum omnem potius cessisse fortitudinem asserant alii praclaro ingenio & praestanti doctrina uiri quom proprium uirtutis huius

Polydamas

Tritannus

Saturnius

T. Hostilius
ceteri ex nostris
dignissimi sunt ducibus

Mortis

Cato

obuii

partis sit a se & a recto rationis tramite non discedere nec in rebus
asperis perturbari ac deiici: sed persistere fortitudinem afferentes
non umbratilem eam esse quæ contra naturam mōstri uice nititur
ultraq̄ modum eius egreditur aut stupore animi aut imanitate aut
infania qualem fuisse accepimus ferum quendam in ludo Cæsaris
gladiatorem: qui quom uulnera eius a medicis execabantur eo fuit
habitu oris ut superante lætitia dolores ridens etiam speciem præ
biterit: Sed eam ueram & probam quā Socrates & maiores nostri
scientiam esse dixerunt tolerandæ rerum & non tolerandarum p̄
quod apparet esse quædam intolerabilia quibus fortes uiri aut obe
undis abhorrent aut sustinendis. In hac etiam ex nostris Iulius Cæ
sar a nobis sæpe dictus dicendusq̄ nobis occurrit. Occurrūt Aphri
cani duo Pauli totidem Macedonicus & Cannensis Claudius Mar
cellus Claudi⁹ Nero Tib. Graccus. C. Marius Drusus & Germani
cus cæsares tit⁹ & Traianus principes. Ex uetustissimis autem pri
mus & tertius romani reges: nec nō ex equestri ordine Oratius co
cles. L. Siccius dentatus tribunus plebeius. M. Sergius innumerabi
lesq̄ alii. Si singulos quosq̄ prosequi libeat quoni plures una gens
in quocunq̄ genere eximios tulerit q̄ cæteræ terræ Externi uero la
cedæmonius Leonidas atheniēsis Mylciades supraq̄ nominati The
mistocles atq̄ Epaminūdas & ex antiquioribus: liber hercules The
seus Achilles Hæctor Tydeus Diomedes Ajax & uirgilianus Ae
neas Hannibal quoq̄ genitorq̄ Amilchar & germanus Hasdrubal
Alexander Macedo & huius genitor Philippus & Auunculus Ale
xander Epirensis et Pyrrhus etiam ipse epyrothar⁹ rex de quo su
pra diximus. Hebræor⁹ insuper & imprimis Dauid Iosue deinde
& Iudas porro. nec me fallit eam licet uirtutem Aristoteles ipse per
tulerit quibusdā uideri posse ethicum me uirtutum perturbasse or
dinem non solum prudentiam his annumerando uer⁹ etiam forti
tudinem iustitiæ præferendo militarem: Quom sapenumero iusti
tia longe præfulgens: perfecta que uirtus ad alium maxime censea
tur: quod nō ab re sed de industria quoq̄ factum esse scito. Est enī
uiri ppria maxime fortitudo sola inter cæteras mascula plena spiri
tus: plena uigoris & animi: honoratissimam uero eā esse omnium
uirtutum Aristotelis sentētia ex eo patet nō quia optima sit uer⁹ pro
pterea quæ in ea sunt optima & utilia quas ob res imperator⁹ simu
lacra defunctor⁹ militari fere habitu insigniri obeliscos columnas

Socrates

Iulius Cæsar

Dauid

Fortitudo uiri

Insignia

& Pyramides arcusque triumphales erigi & posteritati consecrari
 uidemus quasi præcellentissimum sit in eo genere laudis ac uirtutis
 potissimum claruisse. Et quanquam fortitudo hominum cæsus maxi-
 me prægat: non minus & iustitia una omnium domina & regina uir-
 tutum etiam ducum propria censeripotest quæ sola hominum conuen-
 tus regit: quæ fœdera societatis humanæ continet: quæ seruare non amicis
 modo sed hostibus fidem monet: Quomodo nihil fraude utilius nec
 dolo efficacius in his quæ in bellis prospere atque ex sententiâ gesta
 sunt quæ plurima ac maxima esse comperies & quorum graua aut
 repudianda imperia sunt aut una cum suis artibus obeunda sunt qui
 hac Xenophontis sententiâ fracti in eo libro qui equitum præfectus
 inscribitur licere sibi existiment hostem ne dum bello fallere sed a
 diis immortalibus ipsis ut posse contingat precandum omnique stu-
 dio fraude uel uirtute innitendum: iuxta illud Corebi apud Maro-
 nem in illa turbulentissima nocte troianæ captiuitatis post Andro-
 gei mortem inquit: mutemus clypeos Danaumque insignia nobis
 aptemus: dolus an uirtus quis in hoste requiret: Sint licet qui dete-
 standum id omni tempore putent mutationem illam clypeorum & reliquæ
 non grauissimi poetæ sed adolescentis ore dictum censeridebere:
 afferentes quod malum & antiquum & nostri temporis est seu illa
 ignauia est ducum seu militum insolentia: auaritiæque rabies utraque
 sententiâ militantium ducumque animis extirpanda est ut hostibus
 seruetur fides: amicis humanitas: utrisque iustitia ut & illis non nisi
 seruato decore noceas & his nullo penitus noceas modo. Nam quid
 turpius aut quid usquam sceleratius quam nocumento his esse quorum
 tutelæ ac præsidio euocatus sis: quam ex custode raptorem ex cane lupum
 fieri Huius gloriæ prima in parte clarissima habentur Fabricius &
 Camillus & Regulus: quorum primi duo quomodo possent dolo uincere
 noluerunt: tertius ne aut damnosus esset patriæ aut infidus hostibus
 crudelissime mori elegit: interque hostibus præstitæ fidei seruato-
 res haud prætereundus est castius: in altera autem hi sunt quibus
 modicum fuit a suorum iniuriis abstinere nisi ultro pro eis more-
 rentur. Ex his romæ curius & duo Deci: athenis autem codrus car-
 thagini philenes fratres sese ante alios offerunt: quorum primus ut
 terrorem publicum sedaret: secundi ut uictoriam labentemque aciem
 firmarent: tertius patriam instanti excidio eriperet: quarti ut fines
 patrios prorogarent ad mortem uoluntariam sunt profecti utque

gii

Iustitia

Xenophontis sententiâ

Almo

Nata

Fabricius

Castius

Codrus
philenes

citibus suis bene esset ipsi esse noluerunt: in utraq[ue] uero magn[us] p[om]peius & si adhuc unum Cicero omnes bellicas laudes & quaecunq[ue] de his quibus egēt duces ut summi sint aut diximus aut dicturi sumus cumulati ssime comparat: iure id quidem meritoq[ue]. Sed si cui maxime suum tribuitur uere magni Pompeii laus est bellica iustitia simulque & cognita inter uictorias & triumphos cōtinētia (quae ad eam de qua hic aggrediar dicere uirtutem referenda est: si unū quod nunc ad iustitiam spectat adiecero esse beneficentiam ac liberalitatem pulcherrimas ducum & imperatorum uestes quibus idē cora plurima tegi possunt: hac lul. Cæsar præit cunctos gloria neq[ue] enim quisquā si Senecæ uerba teneo liberalius uictoria usus est ex qua nihil nisi dispensandi potestatem sibi uīdicauit: Apud exteros Alexander primum locum tenet ut græci uolunt neq[ue] nostri obstāt quanquā Philippus pater in Alexandro qui largitiore beniuolentiam macedonum sectabatur profusionem illam pecuniar[um] his uerbis insecutus est. Quod te malum rationis inquit in istam spem iduxit ut eos tibi fideles putes: quos pecunia corrupisses. an tu ideo agis ut macedones non te regem suum sed ministr[um] & præbitorem putent: quod quidem regi sordidum esse non ambigis & corrupte iam q̄ largitionē potius dici: sit enim deterior qui accipit atque ad idē semper expectandum paratior. Quid autem est stultius q̄ q[ui] facias libenter curare ut id diutius facere non possis: largitiōes immoderatas rapinæ sequuntur: quom enī dādo egere cœperis / bonis alienis manus cogere inferre: itaque quom beniuolentiæ comparanda causa sis pdigus / nō tanta studia assequeris eor[um] / quibus dederis quanta eor[um] odia quibus exemeris: quamobrē nec ita claudenda est res familiaris ut eam benignitas aperire non possit / nec ita referenda ut omnibus pateat: sed utrinq[ue] modus adhibeatur: isq[ue] referatur ad facultates. Quarta nunc mihi superest modestia quam temperantiam uocant: cui adiacet ipsa quam paulo ante dicebam cōtinētia sine qua non dicam dux: sed nec quidem uir bonus usq[ue] fuit: Quia uero nunc de ducibus sermo est: quid oīo perita litterar[um]q[ue] cognitio: quid magnanimitas: quidue omnes aliæ imperatoriæ artes profuerint: si auaritiæ: si libidinis aut gulæ imperio dux uictus abiecto fræno quo exercitum regat se suasq[ue] legiones præcipitet & in pestem trahat quo sæpe multi cum omnibus copiis periire. Hac igitur singularis & propria uirtus est Pompeii in qua si imitari eū

Cicero

Pompeii laus

lulius cæsar

Alexander

Verba philippi ad alexandrum

nota

nota

Temperantia
continētia

Pompeii laus pompeii

collega eius Crassus uoluisse nunquam ipse cum filio & cum tanta ruina imperii cecidisset probat hanc romani ducis continentiam atque modestiam templum hierosolymæ opulentissimum. Sed ab hoc intactum duce ab altero spoliatum probant & alia multa quorum pars in uerbis Ciceronis apparet quæ mox inseram. Accedit his mansuetudo quædam & suauitas facilitasque animi in qua Africani & Iulii Cæsar excellunt hac ad conciliandos animos hominum nihil efficacius. Est huic confinis æqualitas quædam familiaritasque cum exercitu quæ res maxime milites ducum amatissimos efficit in qua notus Valerius Corutus & Marius ex nostris: ex externis Hannibal & hæc quidem artes beniuolentia & amore sicut obiectæ seueritas atque imperiositas exercitum ac subiectos metu frangunt. His artibus Mar. Curius & Cincinnatus & Papyrius cursor & Fabius Max. notissimi: sed nullus in ea re Iunio Bruto Manlioque par Torquato: quorum primum publicæ libertatis amor impulit ut proprios filios a se depulsæ tyrannidi fauentes seruiliter uirgis caesos securi percussos ad mortem ageret. Secundum uero castrensium disciplinæ studium coegit ut præclara in dolo adolescens filium quod iniussu eius in hostem pugnasset quinquam unicum & uictorem. Additur huic seuerissimi facti comes Postumius Tiburtus cuius ego ne prætermisisse potius quam ut asseruisse rem tantam uidear mentionem fecerim: apud quosdam enim scriptorum certa res: apud alios facti eius in ambiguo facta est: his tam multis & patientia iungitur ea quæ multiplex hæc dolores corporis æquanimitate perfert illa quasi quoddam uulnus aurium atque animi contumelias fert uerborum: utraq; ducibus & militibus curis accommodata: prima quidem fortitudinem: secunda uero ciuitatem respicit atque modestiam ipsam de qua sermo est: in prima Mutius & Marius & Pompeius clari habentur: & Atilius quidam Cæsaris miles Massiliæ spectatus & M. Sergius cum eisdem quibus supra comitibus. Ex externis uero Cynegirus atheniensis græcis historiis celebratus in altera uero imperii Iulius & Augustus ex nostris: ex externis Philippus & Antigonus macedonum reges & Iysistrattus Atheniensis tyrannus: denique nostros atque externos magnus ille Pompeius omnes superat aut æquat quo admoneor ut ex oratione quæ de eius imperio habita est ac de imperatorum seu ducum continentia: denique his quatuor quæ in duce requirimus. M. T. Ciceronis uerba paulo ante præmissa subiiciam: quæ clauentissime atque inuictissime

Africanus

Valerius

Hannibal

Brutus

Marius

Postumius

Mutius

Cynegirus

Augustus

Philippus

Pompeius

M. Cæsar

princeps uel usui uel uoluptati maxime tibi fore cōfido: Neque enī
 ille inquit solæ sunt uirtutes. Imperatoriæ quæ uulgo existimantur
 labor in negotiis: fortitudo in periculis: industria in agendo: celeri-
 tas in conficiendo: consilium in prouidendo. Et post hæc nō enim
 inquit bellandi uirtus solum in summo ac perfecto iperatore quæ
 rendæ est: sed multæ sunt artes eximiae huius administræ comi-
 tesque uirtutis ac primum quanta innocentia esse debent imperato-
 res quanta deinde omnibus in rebustemperantia: quanta fide: quāta
 facilitate: quanto ingenio: quanta humanitate nec longe post pro-
 pter hanc auaritiā inquit imperatorum quantas calamitates: quo-
 cunq; uentum sit nostri exercitus ferant: quis ignorat itinera quæ p
 hosce annos in Italia per agros atq; oppida ciuium romanorum no-
 stri imperatores fecerunt. Recordamini quom facilius statuitis qd
 apud exteris nationes fieri existimetis utq; plures arbitramini per
 hosce annos militum nostrorum armis hostium urbes an hyber-
 nis sotiorum ciuitates esse deletas. Neque enim potest exercitū his
 continere imperator: qui se ipsum non continet neq; seuerus in iudi-
 cando qui in se alios seueros esse iudices non uult: Quibus dictis
 ad Pompeii laudes uersus: & miramur inquit hunc hominem tan-
 tum excellere cæteris cuius legiones sic in Asiam peruenerint ut nō
 modo manus tanti exercitus: sed ne uestigium quidem cuiquā pac-
 cato nocuisse dicatur: Iam uero quemadmodum milites hybernēt
 quotid e sermo ac litteræ perferuntur non modo ut sumptum faci-
 at in militē nemini ius affertur: sed ne cupienti cuiquā pmittitur hic
 mis enim non auaritiæ profugium maiores nostri in sotiorū atque
 amicorū teētis esse uoluerunt. Age uero cæteris in rebus qualis sit
 tēperantia: considerate unde illam tantam celeritatem & tam incre-
 dibilem cursum inuentū putatis. Non enim illum eximia uis remi-
 gum aut ars inaudita quædam gubernandi aut uenti aliquid tā ce-
 leriter in ultimas terras pertulerunt: sed eum res quæ cæteros remo-
 rari solent: nō retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad præ-
 dam aliquam deuocauit: non libido ad uoluptatem: non amœnitas
 ad delectationem: non nobilitas urbis ad cognitionem: nō denique
 labor ipse ad quietem: postremo signa tabulas cæteraq; ornamenta
 græcorum oppidorum quæ cæteri tollenda esse arbitrantur: ea sibi
 ille ne uidenda quidem existimauit: itaq; omnes quidem nunc ī his
 locis. **Gn.** Pompei sicut aliquem non ex hac urbe missum sed de

hincere

lora

Surfus

caelo lapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere fuisse homines
 romanos hac quondam abstinentia quod iam nationibus exteris in-
 credibile ac falso memoriae proditum uidebatur: nunc imperii no-
 stri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt non sine causa ma-
 iores suos tum cum omni hac temperantia magistratus habebamus
 seruire populo romano quam imperare aliis maluisse: iam uero ita faciles ad
 ducendum ad eum priuatum ita liberae querimoniae de aliorum iniuriis esse
 dicuntur ut his qui dignitate principes excellit facilitate parissimis
 esse uideatur iam quantum consilio: quantum dicendi grauitate &
 copia ualeat in quo ipso inest quaedam dignitas imperatoria uos qui-
 rites hoc ipso in loco saepe cognoscitis: fidem uero eius inter socios
 quantam existimari putatis quam hostes omnium gentium sanctis-
 simam iudicant: humanitate iam tanta est ut difficile dictu sit utrum
 hostes magis uirtutem eius pugnantem timuerint an mansuetudinem
 uicti dilexerint: haec Cicero: cuius ex officina tanta imperatorum
 & ducum monumenta posuisse uelim: quia nescio an usquam alibi
 de bonis & praclaris eorum moribus luculentius & uberius scriptum
 sit: superest auctoritas quae ex praedictis maxime nascitur. Auge-
 tur autem fama nominis ex opinione hominum ex ducum uirtuti-
 bus & prosperitate concepta: quo in genere Iulius Caesar Africanus
 maior & Pompeius magnus opinatissimi habentur: quorum tanta fu-
 it auctoritas eaque sub illis militum fiducia ut non se ad praedium ac dis-
 crimine: sed ad uictoriam & hostium praedam duci crederentur quo-
 nihil utilius ad uotiuos ac prosperos belli euentus & quos in contra-
 rium uerti solere dissidentia bellatorum ex leuitate aut inertia ducum
 orta saepe compertum est. Postremo denique foelicitas non solum in
 militia sed in uita est expetenda: Nempe huic omnia referuntur:
 hancque nec dare sibi quisquam potest nec augere diuinum sane mu-
 nus: sed ita duci necessarium ut quanquam reliquis floreat si hoc unum
 desit nemo censeat eligendum. Nam ut foelicitate fiducia: sic infoe-
 licitatem ducum sequitur militum pavor: quo nihil propius exitio est.
 In hac quidem quomodo multi celebres sint longe tamen Titus & Tra-
 ianus & Theodosius & Sylla siue ut fama fert Metellus ille foelix di-
 ctus omnes supergreditur: & si iuxta sententiam uere philosophan-
 tium nullus hic foelix sit: sed de foelicitate bellica sermo est: qua fo-
 licem ducem dicimus uincere solitum: insuetum uinci in hoc nume-
 ro ex externis Alexander est Macedo & Cyrus Persarum rex nisi

Fama uiget

Caesar

m. nota

nota

LIBER!

in Scythiam perrexisset & carthagenensium dux Hannibal si autem Maharbali credidisset aut paulo maturius diem obiisset

Imperatorum consilia quæ græci strategemata appellat: & quæ ante bellum in bello & post bellum sapienter lepide facete ac moderatius dicta sunt Cap. II

Ost hæc uirtutum species & imperatoria munera quorum illustrem esse constat effectum ut præclare factorum ita dictorum quæ ducem moneant: rationes etiam & exempla promissa subiiciemus: quibus egregium primo ac sane præcellens sit illud quod ab Hesiodo usurpauit Aristoteles: ab Hesiodo uel Aristotele: Liuius dum salutem suam exercitusque sui. M. Rufus Minutius beneficio. Q. Fabii Max. cognouisset eum uidelicet optimum & primum esse uirum qui quæ gerenda sunt conspicietur & consulat: sequenti autem gradu eum qui aliorum bene mouentium consilia sequatur. Extremi autem ingenii & penitus inutilis illum esse qui consilium nesciat alteri nec parere

Gymnosophista quispiam acri & perspicaci ingenio ad succincte respondendum ab Alexandro interrogatus quonam pacto quis late imperitans magnam sibi beniuolentiam comparare posset ne sit terribilis inquit ab eodem interrogatus item quomodo mortalis quispiam se in deorum numerum reciperet si humanis subiunxit maiora uiribus opera gesserit.

Agis rex quom Atticus quidam in laconicos enses cavillareturque parui essent diceretque facile eos absorberi a circulatoribus in theatris posse: & tamen uix nos inquit attingimur hostium gladiis longioribus. Ego uero & laconicam orationem intueor quæ breuis uidetur esse maximas res complecti & auditorum mentem attingere.

Cyrus conspecto Centurione prope se discubente grati turpique corpore iocandi gratia adolescentem ne pone assidentem ob pulchritudinem more græco secum duceret rogauit annuente illo dicentemque se aspectu eius oblectari ad modum coniecere in eum oculos qui una conabant: uisumque uiri inhonesta nimium facie risere omnes subinde querentes qua sibi in re usui talis uir esset is Centurio quoties die noctumque ab se appellaretur: ait nulla unquam excusatione usum cito semper obtemperasse quom quid ei demandasset nunquam absque sudore mandata executum reddidisse quoque comilitones suo exemplo sollicitos

Idē quoq; ad imperii magnitudinē hoc adiecit intentum ut quicquid etiam in remotissimis ageretur locis q̄ primum sciret: cognitio nanq; quantum die noctuq; eques itineris conficere posset dispositis in loco equitibus ut recens litteris receptis succederet fessio uelociter quid ubiq; accideret noni p̄cipiebat prouidebatq; prout necessarium esse uidebatur: hęcq; causa extitit quāuis procul absit a uero ut uelocius q̄ grues iter facere putarentur idq; propter uelocitatem euntium creditum est.

Eschilus in Isthmo certamē spectans ubi altero uulnerato theatrum exclamauit Ionē Chium tangens: uides ne inquit quid exercitatio sit uulneratus enim tacet spectantes uero clamant.

Agessilaus interrogat quid facturi Lacedaemonii uictores eēt si prudentissimus inquit imperator rē gereret hoc item praesente duce quom quispiam Lacedaemonii muros deesse questus esset dic inquit meliora ciuitas enī ipsa nostrae urbis munitissima moenia sunt par si quidē est non lignis aut laterib; sed uirtute patriā deos penates: aras: focos: parentes: coninges: liberos tueri atq; defendere.

Bhrasidas quom in charicis murē cōprehendisset morsus eū dimisit: deinde ad astantes cōuersus inquit: o Hercules nihil est tā parū neq; tam imbecillū quod si ausu ulcisci & innadēubus repugnare non se incolumem seruet.

Chabridas dicere cōsueuit formidabilius esse ceruorū agmē ductū leonis q̄ leonum ceruo duce. idem eos dicebat pulcherrime officio imperatoris fungi qui res hostiū maxime nosceret.

Sesostris aegyptiorū rex quom eos qui iuxta mare rubrū sunt homines classe subdidisset & in aegyptum rediens per terram omnes gentes quae sibi impedimento erant expugnasset harum quacunque sibi fortis & liberis cupida uisa est in eorum regione columnas erigens in eis & nomen eius & patriae hominisque uerēda incidit & ut sua potentia eos uicerat quos autem sine praelio & facile superasset ibi columnis positas ea scripsit nomina addēs ad ea mulieris pudibunda incisa.

Q. Mutius legatus a romanis ad poenos duabus tesseris positus: altera pacis: altera belli optione sibi collata utrā. S. P. Q. R. referri mallet utrāque sublata: Pœnorum inquit non romanorū utrā uellent esse debere.

Q. Fabius romanorū ipator e cōtra simili mō ad carthaginēse.

misit epistolam in qua utriusque populi sententia par uigor amplitu-
 doque quondam fuisse deprehendi potest: ibi enim scriptum quom
 esset po. ro. misisse ad eos hastam & caduceum signa duo belli aut
 pacis ex quis utrum uellent eligerent: quodque elegerent id unum ut esse
 missum existimarent: Carthaginenses responderunt sese neutrum
 uelle eligere: sed posse cogere qui attulissent utrum mallent relin-
 re: quodque reliquissent id sibi profecto futurum: haec tam & si ab elega-
 tissimis rerum gestarum scriptoribus dicta sunt. M. tamen Varro
 certissimus auctor non hastam ipsam neque ipsum caduceum missa
 dicit: uerum duas tesserulas in quarum altera caducei in altera hastae
 simulacra fuerint incisa.

Carthaginenses quia spartum & nerui disidebant ad sagittas im-
 mittendas tonsarum crinibus mulierum ad funes efficiendos usi sunt quod
 aliquando & apud massilienses & rhodios & aquilegienses & roma-
 nos in capitolio obsessos urbe a gallis occupata factum est: unde & in
 honorem matronarum templum Veneri caluae senatus decreuit

Tarquinius Priscus quiritibus operis tadium periculumque fugien-
 tibus nouum & inexcogitatum antea posteaque remedium inuenit:
 Sex enim hominum uita defunctorum figere crucibus corpora spe-
 ctanda ciuibus simul a feris uolucrisque laceranda iussit: Quam ob-
 rem pudor romani nominis qui prius res saepe perditas seruauit in
 praeliis tunc quoque subuenit iam erubescens cum puderet sic uiros
 tanquam puditorum esset extinctos

Caecilius Metellus pius praefectus Trebiam urbem Hispaniae praema-
 riam quom subigere nequiret: ac uagantem fluctuantemque exercitum
 duceret: hosque modo adoriretur modo ad illos se transferret: & in-
 nior quidam tribunus militum quid sibi uellet tam crebra locorum mu-
 tatio peteret: si hanc respondit interiorum tunicam existimarem me-
 tis meae consciam esse: exutus eam in ignem continuo mittere: sicque
 felicibus coeptis post tam longa itinera tam uaria peragrata muni-
 cipia ad Trebiam inopinatam denno conuersus eam oppressit: &
 non sine omnium admiratione uoti sui compos factus est.

Scipio cui primum Africano cognomen extitit ut Valerio
 maximo uel Fabio ut Senecae placet turpissimam aiebat & ignauiae
 plenam imperatori excusationem esse non putauit: consulte enim quae
 armis geruntur tractari debere opinabatur: quom praeterita praeci-
 pitataque magis reprehendi quam reuocari uilla ui humana uel ratione in

*fons ex mulierum
 crinibus*

integrū restitui corrigi ue possint. Is etiam Scipio quom a re mili-
tari atque urbana studium ad litteras conuerteret: dicebat quō otio-
sus esset plurā tunc negotia a se geri: Inde ubi Carthaginem in de-
ditionē ui accepisset ac milites quidem quam cepissent captiuā præ-
stanti forma ac uirginem adueherent atque illi darent: libenter in-
quit acciperem: si priuatus haud quaquā imperator essem De eodē
iudem licet inuulgatum sit in aciē nunquā descendere imperatorē
debere nisi aut occasione se præbente aut necessitate impellente: ex
Sempronii tamen Aselionis reteris scriptoris quarto historiarū li-
bro de P. Aphricano Pauli filio ita proditum est: Se. S. patrem suū
audisse dicere. L. Aemilium. Pau. nimis bonū imperatorem signis
collatis nō decertare nisi summa necessitudo aut summa ei occasio
data esset & sapienter quidem utrunq. Nam ad totius exercitus sa-
lubritatem nihil efficacius q̄ q̄ uiri & ducis est non deesse fortunæ
præbenti se: sed oblata casu ad cōsiliū flectere: nihil pernitiosius
q̄ in angustam rei bellicæ cōpulsū imbellē fieri quod nec enētus
modo docet qui stultorum magister est: sed eadem ratio quæ saepe
numero fuit futuraq; est.

Augustus quom decimum octauum annū agens hostiliter ur-
bem inuaderet ex ipsius exercitū legatis qui sibi eius nomine consu-
latū exposcerent cūctate senatu Cornelius Centurio legationis p̄n-
ceps reiecto sagulo ensis capulum detegens: haud quaquā dubita-
uit in curia dicere: hic faciet si nos non feceritis. Idem Augustus sa-
xo in expeditione percussus ac notabili cicatrice in fronte defor-
mem nimium tamen sua opera iactantem sic leuiter castigauit. At
tu cum fugies inquit nunquā post te respexeris: ad eum item uete-
ranus quispiam quom die sibi dicto periclitaretur accessit in publi-
cum: rogauitq; ut sibi adesset Augustus aduocatū quem ex comita-
tu suo elegerat sine mora dedit: cōmendauitq; ei litigatorē exclama-
uit ingenti uoce ueteranus. At non ego Cæsar periclitāte te actia-
co bello uicarium quaesui sed pro te ipse pugnaui: detexitque im-
pressas cicatrices quibus erubuit Cæsar uenitque in aduocationem
ut qui uereretur ne superbus tantum sed etiam ingratus uideri pos-
set: imperatori quoq; bono insuper neq; quicquā min⁹ q̄ temeritatē
congruere arbitratus est: satisq; celeriter fieri quicquid cōmode ge-
reretur: quod a Catone licet prius dictum sit: crebro tamen & fa-
miliari tanquā suum solitus erat usurpare sermone: Occurrit illud

Veteranū mallos
periclitatus

eiusdem Aug. Cæ. postremo qui quom Alexandria esset & antrū ubi Aegypti regum cineres pretiosis pyramidibus seruabantur ingressus esset corpus quidem Alexandri macedonis libēter aspexit interrogatus uero nū & Ptolomæi reliquias uellet inspicere: Reges se inquit uelle uidere nō mortuos atqui rex fuerat Ptolomæus sed quantum inter ueros reges eosq̄ quos regum nomine uulg⁹ appellat interfit: breui disfinire uoluit Eulogio sapiētissimus imperator:

Scipio iunior Pollibii præceptum obseruans studebat non pus e foro abire q̄ aliquem ex abeuntibus familiarem sibi atq̄ amicum quouis pacto effecisset. Idem quom pulcherrime ornatum quispiā scutum ostentaret: heus inquit adolescens scutum certe pulchrū est uerum decet romanū uirum in dextra potius spes suas q̄ in sinistra collocet

Scilurus quom relictis maribus filiis octuaginta diem esset obiturus hastarum fascem cuiq̄ ostendens ut illum confringeret ludebat: id autem singulis se posse negantibus sigillatim hastas eductas facile omnes confregit: ita docens illos ubi una esse pseuerarent firmos ac potētes fore imbecillos uero si seperarētur ac dissiderent

Tigranes urbanum facetumque quippiam in romanorum exercitum afferre cupiens uulgatissimum illud dixisse fertur eos si legati uenirent satis multos quidem: si uero pugnaturi perpaucos ad modum esse.

Amasis aegyptiorum rex quom cōtemneretur ab aegyptiis q̄ obscuro loco natus & paulo ante regno potitus uas aureum quod habebat lauandi gratia ad turpesq̄ usus fregit: deiq̄ simulacrum ex eo confecit: idque ī celeberrimo urbis loco statuit quomq̄ religiose coleretur ab aegyptiis huius rei certior factus eos conuocauit: rēq̄ docuit ut ex eo uase simulacrum erat ī quod prius Aegyptii uomebāt meiebātque & pedes lauabant: nunc uero uenerabantur eodem sibi modo euenisse si quidem prius plebeius erat nunc eorum rex p̄ inde sibi honores haberi iussit: sic Aegyptios induxit ad sui uenerationem.

Agatocles Figuli fuit filius qui Sicilia dominationē adept⁹ rexq̄ appellatus fictilia pocula consueuit inter aurea ponere eaq̄ iunioribus ostendens dicere Ego quom huiusmodi pocula consueffem in præsentiarum quoniam diligentia ac fortitudini studuerim hæc facio: insup quom urbē obsideret & quidā e mœnibus per cōuiuium

dicerent: o figule quo pacto militibus stipē solues: mansuete is atq; subridens ait quom hanc cœpero quom autem uiribus in suam egisset ditionem: captiuos uenundabat inquiens si conuitio me rursus affeceritis querar apud dominos uestros

Antigonus quom milites quosdam esset intuitus qui thoracibus & galeis ad pilam luderent gauisus est eorūq; duces accersit quos laudaret: ut autem audiuit eos bibere illoꝝ ducatus militibus dedit. Is etiam postea q̄ longam ægrotationem euasisset cōualesceretque nihil aliud deterius accidat. hæc enim aduersa ualitudo nos monuit uehementius nobis efferendum non esse quoniam mortales sumus. Idem nocte quadam quom nonnullos ex militibus suis exaudivisset oīa mala imprecātes regi qui ipsos in illud iter īextricabileq; latum deduxisset: accessit ad eos qui maxime laborabant & quom ignorantes a quo adiuuarentur explicuisset: nunc inquit maledicite Antigono cuius uitio in has miseras incidistis: ei autē bene optate qui nos ex hac uoragine eduxit: insuper tā miti aīo hostiū maledicta q̄ ciuium tulit. Itaq; quom in paruulo quodam castello graeci obsiderēt & fiducia loci contēnentes hostem multa ī deformitatem Antigoni iocarētur & nunc staturā humilem nunc nasū colli sum deriderent: gaudio inquit bene spero si in castris meis silentiū habeo quom hos dicaces fame domuisset: captis sic usus est ut eos qui militiæ utiles erāt in cohortes describeret: ceteros præconi subiceret idq; se negauit facturū fuisse nisi expediret his dominum habere qui tam petulantem linguam haberent. Rursus quom saua tēpestas iactaretur ac in eadem nauī secum suos oīs habuisset præcepisse liberis dicitur ut & ipsi meminissent & ita posteris proderent ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet: cuius præcepti memor Philippus quom duos simul filios secum haberet ambos se non cōmissurū in alcā eius qui præponeretur casus: & quoniam maiorem filium secum duceret: minorem ad subsidia spei & custodiam regni remissurū in Macedoniam esse.

Dū Antagoras poeta congꝝ elixaret idēq; patellam q̄teret: Antigonus qui post eū staret Homeꝝ ne ait putas Antagora quom Agamennonis res gestas scriberet congꝝ elixasse: & Antagoras tu aut rex ait existimas Agamēnonem quom illas res gereret curiosum adeo extitisse si quis in castris congrum elixaret.

Lamachus quom manipularē præfectū quēdam reprehēderet

LIBER

quoniam deliquisset:isq̄ diceret nunquā fore ut id amplius faceret bello enim bis errare non licet.

Memnon qui contra Alexandr̄ pro rege Dario bellum gereret quendā qui sub se mœrens multa de Alexandro maledice petulanterq̄ loqueretur ubi lancea percussisset:Ego te iquit alo ut pugnes non ut Alexandro maledicas.

Dum Medis irruentibus Persar̄ acies pulsata ī fugam ageretur ac omnino deficiens nec uictorem aspicere auderet matres familias eor̄ & uxores passim obuiam fugiētibus occurrerunt & earum densata acie orant ut eiusc̄ fugæ notam haud quaquā subeant: sed fortiter in prælium reuertantur nolentibus sublata ueste obscœna corporis ostendunt:rogantes ne in uteros matrum uel uxor̄ uelint refugere:hac repressi castigatione in prælium redeunt & facta impressione quos fugiebant fugere compulerunt.

Themistocles adhuc iuuenis quom marathōis uictoriā & Milciadis imperiū animo celebratum repeteret atq̄ uersaret: insc̄nesq̄ noctes proinde duceret & solita respueret conuiuia interrogantib⁹ admirantibusq̄ uitæ mutationē eum dicere solitum ferunt q̄ Milciadis uictoria sibi somnos eriperet:interrogatus etiam utr̄ Achilles mallet an homerus esse: Tu autem ipse inquit utr̄ uictor in olympia esse mallet an uictor̄ præco:Rursus quom Adimāthus qui nauale prælium formidaret diceret aduersus eū qui ad id græcos adhortaretur suadendoq̄ incitaret:o Themistocles:eos qui ī certaminibus primi irruerint cedunt semper ita est inquit Adimante uerum eos qui manserint haud coronant: Quom item ad interfectorum cadauera ad mare uisenda se contulisse:ut armillas passim & torques abiectas aspexit præteriens ipse amico qui eum sequebatur Collige tibi inquit tu enim nequaquā Themistocles es: eundē etiā dicere solitum ferunt se neq̄ honoribus ab atheniēsis abfici neq̄ apud eos in admiratione esse: Sed procella uexatos imminēte periculo se ueluti platanum subterfugere:red dita autem serenitate euellere atque deicere

Cum Antiochus rex posteaq̄ romani aduersus eū traiecissent in Asiā pro soluendo bello ad Scipionē misisset eiusmodi respōsū accepisse fertur: Prius enī oportuit non nunc quom franū & tesiorē susceperis idē cum ingenti exercitu gratiam petiturus esset cum t̄is ob militum multitudinē & armorum uarietatem quæ paulo atē

iacabantur perterritis huiuscemodi ad Acheos ditione est usus.
 Quom enim apud Calchidensem bonum quidem hospitem & Scitum conuiuatore[m] solstitiali tempore comiter accepti miraremur unde illi eo tempore anni tam uaria & multa uenatio homo gloriosus renidens uarietatem ait illam & speciem ferinae carnis ex mansuetosue factam: sed condimentis & apparatus solum differre: p[er]inde nec uos ulla teneat admiratio circa haec uaria nomina gentium inauditarum Daeas & Cadusios & Elimeos & multa genera armorum hastatos cathafractos & pezeteros hoc est pedestres sotios cumq[ue] pedestribus sagittarios auditis: nam homines omnes esse armis inuicem differentes aut paulo mancipiorum melius propter seruilia ingenia q[ua]m militum genus.

Lucullus in Armenia quom cathafractos tygranis maxime milites sui metuerent bono animo esse iussit: futurum enim plus laboris in illis spoliandis q[ua]m in uincendis.

Lucius Sylla qui praeneste obsidebantur occisorum in praelio ducum capita hastis infixata ostendit atq[ue] ita obstinatorum peruicaciam fregit. Sylla item cognomento foelix inter suas maximas foelicitates duas existimabat: Pii Metelli amicitiam & q[uo]d urbem Athenarum non aequallet solo sed seruasset potius.

Eumenes quom in castra reuerteretur et epistolae passim in ipsis castris abiectae inueniretur quibus his qui eius caput ad Antigonum detulissent magna praemia diffinirentur uocatis ad contionem militibus gratias primo egit q[uo]d nemo inuentus esset qui spem cruenti praemii fidei sacramentis anteponeret tum deinde subiecit callide confectas has a se litteras ad experiendos suorum animos esse: Ceterum salutem suam in omnium potestate esse nec Antigonum nec quemquam ducum sic uelle uincere ut ipse in se exemplum pessimum statuatur. hoc facto in praesenti labantium animos concernit et in futurum prouidit ut si quid simile accidisset non se ab hoste corrumpi. sed a duce tentari milites arbitrarentur: insuper quom intelligeret si copiae suae cognoscerent aduersus quos ducerentur non modo non ituras sed si cum nuntio dilapsuras hoc eius fuisse prudentissimum fertur ut deuiis itineribus milites duceret in quibus uera audire non possent & his persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci: itaq[ue] tenuit hoc propositum & prius in aciem exercitum duxit praeliumq[ue] commisit q[ua]m milites sui scirent cum quibus arma conferrent: Effecit

etiam illud locorum præoccupatione ut equitatu potius dimicaret quo plus ualebat quàm peditatu quo erat deterior hunc item Eumenem persequens Antigonus cum omni genere copiarum sæpe abundaret neque unquam ad manus accedere liceret nisi his locis quibus pauci multis possent referre extremo tempore cum consilio capi non posset multitudine circuitus est: hinc tamen multis suis amissis se expediuit & in castellum Phrygiæ quod Nora appellatur confugit: ubi cum uideret se fortunam obsidionis subiturum: maiorem exercitus partem dimisit ne aut consensu multitudinis hosti traderetur aut obsidio ipsa multitudine grauaretur: in hisque qui remanserant quom ueretur ne uno loco manens equos militares perderet quod spatium non esset agitandi: Callidum fuit eius inuentum quemadmodum stans iumentum concallescere exerceri que posset quo libentius & cibo uteretur & a corporis motu remoueretur: substringebat caput loro altius quam ut pedibus pedibus plane terram posset attingere: deinde posterioribus cogebat exultare & calces remittere qui motus non modo minus sudorem excutiebat quam si spatio decurreret: quo factum est quod omnibus mirabile est uisum ut æque iumenta nitida ex castello educeret quom complures menses in obsidione fuissent ac si in campestribus ea locis habuisset Demades posteaquam ex hac luce migrasset Alexander aiebat uidere se macedonum exercitum exæto ciclopi similem quoniam tali principe esset orbatus Arctaxerxes quom aliquando fugiens comeatu impedimentisque direptis siccis ficis uelceretur ac pane ordeaceo cuius modi inquit uoluptatis rudis eram.

Aurelianum imperatorem ne uti statuerat in urbem Thianam deſcenderet Placuit Apollonius maximæ famæ & auctoritatis homo quippe si uis o imperator inquit uincere nihil est cur ſauias in ciuites istos si uis imperare abſtineas a cruore innocentium oportet: si uis uere clémenter age: idem thianam quidem rebellem urbem obsides iurauit se neque canem in ea ullum si caperet relicturum ac prope id quidem: ea nanque res militibus prædæ auidis spem dedit & animum capiendi: obsessis uero deſpationem fecit. At uero ui capta urbe quom milites iuxta illud dictum quo canem se relicturum apud thianos negarat euersionem urbis expoſceret reſpondit his canem inquit ne graui in hac urbe me relicturum canes ergo omnes occidite: quod dictum quo præda negabatur ciuitasque ſeruabatur: totus exercitus quasi dictaretur accepit. Insuper Mælio chiloni cuiusdam forſan iurgati

hominem ab eo de medio sublatum quo peruadente urbis suae cō-
silio usus maxime fuerat in hunc modum respondisse fertur: Occi-
di passus sum cuius quasi beneficio thianam recepi ego uero pro-
ditorem amare non potui & libenter tuli q̄ eum milites occiderunt
neq̄ enim mihi fidem seruare potuisset qui patriæ non pepercit

Exercitum ducēs in Persas Iulianus apostota quem occuparet
pontem quom trāsissent copiae omnes igne combussit ut pugnare
tur fortius militesq̄ in hostium terra aut mori aut uicere oportere

Lacedaemonii magna bellicae rei gloria ceteris praestantes nato-
rum suorum uerberibus publice admotis experiebantur indolem ex-
hortabanturq̄ ut flagellorum ictus fortiter ferrent & laceros & semia-
nimes rogabant perseveranter uulnera praebere uulneribus. Nec
aliter matres pugnam iniuros filios admonebant q̄ ut eam minus
detraçtantes aut superstites armatiq̄ coram reuenterentur aut exa-
nimes una quom armis referetur: ut enim eorum epygrama ostendit &
uiuendum libenter & moriendum: sed utraq̄ cum uirtute censebant
lacedaemoniorum etiã quispiã quom p̄sens hostis iuter loquendum glo-
riabundus assereret solẽ telorum copia suorum & sagittarum multitudinẽ spar-
tuitas non uisuros in umbra imo inquit melius pugnabimus.

Cymborum probanda etiam ac celtiberorum animi praestantia qui
inter arma sanguinẽ & uulnera exultabant tanquam beati uitam reli-
cturi egre ferebant: ut ceteri mortalium aliquo morbi genere con-
fici tanquam turpissimum id esset & miseriae plenum: hi etiam igno-
miniae non paruae esse putabant praeliis superesse quom is oppetit-
setp̄ cuius salute se deuouissent: proinde quod mirum dictu est læ-
ti ferebant uulnera: enumerabant cicatrices & telis traieçti morien-
tes etiam amabant pro quo caderent imperatorem

Alexander animo semper ingenti quanquam matris legisset epi-
stolam qua admonebatur ut a ueneno Philippi medici praecaueret
acceptam potionẽ tamẽ bibit non deterrit. & quia plus sibi de ami-
co suo credidit dignus fuit qui innocentẽ haberet: dignus qui faceret
is etiam instructo exercitu quom militem quendam itueretur qui
iaculum amentaret ex acie ut inutilem repulit: quippe qui nunc in-
strueretur quom iam armis utendum esset insuper quom ad Arbelas
aduersus decies cetera hominum milia de summa rebus acie dimi-
caturus esset & amici eum adirent qui milites subaccusarent q̄ intra
tabernacula interloquendum pacisceretur ut nihil omnino spoliorum

b

in regiam relaturi forent sed sibi ipsis cōparaturi: At ille subridēs bona inquit nuntiatis oīa. audio enim his uiris uincendi non fugiendi consultationes esse: sagittæ quoq; ictu ī crure uulnerat⁹ ut eorū multi concurrissent qui eum appellare deū consuecēt læta hilariq; facie: hic quidē sanguis est ait ut uidetis & non cruor calicolæ qualem diui misere fluentē: idē præceptorem suum credo secutus Aristotelem: ænea concha supposita brachio extra cubile p̄tento pilā tenebat argenteam ut quom̄ neruorū uigorem sopor laxasset infusus gestaminis lapsi tinitus somnum abrumperet. Rursus qui inter indos optimus arcu uideretur dicereturq; per anulum sagittā emittere eum̄ quom̄ haberet captiuum ut id ostenderet iussit: quod quō illē nollet iratus Alexander hominem imperauit interimi: ille uero quom̄ ageretur ubi ad eos a quibus agebatur conuersus diceret multos se dies ei rei non studuisse: proptereaq; ne aberraret timuisse id postquam Alexander audisset & miratum esse & muneribus donatum hominem liberasse: laboranti item ob sitim macedonum manus aquam utribus ferens impletam galeæ aquam obtulit: quā accipiens sitientemque exercitum circūspiciēs demisso capite & fixis in potum oculis ingustatam hisce probandis uerbis reddidit: Si bibero inquit hos meror īstigabit: quo audito milites adesse eū cernentes magna cum uoce ingentique spe certatim acclamauere. Non enim laborem perferre: non morti se obnoxios putare donec talem eis regem ac ducem adesse contingeret. Cuidam etiam ciuitati partem agrorum ac dimidium omnium rerum pollicenti: eo īquit Alexander proposito in Asiam ueni ut non id acciperē quod dedissetis: sed ut id haberetis quod reliquissetem: illud etiam eiusdē regis dictu sane ac factu memorabile qui quom̄ Darii filias captiuas haberet & mirum in modum forma præstantes nec aspicere quod dem uoluit indignum ac turpe regi ac duci esse rat⁹ eos qui uiros uincerent a mulieribus uinci: hoc loco deniq; non uidetur prætereundum Sigismunde consilium tuum Alexandri consilio quod similitimum qui nō solum ultro oblatas hostium epistolas Cæsaris more non combussit: sed suorum callide perquisiuit: quanquā quod Alexandrum teq; nomino quom̄ omnium pene hominū consilia hac de re paria & Alexandria Sigismundeaq; potius quā Cæsarea uel Pompeiana esse conspiciantur.

Gaius Pōpilius ut fere omnes tradunt ut Plinius, P. Octauius

eos. legatus a romanis missus ad Antiochum regem qui abstinere
 illum ægypti & ab alexandria discederet quam obsidebat ut Pto-
 mæi filiorum qui pupilli essent regnū occuparet aut si iam cœpisset
 excedere iuberet. Quom in ægypto Pompilium per castra ad-
 uenientē eminus Antiochus q̄ humanissime salutasset: osculumq̄
 ei postea rex obtulisset non seruata salutandi uice: nam coluerat i-
 ter cæteros Antiochus multum Pompilium quom obses Romæ fu-
 isset: Tū Pompilius facessere interim priuatā amicitiam iubet quō
 mandata patriæ intercedant prolatoq̄ senatus decreto & tradito ac
 perlecto quom rex dixisset consultatū: datūq̄ responsum Pom-
 pilius rege in gyrum uirga circūscripto: hic ergo stans inquit con-
 sulta & responde: Cunctis autem uiri grauitatem atq̄ animi magni-
 tudinem admirantibus stupentibusq̄ & Antiochum se senatui pa-
 ritū respondit: & ita Pompilius & salutauit eum & gratissimis ul-
 nis complexus est.

Hadrianus qui reges omnes muneribus suis pene uicit quom
 quodam tempore ueteranum quempiam notum sibi in militia dor-
 sum & reliquum corporis in balneis uidiſſet atterere percunctatus
 cur se marmoribus detergendum daret: ubi audiuit hoc iccirco fie-
 ri q̄ seruum non haberet & seruis eum donauit & sumptibus uerū
 postridie puom plures senes ad puocandam liberalitatem p̄ncipis
 parieti se simili modo attererēt euocari eos iussit & alium ab alio
 inuicem defricari: idem familiaribus quibusdam facilitatem comi-
 tatemque suam nimiam in omnes obiurgantib⁹ eiusmodi subiecit
 imperatorem singulis esse debere cuiusmodi esse sibi singulos im-
 perator optaret.

Fauorinus philosophus quom p̄ uerbo quopiam quod elegan-
 tissime protulerat ab Hadriano inepte reprehenderetur atq̄ cessis-
 set arguentibus ac egreſerētibus ob id illum familiaribus suis sub-
 ridens non recte quidem suadetis inquit qui non patimini me illū
 doctiorem omnibus credere qui habet. xxx. legiones.

Antonius post mutinensem obsidionem fugiens seu q̄ naturali
 more sui corporis laboribus exhaustis creberrime bibebat ubi bi-
 bēdi facultas afforet per singulosq̄ passus suffistebat e uestigio de-
 inde fugā præcipiti consternatiōe reassumebat: interrogatus ex fa-
 miliarib⁹ eius quispiam quid nam Antonius ageret: subiecit quod
 canis in ægypto: bibit enim & fugit: memoriæ enim pditū est canes

ægyptiacos cocodrillorum cōtactū anxios atque lunaticos bibere
& fugere

Theocritus ille non Syracufius sed chius ad infensum sibi regē
Antigonum altero captum oculo quom traheretur spem præbenti
bus suis fore ut quom ad oculos regis peruenisset misericordiam
inneniret: respondit impossibilis ergo est ista conditio actum est:
perii: uerum enim uero hæc intempestiua mordacitas & Theocri-
to mortis & Antigono homicidii simul ac periurii causa fuit iura-
uerat enī sibi parcere: sed ioci asperitate motus non pepercit

Mytridates ponti rex Ariaracti regi Capadocū sub simulatiōe
colloquii insidias tendens gladium sub fasciis abdiderat: crudelis li-
cet adolefcens & ad interitum destinatus: regio tamen illorum mo-
re temporum scrutatorem permisit: qui dū Mytridati curiosus ma-
num in secretiores partes corporis imittit iocabundus ille: caue ait
ne aliud telum q̄ q̄ quæris inuenias: eoq̄ modo suspitione detracta
iocis textit insidias euocatumq̄ regem ab amicis uelut ad secretum
sermonem utroq̄ inspectante peremit exercitu.

Cicero quom diutius ad castra Pompeii aduenisset in primor-
dio ciuiliis belli reprehendētib⁹ amicis q̄ nimis distulisset: minime i-
quit serius adueni: nam nihil hic paratum uideo Pompeii tardita-
tem in apparatibus belloꝝ ludens Idem Cicero cum post farfalicū
prælium fugiente pompeio Nonius quispiam dixisset adhuc a-
quilas septem apud ipsos esse & ob id ut bono animo esset horrare
tur: recte inquit moneres si cum graculis nobis pugnandum esset

M. Crassus perquirenti cuipiam quo tempore motur⁹ esset ex-
ercitum: respondit uereris ne tubam non audias.

P. autē Licinius Crassus cos. & pon. max. aduersus Aristonicū
Athali fratrem cum instructissimo missus exercitu maximis insu-
per copiis & regum præfidiis fultus conferto tamen bello uictus ē
isq̄ ne seruiret barbaro uictori uirgā qua usus fuerat ad equum re-
gendum impedit ad oculum tracis cuiuspiam ut ipsum in necē suā
irritaret: quo ita sibi adueniente morte sua dignitatem rei pu. & li-
bertatem suam seruauit

Pelopidas domum egrediens lachrymante uxorē & exhortā-
te ac rogante seipsum saluum redderet inquit: o mulier priuatorū
semper ē admonere: ducū autem ac imperatoꝝ alios saluos facere
Idem cum primum cognitum est per difficilia arctaque loca iter

habiturus esse aduersarios & accelerans quidam o Pelopida inquit incidimus in hostes quid in illos nos magis incidimus q̄ in nos illi quibus dictis tanquā futuri belli præludium equam a cauda impelli iussit: rursus quom in pharsalum uenissent aduersus Alexandrę dicenti cuidam tyrannum cum ingentibus copiis aduentare eo melius inquit nam plurimum uictoria nobis aderit.

M. portius Cato cos. quom celtiberos domuisset compertumq̄ haberet experientia reꝝ magistra & illustrium auctoꝝ sententiis eam gentem locoꝝ natura & hominum ingeniis ad rebellandum nō solum omnibus aliis prouintiis: sed ipsa etiam Italia aptiorē esse quominus id facere posset litteras ad singulas ciuitates dedit ut muros diruerent: quod præceptum tam immite ad rebellionē hortari potuisset potius q̄ ad eam sedādam si generale id quidem esse cognouissent: ueꝝ quō quælibet sibi soli imperari non aliis putaret metu omnes imperii paruere: hæc & Plinii & historicoꝝ pene omnium habet assertio. Apud historiaꝝ autem romanæ patrem. T. Liuiū cōuocasse Catonem constat omnium urbium legatos atque eis ostendisse eorum rebelliones romanis q̄ laboriosas hispanis discriminū plenas pestiferas atque funestas esse: hortatum deinde ut rebellioibus abstinerent: utq̄ quonam id modo fieri melius quiret in commune consulere: nil respondentibus illis aliquod dieꝝ spatiū dedisse: quo exacto reuocatis iterumq̄ silentibus ipsum cōsilio quod ab illis quæsiuerat in se assumpto misisse per uniuersum nuntios edictaq̄ ut uno die romanis qui in urbium præsidiis erant muri oēs euerterentur: quo facto ipsi illico ad eos qui adhuc rebellarent cū exercitu se conferens omnes ferme metu territos in deditionem accepit. Idem quom Eumenes rex Romam profectus esset & a senatu comiter & honorifice susceptus & clarissimoꝝ circa eum ciuiū frequentia certatim uersaretur: Cato non obscure tantum erga regem studium suspectum habens eum declinabat uerum quom ipi diceretur Eumenem frugi uirum amicissimo animo in rem pu. romam uenisse: Esto iuquit. Cæterum hæc ipsa Bellua rex scilicet natura uorax canis est. Rursus quom animaduertisset ī Hispania potiri se quodam oppido posse si inopinatos inuaderet: quatruidi iter biduo per confragosa & deserta emensus nihil tale metuentes oppressit hostes uictoribus deinde suis causam tam facilis euentus requirentibus dixit tum illos uictoriam adeptos quom quatruidi iter

biduo confecisset.

Epaminundas uxorem quam nunquam nouisset reprehendereturque quod liberos non relinqueret a Pelopida qui filium haberet infamem maleque eum in eo patriae consulere diceret: uide inquit ne tu peius consulas qui talem ex te natum relicturus sis. Neque uero stirps potest mihi deesse: namque ex me natam relinquo pugnam leutricam quae non modo mihi superstes sed etiam immortalis sit necesse est.

Pomponius uir insignis cum in romanorum congressu acceptis uulneribus ad Myridadem ductus fuisset rogareturque ab eo si curatus sibi foret amicus: si tu inquit Pomponius romanis amicus fueris: sin autem me quoque inimicum habebis: Myridentes clarissimi uiri constantiam admiratus ab omni penitus in eum iniuria temperauit.

Lycurgi exemplis huiusmodi ad ciues responsa feruntur quoniam pacto hostium impetum repellere possent postulantes. Si pauperes inquit manseritis & contemptiones mutuas omiseritis: & rursus de muris nequaquam ea urbs minus circumdata muro fuerit si quis eam uiris fortibus non lateribus cinxerit.

Paulus Aemilius consul quomodo in lucanis iuxta littus angusto itinere exercitum duceret & tarentini agmen eius scorpionibus adoriretur captiuus euntium latera praetexit: quorum praetextu hostes tela inhibere idem nocturnas excubias iussit sine hasta & sine ense afferuarent: quo despantes qui hostibus repugnarent magis somno restiterent.

Tiberius Graccus lusitanis afferentibus in decenne tempus alimoniam se habere & obsidionis incommoda non reformidare: un decimo inquit anno uos capiam: quo dicto perterriti lusitani tam & si comenatu muniti se dederunt.

Lysander postquam incubentibus corinthiis moenia praetergrediens languidiores ad inuadendum Lacedaemonios cernit & interim lepus fossam transilire uisus esset: Non pudet uos ait eius generis hostes per timescere quorum moenibus per seccordiam lepores indormiunt.

Pompeius Luculli facta detractans illum dicebat tragicum & umbratile quoddam bellum cum regibus gessisse: sibi uero certam atque sobriam hostium uim ad expugnationem reseruatam esse quomodo Myridentes ad enses & equos confugisset: Ad quae Lucullus simulacra & umbras belli imo Pompeium accessisse expugnatum aiebat suetum

ueluti uoluerem alieno cadaueri celerem aduentare reliquisq; belloꝝ insurgere. Sic enim Sertorio & Lepido & Spartanis insurrexisse eum dicebat: quom illa Crassius alia Metellꝝ alia Lepidꝝ bella strenue gessisset. Ad hæc Sertorii scripturis in Hiberna potitus inter quos erant multoꝝ ducum epistolæ quibus ad mutandam perturbandamq; rem pu. Sertorium Romam accersiebant: illas omnes concremauit facultatem his quidem præbens ut mali ad sanitatem rediret ac meliores fierent. Idem quoq; Pompeius quom omnis factionis suæ uno pene ore tanquam diuino quodam oraculo moniti ad furentem Cæsaris inuasionem prænuntiarent nulla ratione posse concipere quo se modo tueri posset cum tanta ueniēte belli tempestate delectum ad resistendum neq; haberet ullum neq; pararet respondisse fertur fore quom Italiae solum pede quæteret ut pedestres. copiasq; equestresq; scaterent: paulo uero post fama increbrescente & nuntiis quom percepisset Rubiconem flumen transiisse Cæsarem Ariminumq; egregiam tunc & amplam urbem illico subegisse: ac palam magisq; ac magis in dies increbresceret rumor Cæsarem iratum & insensum Pompeio & patribus esse atq; eo aīo aduentare ut consulatum aut sponte datum acciperet aut negatum uel armis arriperet: p indeq; copias quæ Picenum quæ Umbriæ quæ Hetruscum agrum occuparet omniūq; exercitum suum Romam traicere: quod id falsum erat, quom maiorem non haberet manum quam trecentoꝝ equitum & quinque milium peditum metu tumultuque huiusmodi præuio qualis nunquam ante urbem inuaserat ita sunt Pompeianæ factionis omniū deterriti animi ut ciuitas tota trepidaret nec uenire ad urbem Iul. Cæsaris Ro. ciuis ac legiones romanæ: sed poenus ille ferusq; hostis Hannibal ac omnis barbaries uideretur futurus quidem si uinceret Cæsar. nec Cinnaclementior in principum cæde nec Sylla moderatior in diripiendis expilandisq; locupletum fortunis coniectura & opinione omnium putabatur.

Aulo Torquato gratiam urbem oppugnanti quom diceretur iuuentutem ibi iaculis ac sagittis studiose exerceri pluris eam inquit uendam.

Ingurta Numidarum rex corrupta muneribus senatus parte atq; auro uictis belli ducibus sæpe uotoꝝ iniquissimorū compos quom tandem pecuniæ & artibus suis fidens Romam subside publica uenisset atq; inde præter spem uerecundia uincente cupidinem iustus excederet: portas urbis egressus crebroque tacitus subsistens & in tergum

uersus in fine dixisse traditur. O urbem uenalem & mature perituram si emptorem iuenerit: quod uerbum ab hoste prolatum dictum mirum est quod late ad infamiam romanorum inuulgatum est.

Philippus Alexandri pater quom munitissimum castellum quoddam capere uellet ubi exploratores retulissent quod difficillimum esse & nullo modo capi posse: rogauit ita ne difficile esset quo ne asinus quidem auro honestus quiret accedere.

Cleomenes Atheniensis trecentos qui praesidium craterium tenebant aggressus tela quadam in quibus scriptum erat uenisse se ad liberandam eorum rem publicam inter muros iecit & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit: quorum consilio seditione intestina apud obsessos conciliata admoto exercitu ciuitate potius est: Idem quom quis se gallos ei daturum polliceretur qui pugnando interirent: istos mihi des inquit nosim: sed illos potius qui pugnando interimant.

Lycenes Sicionius ductum aquarum in oppidum Chryseorum labentem rupit mox factis suis restituit aquam eleboro corruptam qua utentes profluuio tientes correptos coepit.

Pyrrhus quom ex Antigona quidem Ptolomaeum ex lanossa uero Alexandri ex Tircerina Helenum filios suscepisset oes manu promptos & bello feroces statim a pueritia ad hoc ipsum innutritos dicitur cuidam ex filiis puero patrem roganti cuiusnam regnum relinqueret: respondisse ei ex uobis qui gladium acutiorem habebit. Sed hoc nihil differt ab illa tragica detestatioue acuto ferro diuidant fratres domum. Idem ex ambrachia ut quendam maledicum pelleret precantibus respondit potius apud paucos illic manens quam currrens apud multos de nobis obloquatur.

Darius ut Scythas discessu falleret asinos canesque in castris reliquit: quos quom rudentes latrantesque hostes audirent remanere darium credidere. Eodem modo ligures per diuersa loca bucculas laqueis ad arbores alligauere qui deducti frequentiore mugitu spe remanentium praebuerunt hostium.

Leonidas rex interpestiue quodam de rebus militibus uerba faciente: O hospes inquit non opportune quod oportet uteris: eius quoque ducis contra Persarum exercitum quod fortiter commilitones suos hortantis eulogium est ut non aliter pranderent quam si apud inferos conaturi essent: mirum dictu non in ore creuit cibus: non he

in faucibus: non elapsus est manibus: Ceterum alacres & ad prandium illi promiserunt & ad coenam.

Periandri consilium Thrasibulo datum est supereminentes species decerpere tanquam opportunum fuerit eminentiores civium de medio tollere. Itidem Tarquinius Superbus pater apud nostros Sabinorum principes necandos censuit.

Theopompi regis dictum probari etiam solet qui dicente quodam eo seruari spartam quae reges imperare didicerint: Quin propterea inquit potius quam civis imperio parent: non enim parere illis patiuntur qui nesciunt imperare: sed subiectorum obedientia disciplina est principis: nam qui recte ducit ut recte sequatur efficit. At qui sicut equestriis artis est mansuetum praestare & obsequentem equum sic & regiae disciplinae munus obaedientes efficere.

Helius Commodus Caesar cursoribus suis exemplo cupidinum alas frequenter apposuit: eosque a veterum nominibus saepe uocitavit: Boream notum alium & item Aquilonem aut cirtium ceterisque nominibus appellans & indefesse atque inelacementer faciens cursitare.

M. fertorius acie decertantem barbarum qui ei nuntiauerat hirculegium perisse pugione traiecit ne in aliorum notitiam perueniret: & ob hoc animi suorum infirmarentur.

Antoninus Pius pacem adeo eo usque dilexit ut Scipionis sententiam usurpare saepe solitus sit qua ille profitebatur male se unum ferre ciuem quae mille hostes occidere.

Hannibalem uenientem in Italiam cum tria milia carpentanorum reliquerent callidissimo ille astu ne & ceteri mouerentur edixit a se esse dimissos & insuper in fidem eius rei paucos leuissimae operae domos remisit: eiusdem quoque ducis clamentissimum sane salubreque in suos consilium. Nam quom milites eius gelu ac frigore torperent ignibus ante tentoria factis ut epularentur edixit: oleumque per manipulos impartendum ut ungerentur molirentque artus misit: & scite id quidem ac sapienter. Nam ut physicis placet oleo nihil si corporibus exterius admoueatur salutaris: si interius nihil perniciosius est. Rursus quom apud Aufidum fluvium prope cannas castra haberet & orto die extemplo belli signum extulisset: Nam erat rubra quaedam uestis supra consulis tentorium protensa: Carthaginenses prope imperatoris romani audacia & copiarum hostilium multitudine quom ipsi haud medium numerum attingerent principio ingenti

trepidatione percussi sunt: Hannibal iubens exercitū armā capere eques ipse cum paucis ex quodam humili tumulo hostes qui iam legiones in acies struxerant: speculatur quomq̄ quidam ex his qui circa ipsum erant uir haud inglorius Gisgo diceret admirabilē sibi hostium multitudinem uideri contrahens faciem Hannibal inquit: Alterum uidisse te puto hoc admirabili⁹ quod e memoria tua excidit: interrogante Gisgone quidnam illud esset: respondit Hannibal q̄ inter hos tot homines nemo præter te sit qui Gisgo appelletur hæc scōmata præter opinionem accidentia oēs in risum milites coniecerunt & qui ex colle digrediebantur & qui circa eum erāt quare quom carthaginenses prospicerent imperatorē eorū ī periculo iocari: & rem paruifacere in conferendo bello audentiores facti sunt

Claudius Nero uictis penis quos hasdrubale duce ī Italiam ex hispania traicientes exceperat caput hasdrubalis in castra hānibalis eiecit: quo factum est ut hannibal nam frater occisus erat exercitus desperatione aduentantis præsidii affiligeretur.

Camillus disceptatibus romanis obsessis cum gallis de pecunia pendenda interueniens quom optimatib⁹ aurum arripiēs ministris dedit truitnam reddidit hostibus abire iubens proprium inquit esse romanis ferro non auro patriam seruare.

Domitius Corbulo quom Cretam obsideret & armeni pertinaciter uiderentur tollere obsidionem inuaduadum ex megestanis quos ceperat animaduertit: caputq̄ eius ī balista excussum itra munimenta hostium misit: id forte decidit in medium consiliū quod tum maxime habebant barbari: ad cuius conspectum uelut ostēto consternati ad deditonem festinauerunt.

Galloꝝ equites pectoribus equorum ad terrorē suspensa romanorū gestarunt capita & lanceis infixā ouantesq̄ moris sui carmine quanquā sint qui umbros fuisse non gallos tradant.

Appius Claudius in omni sermone negotiū romanorū otio præferre solitus fertur: at qui nemo tam demens est qui otii dulcedinē negotiorum curis si securitas cum otio contingat non præferendā censeat: sed in anteriora prospiciens uir cautissimus uidebat id qd̄ exitus approbavit: romanam uirtutem negotiis ali: segnicieq̄ marcescere.

Q. Metell⁹ bello punico secūdo pulso tādē ex italia hannibale

ac subacta Carthagine cunctis gaudio exultantibus solus in senatu graui ac circūspecta sententia usus ē: ignorare se asserens ea uictoria ne lætabilior an formidabilior esset res pu. Sicut enim Hannibal alpes ingenti strepitu transgressus cōcussa Italia dormitantem populum ro. excitasset securus torpor opprimeret.

Scipio Nasica uir optimus a senatu iudicatus tertio bello punico dum a sententia Catonis censorii qui uir omnium sapientissim⁹ habebatur acerrime constanterq; dissentit: & illo censente inexorabiliter delendam esse Carthaginem aduersatus est. nō q; urbem infestissimam partius odisset: sed q; patriam diligeret cuius mores præuidere se dicebat in luxuriam habituros ammoto emulæ urbis stimulo atq; utinam eius tunc consilium ualisset longioris æui forsã romana fœlicitas fuisset: nec uitis propellētib⁹ corruisset pace belloy; gloriam inquinante atq; orbem domitum uindicante luxuria

Melanchus atheniensium dux quom puocatus a rege hostium Xanto Boetio descēdisset ad pugnam ut primum comin⁹ stetit: inquit Xante & cōtra pactum pacis aduersus enim unum quom q; inquit Xante & cōtra pactum pacis aduersus enim unum quom altero p̄cessisti: quomq; admiratus ille quisnam se concomitaretur respexit adhortus hominem uno ictu confecit

Dionysius senior cum forte contionatores pro litterarum ordie traherentur ubi. D. littera forte ipsi obuēnisset ad eum qui dixisset deliras Dionysi: dominabitur immo respondit: atq; ubi contionem habuisset continuo a Syracusanis prætor designatus est: accusantibus uero quibusdam hominem a se honorari & ad dignitatem pro uehi: qui & improbus foret & molestus ciuib⁹: at uolo inquit eum esse quem magis q̄ me oderint.

Leon Bizantius gibbofo sibi oculorum uitium obiicienti: humanum inquit; malum reprehendis quom ipse tergo supplitium suas

Hermocrates Syracusanus superatis acie certhaginensibus uertus ne captiui quoy; ingentem manum in potestate redegerat parū diligenter custodirentur: quia ueritas euentus dimicationis in epulas in securitatemq; compellere uictores poterat finxit p̄xima nocte equitatum hostilem uentur⁹: qua expectatione affecutus ē ut solito attentius accuratiusq; uigiliae agerentur.

Caius Pōtius samnitū imp. ambos cōff. atq; omnem exercitum ro. forte præruptis & angustis locis icluserat: miserabile spectaculū

tot fortissimos viros adepta pugnae copia & armatos simul & capti-
 uos cernere: quom interuetus noctis animos ab operibus in curas
 traduxisset: nec minus laetitia uictoribus q̄ inclusis dolor cōsiliū
 ademisset: uisum est Herēnium uictoris patrem uirum & aetate &
 sapientia prouectum consulere. Neq̄ enim aberrat senex audito re-
 rum statu cōsiliū dedit ut abire permetteret insuper honorificis
 uerbis & oī obsequiorum genere prosequeretur: quod ubi in con-
 cilio castrensi apud feroces aīos iuuenū agitari cōpit nimis molle
 ac p̄lus senile cōsiliū de tam infestis hostibus & indignū om-
 nibus uideri: p̄inde iussus nuntius reuerti ac uiriliter responsū pe-
 tere. At ille omnes ad unum occidendos censuit romanos: enimue-
 ro tum cuncti p̄cipue īperator delirare iam senem arbitrati sunt
 quippe qui de eadem re tam pugnantia suaderet quia tamen fama
 hominis p̄clara erat placuit rursus exquirere: si quod forte me-
 diū cōsiliū haberet. tum uero senior stratis sese iussit atolli &
 uehiculo impositum se ad castra filii perferri cuius aduentum cir-
 cūfusis omnibus nihil inquit noui cōsiliū daturus uenio: sed eorū
 quā dedi dicturus rationem. Primum quidem est romanos bello
 clarissimos & optimos mortalium uiros grandi & insperato benefi-
 cio astrictos ex inimicitis ad amicitiam attrahere & uobis ac poste-
 ris uestris tam ualidae gentis p̄sidium p̄mereri quonā enim mo-
 do unquā odisse poterunt aut eos aut eorū sobolem qui ab eis nascē-
 tur p̄ quos se meminerūt uita ac libertate donatos. Secūdū si hoc uo-
 bis displicet reor uti p̄senti fortuna & gentem inimicam extirpa-
 re funditus placeat: Sic enim in longum non tantum uobis consuli-
 tis sed natoꝝ natis & qui nascentur ab illis. Tertium sane quod ex
 me petistis cōsiliū nullum est. nam quos inquit in manibus ha-
 betis dimittere contumeliis affectos: ea demum summa dementia ē
 quā nec hostem tollit nec amicum parat: uerum tamen cecus & in-
 solens uictoris animus utroque cōsilio despecto: Tertio quod il-
 le damnauerat amplexus exercitum & consules exarmatos & sub
 iugum actos relaxauit armis etiam uestimentisque sublatis tantum
 singulis uilioribus operimentis ob pudibunda corporis tegenda cō-
 cessit: quod quom nuntiatum esset Herennio ut audiuit eos mo-
 stissimos abire nec amicum nec hostem posse a quoquā romano
 uerbum extorquere: Ei inquit misero q̄ graues minae sub hoc silē-
 tio p̄muntur: id quoque q̄ uere prodiderit subsecuta Samnitum

strage duce papyrio cursore repositumq; iugum pontio & legioni
bus testatur. Eiusdem etiam Caii pontii Samnitum imperatoris di-
ctum illud memorabile fuisse aiunt: utinam inquit ad id tēpus me
fata reseruassent quo romani dona accipere cōpissent: non essem
passus eos diuti⁹ regnare. Sapienter id quidē hostis optabat: uide-
bat enī imperium donis corruptibile diuturnum esse non posse

Xerxi quom exercitus sui magnitudine multa undiq; iactarētur
quæ hominem nimia existimatione sui furentē concitarēt: aliusq;
diceret græcos quibus bellum illaturus esset: non laturos nuntium
belli & ad primam aduentus famam terga uersuros: alius nihil eē
dubii quin illa multitudine nō uinci solum graciā sed obrui posse
alius uir illi rex naturam sufficere āgusta esse classibus maria mi-
liti castra explicandis equestribus copiis campestris uix patere: cæ-
lumq; haud satis ad emittenda omnium manu tela multaq; in hunc
modum Demaratus lacedæmonius solus dixit ipsam illam quæ si-
bi placeret multitudinem indigestam & grauem metuendam esse
ducenti. non enī uires habere sed pondus ue⁹q; esse quod dicere-
tur maiorem belli apparatus esse q̄ qui recipi ab his regiōib⁹ pos-
sit quas oppugnare constituisset: quæ res contra te est ob hoc ipsū
te Græcia uincet quia non capiet & uti toto te nō poterit. Præterea
quæ una rebus salus est occurrere ad primos rerum impetus & in-
clinatis opem ferre non poteris nec fulcire aut firmare labētia mul-
to ante uinceris q̄ uictum eē te sentias: sic deniq; ut Demaratus præ-
dixerat stratus per totam passim graciā Xerxes intellexit quan-
tum ab exercitu turba distaret.

Hanno cārthaginensis uir apud suos spectatæ pudentiæ pfer-
uidum Hannibalis ingenium ab infantia cōtemplatus semper sua-
sit continendum domi sub legibus docēdum ex æquo cum ciuib⁹
suis uiuere abstrahendum ab exercitibus ne intempestiuo assuefa-
ctus imperio postquā ceruicē dedisset tyrannum ageret id salubri-
ter ne præmoneret declarauit exitus: quanta enī cum Aphricæ his-
paniæq; & italiæ ruina quantoque populorum cū gemitu ac san-
guine iperitādi dulcedinē semel degustatā perpetuā reddere pu-
er ille nixus sit tam notum est ut commemoratione non egeat.

Periclem atheniensium ducē quem uirum cautissimum fuisse
cōstabat Aristophanes comic⁹ ab inferis reuertentē finxit: cōciues
suos monentem non oportere in ciuitate leonem educari: uerum si

educatus fuerit obsequii oportere persuadere uolens hinc firmo adolescentibus generosis ac praefocibus habenas substringi debere postquam laxatae sint sero contrahi immodica frenum recusante licentia. Posse igitur inimicum libertati nimium fauorem petentibus negare consecutus uero eripi non posse. Idem Pericles cum a Themistocle uehementer dissideret: multaque inter ipsos & graues essent & dissonae contentiones dicere in contione solitus fertur nunquam salutem atheniensium rebus fore nisi se ac Themistocle in baratrum conicerent.

Cimon atheniensis peloponensiaci belli temporibus qui fuisse dicitur inhumanus admodum & hominum congressus fugiens & colloquia omnia praeter unius Alcybiadis qui ea tempestate adulescens erat & praestanti forma & lingua maxime promptus quom eum libentissime amplectaretur osculareturque: interrogatus ab Epemato quid ita faceret: ideo se adolescentem amare respondit quod intelligeret illum multorum malorum causam atheniensibus fore.

Iulius Caesar ciuili uictoria clamantissime usus quom scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab his qui uidebantur aut in diuersis aut in neutris fuisse partibus igni tradidit & quanuis moderate soleret irasci: maluit tamen non posse maximum putauit genus uenturae nescire quid quisque peccasset: satiusque esse ratum in quibusdam rebus decipi quam fallacissimis suspicionis & coniecturae irritamentis posse decipere: idem Poppo ostendenti uulnus ore exceptum in seditione sulphitiana quod ipse passum pro eo pugnante gloriabatur: nunquam fugiens respexeris inquit huius paterni uerbi etiam postea forte memor Augustus in quempiam simili modo ita stitantes & cicatrices ostentantes inuectus est.

Antigonus secundus Demetrii filius quom bello nauali aduersus Ptolomaei praefores pugnaturus esset gubernatorque dixisset hostium nauis multo pluris esse. At me inquit praesentem aduersus quot naues opponis inuadentibus uero hostibus quom aliquando cecidisset ait nequaquam se fugere sed ipsum utile quod retro positum esset insequi.

Alcybiades canem quom haberet optimum quem nummum septem milibus emerat ei caudam abscidit: dicentibusque id uile iclyti ducis ministerium fuisse hoc ideo feci inquit quo athenienses hac de re loquentes de me aliud nihil curiosius quaerent.

Tymoleon quom demenatus in contione populi de rebus gestis

eius detrahere coepisset ac nonnulla inueheretur in eum dixit nunc demum se noti factum comitem namque hoc a diis immortalibus semper precatum ut talem libertatem restitueret Syracusanus in qua cui uis liceret de quo uellet impune dicere.

M. Brito quom se pene tota Lusitania dedidisset ac sola gentis huius Citania ciuitas pertinaciter instaret tentata redemptione prope modum uno ore legatus eius respondit ferrum uidelicet sibi a maioribus quo urbem tuerentur non aurum libertatem quo ab imperatore auaro emerent relictum.

Thimotheus fortunatus imperator quom putaretur atque qui ei inuiderent pingerent urbes quae illo dormiente ad rete ultro se implicarent: itaque dicebat Thimotheus si huiuscemodi urbes capio dormiens: quid me facturum arbitramini quom uigilauero. Ad haec quom ex audacibus praetoribus quidam atheniensibus uulnus ostenderet: at me inquit puduit quod me praetore uestro in samo caecapulta prope concidit.

Lisimachus in Tracia superatus a Dromachea quom & sese & exercitum suum praesidi dedidisset ubi bibisset in captiuitate positus: o dii inquit ut paruae uoluptatis gratia memet seruum ex rege feci.

P. Syllanus quom maxima apud hostes dignitate ac potentia praestans Mario in bello ciuili fossa circumdato & obseffo occasionem & tempus operiens dixisset o Mari si magnus imperator es descende in aciem & pugna: respondisse Marium ferunt: At tu si clarus imperator es certare me nolentem coge. Itaque quom aliquando hostes sibi congregandi praebuissent causam romanisque certamen detractauisset ut abiere utrinque militibus in contione habitis: ambigo inquit an hostes: an uos magis eneruatos appellent. non enim uestra illi nec uos eorum terga intueri potestis.

Laberius quom uitam omnem honesta militia exegisset sexagesimum uitae annum agens ad extremum Iul. Caesaris blanditiis ac precibus quae de ore principum armate prodeunt productae in scenam de romano equite factus est minimus: quam iniuriam ipse quidem non tacitus tulit imo multis & inter caetera his questus est uerbis: Ego bis tricenis annis actis sine nota eques romanus lare egressus meo domum reuertar minimusque nimirum hoc die uno plus uixi quam mihi uiuendum fuit idem diu ante clarissimus & inuictus: tandem a Publio uictus extitit quippe a quo ea tempestate nemo non uictus extitit.

quod & Iul. Cæsar diffiniuit his uerbis fauente tibi me uictus es la-
beri & Laberius ipse tam æquo tulit animo ut uictum se sine alter-
catione fateretur: his sapientiæ plenis & memoratu dignis uersibus
non possunt primi esse omnes omni in tempore summum ad gra-
dum quom claritatis ueneris consistes egre & citius q̄ descēdas de-
cides cecidi ego: cadet qui sequitur laus est publica

Athenodor⁹ singularis & uita & doctrina philosophus quom ali-
quādiu in instruendo Augusto dedisset operam & urgēte senectū-
te facultatem in patriam redeundi ab imperatore oraret ac tandem
impetraret discessurus ut aliquod quasi pignus & perpetuū sui re-
cessus monumentum relinqueret in extremo abeūdi gratificādiq̄
officio quom irasci inquit Cæsar tibi contigerit nihil prius dixeris
fecerisue q̄ quattuor & uiginti litteras mente percurras: quod a phi-
losopho summo inuentum proinde puto quo concitatio illa uehe-
mens animi alio traducta parui temporis momēto languesceret sa-
piens profecto præceptoris dictum. Non min⁹ benignū illud octa-
uiani Cæsaris factum: apprehensa enim Athenodori dextra tua mi-
hi & adhuc opus est præsentia dixit: hominemq̄ apud se annū por-
stea tenuit: præfatus taciturnitatis quia sine periculo sit tutū nec me-
diocre premium fore.

Belli gerendi indigendiq̄ aut ferendi fœderis anti-
quorum rationes. Cap. I.

LIBER SEXTVS

Vnt aliæ bellorum rationes atque consilia permul-
ta Sigismunde Pandulphæ quæ tradere ardua res
quidem erit & operosa nimis quoniam quod uti-
le quisque probat dux & imperator id & sequitur
& quanquā nouis ingeniorum inuentis occurrere
difficillimum etiā sit quō non præmeditata sæpenumero casus af-
ferat: dabimus tamen operam ex his quæ priorib⁹ ad gloriam suc-
cesserit uiam aperire posteris ut ex similibus elicere similia queant
consilia instituti nanque ueteris ac probati q̄ diu fuisse legimus nul-
lum bellum geri neq̄ indici debere neq̄ solere nisi quicquā prius
hostibus a sacerdotibus fœcialibus denuntiatum eēt apud quos bel-
li æquitas pacisque sanctissimo ro. populi iure perscripta erat. For-
mula autem indicendi belli aut ferendi fœderis per fœcialem hu

iusmodi erat: & quia nulla ut Livio placet uetustior esse memora-
 tur: Fœcialis inquit regem Tullum ita rogauit: Iubes ne me rex cū
 patre patrato populi Albani fœdus ferire iubente rege Saginia in-
 quit a te rex posco: Rex ait puram tollito: Fœcialis ex arce gramis
 herbam puram attulit: postea regem ita rogauit Rex facis mene tu
 regium nuntium populi romani uos comitesque meos. Rex respō-
 dit: quod sine fraude mea populique romani Quiritum fiat facio
 multisque id uerbis quæ longo affata carmine non operepreciū est
 referre: peragit legibus deinde recitatis. Audi inquit iuppiter audi
 paterpatrate populi Albani: audi tu popule albane ut illā palam pri-
 ma postremaue ex illis tabulis cerā ue recitata sunt sine dolo malo
 utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt illis legibus populus
 romanus prior non deficiet. Si prior defecerit publico consilio do-
 lo malo: tu illo die Iuppiter populum romanū sic ferito ut ego hūc
 porcum hodie feriam tantoque magis ferito quanto magis potes pol-
 lesque: id ubi dixit porcum saxo silice percussit. Sua item carmina
 Albani suumque iusiurandum per suum dictatorem suosque sacer-
 dotes peregerunt. Ancus autem Martius Nummæ Pompilii ex fi-
 lia nepos æquitate ac religione aui persimilis qui latinos bello do-
 muit: ius fœciale quo legati ad res repetendas uerentur ab equicu-
 lis transtulit: quod p̄us Hesus fertur excogitasse patrispatrati usus
 eodem tempore quo Fœcialis apud Ro. prodiit. Nam & in feriēdis
 a fœcialibus fœderibus patrispatrati opera auctoritasque exigeba-
 tur: Legatus igitur idemque patrispatratus ubi ad fines eorum ue-
 nit unde res repetuntur: Capite uelato filo lanæ uelamen est. Audi
 Iuppiter inquit: audi fines cuiusque gentis sunt numina audiant fas
 Ego sum publicus nuntius populi romani iuste pieque legatus ue-
 nio uerbisque meis fides sit. Peragit deinde postulata inde Iouem
 testem facit: Si ego iniuste impieque illos homines illasque res dede-
 rit populo Romano mihi que exposco tu patriæ compotem nunquā
 me finas esse: hæc quom finit supra scandit. Hæc quicunque p̄m̄
 uir ei obuius fuerit hæc portam ingrediens hæc forum ingressus
 paucis uerbis carminis concipiendique iusiurandi mutatis peragit
 Si non deduntur quæ exposcit diebus tribus & triginta tot enim so-
 lennes sunt peractis bellum ita indicit: Audi Iuppiter & tu Iuno quæ
 rine: diique omnes cælestes uosque terrestres uosque inferni audi-
 te: Ego uos testor populum illum quicumque est nominat iniustum

esse neque ius persolvere: Sed de istis rebus in patria maiores natu consule-
 mus quo pacto ius nostrum adipiscamur: Quo is nuntius Romam ad con-
 sulem dum rediit confestim rex ex his ferme uerbis patres consu-
 lebat quarum rerum litium causas condixit paterpatratus po. ro.
 quiritium patripatrato priscorum latinorum hominibusque priscis
 latinis quas res dari fieri: solui oportuit quas res non dederunt nec
 soluerunt nec fecerunt: Dic inquit ei qui primum sententiam roga-
 bat. Quid censes: Tum ille puro pioque duello querendas censeo ita
 que consensio: consisto: que indeque ordine alii rogabantur: Quan-
 doque pars maior eorum qui aderant in eandem sententiam ibat:
 bellum erat consensu fieri solitum ut Focialis hastam ferratam aut
 sudem praestitam ad fines eorum ferret: & non minus tribus pube-
 ribus praesentibus diceret quod populi priscorum latinorum homines
 uel prisci latini aduersus populum romanum quiritium fecerunt de-
 liquerunt quod populus romanus quiritium bellum cum priscis lati-
 nis iussit esse senatus uel po. ro. Quiritium fecerunt deliquerunt
 quod populus romanus quiritium censuit: consensit: consciuit ut bellum
 cum priscis latinis fieret ob eam rem: Ego populusque romanus po-
 pulis priscorum latinorum hominibusque priscis latinis bellum in-
 dico facioque id ubi clara uoce denuntiasset: quam clarigationem
 quasi claram actionem ueteres dixere hastam in fines eorum emitte-
 bat: quae sic denique missa belli principium erat: quod nec dissimulasse
 uisus est Maro: quom inquit: Et iaculum torquens emittit in auras
 principium pugnae erat. Et ante Bellonae templum bellica columna
 id nomen est: supra quam hastam etiam iaciebant bellum indictu-
 ri. Ouidius in fastis: Prospicit a tergo summum breuis area circum
 Est ubi non parua parua columna nota: Hinc solet hasta manu bel-
 li praenuntia mitti In regem & gentes quom placet arma capi. hoc
 itaque tum modo repetita primum res a romanis ac bellum indi-
 ctum moremque cum posteris & si absoluerit acceperunt.

De euocationis & deuotionis formula Ca. II.

Elebres deinde auctores habemus quae uel ui uel arte ex-
 cogitari ac machinari possunt ad capiendum opprimen-
 dumque hostem nutu deorum & auspicio fieri solere ut
 his propitiis & auctoribus ars efficacior esset: simili modo in oppu-

gnationibus urbium ante omnia solitum a romanis sacerdotibus e-
 uocari deum constat: in cuius tutela id oppidum sit promittique il-
 li eundem aut amplio rem honorem apud romanos cultum ue: qd
 haud aliter urbem capi posse non crederent: aut etiam si posse ne-
 fas existimarent deos habere captiuos: Propterea durauit in ponti-
 ficum disciplina quadiu id sacrum constatque ideo occultu & mul-
 tis saeculis ignotum urbis latinum nomen tutae laris ue dei: Sed dei
 quidem nomen nonnullis antiquorum inter se dissidentium libris
 insitum est. Alii enim Iouem crediderunt: alii lunam: alii opem co-
 sciniam: & horum quidem fides firmiter uidetur quibusdam. Sunt
 qui Angeronam inter antiquissimas sane religiones huius deae sa-
 cellum colitur: cui sacrificatur ante diem. xii. Kl. ianuarii: quae Di-
 ua praesul silentii ipsius praenexo ore digitoque ad id admoto simu-
 lacrum habet quod silentium denuntiat: ipsius deinde uerum ur-
 bis nomen & unde deductum sit inter doctissimos non satis con-
 stat. Ut enim Varroni placet & Liuius potius imperio Romulus si-
 ue Remus condita urbs est & conditoris sui appellatione nomina-
 ta. Alii sunt qui uideri uelint Romae uocabulum ab Euandro pri-
 mum datum quom oppidum ubi sita nunc urbs est ibi offendisset:
 qd extructum antea latino nomine Valentia dicebatur: cuius uoca-
 bulum Archades uertente in graecum iuxta prioris uerbi signifi-
 cationem Rhomen pro Valentia uocauere Heraclidi placet Troia ca-
 pta quosdam ex Achiuis in ea loca per Tyberim deuenisse: deinde
 suadente Roma nobilissima captiuarum quae his comes erat incensis
 nauibus posuisse sedes: struxisse moenia & oppidum ab eius nomine
 uocauisse. Agathocles scribit Romam non captiuam fuisse: sed As-
 canio natam Aeneae neptem eiusce denominationis causam extitisse
 tradit & Romae nomen uey uetitum tamen publicari quo min9 an-
 nuntiaretur cerimoniarum archana neque qd saepe aduersus urbes ho-
 stium fecisse se nouerant. Idem ipsi quoque hostili euocatione pate-
 retur. Sed uidendum ne qd nonnulli existimauerunt: nos quoque co-
 fundat opinantes uno carmine & euocari ex urbe aliq deos & ipsa
 deuotam fieri ciuitatem Est autem carmen huiusmodi quo dii euo-
 cantur quom oppugnatione aliqua ciuitas cingitur: Si deus si dea e
 cui populus ciuitasque Carthagenensis e in tutela teq maxime qui
 urbis huius populiq tutelam recepisti precor uenerorq ueniamq
 a uobis peto ut uos populum ciuitatemq carthagenensiu deseratis

LIBER!

loca: templa: sacra: urbem eorum relinquatis absque his abeatis eorum
 populo ciuitati metum formidinem obliuionem iniiciatis proditiq;
 Romam ad me meosque ueniat: nostraque uobis loca templa sacra
 urbs acceptiora probatioraque sunt: mihi quoque populoque roma
 no militibusque meis praepositi sitis ut sciam intelligamusque si ita
 feceritis uoueo uobis templa ludosque facturum in eadem uerba hosti
 as fieri oportet: auctoritateque uideri extorum ut ea permittant futu
 ra: urbes uero exercitusque numinibus iam euocatis his uerbis sic
 deuouentur: Dis pater ue Iouis manes siue quo alio nomine fas est
 nominare oro ut omnes illa urbem carthaginem exercitumque quem ego
 me sentio dicere fuga: formidine: terrore compleatis: qui aduersus
 legiones exercitumque nostrum arma telaque ferent uti nos eum exer
 citum eos hostes eosque homines urbes agrosque eorum & qui in his lo
 cis regionibusque agris urbibusque habitant abducatis lumine su
 pero perietis: exercitumque hostium: urbes agrosque eorum quos me
 sentio dicere uti nos eas urbes: agrosque capita: ciuitatesque eorum de
 uotas consecratasque habeatis ollis legibus quibus quandoque sunt
 maxime hostes deuoti: eosque ego uicarios per mea fide magistrat
 uumque meo populo romano exercitibus legionibusque Deo deuoueo ut me mea
 que fide imperiumque legiones exercitumque nostrum qui in his rebus ge
 rendis sunt bene saluos nos iri sinetis esse: Si haec ita faxitis ut ego
 sciam sentiam intelligamque tum quisquis uotum hoc faxit ut ubi faxit re
 cte factum esto ouibus atris tellure mater teque iuppiter obtestor quom
 tellurem dicit manibus terram tangit quom iouem dicit manus ad ca
 lum tollit quom uotum recipere dicit manibus pectus tangit: haec
 est euocationis deuotionisque forma ex libro rerum reconditarum
 v. samonici serani utraque carmen hoc continetis: quod etiam ille in eu
 iusdam furii uetustissimo libro se repperisse professus est. Linius autem li
 bro octauo ab urbe condita trepidationem Detri consulis se deuor
 uentis aliam deuotionis formam his uerbis expressit. Agedum pontifex
 publicus populi romani prei uerba quibus me pro legionibus deu
 uoneam pontifex eum togam praetextam sumere iussit & uelato ca
 pite manu subter togam ad mentum exerta super telum subiectum
 pedibus stantem sic dicere: Iane Iuppiter Mars pater Quirine Bel
 lona lares diui nomen similes dii indigetes: Diui quorum est pote
 stas nostrorum hostiumque diique manes uos precor ueneror ueniam
 peto feroque ut populo romano Quiritium uim uictoriamque prosperetis

hostesq; po. ro. Quiritium terrore formidie morteq; afficiatis sicut uerbis nuncupauit ita p. ro. po. Quiritium exercitu legioibus auxiliis po. romani Quiritium legioes: auxiliisq; hostium mecum deis manibus tellurisq; deuoues. Hæc ita precatus lictores ire ad. T. Mālium iubet matureq; collegæ se deuotum pro exercitu nuntiare ipse incinctus cinctuq; gabino armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit: conspectus ab utraque acie aliquanto angustior humão iussu sicut a cælo missus piaculum omnes deorum ire qui pestem a suis aduersam in hostes ferret: ita ois terror pauorque cū illo latus signa prima latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem persuasit: euidentissimum id fuit q; quocunq; equo inuectus est: ibi haud secus q; pestifero sidere icti pauebant: ubi uero corruit obrutus telis: inde iam haud dubie consternatae cohortes latinorū fugam ac uastitatem late fecerunt illud etiam adiiciendum uidetur licere consuli dictatorique & prætori quom legiones hostium deuouerit non utique se: sed quom uelit ex legione romana scripta ciuem deuouere.

De religione antiquorū ducum Ca. III.

Eque etiam sermo ille quem de Zaleuci Minois Lycurgi Nummæ aliorumque similium uirorū religione deorum narrant historiae ineptū quicq; habet qui ut infrenes difficilesq; multitudines gubernarent cōponerēt: caperēt: magnasq; rebus publicis nouitates afferrēt: deorū opinionē cōmenti sūt quae ipsis illis quorum gratia fingebantur saluti essant: in qua re præter hos quos modo dixim⁹ nec externorum nec nostrorum similium uirorum desunt exempla. Namq; Epaminundas ille thebanus non aliter aduersus lacedæmonios q; religione fidutiā suorum adiuuandā censuit: e uestigio enī arma quæ in tēplis ornamenti affixa erāt nocte subtraxit: persuasitq; militibus deos iter suum sequi & præliatibus ipsis adiumento fore. Pericles atheniensium quoque dux initurus prælium quom aīaduertisset: locum ex quo utraque acies cōspici poterat densissimæ opacitatis uastum alioquin & Diti patri sacrum ingentis illic staturæ hominem altissimis Cothurnis & ueste purpura uenerabilem in curru constituit: Qui dato pugnae signop ueheretur & uoce Periclem nomine appellās cohortaretur eum diceretq; deos atheniēses adesse: quare subito demissis ac cōsternatis

animis hostes in fugam uersi sunt: Thimolion Corinthi⁹ magn⁹ etiā omnium iudicio uir & dux humanarum rerum nihil qd̄ faustum: foelix: fortunatumq; esset sine deorum numine geri posse putabat: p̄inde suæ domi sacellum constituerat idque sanctissime colebat: ad hanc quam hominis excellentem probitatem & religionē mirabiles accesserāt casus: nam prælia maxima natali suo die fecit omnia quo factum est ut eiusdiem natalē festum haberet uniuersa Sicilia: Syrus noīe quispiā Etinus fanatico furore simulato dū syriæ deæ comas iactaret ad libertatē & arma seruos quasi numinum imperio concitauit: idque ut diuinitus fieri probaret in ore abdita nuce quam sulphure & igne stipauerat leuiter inspirans flammam inter uerba fundebat hoc miraculum primo. IIM. ex obulis mox iure belli refractis ergastulis. lx. amplius milium fecit exercitū regijs ne quid malis deesset: decoratus insignibus: castella: uicos: oppidaque miserabili direptione uastauit. Utque ad nostros unde paululum discessit redeat oratio: Scipio maior clarissimum hac in re præ cæteris sibi locum uendicat. Quippe qui ab adolescentia supra quam credi posset mira quadam arte in ostentationem uirtutis ac sanctimonix instructus erat: præcrebuerat enim fama seu consulto seu temere incertum non humana sed diuinā eum stirpe progenitum: cui quidē in tali re usu euenit & fabularum ambages aderāt uisum serpentem inuetae magnitudinis in lecto matris sibi infanti draconē circumfusū nihil nocuisse: multa id gen⁹ uulg⁹ idoctū matura: hanc de se opinionem hominum tali ingenio nutriuit ut de origine quidem sua nihil sponte loqueretur: & interrogatus an uera essent quæ passim ferebantur nec affirmaret ne quam exinde uanitatis notam incurreret: nec negaret quod credi ab omnibus gratulabatur: hac taciturnitate plus affecutus q̄ si palam iouis se filium prædicasset. Addidit etiam aliud religionis genus per singulos dies antequam quicquā publici priuatique muneris ageret in capitolium ascendēs cellā iouis solus intrabat ibique aliquādiu perstans ueluti diuino colloquio frueretur: uulgo persuaserat inde spei plenus ad gerēdas res digrediebatur: idq; in multis bellis repletis superstitione ac sæpe militum animis quasi e cælo promissis prosperis euentib⁹ ad uictoriam eos contulisse certum est. L. Sylla quo paratiorem militem ad pugnādum haberet prædici sibi a diis futura simulauit. Postremo etiā in conspectu exercitus priusquā in aciem descēderet

signum amplitudinis quod delphis sustulerat orabat petebatque pmissam uictoriam maturaret. C. Marius mulierem quandam Syram nomine Martam habuit: uaticinii ut dicebatur gnaram quam lecticæ incubantem compositæ ornatæq; circumducebat a qua se dimicationum euentum prædiscere insimulabat. Q. Sertorius cū barbaro & rationis & consilii exercitu in religionem tamen pronoteretur: ceruam candidi coloris per lusitaniam ducebat tanquā donum id esset dianæ sibi transmissum & ab ea quæ agenda quæ ueruitanda erant pernoscere se asseuerabat: nam quotiens hostium copias fines ingressos aut oppidum aliquod cœpisse occulte persenserat in somnis sibi dictum a cerua insimulabat ut suos in armis haberet. Rursum uero si uictoria aliq; ducū suorū deferebatur occultato nuntio ceruam coronabat: sibiq; ab ea quoq; fauste nuntiatū & ob id diis supplicandum esse dicebat quasi aliquid fœliciter gestū audituros hac ratione illos sibi magis ac magis parere compellebat ueluti non hominis alienigenæ: sed dei consiliis ac religione sūma ducerentur: post hos deniq; intueri si libet. M. Furium Camillum uirum religione pace ac bello uere unicū: ceterosq; romanorū & exterarum gentiū illustres ab ætatis nostræ memoria remotos: maximæ profecto uictoriarum & optatæ gloriæ compotes fuisse eos semper inuenies: qui res præ ceteris exactissimo deorum cultu auspicioq; gessissent.

Quod religiosa usq; adeo res militia erat ut non nisi sacramento miles fieret Ca. III.

Sque etiam adeo religiosa res militia fuit ut nō nisi sacramento fieret miles & qui miles non esset ei militare munus obire non liceret: cuius rei fidē si quæris in pmo offi. libro. M. T. Cicero opulētissimus testis est Pōpilius inquit imperator tenebat puintiam: in cuius exercitu Catonis filius Tyro militauit. Quom autē Pompilio uideretur unam dimittere legionē Catonis quoq; filiū qui in eadē legione militabat dimisit. Sed quom amore pugnandi in exercitu remansisset: Cato ad Pompilium scripsit ut si eum pateretur in exercitu remanere secundo obligaret militiæ sacramento: quia priore amisso iure cum hostib; pugnare nō poterat. M. quoq; Catonis senis ad. M. filium extat epistola in q; scribit se audisse eum dimissum esse a consule quom in Macedonia bello persico miles esset: monet igitur ut caueat ne prælium ineat:

negat enim ius esse cum hoste pugnare quasi miles non sit: ecce quod uir sapientissimus milite non credebatur nisi eum qui sacramento ad militiam esset adactus

Quando ex uoluntario inter ipsos milites foedere militare sacramentum a tribu. ac legitimam iurisdictionem ad actionem translatum est quidque iurarent se facturos Ca. V

Ucio etiam Flac. & C. Varrone cos. milites primo iure iurando facti sunt: antea enim sacramento tantummodo a tribunis rogabantur: ipsique inter se coniurabant ducis aut tribuni parere edicto militiam non deserere: strenne pugnare: defendere signa: non uitare mortem: tenere pugnando locum: eundem deum interendum seruare: succurrere fessis: pregere sancios: die scripto adesse & citanti imperatori respondere: quod & Linius. xxii. ab urbe condita minime praeterit: Delectum inquit perfecto cos. pauco morati dies dum scilicet ab nomine latino ueniret nunquam quod ante factum erat iureiurando a tribunis militum adactus milites iussu cos. conuenturos neque iniussu abituros: nam ad eam diem nihil praeter iuramentum fuerat: & ubi ad decuriatum & centuriatum conuenissent: sua uoluptate ipsi se equites decuriati centuriati pedites coniurabant sese fugae atque formidinis causa non abituros neque ex ordine non recessuros nisi teli sumendi aut petendi aut hostes ferendi aut ciuis seruandi causa id ex uoluntario inter ipsos foedere ad tribunos ac legitimam iurisdictionem ad actionem translatum.

Tribuni militaris uerba cum delectus antiquus fieret. Ca. VI.

Incipit uero de re militari quomodo delectus antiquus fieret & milites scriberentur iurisdictionem eos tribunus militum adigebat in uerba haec in magistratu uerba haec. C. Lelii C. F. cos. L. Cornelii P. F. cos. in exercitum decemque milia passuum prope furtum non facies dolo malo solus: neque cum pluribus pluris nummi argentei in dies singulos extraque hastam hastile popabulum utrumque folem: faculam: si quid ibi inuenieris sustuleris uel quod tuum non erit quod pluris argentei nummi erit uti tu ad C. Lelium. C. F. cos. L. uel Cornelium. P. F. cos. siue ad quem utrumque eorum iusserit perferes aut profiteberis in triduo proximo quicquid inuenieris sustuleris uel in dolo malo aut domino suo cuius id censebis: reddes uti quod recte factum esse uoles: militibus autem scriptis tempus praefinebatur quo die ades-

sent & ut citanti consuli responderent: deinde ita concipiebatur iurandum ut adesset his additis exceptionibus: nisi aruncæ aliqua causa erit funus familiare: feriæ uindemiales quæ non eius rei causa in eum diem collatæ sunt: quo is eo die minus ibi esset morbus fonticus auspicium ue: quod sine piaculo præterire non licet sacrificium ue aniuersarium: quod recte fieri non posset nisi ipso die. Si harunce aliqua causa erit tum postridie licebit: quom autem miles dies quæ prædicta erat aberat neque excusatus erat: ceteræ ifreqns dabatur: iurabant autem milites teste Plinio per iouem martemque

Quod imperium belli habentibus sceptri eleuatio iusiurandum erat ca. VII.

Imperium autem belli habentes apud ueteres de contro uersis iudicabant atq; hoc alii iureiurando: alii sine. Erat autem illis iusiurandū per sceptri eleuationē ut Aristoteles auctor est. Et hæc de militaris ac imperatorii forma iuramentū dicta sūt.

Gentium diuersarum ratio in deligendis militibus

Ca. VIII

Vom autem duo sint quæ militem efficiunt: delectus scilicet & sacramentum: de sacramentoq; dictum satis super sit: de altero nobis differendum superest: in hoc itaq; militum delectu primo cuius gentis sint: ipsius deinde regionis spectanda natura quom & uario & diuerso terrarū situ cæliq; aspectu & facies hominum & uoces & colores & corporum lineamenta & qualitates animorūq; diuersitates prodeant: nec dubium sit esse minari animos: locoꝝ amœnitate nimia aliquidque ad dandum animis uigore corrupendumque posse regionē. Hinc enim ægyptios esse suapte natura leues: uentosos: pēdulos: furibundos: iactantes: iniuriosos: nouarū rerum cupidos: & ad omnia fame momenta uolitantes Romanos graues: Græcos superbos: auaros: & leues expeditione ingenio: Athenienses callidos: Pœnos & Versipelles insensatos: Galathas & si Diodoro credimus molles: minaces: detractores: opinio neq; inflatos: acutos ingenio: & a doctrina minime alienos mobiles & infidos. Numidas Seres Persas & Alobroges horridos: Hispāos furentes: Cymbros animosos: Germanos & feroces p̄cero corpore aīo q̄ magno magis q̄ firmo Gallos quorum Iulio Cel. belli gallici libro tertio auctore: ut ad bella suscipienda alacer non solum sed promptus est animus sic mollis ac minime resistēs ad calamitates

perferendas mens eorum est: utque inquit romanae patet historiae
 horum etiam quidem corpora intolerantissima laboris atque aestu flu-
 ere: praemane eorum esse praemia plus quam uirorum postrema minus quam foemi-
 narum iamque cognitum est Si primum impetum quem feruido ingenio &
 caeca ira effundunt sustinueris fluunt sudore & lassitudine membra
 labant arma mollia corpora: molles ubi ira comedit animos: Sol pul-
 uis sitis ut ferrum non admoueas prosternunt. Quid de nonnullis
 Asiae partibus Phrygia Chariaque dixerim: nonne si Ciceroni cre-
 dimus & ueteri puerbio phryges plagis fieri solere meliores: quid
 de tota Charia: nonne puerbio etiam increbuit: si quid cum pericu-
 lo experiri uelis in Charia potissimum id esse faciendum: quid porro
 de Cretenibus dicam quos Epimenidis poetae sententia quam postea
 Callimachus usurpauit: & mendaces & malas bestias & uentre pi-
 gros semper fuisse constat: denique qui proximi sunt ad axem meridia-
 num subiectique solis cursui uel ad orientis plagas uergunt breuiori-
 bus corporibus sunt ob caelique tenuitatem ex acuto feruore ad consili-
 orum bellicorum cogitationes incredibili solertia expeditius celerique
 quam caeteri mouentur atque ut ingenii & artis plurimum ita & animi par-
 tem habent. propter sanguinis enim exiguitatem solis calore exhaustam
 ferro resistere formidolosiores sunt consequens est: Lucanus: Quic-
 quid ad eos tractus mundi que teporem labitur emollit gentes clamem-
 tia caeli Illic & lassas uestes & fluxa uirorum uelameta uides Sub septem-
 trionibus autem quae nutriuntur gentes ac nationes immanibus cor-
 poribus & sanguine plurimo ab humoris plenitudine & crassitudi-
 ne caeli perfusi hebetes ac tardas ut habent mentes ita & animo qui-
 dem magno sunt & elato: proinde ad armorum uehementiam procli-
 uiores sunt: sanguinis enim copia sine timore in ferrum ruunt & uul-
 nera Quod si in dubium cuiquam forte ueniat ardentissimus duo-
 bus in locis testis Lucanus accedit: in altero quidem his uerbis: Certe
 populi quos despicit arctos faelices errore suo quos ille timorū ma-
 ximus haud urget laeti metus inde ruendi in ferrum mens praena ui-
 ris animaque capaces mortis & ignauum est rediturae parcere uitae
 is in altero Omnis in arcto populis quicumque pruinis Nascitur in
 domitus bellis & Martis amator Alpina etiam corpora humecto cae-
 lo educata simile quidpiam niuibus suis habent suoque simillima
 caelo utuntur ut ait poeta Quom enim mox pugna incaluerint sta-
 ti in sudore eunt & leui motu quasi sudore laxatur: quo igitur acutiores

Cicero

Lucanus

Lucanus

Alpina

& ad motum proniores efficiat calidus aer hominum mentes refri-
 geratus autem contra tardiores: quod pigrum contractumque est fri-
 gus ut in serpentibus est uidere quæ solis incendio explosa humo-
 ris refrigeratione cursu & corporum dimicatione mouentur acer-
 rime. hyberno autem tempore ab humectatione cæli refrigerata im-
 mobiles p̄p̄modum fiunt atque stupentes: ex his itaque qui mediam
 quandam locorum regionumque qualitatem ab origine nacti erunt eligē-
 tur quæ utriusque naturæ participes sint ad eandem mortisque contemptum
 ad intelligentiam uigoremque animi dimicationibus impartendum
 idonei. Adde quæ salubris hæc utrinque mixtura ad omnes actus: ritus
 mores: sensus fecunda efficit ingenia imperii omnis totiusque natu-
 ræ capacia ut italorum omnium qui contra barbarorum uirtutes forti-
 manu: consiliis uero contra meridianorum cogitationes orbis terrarum
 imperio potitis inuictas & immortales laudes consecuti sunt: quas
 etiam inter hos ut facile consequamur adhibendi erunt præstanti in-
 genio uiri militaris disciplinæ gnari: quos summa cura & diligentia
 niti decet ne quis militum ætate minor aut quæ uirtus possit aut maior
 quam patiatur humanitas contra morem ueterem deligatur ætatis autem
 huiusmodi initium ad finem Tubero in historiarum primo scri-
 psit Seruium Tullum prudentissimum romæ regem a. xvii. ad an-
 num usque quadragesimum sextum milites scripsisse quæ idoneos tunc
 esse populos romæ arbitraretur. Similiter senatum triumuiros binos
 creasse in hoc militum delectu solitum accepimus: altera qui alteros
 alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis foris & concilia-
 bulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris sa-
 tis ad ferenda arma habere uiderentur etiam si nondum militari æta-
 te eent: milites facerent tribuni plebis si his uideretur ad populum fer-
 rent ut qui minores septem & decem annis sacramento dixissent his
 proinde stipendia procederent ac si septem & decem annorum aut
 maiores milites facti essent. Nec aliter dictator ex auctoritate pa-
 trum dictus Iunius & T. Sempronius magister equitum delectu
 edicto iuniores ab annis decem & septem & quosdam prætextatos
 scripsere quattuor ex his legiones & mille equites efficientes Mace-
 donum regum Philippus primo ac mox Alexander non prætexta-
 tos & impuberes nec spectati roboris iuuenes tantum sed uetera-
 nos etiam qui superiori tempore sæpe ac diu in castris uersati es-
 sent ad exercitum deligenos censuit quosque non tam milites quam in

Genam

Tubero

Philippus

militum praefectos & tribunos uirtutis ac ueneratione & sapientiae
 magnitudine delectos iure diceret: Proceritatem sunt deinde qui in
 hoc delectu spectari debere maxime putent: fortitudinem namque &
 uirium magnitudinem consistere quemadmodum formae pulchri
 tudinem in magno corpore aiunt. Non ab re igitur delectori suo
 Pyrrho dixisse ferunt tu grandes elige ego eos fortes reddam Nec
 multum id tamen refert si caetera probitatis insignia coeant proceri
 ne sint an statura breuiore. Praestat enim uirium quam staturae ratione
 habere unde equites ro. binum fuisse cubitorum clari nec desunt au
 ctiores ut. C. Marium quom facultatem haberet deligendi exercitus
 ex duobus qui sub Rutilio quique sub Metello ac postea sub se ipso
 meruerant rutilianum quempiam minorem quoniam certioris dis
 ciplinae arbitrabatur militem praoptasse. Idem Marius declarat cos.
 militum agens delectum capite censos militiae affcripsit: quod genus
 hominum ab imperatoribus caeteris antea nunquam receptum fuerat: ar
 ma enim ueteres illi non nisi cum ingenuis hominibus cuiusdamque
 census & benemeritis partiri soliti sunt: iudicantes censum ad res be
 ne gerendas ut pignus esse. id autem ab. C. Mario praeter legem
 moremque maiorum: alii per ambitionem consulis: alii bonorum ino
 pia factum memorant: ueritus autem postea hanc militum electio
 nem in sui nominis sugillationem uerti posse: & ueluti capite censum im
 peratorem compellari eiusmodi militiae genus obliterandum du
 xit: & quanquam adhuc usque diem capite censum militem etiam nobi
 lem romana res publica deligendum egre tulisset: caelis autem serui
 libus & passorum casulis mancipiorum ut ita dixerim colluionem que
 dam deligere & tanquam ualidissimum robur legioibus suis adicere co
 acta est. Bello etiam punico secundo quom deessent qui scriberen
 tur: serui pro dominis pugnuros se polliciti in ciuitatem recepti sunt:
 & uolones quia sponte hac uoluerunt appellari eiusdem etiam bel
 li punici tempore infelicibus quibusdam praeriorum successibus con
 fectis: imminutisque romanorum legionibus senatus censuit: ut publice
 serui emerentur: proinde quattuor & uiginti milia seruorum em
 pta fuisse constat: hosque iureiurando adactos fortiter strenueque
 quoad poeni uexarent italiam laturos arma in castra transmisit: Ad
 Cannas quoque uictis romanis similem formam noui delectus in
 opia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo milia namque iuuenum
 ualidorum ex seruitiis prius sciscitantes singulos uellent ne militare

empta publice armauerunt: quinq; sex milia romanorū quæ in cæ-
 stris Hannibalis captiua erāt minoris redimi possent: maluit se res
 publica seruis in tanta tempestate committere in q̄ & pratextatorū
 plurimos arma tulisse & abdictorū & ultimo supplicio plectendorū
 sex milia etiam conscripta fuisse memorant. Sed post calamitatem
 apud Transimenum nocte cladis acceptam: libertini quoque in sa-
 cramentum uocati sunt bello sotiali cohortum. xii. milia ex liberti-
 nis conscriptarū opera memorabilis uirtutis apparuit aduersus gal-
 los. L. Furio duce quom latini qui a romanis subiugati erāt milites
 præstare nollent ex romanis tantum tyrones deleti sunt factaq; legi-
 ones decem: qui modus. lx. uel eo amplius armatorū milia paruis
 adhuc rebus romanis efficiebat Cæsarem quom milites in amisso-
 rum locū substitueret seruos quoque ab amicis accepisse & eorum
 forti opera usum esse comperimus: Cæsar Augustus ī germanis &
 illirico cohortes libertinorū complures legit: quas uolūtarias appel-
 lauit. Ac me putes hæc tantum contigisse rei pu. nostræ Boristeni-
 de oppugnante Zopyrione seruis liberatis dataque ciuitate peregrī-
 nis & factis tabulis nouis hostē sustinere potuerūt: Cleomenes lace-
 dæmonius quom mille q̄ngentis soli lacedæmonii qui arma ferre
 possent superfuissent: ex seruis manumissis bellatorū nouem milia
 conscripsit: Athenienses consumptis publicis opibus seruis liberta-
 tem dederūt. Cato Censorius eo item milite q̄squis ille esset sibi o-
 pus non esse aiebat qui ut intereundum manus ita interpugnandū
 pedes agitaret quique in stertendo q̄ hostibus in clamando lōgius
 sentiretur: Rursus hic se iuuenibus dicebat magis oblectari qui ru-
 bescerent q̄ qui pallore perfunderentur: Idem in pinguem q̄ndam
 acerbe maledictis inuectus e quibus enim ī rebus huiusmodi cor-
 pus ciuitati fructuosum fore putas: interrogauit cuius inter guttur
 & inguem cuncta sub uentris ditione posita essent: neque aliter mā-
 gnis atque præpinguibus dux ille thebanus Epaminūdas infestum
 se præbebat quippe qui & talem quempiam amouit exercitu: inqui-
 ens uix trib⁹ quattuor ue clypeis tegi eius uentrem: cuius magnitu-
 dine suam ipsi⁹ mentulam ne uidere quidem posset nimis similiter
 pingui homini & corpulento militi censores quondam equos adi-
 mere solitos legimus: minus idoneum scilicet ratos esse eum tanti
 corporis pondere ad equitis munus obeundum: Cæsar militē neq;
 armorum urbanitatē neq; a formæ dignitate: neque ab externorū

*Caesaris
Testamentum*

Caesar

Cleomenes

Cato

Epaminūdas

Caesar

LIBER

bonorum copia: sed a uiribus corporis tantum deligendum probat
 maiores suos credo secutus: uera enim illa Romuli proles agris uil-
 lisque exercitata ut firmissimis per ualida corporibus: sic ad militi-
 am quom opus esset semper fortissimos uiros & milites strenuissi-
 mos ex rustica plebe diligens prapofuit urbanæ utq; omnē uillam
 ortum ueteres appellant q; ibi qui arma capere possent oriretur: sic
 finitis quoq; belloꝝ operibus augendæ rei pu. causa urbes instituta
 erunt: quas uictoribus militibus pro eorū meritis assignarent & ab
 incolendo colonos appellauere. hinc etiam ciuitates a maioribus ci-
 uitatibus ueluti populorum examinibus conditæ coloniae nuncupā-
 tur. Sic Iulius Cæsar militem a colendo rure deductum intra stipē
 diaria mērita detinuit ueteranosq; in colonias dimisit. Diuus æque
 Augu. exercitus qui sub Antonio aut Lepido militauerant pariter
 & suorum legionum milites colonos fecit alios in italia alios in pro-
 uinciis quibusdam deletis hostium ciuitatibus nouas urbes consti-
 tuit quosdam a ueteribus oppidis deduxit & colonos nominauit: il-
 las quoq; urbes quæ deletæ a regibus aut dictatoribus fuerāt quasq;
 ciuiliū bellorum interuentus exhauserat: dato iterum coloniae no-
 mine numero ciuium ampliavit romana quoque res pu. quom ne-
 cessaria admodum esset militia in urbe ad uim ui hostium propel-
 lendam uixque fieri posset quo idē semper militiae munus obirent
 rem ut omnibus conducibilem in urbe retinuit: munus autē huius
 modi pro cuiusque hominis conditione intercapedine ac uicissitu-
 dine quadam curauit. Quappter & agricola quom uicissitudo &
 rei pu. necessitas aderat relictis agris ad arma pficiscebatur omis-
 soque agricolationis artificio quasi alius factus militabat rursusq;
 ad artificium redibat non ut miles uel belli dux sed ut artifex: nec e-
 rat illis pudor depositis armis angustia rei familiaris coactis agre-
 stē uitam repetere: ea namq; ætate ciuitatis pceres in agris uersaban-
 tur: & quom consiliū publicū fieri solitum erat a uilis accersabatur
 in senatum: quod usq; adeo uerum esse constat ut Attilium Seranū
 imperium populi ro. suscepturum dati honores serentem inuene-
 rint: unde & cognomētum postea aranti etiam illa quattuor sua iu-
 gera in uaticano quæ prius prata quinta dicebantur. L. Quintio
 Cincinato uiator attulit dictaturam ex qua obsessi cōsules & exer-
 citus liberator depositis fascibus rursus ad eosdē boues rediit buffe
 quusq; denuo factus est. C. item Fabritius & Curius dentatus, alter

Pyrrho finibus italiae pulso domitis Alter sabinis non minori indu-
 stria agros coluit quae strenue ac fortiter armis hostes quaesuit: Nec
 aliud de M. Furio Camillo multisque aliis romani generis memo-
 rabilibus ducibus ad hoc semper duplex studium uel defendendi
 uel colendi patrios quaesitos uel fines incubentibus coniectari: licet te-
 ste Lucano quom iquit: Paupertas fugitur totoque accersitur orbe
 Quo gens quaeque perit nunc logos iungere fines Agroꝝ & quon-
 da duris sulcata Camilli uomere: Et antiquos Curionu passa ligoes
 longa Sed ignotis extedere rura colonis: Quom distinctio honos
 que ciuitatis ipsius No alium deesset nec prima maioru cognomia
 no aliunde eni Fabios quae ab agroꝝ fossione sobios qdam non ince-
 lebres pmu dictos putant mutatisque geminis litteris fabios deinde
 cognominatos: uel a fabaru exactissimo cultu. Fabioꝝ enim letuloꝝ
 Ci. que cognominatione admittebant ut quisque aliqd optime ge-
 nus sereret. Sic iunioꝝ familiam bubulcum noiarunt qui bobꝝ ute-
 batur: nec solum semina ac boues sed scrofam etia & asina uiris no
 mediocribꝝ Tremelio & pncipi Corneliae gentis caeterisque corne-
 liis & scipionibꝝ cognometa praebuisse non e obscuru: Syluius de-
 nique a quo oes albanoru reges Syluii sunt uocati: non aliunde quae
 syluis & rure fuerat educatus: hoc sibi apud latinam gentem nome
 asciuit: & quoniam rusticae tribus laudatissime eorum qui rura ha-
 berent urbanae uero in aquas transferri ignominia esset desidia p-
 bro: ea porro ratione ut ex agricolis milites deligeretur factum ee
 reor: quoniam minime male cogitantes duratis ad omnem maloꝝ
 tolerantium membris & aestum & puluerem & frigora & niues pa-
 ti: uada fluminum traicere: celeribusque plantis montes superare
 aptissimi sunt. Adde quae deliciarum omnium ac uoluptatum cotem-
 ptores iure uidentur non multifacere oportere in bello cum tot la-
 boribus tantisque malis affecti liberentur. Nescio enim quo pacto
 fit ut is mortem minus reformidet qui laute minus uixerit. Neque ta-
 men inficiandum reor fortissimos ac optimos graecoꝝ romanoꝝque
 milites cum laude & dignitate ex urbibus ad militia fuisse delectos
 neque quia hi tunc non otio: non laegore: non desidia: non luxu: non
 umbris: non delitiis: caeterisque uoluptatibus infrangebantur pericula
 subire soliti ex infamia pudore & gloria cupiditate quales Home-
 rus aliquot ex ciuibus etiam facit ut Hectorem & Diomedem Ro-
 rei publi. regnique illius amplissimi salus ac fundamentum erant:

LIBER

Nostræ autem ætatis milites urbani & uernæ splēdido apparatu un-
 sti & nitidi ac urbium illecebris deliniti cum loci disciplina seueri
 or firmet ingenium aptumq; magnis conatibus reddat si man⁹ con-
 ferere debeant quom in leui armatura par⁹ habeant fiducia: in gra-
 ui minimum alacritatis crebro non tam ducibus suis cōferre ad ui-
 ctoriam q̄ hostes irritare ad prædam solent: unde & Hānibal quō
 apud regem Antiochum profugii causa diuertisset: facetissime ca-
 uillatus est: eaq; cauillatio huiusmodi fuit: Ostendebat ei Antioch⁹
 exercitum ingentem quem bellum po. ro. facturum comparauerat
 purpura: insignibus auri & argenti fortunæ apparatus florentē:
 inducebat etiam falcatos currus & elephantes cum turribus equita-
 tumq; cum frānis: monilibus falerisque profulgentem atque ubi
 rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabund⁹ Hā-
 nibalem aspicit. putas ne inquit cōferri posse ac satis esse credis ro-
 manis hæc omnia: tum pœnus illudens ignauiam imbelliamq; mi-
 litum eius pretiose armatorum plane satis esse credo romanis hæc
 omnia etiam si auarissimi sunt: nihil pr̄sus nec tam lepide nec tam
 acerbe dici poterat Rex enim de numero exercitus sui ac de existi-
 manda æquiparatione quæsauerat: Respondit Hannibal de præda
 tanquā ad eam huiusmodi homines expositi solcant esse: Doctus
 enī erat pœnus horridum militem ferro & armis fratum eē debe-
 re: nō cælatum purpurā auro atque argēto illumque insignium ar-
 morū apparatus prædā uerius q̄ arma esse utq; nitentia ante rē: sic
 deformia inter sanguinem & uulnerā uirtutemq; esse militis decus
 & omnia illa uictoriam sequi & ditem hostem quātuis pauperis ui-
 ctoris premiū eē: eos si deniq; milites Naso a militari re sua ne dū-
 arcet sed esse procul tanquā pestē & labem quādam iubet: q̄s eos
 credet ad robustā militiam admittendos nisi forte cum Dario uel
 Thrasone potius ad imitationē expugnandæ thaidis lenonū muli-
 erum ac spadonū agmine cæterorūq; qui ministri sunt uoluptatū &
 sordidi questus ac uilissimarum artium ueneri militiam suā deuo-
 uerit: Marte cōtēpto non solū cōtra Hannibalis: sed Catonis quoq;
 ac ueteris militiæ institutum: quod Lucanus breui quodam præco-
 nio his uerbis expressit: Hirtam membra cuius romani more qui-
 ritis inclusisse togā: hoc p̄fecto tantus auctor haud quaquā extulif-
 set: nisi durioris etiam togæ usus de q̄ritum cōsuetudine p̄cessisset
 Tales deniq; ex omni genere hominum deligi debent qui non uti

Samnites uibrent hastas ante pugnam quibus in pugnando nihil utantur: sed qui ipsis quibus praeluserint pugnare possint & ualeant

De delectu equorum Ca. IX.

Vnc quoniam de militum delectu abunde satis dictum est equorum ad pugnam deligendorum rationem & signa ineamus: per quae militiae incumbentes excellentis equi notas intelligant ne fallantur empturi & operam simul & impensam perdant. In ignauo hic probatur natura: moribus: colore: forma: & educationis loco. Natura probatur si hilaris: si lasciuus: & alacer si intrepidus. Si nouae rei haud quaquam terretur aspectu. Ex moribus qui ex placido & concitato mitissimus fit qui ex summa quiete facile commoueat uel excitatus festinatione non difficili teneatur hoc est honoris appetens cum temperantia ac pudore promptus cohortatione solum & ratione regatur. Alter e contra improbandus qui intortus & multiplex: inglorius: & contumax uix flagello stimulisque obtemperans nec habenis nec uerberibus coerceri potest: sed interequitandum calcitrat ac domitis frenis ne regi possit uiolentia equitem aurigamque suum mordet & in praecipit quo per se timuisset descendere: perturbat & rapit: quo fit ut si quando hostibus obuia sit eundem necesse sit equites aut postremos in agmine consequi aut eorum malignitate inutiles reddi: colores intermultiplices eorum mixtas facies hi duo tantum re uera potissimum spectandi: Cadidus quadam nitenti luce perfusus ex omni quoque parte niger intermixtus: Albus deinde nigris punctis interuenientibus & spadix glaucusque hoc est ex uerberantia & splendore ruboris quales sunt fructus palmae arboris non admodum sole incocti: unde spadici foeniciei nomen est. Forma deligetur ut si arguto & breui capite & sicco: pelle propemodum ossibus adhaerente: ceruice ardua & erecta: auribus breuibus & acutis: oculis magnis & prominentibus nigrisque siue fellineis id est quasi quodam splendore perfusis: naribus patulis duobus utrinque foraminibus quibus auras captare uberius faciliusque recipere animam possint: coma densa & in dextrum latus protendente: pectore lato: uentre substricto: paribus & exiguis testibus: rotundis clunibus: promissa cauda: mollibus altis erectisque cruribus pedibusque siccis: altis: concauis: atque rotundis: uniuerso corpore composito auriculatim distincto grandi sublimi erecto & in aspero loco ut

Xenophonti placet edicato. ut autem Satyrā inquit: Nempe uolū-
crem sic laudamus equum: facili cui plurima palma feruet & exul-
tat rauco uictoria circo Nobilis hic quocūq; uenit de gramine cuius
Clara fuga ante alios & primus in equore puluis.

Rationes gentium in deligendis ducibus Ca. X.

Electis militibus & equis ad pugnam idoneis quis potis-
simū illis præficiendus sit dux quarimus uoluntates & ge-
nium studia in his declarātes: iudæis alienigenam lex præ-
fici uetat ne auctoritas imperio religionis suæ cultū inuertat in aliis du-
ces & imperatores externi patria & natione nobilissimi reperti sunt
unde & ex oraculo ægyptiis dictum est ut auxiliatore hebræo contra
ethiopas uterentur Carthaginenses infracti bellis & cladibus mul-
tis exinaniti Xantippum Lacedæmoniorū regē cum auxiliis ducem
bello præfecerunt: qui fortiter ac strenue pugnantes romanos euer-
terūt tarentini gilippo duce & ipso lacedæmonio Athenienses uice-
re Galli Breno duce Britanno Italiam cepere. Roma insuper incē-
sa romanos tamen quos labore & industria armis quoq; ac bellicis
institutiis cæteris nationibus græcorum pace dixerim præfloruisse
constat multi opinione ducendi regendiq; exercitus in cælum extu-
lerunt. unde uir præcipuus Cynneas Pyrrhi legat⁹ quom Romā in-
grederetur regum patriam se uidisse testatus est: quam sententiam
uideo poetico illi nimium conuenire Excudent alii spirantia mol-
lius æra Credo equidem uiuos ducent de marmore uultus: Orabūt
causas melius cæliq; meatus Describent radio & surgentia sidera di-
cent Tu regere imperio populos romanæ memento Hæ tibi erunt
artes pacisq; imponere mores: Parcere subiectis & debellare super-
bos. Cæteræ in hac ipsa sententia pro se ne ipsi romani fauisse illi re-
perti sunt quōdo externos quorum uirtutem romanam rem creuisse
constat in supremos dignitatum gradus admisere. Sunt qui astru-
unt solas diuitias esse quæ ducum & imperatorum gloriam conco-
mitentur & illustrēt: quib⁹ deficientibus uolunt ac prædicant nihil
arduū: nihil magnificū & excellens geri posse. Sic perfas sic græ-
cos sic romanos non sine diuitiarum copia orbis terrarum potitos
esse. Alii putant ad laureas & triumphos habendos foelices dūtaxat
fortunatosq; duces semper præfici debere. Aiunt enim quæ diuitiæ
uel copię gentium romanos fere subactos aduersus Hannibalem

erexisset nisi Cornelium Scipionem fortunatissimum imperatorem
 qui illum apud Carthaginem relicta Italia solus fudit habuissent.
 Quid profuissent inquit alii carthaginensibus thesauri exuberan-
 tissimi aut exercitus amplissimi ad oppugnandam diruendamque tot
 annos Italiam nisi ipsum Hannibalem callidissimum audetissimumque
 belli ducem gentibus suis praefecissent Sic Epaminundam thebani
 Leonidam lacedaemonii: Themistoclem athenienses fortissimos du-
 ces sortiti sunt. Alii & qui tecum rectius sentiunt Sigismunde non di-
 uitias affluentibus: non fortunatis: non callidis et audentibus ducibus
 tantum. Ceterum ingenio atque animi uirtute praeditis decernenda in-
 peria summos credendos magistratus esse putant. Parum enim ait
 Cicero sunt fortis arma nisi consilium sit domi neque fortuna aut
 uiribus aut uelocitatibus aut celeritate corporum aut excursione aut
 saltu aut eminus hastis aut cominus gladiis tantum res magna ge-
 runtur: sed consilio magis: sed ratione sententia: auctoritate atque
 scientia: Quae omnia siue deorum seu naturae munere quom in te
 esse omnes intelligant praedicent admirentur Quid mirum si te ducem
 ad omnes bellorum euentus et magnifica quaeque conficienda uniuersa hinc
 inde deleget Italia: Quid de te autem reformident singuli refelle-
 reque palam audeant: unum hoc est. Aiunt enim quod tamen Epami-
 nundae: quod Sertorii: quod Caesaris: quod Augusti: aliorumque pluri-
 um et maximorum ducum proprium fuisse legimus strenui militis officio
 fungi: fortitudinis opera manu propria edere: ac sine ulla te exceptio-
 ne periculis nimis ingerere: quod quam gloriosum sit quam pernitiosum
 ad maxima & plurima bellorum munera obeunda quom consilio pol-
 leas: uiribus praestes: & cunctis tam ducibus quam militibus in utrius-
 que officii antecellat: tuo prudentissimo iudicio existimandum re-
 linquo. Rarissimum quidem decus: & quod inquit Crispus de Iu-
 gurtha: de te imperatorum nostri aui gloria omnium consensu di-
 ci potest. At sane inquit ille quod difficillimum imprimis est & in pra-
 elio strenuus erat & bonus consilio: & quoniam alterum ex prouide-
 tia timorem: alterum ex audacia temeritatem asserre plerumque so-
 let gloriosum nomen tuum non tam fortuna & opinio quam uirtus: &
 consilium circumferat periculisque obiciat. Caue itaque oro ac du-
 cis ac militis officia militis distinguas obsecro: Tu enim longe me-
 lius nosti quae sint ducis partes & quae militum fortitudo atque professio
 debet Quae seorsum a duce exigenda praestanda non sunt nisi forte

LIBER

cum summa necessitas incumbit: legimus fortissimum ducem Ma-
 rium puocanti ipsum ad singulare certamen Respondisse se si mo-
 ri uoluisset multotiens suspendio potuisse & sapientem non querere
 pugnam sed potius cogitare uictoriam. Ecce uirum gloriae cupidis-
 simum & romanum discernentem quid inter ducis & militis offi-
 cium interesset & reputante saepius ducem sine exercitu saluum eua-
 sisse quam exercitum sine duce Vides iclyte dixit Marium declinauisse
 singularem congressum quem nullum ferme militum legimus recu-
 sasse: ut eius exemplo discas quae sunt militis spernere & quae impera-
 toriae maiestati conducatur adimplere: quod si te pax mouet ob san-
 guinis ignobilitatem Marius: Audi de gente Cornelia Scipione non
 quemlibet sed illum qui uirtutibus suis Africani cognomen ade-
 ptus. Hic enim quom a quodam quae pax pugna foret argueretur ig-
 nauiae crimen: lepida responsione submouit inquit & enim recolo
 matrem me imperatorem peperisse non militem. Metellum quoque
 quom multi clamarent ut ipse singulari certamine cum Sertorio pu-
 uocante dimicaret: dux cum duce: & romanus cum romano: detra-
 ctantem uero pugnam ut ignauum aspernabatur: sed ipse Metellus
 haec dicentes merito contemnebat. Ducem etenim ut inquit Theo-
 phrastus non militis sed ducis obire mortem decet. Nec te moueat
 dux praecellentissime Sigismunde quae Alexandrum magnum lega-
 mus & imperatoris & militis impleuisse munus: sed memeto quae a prin-
 cipe rei mili. peritissimo atque probatissimo laudatus sit solum quae
 parua manu aduersus maximos exercitus steterit uiceritque & in ex-
 tremas mundi partes peruenerit pugnant ultra spem existimatio-
 nemque mentium humanarum: nam quae mariu promptus & pugna-
 cissimus fuerit quom & Gregarii militis laus sit gloriae illi principi
 non ascripsit: tantus iudex ac testis quantus Hannibal cum Scipio-
 ne conferens fuit. Neque Catilinam pessime factionis tibi imitan-
 dum proponas uelim de quo Salustius scriptum reliquit Intraea ca-
 tilina cum expeditis in prima acie uersari laborantibus succurrere ite-
 gros pro faucibus accersere omnia prouidere: & praeter haec imperato-
 ris officia quod militis est subdit multum ipse pugnare: saepe hostem
 ferire strenui militis et boni imperatoris officia simul exequabatur
 Alia quidem ratio est eius quod fieri debet: alia eius quod ille facie-
 bat. pugnabat enim desperatione plenus: postquam ut ille ait: uidet
 montibus atque copiis hostium sese clausum in urbe res aduersas

neq; fugæ neq; præsidii esse sibi ullam spem: optimū factu ratus i tā
 li re fortunam belli tentare statuit. Promittebat enim cuncta sibi si
 uinceret & desperabat omnia si uis hostium præuuleret: nā nec ego
 uelim te penitus non pugnare: sed tunc te manū conserere probo
 quō de summa re agatur: quom cuncta sicut optimum ducem de
 cet prouideris quom necessitas tulerit quom cuipiā ingenti pericu
 lo ut sæpe soles uideris occurrendum. Audi Craterum Alexandrū
 suum admonentē: Quanta libet inquit ille uis omnium gentium
 conspiret in nos impleat armis uirisque totum orbē classibus ma
 re consternat: inusitatas belluas inducat: tu nos præstabis inuictos
 & subdit: Sed quis deorū hoc Macedoniae columen accitus diutur
 num fore polliceri potest: quom tam auide corpus periculis afferas
 oblit⁹ tūc tot ciuiū animas trahere te in cassum: ac post plura quo
 cunq; iusseris ibimus obscure pericula: & ignobiles pugnas nobis
 deposcimus: Te metipsum ad ea serua quæ magnitudinē tuā capi
 unt: cito gloria abolefcit infordidis hostibus. Vides ne qua regu
 la ducis pugna limitetur: & ubi conueniat imperatore manus iniice
 re Et quid putas ne si quotidie te periculis obiiicies non aliquādo for
 tunam inuenire tuam Tragicum est iniqua raro maximis uirtuti
 bus fortuna parcit: Nemo se tuto diu periculis offerre tā crebris po
 test: quem sæpe transit casus aliquando inuenit. Noli itaq; in paruis
 ac minimis experiri fortunam: satis enim periculo tuo imo nostro
 quantum ad gloriam attinet Sigismunde te pluribus ostendisti: sa
 tis picentibus: satis etruscis: satis insubribus: satis latinis ac barbaris
 ducibus: satis amicis: satis deniq; hostibus te mortis omnisq; pericu
 li contemptorē: manū ac corpore strenuum & ad horrenda omnia
 quisquis casus imineat expeditum: Fauit deus nunc exhibendum
 prudentiæ temperamentum & cautionis modus: ut quæ gessisti cō
 silio & animi magnitudine: non impetu: non temere gessisse uidea
 re: deniq; corporis habitudo & integritas formæq; dignitas: nō mū
 ditiis culta: sed uirilis & pene militaris: ut Liuius inquit: Non nihil
 etiam ducibus solet conferre quæ si desit non usquequaque tamen
 expetenda est: uel quo minus militent aliis ue præficiantur omnino
 repudianda modo animo præstent & harum rerum quas modo di
 ximus cognitione uersentur. Iure etiam diui Traiani sententia mi
 litabant qui aliqua corporis parte debilitati uel minuti sunt: idque i
 multis fane urbis Romæ exterrarumq; gētium ducib; ē intelligere

Namque præter Marium præclarum ducem uariis laborantē legitimus: & Camillū quom prænestinos & thyrenos prælio uicit: senem pariter & egrotum & Iulium cæsare dictatore semel: atque iterum inter res gerendas comitali morbo correptum. Quod quoque Cicero nē magni Ciceronis fratrem tenuissimæ ualitudinis multa: & grauius bella sub hoc duce in Gallia prudenter ac perstrenne administrantē Apud lacedæmonios nec minus Lysandrum: sæpenumero uim morbi ac magnitudine mentis uiribus & corporis destitutum Agesilaum quoque eorum quoddam regem Claudium pinde summam an eum rei præficerent diu multumque deliberasse denique statuerunt satius esse ingressu regem quam imperio regnum claudicare utque Syllam & Cottam non obscuros sane duces eo habitu fuisse naturæ perhibetur quod uno tantum testiculo nati memorentur. Sic Sertorium: Oratium Coclium Philippum Antigonum & pœnorum ducem Hannibalem qui omnes maxime bellacissimi fuere: altero non testiculo caruisse sed oculorum alia fideles tradunt historiæ. Quo autem ad formam dignitatem spectat Scipio Africanus & Iul. Cæ. & si pro corpore fuerint: breui tamen Antigonus Alexander Macedo & Augustus nec tamen eorum magnitudini breuitas nec breuitati magnitudo obfuit nec detraxit famam: & ad tumulum Archemori dum ludos solennes Græcia celebraret Tydæum capaneo præstitisse poetico præconio percelebre est: a quo humili admodum statura & exigua thebanos omnes certaminibus longe superatos fuisse traditur. gerendæ igitur huius rei dignitas & summa merito illis traditur: quibus explorata sint omnia quique consilii auctoritatis scientiæ: multarumque rerum gestarum titulis illustrati præsentibus non modo prouocent ad uictoriam: sed eorum commemoratione posteros imitatione succedant.

Agminis siue incedentis exercitus ordo secundum gratiam romanamque disciplinam Ca. XI.

Uperest nunc agminis hoc est incedentis exercitus ordo circa quem summa imperatorum ac ducum uersanda consideratio est: quom sit parium impariumque rerum sua tribuenda cuique loca dispositio: qua sprete neque miles neque imperator quicquam ualeat explicare: quom pedes equitem: peditemque eques si sint promiscui sæpe numero se præpediant: ac ueluti ex theatro confuse abeuntes se inuicem afflicent atque opprimant. E contrario uero ubi sit rite dispositum agmen: suoque quidque ordine locatum sine trepidatione

Imperator uictoriam ab omnibus optatam promittet. De hoc itaq̄ ipso breuiter a nobis secundum græcam rationē primo differendū est: ab romana traditione deinde sumentibus. Quom igitur ciuitas in tribus distributa sit: ex his Decuriones primum: de cuius tribuni sententia ex ipso iuuentutis flore deligendi sunt: ex his qui ætate & prudentia qui pulchrum aliquid & gerendi & audiēdi studio flagent: hos anteire oportet. Post hæc totidem deligendi sunt ex his qui ætate & prudentia maxime antecedant: qui postremi in ipsis cēturiis collocabuntur. Decurionum uero ordo ob has præcipue causas pbatur q̄ qui priori loco collocati sunt oēs principes fiunt: quō que in dignitate sunt magis q̄ quom priuati impositum sibi esse existimant præclari alicuius facinoris gloriam quærere. Deinde quom quidpiam agendum instet efficacius est magistratum imperium q̄ priuatoꝝ primorū etiam manus promptiori alacrioriq̄ se animo offert: Si quidem a fronte periculum ingruat quom eam minime lateat eum locum suæ uirtuti creditum esse. Et postrema si q̄ a tergo maior uis premat quom eam haud quaquā etiam fugiat deserre ordinem turpissimum esse: qui etiam postremum agmen ducit hunc omni laude cumulatū uirū esse cōuenit. Si enim præstati uirtute erit quom tēpus instabit: iubēs in hostem innadere prioribꝯ uires adiiciet: Sin rursus pedē referre opus erit prudenter abducēs suos p̄fecto magis seruabit incolumes: & hic secundum græcorū rationemq̄ agminis ordo. Secundum romanam autem eiusmodi erat. Namq̄ auxiliares leues et sagittarii præibant primo ad festinas hostium incursiones coercendas utq̄ suspecta insidiis loca scrutarentur: post hos uiarum scrutatores qui aggerum maligna corrigerēt: syluasq̄ præciderent: ne perplexo itinere fatigaretur exercitus: deinde sua superiorūq̄ sibi rectorum impedimenta ferentes & defensionis ergo plurimi cum his equitum: post quos princeps ipse equitatus peditatusq̄ hos postea sequebātur: qui remouendis urbibus machinarum ac reliquorum tormentorū genera deferebant. Chiliarum chi deinde atq̄ præfecti & post hos circa aquilam cætera signa militaria: postque serui singulorum ordinum cum peditatu erant agminis postrema multitudo mercenaria quam armorum actores sequebantur: & armati equites peditesque non pauci. Cæterum pro tempore & causis occurrentibus Iul. Cæsar octo legiones hac ratioe & ordine intereundū disponebat quom hostem cominus sentiret: sex

legiones expeditas præponebat post has totius exercitus impedimēta inde duas legiones quæ minus firmæ ad dimicandum putabatur ut agmen clauderent præsidioq; impedimentis essent: minoribus autem expeditionibus tres legiones expeditas præmittebat deinde impedimenta: nouissime legionem unam quæ agmen clauderet: Ita quædrato fere agmine incedere ubi hostis ab omni parte suspectus eēt Et hæc de agminis dispositiōe secundū utranq; disciplinā dicta sint

Acierum instruenday uaria ratio Ca. XII.

Acetum si conflicturæ coeant utriq; hostium copiæ primum optimi & sapientissimi ducis munus esse uidetur constituere atq; disponere qui prudēter fideliter strenue ac uiriliter hostem inuadant Quod si omnem ciuium equitatum celeriter ad mille equitum numerū cōpleri necesse sit: ad ducētos præterea peregrini constituēdi sunt equites & inter ciues collocandi: hi enim adiuncti uidentur mihi & firmiter uniuersum equitatū præstare: & magis emulatione quadam ad laudis & gloriæ cupiditatem incendere ut certatim se inuicē uirtute superare nitantur. Nec uero me præterit lacedæmonios rei militaris pitissimos bellicosissimosq; tum primum equestri gloria maxime clarere cōpisse: quom peregrinos equites asciuerint: & in aliis quoq; belloꝝ euentibus diuersisq; nationibus constat peregrinas copias magnū sibi & præclarū nomē peperisse: usus enim ad promptitudinem plurimum cōfert: uidetur præterea peditatus equitibus adiunctus ad rē gerendam efficacissimus esse: maxime si his hominibus constituatur qui hostibus infensissimi sint: Sunt qui putent pro ratione acieꝝ illud Nestoris apud Homerum esse qui iubebat per tribus atq; partes eorum cohortes aciesq; græcorum coordinari ut & tribus tribubus & pars parti auxiliaretur: satius & salubrius alii censent amatorem iuxta amatum collocari debere: nam ordo secundum tribus non multum rationis in periculis habet: uerum si cuneus ex amicis inter se amantibus existit indissolubilis & inseparabilis ad perferendos iuferēdosq; ictus efficitur: Quom hi amatorum mirabili amore ferrea & adamantina ut ita dixerim cathena teneantur & sacram ut aiunt cohortem efficiant: quemadmodum Sesoosis in Arabiam ut ante diximus: quom eorum qui eadem die geniti qua ipse simulq; nutriti erant exercitu

a patre missus: atque in hoc quoque ad primos ictus sustinendos sunt
 qui suos cohortentur & eo ipso superiores se putent quo non inferi
 ores in occursum primo reperiuntur: hac arte siue ratione usus Pom
 peius farfalicis in campis: acies enim ab equo animaduertens ut ho
 stes nouit cum silentio congregandi tempus ex ordine expectare:
 suumque exercitum sine strepitu non esse: immo turbulentum & ipe
 ritia tumultuantem extimuit: ne in ipso pugnae initio penitus dissol
 ueretur: unde quom utriusque concurrendi signa danda essent: acierum
 primos monuit ut in locis suis starent & densa confertaque manentes
 serie hostilem incursum accitus donec intra pili iactum essent soli
 diffime exciperent: Quae quidem in re si Lucano creditur: steterit
 licet ordine certo infelix acies Caesar tamen errasse Pompeium asserit. Pla
 garum enim ictus impetu cursuque illatos subsistendo restingui in
 quit: feriendo enim & initio configendo magnas vires impetu & cur
 sibus adiici: & animos perinde ac flatibus excitatos omni ex parte suc
 cendi. Caesar itaque quom sinistram Pompeii cornu conspexisset
 tot munitum equitibus timens armaturae splendorem quinque siue
 sex ut alii ferunt obliquas post signa cohortes: quibus cum orbem
 terrarum congressus est e legionibus eductas legioni decimae a ter
 go locauit: iussitque eas quietem agere: hostibusque ignotas esse.
 Sed quom irrueret equites admonuit: quod neque ut solitum esset
 iacerent pila: festinarentque quemadmodum robustissimi ad per
 stringendos enses: sed ferire eos altius iussit oculosque frontesque
 hostium ad uulnera impetere: Non enim permanuros eos fulgē
 tes floridosque insultatores inquit neque contra ferrum inspecturos
 in oculo illatum illos iuuenes parum bellis ac uulneribus assuetos:
 hoc itaque impetu hac acierum serie ratione & ordine instruitur utriusque
 acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit:
 fuerunt autem peditum .xl. milia: equites in sinistro cornu .cccccc.
 in dextro: ccccc. Praeterea reges multi senatores equitesque ro. plu
 rimi absque leuis armaturae magna copia. Ca. similiter octuaginta
 cohortes triplici ordine disposuit: cui fuerunt minus .xl. M. peditum:
 equites mille. His explicitis obsecrantibusque militibus Ca. pugnae
 signum dedit: erat forte in exercitu eius. C. Crastinus qui priori te
 pore honesto gradu sub Caesare militasset: tunc uero non militiae
 sacramento quo solitus erat: sed iure quodam amicitiae euocatus ad
 rat uir bellica fortitudine memorabilis: Caesaris namque contione

LIBER

intellecta & ut ab his utrisque signa dari uidit : a sacri uultu e Cæsaris phalange pcurrentes : sequimini me inquit manipulares olim mei & imperatori nostro quam debetis operam exhibete ultimū hoc prælium est : quo peracto ille suam dignitatem : nos nostram recuperabim⁹ libertatem : Dehinc uersus in cæsarem : faciam inquit hodie imperator : unde uel uiuo mihi uel mortuo gratias agas : hæc dicens in hostes irrupit : eumque delecti milites circiter centumviginti sua sponte persecuti sunt. Erat nempe ut aliqui tradidere : nec dissimile ueri est quidam utrinque in ipso pugnae principio pitus torpor qui strictos iam gladios contineret quom germanis suos fratres ab aduersa acie : patres filios & parentes filii uiderent : donec crastinus hic præcipitanti rabie uocem tolleret : pilumque torqueret : itaque prælium coeptum est quod nisi huius furor hominis acies miscuisset : poterat fortasse duobus ipsis patientibus circa romani imperii humanique generis excidium mutua pietate componi. Sed pro dolor inuentus est qui cæsarem ipso differente pperaret : imperiumque supremum irreparabili clade pterreret. Steterunt enim acies ante magno ordine utrinque & bello coepto quom aliquandiu equis uiribus hinc inde dimicarentur. Et Pompeius multitudine fesus ad circūueniendum cæsarem equitatum effunderet : ab utroque cornu cæsar suis equitibus quos intentos in hanc rem fecerat subito signum dedit : Qui dicto citius in effusos facto impetu : uere illos effuderunt ac dare terga coegerunt : Et secuta est equitatum ardentissima legionum adeo conglobata ut quasi una manus omnium uideretur. Accessit & magni instar exercitus Cæsaris ipse ubique praesens utrunque simul exhibens & fortissimi militis & summi ducis officium & feriens & exhortans : Dux ex omnibus illius per omnia discurrentis uoces annotata litterisque mandata : ferox altera. Sed ad uincendum utilis miles faciem feri : altera autem pia : & hanc licet ad iactationem Cæsaris compositum in hunc modum Florus dicat : Miles parce iam ciuibus : Pompeio tamen interhortandum tribuit Eutropius. Illa enim ut Floro assentiar Cæsaris uincere satagentis hæc eiusdem uicentis seu iam uictoris miserentis uox fuit : illa in medio praelii ardore ac iam uictis & in fugam uersis hostibus usus est : ille etiam pie non consentaneus actus fuit quod cuilibet suorum uni hostium quem optasset uitam dare permisit . Nec minus ille qui in tanto conflictu nullus inuentus est nisi armatus in acie cecidisse : Pompeius turbatis ac territis

suorum ordinibus tantæ ruinæ molem nec sufferre ualēs nec attollere
 tanq̄ insano attonitoq̄ tātū similis abiicit pond⁹ iperii seq̄ in castra
 recepit: nimis illi quod de alio est carmini conueniens: Iuppiter ip̄e
 pater currus exterruit altos Aiacis stetit ille amens clypeumq̄ tumē
 tem Tergore septeno post terga immania iecit Hincq̄ oculos uol-
 uens mœstus se auertit ab armis. Hæc ubi igressus est castra tādū
 secum tacitus perstitit q̄ diu conflagando plurimi cum fugientib⁹ si-
 mul in cædem corruissent: ruptoque silentio tandem uocem hanc
 unicam emisit: Ergo ad cōgressum aliudque nihil locut⁹: surgit ue-
 steque sumpta: præsentī cladi accomodata castra excessit: seque fu-
 gæ credidit: nō tā uiuere cupiens q̄ metuens mori ne secū reliquæ
 legiones in cassum traherētur: quo submoto nemo amplius in acie
 stetit: sicq̄ uniuersus Pompeii fugit exercitus: cladesq̄ ī castris per
 magna facta ministroꝝ eorūq̄ qui cōtubernia defenderent: & quāq̄
 facta cæsoꝝ ratione milites tantum ad sex milia cecidisse clarissi-
 mus testis sit Asinius Polio qui tunc cum Cæsare militauit. Cōper-
 tum est autem per alios nobilissimos auctores de legionib⁹ & equi-
 tatu Pompeii. xv. M. cecidisse. nam exterarum gentium & auxilio-
 rum quæ ex magna orbis parte cōfluxerant: innumerabiles strages
 fuit: & eorū qui uagi & inermes nullo ordine ad satietatem cædētū
 sunt oppressi. Eorū uero qui deditioe in potestatem Cæsaris uene-
 rant numerum. xxiiii. M. & eo amplius fuisse litteris traditum ē: si-
 gna militaria centum octuaginta & lxxx. aquilæ. Inter cæsoꝝ fuit
 Crastinus ut dictum est ardentissime dimicans: quē Cæsar eo præ-
 lio mira uirtute rem gessisse & de se optime prædicauit: atq̄ ita ut
 prædixerat uel mortuo gratias egit. Pompeianorum enim multos
 quom̄ strauisset in cōfertissimam aciem inuectus unius gladio p-
 ora illi ad oppositum latus adacto perfossus occubuit: notatumque
 oris uulnere oris impetum punitum uitiōe iustissima periit. Domi-
 tius is qui ad cōfinium captus fuerat ac dimissus ex his qui Cæsaris
 partes secuti non nisi ducenti milites sunt desiderati: Centuriones
 xxx. uiri excellentes: Mirum dictu romanis ab utraq̄ parte pugna-
 tibus eam fuisse cladis imparitatem: sed puto diis placuisse ut Pom-
 peium sua illa uetus fortuna relinqueret: Pyrrhus in instruēda acie
 apud Asculum Homerici uersus sententiam insecutus fertur: quo
 equidem minus bellicosi in medio collocantur: Elephantos & equi-
 tatum omnem in subsidiis esse iubens. Xantippus lacedæmoniorū

rex in auxiliū aliquādo euocatus a Carthāginensibus quos romā
 ni saepenumero p̄triuērāt: inspectis p̄cnoꝝ copiis atque in campū
 deductis: quom̄ in p̄cunctādo quemadmodum romani secum pu-
 gnando semper superiores euasissent: p̄cepissetq̄: ac errata subin-
 de quibus res eoꝝ subuersa forent q̄si disciplinam quandam aperi-
 ens edocuiſſet in instruenda acie: sic equitum: sic peditum: sic ele-
 phantium ordinem disciplinamque digessit ut qui modo ne con-
 spectum quidē romani exercitus sustinere possent ultro iam postu-
 larent ut ad hostes ducerentur. Cognito igitur militum ardore car-
 thāginensium fortunam p̄lii ratus Xantippus aduersus romāos
 carthāginensium acies sic instruxit. Prima enim fronte elephantes
 constituit: paulo post urbanam multitudinem dextro ac laeuo cor-
 nu: deinde mercenarium militē ueteranorūq̄ robur distribuēs ex-
 peditos quosq̄ ac celeres utrinq̄ inter equitum alas certare iussit: E-
 contra utq̄ solidam romanorum aciē perspexisset qui aduersus ele-
 phantes ex omni exercitu expeditos & delectos opposuerant: mul-
 ticipicq̄ subsidio firmauerant: equitatu in utroq̄ cornu diuiso ne ab
 elephantis perrumpi agmen posset. Xantippus quo romanorū aciē
 labefactaret circūire equitatum ac extremos a tergo laceſſere iussit
 hoc quom̄ pluribus in locis faceret: ac legiones romanā necessario
 extra equites conuersa illis resisterent ac propellerent: interim rare-
 facta acies ac disiuncta ab elephantis perrumpitur cōfligiturq̄ quo
 in cōflitu. xxx. romanorū milia cecidere. Regulus dux eorum cū
 quingentis interceptus & duo milia in clypeam urbem fugata sunt
 Hannibal imperator maximus directa acie ad cānas milites fortio-
 res bellicosioresq̄ in extremitatibus disponens ipse cum debiliori-
 bus medium: ubi multi ex fortibus & strenuis uiris p̄erant: tenu-
 it sexcentos deinde equites numidas transfugere iussit: qui ad fidē
 faciendam gladios & scuta romanis tradiderunt & in ultimū agmē
 recepti ubi primum concurrī cōpit strictis minoribus quos occul-
 tauerant gladiis: scutis iacentium assumptis romanorum aciem ce-
 cidere. Ad hoc etiam miscendarum acierum discrimen: Scipio ad-
 uersus Hannibalē in terra Aphrica quom̄ ordinaret exercitū hasta-
 tos prima fronte locauit: principum deinde cohortem: quam quidē
 triariis deniq̄ clausit: nec densas suorū acies instruxit: sed quodā in-
 teruallo distantes quo elephanti recepti absque ulla suorum permi-
 xione ac ordinis perturbatione transmitti quirent. Velitum etiam

plurimi præsto erant iussi in ipso belluarum impetu eorum terga dex-
 træ læuamque latus telis confodere: equites deinde distinxit in cornua
 & cum italibus equitibus Lælium ab læuo Massinissam uero numidum
 instructum dextro cornu opposuit: quæ ordinatio magnam sibi pe-
 perit uictoriæ laudem. Hannibal uero e contra cum decernendum
 sibi necessario esset & ad illud supremum gloriæ certamen quo nul-
 lum unquam perniciosius: nullum magis terribile uel memorandum
 quoque quom uel omnium gentium imperium: uel perpetuum ser-
 uitutis iugum suis fore uideret. Ex Scipionis hostis sui sententia om-
 ninimque qui armorum uel militarium rerum gnari erant id laudis
 affectus ut suorum cohortes mirabili hastu & diuina potius quam huma-
 na ratione disponderet: elephantos enim octuaginta tremantes in ter-
 gaturres militibusque refertos habentes in prospectu romanorum
 exercitus præsepsit ut inde suo terrore impetu atque ui hostium ad su-
 os tanquam clypeus & murus æneus accessum prohiberent auxili-
 aribus gallis lyguribus mauris atque balearibus ante pœnorum su-
 orumque ciuium cohortem: Deinde subsequentibus ne mercenari-
 is diuersarum nationum militibus quos non fides: non patriæ pietas
 ulla fortes ac strenuos redderet: fugiendi facultas daretur: utque pri-
 mo post elephantos loco positi pugnae impetum admittentes extin-
 guerent: tum suorum ac macedonum multitudinem ut integri cum
 fessis hostibus pugnando uictores euaderent. Italicos uero & Bru-
 cios tanquam infidos quæ mœsti coactique magna ex parte terra Ita-
 la excedere imperium ducis & castra sequerentur in postremam sum-
 mouit aciem: ad suos postea quom ambo se duces utrinque recepissent
 hortarenturque uariæ & ignauiae notas & præmia militibus præpo-
 nerent: interim ad initium pugnae classica romanorum cecinere tanto que-
 dem omnium clamore ut elephantum quos primo agmine anxia tanti
 ducis cura in præsidium locauerat fortuna consilium peruertente in su-
 as acies redirent: impetuque suo loco adeo turbarent ut equitibus in
 fugam uersis primam tantæ ruinae tantæque stragis causam præbuisset
 Equitibus enim imminuta pœnorum acies: pedes in hostes concurrere
 primoque nixu loco moueri contigit: hos ut motos romani sensere
 partim sese ad suos recipientes ac terga dantes carthaginensium aciem
 adorti sunt. Re autem bene ac feliciter gesta tot iam fugatis equiti-
 bus: tot elephantibus fuis: primisque ordinibus in secundos iam pul-
 sâ interpugnandum Laelius ac Massinissa qui pauloante pedem

LIBER

referentes aliquātis per pfugos insecuti fuerant opportune redeun-
tes & quidē equites hostilis exercitus quotquot supererant a tergo
incurfant: isq̄ quasi inopinatus impetus hostilē impetum acie tanta
compleuit formidine ut ancipiti undiq̄ pugna circūuente funderē
tur caderētq̄ nullo pudore nulla reuerentia tanti ducis ualēte fu-
gam sistere. Et quanquā sane ab utroq̄ ipsorū ducum & ab aliis sē
penumero maiores alibi strages æditæ sint: grande tamen præliū ī
primis meritoq̄ seu ducum claritate seu gentium potentia seu mili-
tum uirtute seu ancipiti cæsorū discrimine seu denique uictoriæ ef-
fectu inter illustria referendum: quom auctore etiā Floro non fue-
rit maior sub īperio ro. dies q̄ ille quo hæc gesta sunt. Ex carthagi-
nensib⁹ & sotiis. xx. M. & eo ampli⁹ hac in pugna cecidere totidem
fere capti: signaque militaria. C. xxxii. cum elephantis. xi. interce-
pta. Romanis uero qui superiores euasere nec incruēta uictoria fu-
it: decē nanque milia p̄iere. Dux autē ipse Hannibal mæstus & eq̄
tibus paucis ad modum comitat⁹ hasdrumentum id oppidi nomen
est fuga se cōtulit singula tā ante prælium q̄ in prælio quæ quēli-
bet magnanimum p̄ncipē decet p̄usquam inde abiret exptus: Car-
thaginē patriam deinde suam p̄fect⁹ uel reuocatus coram p̄mortu-
bus & summatibus urbis se nō prælii modo: sed belli uniuersū glo-
ria inferiorē euasisse & a Scipione uictum & superatum esse. no ut
it inficias Cornelius Scipio cognomento Aphrican⁹ aduersus Has-
drubalem p̄cnorum ducē in Hispania bellum gerens & p̄ aliquot
dies nō quo dimicaturus esset ordine duxisset exercitum ac hostes
pari ordine seruato p̄ficiscerentur eodem die quo man⁹ conferere ī-
stituerat instructionis mutauit ordinem & quibus ipse praualebat
infirmissimas hostium partes una acie aggressus facile fudit Theo-
genes Atheniensis quom exercitum megaram duceret petentibus
acierum ordinem: respondit ibi se daturum deinde clam eq̄tes præ-
misit: eosq̄ hostiū specie īpetum in sotos retorq̄re iussit: quo factō
tanquā ad hostium occursum præpararentur p̄misit ita acies ordīa-
ri ut quo quisq̄ loco uoluisset cōsisteret: ut iertissimus quoq̄ quisq̄
retro se dedisset: strenui autē in fronte p̄siluissent ut quēq̄ inuene-
rat stantem ita ad ordinem milites prouexit. Adderem his ego Ar-
cturi regis placita cuius apud nos nescio q̄ uerax: sed noua utique
& ob id ipsum suspecta mihi est fama: & quanquā historiis misce-
re fabulas nihil sit aliud q̄ mendatio ueri fidē īminuere: eius tamē

hac in re gesta uel quae geri potuerunt conducibilia plurimum non
 siluisse equidem quae affirmasse maluerim. hic enim in acie ut aiunt in
 situenda peditatum quidem omnem per se ponebat: equitatum quoque
 Quomodo pedites pugnam iniissent equites superuenientes aduersam
 aciem dissipabant. Praeter hos autem seorsum quosdam manipulos
 militares collocabat: qui praelio feruescente superuenientes hostes
 impeterent. Ita cum fessi integris a tergo urgerentur suo comento
 nunquam non uictor in omni praelio fuit Alexander peditatum in me
 diam aciem coniecit: equites a dextro laeuoque cornu disponens. Idem
 aduersus Archelaum quomodo hostium copias multitudinemque uerere
 tur uirtute autem suorum fideret: aciem in omnem partem spectantem ordi
 nauit ut circumuentis undique pugnandi facultas esset. Hic idem ali
 quando omnibus ad pugnam structis quomodo praetores militum in
 terrogassent ad haec aliud ne quicquam iuberet: nihil respondit nisi
 ut barbae Macedonum abraderentur. Parmenone uero admirante
 an ignoras inquit ansam in praelio nullam esse quam barbae meliorem.
 M. Antonius aduersus parthos qui infinita multitudine sagittarum
 exercitum eius obruebant subsidere suos & testudinem facere iussit su
 pra quam transmissis sagittis sine militum noxa exhaustus est hostis:
 Quod si hostilis acies insolubilis sit ut plerisque mos est: scutorum te
 studine cuneos insolubiles efficere inuenti sunt. Aliquando inuenes
 militiae romanae qui supra insilirent & scuta manibus euellentes de
 super uulnerent. Scipio Aemilianus ad Numantiam non cohortibus
 tantum sed Centuriis sagittarios & funditores interposuit. Fuit et mi
 rabilis romanorum aduersus latinos: latinorumque aduersus roma
 nos in omnibus pene par in instruenda acie ratio: cum equis ante
 omnia utrinque uiribus eodem animorum ardore hisdem militari
 bus institutis eodem armorum genere congruentes: milites militi
 bus: centuriones centurionibus: tribunos tribunis compares colle
 gissent: Quomodo in unum manipuli plures coissent plures hastati
 & scutati & principes antepilarii uexillarii triarii & rorarii & accessi
 hisque omnibus quomodo munitus esset exercitus hastati omnium primi
 praelium inceptarunt: qui si hostibus pugnando inferiores redde
 bantur ipsi sese ad suos recipientes a principibus excipiebantur: tuncque
 principes qui dicti sunt decernebant & subsequabantur hastati: quod
 si a principibus quoque infeliciter dimicatum esset ad Triarios
 qui postremos claudebant pedetentim referebantur: qui quomodo in

LIBER

acie tertio ordine extremis subsidio locarentur consurgētes hostes
 incessabant hi quanq̄ spei nihil suis post relinquerent: hostibus ta-
 men formidinis plurimum afferebant: quom̄ uelut fusos profiga-
 tosq̄ hostes insecuti: & uictoriae compotes inopinata ex templo aci-
 em scutis & hastis horridam munitamq̄ & militum numero auctā
 intuerentur: instructis itaque sicut ante dictum est ordinib⁹ aduer-
 sus latinos romani in aciem processere & Manlius & Decius eorū
 dextro ac læuo cornu præfuere: Adiectum est aliquid romana dis-
 ciplina per. Q. Neuium Centurionē ī exercitu Fuluii Flacci pcos.
 contra campanorum multitudinem ad instruendam aciē præter eā
 quæ est ex equitib⁹ peditibusque pugna lecti nanque agilitate cor-
 poris iuuenes leuib⁹ armis tecti galeiculis gladiis ac septenis
 hastis quaternorum circiter pedum armati post terga equitum in-
 sidebant & cum ad hostē uentū erat equis desilientes hostē ex impro-
 uiso confodiebant: uelites ipsi huiusmodi pugnatōres appellant Sā-
 nites præter ceteros belli apparatus ut acies sua fulgeret nouis armo-
 rum insignibus fecerunt: duo nanque illis exercitus erant: & scuta
 alterius auro alterius argento calata spongia pectori tegmētum &
 sinistrum crus ocrea tectum galeæque cristatæ quæ speciem ma-
 gnitudinis corporum adderent: tunica auratis militibus uersicolor-
 res argentatis linteæ: quibus apparatus formidinis plurimum &
 terroris aduersæ parti redderetur: Fidenates & Fasilici Veientes itē
 & Tarquinienses quia pares armis non erant ad terrorem in acies
 hostiles mouendum cum plurimis suorum noua acie irrumpente
 & inaudita & ante id tēpus inusitata in habitu sacro sacerdotis faces
 & angues fanatico uelut instructa cursu præferentibus romanorū
 pari modo aciem exterruere: Scitiæ gentis Amazones exercitum
 ad pugna ingressuræ tegmenta corporū p armis habuere serpētum
 magnorū coria quorum & quidē præter fidem ingentium copia in
 Libya superest: utebantur longis ensibus: hasta & arcu quo non so-
 lum ex aduersum pugnantēs uulnerabantur: sed fugiēdo feriebāt
 insequentes. Aduersus Carolum quoq̄ in hispanis Arabes mirabi-
 li arte in instruēda acie usu perhibentur equitatu nanq̄ in acie dire-
 cto Arabes contra larnarum insuetam faciem obiicientes simul &
 tympanorū strepitus cōcitantes equis pauefactis equitatum omnē
 pepulerunt: nec fuit resistendi facultas donec equorū facie uelata au-
 ribusque obturatis milites rigidis personarū simulacris repugnaret

Baleares tribus fundis quique in praeliis armantur una caput cingunt
 altera uentrem. iiii. in manibus gestatur in praelio multo maiores la-
 pides quam reliqui ita iactant robuste ut ab aliquo tormento lapis uide-
 atur emissus in urbium expugnatione lapidum iactu eos qui desu-
 per ex propugnaculis tuentur moenia uulnerant: in pugna uero scuta
 galeas omneque armorum genus confringunt: tantaque uis ac peri-
 tia his est ut creberrime grandinis modo in aduersam partem & propin-
 quantem iam terrae classem effusa intrare portum sinant neminem: quod
 cunque enim uolunt lapide missili facile contingunt. Nec est quod
 gentis huius quisquam certissimos miretur ictus quom haec sola ge-
 nis arma sint idque unum ab infantia studium: nam cibum puer a ma-
 tre non accipit nisi quem ipsa monstrante funda percussit Trogodite
 ethiopum gens tantae uelocitatis quom sint ut feras cursu pedum asse-
 quantur: in aciem arma haec ferunt: hi scutum ex corio crudo bouis
 rotundum & ferratam clauam: arcus alii lanceasque nec ut graeci ob iram
 aut ambitionem: sed pabuli gratia bellantur inuicem in eorum concer-
 tationibus primum iactis lapidibus quoad aliqui uulnerentur con-
 certant cum arcu quo admodum exercitati sunt pugnantibus mutuis
 uulneribus cadunt eorumque certamina dirimunt quae aetate praecedant
 foeminae quibus nullo periculo in medium prodeuntibus: nefas est enim
 has illo pacto ledere: ex templo a certamine cessant Mace qui cir-
 ca Syrtes habitant inter caeteros libyos quom sint corporibus etiam
 agiles: patria uero ut plurimum plana: neque ense neque galeis neque ali-
 is armis interpugnandum utuntur: tantum ferunt hastas lapidesque
 in uasis ex corio factis delatos cum his certantes tum in congressu
 tum etiam abeundo primo ferire hostem conantur ad cursum & la-
 pides recte iaciendos longo usu edocti: ergaque externos nullum ius
 nullam omnino fidem seruant. Germani acies suas rhedis circun-
 dare soliti sunt ne cui spes in fuga relinquatur hisque impedimenta im-
 ponunt: Idem equestrem aciem sic struunt equitum quot milia le-
 tissima: suntque totidem numero pedites uelocissimi & fortissimi
 quos ex omnibus copiis singuli in singulos salutis suae causa dele-
 gerint. Cum his in praeliis uersantur & ad eos se equites recipiunt
 hi si quid sit durius concurrunt: Si quis grauori uulnere admissio
 equo deciderit circumsistunt: si quo sit longius aut celerius recipien-
 dum prodeundi tanta est celeritas horum exercitatione ut iubis e-
 quorum subleuati eorum cursum adaequant. Celtiberorum quidem

scutis leuibus certant alii rotundis umbonibus magnitudine clypei
 cruribus ocreas ex pilis factas euoluunt: galeas ferunt aneas crista
 tas palmis gladios insuper ex ferro puro ad palmae mensuram: qui
 in conferta pugna ferrum suo more ad conficienda arma preparā-
 tes: nam ferreas laminas in terra abscondentes ibi tam diu esse si-
 nunt quoad debiliore parte ferrugine absumpta ualidior superfit:
 ex eo tum enses fortissimos tum caetera ad belli usum arma neces-
 saria componunt: hoc pacto fabricata adeo caedunt omnia ut neque
 scutum neque galea neque aliud quid eis absistat: duobus gladiis sul-
 ti cum equestri certamine superiores euaserunt: ex equis desiliunt
 pedestremque adiuant pugnam. Suetuorum gens quae longe ma-
 xima & bellicosissima germanorum omnium est equestribus pra-
 liis saepe & equis desiliunt ac pedibus praerantur equosque eodem re-
 manere uestigio assuefaciunt ad quos se celeriter quom usus fert se
 recipiunt. Galli equitum aciem instructuri inter equites raros sagit-
 tarios expeditosque leuis armaturae interponunt qui suis auxilio sint
 atque impetum equitum sustineant: pedites autem pugnatu nuda-
 bantur: uel nudi super umbilicum uastis scutis & praelongis gladiis
 accincti in pugna persistebant. Ad haec cantus inchoantium praerant
 & ululatus & tripudia & quatientium scuta in patrium quendam mo-
 dum horrendos armorum crepitus omnia de industria composita
 ad terrorem uey haec quibus insolita atque insueta erant aduersus grae-
 cos & phryges & chares multi ad uictoriam momenti erant. Aduer-
 sus autem romanos quibus gallici tumultus uanitates notae erant nul-
 lius uel quam parui. Nam tam & si semel atque itey ad cremeram & ad aliam
 olim fuderint maiores nostros in deterius tamen eorum quotidie data
 res est: quom ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in mo-
 dum costernati caesi fugatique sint: ac plures quoque de gallis uictoriae
 quam de toto orbe terrarum per romanos habitae ac litterarum custodiae tra-
 ditae memorentur: gallatae in pugna iugis utuntur quae Redarius &
 Affessor ducunt in bellis obuium hostem iaculo ex curru primum
 appetunt: tum relicto curru pedites ensibus certant. Quidam adeo
 mortem contemnunt ut pugnent nudi custodes corporis ex liberis
 hominibus pauperes eligunt qui & pro aurigis in pugna seruiant &
 ferant scutum instructa acie praerant consueuerunt & ad singulare cer-
 tamen hostium fortissimos prouocare: arma ut hostem terreant qua-
 tientes capita hostium in acie cadentium abscissa equorum alligant

collo hostium: spolia sanguine perfusa famulis tradunt in foribus domorum cum cantu atque hymnis effigenda quemadmodum feras solent uenatu captas hostium nobiliorum capita aromatibus uncta in terris condunt summa diligentia ostendentes ea hospitibus: nulloque pretio ea uel parentibus uel aliis reddunt: Britannis uel belgis Gallia populis sua cura hæc inuenta etiam sunt: effedis et carris apud ipsos primum repertis struunt genus pugnae: quod eiusmodi est equis enim huiusmodi curribus iunctis & bellatoribus impositis omnes primo partes perequitant inter media equitum agmina tela iacientes atque ipso terrore equorum & strepitu rotarum superstant hostis insolitusque eius tumultus non nunquam romanorum conterruit equos: aliorumque ordines plerumque perturbauit. Ceterum hi quom se inter turmas immiserint effedisque disiliunt & pedites præliantur. Interea aurigæ paululum e prælio excedentes ita se locant ut si ab hostibus suis præmantur tutum receptum ad eos habeant: ita mobilitatem equitum peditum stabilitatem in præliis præstāt usu quotidiano & exercitatione instructi ut & decliui & præcipiti loco equos sistere moderari ac flectere per temonem percurrere et iugo insistere & in curru quod ociosissime se recipere consuerunt: Quod genus pugnae ab orientalibus sumptum puto qui curribus falcatis utuntur in præliis: ex quibus est pugna haud dissimilis. Multa in his spes orientalibus fuit: Filii Ioseph multo tempore ab hæreditate prohibiti sunt: curruum falcatorum metu Sisara noningentos in expeditione contra israhelitas produxerat: Darius eam speciem obiecit Alexandro: quos ille laxis ordinibus suos iussit excipere & non impune uagari. Hos in bellis & rex Mitridates & rex Antiochus alique plurimi nobilissimi duces habuerunt ex equo acie sub armis ad pugnam instruere Thessali prius docuere: hos postea omnes pene secutæ nationes equis ad certamina usæ sunt ac in dies magis magisque utuntur: uerum Scitæ non equos pro bello sed equas malunt: quoniam urinam cursu non impedito: Colofoni & Castabolenses canibus in bella ductis primas acies instruebant: tutissima ac fidissima hominum auxilia non eris alienæque stipis indiga nec dominorum fidem detractantia: Dominos enim constat canum auxilio a crassatoribus sæpe defensos & pugnaße eos aduersus hostes pro dominis Garamanthum regis exemplo: quem ducetorum canum acies obicientes sese contra resistentes propter bella ab eo quo de-

LIBER V

tinebantur exilio reducere. Seian⁹ perfidus miles acerrimos canes ut sibi uni mansuetos & mites hostibus uero in acie feros & immanes habere posset sanguine pascebat humano: Bactros credo secutus qui canibus humana carne nutritis obiiciunt senes quod quom Alexandri praefectus Siasanor emendare uoluisset: pene amisit prouintiam. Aduersus Hamilcarem hispani: non canes: sed boues uehicularum adiunctos in prima fronte locarunt uehicularumque rheda sulphuris ac saxi plena ubi eneatores pugnae signum dedere incenderunt actis deinde & exagitatibus sic bobus consternatam ac dissipatam hostium aciem reliquere: neque enim ludibriis praecipitiq; furore sed alta consilii meditatione his inuentis maiores bella tractabant: desertam quoque requirentes ut elephantos ac terrificas feras etiam ad pugnam cogerent. Equidem de natura elephantorū non operose tractandum quoniam in remotis orbis partibus reperiuntur. Quae autem ad bellorum usum attinent his instandum. Capti quae occissime mitificuntur ordeis succo truncos gratissimo in cibatu habent: palmas quoque caliores fronte prosternunt atque ita latentium fructum assunt manduntque & si pabulum in praesepio positum attingi a mure quem maxime animalium odere fastidiunt: in potu quoque hausta hirundine quam Sanguisugam uulgo appellant: cruciatum maximum sentiunt: & quoad docilitatem attinet minimi aethiops in sinu discunt subsidere: in genua ambulare per funem militare turres armatorum in dorsis ferre magna ex parte persarum & orientalium regum bella conficientes. Ad acuendos uero eos in praedium linteum uel mori sanguine tinctum eis ostendunt: & prosternant licet acies proterant armatos: suis tamen & muris animantis exigui frigore ac uisu tanta est rerum natura terrentur territi uulneratque retro semper cedunt haud minore quandoque suarum partium pernitie Semiramis bellum indis motura: inferior illis elephantorū apparatu rem excogitauit qua terreret indos cogitantes nequaquam extra indiam elephantos esse. Occisis igitur. ccc. bouum milibus carnes operariis distribuens coria insui fecit elephatorum instar quae postmodum foeno referta ueri elephanti speciem praese ferebant: intus hominem: camelumque super quo sedens formam belluae duceret: Inclusit haec in loco semota oculosque acta nequa exterius emanare possent: utque inde improuisa repercussi ueras bestias existimarent: his biennio confectis tertio in Bactris coegit: Fuernit

præter aliam infinitam multitudinem currus ad milia centum: erant
 totidem numero homines supra camelos cum gladiis cubitorum
 quattuor: assuefecit autem equos ne eis simulacris terrentur: quod
 & Perseus Macedonum rex multis post annis in eo bello imitatus
 uerum neque illi in bello neque Semiramidi profuerunt. Audita enim
 rex indorum tum exercitus magnitudine tum ingenti apparatu bel-
 li conatus est excedere Semiramidis uires: accitis maioribus quam quaerant
 Semiramidis copiis: elephantorumque syluestrium uenatio-
 ne facta plurimos ad bellum instruxit ut uerum terrorem quem
 intulerunt aspicientibus iniicerent. Pyrrhi bellis hi primum in ita-
 lia uisi fuerunt. Quippe qui usque ad id temporis inuisos roma-
 nos numero. xx. in italiam primus inuexit. L. Metellus pontifex ui-
 ctoria de poenis captos. xlii. ut quidam. clx. transtulit ratibus quas
 Doliorum consertis ordinibus imposuerat Antiocho regi: Antipa-
 tre auctore duo fuere celebres in bellicis rebus cognominibus su-
 is appellati atque distincti. Etenim nouere ea certe Cato quom im-
 peratorum nomina annalibus describeret: eum qui in acie punica
 fortissime præliatus est: sutrum tradidit appellatum: altero de-
 tilato: Antiocho uadum fluminis eis aliquando reuultu experi-
 entia. Aiax aliquando dux agminis semper tunc pronuntiatum est eius
 fore principatum: qui transisset ausumque Patroclum ob id fale-
 ris argenteis: quibus maxime gaudent & reliquo omni primatu do-
 nauit ille qui notabatur inedia uitam finiens mortem ignominiae
 prætulit. Mirus nanque his pudor est: uictique uocem fugiunt ui-
 ctorum terramque ac uerbenas porrigunt pudore: idem rex quom in
 præalti fluminis transitum elephantos compellere non posset nec na-
 uium copiam haberet: iussit ferocissimum elephantum sub aure uul-
 nerari & eum qui uulnerasset statim transnato flumine percurrere
 elephantus exasperatus ad sequendum doloris sui auctorem trans-
 iit amnem reliquisque idem audendi fecit exemplum Antiochus quem
 eupatorem dixerunt. xxxii. in acie contra iudæos perduxit in subsidi-
 cuiusque bestiae quingentis equitibus deputatis in singulis turribus
 fuere pugnatore. xxxii. electi: Hannibal aduersus Scipionem in
 Africa quom exercitum dirigeret: elephantos octuaginta in pri-
 ma fronte locauit: ut auxiliares gallos & lygures mauros & balea-
 res poenis a tergo stantibus a fuga arcerent hostiumque aciem ter-
 rore peruerterent. Casare dictatore tertio consulatu suo uiginti etiam

*post de alabam**primus
alabam**Aiax**primus**Casare*

LIBER

elephanti contra pedites quingentos pugnauere: Itemque totidem tur-
 riti cum sexagenis ppugnatoribus eodem quo priore numero pe-
 ditum & pari equitum ex aduerso dimicante prima inter regē Pyr-
 rhum & Leuinum consulem apud Heracleam campaniæ urbem:
 fluuiumque Lyrim pugna commissa introducti inter concurrētia ag-
 rina elephantum forma truces: odore graues: mole terribiles ut uide-
 ret romani nouo pugnandi genere circunuenti & terri equis ma-
 xime pauitantibus diffugerunt. Sed postquam Minuti⁹ Ceturio quar-
 tæ legionis primus hastatus protēsam in se haud improprie belluæ
 manū appellatam gladio deseruit atque in suos sauire coegit: eius im-
 moderato discursu perturbari ac permisceri ordines coepere finisque
 pugnae beneficio etiam noctis impositus est: Secūda inter Pyrrhū
 eundem & romanos pugna fuit. P. Sulpitio Decio mure consulibus
 ubi elephantum qui prima pugna uulnerati atque in fugam posse co-
 gi deprehensi fuerant subiectis inter posteriora & molliora ignibus
 exagitati: ardentibus in super machinas furore trepidi circumferentes
 exitio suis fuere. Tertio inter Pyrrhū & romanos pugna fuit Cur-
 rio Dentato consule ubi elephantibus in subsidium missis Roma-
 ni assueti iam pugnare cum belluis cum maleolos stappa inuolu-
 tos ac pice oblitos in super aculeis tenaces preparauissent eosque
 flagrantibus in terga belluarum turreisque uibrassent non diffici-
 le furentes: ardentibusque belluas in eorum excidium quorum subsi-
 dio fuerant retorserunt: eosdem aliquando uelites a uolitando di-
 cti uel a græco. i. iaciendo: Quod genus militiæ paulo ante reper-
 tum fuerat fabrili scalpro inter aures adactis retro agebant & quom-
 a suis regi non possent necabantur id genus occidendæ belluæ cū
 opus esset Hasdrubal Hannibalis frater primus inuenit unumque
 uno ictu confectum accepim⁹ telo in uitalia capitis per oculū rece-
 pto ipsi tela cætera quæ hæserint corpori olei potu decutiunt: cōtra hos
 diuersa resistendi ratio fuit bini equi cathefracti ad currum iunge-
 bantur: Quibus insidentes longissimas sarissas in elephantos diri-
 gebant muniti enim ferro nec a sagittariis quos elephantum uehebāt
 ledebantur: & ipsorum impetum equorum incurfatione uitabant:
 Cathefractos alii mittebant milites ita tamen ut aculei ferrei unde-
 cunque in eorum armis prominerent: ne uenientem in se militem
 sine uulnere elephantum possent excipere: Alii uelitem aciem his ob-
 iecere: dato eis præcepto ut quæ primū elephantum ab hostibus acti spa-

Heraclea

Secunda pugna

Tertia pugna

acti spatio intermisso reciperentur ad elephantorum impetum uel retro uel post uel ad latus contunderent: equitatum per multi quoque quo nihil tutius erat eminus fundis eos per quos regebantur elidebant: sicque in suos plerumque lapidibus adactæ belluæ & amissis rectoribus scæuire cogebantur: uenientibus nonnulli quasi terrore quæterentur continuas detrahebant cohortes: manipulisque inter se distantibus spatium dabant: cumque agminis medium attingissent circumfusa militum multitudine obruebantur: ille sique una cum rectoribus aliquando intercipiebantur: Camelos uutiliani in terra Aphrica & aliquot clari etiam duces in aciem produxere: qui ante legiones positi aut cum legionariis mixti cum cominus pugnaretur hostium sæpe acies peruertere: Cresus numero ac præpotenti hostium equitatu eos obiecit: quorum nouitate aspectus odore atque horrore trepidantes equi nec dum equitum: uerum etiam peditum suorum acies peruerterunt uincendosque hostes præbuerunt Cameli item cum Scipione Antiochum deuicere & cum Archelao ite ad orchomenum & cheroniam conseruisse camelos memoriae proditum est: horum qui in pugna præstant nonnulli gibbum duplicem in dorso habent: duos quoque in bello in certamen sagittarios ferunt dorso inuicem contrariæ residentes: alterum a fronte uersus hostem: alterum contra persequentem pugnantes. Tentarunt etiam pœni ut Lucretius inquit: Tauros in munere belli expertique sues scæuos sunt mittere in hostes Et ualidos partim præ se misere leones: Cum doctoribus armatis scæuisque magistris qui moderarier his possent uiculis que tenere: Ne quicquam quoniam permixta cæde ruentes Turbabant scæui nullo discrimine turmas Terrificas capitis quatientis undique cristas: Nec poterant equites fremitu perterriti equorum Pectora mulcere & frænis conuertere in hostes

LIBER

De Religiosis hoc est infaustis uel infamibus mensium quorundam diebus ac tempore ad bellum idoneo Ca. I.

LIBER SEPTIMVS

H Actenus Sigismunde Pandulfe de instruenda acie secundum diuersos ducum astus uariasque rationes de impugnatione huiusmodi atque expugnatione si quando usus tulerit ad praesentum ac posterum instructionem dicta sint. de inceptis ut erat propositum de religiosi temporis diebus ac mensibus praesenti materiae subiacentibus: quos infames atros uel infaustos in .xi. commentariis grammaticorum Nigidius appellauit: pauca memorare exempla forsitan non incongruum erit seu recte seu perperam id fiat. Mensis itaque octobris pridie nonas Romanos primo quidem a Cymbris sub Scipione exercitu priuatos fuisse constat: postea uero imperatore Lucullo Armenios & Tigranem uicisse. Lucullus enim in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduersus Tigranem qui centum quinquaginta milia hominum in expeditione haberet hoc die profectus cum esset quo Scipionis copiae consumptae sunt a Cymbris & quidam dixisset romanis illum diem infaustum esse atque formidabilem. Pugnemus igitur inquit hodie impigre: quo hunc quoque romanis diem ex atro & tristi hilarem iocundumque reddamus: atque quom pugnaisset illosque fugasset romanos quinque leto interceptos amisit: hostium uero supra centum milia occidit. Mensis nouembris clades barbaras magnas euidenter intulit: hoc namque mense Alexander regis ductores ad grannicum uicit: & carthaginenses septima & uigesima die apud Siciliam a Thimoleonte uicti sunt: sub qua die Ilium captum uidetur sicuti Ephorus & Calisthenes & Damasches & Philarcus perhibent Boetius quidem contigit mensis Ianuarii quinta die binas praclaras & insignes uictorias coepisse: utpote quibus graeciae libertatem restitueret Februarius graecis haud quam aequus extitit: huius septimo die pugna cum Cranone ab Antipatro uicti funditus periire & in Cheronia antea aduersus Philippum haud foeliciter pugnaere hac eadem

die februarii eodēque anno qui cū Archidamo trāsire in italiā ab illius loci barbaris foede consumpti sunt: uigesimalimonam Carthaginenses obseruant: utque pluriimas eis & maximas calamitates intulerit. Mensis Martii sexta quidē die marathone tertia uero i pla- teis simul & apud Michalem Persæ a Græcis deuicti sunt. Quinta uero & uigesima die Arbelis atheniēses nauali pugna circa Naxon uictores fuere sub ipsam præterea eiusdem mensis uigesimā diem Macedonū atheniēses præsidium coepisse: quo die mystico iustrāt Baccho. Apud romanos præliares etiam dies sunt qui ab iustis nō segregantur: siquidem iusti sunt continui. xxx. dies quibus exerci- tui imperato uexillum rufi coloris in arce positum est: præliares au- tem omnes quibus fas est res repetere uel hostem laceßere eligen- di enī ad pugnandum diem romanis tunc fuisse licentiam constat si ipsi inferrent bellum. Atrium exciperent nullum obstitisse diē quo minus uel salutem suam uel publicam defenderēt dignitatem: uitabant & ad uiros uocandos dies qui essent notati rebus aduersis. Dies autem qui sunt postridie Kl. nonas idus: quanquā ad rem sa- ne militarem nihil attinere notet Varro: sed ad solas actiones respi- cere priuatas: ad omnia tamen maiores nostri cauendos putauerūt quos etiam atros uelut infausta appellatione damnarunt ob hanc causam dictos habitosque atros Seruius Flaccus scribit: q̄ urbe a Gallis Senonibus recuperata. L. Actilius in Senam uerba fecit.

Q. Sulpitium tribunū militum ad aliam aduersus Gallos pugna- turum rem diuinam dimicandi gratia postridie fecisse cum exerci- tu populi romani occisum. Item apud Cremeram multisque aliis temporibus & locis post sacrificium die postero celebratum male- cessisse conflictum: & post diem tertium eius diei urbem præter ca- pitolium captam fuisse q̄ pluresque alii senatores recordari se dixe- runt. Quotiens belli gerendi gratia res diuina postridie Kl. nonas idus populi romani facta esset eius belli proximo: deinceps prælio rem publicam male gestam esse tumque ea re per senatum in ponti- fices reiecta ut ipsi quid uideretur statuerent: pōtiffices decreuerunt ut hi dies neque præliares neque puri neque comitiales essent: nul- lumque his diebus sacrificium recte futurum: Quod nec doctissi- mum poetam Ouidium præterit primo fastorum dicentem: Ven- dicat ausonias Iunonis cura Calendas Idibus alba Ioui grandior agna cadit: Nonarum tutela adeo caret omnibus istis Ne fallare

LIBER

Certe proximus ater erit: Omen ab euentu est illis nam roma diebus damna sub aduerso tristia marte tulit: hæc tibi dicta semel totis hærentia fastis: Ne seriem rerum scindere cogar erunt: Ante diem tertium nonas octobris & ante diem sextum idus nouembris nihil in re pu. maiores nostri geri uoluerunt. Itaque hos dies nõ cum hoste manus conferebantur non aliud quodcunq; in re pu. non exercitus scribebantur: non comitia habebantur: non aliud agebatur nisi qd̄ ultima necessitas exegisset administrabatur. Ante diẽ quoq; quartũ kl. uel nonas uel idus tanq̄ inominabilem diẽ pleriq; uitant: cuius obseruationis an religio ulla sit memoriã proditum nihil inuenio nisi q̄ Claudius annalium quinto cladem illam pugnae canensis uastissimam factam dicit ante diẽ q̄rtum nonas sextiles: ante diem insuper. xv. Kl. sextiles a romanis haud pcul. fluuio qui Alia nuncupatur ac. xi. milib9 passuum uia Sabbaria ab urbe distat instantibus gallis male pugnatum est: fusaq; extemplo romana acies ad ripam fluminis quo sinistræ cornu defugerat a cælis tanta strages facta ut urbi subito subsecuta ruina & patrum cædes atque capitoline arcis obsidio: eor9 fuga uero nocturna fuit eo tempore quo commissa est: pugnatumq; est circa æstatis finem circaq; plenilunium quo dies ingens & antea clades in fabios ad cremeram flumen inter urbem & uehios acciderat: sex & trecẽti nanq; patritii milites omnes ex eodem genere eademq; familia una die a uehientib9 cæsi sunt. Pompeius etiam fugientem Mitridatem ad prælium compellere cupiens noctis tempore expugnationem fieri statuit: Quem Pompeius insecutus ut luna tunc orta a tergo romanis erat: Mitridates exercitus longitudine umbrarum proximitatem hostium ratus cuncta in irritum tela fudit: illi inermes aggressi sine labore certaminis uicerunt & castra cœperunt. Hannibal apud Cannas hac militari temporis ratione & astutia usus non noctis tempore sed orto iam sole aduersus romanos dimicaturus ita suos ad pugnam struxit ut contra solem orientem exercitum romanum pugnare cogeret: contraque Eurus uentum quem nostri uulturũ uocant. nam in morem ardentis fulminis mane more suo perflare solitus tunc fiabat: rapidumque puluerem ex patentibus torridisque campis eleuabat: & supra Carthaginensium phalanges ad ora romanorum impellebatur: sicque cum Euri uel Vulturũ uenti adiutorio ac fulgoris oculos hostium perstringentis Hannibal illam memorabilem

& immortalē cannēsis pugnae gloriā sibi adeptus ubi ipse quom
 esset crudelissimus romanisque infestissimus tanta tamen inimico
 rum atrocissimorum caede satius parci iussisse perhibetur. Par
 postea ratio romanos iuuat. Marius enim et Catullus conf. contra
 Gallos pugnaturi uirtuti dolum addiderunt: primum nebulosū na
 cti diem ut hosti inopinanti occurrerent: tum uentosum quoque &
 puluis in oculos oraq̄ ferretur tunc acie conuersa in orientē ut qd̄
 ex captiuis mox cognitum est ex splendore galearum ac repercu
 ssu ex aduerso uisum eorum puluis oppleret: & splendor hebetaret
 totam terribilem gallorum multitudinem minima romanoꝝ clade
 profligauere. Est etiam praeterea sua sabbatissimi ratio iudaeis qua
 quom eis nefandum sit quicq̄ serie rei facere: Diuus Augustus Ve
 spasianus adortus eos superauit: eosdem alia atq̄ huic dissimili ra
 tione subegit Antiochus: is enim quom Hierosolymam obsideret
 iudaeis ad maxima illa solennia petētibus dierum septem indutias
 non eas modo dedit: sed etiam tauris auratis cornibus odoribusque
 et pigmentis astatim praeparatis ad portas usque pompam egit atq̄
 sacrificio illorum sacerdotibus tradito ipse ī castra rediit: iudaei ue
 ro admirati continuo sese post solēnitatem dediderunt: est & aliis gē
 tibus alia quoq̄ temporis ratio. Nam Mylciades quom per fas tridu
 ariæ legionis ocio teneri didicisset: improuisos inuasit & obrinuit.
 Athenienses quom subinde a Lacedaemoniis infestarentur diebus
 festis quos sacros Mineruæ extra urbē celebrabant armis ueste ce
 laris peracto ritu suo non statim reuersi athenas sed potius inde ra
 ptim acto Lacedaemonē uersus agmine eo tempore quo minime ti
 mebatur agros hostium quibus subinde praedae fuerant ultro depo
 pulati sunt. Athenienses simili modo ubi aduentare Darium com
 pererunt quanquam auxilium a lacedaemoniis poposcissent: tamē
 quom detineri per fas quadriduanæ religionis ocio compertum ha
 berent spēm religionis occasione sumentes instructis tantum decē
 milibus ciuium & platheensibus auxiliaribus mille aduersus sex
 centa milia hostium campis marathoniis perruperūt: Mylciade eiꝝ
 belli duce: qui celeritate magis q̄ uirtute fræctus alacri satis expediti
 one prius hosti cominus hæsit: q̄ posset expedito sagittarum ic̄tu
 propulsari: tanta in eo bello diuersitas certandi fuit ut ex alia par
 te uiri ad occidendum parati: ex alia pecudes ad moriendum præ
 paratae putarentur. Ducenta enim milia Persarum apud campum

LIBER

Marathonios ea tempestate ceciderunt. Germanorum etiam animos quom sortilegarum uaticinia mulierum obtunderent ut puta qua fluuiorum cursus uortices strepitumque coniectantes futura praedicerent assererentque siue ariouisti eorum regis instituto siue lege non esse fas superari eos si ante lunam nouam contenderent: Caesar satius esse duxit circa tempus inuadere quam idoneum illis tempus expectando sedere: facto itaque in eorum munitiones & tumulos impetu non antea stimulare ac incessere destitit quam ira deducti pugnam capeisset et his ac de re denique in fugam uersis Caesar stadiis. cccc. ad Rhenum usque persequens terram omnem cadaueribus spoliisque referit: Ariouistus cum paucis praeueniens Rhenum traiecit: caesorum numerum. lxxx. milia fuisse perhibent

De loco metationis insidiisque hostium deligendis: quid speculator et quid explorator in quoque differant Ca. II:

hic deinde locus castris idoneus deligatur necesse est: ea enim res maxime rationis est bellica ut hostis hostem si perierit et sublimi repelli non possit: aut sane collectis uiribus excipi: siue igitur ex itinere quiescendum sit siue castra castris obicienda In deligendo loco hanc rationem haberi oportet ut locus arte uel natura munitus sit et necessariis sufficiens: arte ueluti fossa: uallo uel aggere: natura munitus ut sunt tumuli ascensu difficiles: colles ardui: locaque edita et aspera quae uerucas Cato appellat: ut loca fluminibus uel paludibus cincta: necessariis sufficiens: ut materies: aqua frumentumque de proximo peti possint: Quod si & horum comparatio habenda sit loca munita quam opulenta uiros illustres quassisse magis inuenio: quod & Mario uenit in successum. Is enim tertio consulatu suo bello cymbrico quom collem occupasset qui campo & fluuio imminerebat ubi hostes se dissuderant: quomque aqua exercitui deesset ad potandum: querelisque omnium coargueretur: a quam in prospectu esse respondit sed eam ferro uindicandam. Primis itaque calonibus in pugnam cum clamore ruentibus subsecutus exercitus mox iusto certamine compositis agminibus bellum gestum est: & uicere Romani. Iulius Caesar loca eminentia in omnibus approbavit: quae si negasset facultas: irrigua praeferebat. Inuenitur etiam Gallicis expeditionibus aliquando iuxta fluuium

axonom castra posuisse: Quæ res & latus unum castrorum ripis fluminis muniebat & post eumque erant tuta ab hostibus reddebat & comæatus ut a proximis ciuitatibus sine periculo aduehi possent efficiebat. Cn. Pompeius in Capadocia locum delegit castris ponendis editum ab imo paulatim perliuem: unde adiuuante procliuu impetum militum facile ipso decursu Mitridatem superauit. Q. Metellus in hispania citeriore in castra hostium humili loco posita ex superiori parte flumen immisit: & subita inundatione turbatos per dispositos insidiatores cecidit: tanto itaque locus utilior indicabitur quam fuerit editior: in subiectos enim uehementi9 tela torquentur: maiori9 impetu pars editior obnitentes propulsat & impellit quom hi qui humili sunt loco castrametati duplex subeant cum loco primo deinde cum hoste certamen.

De oppositi loci positione multitudine uoluntate studiis ac consiliis Ca. III

Quoniam præcellentis est ducis munus tum pace: tum maxime bello hostium regionem exploratam planeque cognitam habere: ne oēs ordines temere uagari errareque contingat: considerandum quoque oppositæ ipsius regionis quæ sit naturalis positio: rupibus ne in uia aut fluminibus cincta uel paludibus impedita inhabitantium præterea multitudines quantæ: quæ uoluntates: quæ studia: quæ consilia perquirendum: firmis an infirmis: natura uel arte munitis præsidis contineantur: quæ singula in ducis considerat onem deducta: si minus per se prestare quæat alios quorumcunque locorum peritissimos adiungere oportet: hæc autem tute ac commode poterit si ex utrorumque amicis ciuitatibus atque mercatoribus futuri sint qui explorent: Ciuitates enim omnes qui impotent aliquid quam liberaliter semper accipiunt: sunt qui hæc per hostes aut per suos uel etiam per seipsos imperatores quidam scrutati sunt. M. Cato in Hispania quia ad hostium consilia alio ingenio peruenire non poterat: iussit trecentos milites simul impetum facere in stationem hostium: raptumque unum ex his in castra perferre incolumem: tortusque ille omnium suorum archana confessus est. Iulius Cæsar missis equitibus his quos in agris repperisset hostium res & consilia scrutabatur & ut concordie eorum sententia repperisset quod agendum in consultatione deliberabat & scite & sapienter

LIBER V

id quidem: Speculatores deinde exploratoresque de suis mittere universonum ducum institutum esse: et quantum duo hæc usus saepe confundat: discernitur ratio: et doctissimorum hominum auctoritas ut speculator is sit qui hostilia silentio perspiciat quom explorator clamore peccata cognoscat. explorare enim antiquos pro exclamare legimus: sed postea prospicere et certum cognoscere coepit significare. Per se quoque nullo extrinsecus adminiculo explorandi modus quidam est quo et ipsi duces nisi saepe perhibentur: sicut Aemilius cons. bello etrusco: hic enim dux apud oppidum Colonia multitudinem avium procul contemplatus citatiori uolatu ex sylva confurexisse intellexit illic aliquid insidiarum delitescere: Quod & turbatae aves & plures simul euolarent. Praemissis igitur exploratoribus decem milia coloniorum comperit excipiendo ibi romanorum agmen in itinere: eaque alio quam expectabatur itinere latere missis legionibus circumfudit. Thianicus Horestis filius similiter quom audisset iugum ab hostibus munitum praemisit sciscitatos quid rei foret: referentibusque non esse uerum, quod opinaretur: ingressus iter ut ex eo loco uidit magnam uim avium simul euolasse arbitratus est ibi hostium agmen residere: itaque circumducto exercitu illusit insidiatores: per se autem hostium res scrutati sunt Alexander Sertorius. M. Volusius edilis plebis & Maximianus quoque eum Dioclitiano postea imperauit: & mutato habitu quidem, Iulium uero Caesarem & habitus mutatione & per alium & per se etiam explorasse constat. Nam quom Britanniam expugnare illi mens esset & insulae statum moresque hominum percunctari explorassetque per. C. Volusenum ut communis habet historia: sunt tamen non ignobiles auctores qui Caesarem per se ipsum portum & navigationem et accessum ad insulam explorasse confirmant: et quantum illi fortunam suam experti forte probauerint: omnino tamen audaciae et temeritatis mihi maxime esse uidetur consilium et subsidium totius exercitus periculis obicere: quom hi omnes aut uitae suae aut alienae necis cupidi sint qui huiusmodi uel ipsi substinuerint ut uel alios perpeti coegerint maxime quom id quod Scipio et Valerius Lauius cons. et Xerxes per sua nobilitate memorabile posteris reliquerunt exemplum non saepe sed per raro contingat. Ille enim captos tres Hannibalis exploratores circumduci per castra iussit: ostenditque his totum exercitum nihil de hostibus percunctatus: mox etiam prandium dari

iussit: eisque relictis impune redire ut quae apud romanos uiderent
 Hannibali renuntiarent: hic uero quom non secus intra castra sua
 exploratorem hostium deprehendisset: magnamque copiam suarum
 fiduciam haberet circunduci eum iussit terraeque hostis causa ex
 ercitus speculatoribus eorum quotiens uoluisset patere Postremo
 Xerxes similiter Darii filius quos in castris speculatores graecorum
 deprehendisset nullo affecit supplicio quin ubi iussisset eos circūdu
 ci ut audacter intuerentur exercitum cuius gratia uenerant libere
 quo uoluerunt dimisit incolumes: praeterea non usquequaque etiam
 obuiis & transfugis quibusque credendam salutem suam plurimorum
 periculis edocemur. Babylon ingens enim quam exercitus capere
 nulla uis poterat Zopiri arte capta est: se namque plagis afflicti: auribus
 que ac naribus mutilari consulto iussit: ac deformis ueluti transfu
 ga urbem ingressus se cum omnium audientium intuentiumque con
 sensu ita Darii iussu caesum se mutilatumque finxit: inde populum
 cohortatus forti animo ut eēt ac moenia tueretur patereturque se una
 cum suis recentiore ira & iniuria laceffitum bellum contra darium
 inire: his namque et aliis huiusmodi Babylonii decepti fraudibus su
 mam gerendarum rerum omnium curam & potestatem liberam
 Zopiro tandem omnium transfugio tribuerunt: augendam uero
 ad fidem saepe is prostrigauit hostes: ac postremo creditam multitu
 dinem in hostium manus duxit. sic uis Babylonis quae uis non po
 terat: fraude capta est. Quom autem Darius postea punicum ma
 lum quoddam & id quidem permagnum aperuisset quarenti cui
 dam quendam tantum habere uellet quanta eēt granorum multitudo
 zopiros se uelle respondit: Erat autem zopirus non modo comes
 illi uerum uir tum probus tum amicus qui ubi sese ipse cecidisset:
 naremque & aures obruncasset & ita creditus Babylonios sefellisse
 ac Dario tradidisse urbem saepe dicebat: Darius zopirum male
 integrum quae centum capere Babylonias. Iulianus quoque in Parthos
 expeditionem agens quom in desertum primo captiuorum habu
 isset ductorem: postea quidem senior transfuga sub scemate pro
 ditoris ei se compendiosum iter ostendere pollicitus quom triduo
 ambulantes ad maiores solitudines peruenissent in insidias incide
 runt: & mox quidem illum senem fustibus occidere confitentem se
 hoc pro patriae libertate fecisse & libenter aspera quaeque pati uel
 le: in quo bello imperator concidit: & exercitus in conditionem

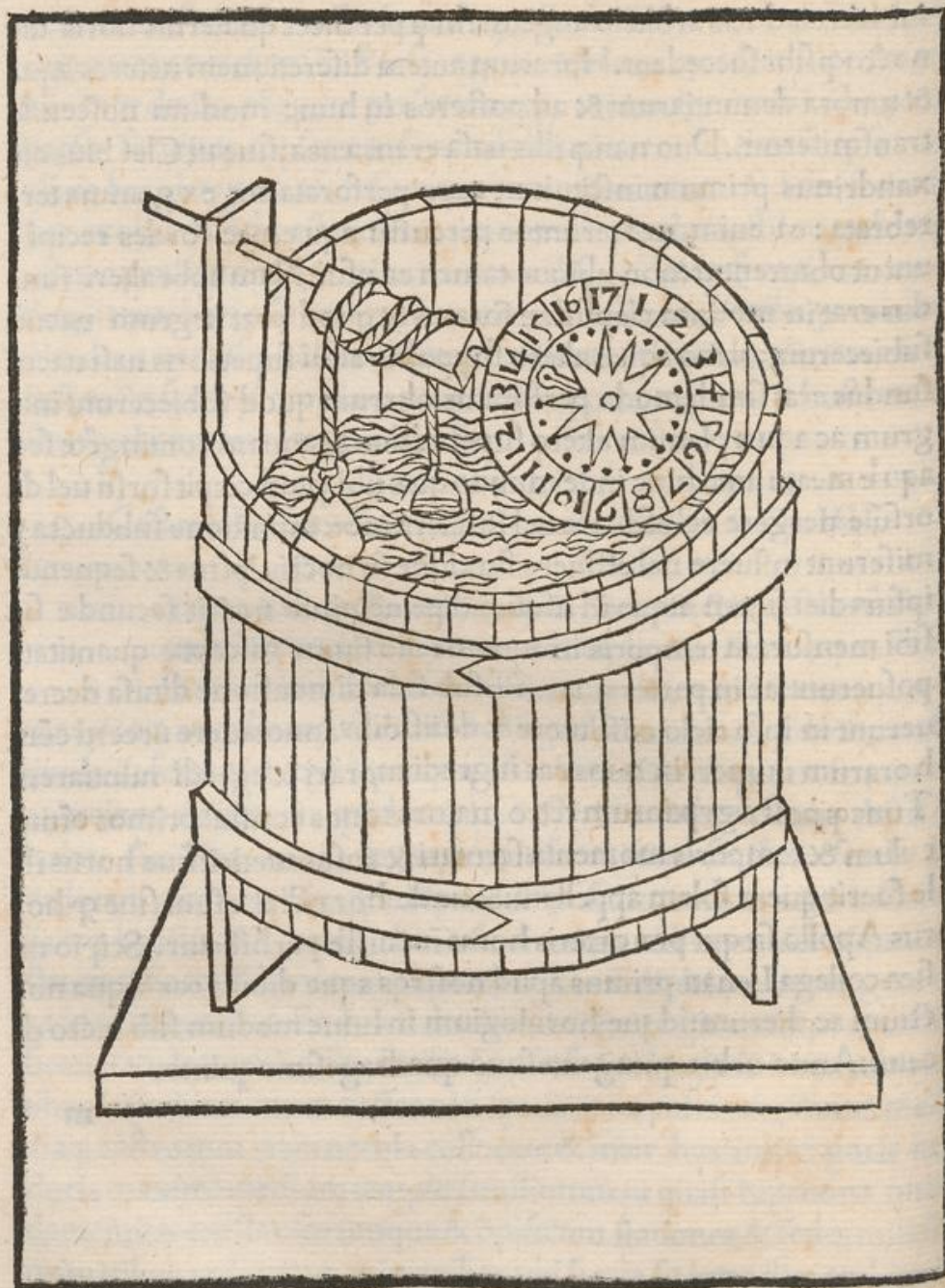
LIBER

adductus est: Valerianus item Augustus doctrina & eloquentia clara ingentem exercitum in Persas agens et incaute quidem suorum ac aliorum ductu a Sapore persarum rege captus ignominiosa apud persas seruitute consenuit: donec damnationem sortitus ut ipse ac cliuis humi: regem ascensurum equum non manu sed dorso semper attolleret. Ad postremum quom nulla praeda hostibus pulchrior nec praestantior quam exploratorum uel speculatoꝝ si capi eos contingat: quod saepe fit quom persequantur quodcumque se illis peruium obtulerit non usque ita fides habenda illis ut custodia negligatur: sed instructa semper omnia et parata esse oportet aequae ac si hostem instare uel imminere nuntiatum sit.

Castroꝝ forma officioꝝque castrensium ritus Ca. IIII.

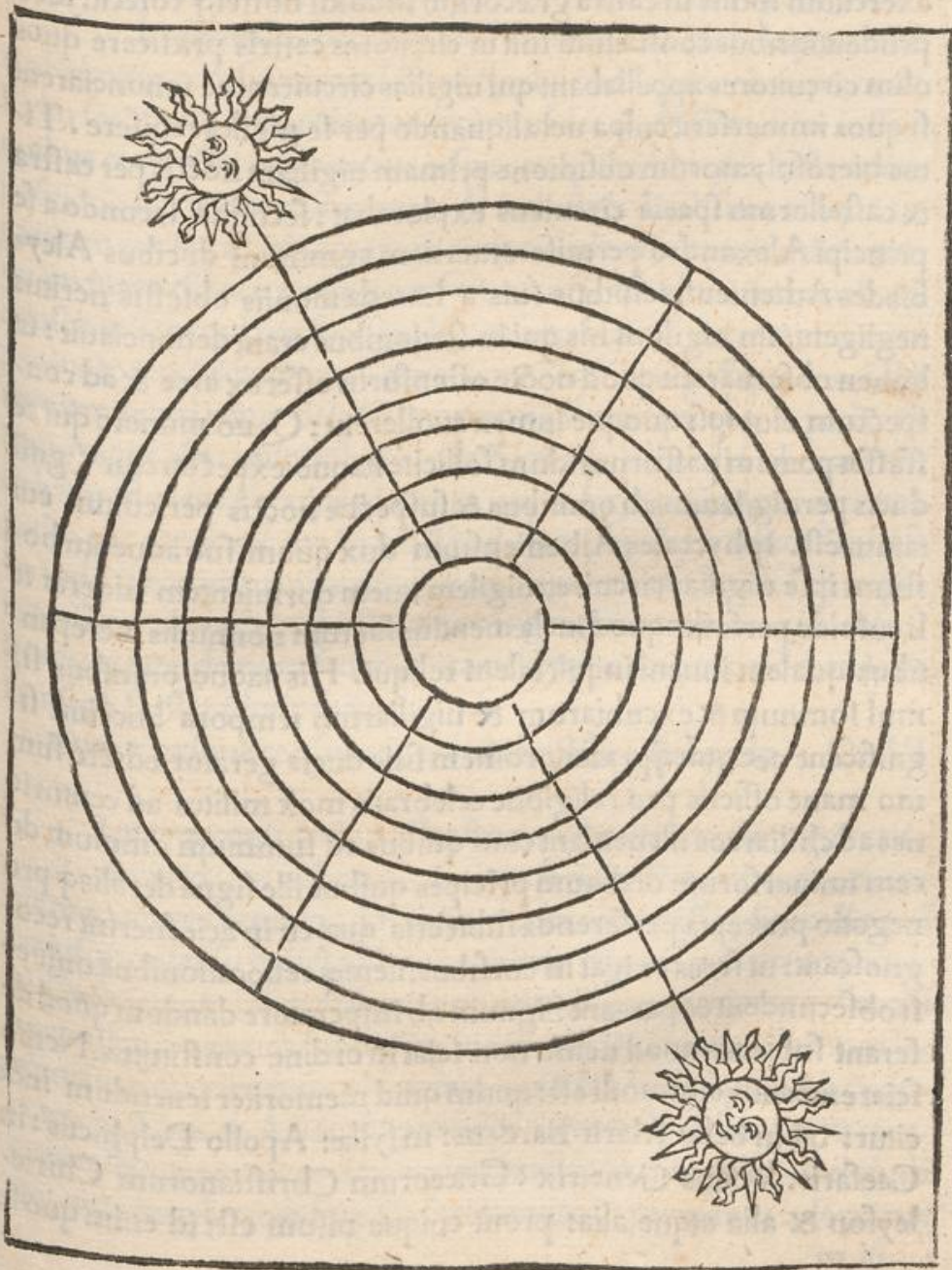
Is pro loci qualitate hinc inde rite peractis: castrorum formam secundum maiorum disciplinam officioꝝque castrisum ordinem ritus ac rationes ex reliquo persequimur: quatuor namque angulis eorum dimensio designabatur: nam et fabricarum multitudo & feramentorum copia quae usus extructionis poscit sequitur exercitum: & interior quidem pars castrorum tabernaculis distribuitur. Ambitus autem eorum extrinsecus muri faciem praeferebat: ordinatis etiam turribus pari spatio dispositis: quarum internalla telis atque balistis aliisque machinis saxa torquentibus omnibusque instrumentis missilium complent ut cuncta scilicet iaculorum genera in promptu sint. Ex omni denique muri parte quattuor portas edificant tam iumentis aditu faciles quam ipsis si quid urgeat intro currentibus latas: intus autem castra uici spatii interpositis dirimunt: mediaque castrorum tabernacula collocant & inter haec imperatoris ac ducis maximi medium templo simillimum ut quasi repentina quaedam ciuitas existat: forumque & opificum stationes & sedes militum primatibus ordinumque principibus ubi si qua sit inter illos ambiguitas iudicet: ipse uero ambitus & omnia quae in eo sunt multitudine simul & scientia & fabricantium opinione quom opus est dicto ciuitatis communitur: Qui si res urgeat fossa extrinsecus cingitur depressa cubitis quattuor: parique spatio lata: Castris etiam sic munitis aut muniendis armata custodia deesse non debet. Numerus cohortis estimatione nunquam inferior per singulas portas si piculum

immineat ducis arbitrio augetur: hinc per uices quaternis horis die noctuque sibi succedent. Horarum autem discretionem ueteres aqua & umbra denuntiarunt & ad posteros in hunc modum noscenda transmiserunt. Duo namque illis uasa erant ænea: siue ut Clesius alexandrinus primum instituit ex auro perforata aut ex gemma terrebrata: ea enim nec teruntur percussu aquæ nec sordes recipiunt ut obturentur: non ubique tamen ea usui: Nam alibi alteri fundus erat in modum clepsidre foratus & quod erat integrum uacuum subiecerunt: pleno aquæ altero supposito alibi superioris uasi uacui fundus erat simili modo perforatus: alterum quod subiecerunt integrum ac aquæ plenum altero superaddito & aquam contingente sed aquæ meatu ante hinc inde munito quæ ubi primū cœpit sursum uel deorsum emergere uel effluere uel influere mox munitione subducta permiserunt influere uel effluere fluxique in noctis ipsius & sequentis ipsius diei finem atque id usque ad principium noctis secundæ sic sibi mensuram temporis in aquæ de illo fluxu susceptæ quantitate posuerunt: ac in partes quas. xii. sub fida dimensione diuisa decreuerunt in ipso ciclo cōstituere & diuisionibus annotauere ut certi eent horarum numeri in quos eas ingredi morari & egredi nuntiarent. Tuncque post ægyptiorum retro maiores quos constat primos omnium cælum & temporis momenta scrutari & ausos metiri: siue horus ille fuerit quem solem appellant: & unde horæ dictæ sunt siue quæ horus Apollo sit qui præ cæteris horas inuenisse perhibetur. Scipio nautica collega Lenati primus apud nostros aqua diuisit eas aqua noctium ac dierum: idque horologium in hunc modum sub tecto diacauit: Anno urbis quingentesimo quadragesimo quinto.

Mbrarum autem rationem apud grecos Anaximenes milesius Taletis discipulus iuenit: primusq; horologiū lacedaemoniis ostēdit hęc ipsa rō interdiu mō horoscopi institutio die nubilo nō uacet p solē internosci maxie poterit si in loco plano stans q; spia dorsū cōtra solis rectitudinē posuerit: suiq; umbrā corporis pedib9 metietur a. xxiiii. die mēsis decēbris cum ianuario inchoando in quo est numer9 in sua hora pma & in decima pedum

xxix. Nā decembrē cū ianuārio in horis cāusa dīspar adīunxit cū li
 nea simili alter augeatur: alter uero decreſcat Nouembrē & februa
 riū ratio t̄pis per hocas duxit æqliter. October martiū concordib⁹
 umbris aſciuit & parē ſibi fecit: ſeptēbris et aprilis dies horis simili
 bus cōferuntur: auguſtum maio par ſolis curſus æquabit: iunius &
 iulius horarum ſibi æqua ſpacia contulerunt ut de ſingulis menſib⁹
 in huiſmodi circūſcripta numeroꝝ deſcriptione continetur.

Ac herarum vicissitudine uigilū fors successiue per oēs
 aequaliter currat in hos acerbissima sanctio ut qui loco q̄
 libet causa cesserit de medio tollatur : & die quidē p̄ por
 tis armatae stationes disponuntur : Nocte autē per castella uigilare
 mos est : sed & præter publicas custodias aliquot in castris dispone
 re non erit inutile ne quid tecti facinoris admittatur : Brutus enī ex
 captiuitate græcorum quom per notos sibi uigiles euocasset totum
 exercitum suum in castra græcorum induxit hostesq̄ cōfecit : ideo
 prudentioribus consuetum fuit ut circitores castris præficere quos
 olim circitores appellabant qui uigilias circuirent ac renunciarent
 si quos immerferit culpa uel aliquando per se uigiles reuifere . Ti
 tus hierosolymorum obsidione primam uigiliam noctis per castra
 & castellorum spacia circuiens explorabat : secundā secundo a se
 principi Alexandro permiserat : tertiam agminum ducibus Alecy
 biades Atheniensis ciuibus suis a Lacedæmoniis obsessis ueritus
 negligentiam uigilum his qui in stationibus erant denunciauit : ut
 lumen obseruarent quod nocte ostensurus esset ex arce & ad con
 spectum eius ipsi quoque lumen attollerent : Quo munere qui ce
 ssasset poenam passurum : dum sollicite itaque expectaretur signū
 ducis peruigilatum ab omnibus & suspectæ noctis periculum eui
 tatum est . Iphycrates Atheniensium dux quom sub aduentu ho
 stium ipse uigilias circuiret : uigilem quem dormientem uiderat te
 li cuspide perfodit : quod inelamentius factum nonnullis increpan
 tibus : qualem inueni inquit talem reliqui . His itaque omnibus si
 mul somnum & excubiarum & uigiliarum tempora buccinæ si
 gnificent nec quicq̄ præter ordinem sine ducis geratur edicto sum
 mo mane officiis pro religione celebratis mox milites ad centurio
 nes ad chiliarcos illi ueniant cum quibus ad summum omnium du
 cem uniuersorum ordinum præcipes quibus ille signa det aliaq̄ pro
 negotio præcepta perferenda subiectis quæ cū in acie fuerint reco
 gnoscant : ut si res exigat in cursibus : itemq̄ reuocationibus uniuer
 si obsecundent & pareant Signum ab imperatore dandum quod de
 ferant subiectis quod nemo non sciat in ordine constitutus . Nemo
 sciat externus eiusmodi est : quum quid memoriter tenendum indi
 citur : uti in bello Marii Bardeus : in Syllæ : Apollo Delphicus : in
 Cæsaris : Venus Genetrix : Græcorum Christianorum Chirie
 leyson & alia atque alia : prout cuique uisum est : id enim quo se

circitores.

et non fuerit

hostibus discernant maximi usus in bellis est siue in luce pugnetur siue in tenebris. Nam si hostis in armis domesticis latere uelit signum interrogatus solum uel hostem illico se prodit: id alii symbolum uocant probati auctores Linius & Maro texeram.

Legationes cum hostibus si agenda sunt quales esse debeant.

Ca. V.

Legationes cum hostibus si agenda sint: illud animaduertendum ut hi mittantur qui astu uel multarum rerum cognitione hostium latebras atque consilia metiri queant Scipio enim

Africanus occasione mittenda ad Syphacem legationis capta cum Laelio seruorum habitu tribunos & centuriones electissimos ire iussit: quibus cura esset regios uiros inspicere qui ut liberius castrorum positionem scrutarentur: equum de industria dimissum tanquam fugientem persecuti maximam partem circueierunt munitorum: quae quom nuntiaissent incendio confectum est bellum: itidem carthaginienses misere qui per speciem legatorum Romae morarentur exciperent consilia romanorum. Cato autem Censorius postquam tres in Bythiniam legati Romae delicti quorum articulari morbo & podagra unus capite alter uulneribus confosso tertius uecordia laborare uidebatur. Ridens populus romanus inquit legationem mittit: quae nec pedes nec caput nec cor habet Apud eum populum autem legati si quando incogniti uenire nuntiabantur: primo quid uellent ab exploratoribus requirebant: postea ad eos egrediebantur magistratuum minores: & tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat: & ita si uisum fuisset admittebantur.

Qua cautione consultationes cum hostibus habenda Ca. VI

In autem consultationes hostium admittenda sunt qua cautione id fieri debeat: Caesaris & Ariouisti germanorum regis monemur exemplo: Hi enim quom occurisset dies colloquii utriusque consensu indicta placuit equitatu tantum armato conuenire. Caesar quom salutem suam non omnibus committere uellet gallicis auxiliariis equis subtractis milites eis legionarios decimae legionis: cui maxime propter uirtutem confidebat: imposuit hos ducentis passibus ab Ariouisti praesidiis in tumulo collocans ut ex equis colloquerentur: pari quoque interuallo aberant equites Ariouisti ubi uero interloquendum Caesari nuntiatur germanos aequitare

m iii

Scipio

Cato censorius

Consultatio romanorum
de legatis admittendis

lapidesq; & tela in suos conuicere loquendi finem fecit: seq; ad suos recepit. Nam & si sine ullo periculo decimæ legionis præstatiã hostes superari uideret a suis tamen prælium committendum non præstitit ut posset dici pulsus hostibus a se per fidẽ in colloquio circumuentos: Castris item & loco & manu munitis si ex consultatione si militer cum hostibus agendum sapientis ducis esse statuo ne se incaute illis ingerat ad loquendum. Agrippa enim rex cum Gamalẽlibus de traditione loqueretur Vespasiano iubente ad dextrum cubitum lapide ictus egre de medio sublatus est: Titus quoq; ad Hierusalem quom putaret iudæos hominis gentilis oratione flecti: iosepyum misit oraturum: qui grauiter in capite ab eis sauci9 nisi maturatione ab ipso Cæsare in castra subreptus fuisset oppetiisset

Armoz hostilium ratio habenda. Ca. VII.

Dhuc armoz habẽda ratio: eoz enim habitus plerisque gentibus aliõ atq; alio tẽpore noxius ẽ: uti Numidis habilia teloz: quæ manu sine amentis intorqueri solent: pluuiis ingruentib9 lubrica ac per hoc inutilia fiunt. Scuta etiã quæ elephantoz corio extento atq; durato habilia & tuta gestabant: quorũ ea natura est ut acceptum imbrẽ tanq; spongia ebibant: ac per hoc intractabilia repentino pondere fiunt quia circumferri non poterant defendere nequuerunt. Orientales qui maxime sagittis bella conficiunt oderunt uentos & imbres qui inter illos pacem esse cogunt p̄inde. P: Scipio in Lydia quom die ac nocte imbre continuo uexatũ exercitum Antiochi uideret: nec homines tantum aut equos defecerit: uerum arcus quoq; manantibus neruis inabiles factos cohortatus est suos ut subsequenti quanquã religioso die cõmitterent prælium: quam sententiam secuta extemplo uictoria est.

Multitudo partium spectanda quæ maximi exercitus præter hominum opinionem a minimis fusi p̄fligatiq; sint Ca. VIII.

Vrsus in multitudine partium disciplinæ studiũ uel ratio utrinq; aduertenda ne pugnantibus & disciplinæ tenacioris militibus rudẽ & indoctam multitudinem miscere. hic enim præclarus Asiæ rex cum armatorũ septingenta milia perfax: trecciaque de auxiliariis præter classẽ maximam uixq;

receptio

agrippa
simf

Asiæ

causa numidaz

pericia

uictorif

credibilem habuisse narretur. meritoque inopinato exercitui uix ad
 potum fluminis: uix terra ad ingressum: uix maria ad cursum caelum
 ipsum uix patere sagittis putaretur: huic tam incredili temporibus
 nostris agmini cuius numerus nunc difficilius est astrui quam tunc fuit uin-
 ci Leonidas rex spartanorum cum quattuor milibus hominum in
 angustiis thermophilarum obstiterit: triduo continuo manu conse-
 rens. quadriduo deinde cum iungi bello uidere: hostem undique circum-
 fundi dimissis sociis auxiliariis ut ad meliora se tempora reserua-
 rent hortatus: spartanos suos admonet de gloria plurimum de uita
 nihil sperandum neque expectandum uel hostem uel diem sed occa-
 sione noctis perumpenda castra: commiscenda arma conturbanda
 agmine fore: nunquam uictores honestius quam in castris hostium esse
 perituros. Persuasi igitur plus se patriae debere quam uitae: ac mori mal-
 le cum gloria quam superesse sine. Mirum dictu: sexcenti uiri castra sex-
 centorum milium irruerunt. Postremo inter stragem & cadauerum
 aceruos inedia: uigiliis: & labore longae caedis fessi cum duce suo mul-
 to cruore graues inuicti aeterna uiuentes gloria cecidere. Xerxes ue-
 ro eo tumultu terrestri ac perturbatione territus & a Themistocle
 nauibus quibus omne mare compleuerat spoliatus incognitus &
 sauius fugit: nec aliter sane ut Satyrus inquit quam una naue cruetis flu-
 ctibus ac tarda per densa cadauera prora Xerxes itidem a trecentis
 Lacedaemoniorum ad thermophilas uexatus cum uix eos confeci-
 sset hoc se deceptum aiebat quod multos quidem homines: habebat ui-
 ros autem disciplinae tenaces nullos. uel quam pauciora a. xiiii. M. Grae-
 corum: qui numerus in auxiliis Cyri aduersus Artaxersem fuit cen-
 tum milia Barbarorum superata sunt. Cyrus bello aduersus Per-
 sas. xiiii. milia armatorum immensas difficultates superauit: Alexan-
 der Macedo. xl. milia hominum iam inde a Philippo patre tantae
 disciplinae assuefecit ut terrarum orbem aggressus innumeras ho-
 stium copias superaret. Primo namque ceteris omissis Alexandri
 cum Dario rege congressu sexcenta milia persarum in acie fuere:
 quae non minus arte Alexandri superata quam uirtute Macedonum
 terga uerterunt. In exercitum Alexandri. cxx. equites & ix. tantum
 pedites defuere. Secundo praelio a Dario cum. ccc. M. peditum &
 centum milibus equitum in Alexandrum pugna committitur: quoad
 Darius fugeret & Persarum caedes secuta: ibi enim tunc peditum octi-
 genta milia equitum. x. milia caesa sunt. capta autem. xl. milia fuere

m iiii

Lacedaem
Trichas

Xerxes

Cyrus

Darius rex
alexandri

Darius

Ex macedonibus uero cecidere pedites. cxxx. equites. cl. inter capti-
uos castrorum mater & uxor eademque soror & filia duæ Darii fu-
ere: quarum redemptionem Darius tum etiam oblata regni dimi-
dia parte non impetrasset. Tertio cunctis persarum uiribus soti-
rumque auxiliis contractis bellum iustaurat spe pacis amissa & .cccc.
milia peditum & .c. milia equitum Alexandro ab Aegypto reuertē-
ti apud Tarsum bello oppōit. Sed Darius post anceps diu prælium
cum uinci suos uideret mori in bello paratus persuasum suorum fu-
gere compulsus est: quo prælio Asia uires & regna ceciderunt: to-
tusq; oriens in potestatem Macedonum esset imperii: atque ita at-
trita est in hoc bello Persarum omnis fiducia ut post hoc rebella-
re ausus sit nullus æquoq; animo Persæ post imperium tot annorū
iugum seruitutis acceperunt in tanta malorum multitudine difficil-
lima dictis fides tribus præliis totidemque annis quinquies decies
centena milia peditum equitūq; cōsumpta & hæc quæ ex eo regno
illisq; populis unde iam ante annos nō multos plures decies nouies
centena milia profligata referuntur. Epaminundas thebanorū dux
quattuor milibus hominum: ex quibus quadringenti equites erant
Lacedæmoniorum exercitum uigintiquattuor milium peditum
equitum mille sexcentorum uicit. Mylciades Atheniensium dux i
paucis suorum omnibus persarum copiis occurrens prius hosti co-
minus hæsit q̄ posset sagittarum ictibus propulsari: itaque in .xi. M.
suorum ducenta milia persarum occidit. Lucullus in Armenia cum
decem milibus peditum & mille equitum aduersum Tygranē: qui
centum quinquaginta milia hominum in expeditione haberet ne-
mine illorum suorum impetum sustinente dum illos fugat roma-
nos quinque læto interceptos amisit: hostium uero supra centum mi-
lia occidit. Idem Lucullus transgressus Euphratem & Tygrim cum
Mytridate & Tygranne cōgressus minima suorum manu magnū
numerus hostium occidit: triginta milia hostium in eo bello cæsa re-
feruntur. Tygrannes uix cum .cl. equitibus aufugit: diademate ne-
gnosceretur abiecto Fabio maximo Decio mureno conf. quattu-
or fortissimi florentissimiq; italiae populi: etrusci: umbri: samnites &
galli in unum agmen fœdusq; conspirantes romanos delere conati
sunt: Cumq; samnitibus & gallis bellum inirent & in eo bello gal-
lorum impetu romani premerentur: Decius conf. occisus est. Fabi-
us cum magna decianæ partis strage uicit eo prælio .xl. milia samni

Epaminudas

Mylciades

Lucullus

Lucullus

Tygrannes

Decius

tum & gallorum caesa: romanorum uero septem milia: ex Decii tantum
 modo parte qui occisus est referuntur fuisse autem usque etruscis &
 umbris quos astu romani bello uocauerunt gallorum & samnitum
 peditum cxi. milia & cccxxx. equitum uero. xlvii. milia. Linius re-
 fert: & carpentarios mille in armis contra aciem stetit romanam
 a romanis aduersus Mytridatis exercitum in minore Armenia quad-
 draginta milia hominum caesa uel capta sunt: romani uulnerati mil-
 le uix autem quadraginta interfecti: a romanis item penes Methaurum
 flumen uictus est Hasdrubal caputque eius ante Hannibalis castra pro-
 iectum: de quo exercitu suo sex & quinquaginta milia occisa: capta au-
 tem quinque milia & quadraginta cum ab exercitu Romanorum so-
 tiorumque octo ferme milia cecidissent: Cum Theuthones & Cym-
 bri italiae plana peruassissent Marius & Catullus aduersus eos missi
 ita pugnarunt ut tanta atque terribilis multitudo minima romanorum
 clade sua autem ultima internitione caederetur. cl. milia eorum tunc in
 bello caesa quadraginta milia capta dicuntur. L. aemilio Catullo. C. ac-
 cilio Regulo cons. formidine magna consternatus senatus defecti-
 one cisalpinæ galliæ cum etiam ex ulteriore gallia ingens aduentare ex-
 ercitus nuntiaretur maxime gensatorum: quod nomen non gentis sed
 mercenariorum galloꝝ est: ita permoti consules totius italiae ad prae-
 diu imperii contraxere uires: quo facto utriusque consulis exercitu
 octingenta milia armatorum fuisse referuntur: sicut Fabius histo-
 ricus qui eo bello interfuit memoriaeque demandauit quæ nec saltem
 tanta quanta eos terrere debuit caesa sui parte fugerunt: nam tria mi-
 lia eorum tunc interempta historici tradiderunt: quod ideo ignomini-
 osius turpiusque est tam paucis amissis tanta agmina dissiugisse: Syl-
 la post partam atheniensium urbem cum Archelao coëfixit. cx. milia
 caesa uix decem milia superfuisse referuntur: hac coperta clade My-
 tridates lectissima septuaginta milia militum in subsidium Archelao
 misit e Asia: Secundo praelio sexaginta milia ex his interfecta sunt
 Tertio bello omnes copiae quae Archelaus habebat extinctae sunt: nam ui-
 ginti milia militum eius in paludem pulsa quom Syllae fidem implorarēt in-
 satiabili uictoris ira interfecta sunt: totidemque alia in flumem coacta ac
 necata: reliqui miserorum trucidati sunt: Parsodes Persa dux belli ex-
 ercitus maximum ad. cc. milia hominum milia coegit: castrisque in
 finibus cadusiorum positus arseum medorum ducem se aduersus cum
 octingentis milibus hominum profectum pugna inita superauit

Hasdrubal

Crispianus

Gensator

Fabius

Sylla

Parsodes

ad quingenta milia interfectis reliquos extra cadusior fines abiges
 hac uictoria insignis a cadusius rex creatus in mediam transiit: om
 niq; prouincia uastata magnam gloriam affecutus est. Crothonien
 ses italiae quondam potentissimi populi: bello sunt a locrensibus fu
 si: quanquam militum illis centumviginti milia his non milia. xv. mo
 do essent Heraclianus cui immensam & satis incredibilem classem
 nauium fuisse perhibent: quippe qui tunc tria milia septingentas ha
 beret: quem numerum apud Alexandrum magnum uel quenquam
 alium regem praeter Xersem fuisse historiae ferunt simul ut cum ag
 mine militum ad urbem pergens littore egressus est occursum comi
 tis marini territus: & in fugam uersus arrepta nauis solus Carthagi
 nem rediit: atq; ibi continuo militari interemptus est.

Obsessorum exploranda studia Ca. IX.

Obsessorum item studia multitudinis exploranda: si enim
 dissensorium partes intercidant auditus aperitur uiro for
 ti dum trepidant: ait ille nullo firmatae robore partes tolle
 moras semper nocuit differre paratis. Titus proinde dum taricheas bel
 lo fugasset in ciuitatem regressus aduenas cum indigenis dissidentes
 audiens mox armato milite ciuitatem ingressus obtinuit: itidem si ad
 ditionem offeratur assensus cauendum ne sententia plurimorum
 in dolo obtineat. P. Licinii proconsulis exemplo: nam quom pagos
 sub specie ditionis oblatos accepisset qui in postrema receptique
 acie collocati sunt romanorum terga ceciderunt: proinde Caesar nu
 quam deditiis credidit nisi armis: obsidibusq; traditis & ipsis ex no
 bilioribus lectis ueluti filiis ac fratribus principum numero p. apli
 tudine loci plerumq; ad quingentos quo & fiduciam hostibus adime
 ret & sibi munimenta conquireret.

Quid si oppugnari castra contingat Ca. X

In oppugnari castra ut uaria sorte plerumque contingat quod id
 ratione fiat horum monemur exemplis. Scipio Africa
 nus aggressus hybernae poenorum castra atque munitiones
 nocte concubia fecit incendi: poeni trepidi quom casu ignem accidi
 sse uel affuisse putarent inermes ad extinguendum aduolarunt qui fa
 cile ab armatis oppressi sunt: in utrisque castris. xl. milia hominum

igni ferroque consumpta: capta quinque milia: duces ipsi miserabiliter
 adusti egre effugerunt. Crassus ex ducibus Caesaris hostium castra
 hac arte expugnauit ipse in Aquitania res gerens quom aduerteret
 hostes consuetudine rei publicae loca capere: castra munire: come-
 atus suos includere: non cunctandum existimauit quin pugna de-
 cerneret hac re ad consilium delata quom omnes idem sentiret po-
 ste: diem pugnae constituit: prima luce productis copiis auxilia in me-
 diam aciem coniecit: sicque acie instituta quid hostes consilii ca-
 perent expectabat: illi & si multitudine sua & romanorum paucita-
 te tuto se dimicatos arbitrarentur: tutius tamen esse rati sunt obse-
 ssis uis com meatu intercluso sine uulnere uictoria potiri: Quod si
 se Romani recipere coepissent firmiter animo sub sarcinis adoriri
 cogitabant. Hac re percepta Crassus cum hostium cunctatione su-
 os alacriores effecisset ad hostium castra contendit: ubi quom alii
 fossas complerent: alii telis coniectis hostes repellerent: auxiliares
 quibus non multum confidebat lapidibus telisque subministradis
 & ad aggerem cespitibus deferendis constituit quom his intende-
 rent equitesque Crasso renuntiarent non eadem diligentia ab decu-
 mana porta castra munita illi Crasso iubente eductis quattuor co-
 hortibus quae praesidio castris erant in hostium castra peruenerunt.
 Quomque bellum anceps esset & utroque feriretur hostes
 seque per munitiones eicientes fugam peterent equitatus eos apertis
 campis coniectatus ex hominum milibus quinquaginta uix quar-
 tam partem reliquit. Propter huiusmodi casus animaduerto Caesa-
 rem satis cauisse ne castrorum munitionibus ampliores unquam latitu-
 dines includeret quam suis copiis implere sufficeret. Eidem una consue-
 tudo etiam fuit nunquam castra deferenda esse nisi cum munitionibus
 effractis hostes uallo prohibere non possent aut eruptio quando ne-
 cessaria sit. Galba eiusdem Caesaris dux documentum nobis sit:
 hic enim quom ad radices alpium hyberna castra locasset & com-
 meatu causa plurima pars suorum abesset: Galli subito alpium cul-
 mina occupare coeperunt. Rebus cognitis Galba concilio conuoca-
 to sententias exquiri placet interim rei euentum experiri & castra
 defendere: Tunc signo dato hostes ex omnibus partibus concur-
 runt: Hi quom primo integri uiribus & qua parte castra nudata
 defensoribus erant concurrentes auxilium ferent. Tandem ho-
 stium multitudine & suorum paucitate languidiores effecti sunt:

uallum hostes scindere: fossam complere cœperunt ut res ad extremū casum perduci uisa est. Primorū ordinum princeps ad Galbā conuenientes experiri extremum remedium suadent atque eruptione pugnare: princeps suos subiectos centuriōes faciunt ut paulisper missa tela excipientes sese ex labore reficiant: postea uero signo dato atque omnibus portis eruptione facta: nulla sui colligendi hostibus facultas fuit: sed circūuenti omnes fusi que sunt: romāni uero se incolumes receperunt. Aemilius similiter Paulus uniuersis Iyguribus ex improviso adortis castra eius simulato timore diu militem continuit: fatigato deinde iam hoste a quattuor portis eruptione uestigio facta strauit cœpitque Iygures Titurius quoque Sabinus aduersus amplum gallorum exercitum continendo militem intra munita metuerit suspicionem ei præstitit: cuius augēdi causa per fugam misit: qui affirmaret exercitum romanorum in desperatione esse: ac non nisi de fuga cogitare Barbari oblata uictoriæ spe concitati lignis onusti quibus fossas implerent ingenti cursu romanorū castra petierunt. Vnde in eos titurius uniuersas imisit copias: multisque gallorum cæsis plurimos in deditionem accepit.

Quod rebus bellicis quisquis finis obuenerit nunquā negligendus. Ca. XI.

D hæc rebus bellicis quisquis finis obuenerit nunquā is negligendus. Si enim pari sorte disseffum ē: paribus annis repetere licet: si autem hostilis pars superior sit rebus labentibus & in fugā uersis maturo consilio succurrendum est. Sertorius enim a Q. Metello pio acie pulsus: quom neque fugam sibi tutam arbitraretur: milites disperfos abire iussit admonitos in quē locum uellet conuenire. Viriatus dux Lusitanorum romanorū copias locorūque iniquitatem euasit: eadem qua Sertorius ratioe sparso exercitu primo deinde collecto. Tryphon autē Syriæ rex uictus per totum iter fugiens pecuniam sparsit: eumque sectantes Antiochi equites morādo effugit. Rex item callidus Myrdates romanæque auaritiæ gnarus qua sequentes moraretur spargi similiter a fugientibus sarcinas & pecunias iussit. M. Marcellus cons. quom in manus galloꝝ incidisset omniaque infesta uideret in medio hostium irrupit: quibus inopinata audacia exterritis regem eorū occidit atque ubi spes salutis uix fuerat inde maxima spolia reportauit

Quid si bello pulsi munitionibus recepti sint Ca. XII.

Vod si bello pulsi munitionibus recepti sint ubi delibe-
rationi opus est nunq̄ animus dimittendus: nanq̄ cartha-
ginenses quom̄ Syracusanos graues infestosq̄ pateretur:
ab atheniensibus auxilia ipetrauere. Athanienses magna classe in-
structa lycia & lamacho ducibus tantis uirib⁹ siciliã petũt ut suffra-
gia sua ipsi timerent: duobus præliis secundis successibus factis ho-
stes in urbem concludunt & obiecta classe terra mariq̄ cingunt: sy-
racusani fractis fessisq̄ rebus auxilia a lacedæmoniis petũt a quib⁹
mittitur Gylippus solus quidẽ sed in quo omnium præsidioꝝ istar
præferebatur: qui ueniens ut audiuit inclinatum iam belli statũ au-
xiliis contractis opportuna bello præoccupauit loca: deinde duobus
præliis uictus in tertio lamachum congressu occidit: hostes in fugã
uertit: sotos ab obsidione liberauit: athenienses nauali certamie cõ-
gredi parant. Gylippus classem instructam a lacedæmoniis accer-
sit auxiliaq̄ sotoꝝ athenienses prima congressione uincuntur: castra
cum omni pecunia publica uel priuata amittunt. Sic Gylippus opti-
mus dux licet bis uictus nec animo tamen consternatus nec fract⁹
in statum optimum res reduxit: & si quidem uiribus dissipatis nul-
la manus bello supersit: hoc ipsum sotoꝝ rei gerendæ occasionẽ of-
fert. Aristonicus Asiæ rex Licinium Crassum cum multis auxilio-
rum copiis bello obtinuit. huic Crasso Perpenna cos. successor ue-
niens Aristonicum recenti uictoria exultãtem improviso bello ad-
ortus nudatum omnibus copiis in fugam uertit. Cũq̄ Stratonicẽ ur-
bem ad quam ille confugerat obsidione cinxisset cruciatum famae
ad deditionem coegit.

Quid si hostes bello sine munitionibus pulsi Ca. XIII.

Erum si hostes bello sine munitionibus pulsi fuerint oĩo
instandum erit ad reliquias coepti prælii consumẽdas uti
Mari⁹ qui deuictis prælio thetonicis eoꝝ reliquias quia
nox bellum circumuenerat continuis subinde circumsedens clamo-
ribus perpaucis suorum perterruit insomnemque hostem detinu-
it ex eo affectus ut postero die inrequietum facilius hostilem de-
bellaret exercitum infinita haec negligentibus damna contigere.
Ethius cons. romanus dumonorum centum octuaginta milia unis

diei quata parte prostrauisset facillimumque sibi foret reliquos co-
 ficere bellum consilio nimis imprudenti diremit: ac totius galliæ ex-
 cidium hoste impunito reliquit. Par huic pompeio contigit quo si-
 bi ipsi mortem consciuit: Nam cum Cæsare torquatum eius lega-
 tum legionemque unam ut expugnaret aggressus est hoc periculo
 fortiorum pompeius cognito omnes eo copias contraxit in qua se il-
 lico Cæsar ommissa obsidione conuertit. Torquat⁹ autem e uestigio
 prorumpens Auersum insecutus est: ita Cæsaris milites ancipiti pe-
 riculo territi ipso Cæsare frustra obsidente fugerunt: euasit tamen
 Caes. quia nocte interueniente pompeius prosequentem reuocauit
 exercitum qui Cæsaris testimonio uictor tunc erat: cū diceret: erat
 hodie profecto uictoria apud hostes se que tantum ea die ab eis po-
 tuisse superari si uincendi gnarum ducem habuissent: denique di-
 lapsus contractis copiis cum pompeium farsalicis campis uicisset
 fugientem insecutus est: Protinusque obtinuit in omnibus bel-
 lorum negociis semper in consumationem intendebat: nil actum
 credens cum quid superesset agendum: ipse nanque cum belui-
 tiorum trecenta quinquaginta octo milia bello cecidisset centum tri-
 ginta milia quæ superfuerant nulla noctis parte itinere intermisso
 die quarto in fines lingonum peruenerunt cum romani propter uul-
 nera & occisorum sepulturam triduo remorati fuissent Cæsar ad
 lingonas litteras nunciumque misit ne com meatu ne ue alia re adiu-
 mento illi essent: qui si inuissent se eos hostium loco habituræ. Ipse
 autem triduo intermisso cum omnibus copiis insecutus est heluetic-
 rerum inopia adducti deditioem sui obtulerunt atq; ad pedes Cæ-
 saris obortis lachrymis pronoluti pacem petiere: quibus cum obsi-
 des armaque tradere præcepisset: dum ea conquiruntur nocte in-
 termissa sex milia diffugerunt: quos ille insecutus hostium nume-
 ro habuit: reliquos in deditioem accepit ac suis locis restituit. idē
 cum Belgas bello fugasset illi in finibus suis pugnari domum re-
 uerti statuerunt: quibus secunda uigilia profectioem parantibus
 cæsar ueritus insidias quod causam nondum cognouerat exerci-
 tum continuit. Prima luce re ab exploratoribus confirmata equita-
 tum præmisit qui nouissimum agmen moraretur ipse cum instru-
 ctis legionibus insecutus tantam multitudinem interemit quantum
 dei spacium sufficit: Mox antequam hostes se ex fuga reciperent in
 fines eorum progressus sine difficultate ulla munitiones eorum

obtinent omni gallia deuicta cum quaedam ciuitates belli cōsilia re-
nouare nuntiarentur in eorum fines exercitum traduxit:repentino
eius aduentu accidit ut prius ab equitatu opprimerentur q̄ diffuge-
re in oppida possent:nam & illud incursionis signum quod incen-
diis aedificiorum sit Cae.edicto fieri uetuit:tum ut praecaueri non
posset ac ne pabuli frumentiq̄ copia deficeret: Itaque Cae.omnib⁹
hostium cōsiliis magnis itineribus aduolando contendens occur-
rebat nec dabat ulli ciuitati spatium de aliena potius q̄ de domestica
salute cogitandi hac celeritate & fideles amicos retinebat & dubitan-
tes terrore ad conditiones pacis adducebat.

Non esse multorum ducum sententia pertinaciter neq̄ omni-
no usq̄ ad perniciem fugientibus instandum Ca.XIIII.

Contra uero non esse etiam pertinaciter neq̄ omnino usq̄
perniciem hostibus instandum multorum ducum senten-
tia p̄spicuum est. Nanq̄. M. Liuius fuso Hasdrubale hor-
tantib⁹ eum q̄busdam ut hostē ad interemptionem usq̄ prosequer-
retur respondit:aliqui ut super sint qui de uictoria nostra hostibus
nuntient necesse est:Scipio Aphricanus dicere solitus est hosti nō
solum dandam uiam sed etiam muniendam. Pyrrhus quoque epy-
rhotarum rex inter caetera p̄cepta imperatoria memoriae p̄didit
non esse pertinaciter neq̄ usq̄ ad perniciem fugiētibus instaturos
uictores Quod stratagematis genus & ab ipso & ab alijs etiam ple-
risque clarissimis ducibus in expugnandis quouis modo hostibus
obseruatum inuenio:ipse enim cum ciuitatem quandam occepisset
clausisque portis ex ultima necessitate fortiter dimicātes eos qui in-
clusi erant animaduertisset uiam illius ad fugam dedit. Hannibal
cum inclusi germani ad transimēnū acerrime pugnarent deductis
suorum ordinibus abeundi facultatem reliquit abeuntesq̄ sine suo-
rum caede & sanguine strauit. Agesilaus Lacedaemonius aduersus
Thebanos cum acie confingeret intellexissetq̄ hostes locorum con-
ditione clausos ob desperationem fortius dimicare suorum ordini-
bus aperta thebanis ad euadendum uia rursus in abeuntes contra-
xit aciem & sine iactura suorum cecidit aduersos ob desperationē
fortius dimicare suos pontem irrumperere prohibuit cum docuisset
fatius esse eum expelli ab europa q̄ cogi ex necessitate pugnare mi-
seriq̄ idem ad eum qui iudicaret quo in discrimine sua res sua esset

LIBER

nisi fugam maturaret: Antigonus Macedoniae rex ex etholis qui in obsidione ab eo compulsi fame urgebantur statuerantque eruptioe facta commoti uiam fugae dedit: atque ita fracto impetu eorum isecutus aduersarios fudit. Titus eques romanus & cui duobus Scipionibus occisis exercitus imperium detulit: cum circumuenti ab eo pœni ne multi morerentur acrius pugnarent lassatis manipulis ex concessio fugae spatio dissipatos sine periculo suorum trucidauit. C. Caesar Germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantes emitti iussit fugientesque aggressus est. C. Manlius coss. cum ex acie reuersus capta ab etruscis romana castra inuenisset omnibus portis statione circumdatis inclusos hostes in eam rabiem efferauit ut ipse in praetorio caderet: quod animaduertentes legati eius ab una parte remota statione exitum etruscis dederunt & effusos persecuti occurrente altero consule ceciderunt.

Dolabra hostem esse uincendum nullamque rem summo duci magis conuenire quam moram cunctationemque nullam minus quam festinationem ac temeritatem Ca. XV.

Ccedit ad haec Domitii etiam Corbulonis consilium qui Dolabra hostem dicebat esse uincendum quod multis non secus praecclaris ductoribus id seruatis in successum & nominis sui gloriam uenit & Fabio maximo imprimis Nam cum aduersus Hannibalem missus nollet cum eo acie configere sed cunctando exercitum eius terere: qui tum pecuniae tum annonae praemeretur inopia per summa montium iuga & abditos nemorum saltus castra ponens Hannibalem sequebatur & sese e latere egressus opponebat: cumque a multitudine rideretur & Hannibalis uocaretur pedagogus id minimi pendens cogitantibus suis atque consiliis utebatur & ad amicos saepe conuersus dicebat eum sibi timidiorē uideri qui cauilationes conuitiaque timeret quam qui hostem fugeret: insuper cum de collega Minutio quoniam hostes aliquot praestrasset magnus rumor esset: quasi uir esset nomine romano dignissimus Magis se inquit secundam Minutii fortunam quam aduersam pertimescere: paulo post cum insidias incidisset Minutius & simul cum exercitu periret ubi ipse auxilium tulit: tum magnum hostium numerum perdidit tum illum seruauit unde & Hannibal uictus & impetu suo fractus ad suos & amicos dixisse fertur: Nunquid non dixi uobis fore aliquando ut haec montana nubes maxima nos in campo uisite statis

obrueret: Eodem modo aduersus Philippum Sertorius cum trans
 hyberæ annē ad eum cōflueret undiq̃ multitudo & bābara turba
 quæ feritate & superbia sua cuncta turbaret nec ducis iūssum expe
 ctaret sed temeritate in hostes ferretur p̃mum rationibus & uerbis
 instruere eos conatus esse: deinde ut uidit eos nihilomin⁹ temere p̃
 perantes statuit sic eos obiicere hosti ut non omnino frangerentur
 sed uulnera acciperent: sperans per hæc ipsis in reliquū tēpus man
 suetioribus usurum: Gesta itaque re ut ipse cogitauerat opportune
 affuit & fugientes suscepit reduxitq̃ in castra ac paucis post diebus
 ut eorū mentes erigeret consolareturq̃ aduocata totius exercitus cō
 tione duos equos in mediū adduci iussit: alterq̃ i acie senioq̃ confe
 ctum: alterum fortē & nitidū caudāq̃ p̃missam habentem. Astabat
 autē iuxta gracilem illū uir magnus & robust⁹ admodum iuxta ni
 tidum & præpotentē uir paru⁹ & imbecillis: dato autē signo uir ille
 magnus ut ei mandatū erat caudā uniuersam gracilis equi ambab⁹
 manibus captā aduelleret temere ac uno conatu adnixus est. Paru⁹
 etiā uir præpotētis equi caudā paulatim depilabat. Tandē uero ille
 frustra simul totā caudam trahens sibi quidē molestias inanes cir
 cūstantib⁹ uero risum præbens defessus est: & ille paruus euellen
 do paulatim setas caudam fortis equi spatio perbreui nudauit Tunc
 assurgens Sertorius uidetis inquit cōmilitōes ingenium plus posse
 q̃ uires: multaq̃ quæ uno impetu superari non possunt sensim pau
 latimq̃ superari. Scipio iunior cum effrenatam hostium demētiam
 esset intuitus dicebat tempore securitatem emi: Nam boni impera
 toris ueluti medici officium esse ut ferri curatione utatur ad postre
 mum: Vexatamen tēpestiue adortus Numantinos infugam uertit.
 Cumq̃ uictos grauiter seniores ferrēt exprobrātes qd eos fugissēt
 quos totiens fugassent Numantinum quempiam dixisse fertur pe
 cudes quoq̃ easdem nunc esse ac pastorem alium proinde nullā rē
 summo duci magis conuenire q̃ moram & cunctatione nullam mi
 nus q̃ festinationem temeritatemq̃ his duabus maxime cōtrariis re
 bus oēs qui diuturno bellorum usu peritissimi hoc tempore iudi
 cantur. Magnis imo ingentibus te Sigismunde Pandulfe laudibus
 in cælum tollunt: utpote qui duos florentissimos potentissimosq̃ re
 gios apparatus mora ac celeritate p̃triueris Alphonsum enim cla
 rissimum & illustrissimū Taraconensium regem cum plurimū ui
 geret & Francisci Sfortiæ soceri tui copias primo persequeretur: tu

LIBER

prii filii functus officio: socerum gentesque eius omnes intra munitio-
nes phani fortunæ & mœnia positis castris recipiens id mora cun-
ctandoque affecutus es: quanquã hostes portas urbis sæpenumero
excurrerent: oblessoque similis uiderere ut & soceri tutela fueris &
huiusmodi regis uires conatumue omnẽ sapientia tua & animi ma-
gnitudine faciliter eluseris & irruptione tandem in eũ facta ex pice-
ni finibus exegeris: Eundẽque quinquennio post Regẽ populonia
expeditione longa & graui illius metatione aggressus nõ armis &
gentib9 sed armorum umbra potius: ignium nocturna significatio-
ne illucescentium transfugarumq; crebro rumore nuntiantium au-
xiliorum populorumque totius etruriæ tecum ne id oppidum dede-
retur confluentium forti denique & aĩosa repentinaque tuorum mi-
litum eruptione muros habentem exultantẽque iaiã & spoliantem
uno ut sic dixerim: nõ toto incursum fulminis obtriuisti: quod
uno eodemq; momento adinisti percussisti abscessisti: nec uana de-
te prædicatio est regem abste ante uictum esse q̃ uisum sicq; quod
paucis unquã ducibus conduxisse accepimus Fanestrium Sfortien-
tiumque expugnatione ad agendum cunctatione populonia ad tu-
endum succurrendumque audacia irruptiõe ac festinatiõe usus es.

Cauendum ne successu rei quisquam elatus in periculum pri-
ciemque trahatur. Ca. XVI.

T quanquam audentes deus ipse iuuat ut Naso inquit &
usu sæpenumero cõprobetur: illud tñ sum mopere cauẽ-
dum ẽ ne successu rei quisquam elat9 in periculum suop-
pernitiẽq; trahatur: Hoc qdam iperatores cõsiliũ minime seruantes
dũ audacter magis q̃ caute feruntur in hostes in magnam se ac suo-
rum ruinam cladẽq; ppe miserabilem iniecerunt: quod si non ali-
unde constaret Cyri potentissimi & præclarissimi Imp. ac afrorum
monemur exemplis. Cyro enim Scythiam ingresso Thomiris regi-
na quæ genti præerat transitum Araxis fluminis cum posset prohi-
bere transire permisit pmo ppter fidutiam sui ppter opportunitatẽ
obiecti fluminis & hostis inclusi: mittit igitur tertiam partẽ copiarũ
cum filio ad insequendum hostem: Cyrus castra instructa uino e-
pulisque deseruit quasi territus refugisset Barbari quasi ad epulas
inuitati pmo ebrietate uincuntur mox reuertẽte Cyro uniuersi ob-
truncãtur: Thomiris exercitu ac filio amisso uel matris uel reginæ

dolorē sanguine hostiū diluere potius q̄ suis lachrymis parat diffi-
 dētia igitur dissimulata despatōe cladis illatæ paulatī cedēdo supbū
 hostē in insidias uocat: cui cū iter montiū āguſtias occurriſſet ducē
 ta milia p̄ſax cū ipſo rege delenit addita ſup oīa illi⁹ rei admiratiōe
 qđ nec nūti⁹ qđē tantæ cladis iterfuit. Aduerſus afroſ rebellātes hā
 nibal a carthaginēſib⁹ miſſus cū ſciret gentē auidā eē uini uinum:
 qđ illi erat ī caſtris mādragora p̄miſcuit cui⁹ inter uenenum & ſo-
 porē media qđā uis ē: tunc p̄lio leui cōmiſſo ex īduſtria ceſſit no-
 cte deinde intēpeſta relictiſ intra caſtra q̄buſdā ſarciniſ & oī uino
 iſeſcto fugā ſimulauit: Cumq̄ barbari occupatiſ caſtris in gaudium
 effuſi medicatum uinum hauſiſſēt & in modum defunctoꝝ ſtrati
 iacerēt: reuerſus coepit eos & trucidauit. Idē cum ſciret ſua & roma-
 noꝝ caſtra in eiſ lociſ eē q̄ ligniſ deficiebāt ex īduſtria regiōe deſer-
 ta plurimoſ armētoꝝ greges ītra uallū reliqt: quib⁹ uelut præda ro-
 mani potiti in ſūmiſ lignatōiſ anguſtiſ iſalubrib⁹q̄ ſe cibis onera-
 uerūt. hannibal autē reducto nocte exercitu ſubito opp̄ſit: hiſtri cū
 ſeq̄rent etholoſ qui bellanteſ eoſ nup̄ adiuuerant: iūtia pugnæ p̄ſpa
 hoſti fuerūt eadēq̄ exitiī cauſa. nam cum. Gn. Mamlii caſtra coepi-
 ſſent optimæq̄ prædæ incubarēt epulanteſ & ludibūdoſ pleroſq̄ ac
 ubi eſſent neſcientēſ præ oculiſ Appi⁹ pulcher īuadit: ſic eum ſan-
 guine & ſpiritu male partam reuomuere uictoriā: ipſe rex epulo
 equo impoſituſ cum ſum ſubinde crapula & capitīſ errore laſſareſ
 captum ſeſe uix & egre poſtquam experrectuſ eſt didicit.

De Coniuratorum apparatu in caſtris uitando Ca. XVII

Ccuratiōeſ p̄inde cōuiuioꝝ & apparatus nobiliſſimi du-
 ceſ caſtrēſib⁹ phibuere. Sic Maſſiniſſam po. Ro. amicū
 centeſimū uitæ annuſ agentem ſtanteſ uel ambulātem
 meridiē ante tabernaculū ſolituſ ciboſ ſumere nouim⁹: Hanni-
 bal nequam diei p̄tem intermitteret nō niſi crepuſculo cenabat: Sci-
 pionem & Alexandꝝ ſimplici pane in itinere cum amicis cōtentoſ
 fuiſſe tradunt. Vrius fortiſſimuſ dux romanuſ qui ualidiſſimam
 italiæ gentem qui ditiſſimū græciæ regem uicit: ut de eo ſcriptuſ
 eſt: Paruo quæ legerat orto ipſe focis breuib⁹ ponebat oluſcula ea-
 dē leguminuſ rō p̄multis placuit: quib⁹ Seueꝝ p̄ncipē inter tot di-
 uitiaſ uti ſolituſ accepim⁹ ſingulaſ etiā delitiaſ ſtudentem: Seue-
 rum ſeptimuſ nobleſ ducem legimus cum eſſet ī caſtris. nā cum
 uinum iuſſiſſet in expediōe neminem bibere ſed aceto uniuerſoſ
 eē cōtentoſ piſtoꝝſq̄ ſequi caſtra phuiſſet buccellato iubēſ oēm
 militarem turbam cōtentaſ eſſe añ omneſ ipſe cōi & militari cibo

LIBER

usus corāq; & ante papylionē nec sibi unquam uel cōtra solē uel im-
 bres tecti q̄siuit suffragia. Pōpei⁹ uero cū aduersa ualitudīe labora-
 ret: & ut turdo uesceret medic⁹ iuberet. illūq; sui frustra tūc q̄rerēt:
 erat. n. p̄ter anni t̄ps diceretq; quidam fore: ut apud Lucullum turdi
 quē penes annum itegy nutrit̄ ētur inuenirēt ergo inq̄t ni Lucullus
 studeret delitiis uiuere Pōpeius nō posset ac dimisso medico patu
 facillimis uilib⁹q; cibis usus ē Iulio cæsari facilitas circa uictum tāta
 fuit ut cum appositis asparagis p̄ oleo unguentum instillaretur idq;
 q̄ p̄mum aīaduertisset facile comāducaisset increpuiissetq; qui id mo-
 leste tulisset: milites eius radicē cuiusdā herbæ euellētes ea lacte cō-
 mixta uescabantur factumq; ex ea panē intra hostium stationes p̄-
 currentes iaciebāt addebantq; se q̄ diu herbam huiusmodi terra nu-
 triret obsidionem Pōpeii haud quaquam deserturos. Eum autē pa-
 nē eumq; s̄monē ne hostium patientia ac p̄tinatia suorū animi fran-
 gerentur asportari in mediumq; p̄ferri uetuit Pōpeius. Augusto ēt
 quem minimi cibi fuisse cōstat & fere uulgaris secundarium panē
 pisciculos caseum manu p̄ssum ficusq; biferas & uirides placuisse
 legimus. Transrhenum etiā Tyberium eum uitæ genus obtinuisse
 ferunt ut sedens in cespite nudo cibū coepit sine tentorio p̄noctarit.
 Diuus Adrianus cibis castrensibus caseo & larido in p̄patulo liben-
 ter est usus Scipiōis æmiliani Metelli & auctoris sui Traiani frat̄us
 exēplo. Cambisi nō puisis comeatibus nō exploratis itineribus pin-
 uia & arentia suū trahenti exercitum cum deessent necessaria nec
 quicq; subministraret sterilis & inculta humanoq; uestigio destrū-
 cta regio tenerrima p̄mo frōdium & cacumina deinde coria igne
 molita necessitas cibum fecit postea cu inter harenas radices quoq;
 & herbæ defecissent apparuissetq; inops etiā aīalium solitudo deci-
 mum quēq; sortiti alimentum habuerunt: cumq; ptē exercitus ami-
 sisset partē cōdidisset timuissetq; ne uocaretur ad sortē pindeq; tunc
 demum signum receptui dedisset seruabantur interim generose il-
 li aues & instrumenta epulāꝝ camelis uehebantur cum sortentur
 illos milites eius q; male perirent pei⁹q; uinerent. Illud deniq; Sigif-
 munde Pandulfe nō siluerim inter hæc summa ducum & impera-
 toꝝ uitæ ornamenta tantā uideri in te similitudinem ac cōsonantiam:
 ut nihil excogitari possit similius nihil maius dici cum omne gen⁹
 hoc hoīum ducum & imperatoꝝ laboꝝ patiens: uigiliarum sitis in-
 edix & oīs angustix imitando aut æquaris aut excesseris. Quis. n.
 nescit cum per omnem uitam nullum uilissimi cibi genus asperna-
 tus sis una cum tuis militibus populonia expeditione nō secundo

istorum more nō cibario tantum pane te ūsum sed atro sed duro sa-
xi instar uirentiq; q̄dam lanugine atq; mucore quē canes aīalia ad
cibū semp̄ p̄na ac iumenta singula fastidirent. Prætereo glandes e-
subere q̄ ubi tuisq; militib⁹ tanta famis acerbitate tanquam sapore &
cōdimēto quodam īmixto opes regiæ uidebantur. Taceo stagnan-
tiū fontiu calentes ac sulphureas aquas: & quanquam uini habendi
facultas oīs abesset ac eiusmodi aquæ nauseam prius q̄ndam affe-
rent q̄ sitim restinguerēt: nihil tamen tibi ac tuis cū omniū admi-
ratione incolentium uisum est unquam illis aquis bibisse iocundi⁹
Maxime igitur rationis est bellicæ sese delitijs continere maxie rur-
sus in prædam leui momento nō ruere ambitiosa licet ac certa uide-
atur: sæpenumero enim fit ut dum delitijs: dum exuijs hostium:
dumq; spolijs miles occupatur hostem in se reuocet: sicq; q̄ multos
præclaros duces cum ingentia prælia maximosq; exercitus confe-
cissent huiusmodi rerum uoluptate subactos confectosq; fuisse

Quæ usui uideantur utrinq; ad danda uel euocanda subsidia si
exercitum nostræ castris aut locis munitis obsideri cōtigerit aut
alios obsidere: deq; notis militarib⁹ quo ue tempore qui notarij
appellantur denominationē acceperint Ca. XVIII

Anē post hæc q̄s modo diximus bellorum rōnes si ex-
ercitum nostrum castris aut locis munitis obsideri conti-
gerit aut alios obsidere: quæ usui uideantur utrinq; ad dā-
da uel euocanda subsidia: uel certe ad hostium artes clandestinis cō-
silijs & rōnib⁹ dephendēdas nō erit iutile scire & maiorum exēplis
euoluere. Cicero Cæsaris dux castris hybernis obsessus nuntios at-
tentius de statu rerum significare cupiens mittit ad Cæsarē & cum
aliq; in hostium manib⁹ lapsi & sub oculis suorum crudelibus sup-
pitijs affecti reliquos merito terrore cōpleuerint: inuētus ē tandem
seru⁹ unus ex Gallia q̄ libertate & magnis p̄mijs & pollicitationib⁹
lras Iaculi amēto insertas quia gallus & gallis mīme suspectus tulit
ad Cæsarē Illius ergo sollicitus Cæsar gallum eq̄tē q̄ndam p̄missis
ingentib⁹ ipellit ut litteras suas ad Ci. referat: & si castra ingredi ne-
queat alligatas iaculo intra uallum iaceat paret ille: & ad castra cum
uenisset accedere metuens ut iussus erat litteras iaculatur quæ casu
q̄ndam in turrim inciderunt: neq; a quoquam ante diē tertium uisæ
sunt: Tunc cōspecte a quodam milite detrahuntur & ad ipsum cui
inscriptæ erant Ciceronē perlata atq; in concilio militum recitatae

magna oēs fiducia & gaudio replevere. Erat autē per breuis epistola
 ne a barbaris posset intelligi litteris graecis in hanc sententiam per
 scripta: ego iā cū legionibus iter arripui cōfestimq̄ adero: Tu uirtu
 tem tuam p̄stinam ut retineas q̄so uale: Iosephus uelleribus ouium
 nuntios tegens multo t̄pe uigiles romanorū fefellit specie canū dece
 ptos fuerunt: q̄ inflatis utribus litteras intus insutas habentibus per
 nuntiū mitterent qui cruribus uelut gubernaculis cursū dirigētib⁹
 p̄cul aspiciētes qui in castris erant maxime specie belluā decipient
 Arpagus occasionē uindicandae iniuriā q̄rens litteras Cyro nepoti
 apud Medos in exiliū demoranti exenterato lepore per seruū mi
 sit rete quoq̄ deferre iussit: quo suspitiōe uiaꝝ custodib⁹ umbra ue
 natus auferret: factūq̄ est ut secrete hinc inde missis epistolis Cyr⁹
 auū Astiagem regno & Syro & medo p̄uaret: nōnulli uaginarū inte
 riora scripserunt arundine: alii dolonib⁹ ue & baltheo: alii clādesti
 nis nūtiū sui corporis iumentorūq̄ suorū p̄tib⁹ circūplicatam mittūt
 epistolā colūbæ quoq̄ internuntiae in magnis reb⁹ fuere epistolas
 annexas collo uel earū pedibus obsidione mutinēsi Hyrcio cōsule
 ad Decium Brutum ac Decio Bruto rursus ad Hyrcium mittente
 ubi disposito cibo quibusdā eminentissimis locis colūbas tenebris
 p̄pus inclusas & fame plurima affectas illinc inde uolare instituerāt.
 Cæcilius uolateranus eq̄stris ordinis hyrundines cōprehensas ī ur
 bem secū afferens uictoriae nuntios amicis mittebat in eundē nidū
 remeātes: Tradit Fabius pictor cum obsideretur p̄sidiū romanorū
 a lygurtinis ad se allatis lino ad pedes alligato nodis significare quo
 die adueniente auxilio eruptio fieri deberet: Est litterarū græcarū u
 sus inter latinos Latinorū & aliorum inter græcos: Græcis. n. litteris
 scriptas epistolas Symachus Dionysio regi mittens patefecit cartha
 gineses: Duce Hannone ad bellum arma parare ob quā rē insidi
 is cognitis carthagineses edicto publico uetere ne quis suorum
 græce loq̄retur aut scriberet: Est Aegyptiorū quoq̄ usus atq̄ q̄ hunc
 sequuntur uarias aīalium species p̄ litteris notant eorum more. nō
 enī syllabarum cōpositiōe aut litteris uerba eorum exp̄muntur sed
 imaginum huiusmodi forma earum significatione usu memoriae
 hominum tradita. Nā ut Lucan⁹ inq̄t: Nōdum flumineos mēphis
 cōtexere biblos Nouerat: & saxis tantum uolucresq̄ feræque Scul
 ptaq̄ seruabant magicas aīalia linguas: ut & in obeliscis adhuc Ro
 māe stanub⁹ est uidere: per uulturē nanq̄ naturā uocabulum idicāt

nam mares nullos posse inter huiusmodi uolucres inueniri physici tradunt ac per speciem & figuram apis mella conficientis regem aculeosq; per accipitrem rem denotant cito factam quoniam haec aliarum ferme omnium avis sit uelocissima transferturq; haec notatio ad domesticas res quae uelociter fiant: Cocodrillus malum significat: draconem autem caudam suam mordente & in sese recurrente annus per eosdem indicatur sicut apud nostros clauum indicem annorum numeri fuisse diligens talium modo numerorum auctor Cincius affirmat. Leonis etiam capite apud eos monstratur praesens tempus quia conditio eius inter praeteritum futurumq; actu praesenti ualida feruensque est. sed praeteritum tempus lupi capite signatur quod memoria rerum transactarum rapitur & auferitur. Canis item blandientis effigies futuri temporis designat euentum de quo nobis spes licet incerta blanditur terram: insuper aegyptii significare cum uolunt bouis figuram ponunt. Osirim cum solem esse asserunt sceptrum sculpunt: in quo specie oculi expriment & hoc signo osirim monstrant significantes hunc deum solem esse regaliq; potestate sublimem cuncta despice re quia solem iouis oculum appellauit antiquitas. Oculus item iustitiae seruatur & totius corporis interpretatur custos reliquorum corporis partium dextra manus digitis passis liberalitatem designat. sinistra uero compressis tenacitatem atque auaritiam eodem modo & caeterarum corporis partium figurae atque instrumenta aliquid certum notabant quae memoria hominum longa ac meditatione obseruata e uestigio quid ea exprimerent internoscerebant. Sunt & iuris militaris notae de quibus dicere necessarium esse duximus in breuiculis enim quibus militum nomina inscripta continebantur apud ueteres quo inspicere tur quanti ex militibus superessent quantique in bello oppetissent. T. Itra in capite uersiculi posita superstite designabat Tita uero defunctum unde illud. O. primum ante alias infelix littera Tita. cum autem imperitiam significare uellent huiusmodi nota. A. usi perhibentur: cum uero silentio quid agendum. S. Notas etiam litterarum inter se ueteres factitabant imperatores ac magistratus ut quicquid occulte inuicem in scripturis significare uellent mutuo scriberent caeteris ignorantibus quid nam eiusmodi sibi litterarum uellet ordo huius rei testes sunt libri epistolarum. C. Ca. ad. C. Oppium & Balbum Cornelium quibus rerum gerendarum eius in remotis praesentiam exhibere cura erat: in eiusmodi. n. epistolis inuenire erat lras

LIBER

abſq̄ ullo ſyllabarū cōiugio cum occulto tñ ipſarū l̄rarū permu-
tatiōis ordine ut in ſcriptura quidē alteri⁹ altera & ſitum & nomen
occuparet ut in Bart⁹ & Felipo uocabulis his ad cuiuſq̄ notādi noīſ
integritatē l̄ris quæ deſſent ex reliquo elemētorum numero ſuper
additis aliisq̄ p̄ ſcribentium arbitrio nihil ſignificantibus. Iulius itē
Cæ. in his quæ aperta nō oībus eſſe uoluit per notas ſcripſit atq̄ eo
elementorū ſitu ut dictio nulla cōponi quiret: hūc uero litterarū ordi-
nē ſi quis imitatione dignū cenſeat. D. p. A. & ſic deinde reliq̄s cō-
mutabit & transferet ſuper eodem Auguſti quoq̄ Cæ. ad filiū extat
epiſtola in hunc modū: Quoniā quidem innumerabilia aſſidue q̄
ſcribi alterutꝛ oporteat & eſſe ſecreta habeam⁹ iter nos notas ſi uis
tales ut cū nobis aliquid ſcribendū erit p̄ una q̄q̄ littera ſcribam⁹ ſe-
quentem hoc modo. B. p. A. C. p. B. ac deinceps eadē rōne cæteras
p. Z. littera redeundū ad duplex. A. A. ſed & ipſa carta in rōne eſt
Ea enim ſi ſucco cepæ inſcribatur igni oppoſita reddit litteras. Titu-
naliani quoque quā noſtri lactariā herbā: alii lactucā caprinā uocant
albiffimo ſucco inſcripto corpore cū inaruerit ſi cinis ſpargitur ap-
parere litteras & eis q̄dē alloqui maluiſſe ueteres q̄ codicillis. Simi-
li modo alii alios fallunt lacte recenti cartis inſcriptis fatiſcentib⁹ de-
inde litteris aſp̄æ carbonis puluiſculo q̄les apud ingenioſum poetā
in ſua re militari dicentē inuenies: Cū poſſit e rure cartas celare liga-
tas & iuncto blandas ſub pede ferre notas Cauerit hæc cuſtos p̄ car-
ta cōſcia tergū præbeat in quæ ſuo corpore uerba ferat. Tuta quoq̄
ē fallitq̄ oculos e lacte recenti littera carbonis puluere tange leges
Fallit & humiduli quæ fiet acumine lini efferret occultas pura tabel-
la notas. Cartā alii calidiſſimo aſtu nulli⁹ momenti uerbis de reb⁹
ſeriis ac familiarib⁹ atramento p̄mū inſcribunt cū alia quæ cupiūt
eſſe ſecreta urina notent: quæ deſiccata ut intuentiū oculos fallit cū
litterarū p̄ſpicue etiā intuentib⁹ nihil conſpiciatur ſi ſic igne caleſcat
litteras aboriri undiq̄ ac legi poſſe nō dubium ē. Legim⁹ quoq̄ De-
maratum lacedæmonio regno pulſum & apud perſas degentē para-
tum exercitum contra Græciam a Xerſe perſarū rege lacedæmoni-
is callido ſtudio patefeciffe: ſcriptas nanq̄ tabellas ſuperducta recē-
ti cera textit eaſdemq̄ per ſeruum neſcium facti miſit: delatæ autem
magiſtratibus ſtuporē attulerunt: ſcriptum enim uidētes nihil qui-
dam deluſionē eſſe putabāt: Alii mittentis ingenium ſuſpicati ſunt
ac eo rē maiorē quo eſſet occultior arbitrati ſunt demum rē oībus

dubiā: Leonide regis soror aperuit ceræ enī tegmine abraſo & ſub
lato litteras occultas inuenit: ac Xerſem. vii. milia trecentaq; de au-
xiliis regno armaſſe nec aliter pœnorū quiſpiā a carthaginenſib; mi-
ſſus ad cōſilia hoſtium exploranda fingens ſe patria pulſum m. li-
tēque ſe expeditionis offerens pugilaribus uacuis noua deſuper il-
lita cera ciuib; ſuis omnia perſcribebat. Quidam barbarica calli-
ditate & aſtu plus q̄ punico uſi abraſa hoīum capita inſcribunt do-
miquē q̄ diu capilli fructificent eos obſeruāt qui tandē ad amicū
ſecreti illius conſcium miſſi abraſi q̄ deliteſcētēs crinibus litteras p-
dunt. Lacedæmonii aut̄ & Ephōri cum reipu. ſecreta non oībus eē
cōmunia litteris publicis aut ad claſſis præfectos aut ad īperatores
ſuos miſſis: uolebant ne ſi in manibus hoſtium incidere archana
publica pderentur ea hoc modo in ſcripta mittebant. Haſtilia duo
terretia erant eadē longitudine pari craſſamento ornatuq; cōſimili
adeo ut uiciſſim cōiuncta congruerent: ex his alterꝝ cum domi ſibi
reſeruent: alterꝝ tribuant præfecto uel imperatori in bellum deſcen-
denti cū archanū quicq; & arduum inſcribere cupiunt cartam lori ī
ſtar plixam & anguſtam haſtili ſuo circumplicāt & inuoluunt nul-
lum oris cohærentibus facientes interuallum haſtilis ſuperficiē un-
diq; carta occupante Quod ubi factum eſt in circumplicata carta p
tranſuerſum iuncturarum uerſibus a ſummo ad imum proficiſcē-
tibus deſcribunt dempto de hinc codicillo ad præfectum uel impe-
ratorem cōmenti illius conſcium abſque ligno ſcripta mittunt quæ
cum his accepit & lectione nihil ualeat litteris truncis & mutilis &
ita undique hinc deinde ſparſis & diſſipatis ut nullus proſus ſen-
ſus coniecturam habeant ſuo quod penes ſe habet ſumpto haſtili
Codicillum ſic ꝑciſum a ſummo ad imum ut fieri debere ſciebat.
circumplicatum inuoluit adeo ut eiufmodi circunductione ſimi-
lem inferiem conſtituta uerborum continuatio reperiatur. Eſt &
circa perſcribendas uoces uel paucioribus litteris notandas ſtudiū
neceſſarium: quod partim prout cuique uiſum eſt fit: partim pro
uſu publico & obſeruatione communi nanque apud ueteres cum
uſus notarum nullus eſſet præter ſcribendi facilitatem maxime in
ſenatu ut hi qui ſcribendo aderant celeriter dicta comprehenderēt
quædam litteris notabant & ſingulæ litteræ quid ſignificarent in
promptu erat hoc modo unicam Catonis orationem ut de coniura-
tis ſupplitium ſumeretur ſeruata & litteris demandata ſerunt

LIBER

Cicerone cōsule uelocissimos scriptores disponēte atq; docēte ut p
 signa q̄dam breuesq; notas huiusmodi multarum litterarum uim
 hñtes dicta colligerēt quo tpe nondum reperti erant hi qui notarii
 appellabantur: sed tunc p̄mum hui⁹ rei uestigia ferunt extitisse au
 ctoreq; ad Lucillum Seneca uilissimorum mancipiorum cōmēta
 fuisse hanc itaque publicā & occultam litterarum significationē q̄
 in monumētis ueterum curiarum: tribuum: comitiarum: potestatu
 magistratuum: p̄fecturā: sacrorum ludorum: rerum urbanarum:
 rerum militarium: collegiorū: decuriarum: fastorum: numerorum
 mēsurarum: historicorum deniq; & oratorum libris sparsim repit
 q; lati⁹ & uberi⁹ scire uolet p̄bi Valerii grāmatici Tullii Tirōis Ci
 ceronis Liberti Philargii Samii. L. Annei Senecæ & Petri Diaconi
 comētarios de ea re satis curiose cōscriptos inq; rat. Sunt & aliā q̄dā
 digitorū notā & oculorum & aliarum ue p̄tium quibus secum taciti
 p̄culq; distantes colloquunt: sicut militaris etiā mos ē ut quotiens cō
 sentit exercit⁹ quia uoce nō pōt manu p̄mittat. Alii quia uoce non
 p̄nt gladiorum motu saltant: Enni⁹ de q̄dam ipudica q̄si in choro pi
 la ludens datatim dat sese & cōmunē facit alium tenet alii nutat alibi
 man⁹ est occupata alii puellit pedē alii dat anulum alium inuocat cū
 alio cantat attamē aliis dat digito l̄ras. Cuidius similiter more ma
 iorū apud quos hoc loq̄ndi genus frequētissimū fuisse cōpio ipudicā
 aliam & amicam suam his notis & nutibus monet in uirum cum p̄
 mit inquit: Ille thorum uultu comes ipsa modesto ibis ut accumbas
 clam mihi tange pedē: me specta nutusq; meos uultumq; loquacem
 excipe furtiuas & refer ipsa notas: uerba superciliis sine uoce loq̄n
 tia dicam uerba leges digitis uerba notata mero Cum tibi succurrit
 ueneris lasciuia nostrā purpureas tenero pollice tāge genas si quid
 erit de me tacita quod mente loq̄ris: pendeat extrema mollis ab au
 re manus: Cum tibi quæ faciam mea lux dicam ue placebunt: Ver
 setur digitis anulus usque tuis: tange manu mēsam: Tangunt quo
 more p̄cantes: Optabis merito cum mala multa uiro. Idem poeta la
 sciuiissimus alibi in impudicam aliam & amicam ab alio corruptā
 Ipse miser uidi cum me dormire putares sobrius apposito crimina
 uestra mero: Multa supcilio uidi uibrante loquentes Nutibus in ue
 stris pars bona uocis erat Non oculi tacuere tui conscriptaq; uino
 Mensa: nec in digitis littera nulla fuit: Sermonem agnouit quod nō
 uideatur agentem: uerbaq; p̄ certis uisa ualere notis.

Vocabula rei militaris publici honoris prisca atq; præclara Ca. I
LIBER OCTAVVS

Vanto ingenio ac studio Sigismunde pã
dulse apud plerosq; sparsim publici ho
noris rei militaris pncipatuū magistra
tuumque mētiri habita sit tanto labore
sum p̄secutus eorū uocabula origines &
officia locis p̄multis sic diffusa in unum
hunc seq̄ntēq; librū q̄si unū in corp⁹ re
digens ne qd tuæ cognitiōi p̄fessioniq;
deesset: qd dignū scia uideret: Et quo
niā regia qdē dignitas ex augurali familia p̄mū cōstituta sup̄ma ē
oīum dignitatum humanarum: poetæ ueteres iouē nō impatorē ap
pellant sed regē: tribuētēs deo id nomen qd est apud hoīes maxi
mū atq; amplissimum respu. Ciuitates & gētes tanquā oīum sup̄mi
ac dii quidā inter hoīes excellentes bōitate sapiētia & uirtute reges
rexerunt: sicq; reges a regendo & recto qd reges maxie decet dicti
nō ut quorundā temeritas usurpauit a regnādo: horum plura sunt
genera: nec ē regum oīum modus un⁹ potestatis. In lacedæmonio
rum. n. repu. uidet esse maxime sm̄ leges: neq; enī potestatē habet
oīum sed cum egreditur extra regionē impium habet eorum quæ
ptinēt ad bellum præterea sacrificia deorū p̄ cerimoniae ei cōmissa
sunt. Hæc igitur regia potestas ē q̄si auctoritatē belli perpetuam ha
bere: uitæ enī necisq; alicui⁹ non habet potestatē nisi dum bellum
gerit ut etiam apud antiquos fuisse uidetur: quod ostendit Home
rus: Nam Agamēnon in cōtionibus maledictis & iurgis uexabat:
sed cum a contiōe digressus in prælio erat occidendi hēbat potesta
tem. Est alia insup̄ species regni qualia sunt apud quosdam Barba
ros regna uim habentia pximam tyrannidi: licet sint legitima &
secundum morē patriæ: ob id enim quia magis aptæ sunt ad ser
uendum nationes barbarorum q̄ graecorum & eorum qui inco
lunt Asiam q̄ eorum qui europam p̄ferunt seruire iugum æquo aīo
Tertia est species ut antiquitus in Græcia fuere quos uocabant Esy
netas: est enim hæc ut simpliciter dicamus electiua tyrannis diffe
rens a barbarica non eo quod legitime sed eo q̄ non cōsuete: pote
stas autē huiusmodi aut uiuente durabat: aut tēpore: aut reb⁹ gestis
finiebatur qualem elegerunt q̄ndoq; mitilenei pictacum: aduersus

Reges

exules suas: Quarta species est quales erant heroicis temporibus
 spontaneæ & sibi more & legē: propter beneficia. n. a p̄mis collata ī p̄p̄lo
 uel p̄ p̄tes uel p̄ bellū uel p̄ cōgregationem ī unū uel p̄ acquisitionem
 regionis delatū fuit eis regnum de p̄p̄loꝝ uoluntate & successoribꝫ
 id erat sibi patriæ morem: sibi patrium etiā morem apud taprobanē
 alterꝫ terrarꝫ diu existimatum orbē eligi regē a p̄p̄lo senectā clamē
 tiaque insigni liberis carentē solere ceterꝫ si postea gignat abdicari
 ne fiat hæreditariū regnum rectores: q̄n etiā ei dari a populo. xxx
 nec nisi plurium sententia quēquā capite dānari sic quoqꝫ appella
 tionē esse ad populū. lxx. iudices dari si libertꝫ: si rex āplius triginta
 ex Aphricæ q̄dam etiā p̄te sunt q̄ sibi morē canem p̄ rege h̄nt motu
 eiꝫ impia augurantes: p̄mo autem regia p̄tās fuit apud cretam teste
 Aristotele: Diodoro licet ubi nam cœperit incomptum sit cum nulli
 oīno historici eam tradant illam postea sustulerunt īp̄io in bello ad
 Cosmos translato: ad alias deinde atqꝫ alias nationes defluxit inter se
 habitu cultuqꝫ distantes ut apud p̄sas a quorꝫ regibꝫ mos erat thiarā
 geri: in cuius summitate gēma erat p̄ magna & lucens in auro illiga
 ta. Aegyptios uero apud reges mos erat: aut leonis aut tauri aut dra
 conis porē p̄tē in capite ferre insignia p̄ncipatus: q̄nqꝫ uero arbore
 aliquā ignē q̄ndoqꝫ redolentia supra caput unguenta. Aethiopum re
 ges sceptrꝫ in aratri formā gerunt: ac pilleos oblongos circa finem
 umbilicum habentes serpētibus quos aspīdas uocant circūuolutū
 monumētum insigne eos q̄ cōtra reges insurgere audeant mortife
 ris morsibus subesse. Apud romanos aut̄ insignia erant Sella curu
 lis & Trabea iuxta maroneū illud: Et Sellā regni trabeāqꝫ insignia
 nr̄i: Nā diadema ut aliarꝫ gētū reges p̄mo nō hēbant: ceterꝫ hastis
 q̄s gr̄ci scepra dixere p̄ diademate usi p̄hibent: atqꝫ hæc apud ex
 cellentissimū quoqꝫ uatē Homēꝫ non oēs reges a Ioue sumebant:
 sed solū q̄ bonum & qui summum studium adhiberēt ut subditi q̄
 beatissimi essent hæc diuersa regum insignia tum ad decorē specta
 bāt atqꝫ ornatū tum stuporē ac sup̄stitionē q̄ndā aspiciētibus iniicie
 bant. Ad postremum quoniā rex ī tyrannum regni trāsgressiōe p̄
 labitur: tyrannꝫ & rex non noīe sed factis distant auctore Seneca
 fit ut regis appellatio q̄ndoqꝫ in tyrānum cadat: tyranniqꝫ in regē: in
 de ē illud quo potuit ciuē populꝫ p̄ducere liber ascēdi supraqꝫ nihil
 nisi regna reliqꝫ & illud spes mihi pacis erat dextrā tetigisse tyranni
 īterregnū deī appellatū id t̄ps quo regia uacabat sedes nā cū p̄mū

*Reiproca regis & tyranni
 mos*

VIII

initum est post Romulum regem uita functum totus ille annus per
 quinos dies ceterum senatoribus deputatus est: decem decuriis factis
 singulisque in singulas decurias creatis qui summæ rerum præsentent
 ne aliquis sub æquabili dignitate romani experti remaneret imperii
 decem itaque imperitabant & unus duntaxat qui & lictores haberet:
 dicendique iuris potestatem ac regis & imperii insignia idque impe-
 rium quinque dierum spatio finiebatur ac per omnes in orbem ibat:
 annumque interuallum regni fuit id ab re quod nunc tenet nomen in-
 ter regnum appellatum est: Huc accedit quod etiam sub consulis præ-
 dicti imperio consulari si quando interregnum initum est inter reges fue-
 runt: nec unquam ita uacua fuit hoc nomine res publica. ut nullus interrex
 biduo saltem triduo uel crearetur: uideo mihi hoc in loco posse ob-
 iici curules magistratus apud maiores nostros quadriennium in re publica non fuisse
 sed erant tribuni plebis cum tributia potestate quæ præmaxima regali imperii est
 tamen non est perditum inter reges eo tempore non fuisse: quin etiam uerioribus
 historicis referentibus declaratum est: consules ab interregibus præcrea-
 tos qui haberent reliquorum comitia magistratum in hoc autem regis de-
 lectu decreuerunt ut cum populus regem iussisset id sic ratum esset si pa-
 tres auctores fierent tum interrex cōtione uocata quod bonum fau-
 stum foelixque sit inquit: quirites regem create ita patribus uisum est pa-
 tres deinde si dignum quod secundum a Romulo numeretur crearitis
 auctores fiet. Dictator etrusco more creatus tremendus præfecto ma-
 gistratus atque seuerus summæque potestatis erat quippe quod ceteros omnes ma-
 gistratus dissolueret præter tribunitiam potestatem: auctore Plutarcho
 quodque dicto eius parendum esset nec ab eo ad populū uti a consuli pro-
 uocare liceret: insignia erant huic consularia omnia ac specie quodam-
 modo regie potestatis præferbat: uerum rege existente consules et cæ-
 teri magistratus in re publica manere non poterant. Dictatura autem simul
 atque inducta fuerat in re publica. ceteri magistratus omnes interibant & abro-
 gati per creationem dictatoris præter tribunos plebis censebantur: & in hoc
 differebat dictatura a rege quod rege regnante tribunitia potestas plebisque
 auctoritas omnis omnino soluebat: dictatore manente plebs plebei que magi-
 stratus uim auctoritatemque suam retinebant. Dictator idem nec alio quodam pa-
 tito creari consueuit siue ad bellum designari quod cum uis aliquid maior de im-
 punito aborta ingentem urbi cladem minitare uideretur: sicque duos quod-
 dam uno tempore in urbe fuisse dictatores quod immoderata fors necessitas &
 tempus effecerunt. xxiii. urbis con. auctor est Linius. Huic æquitate
 fas non erat sed ueteri lege prohibitum siue quod maiores uires in esse
 pedes manum conferere debentibus arbitrarentur siue propter hoc imperatorem

LIBER

in phalange permanere oportere nec locū deserere siue quod ad alia etiam tyrannica magnaque sit principatus potentia Fabius autem dictator designatus magistrum equitum. L. Minutium primum a senatu petiit ut equo uti sibi dictatori liceret. Præterea eū quem nos dictatorem diximus in historiis ita nominari legimus apud antiquos magistratum populi uocatum posteaque in auguralibus libris ac in bonorum finibus scriptum esse & Cicero & Seneca ad Lucillum clari testes non desunt testimoniumque est quod qui ab illo nominatur magister equitum est quem uti uolebat ipse dicebat. Non autem post reges extinctos anno dignitas hæc siue potestas pro tempore maior quam consularis cum magistro equitum qui ei obsequeretur creata est & apud patres esse coepit: nec amplius quam semestri tempore duratura nisi si qui forte illam potentiam adepti per uim diutius tenuerit ut. L. Sylla & C. Cæ. qui perpetui dictatores tyrannidis odiosum atque infame nomen uitare uolentes rempu. oppressere. Quis autem primum dictator creatus sit non satis constat auctore Livio apud uetustissimos tamen auctores siqua eidem auctori fides est & Eusebio Cæsariensi T. Largium dictatorem primum Sp. Cassium magistrum equitum creatos inuenio: quod autem uel futuros dictare hic magistratus solitus sit uel a consule diceretur: cui dicto obadietes omnes essent. M. Varrone teste dictatorem appellatum constat: uel ut inquit Plutarchus in uita. M. Marcelli cum dictator a populo aut a senatu deligi non possit: uerum alter consulum aut imperator progressus ad populum quem censeat dictatorem dicit: & quia dictus sit dictatorem appellatum nonnulli ab eo dictatorem dictum aiunt quod non populi suffragio aut assensu uerum quod is censeat imperat siquidem iussa magistratum quæ graeci. G. Romani uocant edicta & imperiosissimi duodecim fasces licet fuerint utpote penes quos senatus & equestris ordinis & uniuersæ plebis summum decus esset quorumque nutu latium ac totius Italiæ uires regerentur contusi tamen atque fracti dictatorie huic se animaduersioni persæpe substraxerunt ac ne multa foret læsa gloria militaris consulis delecti omnis uindex a dictatore nonnunquam punitus est.

Magister equitum dictus quod ut est summa populi dictator sic summa huius potestas in equites & accensos siue quod in bello equestres ipse copias duceret: Qui uero dictator esset & si præflet omnibus: legiones tamen solum pedestres more maiorum ducendas haberet. Reliqui quidem minores quam hi magistrum dicti magistratus ut ab albo albat

Magistri appellantur quibus præcipua cura reipublice incumbit quique magis quam cæteri obligantur. Nec solum doctores artium sed etiam

pagorum societatum iuicorum collegiorum eorum magistri dicuntur quia
 omnes hi magis caeteris obligantur & possunt: quoniam etiam & ipsi ma-
 gistratus qui per imperia potentiores sunt quam privati per derivationem
 a magistris cognominationem asciscunt: Est enim magistratus pote-
 stas uni uel pluribus hominibus a populo uel a principe commissa: Vnde
 praetores pro consule. Tribunos plebis & aediles curules & praefectos an-
 nonae aliosque qui maiorum ut diximus arbitrio prouincias regunt non
 principatum dicimus habere sed magistratum. His enim datum est
 deliberare de quibusdam & statuere & iubere & intelligere se gerere
 personam ciuitatis debereque eius dignitatem & decus sustinere: serua-
 re leges: iura describere: & ea suae fidei commissa meminisse Ad hos
 palatii quoque pertinet disciplina per quam insolentium mores procelosi
 multorumque ordine moderatione sua sine aliqua confusione componuntur
 per eos legatorum: quanquam festinantium praenuntiatur euentus his
 potestate eam decernit antiquitas ut nemo iudicium per prouincias fa-
 sces assumeret nisi hoc & ipsi fieri decreuisset tantaque eorum officii
 auctoritate decoratur ut militiae praefectus muneribus ornatur
 nomine principatus: Miroque modo inter praetorias cohortes &
 urbanae praefecturae milites primatum inuenisse uideantur. Princi-
 patus autem maior est quaedam supereminetia cui caeterae omnes po-
 testates parent sic Octavianum Claudium & Vespasianum princi-
 pes fuisse dicimus: Senecam uero qui consul fuit temporibus Neronis
 nemo principem appellasset. Erat enim Nero princeps non Seneca
 neque consulatus Senecae principatus erat sed magistratus: & neque in
 perium Neronis magistratus dicebatur sed principatus. Cum ue-
 ro quidam magistratum & non omnes pertractent multa nego-
 tiorum publicorum necesse est esse alium magistratum qui ratio-
 nes repetat atque corrigat: ipse uero nihil tractet: uocant uero hos
 alii correptores: alii rationales: alii scriptatores: alii procuratores:
 praeter uero hos homines magistratus unus est maxime principa-
 lissimus omnium: idem enim plerumque habet finem & introductio-
 nem qui praesidet multitudini ubi populus dominatur: oportet autem
 id quod cogit summam habere in re publica auctoritatem: appellant uero
 quibusdam in locis praefultores ex eo quia ante deliberant ubi
 uero multitudo est consilium magis: Ciuitatum igitur magistratus
 fere tot aliqui sunt: Nec id praeterea subticendum Marci Varronis
 sententia libro rerum humanarum uigesimo primo in magistratibus

LIBER

inquit habent alii uocationem ut consules & cæteri qui habent imperium: alii prehensionem ut tribuni plebis & alii qui habent uiatorem alii neque uocationem neque prehensionem ut questores & cæteri qui neque licitorum habent neque uiatorem: Qui uocationem habent idem prendere tenere adducere possunt: & hæc omnia siue adsunt quos uocant siue acciri iusserint tribuni plebis uocationem habent nullam neque minus multi imperiti proinde atque haberent ea sunt usi huius ergo iuris quod M. Varro tradit Labeonem arbitror una tunc fiducia cum priuatus esset uocatum a tribuno non esse: sed quaerentibus quam ob causam tribuni qui haberent summam coercendi potestatem ius uocandi non habuerint facile est respondere quod tribuni plebis antiquitus creati uidentur non iuridicando nec causis querelisque de absentibus nocendis sed intercessionibus faciendis: quibus qui praesens fuisset ut iniuria quae coram fieret arceretur ac propterea ius aduocandi ademptum quoniam ut uim fieri uetarent assiduitate horum & praesentium oculis opus erat. Moris porro erat magistratum petentibus prehensos dextra ciues benignis orare uerbis & absque interiore tunica in forum opertos ueste descendere: siue ut eo habitu ad supplicandum humiliores accederent: siue ut qui cicatrices haberent manifeste signa fortitudinis aperirent: hæc cum plura ostenderent quae assidue multos per annos egregii bellatores exceperant uniuersi illorum uirtutem tacita ueneratione persequerentur: magistratum denique ultra quam dies nisi qui iurassent in leges non licebat gerere. Legati teste Varrone sunt qui lecti publice quorum opera consilioque uteretur peregre magistratus qui uel nuntii senatus aut populi essent.

Imperatores semper multi quotannis re bene atque feliciter gesta aduersus hostes a militibus honoris causa appellabantur: unde & inter ceteros aetatis suae duces & imperatores cum circumfusa multitudine hispanorum & ante: deditorum & pridie captorum regem Scipionem ingenti plausu ac consensu appellassent: tum Scipio silentio per praconem facto sibi maximum nomen imperatoris esse dixit quo se milites sui appellassent regiumque nomen alibi magnum Romae exosum & intolerabile esse regalem animum in se esse si id honoris ingenio amplissimum ducerent taciti iudicarent uocis usurpatione abstinerent: Inter principes etiam ciuitatis. M. T. Cicero procos. dum parthos tripartito exercitu hostes inuaderet ac post magnae eorum caedem Amanum eius gentis caput: Sepiram item & castella

cōplura ui cœpisset: ab exercitu imperator appellatus est. Iulius au-
 tem Cæsar cum sæpius post partam uictoriam eēt imperator ab ex-
 ercitu appellatus non imperatorꝝ aut regum sed dictatoris nomen
 usurpauit tantum odium sibi regis nomen in urbe contraxerat. Cū
 autem regis nomen cuperet uerereqꝫ populi indignationem moli-
 tus expeditionem in parthos asserens in libris fatidicis cōtineri nō
 nisi a rege parthos superari posse se regem dici procurauit qui ma-
 turandæ mortis suæ causam præbuit coniturationis. Nullus autē se-
 quentium cæsarum se regem romanorꝝ dicere ausus est: imperato-
 ris autem appellatio perpetua cæsarum non erat sicuti nec consulis
 nec prætoris nec tribuni plebis: nam & priores illos uario numero
 quosdam septies quosdam maiori quosdam minori numero inue-
 nimus appellatos imperatores: sic coss. sic tribunos plebis: dignita-
 tis enim non officii id nomē fuit. Nam re prospere aduersus hostes
 gesta sic erat a maioribus institutum ac repu. libera perpetuo custo-
 ditum ut col. pcol. prætor siue quis alius fuerit romanus qui hostiū
 numerum q̄ maximum cæderet aut permagna contra hostes uicto-
 ria potiretur: is quodam pro excellenti honore ad uirtutis testimo-
 nium uel decus imperator ab exercitu uocaretur. Nondum erat q̄
 nunc uiget mos ut quem romanorꝝ imperatorem gentes uniuersæ
 uocant is sit unus orbis p̄nceps & potestate summa rerum dominꝰ
 uideatur: id enim dum. S. P. Q. R. consilio pu. rēpu. gubernarunt
 ducibus nomen honoris p̄ uictoria parta non potestatis fuit: a quo
 autem primum hæc noua imperatoris nostri tēporis coronandi no-
 minandiqꝫ consuetudo uel abusio potius defluerit nō satis itelligo
 Max: cum romanum Cæ. antiquis illis temporibus coronatum fui-
 sse nullum unquam audierim aut legerim. Non enim Iul. Cæ. non
 Aug. non Tiberius: non Calligula: non Nero: & erant hi duo poti-
 simum extremi intolerandæ superbix ac luxuriæ: coronam impe-
 rii nunquam suscepit aut habuit aut usus fertur nisi forte laurea cū
 triumphasset: aut quapiam alia ciuica uel castrensi quæ non cæsarꝝ
 erant magis q̄ quorumcūqꝫ triumphantium aut uincientium. Existi-
 mo autem hoc a barbaris deriuasse qui cum prisca historias igno-
 rarent neque uerborum uim imperatoris & regis probe noscerent
 essetque frequens apud eos regis nomen: utpote sub regibus uiuen-
 tes imperatorem uero rarū uiderent id excellentius arbitrati sūt qd̄
 rarius ac insuetius conspiciabant: utꝫque tamen hoc adoleuerit id

LIBER

plane constat uel a barbaris ut ante diximus non scite: aut a doctis parum modeste hanc sublimē imperatoris idest dei appellationē ut inquit Cicero magis q̄ regiam post coronationem usurpatam & a posterioribus introductam esse regibusque concessam Primum autem apud maiores nostros imperatorem appellatum utpote cui armorum exercitusq; ad tutandam augendamque rempu. cōmissa sit auctoritas: Lucium Lucullum fuisse in descriptione temporum testis est Eusebius.

Ontifices aliqui auctore Plutarcho dictos putant quoniam deos colunt potētes ac omnium dños: alii uero inquitunt nomen confictum esse ad potentum proffigationem tanquam iubēte legumlatore sacerdotes obire potentia sacra debeant: pontifices uero ut Varro inquit. Q. Mutius Scauola dicere solebat a posse & facere appellatos esse: sed ea descriptio à Varrōe nō satis pbatur: nam a ponte & facio potius dictos existimat q̄ ab his p̄mum pons Sublicius factus & s̄pe restitutus sit: Secundum alios a sanctissimis & uetustissimis sacrificiis quæ ad pontem fierent: Pōtifices quattuor ex gente patritia totidemq; plebeia a romanis p̄mū creati. quorū ordinem & constitutionem Nummæ tribuunt: Maximus uero appellatus q̄ & minores pontifices essent Linius. L. Cantilius Scriba pontificis quos nunc minores pontifices appellant qui cum Floronia stuprum fecerat a pontifice maximo eo usque uirgis in comitio cæsus erat ut inter uerbera expiraret: hic maxim⁹ ex pōtificibus ueluti interpretis & prænuntiantis quin hierofante potior ordinem & locum tenet: qui quidem non solum res quæ publicæ sūt curato sed etiam priuatim sacrificantes obseruat: impedimentoque est ne quis legitima transgrediatur: docetq; qua quispiam re ad uenerationem deorum uel ad postulandam ueniam idigeret. Erat & sacrarū uirginum custos quas Vestales appellant & iudex & punitor sacrilegii. Habebat etiam penes se idem pontifex sacra oīa: designabatq; quibus hostiis quibus diebus ad quæ templa sacra fieri deberent: cuiusmodi diuinis in rebus & unde erogandæ pecuniæ sumptus fieri deberet. Pontificibus etiam permessa est potestas memoriam rerum gestarū in tabulas cōferendi & hos annales appellant equidem maximos quasi a pontificib⁹ maximis factos: proinde maiores nostri antiquissimi præsertim rerum gestarum memoria delectati: hanc diligentiam habuerunt q̄ historiam scribere auderet

nemo qui munus id datum sibi de publico non haberet: id uero daretur nulli nisi esset uir probitate fidei singularique uirtute aliq̄ præditus ac dignitate ceteris anteiret: Hebræo nanque populo ut ab illis initium summi qui uetustate generis: qui magnitudine reꝝ: qui dignitate historię se ceteris præponunt: hanc legem fuisse cõperimus ut quæ ab his gesta pace uel bello essent ea scriberet nõ nisi q̄ ppheta esset: pphetam cum is populus habere desit: tum maximũ ad pontificem qui auctoritate honore dignitate præstaret: hãc ipsã scribendi curam & officium detulerunt hunc morẽ a uetustissimis traditum per diu & eo usque dies quibus est Hierusalem excidium suum passa diligentissime custoditum. Iosephus in Appionẽ scribens tradit: Chaldæi quoq̄ & Aegyptii & q̄ oriundi sunt ab illis Fœnices Syriæ nobilissimi populi summo studio & diligentia asseruerunt ut qui magno sacerdotio potiretur his modo populi sui gesta perscriberet. Plato itẽ philosophus & Aristotelis præceptor suo in thimeo adducit Sacerdotẽ ægyptium hoĩem apud suos uenerabilẽ & multarũ reꝝ notitia excellẽtem qui Soloni interroganti de gestis & uetustate gentis ægyptiæ responderet: Apud gracos qui militari disciplina qui imperio qui sapientiæ studio plurimũ floruerunt: ea lex per diu mansit q̄ deligeretur de publico uir bonus atque doct̄ quispiam qui eo pacto & dicta & facta oĩa memoraret: ut nihil in sereret quod aut ipse oculis non uidisset suis aut uerẽ esse certo & idubitato testimonio non haberet. Romanis uero & maioribus nostris qui orbis tandẽ imperium uendicarunt hoc institutum ab initio urbis ad multos annos fuisse memorant Ci. & Liuius: ut qui pontifex esset maximus sacra publica ab Numma instituta siue res oēs singulorum annorũ manderet litteris easq̄ in altum efferret atq̄ domi præponeret in publico tabulas ut populo esset potestas cognoscẽdi nihil gratia: nihilq̄ odio scriptum esse. Illud nec minus prætereundũ quod si maiorũ religiones & eorum monumenta reuolueris inuenies apud illos non humilibus & inopibus: sed opulentis hominibus & principibus ciuitatis summum sacerdotum mandari solitũ esse: Imprimis primi cum se iegerant persarum sacerdotes q̄ erant & dicebantur magi ægyptiorum deinde Assyriorum aliarumq̄ nationum quantis diuitiis opibusq̄ præpollerent his qui aliquam rerũ gestarum noticiam habuerint satis constare potest: quod si parum ista te mouent q̄ externa & peregrina sunt: maximeq̄ ant̄is legib̄

abhorrent. Reputatur summi hæbreorum sacerdotes quorum ue-
 tustissimi Aaron Eleazar Phinees Heli Abiathar: sic omni copia-
 rum genere abundarunt ut dictu incredibile cuiquam uideatur: si de
 niq̄ ad romanos redeo unde coepet oratio. M. Fabium primum ex
 patribus lectu. L. q̄ post Metellum præclaru uirum p̄tificem factu
 maximum duosq̄ eum & .xx. annos ei sacerdotio præfuisse constat
 Cæsares quoq̄ legimus & plerosque alios qui romæ tēporibus illis
 gloria rerum gestarū opibus & potentia plurimu præstare putaban-
 tur: summos sæpe sacerdotes fuisse hanc dignitatē pontificum au-
 gurum quæ Romulo regnante nulla erat Nummam Pōpilium a
 rege ad alios detulisse accepimus: ne quando rege bellicis rebus oc-
 cupato diuinus cultus intermitteretur: pontifices denique ueteres ut
 in tertio de oratore testis est Ci. p̄pter sacrificiorum multitudinem
 tres uiros epulones esse uoluerunt cum essent ipsi a Numma ut eti-
 am illud ludorū ac epulare sacrificium facerent: instituti epulōes fe-
 sto teste dicebant antiqui quos nunc epulōes dicimus datumq̄ his
 nomen q̄ epulas indicendi Ioui ceterisq̄ diis potestatē haberēt: de
 his etiā Lucanus in p̄mo uirque epulis septem Festus titiisq̄ sodales

Cæterum cum aliqua species curationis sit circa rem diuinā ceu
 sacerdotes & æditui circa templa ut conseruentur quæ sunt & erigā-
 tur ruinosa aedificia & cætera omnia quæ pertinet ad diuinum cul-
 tum: Euenit alicubi curam hanc esse unam ut in parnis ciuitatibus:
 alibi uero seperatis a sacerdotio ut sacrificuli æditui & custodes sa-
 erarum pecuniarum huic consequens est cura illa quæ est circa sa-
 crificia publica quæcunq̄ quæ ex sacerdotibus lex non cōmittit sed
 ex publico fiunt: uocant autem eos qui istis præsunt alii reges sacro-
 rum: alii p̄tifices maximos: Maiorum enim consuetudo tunc erat
 ut rex esset etiā sacerdos uel pontifex sic postea uel reges uel ipe-
 ratores pontifices dictos Maro nullius religiōis expers his uerbis
 ostendit: Rex Annius rex idem hominum phœbiq̄ sacerdos.

Fœciales quorum pater patratus princeps erat sacerdotes dice-
 bantur qui faciendis præerant fœderibus: hi ut Pomponio placet a
 ferendo dicti ut. M. Varroni a fide & faciendo: ut aliis fœciales q̄si
 fœdiales a fœderibus faciendis quorum ius ab equiculis ad roma-
 nos translatum esse non dubium est.

Caduceatores pacis legati dicuntur: sicut enim per fœciales bel-
 la indicebantur: ita pax per caduceatores. Est autem caduceum uer-

bona & pacis signum: quod non ab re Mercurii uirgam possumus existimare: Mercurius. n. orationis deus dicitur & interpret deorum: unde sicut uirga serpentes diuidit hoc est uenenum: ita bellantes in terueniente oratione sedantur: bellumque cadit atque dirimitur.

Aediles quidam publicis ludis ac ædibus præerant nomē ab ædibus huic magistratui datum ut Festo placet Varrōi & Paulo quæ ædium non tam sacrarum quàm priuatarum etiam curam haberent ac illis præessent in quibus scita omnia sua plebs deferret: duo quidem primum & ex plebe constituti ac proinde plebei appellati: exactisque regibus anno propemodum septimodecimo cum plebs a patribus secessisset tribunos sibi in mōte sacro creauit qui essent plebei magistratus: deinde cum uellet ex suo quoque corpore cōstitui & patres recusarent: factum est ut tribuni militum crearentur: tum ex plebe: tum ex patribus consulari potestate: paulo post cum placuisset creari ex plebe cōsules cœperunt ex utroque corpore cōstitui tunc ut aliqui pluris partes haberent: placuit duos ex numero patrum constitui: & ita facti sunt aediles currules unde ortum ut aediles alii plebei alii currules appellarentur. Sella enim quasi seda a sedendo dicta est. Regia quidem sedes erat currulis a curuitate pedum ipsius sellæ in qua sedetur sic dicta: uel quod in ea qui essent reges cū ueherentur curru ad eminentiam uterentur. Postea uero cum regibus libera Roma fuisset: Magistratus maiores ut consules dictatores & plerique alii regio more sella curruli uectabantur: unde magistratus hi sunt currules: cæteri uero plebei seu pedanei quæ pedibus irent appellati: nec curru neque sella curruli ueherentur: quod autem duo fuerint aediles his uerbis in Pisonem ostendit Cicero: Me cum inquit quæstorem imprimis aedilem priorem prætorem primum cunctis suffragiis populus faciebat aedilem priorem dixit quæ duo erant tantum aediles sicut duo consules: huius rei si quis fidem postulet bini semper aediles in argumentis comædiarum nominantur a Terentio: Hi etiam siue plebei siue currules ludos faciebant instaurabantque Liuius belli Macedonici libro primo: Ludi Romani scænici eo anno magnifice apparateque facti ab aedilibus currulibus Idem in eodem paulum post: & plebei ludi ter toti instaurati ab aedilibus plebis aedilium enim partes in ludis instituendis quātum impensæ & in quibus spectaculis fierent haud quaquam minime fuerunt: id etiam erat potissimum aedilitatis munus ut sua quisque aedilis

impensa ludos pro modo patrimonii ac dignitatis suae celebrandos curaret: huius instituti. M. T. Cicero in officialibus cum suae & Cn. Pompeii aedilitatis meminit testis est. Asconius etiam Pedianus Pompeium aedilem factum theatrum quod summa impensa aedificauerat magnificentissimis ludis in quos currus cum elephantis induxit aedificasse asserit: Valerius item maximus in libris dictorum factorumque memorabilium scripsit Attilium Seranum & L. Scribonium aediles senatus plebisque loca secreuisse: Quod si Vlpiano auctore mancipium fugitiuum erronemque aut iumentum morbo aut uitio aliquo affectum quispiam pro sano uenundederit dolis ac fallaciis uendentium occurrendo aedilium edicto emptori succurritur redibeturque: Porro ut urbis cloacae aquaeductus & aedificia quaeque publica & priuata munda lota integra expeditaque asseruarentur ad aedilium officium pertinere non dubium est: ut Cicero noster cum factus esset aedilis aetione in Verrem septima caeteris more suo longe uberius ac melius attestatur: Nunc sum inquit designatus aedilis habeo rationem quid a populo romano acceperim mihi ludos sanctissimos maxima cum cerimonia cereri: libero: libereque faciendos mihi Floram matrem populo plebique romano ludorum celebritate placendam mihi ludos antiquissimos qui primi romani sunt nominati maxima cum dignitate ac religione Ioui Iunoni Mineruaeque esse faciendos: mihi sacrarum aedium procurationem mihi totam urbem tuendam esse commissam ob earum rerum laborem & solitudinem fructus illos datos antiquiorem in senatu sententiae dicendae locum togam praetextam sellam currulem ius imagines ad memoriam posteritatemque prodenda. Sunt praeter hos aediles plebeios & currules duo alii qui frumento praerant & quorum creatorum auctor fuit. C. Julius Caesar. hicque ut inquit Pomponius a cerere cereales dicti aeditui praeterea appellatione aediles intelligimus. est enim aeditus idem quod aedilis custos sacrae scilicet aedis uel templi quasi aedem tuens uel aedis tutor dictus is enim est cui sacrarii custodia commissa erat ubi statuae seruabantur & simulacra deorum gentilium quae operatur erat exorare si quid optasset aliquid apud illa deprecari & impetrare quod multi factitabant credentes exaudiri si uerba sua simulacrorum auribus instilassent. Seneca episto. li. v. non sunt ad caelum eleuandae manus nec exorandus aedituus: ut nos ad aurem simulacri quasi magis exaudiri possimus admittat aeditus quoque idem quod

ædituus: sed M. Varro in secundo libro ad Marcellum de latino sermone: æditimū dici oportere censet magis q̄ ædituū: quod altere recenti nouitate fictum: altere antiq̄ origine incorruptum Lauius in Prothesilao Claustrinū dixit qui claustris ianuae præset eadē. s. si gura æditimū dici iubebat qui ædib⁹ præset: in Verrē. M. Tul. i exemplaribus fidelissimis ita inueniri scriptum æditimi custodesque maturæ sentiunt. In libris aut̄ hoc uulgariis æditui scriptū est Pomponii fabula atheliana ē: quæ ita inscripta est æditimus in q̄ hic uersus est: qui postq̄ tibi appareo atq̄ æditimo in tēplo tuo. T. aut̄ Lucretius in carmine suo p̄ ædituis ædituentes appellat.

Flamines permultos fuisse cōperio & tot deniq̄ q̄ deos colerent ufos ueteres romanos. M. Varro in his libris quos de origine lingue latinæ scripsit testis est: ut Dialem Martialem Quirinalē Volcanalem caeterosq̄ eiusmodi: uerum flaminem Dialem Numma Pompilius Romæ rex creauit cum antea reges pontificū ac regum munera p̄miscue gererent ut de Priamo & Aenea apud Maronem & a minoribus tandem ut a. C. Cæ. diuo Augusto multisq̄ aliis p̄ncipibus quos maximi pontificatus titulis insignitos in multis quæ adhuc extant monumentis cernimus obseruatum esse. Caetero Nūma plures in urbe romuli q̄ sui similes reges fore ratus qui relicta religionis cura belloꝝ negotiis implicarentur sacerdotes quos flamines appellant quiq̄ rei diuinæ iugiter adacti essent multis deoꝝ instituit flaminem unum Ioui insigni ueste & curruli regia sella adornatum quem Dialem uocant: huic duos flamines adiecit Marti unum: Quirino altere: dicti autē primo flamines ut Plutarcho placet ab his qui circum caluaria sunt pileis quibus ad tegendum capita utuntur quasi pileamines quidam essent: Lucanus in primo: & tollens apicē generoso uertice flamen: uel ut Varro inquit q̄ i latio capite uelato erant & caput filo lanæ præcinctum habebant a quo flamines quasi filamines uocabātur. Dialis uero a dio a quo uita dari putabatur hominibus: uel a Ioue quod ē iuuans deus. Caeteri enī quiq̄ cui præsunt numinis eius titulo decorantur: hic solus ut Varro ait lib. ii. reꝝ diuinæ: album habet galerum uel eo q̄ maximus est uel eo q̄ ioui imolari alba hostia opus sit. Multiplices etiam ceremoniæ sunt quas in libris qui de sacerdotibus publicis compositi sunt. item in Fabii pictoris libroꝝ p̄mo scriptas legim⁹ unde hæc ferme sunt quæ cōmeminimus: equo enim dialem flaminem uehi

religio est: itē iurare dialem fas nunquā est ignem & flamina id est flaminis dialis domo nisi sacry efferrī ius non esset: uinctū si aedes eius introierit solui necesse est & uīcula per īpluuiū in tegulas sub duci atq; inde foras in uiam dimitti hæderam neq; tangere neq; nominare fas erat p̄ eo q̄ hædera uincit ad quodcunq; se applicat: sed ne anulum quidem gerere ei licebat solidum aut aliquem in se neq; in apice neque in cinctu neque alia in parte nodum habere si quis ad uerberādum ducatur: si ad pedes eius supplex p̄cubuerit eo die uerberari piaculum est: Capillum dialis nisi qui liber homo est nō tonset capram & carnem incoctā & fabā neq; tangere diali mos est neque nominare p̄cinctam classē id est paratam ad bellum militum multitudine diali flamini uidere non licet p̄pagines e uitibus altius p̄tēntis non succidet pedes lecti in quo cubat luto tenui circunlitos etiā oportet unguis dialis & capilli segmēta subter arbore ilicem terra operientur: Dialis quotidie festatus est sine apice sub diuo autem esse licitum nō est: sub tecto utiliter & non pridē a pontificibus constitutum: Mansurius Sabinus scripsit & alia cerimoniarum genera in hunc modum farinā fermento imbutam attigere ei fas non erat: neq; tunicam intimam nisi ī locis tectis exuisse: sub cælo tanquam sub oculis iouis nudus ne sit: super flaminē dialem ī cōuiuio nisi rex sacrificulus haud quaquam alius accumbit uxore si amisit flaminio decedit: Flaminis matrimonium nisi morte dirimi non est ius locum ī quo bustum est nunquam ingreditur: mortuū nunquam attingit: funus tamen exequi non est religio

Salii sacerdotii genus quod ex huiusmodi causa institutum dicitur: nam annum iam octauum regnante Numma morbus pestifer italiam occupans Romā quoq; inuaserat: moerentibus uero cunctis traditur peltam Aeneam e cælo delapsam in nummæ mandecidisse & in ea mirabilia quædam dixisse regem: sed ex egeria missiq; audisse ac peltam in urbis salutem missam oportereq; eam obseruare aliis undecim ad illius figuram: magnitudinemq; & formā effectis quo dubium furi ob similitudinē sit cælestis illius adipiscendæ: peltam itaq; ex eius auctoritate atq; imperio effingere artifices cum certassent dissidentibus ac desperantibus cæteris: Vecturium Mamurium unum ex summis opificibus usq; adeo similitudinem effinxisse struxisseque omnes similes ut neq; Numma iam ipse dignosceret: harū autem custodes ac ministros constituisse dicitur sa

lios sacerdotes alii tiero uocati sunt non ut quidam fabulantur a uiro Samotrace seu Mantiacho Salo nomine qui saltationem quae in armis dicitur edocuerit cum eam re uera teste Plinio. vi. naturalis histo. Dardanus instituerit: sed ab ipso tripudio saltatorio: Ouidius iii. fastorum: Iam dederat salis a saltu nomina dicta: quod nec uehementius robustiusque per urbem currentes saltarent: tum ad mensam Martium sacras peltas susciperent induti puniceis tunicis aeneis balteis latisque succincti aeneas capitum galeas portantes & aeneum super tunicam pectori tegmen paruisque gladiis arma pulsantes. Reliquum uero saltationis pedum est opus: mouetur enim suauiter conuersiones ac mutationes in celeri ac crebro numero robuste ac leuiter reddentes: Mamurio autem artis illius suae mercedem fuisse prohibent memoriam quandam per saliorum carmen simul cum pirichii modulo absolutum. Alii uero Vecturium mamurium qui canebatur fuisse aiunt.

Senatoriam dignitatem a Romulo institutam fuisse nemo ambigit. Romulus enim urbem conditurus pastores inter quos adoleuerat conuocauit: cuiusque is numerus condendae urbi parum idoneus uideretur: constituit Asylum quo passim confugerent ex finitimis locis pessimi quique sine ullo conditionis discrimine ex his quae omnibus populum conflauit: legitque in senatu eos qui aetate antebant & patres appellauit quorum consilio gereret omnia: De hoc etiam senatu Propertius elegiarum scriptor haec loquitur: Buccina cogebat priscos ad bella quirites Centum illi in pratis saepe senatus erat: Curia praetexto nunc quae inter alta senatu pellitos habuit Rustica corda patres. At qui ut apud lacedaemonios senes siue seniores appellari eos qui summum quendam magistratum gerunt Cicero auctor est: sic nisi consilium ratio sententia senibus inessent: non summum consilium maiores nostri senatum appellassent: quod & Ouidius in fastis non reticet dicens: Magna fuit quondam capitis reuerentia canis: Inque suo pretio ruga senilis erat: Martis opus iuuenes animosaeque bella gerebant Et pro diis aderant in statione suis: Viribus illa minor nec habendis utilis armis consilio patriae saepe ferebat opem Nec nisi post annos patuit tunc curia seros Nomen & aetatis mirae senatus erat: iura dabat populo senior finitaque certis legibus: est aetas unde petatur honos. Ab honore ergo patres: ab aetate senatores appellati. Alii senatores a sinendo quod facultatem darent dictos putant.

uel quod agrorum partes tenuioribus ac liberis propriis attribuebant: huic
 centum senatorum numero plures ac diuersis temporibus additos
 inuenio. Brutus enim quo plus uirium in senatu etiam frequentia
 ordinis faceret diminutum partum numerum primoribus eque-
 stris gradus electis ad trecentorum summam expleuit traditumque
 inde fertur ut in senatum uocarentur qui patres quique adlecti atque
 conscripti essent patres ut diximus uocati uel quod sunt patritii generis
 adlecti quod propter inopiam ex equestri ordine in senatorum sunt nu-
 mero assumpti: Conscripti autem quod in senatu quem nouum effecerunt
 sunt scripti: uerum post Caesaris obitum excrescentem hunc nume-
 rum deformi incondita ac indignissima turba: Mille enim excesserant:
 & nonnulli per gratiam: nonnulli praemiis electi qui abortiuum
 uulgo appellabantur: Augustus admodum pristinum & splendor-
 rem redegit: Praeter haec senatorum nomina sunt qui pedarios sena-
 tores opinentur appellatos quod sententia in senatu non uerbis dicerent
 sed in alienam sententiam pedibus irent tanquam sententiae dictioe
 carentes aliorum dicta confirmarent & quasi pedibus in alienam sen-
 tentiam descenderent. Alii uero differentia quasi quadam quod essent
 plerique qui magistratus currules adepti sella curruli honoris gra-
 tia in senatum ueherentur: qui uero iter pedibus facerent pedarii
 appellabantur. Marcus autem Varro equites quosdam dicit pedari-
 os appellatos: uideturque eos significare qui nondum a censoribus in
 senatu lecti quidem erant: sed honoribus populi usi quidem erant
 in senatum ueniebant & sententiam eius habebant: Nam et curru-
 libus magistratibus functi qui nondum a censoribus in senatum le-
 cti erant senatores non erant: etiam quia in postremis scripti erant
 non rogabantur: sed quas principes dixerant in eas sententias de-
 scendebant. De more autem habendi senatus Marcus Varro ro-
 gatu Pompeii librum edidit cum ille coss. primum. M. Crasso fu-
 isset designatus creditur: quia foris militiaeque ad eam aetatem occu-
 patus civilis consuetudinis expertus esset uelletque caeteris non indo-
 ctior uideri: in hoc libro id genus multa scribere Varronem Geli-
 us attestatur: primumque illud fuisse per quas personas haberi se-
 natum liceret: nominans dictatorem consules: praetores: tribunos
 plebis: interregem: praefectum urbis: neque alii praeter hos ius fu-
 isse dixit facere senatusconsultum: quotiensque usu uenisset ut
 omnes isti magistratus eodem tempore Romae essent: tum quoque

supra ordinē scripti essent qui eorum prior aliis esset ei potissimū se-
 natus cōsulendi ius fuisse: Addit deinde ex ordinaria in re tribunof
 militares qui p̄ consulibus essent: decēuiros item quib⁹ tū imperiū
 consulare esset: Itē triumuiros reipu. constituendæ creatos ius con-
 sulendi senatū habuisse. De loco aut̄ habendi senatus aut̄ senat⁹ cō-
 sulti rogandi nisi in locis per augures constitutis quae tēpla appellā-
 tur haberi rogari ue potuisse negabat. Moris etiā erat ut eo ī loco se-
 natus iūssus assidua statione cogereetur q̄ senatulum appellabatur
 unde accitus deinde q̄ primū in curiā pficisceretur: De tēpore autē
 habendi senatus ita diseruit: ante exortū inquit solē aut post eius oc-
 casum senatusconsultū irritū: opus etiā cēsoriū fuisse p̄ quos & quo
 tēpore factū senatusconsultum esset excutere. De ætate autem sena-
 toria ne cui paucioribus. xxv. annis nato senatum ingredi liceret ut
 in uita magni Pompei auctore Plutarcho constitutum est: cæterum
 minoris ætatis senatum aliquando ingredi moris fuisse uetera legē
 tibus nō dubium est: ueluti. M. Valerio Coruino cōtigisse nouim⁹
 cui tertium & uigesimum annum ingresso consulatum largiti sūt:
 Quo minus autem senatum introirent cum prætextatis filiis sena-
 toris ut moris antea fuerat decretum postea factum est papyriūq̄
 prætextati factum in causa fuit: qui etiam senatum habiturus esset
 auspiciari primo atq̄ immolare hostiam debere idem Varro cense-
 bat. Docuit etiam de diuinis rebus prius q̄ de humanis ad senatum
 esse referendum: idem senatusconsultum duobus modis fieri aut p̄
 discessionem si consentiretur aut si res dubia esset per singulorum
 sententiam de pignore quoq̄ capiēdo deq̄ multa irroganda sena-
 tori: qui quo tempore uenire in senatum debuit non uenit: in quo
 & illud animaduertendum de more quod sicut lex a quinquagesi-
 mo anno militem non regit: ita a sexagesimo senatorem non citat:
 hunc etiam morem apud ueteres necessitates publice repierunt ut
 si forte aliqua uis ab hostibus immineret quae cogereet uel humilia
 captare consilia uel aliqua constituere quae non prius oporteret di-
 ci q̄ effici: uel si nollent ad amicos aliqua permeare senatusconsul-
 tum tacitum fieret ita ut nō scribæ: non serui publici: non censuales
 illis actibus interessent: senatoresq̄ exciperent omnium officia cen-
 sualium scribarumque complerēt: Horum & ars erat de irato face-
 re beniuolum: de suspecto placatum: de austero mitem: de aduer-
 sante propitium. Et quanquam ut dictum est senio confecti armis

LIBER

minus ualerent: binos tamen senatores singulis cohortantibus praepositos tertio ab urbe con. libro testis est Liuius. Patritiorum familia ioui noscitur fuisse dicata si origine dignitatum antiquitatis ordine perscrutemur quo summi dei sicut putauere cultura locum primum possideret patriciatuque nomen ipsum ut quidam ueridicorum a patribus dictum esse uoluerunt.

Consularem exactis regibus dignitatem regii nominis fastum declinantem cum plenam pene eorum instar administrandae reipublicae facultatem haberent accersitam fuisse antiquitatis monumenta declarant: Duo hi erant pro uno rege creati ut alter malus esse uolisset ab altero similem potestatem habente cohiberetur: his primum omnia iura ex regia potestate erant omnia deinde eiusmodi insignia pomparumque fercula & officii sui ornamenta: Nam ambobus fascis erant costae quattuor & uiginti lictores totidem cum securibus quae proinde tantae potestati cathenarum nexibus praecipue sunt alligari ut cum tardius soluerentur moram deliberationis acciperent: maxime si de caede aut hominis nece aliquid censuissent: Cunctator enim esse debet qui iudicat de salute. Alia enim sententia corrigi potest de uita hominis haud quaquam: arma quin etiam ista iuris sunt non furoris & contra noxios sic instituta ut plus terror corrigat quam poena consumat. Ciuilis est etiam pavor iste magis quam bellicus: utpote quae ab actores timeant reformident fures latrones exhorreat in nocentia tantum laeta respiciat: institutumque ne etiam est ut duplicatus terror uideretur ut eorum tantum alter fascis haberet: non ambo isque penes quem fascis essent maior consul diceretur: uel is qui prior factus est praetor aut maior urbanus minores caeteri quibus quod plerumque in maximis urbibus solet senatus decreuit ut darent operam ne quid respub. detrimenti caperet: permisitque eorum alterum uel ambos cum opus esset exercitum parare: bellum gerere: coercere omnibus modis subditos atque cives domi militiaeque imperium ac iudicium summum capitis dicere: sed ciuis non romani fas erat: Sella Curruli pro sui magnitudine utebantur multis gradibus enixi ut ibi locati nihil abiectum nihilque humile meditarentur utque in otio subiecti mererentur quod alii post maximos labores assumunt imperatores: manus porro uictoriali Scipione munita erat quo Romanae reipublicae uiri fortis dextra tueretur fortunas

LIBER

obire puintias cōsules qui mō essent duo possent his cōsularia insi-
gnia cætera p̄terq̄ q̄ sex dūtaxat lictores relictī suere cōcessa sunt
numerus aut̄ p̄cōsulum diffinit⁹ erat nullus utq̄ p̄sidiū nomē ge-
nerale quod & proconsules & oēs puintias regentes senatores licet
essent p̄sides appellabatur: sic p̄consulum appellatio specialis ē
qui deniq̄ q̄ cōsulum iuribus fungerentur p̄cōsules noiati sunt

○ Licetor crudelitatis minister consulis p̄consulis p̄atorū qui fascē
uirgarum alligatum cum securi portat: sunt qui lictores cōsules. xii
Aliorum seni lictozem autem Valgius Rufus in secundo librorū
quos inscripsit de rebus per epistolam quæsitis dicit a ligādo appel-
latum esse q̄ cum magistratus populi romāi quempiam uerberari
iussisset: crura eius & man⁹ ligari uinciriq̄ a uiatore solita sint isq̄ q̄
ex collegio uiatorum officium ligandi haberet licetor sit appellatus:
utiturq̄ ad eam rem testimonio. M. T. uerbaq̄ eius refert ex oratio-
ne quæ dicta est pro. C. Rabino licetor inquit colliga manus: L. iulius
li. viii. licetor deliga ad palum: hæc ita a ligādo Valgius rufus. M. T.
L. iulius Festus ac omnis aūquitas putat & nos sane cum illis sentim⁹
sed Tiro Tul. M. Tullii. C. Libertus lictozem uel a Lino uel a Licio
dictum scripsit: licio enim transuerso quod linum appellatur a uete-
ribus qui magistratibus inquit p̄ministrabant cincti erant ad reo-
rum manus ligandas & crura ut diximus uinciēda: Male itaque &
inscite qui lictozem a litando dictum putat. C. interposita quia rē
licetor & interficit illudque inepte addunt quasi legis ictorem dici q̄
iciat idest percutiat reum iuxta legis mādatum: quod antiquitas nō
approbat colorata licet ratio uideatur. Numero autem duodecim li-
ctores sumptos a Romulo: alii a numero uulturum qui regnum si-
bi protenderant augurio: Alii putant & melius ab etruscis finitimis
unde sella currulis: unde toga p̄texta sumpta est ad imitationem
regum suorum q̄ duodecim ex populis creato regi singulum sin-
guli populi lictozem darent.

Quæstura in qua esse debet sciētia iuris summa litterarum glo-
ria: cautela sermonis: firmitas animi: continētia domicilium & uir-
tutum omnium sedes: Actione inuerrem. ii. auctore Cicerone: p̄ri-
mus est gradus honoris dignitatumque omnium genitrix Varro
lib. vi. teste Cassi. officium autem eius & origo per quam netus est
& pene ante omnes magistratus quorundam & quidem erudito-
rum sententia: Gratianus Iunius lib. vii. de potestatib⁹ apud ipsum

Romulum & Nummiam Pōpiliū binos quæstores fuisse auctōr est Pōponius hunc magistratum cæpisse tunc asserit cum ærarium pō. ro. arctius & cumulatius esse cœpisset ut eēt qui illi præfset: quæ Romuli tempore fuisse cum res tenues & perexiguæ tunc essent haud quā putandum est. Cæterum sicut in dubium uenit an Romulo & Numma regibus quæstor fuerit: ita etiam Tullo Hostilio rege a quo census in ciuitate & descriptio centuriarū & classium quæ prius non erant est facta quæstores fuisse ac tunc initium habuisse ueri magis simile est & sane crebrior apud maiores opinio est Tullum Hostiliū primum in rempu. induxisse quæstores: hos autē a quærendo quæstores initio dictus Pomponius & Iunius & Trebatius & Feneftella & Varro scribunt: uerum quia de capite ciuis romani iniussu populi non erant: lege permissum consulibus ius dicere: propterea quæstores cōstituti sunt a populo qui capitalibus rebus præfset quæ triumiri postea capitales pquæsiuere hīc appellabantur quæstores parici Festo teste uel Pomponio paricidii quorū meminit lex. xii. tabu. dicti: quoniam paricidæ non utiq; hī qui parentem occidissent: sed qualemcunq; hominem dicebantur. Idem etiam fuisse indicat lex Nummæ Pompiliū in his composita uerbis Si quis hominem liberum morte sciens eluit paricida est: horū officio iniunctum erat ut puintiās ex senatusconsulto sortirentur utq; extra urbē aduenientibus regibus obuiam irent & hastæ subiectos captiuos uenderent. Erant & candidati principis quæstores alii qui libris duntaxat in senatu legendis operam darent: quicq; litteras eius in senatu legerent.

Prætores initio erant quorundā iudicio qui postea cōsules & hī bella administrabant: proinde sic dicti q; præirent & anteirent iure in exercitu. Auctore etiam Pomponio tunc creati cum cōsules bellicis finitimis auocarentur: neque esset qui in ciuitate ius reddere possent. Numerum autem prætorum habuit Roma pro tempore Variū primum quidem urbanum: deinde post aliquot annos eo nō sufficiente Peregrinum sic dictos q; ius alter peregrinis: alter ciuibus diceret. Deinde uero plures augēdo numerum ad octo usque creatos inuenio: unde Cicero p Milone: septem prætores: octo tribuni plebis illius aduersarii defensores mei: captis denique prouintiis totidem prætores quot prouintiae in deditionem uenerant creati sunt: partim qui urbanis rebus: partim qui prouintialibus præ-

LIBER

essent horum autem pratorum insignia sex fuisse secures: Plutarchus in uita Pauli æmilii auctor est: Ad hoc enim bellum inquit æmilius missus non cum sex ut cæteri prætores: sed cum duodecim securibus ita ut dignitas consularis imperio eius inesset.

Censores ad cuius censionem id est arbitrium censeretur populus uel ab re ipsa quæ præessent faciendo censui appellati: uel quæ rem suam quisque tanti estimare solitus sit quantum illi censuerint uel quæ censere pro arbitrari ueteres cognatione quadam sotia ac simili esse uoluerint: sunt qui a censendo id est constituendo & præcipiendo: unde etiam dicere solemus censeo hoc facias & senatum aliquid censuisse inde Modestino auctore censoris nomen uidetur esse tractum hoc munus instituisse primum Seruius Tullius legitur postea uero ut sunt reges exacti ius omne faciendi census & cætera quæ regei maiestatis huius fuerant ad cōsules delatum erat. Creandi uero noui magistratus huius dedit causam quod bellis urgentibus neque populus sine censu esse nec qui essent cōsules nauare operam commode censui faciendi possent res quidem ut parui admodum momenti prius uisa quæ nihil iuris haberet nisi censendi modo populum ita illustris magistratus hic maxime omnium reuerentiæ plurimæque potestatis ac seueritatis poena fuit: eo autem uenit ut haud quaquam de opibus modo uerum de militari disciplina moribusque censeret: Mos namque Romæ apud equestres erat auctore Plutarcho cum per legitimum tempus a quoquam militatum esset equum per medium forum duci coram uiris duobus publice præsidentibus quos censores nuncupauit: illisque quemlibet ducum ac imperatorum sub quibus militatum sit recenseri: Deinde censorum iudicio subigi qui iuxta cuiusque meritum uel laudem uel infamiam tribuunt huic præfecti curæ tunc erant uiri dignitate ornatuque insignes ad hos curruli insidentes equites subituri iudicium ritu cum prodirent: censorum alter qui senior erat interrogabat si militias omnes iuxta disciplinam militarem absoluisset: omnesque qui sub ipso imperatore meruissent quod si non secus ac dixerat foret inuentum ingenti lætitia plaudentibusque amicis domum illum admittebant sin minus censoria eum inurebant nota quæ ex tenuissimis causis licebat illis qui flagitiose ac intemperanter degerent ac loquerentur equum adimere & exercitum demouere. Horum etiam erat ne stigmata populi romani augere minuereque lustrum completo quinquennio cōcedere & soli taurilia

sacrificia de sue: oue: tauro facere de nuptiis: de liberorum p̄creatione:
 de uiuendi ratione: de cōiuiis diligēter inquirere ne quis patriā ac
 consuetam uiuendi disciplinā transgredetur: ad hac etiā mune
 ra duo cum essent alter patritius: alter uero plebeius eis licebat sena
 tu principem describere īmeritos senatu quoq̄ amonere ut. C. Fa
 bricium fecisse ferunt qui. P. Cornelium Ruffinū patritium uirum
 q̄ decē argenti facti pondo in cōiuium adduxisset senatu amouit
 siue ut. M. Catonē censorē qui. C. Flaminiū. T. Flaminei fratrē q̄
 exhortatus a Puello quem deperibat teste Plutarcho uel a scorto ali
 orum sententia cum esset consul in gallia ut aliquem ex his qui ī uī
 culis rei capitalis damnati erant securi percuteret obtēperauit sena
 tu eiecit. Valerius ancias non ad pueri sed ad mulieris cuius amo
 re teneretur arbitriū id ab. L. perpetratum affirmat Liuius autē scri
 ptum in oratione Catonis asserit Gallū transfugam cū uxore ac li
 beris uenisse & ab. L. inter epulas exceptū: mox ut scorto quod ar
 debat obseq̄retur ab eo ppria manu confossum hoc ad exacerbā
 da Lucii crimina iure dictū a Catone crediderim: ipsum autē occi
 sum minime transfugā uerū ex dānatis unum in uincula coniectū
 extitisse: cum alii q̄ plures: tum uero testes sunt Valeri⁹ ma. & Ci. in
 eo q̄ est de senectute libro ubi oēm Catōis sermonē & ipsi⁹ rei nar
 rationē tribuit: ipsi deinde cēsores sacrificiorū pretia curabant & de
 scriptionis genera & reipu. officia distinguebant Censurā enim fa
 cere dicebantur cum multā equiti irrogabant: censioq̄ hastaria di
 cebatur cū militi multā nomine ob delictum militare q̄ hastas dā
 ret dicebatur. Multas præterea potestates hic magistratus habet q̄s
 ponit Iulius Capitolinus ī uita Valeriani: Suscipe inquit censuram
 quam tibi detulit romana respu. quam solus mereris iudicatur⁹ de
 moribus hoīum: iudicaturus de moribus nr̄is: tu estimabis qui ma
 nere in curia debeant: tu equestre ordinem in antiquum statum re
 diges: tu censibus modū pones tu uectigalia firmabis: diuides statu
 respu. recensabis: tibi legum scribendarū auctoritas dabitur: tibi de
 ordinibus militum iudicandum est: tu arma respicies: tu de nostro
 palatio: tu de iudicibus: tu de prætectis eminentissimis iudicabis: ex
 cepto deniq̄ prætecto urbis Romæ exceptis consulibus ordinariis
 & sacrorum rege ac maxima uirgine uestalium si tamen incorru
 pta permanserit: de omnibus sententias feres: illud deniq̄ nec præt
 ereundum cum alios magistratus annuos fuisse cōstet q̄nquēnalē

quondam censuram extitisse: quod quia per tot annos graue diuturnum insolensque nimis uisum est ne plus quam annua ac semestris censura esset consensui ingenti populi factum est atque hoc teste Alconio tam triste seueraque nomen po. ro. sic oderat ut intermissum esset non nunquam per plurimos annos nonnunquam propter infamiam corruptorum iudicium plebem ipsam quod ante recusauerat poposcisse.

Tribunos celerum primus Romulus creasse fertur. Nam cum eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuisa esset ramnenses a nomine suo a Tatio Tatienses: tertiae autem tribus homines Luceres dicti a loco Asyli: in quem multi fuga delati ciuitate donati sunt ut Plutarchus inquit & Plinius testis est noua. Quamquam tertiae huius tribus denominatio auctore Lio incerta sit: Tribus autem ipsas tres fuisse numero nomen ipsum declarat quibusque qui praerant tribunos uocitabantur que terni tribus ex tribubus olim ad exercitum mittebantur: Celerum autem tribunum proinde appellari quidam opinati sunt que uel celeriter occurrerent si quando eorum opera respu. indigeret cum equitibus ille praesset & ueluti secundum locum teste Porponio a regibus obtineret: uel a celere remi interfectore quod celeres antiqui dixerunt quos nunc equites dicimus horum tribunorum militarium ut inquit. Quasconius pedianus duo sunt genera: primum qui Rufuli uocentur & hi quidem in exercitu creati solent a consule non a populo: de quorum iure ut Festus etiam inquit que Rutilius Rufus legem tulit: Rufuli ac postea rutuli sunt uocati Alii sunt comitiati qui comitiis designantur ad gubernandam rempu. consulum loco. Aliquando sub consulibus ut essent in exercitu ad ordines ducendos instituti: horum officium uel eorum qui exercitui praesunt in libro de re militari Marcello teste milites in castris continere ad exercitationem producere clauis portarum suscipere: uigilia interdum circuire: frumentationibus comilitonum interesse: frumentum praeparare: mensurae fraudem coercere: delicta secundum suam auctoritatem his modis castigare: principibus frequenter interesse: querelas comilitonum audire: ualitudinarios inspicere. Flavius Vopiscus in uita Aureliani in epistola ad uicarium suum per multa his adiicit ad tribuni officium maxime spectantia. Si uis inquit tribunus esse immo si uis uiuere: manum militum continere: nemo pullum alienum rapiat: ouem nemo contingat: unquam nullus auferat: segetem nemo deterat: oleum sal lignum nemo exigat: annona sua contentus sit: de praeda hostis non de latrociniiis quum

tialium habeat: arma terſa ſint: ferramenta ſamiata: calciamēta for-
 tia: ueſtis noua: ueſtem ueterem excludat: ſtipendium in balteo nō
 in popina habeat: torquē brachialē anulū apponat: equum & ſa-
 ginarium ſuum defricet: alter alteri q̄ſi ſeruū obſequatur: a medicis
 gratis curentur: ariſpicibus nihil dent: in hoſpitiis caſte ſe agant: q̄-
 litem fecerint uapulent. Tribunus autem plebis creandis initium fu-
 it ſeſſio plebis a patribus in ſac̄ montē facta ubi Menenii agri-
 ppæ opera pace inira conuenit ut plebeios magiſtratus in urbe ha-
 berēt: Sicq̄ duos tribunos tum habere plebs cœpit a Virginio & T.
 Veſtio coſſ. alia poſtmodum ſeſſione tres additi Appio Clau-
 dio & T. Q. coſſ. mox quinq̄ alii coſſ. Q. Minutio & M. Oratio
 Puluino: hoc pacto. x. tribunis in plebem ro. fuit iuriſdictio: ſicq̄
 plebi conſeſſum eſt conditiones inire concordix ut plebs ſuos ma-
 giſtratus haberet ſacroſanctos quibus auxiliis latio aduerſus conſu-
 les eſſet ne ue cui pat̄ capere eum magiſtratum liceret: Tribunorū
 tandem tantum imodum creuit auctoritas ut quicquid ſenatus de-
 creuiſſet ita demum ratum haberetur ſi tribuni approbaſſent. Sta-
 bant autem hi in ueſtibulo curix ubi habebatur ſenatus: nam tem-
 plum ſiue curiam ingredi non licebat: & quæcunq̄ ſenatores decre-
 uiſſent tribunis præferbantur ut quæ e repu. fore uiderētur appro-
 barent cætera ad arbitrium reiicerentur: tum quæ ſenatuscōſulta ap-
 probaſſent. t. litteram in tergo adiciebant haud aliter rati iudicatū
 iri. De poteſtate autem tribunitia Labeonis antiſtii iuris peritiſſimi
 extat ſententiā cuius uerba quemadmodum ſcripta apud Gellium
 offendi ita illa ipſa ſcripti: In epiſtola inquit Athei Capitonis ſcri-
 ptum legimus Labeonē antiſtium legum atq̄ morum & P. iuriſq̄
 ciuilis doctum apprime fuiſſe: ſed agitabat inquit hominem liber-
 tas quædam uecors uſq̄ eo ut diuo Auguſto iam principe & repu.
 obtinente ratum p̄ſumq̄ nihil haberet: niſi quod iuſtum ſanctūq̄
 eſſe in romanis antiquitatibus legiſſet: ac deinde narrat quid idem
 Labeo per uiatorem a tribuno plebis uocatus reſponderit: Iuſſit. n
 eū qui miſſus erat redire & tribunis dicere ius eos non habere neq̄
 ſe neq̄ alium uocandi quodāmodo moribus maiorum tribuni præ-
 hēſionē haberent uocationem non haberent: poſſe igitur eos ueni-
 re & prehendi iubere: ſed uocandi abſentem ius nō habere: idque
 etiam apud Varronem in libris rerum humanarum ſcriptum aſſe-
 rit. A. Gellius qui quidē Varro cum triūuir eſſet aſſerit ſe a tribunis

LIBER

plebis uocatum nō esse & cum tribunus plebis esset uocari neminē fecisse: ea etiam tribunus plebis auctore Plutarcho potestas est ut si præsens sit dictator secunda sit: sin autem absit prima ac ferme sola huic præterea magistratui nullum integꝝ diem abesse Roma licere ius erat: ius etiā huius tribunitiæ potestatis magis ad impediendū est q̄ ad agendum: quippe quæ cæteris omnibus collegis uolētibus & si plures sint: unus qui nolit & se opponat plus possit. Fuit etiam ut aiūt tribunitia potestas prius apud romanos publice dignitatis insignē: Postmodum quoque iudicialis ordinis obtinuit rationem inde nanq; & decretum illud senatus ut Augustus Cæsar moꝝ legumq; regimini ac æque in perpetuum tribunitiæ præfset potestati unde apud eos tribunus dictus est q̄ tribꝝ præfset ordinibus: patritio: e q̄ stri: & plebeio: dicti etiam simili modo tribuni ple. a tribu q̄ uel tribuum suffragio crearentur: uel q̄ in tres partes populus diuisus eēt cū plebs a patribus secessisset & ex singulis singuli crearentur: tribuni autem ærarii a tribuendo ære sunt appellati q̄ ærarium sane populi ro. in æde Saturni habuit.

Scriba a scribendo nomen accepit officium ex p̄mens uocabuli qualitate. Linius ab urbe con. li. ii. Ibi cum stipendium forte militibus daretur & scriba cum rege sedēs pari fere ornatu multa ageret cum milites uulgo adirent: timens sciscitari utrū Porsenna esset ne ignorando regē semet ipse aperiret quis esset quo temere traxit fortuna facinus scribam p̄ rege obruncat: Probus Aemilius de excel. Du. exter. gen. in uita Agesilai: Itaq; eum habuit ad manum scribæ loco quod multo apud graios honorificentius est q̄ apud romanos Nanq; apud nos re uera sicut sunt mercenarii scribæ existimantur: & apud illos econtrario nemo ad id officium admittitur nisi honesto loco & fidel & industria cognita quod necesse est omnium consilioꝝ eum esse participem: Cicero in Verrem actione. v. Sæpe enī nostri imperatores superatis hostibus optime repu. gesta scribas suos anulis in contiōe donarunt: ab epistolis uel ab secretis etiam is intelligi dicitur cuius secreta scribit uel epistolas. Suetoniꝝ ī uita Claudii: Sed ante omnes Narcisum ab epistolis & Pallantē a rationibus quos decreto quoq; senatus non præmiis modo ingentibus sed quæstoris prætorisq; ornamentis ornari libens passus est. Flauius Vopiscus in uita Carini quoꝝ uitam singulis libris Claudius Eusteniꝝ qui Diocletiano ab epistolis fuit scripsit: Notarius item secretorum

scribitur: Flavius Vopiscus in uita Aureliani incidit autem ut se res fataliter agunt ut inuestum quendam pnotario secretorū habuerat libertum ut quidā dicunt suum inuensorem sibi minando redderet Cas. primo Varro pater enim Candidati sub Valentino principe gefuit tribuni & notarii laudabiliter dignitatem: honor qui tunc dabatur aegregiis cum ad imperiale secretum tales constet eligi in quib⁹ reprehensionis uitium nequeat inueniri

Cancellarius uel a cancello ala palatii sic dictus q̄ olim ibi officium suū exerceret iuxta thesaurū imperatoris cuius sibi cura demādata erat: uel a cancello secundum eam significationē qua dicitur iter sticium a palestina regione tractum ubi tecta cacuminata nō erant sed iacebant in planum pstrata: intersticia igitur illa inter ppugnacula sita parietibus hinc inde erectis cancelli pprie dicuntur: Qui uero epistolas missas recitare uolebant populo in dicta regiōe sup tecta ascendebant & de cancellis recitabant: unde inoleuit usus paucoꝝ tamen eruditorū ut qui populo litteras principis habent missas exponere cancellarii appellatione nominentur. Cæ. li. xi. Var. Respice quo nomine nuncuperis: latere non potest quod inter cācellos egeris tenes quidē lucidas fores: claustra patentia: fenestras ianuas & quāuis studiose claudas: necesse est ut te cunctis aperias: nā si foris steteris in eis non emēdaris obtutibus: si ingrediaris obseruantium non potes declinare conspectus: uide quo te uoluerit collocari antiquitas: nūdiq̄ conspiceris qui in illa claritate uersaris. Flauio uopiscus in uita Carini Amicos optimos quosq̄ relegit aut tenuit: præfectum urbi unum ex cancellariis suis fecit quo foedius nec cogitari potuit aliquando nec dici.

Populares & optimates inter se differunt. Nam populares teste Prisciano li. artis grāmaticæ. v. hi sunt qui defendunt populum: optimates q̄ defendunt senatores: Cicero p. P. Sextio: Duo genera semper in hac ciuitate fuerunt eorū qui uersari in repu. atq̄ i ea se excellentius gerere studuerunt alteri populares: se alteri optimates & haberi & esse uoluerunt qui ea quæ faciebant quæq̄ dicebant multitudini iocunda esse uolebant: populares qui ita se gerebant ut sui consilia optimo cuiq̄ pbarentur optimates habebantur idem in eadem omnes optimates sunt qui neq̄ nocentes sunt neq̄ natura improbi nec furiosi nec malis domesticis impediti: idem in eadem quod est præstantissimū maximeq̄ optabile sanis bonis & beatissimis & cū dignitate

LIBER

otium hoc qui uolunt oēs optimates qui efficiunt summi uiri & cōseruatores ciuitatis putantur: Aristoteles li. v. ethi. ex dignitate quoque id apparet: iustum enī illud quod in distribuendo cōsistit secundū dignitatē quandam esse oportere oēs fatētur: ipsam uero dignitatē non eandē oēs esse aiunt: sed populares quidem libertatē: potentes uero opulentiam aut genus: optimates autem uirtutem dicunt. Idē li. iiii. polli. uocare autē cōsueuimus cum unus ad utilitatē cōem respiciens gubernat regiam potestatē: cum uero pauci gubernāt plurimum tamen uno optimatum gubernationem: uel ex eo quia optimi præsunt: uel ex eo quia ad optimum publicum administrant. idē in q̄rto: Videtur autem optimatum esse maxime honores tribuere secundum uirtutem: finis enim optimatum uirtus: paucorū uero gubernationis diuitiā: popularis autem libertas. idē in eodem: Quo enim ab optimis uiris simpliciter per uirtutem esse gubernatio rei publicae & non ad suppositionem quidam bonorum uirorum eam solā iustum est optimatem appellari.

Proceres teste Varrone principes ciuitatis quia eminent in ea sicut in aedificiis mutuli quidam. i. capita trahiū quae proceres noīantur quāsi proceres hinc facta translatio est ad quosdam ut proceres dicantur qui ante oēs honore praecedunt. Sunt qui proceres quāsi procul a carie hoc est putredine ac uitioꝝ corruptione dictos putent: quod tamē si principibus conuenit maxime propter excellentiam & egregiam quam praediti esse debent probitate: falluntur tamen inscitia laetitia nec tam quae est quae esse debet aut ualent huiusmodi singularē numerū raro est inuenire: Iuue. lib. iiii. Agnosco procerē salue getulice seu tu Syllanus quocumque alio de sanguine rarus: in plurali frequentissimū ē. Liuius ab urbe con. li. iiii. Et nos ut decet proceres ut Fabio nomini est nō indignū pugnando potius quā adhortando accēdam⁹ militum aīos. Lucanus in. v. Fata uocent procerum motus haec cuncta sequuntur.

Primores sicut hi proceres uel qui primates qui inter reliquos maioris potestatis & digniores in populo: Liuius in primo: ipse ad primores Romulus peruolat.

Summates uiri potentes: Satyrus in comœdia piscatoria Summates uiri simplices facti sunt ganeī: Macrobius li. i. de somno Scipiois Sed summatibus tantum uiris sapientia interprete ueri archani cōsciis contenti sint: reliqui ad uenerationem figuris defendentibus a militate secretum:

Præsidium noīe oēs pūntias regentes licet senatores sint appel-
lantur iure p̄ses is dicitur qui maius in pūntia habet imperiū post
principē: hinc præsidium dictum auxilium p̄ncipale sicut subsidiū
id quod in auxilium succedit dicitur & milites qui in aliorū tutelā mi-
litum oppidi uel castelli similitumq̄ collocati sunt præsidium uocā-
tur: uel ut inquit Varro præsidium dictum q̄ extra castra præside-
bat in loco aliquo quo tutior regio esset: uel q̄ pro utilitate & salute
alicuius auxilii gratia præponitur: sicut subsidiū quod postpositū
est ad subueniendum laborantibus.

Satrapes uel satrapa is est qui locorū præfect⁹ designatur: Plutar-
chus in uita Eumenis Tū capto Ariarate rege & regione in potesta-
tem redacta satrapes hoc est locorū præfectus designatur Regum li-
bro primo: Et non inueni in te quicquā mali ex die qua uenisti ad
me usq̄ ad diem hanc: sed satrapis nō places: idem in eodem Reuer-
tere ergo & uade in pace & non offendas oculos satraparum.

Princeps ordinis nomē ē dictus q̄ p̄mus capiat sicut municeps
ab eo q̄ munera capiat idem & dignitatis cui hæc tuenda ex officio
& capitis piculo defendenda relig iōes auspicia potestates magistra-
tus senatus auctoritas leges mos maiorū iudicia iurisdictio fides pro-
uintia socii imperii laus res militaris ærariū: hæc rerum ac tantarū eē
defensorem atq̄ patronū. Spartianus in uita Adriani Tunc enī mos
ut princeps causas cognosceretur & senatores & equites romanos ī
consilium uocāret & sententiam ex omni deliberatione præferret
Cass. ii. Var. uocabulum principis nulla sorde maculasti seruās di-
gnitatem nominis exercitatioē uirtutis: Ouidius de Romulo & Cæ-
sare secundo fastorum: Tu rapis his castas duce se iubet esse mari-
tas: tū recipis luco repulit ille nefas Vis tibi grata fuit florēt sub Cæ-
sare leges Tu domini nomen principis ille tenet Te remus incusat
ueniam dedit hostibus ille Cælestem fecit te pater ille parem

Domini uero appellationem præclarissimos in repu. p̄ncipes &
duces inuenio declinasse: nam & Scipio ipse p̄us Italia Hispaniaq̄
recuperata cum Aphricā quoq̄ subegisset Hānibale pulso: nullo ta-
men successu dominum se passus est appellari nisi a pœnis q̄ p̄ æqs
conditiones totiens rupto fœdere fraudulenter iugum abiecerant
non obtemperantes militia abiecit quasi reipu. hostes infamia no-
tans: Augustus quoque romāi decus īperio nec serio nec ioco se pa-
ssus ē a quoquā tali noīe appellari: Tertulian⁹ in apollogetico cōtra

LIBER

gentes: Augustus imperii formator nec dominum quidē dici se uolebat: Et hoc enī dei est cognomen: dicam plane imperatorē dominum sed more cōi: Sed quando nō cogat dominum dei uice dicā: hoc cum declinaret Augustus meruit pfecto patris patriæ cognomē quod uniuersi repentino maxioq̄ consensu ei detulerunt quod grātius esset pietatis nomen q̄ potestatis utq̄ sciret datā sibi potestatem patriæque tēperatissima est liberis consulens: quid autem inter patrem & dominum sit ostendit pbe Terētianus ille mitio hoc patriū est inquit potius consuefacere filium sua sponte recte facere q̄ alie no metu hoc pater hoc dominus interest.

Dux a ducendo dictus esse enim debet præ cæteris dux in ducēdo agmine præcipue solers ubi iter quopiā fecerit & cum ad difficile transitu saltum uenerit contēplari secum aīo ab omni parte loci naturam comites deinde ueterāos si quos habet quærere & percurrari si hostes eo loco qd si a frōte quid si a latere qd si a tergo adorirentur capiendum cōsiliū foret utq̄ ne pergeret q̄ ocepisset ire uia an eā quā uenisset rēpetere fatius esset. Castris autē deligēdis quantum munimento loci cōplexurus: q̄ opportuna aquatio: qua pabuli lignoꝝque copia: qua comeatus expedire: quo tpe pugna inire: acie struere: subsidiis firmare: magnifice adhortari: perterritos milites a metu reuocare nec uerbis tantum ferocē & strenuū esse sed operum militariū haud quaquā expertē qui & ipse cū op̄ sit tela tractare pcedere aīe signa: uerlari media mole pugnae sciat: sciat quoque cōsilia sua celare: tacere: dissimulare: insidiari: ab insidiis præcauere hostiū cogitatiōes p̄ripere: speculari & explorare eoz ubi copiae sint quantæ quoue genere armorum: plurimum enim interesse usuris quæ deinde turba inermis quæ leuis armaturæ: quæ impedimenta: quanto ea aut q̄li præsidio custodiant: deinde dicta ne tantum q̄ facta milites sequi iubere: nec disciplinam modo sed exēplum qd diligentia genus rectissima fortasse ratione pbabitur quouiēs licebit uerum si mutabitur natura loci: si mons occurret: si flumen obstabit: si collibus: syluis asperitateq̄ alia phibeatur mutabit hostiū genus iminentis conditio discriminis & nunc acie directa: nunc cuneis: nunc auxiliis: nunc legione pugnabitur: Ad hæc insuper intueri & scire quo auspicio ineunda pugna sit: nec deesse fortunæ præbenti sed oblata casu flectere ad consilium debet: illud ad postremum præ cæteris in animis ducum habendum nihil in bello. s. debere cō

temni neque sine causa dici matrem timidi flere non solere: horum igitur
 omnium qui sunt memores & usu & experientia copotes eos duces dixe-
 rim ceteris iure pretulerim modo a populo non a militibus creati sint.

Comes sotiis sodalis comisque & collega in quo conueniant quo-
 ne differant: auctorum sententiis illustrium ex his accipe. Comitē
 dicere debemus auctore uul. ac Labeone eum qui comitetur & se-
 quitur: quique frequentandi cuiuscunque gratia ut sequeretur desti-
 natus est: minores etiam comes & ducem habet: ut Cicero Non co-
 mitem se inquit sed ducem praebuit. & alibi: Neque princeps tunc ad
 salutem esse potuissim si esse alii comites uoluissent: soti uero non
 minor sed par est: ideoque duces in bello quotiens milites alloquuntur
 conciliandae beniuolentiae gratia non fere appellant comites sed so-
 tios comunicantes quodammodo eorum dignitate cum illis ut e diuerso
 cum eisdem commilitones uocant comunicantes eorum condi-
 tionem atque sortem cum ipsis: neque enim dux comilito est militum sed
 milites inter se comilitones ut apud Virgilium Aeneas de militibus
 suis: O soti auctor est ipse in sua persona loquens de Achimenide
 Comes infelicis Vlyxi: & iterum uno graditur comitatus Achate:
 Neque scite dixisset de Vlyxe & Aenea hunc esse comitem Achate
 illum Achimenidis. idem tamen ait: Arma deosque parant comites: &
 iterum: Sacra deosque tibi commendat Troia penates: Hos cape fato-
 rum comites: Numquid dii erant comites graecorum atque aeneae an du-
 ces certe dii penates comites erant confessione tum aeneae tum ipso-
 rum quoque deorum. nam li. i. aeneas ait uictos qui ab hoste pena-
 tes: classe ueho mecum: & in. iiii. Dii aiunt nos te dardania icēsa tuaque
 arma secuti Nos tumidum sub te permensi classibus aequor sub te id
 est duce: & te secuti sumus id est tui comites fuimus. Idem de grae-
 cis quidem dicendum & de eorum deis: idem etiam de Sybilla & aenea
 quam modo hic modo ille dux erat aut comes tum sequebatur aeneae
 uoluntatem Sybilla & quasi ministram se praebuit comes erat quia
 uero ducebat praemonstrans iter & declarans ea quae ille ignorabat
 dux eadem dicitur: tam & si aliquando comitem pro sotio dicimus
 ut Cicero in rhetoricis: De uiatore qui cum ante lucem surrexisset
 comitem inquit suum in clamauit & semel saepius cum de eodem an-
 tea dixisset in itinere quidem proficiscentem ad mercatum quendam
 & secum aliquantum nummorum ferentem est comitatus id est se-
 cutus: quare in praefatione artis grammaticae psci. monit. imprimis

LIBER

aliosq; monens monendus tñ plurimum i hæc uerba ad iulianū scribens: Tibi ergo hoc op⁹ deuoueo oīs eloq̄ntæ præsul ut q̄ntūcūq; mihi de⁹ annuerit suscepti laboris gloria te comite q̄si sole quodam dilucidius crescat: sed quid magis delix absurdumq; q̄ quem dicas tuū solē eundem appellare comitē tuum hoc ipso q̄ sole est p̄te rea alia inter comitē & sotium differētia q̄ comes ē quicūq; sequitur aliterius ductum: sotius plerunq; in negotiis seriisq; rebus & fortunæ arbitrio subiectis: Cæsar in comētariis itaq; Androsthenes prætor Thessaliæ cū se uictoriæ Pōpeiū comitē eē malet q̄ sotium Cæsaris in reb⁹ aduersis oēm agris multitudinē seruoꝝ ac liberoꝝ i oppidū coegit: uer⁹ huiusmodi differentia aptior inter sotū & sodalē est: sodalis enim p̄pe in rebus leuioribus ac sæpe uoluptuosis: Quintilianus quo tandē poteris aīo si delicatus adolescens præsertim splendidi opibus uel ex ætate mores uel ex fortuna traxissem & tempestiua cōiuiua & p̄ uigiles iocos aduocata sodaliū turba solut⁹ atq; affluens agerē. M. T. epulabor modice cū sodalibus: sodalitates enī m̄ quæstore sunt institutæ: idem alibi ego Plaut. um laterensem & ipm gratiosum dico & habuisse in petitiōe multos cupidos sui gratiosos quos tu si sodales uocas officiosam amicitia nomine inquinat uitiōso: Caius autē sodales inquit sunt qui eiusdem collegii sunt quos graci uocant a quo non sane discordat. M. T. Antonius qui norbanum quæstorem suum appellat sodalem: at collegarū appellatiōe hi continentur qui eiusdem potestatis sunt: comis uero benign⁹ est homo & facilis qui aliis non egre inseruit.

Chiliarchæ q̄ singulis militū milib⁹ præerant: Curtius histo. iiii his inquit cōpositis in regione quæ satrapōe uocatur p̄uenit fertilis terra copia reꝝ & oī cōmeatu abundans itaq; diutius ibi substitit ac ne desides otio dimitteret aīos iudices dedit præmiaq; præposuit de uirtute militari certantibus nouem fortissimi iudicati cum eēnt singulis militum milibus præfuturi erāt Chiliarchos uocabant: tunc p̄ mum in hunc numerum copiis distributis: nanq; antea q̄ngenariæ cohortes fuerant: nec fortitudinis præmia gesserant.

Centurio is erat ut inquit Linius. vii. ab urbe con. quem nūc p̄rimipilum appellant & auctore Festo qui nunc centurio antea centurionus dicebatur a centum dictus ut inquit Varro q̄ centenari⁹ ei⁹ iustus sit numerus: Quintilianus libro p̄mo insti. Diu deinde reseruatū ne consonantibus aspirarent ut in gracchis & in triumphis

erupit breui tempore nimius usus ut coronæ centuriōes adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.

Succenturiati milites sunt nō qui in p̄ma sed qui in secūda cēturia sunt ut si p̄ma defecerit isti quos subesse dixim⁹ laborantib⁹ primis subueniant: unde ad insidiandū ponitur succēturiat⁹ q̄si armis dolosis instruct⁹: Terē. i. eunuchō: Ego i. subsidiis ero succēturiat⁹

Decuriones sunt qui denis præsunt equitibus quidā dictos aiūt ex eo q̄ in initio cum coloniæ deducerētur decima pars eorū qui ducerentur cōsiliū publici gratia scribi solita sit. Alii p̄inde dictos putant q̄ sint ordie curiæ cui⁹ officiū administrarēt: decuriæ pluribus distinctæ nōibus fuere tribunorū & iudicum p̄pter hoc nōgenti uocabantur ex oībus selecti a custodiendo suffragiorū scita in comitiis & diuisus hic quoq̄ ordo erat superba appellatione nominū cum alius se nongentum alius selectum alius tribunum appellaret.

Quaterniōes a quattuor militum quibus præerant numero dicti Actuum apostolorum. xii. tradēs eum quattuor quaterniōibus militum custodiendum

Milites dicti quia mille erant ante in numero quos Romulus p̄mus ex populo sumpsit & milites appellauit ut in libro p̄mo historiarum inquit Eutropius: Varro milites dictos asserit q̄ trium milium legio primo fiebat atq̄ singulæ tribus Tatiensium Ramnensium q̄ Lucerum milia militum mittebant: Vulpianus apud Iustinianum li. xxvii. Militē inquit quasi millesimum quēq̄ dictum hoc est omnem qui est ex millenario numero sint licet nonnulli nostri tēporis iuris periti latini sermonis ignari qui dictum putant ex mille maxime strenuū: Alii iuter idoneos rerum scriptores ut helius a mollicie per antifrasiū dictum putant eo q̄ nihil molle sed potius asperū quid gerat sicut ludum dicimus in quo minime luditur uel a græco uerbo quod duritiem sonat: tūde Maro: Durum a stirpe genus natos ad flumina primum deferimus sæuoq̄ gelu duramus & undis: Alii a multitudine uel a malo arcendo militem militiamq̄ quasi malitiam uel multitiā dictam recte arbitrantur cum eius muneris sit multitudinem malum malitiamq̄ hostium arcere tuerique civilis potentiæ partes ac iura ne quid mali ab illis ciuib⁹ suis inferatur: sicque ille non solum militat qui in acie stat & cornu dextrū læuum defendit: sed qui portastuetur & statione minus periculosa non otiosa tamen fungitur: uigiliasque seruat & armamento

LIBER

præst: quæ mysteria quâuis incruentâ sunt in nûmeris stipendiorû
 tñ ueniunt illud nec obruêdum silentio uniuersos q̄ erant in exerci
 tu q̄ pedib⁹ & qui equo mererent sine discrimie ueteres appellasse
 milites & cõi genere ptulisse nōnunquâ: quanquâ q̄ equo nō mili
 tes mō sed eq̄stri gradu & honore p̄starēt: cui⁹ rei si fidē facit q̄ mi
 lites dicim⁹ etiâ nō satis honesto exercitio p̄ditos ut qui reos custo
 diunt & q̄ ad supplicium ducunt Valeri⁹ max. li. ix. Gn. Carbo: Ma
 gnæ nerecundiæ est latinis annalib⁹ Terentio in cōsulatu suo iussu
 Pōpeii in Sicilia ad suppliciū ductus petiit a militibus dimisse & fle
 biliter sibi aluū leuare p̄us q̄ expiraret liceret: quo miserrime lucis
 usu diutius frueretur: unde & illud etiâ militē & reum eadem strin
 git cathena: q̄re apud oēs p̄pmodum inuulgatum uidemus ut mi
 les peditem designet: eques autem cum honore dicatur.

Tumultuarii milites dicti a tumultu. i. italico bello uel gallico
 quando uicinū piculū & subitū & iprouisum bellū ingruit & nō est
 spatiū nec t̄ps consilii quod singulos intrare patiat ut inter fabios fu
 it: sed p̄nceps patratu sive cōsul intrat tēplum & arripit uexillum &
 inquit: Qui rēpu. saluam uult: me sequatur. Euocati milites nō sūt
 uerum p̄ milite ingruit necessitas & p̄prie uires non suppetūt aliun
 de euocantur. De his Crispus Ne quis miles neu quis p̄ milite & ab
 his alibi omnes euocatos & centuriones.

Auxiliares dicuntur in bello sotii romanorū exterrarū nationū di
 cti ex græco uocabulo qd̄ nos dicimus rex crescentium au c̄tionē

Sacramēto rogati hi sunt q̄ plenā militiā hñt & .xxv. annis ī mi
 litia tenebantur: quiq̄ in rēpu. iurant se non redire nisi praecepto cō
 sulis post completa stipendia idest militiæ tempora.

Legimus apud Iul. Cæsare aliud militiæ genus ī gallia fuisse pe
 cunia conductum solidurios ipsi uocant qui neq̄ nunc ibi neq̄ ali
 bi usquā sunt: horū conditio eiusmodi erat ut cum his quorū amici
 tiæ se deuouissent omnem subire fortunam & ad ultimū etiâ mori
 uellent: nec post ipsos uitam ullā pati possent: quin si aliter mori nō
 daretur mortem sibi ipsi manu propria conscisserent Mirum gen⁹
 militum his nostris temporibus aduersum neq̄ quisquā ex eo nu
 mero inuentus a sæculis ferebatur qui hoc facere rēnuisset.

Mercenarii a mercede dicti ut his quos anno ab urbe con. circi
 ter. d. xl. Sempronio Graccho Fabio maximoq̄ cōsulibus Scipiōis
 fratres res in hispaniis gerentes ex celtiberis militibus pecunia soli

citatis ab hostium societate in sua castra traduxere quō primum tē-
pore externa manus in castris romanorū coepit haberi: nihil enī Li-
uio teste in Hispania memorabile gestum prāter q̄ q̄ celtiberū iu-
uentutem eadem mercede qua facta cum carthagenensibus erat im-
peratores romani ad se perduxerunt & nobilissimos hispanos su-
pra trecentos inde in italiam sollicitandos populares qui iter auxilia
Hannibalis erant miserunt: id modo eius anni in Hispania ad me-
moriā insigne est q̄ mercenarium militem in castris neminē an-
teq̄ tum celtiberos romani habuerunt.

Equites dicti q̄ eis in legatiōes ituris equi dabantur de publico
uel cū militandū foret ut non pedites ipsi quē admodum plebs sordi-
da reliq̄ sed digniori militiā genere maioriq̄ honore regē ac impe-
ratorē in bellū euntē equites seq̄rentur: Livi⁹ hac ubi inter signa pe-
ditū dicta dedit aduolat deinde ad eq̄tes: agite iuuenes inquit p̄sta-
te uirtute pedite ut honore atq̄ ordine prāstatis. In his quoq̄ qui ad
equitatū trahebantur nomen saepe uariatū inuenio: Prius enim sub
Romulo regib⁹q̄ appellati sunt celeres uel a celeritate uel a duce Ce-
lere qui dicitur Remū occidisse: in cuius gratiā uicē a Romulo fie-
ri tribunus militū meruit: hiq̄ trecenti fuere quos Romul⁹ tū bello
tum pace ad sui custodiā corporis habuit: hi deinde flexumenes di-
cti postea trosuli cū Trosulū oppidum in tuscis citra uulsinos sine
ullo peditū auxilio cāpiissent: huiusq̄ nois appellatio durauit ultra
C. Gracchum: Iunius postea qui ob amicitiam eius gracchianus ē
appellat⁹ scriptum reliquit his uerbis: Quod ad equestrem ordinē
spectat antea trosulos nunc equites uocant: ideoq̄ quia nō intelligūt
trosulos nomen quid ualeat: Multos pudet trosulos uocari: quo autē
honore equester locus uel gradus apud maiores fuerit ostendit. M.
T. Cicero in oratione ad iudices pro Plantio. Video inquit quid di-
cam hic familia consulari est ille prātoris: reliquos uideo esse in eq̄-
stri loco sunt omnes sine macula sunt æque boni uiri atque integri
sed seruari necesse est gradum cedat consulari generi prātorium
nec contendat cum prātorio equester locus idem Cicero: Demum
equestre nomen in consulatu stabiliuit suo catilianis rebus ex eo se
ordine profectum esse celebrans quo tempore hoc. iiii. corpus ī re-
pub. statutum factumque est: coepitque adiici senatui populoq̄ ro-
mano & equester ordo.

Desultor is ē qui de uno equo ad aliū se trāssert: Linius. ii. belli

LIBER

pu. li. iii. Nec oēs numidæ in dextro locati cornu sed quibus desul-
torꝝ imodum binos trahentibus equos inter acerrimā sæpe pugna
in recentē equum ex fesso armatis transultare mos erat tanta velo-
citas ipsis tanq̃ docile equoꝝ genus cum hoc modo instructi staret

Procuratores a p̃currendo dicti: Liviꝝ belli punici secundi li.
ix. uelites subsidio misit a quibus ubi per p̃cursatores cōmissa pu-
gna esset Lælium cum equitatu impetu ex occulto facere iubet.

Pedites q̃ pedibus non equis inirentur dicti horum nomē se
mel tantum uariatum inuenio & ab iphicrate atheniense qui multa
in re militari noua attulit multaq̃ meliora fecit nanq̃ pedestria ille
arma mutauit & cum ante illum ip̃eratores maximis clypeis breui-
bus hastis minutis gladiis uterentur e. cōtrario ille peltam pro par-
ma fecit a quo postea peltastæ pedites sunt appellati ut ad motus cō-
cursusq̃ essent leuiore

Accensus. Q. Ascōnio teste nomen est ordinis & p̃motionis in
militia ut nunc dicitur princeps & cornicularius: accensos Cato ad
ministratores esse scribit: alii accensos militiae genus esse admini-
strantibus p̃ximam perhibent: Varro ut cōff. ut p̃tores qui sequun-
tur in castra accensi dicti q̃ ad necessarias res sapi9 aciantur uelut
accersiti quos nunc dicimus deputatos: uel accensi dicebantur qui ī
locum mortuorum militum subito subrogabantur ita dicti q̃ ad cē-
sum adiciebantur

Adscripticii ueluti quidam scripti dicebantur qui supplendis le-
gionibus adscribebantur hos & accensos dicebant q̃ ad legionum
censum essent adscripti: uel q̃ olim inermes armatis militib9 adscri-
bebantur qui succederent si quis eorum deperisset

Leuis armaturæ siue leues. viii. ab urbe con. teste Liviꝝ q̃ hastā
tantum gessaque gererent uocabantur.

Expediti & ip̃editi ab eodē denominationē sibi uēdicant aut ex
solutis militibus aut illigatis Sisenna his li. iii. inermes armat impe-
ditos expediti sine ullo suoꝝ uulnere cunctos interficiunt uel expe-
diti & ip̃editi dicti q̃ milites ac bellatores expeditos curis & dome-
sticis affectibus absolutos esse oportet & impeditos ac ligatos.

Ferentarii qui leui sunt armatura milites instructi ad bellum ut
fundis & lapidibus ense telis & his armis quæ ferunt non quæ tenē-
tur: Salustius in Catilinario: postea q̃ eo uentum est ut a ferenta-
riis prælium committi posset maximo clamore cum infestis signis

concurrunt pila emittunt & gladiis res geritur: hos Varro a ferendo etiam dictos putat uerū eodem teste equites dicti sunt ferentarii qui eo modo hēbant arma quæ feruntur ut iaculum eiusmodiq; equites pictos uidisse inquit se in Aesculapii æde uetere & ferentarios ascriptos. Cato autem eos referentarios dixit quæ tela ac potiones militibus pugnantis ministrabant.

Pygmeos montana Indiæ incolentes quibus est uicinus oceanus exigua adeo pœritatis homines esse quidam auctores nō leues tradidere ut cubitalē mensuram non excedant: belligeros tamen: hos enim aiunt arietum caprarumq; dorsis armatos insidentes cōtinuū bellum gerere cum gruib; Iuuenalis Ad subitas tracum uolucres nubemq; sonoram pygmeus paruis currit bellator in armis Moxq; imp. hosti factusq; per aera curuis unguibus a scæua fertur grue si uideas hoc gentibus in nostris risu quatere: sed illic Quamquam eadem assidue gerantur prælia ridet: Nemo ubi tota cohors pede nō est altior uno.

Arimaspi hominum in ponto genus uno oculo in fronte media cum grifis aurum custodientibus assidue bella gerentium quosq; fama est nō incelebris Pompeii contra Cæsarem philippicis in capis partes ac signa secutos fuisse. unde Lucanus in tertio: Hinc & sydoniae gentes auroq; ligatas substringens arimaspe comas.

Amazones scythicae mulieres bellicosissimæ quæ excidio cōiugum & pace tū armis quæ sita ne genus interiret cōcubitum finitimum ineant: si qui mares nascantur interimant: uirgines in eundem ipsius morē nō otio neq; lanificio ut cætera mulieres: sed armis equis & uenationibus exerceant: iniustis infantium dextris mammillis ne sagittarum iactus impediretur: unde & a græcis eo quod mammis careant amazones appellantur: Curtius li. quarto uestis nō toto amazonum obducitur corpori: nam læua pars ad pectus est nuda cætera deinde uellantur. nec tamen sinus uestis modo colligunt infra genua descendit alterna papilla intacta seruatur qua muliebres sexus alant aduritur dextra ut arcis facilius intendant & tela uibrēt: nam ut poeta meminit: pulsant & pictis bellantur amazones armis.

Argiraspidæ ob arma deargentata sic dicti milites qui sub Alexandro militabant: Horosius tertio historiarum: Quare ultimo consilio Argiraspidas ob arma argentea sic dictos hoc est milites qui sub Alexandro militauerant i auxilium rogat Iustinus epithomat.

LIBER

Trogi Pompeii. xii. cui gloriae ut etiam exercitus ornamenta cōuenirent faleras equorum & arma militū argento inducit: exercitūq̄ suū ab argenteis clypeis argiraspidēs appellauit Liui⁹ ab urbe con. xxxvii. ab eadem parte paulum prupto cornu regia cohors erat argiraspidēs a genere armorum appellabantur

Capitecensē milites uocabantur q̄ nullo uel qui q̄ paruo are censebantur: hi nanq̄ nisi in tumultu maxio & asperis reipu. t̄pibus cū iuuetutis inopia esset in militiā tumultuariā legebantur: armaque his sumptu pu. praebebantur & non capitis censione: sed p̄ superiore uocabulo a munere officioq̄ plis adendā proletarii appellati sūt q̄ cū re familiari parua haud quaquā possent rēpu. iuuare: sobolis t̄n gignēdā copia ciuitatē frequētarēt capitecēsos pm⁹. C. Mari⁹ ut q̄dā ferunt bello cymbrico uel potius ut inq̄t Crisp⁹ bello iugurtino milites scripsisse traditur cum factum ante in nulla memoria extaret

Cathefracti equites hi dicūtur qui & ferro muniti sunt & equos similiter munitos habēt Liuius. xxxv. ab ur. con. his ut pleriq̄ quos opes alunt uaniloquiis maria terrasque inani sonitu uerborum cōpleuit equitum innumerabilem nim traici helesponto in europam partim loricatedos quos cathefractus uocant. idem. xxxvii. praeter rectorē quaterni armati ad latus dextrum phalāgitarum mille & quingentos gallo graccorum pedites opposuit: his tria milia peditum loricatorum cathefractus ipsi appellant adiunxit

Geloni ut inquit Pomp. mella histo. li. ii. non loricedos sed hostiū cutibus equos seq̄ uelabant illos reliqui corporis se caput.

Cetrati a cetrīs hoc est breui scutoꝝ genere muniti & armati milites dicti Liuius ab ur. con. xxxv. Nauigia parua in stationē occultam agri argiui contraxit: in ea expeditos milites cetratos plerosq̄ cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturā iponunt: Idem i eodē Cetrati itaq̄ quantum latitudo uallis patiebatur instructi sedebant ut facile per interualla ordinum fugientes suos acciperēt.

Pilani teste Varrone dicti q̄ pilis a p̄ncipio pugnarent post cōmutata re militari min⁹ illustres facti: Quidis. iii. fastoꝝ. i. de pares centum denos secreuit in orbēs Romulus hastatos instituitque decem: & totidem princeps totidē pilanus habebat. corpora legitimo quisque merebat equo.

Velites expediti & leui armaturā milites a uolūtādo ob celeritatē dicti teste Orosio libro q̄rto hist. uel a grāco idest iaciendo hi tripe

dalem parmam hñt & in dextra hastas quibus eminus utuntur gladio hispanensi accincti cum armis suis post terga equitum considerabant: cōtinuoq; pedites ipsi ex alia parte equitibus per quos aduēcti fuerant dimicantibus hostem perturbabant: Quod si pede colato pugnandum sibi erat translatis in læuam hastis gladium strangebant ut uelites etiam in legionibus essent: auctore peditem equitibus immiscendorū centurionem. Q. Neuium ferunt eo bello primum quo Capuam nobilissimam ac potentissimam quondam urbem Fuluius Flaccus imperator obsedit

Velatos appellant uestitos & inermes milites qui exercitum sequebantur quiq; in mortuorum militum loco sustinebantur

Volones dicti sunt milites qui post kannensem plagam usq; ad octo milia cum essent serui uoluntarie se ad militiam obtulerunt: & cum sponte hi uellent uolones appellati.

Tituli milites proinde sic appellantur q; patriam tuerētur unde & Titi prænomen ortum est: Titulum autem dici ait Numma Pompilius de pontificalibus scribens: Pallium quo sacerdotes caput tuebant cum ad sacrificium accessissent sicut & Virgilius & capite ante aras frigido uelamus amictu

Rorarii milites qui leui armatura pmi præliū cōmittebant q; ut ante imbrē: sic illi ante grauē armaturā q; pdibant rorarii dicti.

Beneficarii dicebantur milites qui uacabant muneris beneficio sicut econtra munifices uocabantur qui nō uacabant: sed mun⁹ rei pu. faciebant: uel beneficarii militum genus qui ex eo ita appellantur quia promouētur ad honores beneficio tribunorū ut inquit Vegetius: idque confirmatur auctore Cesare in commentariis suis cuius uerba hæc sunt: Hæc erant milia. xly. euocatorum circiter duodecim quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum conuenerant quæ tota acie dispersa erant.

Duplicarii milites dicti ut Varro inquit quibus ob uirtutem duplicia cibaria ut darentur institutum est.

Latrones conducti milites uocantur: Moris enim erat ut hos imperator circa se haberet & primo mitteret ad oē discrimē & qnquā græcum est nomen: Varro tamen dicit hoc posse habere etiam latinam ethimologiam ut latrones dicti sint q; circa latera erant regi q; si laterones: atq; ad latera habebant ferrum quos postea a stipatiōe stipatores appellarunt: & quia conducebantur & ea merces dicitur

grace ab eo veteres porta nonnunquam milites mercenarios appellabant latrones: aut quod latrocinari militare est mercede aut quod latent ad insidias faciendas quos nunc satellites vocant.

Siccarii latrocinantium genus siccas & gladios sub ueste deferentium: Iosephus bello iudaico li. ii. Sic enim regione purgata aliud genus latrocinantium in Hierosolymis oriebatur: hi autem siccar. i. uocabantur: die claro & in media ciuitate passim quosque interficientes potissimum uero diebus festiuis miscebantur uulgo & siccas sub ueste gestantes his diuersos quosque interficiebant ac deinde collapsis hominibus illis inter reliquos de scelere querebant qua fraude extra suspicionem manebant: idem in eodem: Inter infirmiores autem uulgum multum irrupentes siccariorum: sic enim uocant latrones gladios in sinibus gerentes audacissime utebantur opere quod adorti erant.

Desiderati milites secundum consuetudinem deperditi uel qui perierunt uel secundum rationem dictos puto quod absentium rege nec dum iuentur sint desiderium: Cicero pro. Acluentio Asinius uero breui illo tempore quasi in ortulos iret in harenarias qua solma extra portam aquilinam pductus occiditur qui cum unum iam & altere die desideraretur neque in his locis in quibus ex consuetudine querebatur inuenirent ut & cetera Caesar siue alius pro eo. xi. duobus his unius diei preliis Caesaris desiderati sunt milites. d. cccclx. idem li. xii. eodemque die Larissam peruenit in eo prelio non amplius trecetos milites desiderauit. Q. Curtius quarto cecidere persarum quorum numero uictores finire potuerunt milia. xl. macedonum minus trecenti desiderati sunt: idem in transitu tigris nec quicquam preter paucas sarcinas desideratum est.

Triarii milites teste Varrone sic dicti quod in acie tertio ordine extremis subsidio ponebantur: quodque hi subsidebant ab eo subsidium dictum: Plautus Agite nunc subsidite omnes triarii Liuius ab urbe conditi. xxxvii. hastatorum prima signa deinde principum erant triarii postremos clauderant. Idem in octauo: Triarii sub uexillis considebant sinistro crure porrecto scuta innixa humeris hastas subrepta cuspidem in terra fixas haud secus quam uallo septa acies inhorreret tenentes si apud principes quoque haud satis prospere esset pugnatum in prima acie ad triarios redisse cum laboratur puerbio increbuit.

Retiarii nomen ab armatura genere ortum perhibetur. contra enim pugnantem mirmilone retiarius ferebat occulte rete quod iaculum

appellatur ut aduersarium cuspide insistentē operiret implicitumq̄
uiribus superaret: huic retiario pugnanti aduersus Mirmilonem cā
tabatur: non te peto: piscem peto: quid me fugis galle: quia mirmilo
nicū genus armaturæ gallicum est: ipsiq̄ mirmilones ante galli ap
pellabantur in quorum galeis piscis effigies inerat: quod genus pu
gnæ institutum est a pythaco ex septem sapientibus uno & exercitū
iperatore qui aduersus Phrynonen atheniensium ducē qui Pācra
tastes & Olypionices fuerat dimicaturus ppter cōrouersias finiu
quæ erant inter atticos & mitilenos rete sub clypeo occulte lato ipedi
uit Phrynonen & dum non cauit inuoluit.

Gregarii humilis militiæ ac uulgate milites qui ex minorib⁹ &
extraordinariis sunt cum alii maiores & ordinarii dicantur. Iustin⁹
epitg. trog. Pom. xiii. prima Ptolomæo ægypt⁹ Aphricæ Arabiæq̄
pars sorte uenit quæ ex gregario milite Alexāder uirtutis causa pro
uexerat. Idem. xxxviii. His auditis Antiochus occupandum bellū
ratus exercitum quē multis finitimorū bellis indurauerat aduersus
parthos ducit: sed luxuriæ non minor apparatus q̄ militiæ fuit: qui
ppe octoginta milia armatorum secuta sunt trecēta lixarum ex qui
bus coquorum pistorum scortorumq̄ numerus fuerit maior: argē
ti certe auriq̄ tantum ut etiam gregarii milites auro caligas figerēt
pculcarentq̄ materiā cuius amore populi ferro dimicant.

Optiones appellantur hi milites quos decurio aut centurio optat
sibi rerum priuatarum ministros quo facilius obeat publica officia
optiones autem dicti q̄ sint electi nam optare eligere: sicut est illud
Optauitq̄ locum regno idest elegit.

Optices quoq̄ ab optādo appellati eo q̄ antecedētib⁹ ægritudine
p̄peditis tanquā adoptati eorū atq̄ uicarii solent uniuersa curare

Excubitores dicti pro eo q̄ excubias semper agunt: sunt enī ex
numero militum

Procubitores antē dicuntur qui noctu custodiæ causa ante castra
excubabant cum castra hostium īppinquo essent

Strenuus: efficax: gnauus: uigilans: fortis sic dictus q̄ sternēdo
aduersa renuat. Linius. viii. ab urbe cōdita. Cn. C. Cornelio Lentu
lo. P. Philone iterum cōss. palepolim ad res repetendas missis cum
relatum esset a græcis gente lingua magis strenua q̄ factis ferox re
sponsum: Iustinus epi. trog. Pomp. xii. Nam & manu strenuus & ī
contionibus perfacundus habebatur.

LIBER

Transfuga Vlpiano teste non est solus accipiendus qui ad hostes aut bello transfugit sed & qui per induciarum tēpus aut ad eos cum quibus nulla amicitia est fide suspecta transfugit.

Fugitiuus ut Ofilius inquit is est qui extra domini domum fugæ causa ut se a dño celaret mansit: Cælius aut fugitiuum esse ait eum qui ea mente discedat ne ad dñm redeat tam & si mutato consilio ad reum reuertatur Nemo enim tali peccato inquit pœnitētia sua nocēs esse desinit. Cassius quoq; scribit fugitiuum esse qui certo proposito domū relinquit apud Iul. Item relatum est fugitiuū fere ab effectu animi intelligendum esse: non utique a fuga. Nam eum qui hostē aut incendium latronem ruinam ue effuger et quanuis fugisse ē uerum non tamen fugitiuum esse: apud Labeonem & Cælium quaerit si quis in Asylum confugerit aut eo se conferat quo solent uenire qui se uenales postulant an fugitiuus sit: Ego puto non esse eum fugitiuum qui fecit id quod publice facere licere arbitratur nec eū quidem qui ad statuam Cæsaris confugit fugitiuum arbitror: nō. n fugiendi animo hoc fecit: idem puto & in eum qui in asylum uel qd aliud simile confugit quia nō fugiendi aīo hoc fecit: si tamen atē fugit & postea se contulit non ideo magis fugitiuus esse desinit. item Cælius scribit placere eum quoq; fugitiuū esse qui eo se conferat unde eum dñs recuperare non possit: multoq; magis illum fugitiuum esse qui eo se conferat unde abduci non possit.

Tirones dicuntur fortes pueri qui ad militiam deliguntur atque armis gerendis abiles existunt: unde & tirones dicti: Tiro etiam rudem & ignarū significat pinde Cæsar tirones neq; in ludo neq; per lanistas sed in domibus per equites romanos atq; etiam per senatores armorum peritos erudiebat: hi enim antea probantur sicut mos fuit Romæ puberes exercere armis & sub custodibus esse postea militare de quibus poeta nobilissimus & primo flore iuuentus inde tironculus per diminutionem paruus tiro dicitur.

Veterani legionarii dicuntur quiq; iā in usu prælii nō sūt postq; multos militiæ labores quietis suffragium cōsequuntur: Veteranus etiā Modestino auctore esse creditur non solum legionariis sed oīs qui q̄litercunq; militauerit & honeste est ipse absolutus.

Emeriti dicuntur soluti militia & quia merere militare dicitur ob stipendia. s. quæ merētur sicut emeriti stipendii uel emeritiæ militiæ qui militia perfuncti sunt noīantur qui extra meritum stipendii

& militiae positi sicut miles olim post. lxx. uel. lxxx. annum qui a labo-
re solutus non cogebatur militare agro uel uilla donatus: Non nul-
lae enim ree publicae hic mos est ut post sexagesimum ad militiae
nemo cogatur: in pluribus detur remissio iusta post. lxx. Iustinus epi-
trog. Pomp. li. xi. Alexander cum contra persas tam periculosum
bellum exercitum non legeret: non iuuenes robustos nec primum
florem aetatis sed ueteranos plerosque etiam emeritos militiae qui cum
patre & patris militauerat elegit. Quintilianus: Emeritis hinc bel-
lo stipendiis & per translationem a poeta praclaro emeriti boues di-
cuntur in georgicis quoque

Armiger est qui tela gerit & arma tantum domini sui ut scutū pi-
lum arcum caeteraque id genus ut quidam perhibent qui eos imperitiae
quoque arguunt qui armigerum uocant armatum equitem quod a clari-
ssimis rerum gestarum scriptoribus haudquam obseruatum inue-
nio: Lilius ab urbe con. xxii. donec insuper eques cui ducario no-
men erat facieque noscitur cos. inquit hic est cum popularibus suis
qui legiones nostras cecidit agrosque & urbem est depopulatus: iam
ego hanc uictimam manibus peremptorae foede ciuium dabo subdi-
tisque calcaribus equo per confertissimam hostium turbam impetum fe-
cit obruncatoque prius armigero qui se infesto uenienti obuiam obie-
cerat: consulem lancea transfixit spoliare cupientem: Curtius atar-
ras ante cum trecentis armatis intrauerat regiam: huic decem satel-
lites traduntur quorum singulos deni armigeri sequantur: hi ad ali-
os coniuratos comprehendendos distributi: Seneca tragicus in hyp-
polito de amazonibus & prorsus iste gentis armigerae furor odisse
Veneris foedera & castum diu uulgare populis corpus: Suetonius in
uita Octauiani Caeterae numerae partim in urbis: partim ad suam cu-
stodiam adlegit dimissa calliguritanorum manu quam usque ad denictum
Antonium item germanorum quam usque ad cladem uariam inter armige-
ros circa se habuerat.

Lixae qui exercitum sequuntur quibus gratia dicitur quod extra ordinem mi-
litiae sunt eisque liceat quod libuit. Alii eos a lixa appellatos dicunt quod
ille Hercules sit secutus: uel quod lixae militibus aquam ad castra uel tento-
ria solerent ferre quam lixam ueteres dixere quamque coctam elixam
dicimus quodam a liguriendo quod situm Lilius. xxiii. lixae calonesque & alia tur-
ba custodiae impedimentorum opposita ut paucitate maxime spiritibus poe-
nis ingentis repetere exercitus specie fecerit Calones Nonio teste militum

serui dicti q̄ ligna militibus subministrēt siue ligneas ferant clauas
 Gacula etiā militis seruus: Plautus uideo gaculā militārē & dici
 tur a græco q̄ fustib⁹ clauisque ligneis ad tutelā dñorū armari soliti
 sūt isq̄ q̄ huiusmōi claua & teli genere utitur clauator appellatur

Auctoratus miles is dicitur q̄ obligat⁹ & subiectus est: Sueto. li.
 iii. de legendo uel auctorādo milite ac legionum & auxiliorum de
 scriptiōe ex quo fit auctoramentū qd̄ q̄si obligatio est rex uel stipē
 diū quoddā uel pretiū cuiusdam militiæ ac pugnæ actionisq̄

Exauctoratus insignibus militaribus amotus: exauctorare. n. ē
 insignia militaria detrahere auctore Vlpia. Si enim Iuliano accedi
 mus si quis militē exauctorauit inter infames effecit licet non addi
 disse ignominia causa eū exauctorasse: exauctorare quoq̄ iuliani
 pace dixerim est non solum infamē militem reddere uerum ducē
 ab imperio suo dimittere uel missum militē facere illūq̄ hōesta missi
 one militiæ plerunq̄ donare. Liuius ab urbe con. li. xxix. ubi ex his
 unus ausus est dicere se pr̄sus se sibi utrunq̄ uelit liberum esse nol
 le militare: tum Scipio ex quo igitur adolescens quid sentires nō di
 ffimulasti uicarium tibi expedit iam cui tu arma equumq̄ & ide cæ
 tera instrumēta militiæ tradas & tecum hinc ex templo domum du
 cas: exerceas docēdum cures equo armisq̄ læto conditionē accipiē
 ti uni ex. ccc. quos iermes habebat tradidit: ubi hoc modo exaucto
 ratum equitē cum gratia imperatoris cæteri uiderunt se quisq̄ excu
 sare & uicarium accipere: iulius Frontinus stratagem. quarto Diu⁹
 Augustus Vespasianus cum quendam adolescentem honeste nau
 militiæ inabilem angustiarum rei familiaris gratia eductum ad lō
 giorē ordinem crexisset censu constituto honesta missione exau
 ctoraui: iam hucusq̄ perductus liber iste claudendus est eiusq̄ p̄
 lixatatis modus adhibendus: uerum quia nōnulla etiā mihi i hoc
 adhuc uideo ponenda esse quæ sint illa: p̄ximus liber cōmodius in
 dicabit ne hunc tam prolixum ulterius oneremus

Quid quotuplexq̄ bellum & unde cætera bellici exercitus uo
 cabula acieꝝ singularumq̄ denominationum causæ.

LIBER NONVS.

Voniam superiori uolumine Sigismōnde Pādul
 se uocabula militaris ac publici honoris prisca &
 præclara per uarias eorū origines & officia mōstra
 uimus: bellici nunc exercitus intactū ne qd̄ aliorū

relinquatur: is sequens liber patefaciet causasque singulorum ac de nominationes seorsum aperiet & explicabit.

Bellum quod est multiplex suisque distinctum nominibus: cum aliud internum sit: aliud externum: aliud seruile uel sociale uel pyrraticum ut ante diximus dictum a belluis quod belluarum sit perniciose dissensio: uel ut Seruio placet sicut a lucendo lucus dictus est: sic a nulla re bella bellum eo quod econtra sit horridum & pessimum unde bella horrida: bella alii a Belo qui primum gladium ferreum produxit Cassi. id est Varro postea Belus ferreum gladium primus produxit a quo bellum placuit denominari: & est bellum tempus omne quo præparatur aliquid pugne necessarium illis quo pugnetur: uel bellum est totum tempus quo in militia sumus: quod indocti nostri temporis guerram uocant: ut bellum gallicum: bellum punicum: bellum macedonicum

Duellum bellum uidelicet quod duabus partibus de uictoria contententibus dimicatur ut inquit Festus: bellum enim ante duellum uocatum ut alii perhibent eo quod duæ sint partes dimicantium: uel quod altera faciat uictorem: altera uictum: postea uero mutata & detracta littera dictum est bellum: Horatius primo epi. Gracia Barbariae lento collisa duello Stultorum regum populorum continet æstum: Ouidius. vi. fastorum: Hac sacrata die thusco bellona duello: dicitur & latio prospera semper adest: Linius primo ab urbe condita: Dic inquit ei quem primum sententiam rogabat quid censes Tu ille puro pioque duello querendas censeo. id est xxxvi. Si duellum quod cum rege Antiocho sumi populus iussit id ex sententia senatus populi que romani confectum erit: Tum tibi iuppiter populus & ludos magnos dies decem continuo faciet.

Tumultus grauius urget quam bellum: potest enim teste Cicerone esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello non potest. Quid enim tumultus nisi perturbatio tanta ut maior timor oriatur: unde etiam nomen est ductum tumultus: itaque maiores nostri tumultum italicum quod erat domesticus: tumultum gallicum quod erat italiae finitimus: præterea nullum tumultum nominabant: grauius autem tumultum esse quam bellum hinc intelligi licet quod bello gallico uacationes ualent: tumultu non ualent: ita sit quemadmodum dixi ut bellum sine tumultu esse possit: tumultus sine bello esse non possit

Turbam appellari labeo ait ex genere tumultus idque uerbum ex graeco

LIBER

co contractū: turbā autē ex quo numero admittim⁹ si duo rixā cōmi-
serint utiq; nō accepim⁹ in turba id factū quia duo turba nō ppe di-
cuntur: enī uero si plures fuerint decē aut quādecim hoīes turba di-
cetur: quid ergo si tres aut quattuor turba utiq; nō erit & rectissime la-
beo inter turbā & rixā multū interest ait: nanq; aut turbā multitudi-
nis hoīum esse perturbationē & cætum sed rixam duroum

Prælia cōgressiones armatorū certamina belli pugnaq; ptes dicū-
tur: Lucilius. xxvii. ro. po. uictus ui & supatus præliis sæpe est mul-
tis bello uero nōnunquā. Lini⁹ ab urbe con. ix. Quātalibet magni-
tudo hoīs cōcipiatur aīo unius tamen ea magnitudo hoīs erit colle-
cta paulo plus decē annorū fecelitate q̄ qui eo extollunt q; po. ro. &
si nullo bello multis tamen præliis uictus est. Dicitur autem præliū
ab impmendo hostes unde præla ligna quibus uua præmitur uel a
præludendo: bellum enim quasi præludendo inceptabant

Pugna a bello difiert & prælio. est enī unius diei & belli pars: ut
cannēsis cremerensis: multaq; cōtinet prælia cū aliud in cornib⁹ ali-
ud in media aliud ī extrema acie geritur & a pugnis dicta uel q; ab
initio usus fuisset in bello pugnis cōtendere q; pmo bellū pugnis ī-
ceptabant. Lucretius li. iij. rex. na. Arma antiq; manūngues detesq;
fuerunt: Cassio. li. i. uariarū. Inter ipsos quoque aduersarios ut scitis
nō erant plus armata certamina sed pugnis se feruida quālibet lace-
ssebat intētio: unde & pugna nomen accepit: Pugna etia est man⁹
cōserere: expugnare uero pugando uincere: expugnare nanem si
militar teste Calistrato est eā aut spoliare aut mergere aut dissolue-
re aut ptundere aut funes eius excidere aut uela conscindere aut an-
choras iuoluere de mari: quo equidem miror illud psalmigraphū
Sæpe expugnauerunt me a iuuetute mea dicat nunc israhel etenim
non potuerunt mihi. pro eo quod ē oppugnauerunt siue impugna-
uerunt: si enim non potuerunt mihi pfecto non expugnauerūt sed
oppugnauerunt: græce autem magis est oppugnauerunt siue impu-
gnauerunt q̄ expugnauerunt p eo significato accepit interpres nisi
librariorum uitio ita scriptum sit.

Gymnicū certamen uelocitatis est ac uirium gloria cuius locus
gymnasiū dicitur ubi exercentur athletæ & cursoꝝ uelocitas cōpro-
batur: hoc alii ueterū pentathiū alii quinquastium dixerunt: id autē
genus exercitationis in his quinq; artibus constat: iactu disci: cursu
saltu: iaculatione: lucta: Ouidi⁹ ī fastis. Cestibus & iaculis & misso

pondere saxi Brachia perlusus experienda dabant.

Luctatio lateꝝ cōplexus quibus cominus certantes utuntur.

Exercitū militum copiā dicimus nō unam cohortē tantum neqꝫ unā alam sed numeros multos militum legionem uel legiōes cū suis auxiliis continentē: nomen exercitus ab exercitatōe traxit uel ut Varroni uisū est exercitus qꝫ exercitando melior fit

Copias plurali tantū numero de exercitu: copiā uero aliarū dici reꝝ testis ē Seruiꝫ in comento. ii. ænei. in hoc tñ numero cōtra Seruiū usu uenit eruditorꝝ. Salustius in catili. Postremo ex oī copia Catilinæ neqꝫ in prælio neqꝫ in fuga pꝫ qꝫ ciuis ingenuꝫ captus ē. Idem in eodē: Dum ea Romæ geruntur Catilina ex oī copia quā & ipse adduxerat & Manliꝫ habuerat duas legiōes instruit. idē in eodē sed ex oī copia erat qꝫta pars instructa militaribus armis: Liuius belli mace. li. v. ipse paucos post dies sex milia suorꝝ militum & ex ea copia quæ lamæ repēte colligi potuit nō ita multos ætholos ducit. Statius. vii. the. Premit indigesta ruētes copia & quæ sint mecum: teste Virgi. copia lustro Teren. in eunucho teste Donato in comēto: sex homines copias ducit militē. s. parascitum doracē Siricum Simalio nē Sangā cum inquit militē secum ad te quātas copias adducere

Expeditio dicta qꝫ milites ac bellatores expeditos curis & domesticis affectibus absolutos esse oportet.

Legionis proprietatem ut ab eligendo uel ab electione militum maxime & Seruius & Varro de uita patꝝ libro tertio dictam interpretantur: ita circa eius numerum omnes pene uariant: Seruius in primis nobilis grammaticus uariis in locis Virgiliꝫ mentem interpretando: Nam in legionē inquit non nisi. ccc. equites erant Virgi. in septimo: Equos numero pater eligit omni stabant trecenti nitidi in præsepibus altis: unde & alibi Trecenti scutati omnes noti idem legiones proprie peditum sunt: turmæ uero equitum Virgiliꝫ in nono: Cætera tum legio campis instructa moratur: Varro de lingua latina Milites dicti qꝫ trium milium primo legio fiebat atque singularibus Tacensium Ramnēsium Lucerum milia militum mittebāt. Cintiꝫ autem de re militari libro sexto auctore Gelio no. atti. xvii. ita scriptum reliquit: in legiōe sunt centuriæ sexagīa manipuli tringinta cohortes decē: Flavius uegetius. ii. de re militari Macedones græci dardani phalanges habuerunt in unaqꝫ phalangæ nouē milia armatorꝝ censebant: galli celiberi pluresqꝫ barbaræ natōes

LIBER

cæteruis utebantur in quibus sena milia armatorum erant: romani legiones habent quibus singulis sena milia & eo amplius interdum eo minus censuerunt esse: Plutarchus in uita Romuli legiones singula sex milium peditum & sexcentorum equitum cõplebant numerum: Linius li. xxxviii. ab urbe con. cum eas legiones quattuordecim scripserent quod plus quam quinq; milia peditum trecenti equites in singulis legionibus essent: idẽ in eodẽ: ob ea nouos exercitus cõscribi placuit quattuor legiones in ligures uti singula quina milia & ducentos pedites. ccc. haberet equites sotiorum itẽ latini nois qundecim milia peditum addita & octingenti equites. idẽ trigesimo sexto: Romana acies unius ppe formæ & hominum & armorum genere duæ legiones: romana duæ sotium ac latini nominis erant: quina milia & quadringenos singula habebant: idẽ li. octauo: scribebantur quattuor fere legiones quinibus milibus peditum equitibus in singulas legiones trecentis: idẽ li. xl. & præterea supplemento adducta quo amplius duabus legionibus quod x. M. & quadringenti pedites sexcenti equites essent & sotium latini nominis duodecim milia sexcenti eqtes: quorum forti opera duobus aduersus celtiberos præliis usus. Q. Fuluius esset quos si uideretur secum deportaret: legionem autẽ sex milium & ducentorum hominum primus. C. Marius Pomp. Festo teste descripsit: cum antea quattuor milium fuisset unde etiam uocabatur quadrata: Eusebius in ecclesiastica historia: Nostroy uero & Tertulianus hæc memorat & apud græcos Apollinaris qui etiam ipsam legionẽ pro insignis facti miraculo mutato nomine uocitatã dicit ab imperatore fulmineã Tertulianus uero. M. impe. epistolas etiam nunc haberi dicit quibus de his apertius indicabit: unde autẽ tanta inter doctissimos rerum gestarum scriptores uarietas aborta sit Seruius in cõmento. xi. li. xnei. a seipso pene dissentiens his uerbis ostendit: Legio autẽ habebat duodecim cohortes: sexaginta centurias: licet in his rebus accessu temporis ducũ uarietas semper immutauerit militiæ disciplinam: unde Linius belli punici libro secundo Numero quoque peditum equitumque legiones auctas milibus peditum & centenis equitibus in singulas adiectis

Legio linteata samnitum fuit sic dicta quod samnites intrantes singuli ad aram uelis linteis circumdatam non cessuros se romano militi iurauerunt: Linius libro decimo: Primoribus samnitum ea destinatione obstrictis decem noiatas ab imperatore eis dictum ut ius uisum

legerent donec. xvi. M. numerum cōfecissent: eo legio linteata ab i tegmento consepta quo sacrata nonitas appellata est.

Phalanx lingua macedonū legio ē auctore Seruio in cōmento li. ii. ænei. Liui⁹ ab urbe con. xxxii. & cohortes inuicē sub signisq̄ cuneū macedonū phalangē ipsi uocant si possent ui perrumperent emittebant. idē. xxxvii. decem & sex milia peditum more macedo num armati fuere qui phalangitæ appellantur.

Agmen ordinata proprie multitudo dicitur ut est ambulātis exercitus ab agendo idest eundo dictum: neq̄ enim in uno loco stans agmen uocatur aut si inuentum fuerit usurpatum est.

Cohors inquit Varro q̄ ut in uilla pluribus tectis cōiungitur ac quidam sit unum: sic ex manipulis plurib⁹ populatur cohors a cohærendo q̄ cohæreat cuncta quæ interius sunt ut in uilla q̄ circa eū locum pec⁹ cogereur uel q̄ coerceat obiectu suo extraneos & ad ire phibeat: huius numerum uarium esse inuenio: Plutarchus ī uita Pelopide p̄mus gorgia ex quadringentis electis uiris quibus ciuitas exercitationem dietamq̄ in arce thebana militantibus præbuit sacram cohortem ut ferunt: ordinauit & ppter hoc cohortem ex ciuitate uocauerunt. Ephorus autem cohortem quingētos esse uiros affirmat: Calisthenes uero septingentos: Quidam alii quod Polybius sensit nonagīta milium idoneum numerum perhibēt alii aliter Iosephus belli iudaici li. iii. Decem autem cohortum singulæ mille pedites habebat: in cæteris uero. xiii. sexcenti pedites & centeni uiceni equites erant.

Cohors prætoria est dicta q̄ a prætore non dissidebat. Scipio. n Africanus primus fortissimum quenq̄ delegit qui ab eo in eo bello nō discederet & cætero munere militiæ uacaret & sexquiplez stipendium acciperet.

Manipulus ducentorum militum est & militum parua quoq̄ manus sex uel septē in unumq̄ collecti uiri qui unum signum sequuntur sic dicti: siue q̄ bellum primo manu inceptant: uel q̄ anteq̄ signa essent manipulos idest fasciculos alicuius herbe p signis habebant a quibus manipulares milites postea dicti sunt.

Globus ut iquit Vegetius tertio de re militari is dicitur qui a sua acie superatus uago superuentu incurfat inimicos contra quem alter populosior uel fortior mittitur globus; Liuius libro. ii. ab urbe con. in eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum

LIBER

Romulus impetum fecit: idē li. xxi. alii fugientes pugnantiū globo illati hārebāt alios redeuntes ī pugnā auertebāt fugientium agmen

Cuneus est collecta ī unum militum multitudo: unde ppter qđ in unum coit huiusmōi coitio in unū cuneus q̄si coneus q̄ in unū omnes coeant atq; cogantur in tria milia ea nec est equitum sed peditū multitudo quæ iuncta cum acie pmo āgustior deinde latior pcedit & aduersarioꝝ ordines prumpit: quia a pluribus in unum locum tela mittuntur: nec est cunei determinatus militum numerus sed ordinatio acierum in modum cunei.

Cuniculum autem foramen dicimus subterraneum occultū aut a cuneorum similitudine omnem materiam nodosam quam subintrant scindentium: aut potius ab animali quod est lepori persimile appellatum: quod sub terra fossa latere solitum est. Martialis: Gaudet in effossis habitare cuniculus antris monstrauit tacitas hostibus ille uias. Sunt qui non cuniculum sed cuniculos plurali tantum dici numero debere arbitrētur: quod a quodam nostræ huius ætatis alias doctissimo historiarum suarum libris contra multorum usum eruditorum depromptum admiror: Vegetius inuentum est remedium per noctem sub fundamentis muri cuniculum fodi. Item alibi: Aliud genus expugnationis est subterraneum atq; secretum qđ cuniculum uocant a leporibꝰ qui cauernas sub terris fodiunt ibique conduntur: Sic & Cæsar scriptor elegantissimus de tertiā uigilia animaduersum est aggerem fumare: quem cuniculo hostes succenderant: sic Liuius belli macedonici libro. viii. ibi commissis operibus cum e fossa in cuniculum pateret iter: Sic Curtius ultima pestis urbis fuit cuniculo subruptus murus per cuius ruinas hostis intrauit: quod ut nequeat Apollonia nobilis quondam ciuitas documēto nobis sit: Nam cum ingenti admodum obsideretur exercitu & cuniculis milites minus ambigerent intra moenia penetrare: id cum apolloniatis per speculatores denuntiatum esset: eiusmodi nuntio perturbati: consternatique sunt omnes q̄ nec tempus nec locum scire posse uidebantur quo emerfuri forent hostes: Tunc uero Tripho Alexandrinus qui ibi fuerat ingenio summo intra murum plures specus designauit & fodiēdo terram progrediebatur extra murum dūtaxat per sagitte emissionem & in omnibus uasa aenea suspendit ex his in una fossura quæ contra hostium specus fuerat uasa pēdentia ad plagas ferramentorum sonare cœperunt: ita ex eo tumultu

intellectum est quod urbis parte aduersarii cuniculos agentes intra penetrare cogitabant: Sic liniatione cognita temperauit: Aenea feruentis aquae & picis desuper & stercoris humani & arenae coctae candentis deinde noctu pertulit crebra foramina & per ea repente perfudendo quod in eo opere fuerunt hostes omnes necauit. Masilienses simili modo per cuniculos obsessi cum numero supra triginta speculatum misissent: ab his eo praecipito loco quo cuniculi agebantur intra murum baratrum amplissima longitudine & amplitudine uti piscinam fecerunt: eamque et puteis & e portu impleuerunt ita cum specus esset repente naribus apertis uehemens aquae uis immissa supplantauit fulturas: quique intra fuerant & ab aquae multitudine & a ruina specus sunt oppressi: Arabrachiienses pauidi ne etiam subrutis muris facta in urbem uia per cuniculum esset silentio facto pluribus locis aure admota sonitum fodientium captabant: quem ubi acceperunt aperuere rectam in cuniculum uiam nouaque haud magni operis aduersus hostes qui in cuniculo erant excogitata res est. Dolium enim ferreum a fundo pertusum quo fistula modica et ferrea inferi posset: operculumque etiam ferreum etiam ipsum pluribus locis perforatum fecerunt tenuique pluma completum ore in cuniculum uerso posuerunt per oculique foramina praelongae hastae ad submouendos hostis eminebant sintillam leuem ignis plumae inditam sole fabrili ab caput fistulae inposito flando accenderunt inde non solum magna uis fumi sed acrior etiam foedo quodam odore ex adusta pluma cum totum cuniculum adimplessent haud durare consistereque quisquam intus potuerat

Forficem ordinationem militarem uocant cuneo oppositam nam ex lectissimis militibus in .v. litteram ordo componitur & illum cuneum excipit atque ex utraque parte concludit frons dicta quod aduersus hostes spectat haec in pugna publica si sapienter disponitur plurimum iuuat. si imperite quanquam optimi bellatores sunt mala ordinatione franguntur

Serra praefari dicitur cum assidue acceditur recediturque neque uelotempore consistitur dictaque pinde serra haec a strenuis direpta ante frontem opponitur hostibus ut turbata acies reparetur.

Alae exercitus ordines qui circum legiones dextra sinistraque tanquam alae in auium corporibus locabantur ut li. vi. de re militari apud Cincium scriptum est: Virg. iii. aenei. Dum trepidant alae saltusque indagine cingunt: Liuius ab urbe condi. xxviii. sinistra ala ab romanis

LIBER

& cohortes quæ admiserant signa in primâ acie pugnabant & sunt alæ. xxx. equites in exercitu sint licet qui pluribus quâ. xxx. equitibus alam constitui censeant: Livi⁹ ab urbe con. xxxviii. his alæ mille ferme equitum hoc gemmam uocant.

Turma teste Festo & Varrone quasi trina e in. v. abiit quæ terni equites ex tribus tribubus Ticiensium Ramniū & Lucey fiebat: Romani enim equites in una tribu trecenti fuere. De singulis enim ceteriis decem dabantur & fiebat turma: itaque si Pōponio credimus singulari decuriarum decuriones dicti quidam uolunt quorum est fronto decurionem esse turmæ quæ constat ex duobus & .xxx. equitibus Cyaxares autē p̄m⁹ Herodoto teste Asianos dicitur p̄ turmas diuisisse: iussisseque sagittarios ab equitibus aliosque ab aliis seorsum eē antea cum permixti & confusi essent.

Nodus p̄pe est densa peditū multitudo sicut turmā equitū ut lectū eī disciplina militari sic dictū p̄ difficultate quæ uix possit resolui

Acus exercitus instructio dicitur quæ ea pars militum uehementissima est ad hostem uulnerandum acumine telorum.

Acies exercitus instructio dicta quæ ferro armata sit & acumiē telorum

Classes equites dicebantur ob diuisionē exercitus qui postea manipuli dicti uel pro turmis equestribus a quibusdam classicis quæ habent unde non ab re nobili a poeta dictum: classibus hic locus e classes etiā partes populi: Livi⁹ primo ab urbe condita tum classes centuriasque & hunc ordinem ex censu descripsit uel paci decorū uel bello & his qui centum milia æris aut maiorem censum haberet. lxxx. fecit ceteriis quadragenas seniorum ac iuniorum: prima classis omnes appellari: seniores ad urbis custodiam ut praesto eēt iuuenes ut foris bella gererent: Classici ut inquit Geli⁹. vii. noc. at. dicebantur non omnes qui in classibus erant: sed primæ tantum classis homines qui centum. xxv. milia æris amplissimæ censi erant: infra classē autem appellabantur secundæ classis cæterarūque hominū qui minore summa æris quæ supra dixi censebantur: Columella classes non maiores quæ denuum hominum faciūda quas decuriae appellant antiqui: Quintilianus primo insti. Non inutilem scio seruatum esse a præceptoribus meis cum pueros in classes distribuerent ordinem dedi secundum uires ingenii: dabant classes nauium postea subiere uetustiusque fuit Pomp. auctore multitudinem hominum quam nauium classē appellari Diodoro enim teste ab ipso

orbis primordio animantia omnia esse generata eodemque modo & homines a principio genitos dicunt in agris pastum quærentes syluestri & incondita uita uixisse quibus herbarum & arborum fructus uel tro uictum præberent: belluas insuper his fuisse infensas quibus ut obsisterent classes & cœtus hominum ob timorē factos aiunt cōmunis utilitatis gratia auxiliaque iuicē præbita & loca habitaculis quæ sita: classes clypeatas antiqui dixerunt quas nunc exercitus uocamus classis uero procincta exercitus instructus & paratus ad bellum maxime cum exercitus cinctus erat gabino ritu siue cinctu confestim pugnaturus.

Castra pro exercitu tantum pluraliter. Livijs punicæ belli lib. vii. Valerius ancias una castra magonis capta tradit. idē in eodē: Exiit tur castris atque ita nocte ac die bina castra hostium oppugnata bina proinde nō duo castra dixit. idem libro ix. Sed cum una castra in fines altera in finitima terra eturia prope in conspectu habebat castra autem quasi casta ob hoc dicta quod illic castraretur libido quod si ab ea origine ortum traxit apud nostros inane nomen esse quis dubitat: Quotus enim inter hos homines inuenitur qui pudorem pudicitiam castitatemque colat qui non prorsus cupiditatibus cuncta irrideat atque contemnat quotus qui non prostibulo congregari malit quod cum hoste manus conferere: quotus qui nō libentius de expugnanda adolescentulorum pudicitia: de uirginibus uiolandis: de ui inferenda ingenuis: de suis stupris sceleribus flagitiis sermonem conferat quod de hostibus inuadendis: de excipiendis uulneribus: de morte pro dignitate appetenda: de ignominia fugienda: de gloria comparanda: de tolerantia: de patientia: & de labore: quod si quando forte contigit ut te quisque es lector in horum hominum castra uel potius lustra conferas: uidebis ibi super lectulis non continentissimos duces Fabricium: Aemilios: Scipiones: Hannibalem: Alexandrum: sed militares homines & eos qui ceteris dignitate excellunt iuxta meretrices exoletos: scorta: & pueros meritorios accubantes mollissimis uerbis & flagitiosissimis & ad concitandam Venere nedum castrandam accommodatis inter se colloquētes: ubi autem calere iam res cœperit hic alius ructet & uomat mingat alius & pedat: ibi luditur: hic bibitur: atque ut ex huiusmodi euenire solet saepenumero rixa exorta est. Nullus ut summatim reliqua complectar pudor in eorum uerbis: nulla in rebus temperantia: nulla

LIBER

religio: nulla modestia: nullum conuiuio maiorum dignum silentium
sed summa obscenitas: blasphemiae: clamor: confusio: perturbatioque
rerum omnium quod ueterum disciplina nefas quidem erat aut deli-
catum aut parum pudicum inferre sermonem: ubi non modo uer-
bis non abstinent turpibus sed caetera etiam faciunt quae a uerecun-
do homine dici non possunt.

Metari castra diuidere & loca militibus in castris assignare uel
ponere castra uel mutare: Lucanus in primo Audax hesperios ue-
niam metator in agros

Tabernae appellatio Vlpiano teste declarat omne utile ad habi-
tandum aedificium non ex eo quod tabulis claudatur: inde tabernacu-
la & contubernales. Tabernam etiam domicilii generis antiquissimum
romanis fuisse testimonio sunt exterae gentes quae adhuc tabulatis ha-
bitant aedificiis: unde etiam tecta castrensia militumque tentoria qui-
bus solis ardores tempestatesque imbrium ac frigoris iniurias uitant
quauis pellibus tegerentur tabernacula dicta sunt: Lilius belli ma-
cedonici li. iii. Tabernaculum regium pro uallo in conspecto maxime
tumulo ut terrorem hostibus suisque spem & fiduciam faceret po-
situm: Cicero in Verrem ac. vii. Nam in ipso aditu atque ore portus
ubi primum ex alto sinus ad urbem ab littore inflectitur tabernacu-
la carbaceis intentata uelis collocant.

Tentoria pro eo dicta quod tendantur funibus atque palis: unde & ho-
die praetendere dicitur ut olim Ouidius in heroi. Illic eacides illic
tendebat Achilles. Virgilius in primo aenei. Nec procul hinc resini-
ueis tentoria uelis Agnoscit lachrymans

Papylliones simili modo tentoria dicuntur auiculae seu uolantis simili-
tudine: Helius Spartianus in uita Seueri septimi idem in omnium ex-
peditione ante omnes militarem cibum sumpsit ante papyllionem

Hybernacula castrēnsia ad obsidionem potius q̄ ad oppugnati
 onem hyemando aedificia: Liviū libro quinto ab urbe condita: cū
 spes maior imperatoribus romanis in obsidione q̄ in expugnatiōe

LIBER

esset: hybernacula etiam res noua militi romano aedificari coepta consiliumque erat hyemando continuando bellum

Impedimenta castrensem suppellectilem dixerunt: impedire enim quasi irretire est & in pedicam trahere: Liius uigesimo nono Interim romani impedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum quia iam moueri uidebant hostem nec spatium erat castra communiendi aciem instruxerunt: Idem uigesimo tertio: Lixae caloesque & alia turba custodiae impedimentoque opposita

Comaeus per cibariis ad alimoniam reipublicae aut exercitus aut alicuius multitudinis comeantis dicimus: Liius trigesimo sexto ab urbe condita Cum exercitibus comeatus quoque omnis generis ex Asia uenturos in praesentia curae esse etholis debere ut copia frumenti suis & annona tolerabilis rebus aliisque suppeditentur comeatus priuatum etiam dicitur: Cicero pro lege Manili iam a comeatu & priuato & publico prohibemur: Ab imperatore etiam militibus comeatus dari dicitur id est tempus quo ire & redire commode possint uel facultas ad tempus a militia recedendi eundemque quo uelint ad praescriptum diem reuersuri.

Munimenta munitiones sunt castrorum caeterarumque rerum quae contra aduentum hostium muniunt siue uallo & fossa siue alio quouis modo quo sint milites ab hostium ut dixi aduentu uel incursum muniti.

Monumenta in u & u in o sepulchra statuae tituli libri caeteraque quae nos alicuius rei praeteritae moneant recordari: nam quod de futuro quidam uolunt ideo sepulchra appellari monumenta quae nostrae mortis moneant falsum arbitror: in honorem enim mortui illa tantummodo fiunt non in publicam praeeptionem.

Athleta uir fortis uenatorque qui peruersa corporis flexibilitate cum bestia dentata luctatur ut motibus suis spectantibus placeat & sanguine suo uoluptatem populo praestet: Liius belli punici li. xi. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit & uenatio data leonum & pantherarum & prope huius saeculi copia ac uarietate ludicrum celebratum est: Sabinus autem & Cassius & generaliter omnes artem ludicram non facere Athletas opinantur: horum spectaculum fabricis tam clarum & actione tam tetrum in honore Scythicae Dianae quae sanguinis effusione gaudebat ab

atheniensibus repertum ē: damnosa pfecto publice priuatimq; no-
 cens delectatio: quod facile colligi potest si in mētem uenerit ex hi-
 storiis rei huius initium progressusq; apud nostros quanto publici
 census impendio: quantaque infantiae proxima dictu cura quanta
 demum populi studio plausu ac labore constiterit: tot milib; simul
 gladiatorum paribus tanto elephantorum precio tygridumq; & le-
 onum ac pardox; gregibus onagrorum quoq; equorum ferocium
 atq; animalium diuersi generis e toto orbe terrarum omniū trāsmi-
 sis syluis omniq; gentium uenatibus romano famulātibus theatro
 adde illam aedificandi luxuriam cunctas terra pelagoq; marmore-
 as columnas in ludorum usum & artificum summis ingeniis expo-
 litas cuius princeps infantiae haud conticendus est Scaur; is qui edi-
 lis in theatri scenam opus dierum paucorū & quod paucis lignis
 ac funibus attolli poterat susseclurum oculis populi talibus gaudē-
 tis trecentarum sexaginta talium monstra columnarum intulit fe-
 citque opus ut scriptum est: maximum omnium q̄ unquam fuere
 humana manu facta: Curionem quoq; ex superioris aui monumē-
 tis accepimus qui civili bello pro Caesaris partibus in Aphyrica occu-
 buit ut Scaurum quem opibus aequare nō poterat superarit ingenio
 non marmoreum ut ille sed ligneum theatrum duplex tamē ac pē-
 sile meditatus populum uictorem gentium: ludis uictum & pericu-
 lis plaudentem suis mira arte suspendit ut ridentes interius stupen-
 tesque ipsi exterius spectatoribus risui fierent & stupori iam ide ab
 exordio primus regum nostrorum Romulus fuit omne qui in his
 rigidam thetricam illam Sabinorum pudicitiam circumuenit inde
 porro Titi potentia principali diuitiar; p fuso flumine cogitavit aedi-
 ficium fieri unde caput urbium cerni potuisset cum theatrum qd ē
 emisperium graece dicatur amphitheat; quasi in unum iuncta
 duo uisoria constet esse nominatum qui speciem eius area conclu-
 dens ut & currentibus aptum daretur spatium & spectantes oīa fa-
 cilius intuerentur: dum quaedam plixa rotunditas uniuersa collige-
 ret: quae autem latini certamina agones alii uocant ab a quod sine
 sonat & agonia angulus quia ut Festo placet locus in quo huiusmo-
 di ioci facti sunt sine angulo sint. Alii aliter atque aliter dici putant:
 Ouidius primo fastorum: Nominis esse potest succinct; causa mi-
 nister Hostia celitibus quo feriēte cadit: Qui calido strictos tinctu-
 rus sanguine cultros: semper agat ne rogat nec nisi iussus agit: pars

LIBER

quia non ueniant pecudes sed aguntur ab actu: Nomen Agonale credit habere diem pars putat hoc festum priscis agonalia dictum una sit ut proprio littera depta loco: An quia praeuisos in aqua uidet hostia cultros An pecoris lux est ipsa notata metu Fas etiam fieri solitis aetate priorum Nomina de ludis graeca tulisse diem: Et prius antiquus dicebat agonia sermo: ueraque iudicio est ultima causa meo

Bellona Martis soror & belloxy dea cui proprio sanguine sacerdotes sacrificabant Lactantius atque Lucanus testes sunt tunc quo sectis bellona lacertis saeva mouet cecinere deos: & est dicta a bello bellona: nunc quae duellona a duello ut inquit Varro

Minerua uirtutum praesul quam principem & inuentricem belli ferunt dicta quae bene moneat. hanc enim pagani pro sapientia ponebant. Cornificius uero quae figuratur pingaturque minitans armis eadem dictam putat galeata. n. hastam tenet & clypeum: alii nonnulli uel quae minueret uel minueretur dictam putent: quam obrere eadem capta siue capita dicta sit incertum est. Variarum enim sunt huius nominis causarum Cuius tertio fastorum: Caelius ex alto qua mons descendat in equum hic ubi non plana est sed prope plana uia est: Parua licet uideas capta delubra Mineruae: Quae dea natali coepit habere suo: Nominis in dubio causa est. Capitale uocamus ingenium solers ingeniosa dea est An quia de capitis fertur sine matre paterni Vertice cum clypeo profuisse suo: Aut quia perdomitis ad nos captiua faliscis Venit & hoc signo syllaba prima docet: Aut quae habent legem capitis quae perdere poenas exilio iubeat furti reperta suo A quacumque trabas ratione uocabula pallas pro ducibus nostris egida semper habet haec eadem & tritonia dicta est quae temporibus Ogigii ad lacum uel ripam Tritonis fluminis in uirginali fertur apparuisse habitu.

Pallas autem secundum Victorinum a Pallene insula Thraciae uel a gigante quem occidit: & sane duo haec anthonomasia sine proprio sunt nomine nonnunquam a poetis prolata. Virg. ii. aenei. Tritonia respice pallas In sedit nymbo effulgens & gorgone scaua

Mars ab eo quae maribus praestit in bello ut Varroni placet licet tria sint genera consuetudinum sicut apud Xamantes thanais fluminis hostio proximos ubi eadem artes foeminae quas uiri exercent adeo ut ne militiae quidem uacent: uiri enim pedibus inhaerent sagittisque depugnant: ille equestre praelium ineunt nunc ferro dimicant: sed quae laqueis intercoepere trahendo conficiunt uel apud Amazones ubi solae

foeminae uel apud romanos aliasque gentes multas ubi soli mares di-
 micant: uel mars dictus quod Sabinis arreptus ibi & mamers quod idem
 est osca lingua quod mars. tis. & enim cum scæuit graduius dicitur
 cum tranquillus est dicitur esse Quirinus: Huius in urbe duo erant
 templa: unum quirini intra urbem quasi custodis idest trāquilli: al-
 terum in appia uia extra urbem prope portam quasi bellatoris idest
 gradiui: in bello enim gradum inferunt qui pugnāt aut impigre gra-
 diuntur: Ac sicut Epaminūdas Boetium agrum Martis Orchestrā
 & Xenophon ephesum belli officinam appellat: Sic romani tūc bel-
 ligeri templum Martis quem ferocissimum omnes deum & armi-
 gerum dicunt: & ob id bellis armisque præesse hunc & liberum unū
 eundemque deum arbitrantur nonnulli romanique utrunque patris appel-
 latione uenerantur: alterum liberæ patrem: alterum mars patrem idest
 martem patrem cognominantes. Hinc etiam liber pater belloꝝ po-
 tens probatur quod eum primum ediderūt auctorem triumphi: hoc
 etiam apud lacedæmonios simulacrum eius hasta insigne nō tyrso
 demonstrat: sed cum tyrsum tenet quid aliud quā latēs telum gerit cu-
 ius muro hædera labente protegitur: quod ostendit uinculo quodam
 patientiæ obligandos impetus belli. Habet etiam hædera uinciendi
 obligandique naturam nec non & calor uini cuius liber pater est au-
 ctor homines ad furorem bellicum usque propellit. propter cognatū
 ergo utriusque effectus calorem martem ac liberum unum eundemque
 deum esse uoluerunt.

Mauors figuratum est ut induperator auctore Seruio in comē-
 to primo ænei. ab aliis que magna uertat sic dictus.

Gradius mars siue mauors dictus est a gradiendo eo que in bello
 gradum inferant qui puguāt aut impigre gradientur uel a gradien-
 do in bella ultra citroque siue ab uibratione hastæ quod græci dicunt
 uel ut alii quia gramine sit ortus quod interpretatur quia corōa
 graminea in re militari maximæ est honorationis

Feretrius iuppiter dictus ē a ferendo que pacem ferre putaretur ex
 cuius templo sumebant sceptræ per quod iurarent & lapidem silicē
 quo foedus ferirent. Alii cum Acron ceninēsium rex a Romulo ut
 ctus & infesto telo traiectus esset eiusque spolia ioui uotis nūcupatis
 Romulus ad urbē reuersus dicaret: hoc tropheum ioui statutū co-
 gnomen deo addidit feretrio ioui a feriendo hostem est & a feren-
 do ut ante diximus. Propertius: Nunc spolia in templo tua condita

LIBER

causa feretri omine quod certo dux ferit ense ducem seu quis uicta suis hi-
meris haec arma ferebat: hinc feretri dicta est ara superba iouis

Ianus faciendis foederibus praestitit. Nam postquam Romulus & T. Tadius in foedera conuenerunt Iano simulacrum duplicis frontis effe-
ctum est quasi ad imaginem duorum populorum Ganius Bassus in eo
libro quem de diis composuit Ianum bifrontem fingi ait quasi su-
perum atque inferum Ianitorum: Ouidius in fastis: Quicquid ubique ui-
des caelum mare nubila terras: Omnia sunt clausa nostra patentque
manu: Me penes est unum uasti custodia mundi & ius uertendi car-
dinis omne meum: Omnis habet geminas hinc atque hinc Ianua fro-
tes: E quibus haec populum spectat & ille Iarem Utque sed et uester pro-
mi quoque limina tecti Ianitor egressus introitusque uidet: sic ego pro-
spicio caelestis Ianitor aulae Eoas partes hesperiasque simul. Eundem
quadrifrontem legimus quasi uniuersa climata maiestate complexum
Nec mirum sane apud aliquos bifrontem quadrifrontem apud ali-
os esse: nam alii praeter haec eum dici deum uolunt in quo ortus est
& occasus. Horatius: Matutine pater seu Iane libentius audis. Alii an-
num totius deum quem in quattuor tempora constat esse diuisum
anni autem esse deum illa res probat quod ab eo prima pars anni nunc
nominatur: nunc iam chaos patulicium & clausum etiam appella-
uit antiquitas: Ouidius in fastis: Me chaos antiqui nam sum res pri-
sca uocabant nomina Ridebis modo namque patulicium idem & modo
sacrificio clausius ore uocor: horum duorum nominum ratio haec est
Quia bello caulae eius patent pace clauduntur huius etiam rei haec
causa narratur cum bello Sabino quod uirginum raptarum gratia com-
missum est romani portam quae sub radicibus collis uiminalis erat
quae postea ex euentu Ianualis uocata est claudere festinarent quia
in ipsam hostes irruebant postquam est clausa mox sponte patefa-
cta est: cumque iterum ac tertio idem contigisset armati plurimi pro-
limine qua claudere nequiebant custodes steterunt: cumque ex alia
parte acerrimo praelio certaretur subito fama pertulit fusos a Tatio
romanos quam ob causam qui aditum tuebatur territi profugerunt:
cumque sabini per portam patentem irrupturi essent fertur ex aede ia-
ni per hanc portam magnam uim torrentium undis scatentibus eru-
pisse multasque per duellum cateruas aut exutas feruenti aut deuo-
ratas rapida uoragine deperisse ea re placitum ut belli tempore uelut
ad urbis auxilium profecto deo fores reserarentur: Ianualis porta

ut alii perhibent ab iano dicta: ideoque ibi positum iam signum & ius institutum a Popilio ut scribit in annalibus Piso ut sit aperta semper nisi cum bellum sit: nusquam tamen traditum est memoriae ut inquit Varro Popilio rege fuisse apertam sed post eius regnum teste Livio. T. Manlio consul. bello carthaginensi primo confecto bello ite actiaco finito ab imperatore Caesare Augusto pace terra marique parta: hunc autem apud nos ianum omnibus praesse ianuis nomen ostendit: quod est simile: nam et eum clavis & uirga figuratur quasi & rector uiae & omnium portarum: custos belli licet geminae sint Virgi. in. i. aenei. Sunt geminae portae belli sic nomine dicunt religione sacrae & scruui formidine Martis: Centum aerei claudunt uectes aeternaque ferri roborata. nec custos absistit limine ianus: Has ubi certa sedit patribus sententia pugnae: Ipse quirinali trabea cinctusque gabino insignis referat stridentia limina consul: ipse uocat pugnas sequitur tum caetera pubes aetereaque assensu conspirant cornua rauco haec & tum aeneadis indicere bella latinis More uidebatur tristescum recludere portas.

Pactum a pactione dictum auctore Ulpiano: inde & pacis nomen appellatum est: sed est pactum duorum consensus atque conuentio: pactione uero duorum plurium uel in unum placitum atque consensus. Livius li. vi. ab urbe condita: Cuius spei morem pati cum fortuna obsessorum non potuisset: confecta paucitas oppidanorum opere uigiliis uulneribusque semper eisdem urgebat per pactionem urbe hostibus tradita: inermes cum singulis emissi uestimentis miserabili agmine penates reliquerant.

Pax significatiois notam habet: Virgi. in septimo: pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni: pax uenia. idem i. iii. aenei. sed uotis precibusque iubent exposcere pacem: pax propiciatio. idem in eodem exorant pacem diuum: pax beniuolentia. idem in. iiii. pacemque paras exquirunt: pax quoque teste Prisciano li. v. tam singulariter quam pluraliter placata idem potest significare: sed pluraliter non utimur quia auctoritas deficit: quod a grammaticorum principe dictum non parum admiror: maxime cum apud nonnullos & quidem probatos & summa auctoritate praecellentes latina lingua uiros pluraliter placatum inueniam: Lucretius rerum naturalium libro quinto: Veniorum pauidis paces animasque secundas. Varro de uita patrum li. iii. Animaduertendum primum quibus de causis & quemadmodum constituerunt paces secundum qua fide & iusticia eas coluerint: Horatii primo episto.

LIBER

bella quis et paces longū diffudit in ænū. idē li. ii. Hoc paces habere bonæ uētiq; secundi. hoc de pacis uocabulo et eiꝝ usu dictū satis sit ipræsentiay. Effectus autē sunt ut in ea populi pficiat: utilitas gētium custodiatur: ut hæc bonay artium decora sit mater: hæc eadē mortalium genus: reparabili successione: multiplicans facultates p tendat: mores excolat: tantumq; boni in se contineat ut terrenis in rebus nihil gratius soleat nihil cōcupisci: desiderabilius nihil postremo melius possit inueniri: p inde non ab re post triumphos et Romani iperii firmissimū statū. D. Vespasianus tārquillitatis pacis & concordia tēplum ædificare decreuit quo ea diuitiay largitate usus ut oīa in illud phanum collecta essent quorum uisendoꝝ studio p crbem totum qui eum ante fuerant uagabatur.

Fœdus lex nonnunq; pax quæ fit inter dissidentes sic dictū uel q; inter fœdera interponatur fides: unde Varro: Per hos etiam nūc fit fœdus quasi fidus Ennius scribit dictum in re militari uel a focci alibus id est sacerdotibꝝ per quos fiunt fœdera uel ab hirco uel hædo. f. littera addita quod ueteres in graui significatione ponebant ut sanguine fœdantem quos ipse sacrauerat ignes: uel a porca fœde et crudeliter occisa lapidibus cuius mors optabatur ei qui a pace resistet unde poetarum doctissimus Post idem inter sese posito certamine reges armati iouis ante aram paterasq; tenentes stabant et cæsa iungebant fœdera porca. Arabum in huiusmodi iungēdis fœderibus non porcam sed interiorē manus partem iuxta pollicem incidere mos fuit accipereq; ex utriusq; ueste filum et ex utriusq; sanguine lapides septem in medio iacentes perungere Dionysium ac Dianam inuocantes: hisque peractis deniq; hospites eos uel amicos nuntiare. Scitæ et Lydii in huiꝝmōi similiter Herodoto teste se fiant haustuq; mutuo sanguinis fœdus fulciunt non suo tātum more sed Medoꝝ quoq; usurpata disciplina. Bello enim quod gestum est anno post Ilion captum sexcentesimo quarto iter Lyricē Lydiū et Astiagem mediæ regem: hoc pacto confirmata sunt fœdera: Romanis autem cum ætholis his legibus fœdꝝ ictum est imperiū maiestatemq; populi romani gens ætholorum cōseruato sine dolo malo ne quem exercitum qui aduersus socios amicosq; eorum ducet p fines suos transire sinito ne ue ulla ope inuato hostis eosdem habeto quos populus ro. at maq; in eos fertō bellumq; pariter gerito: per fugas fugitiuos: captiuos reddito romāis sociisq; præterq; siq; capti

cum domos redissent iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex his
 capti sunt qui tum hostes erant romanis cum intra praesidia romana
 aetholi essent aliorum qui comparebunt inter dies centum Corcy-
 ra eorum magistratibus sine dolo malo tradantur: Qui non com-
 parebunt quando quisque primus eorum inuentus erit reddatur ob-
 sides. xl. arbitrati consulis romani dato ne minores duodecim an-
 norum neu maiores. xl. obses ne esto praetor praefectus equitum scri-
 ba publicus neu quis qui ante obses fuerit apud romanos Cephala-
 nia extra pacis leges esto. De pecuniae summa quam penderent pe-
 sionibusque eius nihil ex eo quod cum consule conuenerant mutatum
 pro argento si aurum dare malent dare conuenit: dum pro argente-
 is decem aureus unus ualeret: Quae urbes qui agri qui homines aetho-
 lorum iuris aliquando fuerunt qui eorum. T. Quintio Cn. Domi-
 tio cos. post ue eos cos. aut armis subacti aut uoluntate inditione po-
 puli romani uenerunt neque eorum aetholi recepissent uel in aetho-
 lia decem: urbes agrosque Arcananum sumpto Alia etiam insignis
 foederis forma auctore Lino ex decem legatorum sententia iu haec
 uerba cum Antiocho conscripta est amicitia rege cum populo Ro-
 mano his legibus & conditionibus esto ne quem exercitum qui cum
 populo romano sociis ue bellum gesturus erit Rex per fines regni
 eorum ue qui sub ditione eius erunt transire sinito: ne comeatu neu
 qua alia ope iuuato idem Romani sociique Antiocho & his qui sub
 imperio eius erunt praestent belli gerendi ius Antiocho: ne esto cum
 illis qui insulas colunt ne ue in Europam transeundi excedito urbi-
 bus agris: uicis: castellis: cistaurum: montem usque ad Tanai am-
 nem: & a ualle tauri usque ad iuga qua in Licaoniam uergit ne qua
 arma efferto ex his oppidis agris castellisque quibus excedat si qua
 extulit quae quoque oportebit recte restituito: nec militem neu quem
 alium ex regno eumenis recipito si qui earum urbium ciuesque ab-
 sedunt regno cum rege Antiocho utraque fines regni eius sunt: apa-
 meam omnes ante diem certam redeant qui ex regno Antiochi
 apud Romanos sociosque sunt his ius abeundi manendique esto
 seruos fugitiuos seu bello captos seu quis liber captus aut transfuga
 erit reddito: Romanis sociisque elephantos tradito omnes neque
 alios parato tradito & naues longas armamentaue earum neu
 plures quam decem naues nulla plus quam triginta remis agatur habeto
 neue minorem ea belli causa quod ipse illaturus erit: ne nauigato

LIBER

citra calicādy neu sarpidonium p̄montoria extra quæ si qua nauis
 pecuniam stipendium aut legatos aut obsides portabit milites mer
 cede conducendi ex his gentibus quæ sub ditione populi ro. sūt an
 tiocho regi ius ne esto Ne uoluntarios quidem recipiendi & Rho
 diorum sotiorum ue quæ ædes ædificiaq̄ intra fines regni antiochi
 sunt quo iure ante bellum fuerunt eo Rhodiorum sotiorum ue si
 nito si quæ pecuniæ debentur earum exactio esto: si quid ablatum
 est id conquirendi cognoscendi repetendiq̄ idem ius esto si q̄s ur
 bes quas tradi oportet hi tenent quibus Antiochus dedit & ex his p̄
 fidia deducito utiq̄ recte tradantur curato: argenti probi talenta ac
 tica. xii. milia dato intra duodecim annos pensionibus equis talen
 tum neue minus pondo. lxxx. Romanis ponderibus pendat & tri
 tici. xl. milia modium eumeni regi talenta. ccc. l. intra quinquenniū
 dato & pro frumento quod estimatione sit talenta. c. xxvii. obsides
 romanis. xx. dato & triēnio mutato ne minores octodenum anno
 rum neu maiores q̄ quadragenū si qui sotiorum populi romani
 ultro bellum inferrent Antiocho uim ui arcendi ius esto dū nequā
 urbem aut belli iure teneat aut in amicitia accipiat cōtrouersias iter
 se iure ac iudicio disceptent aut si utrisq̄ placebit bellū de Hānibale
 pœno & ætholo thoante & miluna simacho & carnane & a calchidē
 sibus eubolida & philoppomenæ dedendis in hoc quoq̄ fœdere cō
 scriptum est: ut si quid postea addi immutari ue placuisset ut id sal
 uo fœdere fieret. Esse etiam tria fœderum genera quib⁹ integre pa
 ciscerentur amicitias ciuitates regesq̄ apud probatissimos auctores
 inuenio unum cum bello uictis dicerentur leges: ubi enim omnia
 ei qui armis plus posset dedita essent quæ ex his habere uictor qui
 busq̄ mulctari eos uelit ipsius ius atq̄ arbitrium esse. Alterum cū
 pares bello æquo fœdere in pacem atq̄ amicitiam uenirent: tunc. n.
 repeti reddiq̄ per conuentionem res & si quarum turbata bello po
 ssessione sit: eas autem iuris antiqui aut partis utriusq̄ commodo cō
 poni. Tertium esse genus cum qui nunq̄ hostes fuerint ad amicit
 tiam sotiali fœdere integre iungendam coeant eos neq̄ dicere neq̄
 accipere leges: id enim uictoris & uicti esse: & quanquam auctore
 Livio nulla uetustior fœderis memoria sit q̄ eius qd̄ iter albanos ro
 manosq̄ iētum est: Thæseum tamē primo fœdera inuenisse. vi. na
 tu. histo. li. testis est Plinius

Sancta proprie dicimus auctore Vlpiano quæ nec sacra neque

phana sunt sed sanctione quadam sunt confirmata ut sanctæ leges
sanctione enim quadam subnixæ sunt: quod enim sanctione quadam
subnixum est id sanctum est & si deo non sit consecratum.

Sanctum teste Martiano est quod ab iniuria hominum defensum atque
munitum est: Livijs belli mace. li. ix. Jam ne a legatis quidem quod iure
gentium sancti sunt uiolandis abstinere insidias positas eundi ad. T
Quintium sanctum autem dictum est a sanguinibus.

Sagmina autem dicebant herbas uerbenas quæ ex loco sancto ar
cebantur legatis proficiscentibus ad fœdus faciendum bellumque indi
cendum. Livijs li. i. ab urbe con. iubete rege sagmina inquit te rex po
sco: Rex ait puram tollito fœcialis ex arce graminis herbam puram
attulit. Idem belli punici li. x. Fœciales cum in Aphricam ad fœdus
feriendum ire iuberentur ipsis postulantibus senatus consultum in
hæc uerba factum est ut primos lapides siliquos primasque uerbenas
secum ferrent ut uti po. ro. his imparet ita fœdus ferirent: illi prætoris sa
gmina poscerent herbae id genus ex arce sumptum dari fœcialibus
solet: has etiam herbas legati. P. R. solebant ferre ut ab his defensi
atque muniti essent ne quis eos uiolaret: sicut legati graecorum ea ferebant
quæ ceritia uocabantur

Obsides ab obsidio quia prope ab obsidibus dantur: uel obsides pro ob
sides quod ob fidem patriæ præstandam datur teste Festo: Vas idem quod
obses a uado dictus quia dato uade licet abire & uadere: inde uadatus
dicitur obstructus uel sub fidei iussione ambulans: sicut Fenestella
ait: penes quem uadatus amicitiae nodulo tenebatur

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur & qui nunc hostis
perduellio Varro: hostis ante eo uerbo dicebant peregrinum qui
suis legibus uterentur: nunc dicunt eum quem tunc dicebant perdu
ellem. Cicero primo officiorum: Et quod etiam illud animaduerto
quod qui proprio nomine perduellis esset is hostis uocaretur: uerbi le
uitate rei tristitiam mitigante: hostis enim apud maiores nostros is
dicebatur quem nunc peregrinum dicimus indicant duodecim ta
bulæ aut statutus dies cum hoste: itemque aduersus hostem æterna
auctoritas quid ad hanc mansuetudinem addi potest: eum quo cum
bellum geras tam molli nomine appellare: quanquam id nomen du
rius efficit iam uetustas: a peregrino enim recessit: & proprie in eo
qui arma contra ferret remansit. Gaius de uerborum significatio
ne: Quos nos inquit hostes appellamus eos ueteres perduelliones

LIBER

appellabant: per eam adiectionē indicantes cum quibus esset bellū
 Ulpianus uero ubi ad legē iuliā maiestatis: Plane q̄ quis iquit lege
 iulia maiestatis reus est hostili aīo aduersum rempu. uel p̄cipem
 animatus est: hostes etiā dicūtur & sunt qui nobis aut quibus nos
 publice bellum decreuimus: ceteri p̄dones aut latrones appellan-
 tur: hostire æquare ē: hostimentum æquamētum: unde & hostes di-
 cti sunt quia ex æqua causa pugnam aduēnt

Hecathombem Iul. cap. teste: Sacrificium eiusmodi est centum
 aræ uno loco cespitiæ extruuntur & ad eas centū sues centūq̄ aues
 mactabantur iam & imperatorū sacrificium sit centum eōe s centū
 aquilæ si cætera huiusmodi aīalia centena feruntur: quod quidem
 etiā græci quondam fecisse dicuntur cum pestilentia laborarent.

Hostiæ sacrificia dicuntur quæ ante ab his fiūt qui in hostē per-
 gunt dictæ ab eo q̄ & hostire est ferire: hæc gratia Trebatius lib. i.
 de religionibus docet esse duo: alter in quo uolūtas dei per exta di-
 squiritur: alter in quo sola aīa deo sacratur: unde & aruspices ani-
 males hostias uocant: utruq̄ hostiæ gen̄ diuino carmine suo Vir-
 gi. ostendit & primo quidem id quo uoluntas numinum per exta
 monstratur: Mactat inquit lectas de more bidentes: & mox pecudū
 que reclusis pectoribus inhians spirantia consulit exta: Alterum id
 in quo hostia animalis dicitur quo his tantum anima sacratur ostē-
 dit: Cum facit entellum uictorem erici: mactare taurum Nā ut ex-
 ploret animalis hostiæ causas ipso usus ē nomine hanc tibi erix me-
 liorem animam pro morte daretis & ut nuncupata uota significare
 ait perfoluo quod de uoto proprie dicitur: utq̄ ostenderet perfoluū
 diis significauit dicens: Sternitur exanimisq̄ tremens procūbit hu-
 mi bos. idem circa hostiam animalem sanguine placastis uentos
 & uirgine cæsa cum primū iliacas Danai uenistis ad oras: sanguie
 quærendi reditus anima que litandum argolica: Nā cū aīam. i. ho-
 stiæ nomen posuit & litare quod significat sacrificio facto placasse
 numen.

Victimæ uero sacrificia quæ post uictoriam fiunt dictæ sūt uel
 q̄ uinctæ ad aras ducebantur uel q̄ ictu percussæ uictriciq̄ dextra
 cadebant: de hoc superioreq̄ uocabulo quæ licenter plerūq̄ confi-
 dit auctoritas. Ouidius primo fastorum: Victimæ quæ dextra ceci-
 dit uictrice uocatur: hostibus a domitis hostia nomen habet. De al-
 tero tantum Linius ab urbe condita. xxii. donec insuper eques cui

Ducario nomē erat facieq; noscitant consulē inq̄t: hic ē cū popula-
rib; suis q; legiōes n̄as cecidit agrosq; & urbē ē depopulat;: iā ego
hanc uictimā manib; peremptor; foede ciuium dabo.

Postliminium Scauola. P. filius iunctum esse putat uerbū ut sit
in eo & post & limen ut quæ a nobis aliena sunt cum ad hostem p-
uenerint & ex suo tanquā limine exierint hinc cum redierint post
ad idem limen postliminio rediisse uideantur.

Præda teste Varrōe ab hostibus capta q; manu capta dicta quæ
si parida.

Manubiæ ut. Q. Asconio Pediano placet sunt præda imperatoris
pportione de hostib; capta: manubias aut a præda ut in libris rerū
uerbor;q; uetere; scriptum est in hoc distare existimauerūt ut sit præ-
da ipsa re; quæ captæ sunt: Manubiæ uero appellatæ sunt non præ-
da sed pecunia per quæstorē po. ro. ex præda uendita cōtracta per
quæstorē aut qd̄ dictum ē oportuit præfectū ærarii significari: nā
cura æraria a quæstorib; ad præfectos translata ē. Liui; ab urbe cō-
dita. xxxvi. P. Cornelius Scipio Galliam puñtiam sortitus priusq;
ad bellum; quod cū bois gerēdum erat pficisceretur postulauit a se-
nату ut pecunia sibi decerneretur ad ludos quos prætor in Hispāia
inter ipsum discrimen pugnæ uouisset nouum & iniquū postulare
est usus. Censuerunt ergo quos ludos in consulto senatu ex sua uni-
us sentētia uouisset eos ut idē manubiis si quā pecuniā ad id refer-
uasset uel sua ipse ipensa faceret. Est tamen nōnunquā inuenire ita
scripsisse quosdā non ignobiles scriptores ut aut temere aut incurio-
se prædam p manubiis & manubias p præda posuerint: aut tropica
quadam figura mutatiōe uocabuli fecerint quod facere cōcessum ē
scite id periteq; facientibus: sed eum qui pprie atq; signate locuti sūt
sicuti plures & M. T. auctor diligentissimus in oratione quā dixit
de lege agraria manubias pecuniam dixerunt. in libris quoq; etru-
scor; lectum est iactus fulminum manubias dici. Manubies deniq;
dicuntur ornamenta regum. unde & Petronius: Arbiter tot regum
manubies penes fugitiuum repertæ.

Resignatum æs dicitur militi cum ob delictum aliquod iussu tri-
buni militum ne stipendium ei detur in tabulas refertur: signare. n
dicebant pro scribere.

Ærarii milites ab ære dicti teste Varrone q; stipendia facerent
hinc ipsum stipendium a stipe dictum q; æs quoq; stipem dicebant

LIBER

& milites stipendii ideo quod eam stipem pendebant: ab eo etiam Ennius poeni stipendia pendent: stipem autem esse nummum signatum testimonio est & pro eo quod datur in stipendium militi et quod spōdetur pecunia quod stipulari dicitur.

Pecunia quem belli nervos esse non dubium est ut inquit Ciste Varrone dicta quod in pecore cum pastoribus consistebat. Plinius natu. histo. xxxiii. Seruius primus signavit aēs signatumque nota pecudum unde & pecunia appellata: Cassi, li. vii. var. pecunia a pecudistergo nominata gallis auctoribus sine aliquo adhuc signo ad metalla transacta.

Aes alienum miles etiam habere dicitur et qui aureos debet & qui corium forma publica percussum quod apud lacedaemonios fuit quod usum numeratae pecuniae praestat ut de beneficiis libro quinto inquit Seneca

Denarii quasi denari teste Varrone quod denos aëris valebant sicut quaternarii qui quinos: Vitruvius Archi. li. iiii. nostri autem primo fecerunt antiquum nummum et in denario denos aëros constituerunt & ea re compositio nominis ad hodiernum diem denarium retinet

Didimus autem a decima libella dictum putat Plinius na. hi. xxxiii. & placuit denarij pro decem libris aëris: quinarium pro quinque: sestertium pro dipondio & semisse: librae autem pondus aëris imminutum bello punico primo cum impensis respu. non sufficeret constitutumque ut asses sestertio pondere ferirentur: ita quinta parte facta lucri dissolutumque aërium nota aëris. Fuit ex altera parte ianus geminus ex altera rostrum navis: in triente vero & quadrante aës quadrans ante trinuncis vocatus a tribus unciis. Postea Hannibale urgente. Q. Fabio Maximo dictatore asses unciales facti placuitque denarium. xvi. assibus permutari & quinarium octonis sestertium quaternis ita respu. didimium lucrata est: in militari tamen stipendio semper denarius pro decem assibus datus. Nota autem argenti fuerunt bigae atque quadrigae & inde bigati quadrigatique dicti: paulo post lege papiriana emittuntur unciales asses facti Licinius Drusus in tribunatu plebis octavam partem aëris argento miscuit qui nunc victorianus appellatur lege clodia percussus est: antea enim hic nummus ex ilirico adiectus mercis loco habebatur: est autem signatus victoria & inde nomen aureus nummus post annum sexagesimum secundum argenteus auctore ieremio percussus est: qui anno urbis quingentesimo octuagesimo quinto

Q. Fabio cos. quinq; annis ante bellū punicum signatus est: eoque po. ro. ne quidē ante Pyrrhum regē deuictū usus fertur fuisse etiā aurei nūmi & argentei & ærei apud alias gentes usum & originem Lucanus his uerbis expressit primus Thessaliæ rector telluris ion⁹ in formam calide percussit pondera massæ fudit & argentum flammis aurq; moneta Fregit & imensis coxit fornacibus æra

Nummus non a numero nec a Nūma Pomp. dictus sed a nomina quod principum nominibus prisco more effigietur: uel potius Aristotele. v. ethi. teste ob hoc uocatur q̄ non a natura sed a lege q̄ nomos dicitur est inductus

Sestertius teste Prif. de figuris numerorū & ponderibus nūmus est duarū semis librarū unde sestertius dicitur semistertius de quo arūtius sestertius olim dupōdus et semis q̄si semistertius quo tēpore denarius decussis pretiū ualebat. Varro de lingua latina li. v. Sestertius q̄ semis tertius dupōdus. n. & semis antiquus sestertius ē. Victruuius li. iii. archi. quod efficiebatur ex duobus assib⁹ & tertio semisse sestertium uocauere. Plinius na. hi. xxxiiii. & placuit denari⁹ p̄ decem libris æris quinarium p̄ quinq; sestertius pro dipondio ac semisse: Plutarchus in uita. M. Antonii. xxv. milia romāi decies sestertiū appellant: Helius (spartianus in uita Heliogabali idem nunquā minus centum sestertiis coenauit hoc est argenti libris triginta

Talentū quanti sit q̄a de eo uariant scriptores necessariū existimari diuersorū auctorū dicta subiicere: Liius. xxxiiii. ab urbe cōdita Ingens numerus bello punico captiuorū quorū Hannibal cū ab suis nō redimerētur uenunderat multitudis eorū argumētū ē q̄ Polibi⁹ scribit centū talentis eā rē acheis stetisse cū quingētos denarios p̄ciū in capita q̄ redderentur dominis statuissent mille enim ducētos ea rōne Achaia habuit captiuos italicos: adice nunc p̄portioe quot uerisimile sit graciā totā habuisse q̄ rōne ostenditur sex milia denariorū habere talentū: nā quingēni denarii p̄ mille ducētis captiuis dati colliguntur sex centā milia denariorū centū ea ostendit fuisse talenta: centesima autem pars sexcētorum milium sex milia inueniūtur: denarii autem illo tempore nummi argentei erant quod in eodem ostendit Liius: Signati inquit argenti. lxxxiiii. milia fuere atticorū tetragma uocant: trium uero denariorum argēti in singulis ē pōd⁹ idem Liius. xxxvii. ostenditur magnum talentum atticum. lxxx. habere libras & paulo plus cū supradictorū computatio manifestet

LIBER

lxxxiiii. libras & quattuor untias habere talentū quod ē sex milia de nariorū: Liius talentum ne minus pōdo. lxxx. Romanis pōderibus pēdebat similimodo ægyptium ut Varo & Plinius iquit. xx xiii. na. hi. idem Liius sic decreuit: senatus ut nō plus q̄ ternæ libræ & quater næ untia singulis desint talentis: & sciendum secundum Liiū cōputationem centum Minæ atticæ quarum singulæ. lxxxv. dragmas habent faciunt talentum magnum: nam minas. lx. habet secundum dardanum quod autem est magnum & minus ostendit Terentius in formione: si quis daret talentum magnum: Seneca in. x. epi. xxiiii sestertia idest talentum atticum paruum: Priscianus de ponderibus talentum atheniense paruum mine. lx. Magnum minæ. lxxxiiii. & untia quattuor. A. Gellius noc. att. lib. iiii. Aristotelem quoq̄ traditur libros pauculos Speusypi philosophi post mortem eius emisse talentis atticis tribus: ea summa fit nummi nr̄i sestertia duo & septuaginta milia. Idem libro quinto: Equus Alexandri regis & capite & nomine bucephalas fuit emptus. Cares scripsit talentis. xiiii. & regi philippo æris nostri summa est sestertia. ccc. xii. Seruius autem in commento. v. ænei. talentum secundum uarias gentes uarium pondus ē Apud romanos est septuaginta librarum sicut Plautus ostendit in mustel. qui ait duo talenta esse. c. xl. libras: Legimus etiam talentum esse paululum: nā Homerus in ludis funebribus patrocli ultima præmia dicit duo talenta quod cogit nos aliquid minimum intelligere: nam sicut primus uictor bouem accepit consequens non est ut dicamus q̄ ultimus magnum accepit.

Pondo singulari numero caret teste Foca. Dicimus tamen duo pondo tria pondo nō bina pondo aut terna Quintilia. li. p̄mo insti. Quid quod quædam singula p̄culdubio uitiosa sunt iuncta sine re prehensione dicuntur: nam duo tres & pondo diuersorum generū sunt: Barbarissimi aut duo pondo & tripondo usque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est & recto dici Messalla confirmat & idē est duæ tres & quattuor libræ quod duo tria & quattuor pōdo ut quidam uolunt & ex multis colligitur quod quidam auctores non usq̄ quaque probant: Liius. xxii. li. Argenti pōdo bina & sex libras in militem præstaret: Idem libro tertio: Dictator coronā aureā libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in capitolio ioui donū dedit Spolia cum proprie ea tantum sint quibus hostis spoliari potest ut lorica uel uestis abusive: tamē iam spoliū dicitur quicquid ab

hostibus tollitur: *Liuius Marcellus captis Syracusanis cum cætera i Sicilia tanta fide & integritate composuisset ut non modo suã gloriam sed etiam maiestatem po. ro. augetet; ornamenta signa urbis tabulasque quibus abundant Syracusæ romam deuexit hostiũ quidem illa spolia & parta belli iure Cæterum inde primum initiũ mirandi græcarum artium opera licetiaque hinc sacra prophanaque omnia uulgo spoliandi factum est*

Opima spolia sunt quæ dux duci detrahit dicta ab ope ut inquit Varro: uel ab opere ut alii ferunt & quidẽ doctissimi: cum sit opus egregium & clarissimũ belli ducẽ parem sibi ductorẽ superare

Exuuias & spolia & hominũ tegmina aut uestes dici posse. Virg. auctor est exuuias inqt indutus Achillis: & cũ de serpente in geor. simili modo cõpositis nouus exuuiis nitidaque iuuenta inuoluit & Lucretius: Nam sæpe illoꝝ spoliis uolitantibus auctus.

Excubiæ diurnæ sunt uigiliæ autem nocturnæ quas pmo Palamedes troiano bello auctore Pli. na. hi. vi. inuenisse traditur

Indutiæ quid sint duobus modis. M. Varro in libro humanarũ qui est de bello & pace diffinit: indutiæ inqt sunt pax castrẽsis paucorum dierum. idem alio in loco: indutiæ inquit sunt belli feriæ sed lepida magis atq; iocundæ breuitatis: utraq; diffinitio q̃ planata aut approbata esse uidetur: nam neq; pax est indutiæ: bellum nanq; manet: pugna cessat: nec in solis castris nec paucorum tantum dierum indutiæ sunt Quid enim dicemus si indutiis immensum aliquid factis castris concedatur: nonne ideo indutiæ sunt aut rursus quid eẽ id dicemus quod in primo annali quadrigarii scriptum Cn. Pontiu Samnitẽ a dictatore romano sex horarũ indutias postulasse: Quid esse id dicemus quod a Liuiõ ab urbe con. x. scribitur tres ualidissimæ urbes etruriæ captæ Volscum Perugia Aretium pacem petiere & uestimentis militum frumentoq; pacti cum consule ut mitti Romam oratores liceret indutias in quadraginta annos impetrauerũt: Quid illud quoq; eiusdem libro primo eaq; clade haud min⁹ q̃ aduersa pugna subacti uehientes pacem petitum oratores Romã mittunt agri parte mulctatis in centum annos: indutiæ datæ si indutiæ tantum paucorum dierum appellandæ sunt. Græci autem significãtius consignantiusq; cessationem illam pugnae dixerunt nam qd̃ eo tẽpore nõ pugnetur & manus cohibeãtur appellauerunt: sed pfecto id nõ fuit Varroni negotiũ & indutias sup̃sticiose diffiniret

LIBER

& a legibus rationibusque omnibus diffinitionum inseruiret idutiariū autem uocabulū qua sit rōne factum ex multis quæ iam legimus p babilius id quod dicam uidetur: idutias sic dictas arbitror quasi tu dicas indicta otia ut in diem certum uel incertum tempus non pugnetur nihilque incommodi detur: atque is dies iduæ tempus ubi uenit id uti iam pugnetur iccirco ex his quibus dixi uocibus quasi per quendam coitum & copulam nomen indutiariū connexum est. Aurelius autem Opilius musarū li. i. indutiæ dicunt inquit cum hostes inter sese utrinque alteri ad alteros impune & sine pugna ineunt: inde ab eo inquit nomen esse factum uidetur quasi in iæ has licaonem innuisse troiano bello auctor est Plinius. vi. na. histo.

Suppetiæ illa sunt auxilia quæ maxime petuntur ab aliis quæ maxime præcipue dantur qui sub aliorum detinentur potestate: suppetias etiā auctore Fabio placiade auxiliū uel ad auxiliū dicimus Memos in tragœdia Herculis: Ferte inquit suppetias optimi milites: Suetonius de Vespasiano legatum insuper Syriæ consularē suppetias ferentem rapta aquila fugauerunt: Plautus in epid. Sed memento si quid scruunt senes suppetias mihi non sorori ferre. L. Apuleius li. sexto meth. Et occipit statim clamans ululatibus auxiliū ualidioris manus implorare sed frustra stertibus tumultum commouebat: Quippe cum nullus afforet qui suppetias ei ferre posset nisi sola uirgo illa captiua: Augustinus. viii. de ciuitate dei: Qui huic deferunt petitiōes nostras inde referunt deorum suppetias ad auxiliū Cæ. xii. cōment. & nuntiabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias uenire. idē in eodem: Suisque rebus timens elephantisque. xxx. relictis suis finibus oppidisque suppetias profectus est. idem quoque in eodem: Atque suis fugientibus suppetias ire contendit.

Stringa castrense uocabulū interuallum turmarum in quo equi stringuntur: uel stringæ appellantur ordines rerum intra se continuatæ collocatæque a stringendo dictæ unde & stringosi nominantur ut aiunt corpore macilenti: uel stringosus apud ueteres morbus dicitur iumentorum qui corpora stringit aut fame aut alterius uitii causa quasi stringosus: Masurius Sabinus li. xxvii. censores inquit. P. Scipio Nasica & M. Pompilius cum equitum censum agerent equum nimis stringosum & male habitum: sed equitem eius uberrimum & abilissimum uiderunt. Linius. xxvii. Morem pugnæ attulit quod Hasdrubal profectus ante signa cum paucis equitibus scuta uetera hostium notauit:

quæ ante non uiderat & strigosiores equos multitudoq; maior so-
lita uisa est: Stringere in re militari etiam nudare unde ensẽ stri-
ctum idest nudatum dicimus: Liuius ab urbe con. vii. piloq; posito
stricto gladio in hostẽ impetũ facit: Idẽ in nono: Fluctuantẽq; & i-
stabilem aciẽ reddente grato clamore strictis gladiis hastati & pn-
cipes inuadant: Suetonius de Cæsare Vtq; animaduertit undique se
strictis pugioibus peti toga caput obuoluit

Defendere & offendere non ex uulgari cõsuetudine sed admo-
dum ppe & latine accipienda sed eorũ alterũ significat incurrere
in aliquid & incidere alterum est aduertere atque depellere: quod
hoc in loco a Quinto Claudio dicitur cum a pœnis inquit hostis
defendebant facillime. Cernere dicebant antiqui cum aliqui pu-
gnarent inter sese de re aliq; quam quisq; suam diceret: Virgi. inge-
tis genitos diuersis partib; orbis inter se coisse uiros & cernere fer-
ro: quod nunc clarissimo teste ad Lucillum Seneca decernere dici-
mus simplicis illius uerbi usu amisso

Recipere recuperare uel periculo liberare: Cicero in Catone: nã
nisi tu amisses ego nũquã recepissem: Virgi. Frugesque receptas
& torrere parant flãmis Receptus is dicitur quo se exercitus recipit
unde & signa receptui canere dicuntur: Liui; xxxvii. ab urbe con-
dita Coact; ergo periculo militum prætor receptui cani iussit ne ob-
iiceret incautos furentibus desperatione ac rabie

Prandium tam & si ex græco ẽ dictum cum meridianum cibũ
cœnã uocaret negare nõ possum aliunde a plerisque dici debere &
a parando maxime quasi parandium quod milites siue bellatores
ad bellum uel pugnã parat huic rei argumẽtum ẽ præter auctorem
cõprobatum uetus illud Leonidæ eulogium: hic enim lacedæmoni-
orum dux clarissim; cum esset in bello aduersus Xerxem qd; su-
premiũ sibi atque hostib; fuit cum sexcentis suis famosissima illa
incitamenta dixit prandete cõmilitones tanquã apud inferos cœna-
turi: Cato in q;nto orig. exercitum suum pransum paratum cohort-
atus eduxit foras atque instruxit

Subpileis seruos uenum solitos ire quorũ nomine uenditor nihil
præstaret Cælius Sabinus scriptum reliquit Cuius rei causam ẽẽ ait
q; eiusmodi conditionis mancipia insignia esse in uendendo debe-
rent ut emptores errare & capi non possent: neque lex uedẽdi ope-
rienda esset sed oculis iam perciperent quid nam esset iam manci-

cipiorum genus sicuti inquit antiquit⁹ mancipiorum iure belli capi
 ta coronis induta ueniebant & iccirco dicebantur sub coronis ueni
 re: nāque ut ea corona signum erat captiuorum uenaliū: ita pile⁹
 impositus demonstrabat eiusmodi seruos uendari: quorum no
 mine emptori uenditor nihil præstaret: Est etiam alia rationis opi
 nio cur dici solitum sit: Captiuos sub corona uendari q̄ milites
 custodiae causa captiuorum uenaliū greges circundarent eaque
 circumstatio militum corona appellata sit: enī uero id magis uerum
 esse quod supradixi: quod Cato in libro quem composuit de re mi
 litari docet: Catonis uerba hæc sunt ut populo sua opera poti⁹ ob rē
 bene gestam coronatus supplicatum eat q̄ re male gesta coronatus
 ueniat: Iustinus epit. trog. pomp. xxxiiii. urbs ipsa Corinthus dirui
 tur populus omnis sub corona uenditur in hoc exemplo cæteris ci
 uitatibus metus nouarū rerum incuteretur serui ex eo deinde appel
 lati de hominum statu Floro auctore q̄ imperatores captiuos uēde
 re iuberent: & per hoc seruare neque occidere solerent. Augustin⁹
 ciuitatis dei libro undeuigesimo: Origo autem uocabuli seruorum
 in latina lingua inde creditur ducta q̄ hi qui iure belli possent occi
 di a uictoribus conseruabantur: seruiq̄ fiebant a seruando appella
 ti sub hasta captiui ueniebant hastæq̄ subiiciebantur eaque publice
 uendabant. Liuius ab urbe con. iiii. Hostes præter senatores oēs
 uendati sunt præda pars sua cognoscentibus latinis atque herni
 cis reddita partem sub hasta dictator uendidit: sub iugum mitti di
 cuntur hostes cum duabus hastis in terra defixis tertiaque superli
 gata inermes discinctis pectoribus terra tenus sub ea transire cogū
 tur. Liuius ab urbe con. ix. Si quidem etiam q̄ quibusdam in anna
 libus inuenio Pontius herennius samnitum imperator ut expiaret
 consulis ignominiam sub iugum cum cæteris est missus. sub uitem
 præliari dicuntur milites cum sub uinea militari pugnāt: Lucilius
 Neq̄ pdire in altum præliari procul sub uitē: sub uitē hastas iacere
 cum eas sub manu miles sursum mittit: Lucilius: Ut uelles bonus
 sub uitem qui submisit hastas. sub uineam iacere dicuntur milites
 cum centurionibus astantibus iacere coguntur sudes

Deditio est quando uicti hostibus se tradunt spontanea traditio
 in qua rex si Liuius credimus interrogabat estis ne uos legati orato
 resq̄ missi a populo collatino ut uos populumq̄ collatinum dederi
 tis illis annuentibus: tum rex: Est ne populus collatin⁹ in sua ptate

ita esse illis denuo respondentibus subiungebat rex: Deditis ne uos
populumque collatinum urbem: agros: aquam: terminos: delubra: utē-
silia diuina humanaque omnia in meam populique ro. deditioem cum
omnia hæc illi dederent: Tunc ille demum: At ego recipio & hæc se-
cundum ueteres in re militari deditiois formula.

Victoria dicta quæ uirtute adipiscatur: nam uictoria dolo
quæsitæ turpis est: & apud ueteres maxime habebatur. iustinus epit.
trog. pomp. xv. Et ut apparet non odii sed dignitatis gloria accensos
donisque muneribus inter ipsa bella contendebant: tanto honestius tunc
bella gerebant quæ nunc amicitie coluntur. hæc quoque uictoria & uir-
ginem & deam communem cum Bellona & Marte finxit antiquitas quæ
hi in bello utrique parti possent fauere. Claudianus: Ipsa duci sacras
uictorias panderet alas & palma uiridi gaudens & amica tropheis
custos imperii iugo quæ sola mederis uulneribus nullumque doces sentire
laborē. Tibullus elegiarum scriptor: Ecce super fessas uolitat uictoria
puppis: tandem ad troianos diua superba uenit. Ouidi. viii. meth. & pē-
debat adhuc belli fortuna diuque iter utrique uolat dubiis uictoria pen-
nis. Armilustrum teste Varrone ab ambitu lustris locus idest cir-
cus maximus dictus quo circūspectaculis ædificatus ibi ludi fierent
& quod ibi circum methas ferretur pompa & equi currerent & lu-
dentes ancilibus armati: lustrum autem ut idem inquit nominatum
tempus quinquennale a luendo idest soluendo quæ quinto quoque an-
no uectigalia & ulro tributa per censores persoluebantur

Armamentarium ubi tormenta & arma & tela quæcunque sint
illa ponuntur ac seruantur. Liuius. xxxi. Aucto etiam tumultu quod
circa forum ignis tectis iniectus erat conflagrauerunt & ora regia
& armamentarium cum ingenti apparatu machinarum & tormen-
torumque: Idem uigesimonono: Tormenta machinasque adue-
xerat secum & ex Sicilia missa cum comæatu: erant & nouam in
armamentario multis talium operum de industria inclusis fiebant

De Militari cultu qui pro consuetudine gentium
& inuentu hominum uariis reperitur Ca. I.

LIBER DECIMVS

f iii

Elatis in militiam honore pu. dignis Sigi-
smunde Pandulfe & p uirili mea eorū ac to-
tius exercitus muneribus expressis sui sin-
guli cultus ornamenta reddemus & primo
quoddem quæ a maioribus circa hoc tradita sunt
ornamentorum genera armorum deinde tormen-
torum machinarumque rationes: materias: ge-
nera: species: & formas signa porro cogno-

scendi in bellis quæ superiori etiã tempore in usu fuere & intellectu &
significatione quãpiã uideantur habere. Gradus igitur honorum or-
dinumque ac magistratuum diuisiones habitus ipse secernit: qui p con-
suetudine gentium & hominum inuetus uariis reperitur Apud ro-
manos toga uestis erat qua primũ sexus ois & omni tempore inter-
diu & noctu uteretur siue sicut in consuetudine habebatur quia in
foro amiceretur: & a tegendo dicta quæ exterior ac longa uestes alias
tegeret: Eius forma rotunda erat & fusiore & quasi inundante sinu
& sub dextro ueniens: sup humerū sinistræ obuoluta ponebatur ut in
operimentis simulacrorum Romæ est aspicere utque a Valerio Ma-
ximo de Scipione Naffica in mutiũ Scæuolã litteris traditũ est: quo-
niam inquit consul dum iuris ordinẽ sequitur id agitur ut cũ oib⁹
legibus romanũ imperiũ corruat: Egomet me puat⁹ uoluntati uestre
ducẽ offero: ac deinde læuã manũ apertæ togæ circũdedit sublataque
dextra proclamauit: Qui rempublicam saluã esse uult: me sequitur

Toga candida eademque creata in qua candidati idest magistra-
tum petentes ambiebãt addita creta quo candidior insigniorque eẽt
utque magistratuum huiusmodi cõpetitores innocẽtes uiderent ex
habitu & nõ per ambitionẽ uelle magistratus exposcere: Gabinus
cinctus ẽ toga sic reiecta & una eius lacinia reuocata hoĩem cingat
Hoc autẽ uestimenti genere utebatur consul bella indicturus: ideo
quia quom Gabii Cãpaniæ ciuitas sacris operiretur bellum subito
euenit tunc ciues cincti togis suis ab aris ad bella pfecti uictoriam
adepti sunt: unde is ortus est mos. Virgili⁹: ipse quirinali trabea cin-
ctuque gabino insignis Reserat stridentia limina consul.

Toga palmata ea dicebatur qua triumphantes & qui palmã me-
ruerunt utebantur uocatur & toga picta eo quod uictorias cum palmis
intextas haberet: hanc palmatam tunicam & togam pictam ut inquit
Iulius Capitolin⁹ Gordianus senior primus romanorum puat⁹ suã

Toga

Gabinus cinctus

ut

propriam habuit cum superiori tempore etiam imperatores de capi-
 tolio acciperent uel de palatio. pretexta & toga picta quæ insignia
 quondam magistratum etruscorum erant: Primus Tullus Hostilius rex
 romanorum tertius debellatis etruscis ut Romam haberetur instituit: sed
 pretextam illo sæculo puerilis non usurpabat ætas: erat enim ut cætera
 quæ enumeravi honoris habitus: sed postea Tarquinus demarthus
 exulis Corinthii filius Priscus: quæ quidem Lucinonem uocatum ferunt:
 Rex tertius a Hostilio quintus a Romulo de sabinis egit triumphum
 quo bello filium suum anno. xiiii. natum quæ hostem manu percussisset: &
 per contione laudauit & bulla aurea pretextamque donauit: insigniens pu-
 erum ultra annos forte premiis uirilitatis & honoris: Alii putant eum
 dem Priscum cum is statum ciuium solertia pueri principis ordinaret:
 cultum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxisse instituisse
 que ut patricii bulla aurea cum toga cui purpura prætextitur uteren-
 tur: duntaxat illi quorum patres currulam gesserant magistratum cæteris
 autem ut pretexta tantum uterentur indultum: sed usque ad eos quo-
 rum parentes equos stipendia iusta meruissent: libertinis uero nul-
 lo iure uti pretextis licebat: Ac multo minus peregrinis quibus nul-
 la esset cum romanis necessitudo sed postea libertinorum quoque fili-
 is pretexta concessa est ex causa tali quam. M. Lælius augur refert
 qui bello punico secundo duumuiros dicit ex senatusconsulto pro-
 pter multa prodigia libros sybillinos aduississe & inspectis his nuntiasse
 in capitolio supplicandum lecti sterniumque ex collata stipe facien-
 dum ut libertinæ quoque quæ longa ueste uterentur in eam rem pe-
 cuniam subministrassent. Acta igitur obsecratio pueris ingenuis
 itemque libertinis. Sed & uirginibus patrinis matrinisque pronuntia-
 tibus carmen ex quo concessum ut libertinorum quoque filii qui ex iu-
 sta duntaxat matrefamilias nati fuissent togam pretextam & loram in col-
 lo per bullae decore gestarent. Verrius Flaccus ait: Quomodo po. ro. pe-
 stilentia laboraret essetque responsum id accidere quæ dii respicerent
 anxiam urbem fuisse quia non intelligeretur oraculum euenisset
 que ut in circensium die puer de coenaculo pompam superne displi-
 ceret & patri referret quo ordine secreta sacrorum in arca pilentia com-
 posita uidiisset: qui quomodo rem gestam senatui nuntiasset placuisse ue-
 luti loca ea qua pompa ueheretur atque ita peste sedata puerum qui am-
 biguitatem sortis absoluerat togam pretextae usum impetrasse uetusta-
 tis peritissimi referunt in raptu sabinarum unam mulierem nomine

LIBER

Herfiliā dū adhæreret filiae simul raptam: quam quom Romulus oscuo cuidam ex agro latino q̄ in asylum eius cōfugerat uirtute conspicuo uxore dedit: natū ex eo puerū antequam ulla alia sabinarum parium aederet eumque q̄ prim⁹ esset in hostico p̄creat⁹ oscū Hostilium a marte uocitatum & eundem a Romulo bulla aurea ac p̄textae insignibus honoratum: is quom raptas ad consultandū uocasset spondidisse fertur se eius infanti quae p̄ma sibi ciuem romanum esset enixa illustre mun⁹ daturum: Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum & cordis figuram ī bella ante pectus annecterēt quam inspicientes ita demum se homines cogitarent si corde p̄starent totamque praetextam his additam ut ex purpurae rubore ingenuitatis rubore tegerentur

Paludamentum uestis, quae nunc chlamis dicitur insignequē palium ducum & imperatorum: albo uel colore sanguineo purpureum & auro distinctum hoc belli q̄ tēpore impatores indui mos erat: p̄inde teste Varrone sic dictum q̄ eo indut⁹ palam faceret bellum futuram paludati arma & etiam ornati omnia enim militaria ornamenta paludamenta uocabant

Trabes uestes regiae haec tria esse genera Suetonius in libro de genere uestium auctor est unum purissima purpura tantum diis sacrum: aliud regium quod est purpureum: habet tamen albi quippiam tertium auguriale croceo & purpura

Lana uestimentum militare quod super oīa uestimēta sumitur & q̄ de lana sit teste Varrone sic dicitur: quidā thusce appellatam existimant q̄dam græce quam chlenam dicunt obbas non lanas: sed chlenas esse ait: cuiusmodi enim uestis genus quo uel colore sit ostendit his uerbis Maro: Tyrioq̄ ardebat murice lana.

Sagum sagā siue sagulum uestē breuē & idoneā bello cōstat ac militiæ Liuius li. octauo ab urbe con. Non oīa sagulo regali amict⁹ centurionibus: item manipularium militum habitu ductis ne ducē circūuenire hostes notarēt perlustrauit. Liui. xxi. de Hanibale multi saepe inquit militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesq̄ militum conspexere uestitus nihil iter æquales excel lens arma atq̄ equi conspiciebantur. Sunt & qui militare pallium q̄ dratum & a gallorum sagacitate contra aeris intemperiem inuentū sic dictum appellant.

Penulam militare palliū pendentib⁹, cū fimbriis sic dictā ut q̄

dam uolunt q̄ a p̄enis initium h̄uerit qui tali ueste max̄ie utebatur
 Seneca ad Liberalē de benefi. li. v. Meministi quidē sub q̄dā arbore
 minimū umbræ spargente quom uelles residere feruentissimo so-
 le & esset asperrius locus: in quo e rupibus acutis unica illa arbor
 eruperat quendā ex cōmilitonib⁹ penulam suā substranisse. Sparti-
 anus in uita Adriani: Penulis uti tribuni plebis pluuia t̄pe solebant
 imperatores aut nunq̄: unde q̄ imperatores sine penulis a togatis ui-
 dentur Helius Lāpridius in uita Alexandri Seueri: Penulis itra ur-
 bem frigoris causa ut lenes uterentur permisit quom id uestimenti
 genus semper itinerariū aut pluuiale fuisset. Iuuenalis in p̄mo: Sci-
 licet hoc fuerat: p̄pter quod s̄ape relicta coniuge per montē aduer-
 sum gelidasq̄ cucurri Exquiliis fremeret s̄aua cum grandine uer-
 nus Iuppiter & multo stillaret penula nymbo Lacerna pallium fim-
 bratum quo olim soli milites utebantur: unde ī distinguēda castrē
 si urbanaq̄ turba hos togatos illos lacernatos uocabant indeq̄ lacer-
 næ quasi amputatis fimbrarum capitibus dictæ.

Mastruca ut Cōsentius inquit est sardorū uestis quæ fit ex pelli-
 bus ferinis sic dicta ut quidā uolunt q̄si monstruosa: quia q̄squis ea
 induitur q̄si fera monstratur. Ci. p̄ Scauro: Quem purpura rega-
 lis non cōmouit eum sardorum mastruca mutauit ex industria q̄d
 sardum illudēs Ci. mastrucam dixit teste Quintiliano.

Stragulas uestes pellicias nōnulli licet habeant ueluti etiam sar-
 matax̄ populi qui pellib⁹ teguntur: nec dubium sit ut Labeo inquit:
 Qui stragula uestis sit oē paliū: Magnopere me mouēt Pomponii
 & Cassii multorūq̄ auctoritas ut stragula uestis sit nec sordida qui-
 dem sed pretiosa ut Liui⁹ bel. macedo. li. iiii. Quom tibi inquit ui-
 ro liceat purpura in ueste stragula uti. idem in eodē li. ix. Luxuriæ
 peregrinæ origo ab exercitu asiatico inuecta ī urbē est lectos aura-
 tos uestem stragulam pretiosam. Cicero in Verrem actione. iiii.
 dicebat siphorum paria complura hydrias argenteas pretiosam ue-
 stem stragulam: Valerius maxim⁹ lib. iiii. Age si quis hoc sæculo
 uir illustris pellibus p̄ stragulis utatur. Horatius secundo sermonū
 ūde octoginta annos cui stragula uestis: rectius tamen et p̄pe ma-
 gis arbitror Varrone opulentissimo teste ubi de culcitra loquitur ī
 lingua latina: Quicquid insternebant a sternendo stragulum ap-
 pellari. Seneca episto. libro. xv. culcitra in terra iacet ego in culcitra
 ex duabus penulis altera stragulum altera opertorium facta est

Val. Martialis in apophoreta: Stragula purpureis lucet uillosa tape-
tis: stragulas etiam & Basionica quæ equis insterni solent non puto
uestes esse est sua etiam apud lacedæmonios tunica quam nonnulli
puniceam dicunt: nonnulli coccineam: hanc ab his repertam constat
ad celandum coloris similitudine sanguinẽ quotiẽs quis in acie uul-
neraretur ne contemplanti aduersario animus auferretur hac sub
cõsulibus romani usi sunt Vnde solebat etiam pridie quæ dimicandum
esset ante principia præponi quasi admonitio & iudicium futuræ pu-
gnæ esset quæ ita esse Plutarchus in uita Fabii maximi auctor est: Han-
nibali inquit quem apud aufidum fluumium castra haberet prope can-
nas orto die extemplo belli signum extulit: nam erat rubra quadam
uestis supra cõsulis tentorium protensa: quæ Carthaginenses pro-
peratoris romani & audacia & copiarum multitudinẽ quom ipsi haud
ad medium numerum attingerent principio ingenti trepidatione per-
culsi sunt. idem in uita Pompeii: Tum Casar exoptatum inquiring
aduenisse diẽ in qua cum uiris non cum inedia non cum egestate
pugnandum esset extemplo coram contubernio tunicam rubram po-
ni iussit: hoc enim romanis pugnae signum erat.

De armis & unde dicta sunt Ca. II.

Re ipsa nunc graui labore monemur armorum species uni-
uersas instrumentorum tormentorumque muralium ignoran-
tibus circumscribere monstrare: & quoniam sua cuique gentium placita
sunt & artificum recentia ingenia nouis semper inuentis gaudent:
proinde singula pro uirili nostra prosequemur nusquam ingenii
hominum præscribentes: Quin liceat cuique & referre quæ uide-
rit & suis inuentis gratulari: Arma ut inquit Cicero tuscula. li. primo
membra militis eẽ dicuntur: quæ quidẽ ita geruntur apte ut si usus
foret abiectis oneribus expeditis armis ut membris pugnare possint
Lucretius libro. v. de rerum natura. Arma antiqua manus ungues den-
tesque fuere: & lapides & item sylvarum fragmina rami & flammaeque
ignes postquam sunt cognita primum: posterius ferri uis eẽ ærisque repta
& prior æris erat quæ ferri cognitus usus arma Vlpiano teste sunt omnia
tela: hoc est fustes & lapides non solum gladii hastæ & frameæ idest
romphea. Caius de uerborum significatiõne: armorum appellatio
non utique scuta & gladios significat: sed & fustes & lapides: & quo-
niam his arceri potest hostis: arma ab arcendo dicta ceteri possunt
uel arma dicuntur ab armis proprie idest humeris dependentia ut scu-

tum gladius pugio sicca cum ea quibus pcul praeliamur tela dicantur: Armatos Cicero p. A. Cecina si latine loqui uolumus quos appellare uere possimus opinor eos q̄ scutis telisque parati armatique sunt: Quid igitur si glebis aut saxis aut fustibus aliquē de fūdo præcipitē egeris iussusq̄ sis quē hōibus armatis deieceris restituere: restituisse dicis te uerba si ualent: si causæ nō ratione sed uocibus pōderantur: Me auctore dicito uinces pfecto non fuisse armatos eos qui saxa iacerent: qui de terra ipsi tollerent non esse arma cespites neq̄ glebas non fuisse armatos eos qui prætereuntes ramum defringent arboris: arma esse suis nominibus alia ad nocendum alia ad tegendum quæ qui nō habuerint eos inermes fuisse uinces.

De armis quibus tegimur. Ca. III

È his igitur quib⁹ tegimur pmo dicendū nec temerariū superioris temporis patrium quendam galloꝝ morē tuum est imitari: qui corporis uiribus fidentes tanquā gloriosius dimicaturi nunq̄ nisi in pugna nudabantur undique uersabantur in acie unde multa pericula pbatissimis contigerunt Arma igitur quib⁹ tegimur sunt cassides tunicæ: uarij generis clypei & id genus plurima: ferrum autē in arma conuertere & armis corpus tegere. Sunt qui Mineruæ: sunt qui ioui Thessaliæ regis ferant inuentum.

Silæ galeæ dictæ sunt a similitudinē Sili. Silus enim ut Festo placet nasus appellatur sursum uersus atq̄ repandus: Est autem galea quam Curetes reperisse perhibēt teste Diodoro crista capitis de corio quom sit cassis de lamina: dictaque galea ut inquit Varro a galero quo multi antiquoꝝ usi sunt conū curuaturam galeæ quæ in ea præminet dicimus super quā cristæ sunt: Virgi. iij. ænei. Et conū ī signis galeæ cristasque comantes: buccula galeæ pars est. Iuuenalis in. iij. Et fractæ de casside buccula pendens: Comantē autē galeam quom legimus aut cristatā q̄ de caudis aialium habeant cristas ut Cristaque hirsut⁹ equina aut comas habentem. Statius: Non ergo in terga comantes abanciadas: & ibi deinde Comantem Androgei galeam: Simili modo qui se de uelocitate iactabant pinnas in galea sua ponebant in signum uelocitatis quas deuictis hostibus auferentes collo suo in signū uictoriæ suspensas ferebant: maiorēque illis rapiendo professi uelocitatem Pinnirapi appellati sunt. iuuenalis in pmo: inter pinnirapi iuuenes: iuuenesque lanistæ.

Torques colli induuias & ornamenta tam masculino genere q̄

fœmineo idoneos quosdã & præ cæteris illustres latinæ linguæ auctores protulisse inuenimus. Ouidius pmo fastorũ: Ex uno quidã celebres aut torquis adempti Tul.iii. officiorũ: Atq; T. Manlius is est qui ad anienem galli quẽ ab eo puocatus occiderat: Torque detracto cognomen inuenit. Liuius li. vii. ab urbe condita Iacens idẽ corpus ab oĩ alia uexatione intactũ uno torque spoliavit quẽ respersũ cruore suo collo circũdedit. A. Gellius noc. atti. li. ix. ubi eum euerit: caput præcidit: torque detrahit eã sanguinolentiã sibi in collũ imponit. Hieronymus in expositione Danielis. ii. Rẽ quidẽ facito ridiculam ut in expositione pphetarũ de uerborum generibus quæ grammaticus disputem: sed quia a quodam nihil sciente & omnia pollicente reprehensus sum: quare torque fœmineo genere transtulerim breuiter annotabo quod Cicero in Mario Torquem genere fœminino Titus Liuius masculino dixerunt

Armillas ex armo quas uiri militares ab imperatorib; donati gerunt dictas esse existimant quod antiq; humeros cum brachijs uocabant armos: unde arma ab his dependentia sunt uocata & sunt armillæ humeralia siue ornamenta brachiorũ in circuloꝝ modũ quæ græce dicuntur. A. Gellius noc. atti. libro nono quom iter gallus quidam nudus præter scutũ & gladios duos torque atq; armillis decoratus pcessit. T. liuius additur fabula q; uulgo sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo gẽmatosq; magni specie annulos habuerunt pepigisse eam q; in sinistris manib; haberent. Ouidi. ii. fastorum: Fregerat armillas non illa ad brachia factas

Cæstus quom pugilum arma significet & quartæ e formæ coriũ est cum plumbo insuto rigentiq; ferro quo manus suas & brachia pugiles muniunt & uincunt & apud plurimas nationes maxie saromathas se inuicem pugnando cædunt unde & cæstus nomen inditum. Cicero. ii. tusculanarum: Pugiles etiam quom ferunt aduersarium in iactandis cæstibus ingemiscunt nõ q; doleant animoque succumbant: sed quia in pfundenda uoce omne corpus incenditur uenitque plaga uehementior. Virgi. in quinto sic deinde locutus: in medio geminos immani pondere cæstus: proiecit quibus acer erix in prælia suetus: Ferre manum duriq; intẽdere brachia tergo: Obstupuere animi tantorũ ingentia septem terga bouum plumbo insuto ferroq; rigebant. idem in eodem: Ante omnis stupet ipse dares longe q; recusat: Magnanimusque Anchisiades & pondus: & ipsa huc

illuc uincloꝝ īmensa uoluminā uersat. idē in eodē: Tum satus An
chisa cestus pater extulit equos: & paribus palmas amboꝝ innexuit
armis: constitit indigitos extēplo arrept⁹ uterq; brachiaq; ad supe-
ras intent⁹ extulit auras: Adduxere retro lōge capita ardua ab ictu:
Immiscentque manus manibus pugnāque laceffunt. Idem ī eodē
Durosque reducta librauit dextra media inter cornua cæstus: Ar-
duus effract⁹q; illisit in ossa cerebro. Stati⁹: Et didici quo pœne ar-
ma rotatu: Quo massagete sua bella cient: quo turbine cæstū: sau-
romate: Isculponeas etiam dici uoluerunt cæstus plumbo illigatos:
ut & Neuius in philemporo comœdia. Isculponeis baetueda huic
sunt latera plumbo. Plaut⁹ in cassina. simili modo ait: Melius iscul-
poneis quibus baetnatur tibi os senex nequissime

Pectorale ferreum pectoris tegimē: Pli. na. histo. xxxiiii. Fecit
& Spurius cauillius iouē qui ē in capitolio uictis samnitibus sacra-
ta lege pugnantis e pectoralibus eoꝝ ocreisq; & galeis

Thorax humanum pectus pprie uel eius eminentior pars est:
Plinius. xxvi. na. histo. isopi quinque ramis cum duobus rute & fi-
cis tribus decoctis thoracē purgant: cæteꝝ p eo quod ferreum est
& quo uelatur pectus & corpus nōn unq; ponitur Plutarchus ī uita
Luculli: Erat ipse thoracē ferreū indutus splendidum atq; squamo-
sum quos super punicam gestabat ephesstridem.

Tunicas quibus nudū tegitur corpus pro usu & existimatione
plerique uaria habent serico uel bysso plurimis plicaturis impene-
trabilia audio: Alii spumam ferri solutam in pulnerem & plicaturis
iniectam omnem ferri aciem repellere dicunt: nonnulli thuris pul-
uerem probant eo modo congestum: corium apud alios ceruinū
succo maceratum probari maxime comperio Lanas denique ace-
to coctas ferro resistere in naturali historia auctor ē Pli. p inde mi-
lites nullum præsidium habentes in gladio totum subsidium hu-
iusmodi tegimine ponunt laminis ferreis & loricis uniuersum cor-
pus tegentibus confisi

Phalera & epyphia equorum siue hominum uel bellorum mū-
nimenta siue ornamenta: Virgi. in. v. Primus equum phaleris insi-
gnem uictor habeto. Salustius in iugurtha: Ac si repostulet hastas
uexillū phaleras & alia militaria arma. Virgi. x. Curiales phaleras
rānetis & aurea bullis cingula. Iuuenalis in. v. Vt lati phaleris oēs
& torquibus omnes. Horati⁹ in epi. Optat epyphia bos piger optat

LIBER

arare caballus.

Lorica quam mydias messenus reperisse dicitur: est ppe tegmē de loro factum quo maiores dolo uti cōsueuerant. Varro de lingua latina: lorica q̄ e loris de corio crudo pectoralia faciebāt: postea succidit calibs ferro sub id uocabulum ex annulisq̄ ferream tunicam fecere: quæ tātum pectora apud maiores tegebat: postea uniuersū corpus: unde triplici seruantur pectora ferro: nā tergo tunc nullus erat metus. & Lucanus. vii. quærit iter quo torta graues lorica cæternas opposuit: totoq̄ latet sub tegmine pectus. hæc pro diuitis materia uel opere pretiose ut Maximiani adolescentis & Ptholomæorū regum aureæ quædam æneæ & cōmunes ferreæ: Simples quidā habent bilices ac trilices: alii loricas squāmatas iuncturis adopertis siue plumatas alii probant illisq̄ teguntur crispus equis paria operimenta erant quæ lintheo ferreis laminis in modum plumæ annexæ erant: uirgi quoq̄ spumantemq̄ agitabat equum quem pellis aeneis in plumam squammis auro conferta tegebat. Iustinus epi. trog. pō. pe. li. xli. munimētum ipsis equisq̄ lorica plumata sunt: quæ utiq̄ toto corpore tegebant.

Baltheus ē non tantū militare cingulum siue cingulus militaris quo cinguntur milites sed etiam a quo arma dependent nec ad hū militatem solum uerum ad insultationem nonnunq̄ & iactantiā ut Turnum habuisse constat Virgi. i. xii. Infelix humero quō apparuit alto: Baltheus & notis fulserunt cingula bullis Pallantis pueri uictum quem uulnere Turnus Strauerat: atque humeris inimicū insigne gerebat.

Clypei peditū tegmina sunt: scuta uero equitū. Virgi. in. ix. Et clypeum superintonat ingens: aut ipse ingens clypeū supra ipsū aut lectum ē & hoc clypeum ut pbat caper quod magis debem⁹ accipere nam Homerum imitatus est: neutro nanq̄ genere & masculino a doctissimis artium scriptoribus usurpatum inuenimus.

Trabellius pollio illi clypeus aureus uelut grāmatici loquuntur: clypeum aureum senatus totius iudicio in romana curia collocatus est: Neutro quoq̄ Liuius. xxxv. ab urbe con. Aedilitas insignis eo anno fuit. M. Aemili Lepidi & P. Aemili Pauli multos pecuniari os dānarunt: ex ea pecunia clypea iaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. Idem. xxxviii. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus curulibus. p. Claudio & p. Sulpitio Galba sunt posita ex pecunia qua

frumentarios ad annonā cōprehensam dānauerant Pacuiꝫ clypea
 currum reliquit chlamyde cōtorta: appellarunt quoque clypeū anti
 qui ob rotunditatē & corium bouis in quo fœdus gabinoꝝ fuerat de
 scriptum cum romanis. Apud maiores enim fortium uirorū picta
 erant scuta: e contra inertium & tyronum pura erant: unde ē parma
 que inglorius alba idest non picta scutis etiam qualibus apud troiā
 pugnatum est: auctore Plinio natu. histo. xxxv: continebantur ima
 gines: unde & nomen habuere clypeoꝝ: non ut peruersa gramma
 ticorum subtilitas uoluit a cluendo: cluere enim antiqui pugnare
 dicebant. Clypei maiora scuta secundum Seruium ab eo dicta q̄ ce
 lent corpus a græco: masculino autem genere frequentissime prola
 tum inuenimus: Verum clypea ut alii uolunt neutro ad imaginem
 uel picturam uel ornamentum masculino uero genere ad scuta re
 feruntur: Clypeos Proꝝ & Atrius inter se bellātes siue Calthꝫ Atha
 mantis filius inuenisse produntur: Chares quoq̄ fuisse tradit Hero
 dotus qui p̄mi scutis signa fecerunt & ansas quibus scuta tenentur:
 quom̄ antea sine illis uterentur lorīs ex corio ad collū & ad sinistrū
 humerꝫ appendentibus. Horꝫ autem materia commendatur ex for
 ma p̄cni ex auro factitauerē. M. Aufidius docuit maiores suos ar
 genteos clypeos habuisse: Alexāder rex iudæoꝝ octo milia pugna
 torum Ptolomæo opposuit quos hecathomatos appellabat: hoc est
 contra centum pugnantes: eo q̄ clypeis æneis uterentur. Numidæ
 coriis elephantꝫ scuta fecisse traduntur impenetrabilia quidē iacu
 lis: sed ea casu inutilia fiunt: corii nāq̄ ea natura est ut imbrē spon
 giæ modo ebibat quo pondere pressa circūferri non possunt: ligne
 is faciendis præstant: ligna frigida aquis innutrita ac leuia quoꝝ pla
 ga contrahit se p̄tinusq̄ claudit suum uulnus & ob id continuatius
 transmittit ferrum in quo sunt genere fici salix tilia sambucus popu
 lus: leuissima salix ideo utilior sed formæ placido singulis cessere
 oblonga sunt peditibus nonnullis recurua testudinesq̄ uocant: alii
 rotunda ut cætra pelta uel parma.

Cætra scutum breue loreum quo utuntur Afri & Hispani. Vir
 gi. læuas cætra tegit. Pelta scuti genus breuissimi in modū lunæ
 iam mediæ cætræ haud dissimile unde Maro Ducit amazonidum
 lunatis agmina peltis.

Parma scutum breue etiam sic dictum teste Varrōe q̄ e medio
 in omnes partes sit par. Ancile scutum breue cælo regnante

LIBER

Numma Pompilio delapsum sit dictum propter figuram: circulus enim non est neque ueluti pelta circumferentiam reddit: sed excisuram habet lineae helicoidis cuius apices curuaturam habentes & densitate in se conuersae ancilis figuram faciunt: Ancile scutum etiam breue inquit Festus quod ideo sic appellatur quia ex utroque latere erat recisum ut summum infimumque eius latus medio pateret: uel dictum ancile ab ambecisu teste Varrone quod ea arma ab utraque parte ut tharacum incisa sunt. uel ut Seruio placet in comento li. viii. aenei. Ancile scutum breue atque rotundum sic dictum uel quod undique circumcisum est: aut a graeco id est undique labrum habens. Ouidius, iii. fastorum: atque ancile uocatur quod ab omni parte recisum est quod quod motis oculis angulus omnis abest: Alii ex an quod est circum & cilio uoluo dictum putant aut propter anchona id est cubitum ad quem circumferunt: hoc enim Iobbas inquit cupiens nomen a graeco deducere posset primum hoc cognomen ab eo uel motu uel impetu descendere qui anathen id est superne factus sit: siue ab aegrotantium curatione quae a caelis dicitur ut ab anchinomyseos hoc est siccitatum solutione: praeterea a tristium amotione quam Anaschesim uocant ex quo Castorem & Pollucem Anachas athenienses appellant: si quid est in graecum eloquium deducendum sit hoc est a cubito quo deferri consueuerunt posse uocari etiam asserunt. Sarissa clypeus aeneus. Q. Curtius li. ix. ingens hic militum multitudo inter quos erant graeci qui Dyosippo studebant: Macedo iusta arma sumpserat aeneum clypeum quem sarissam uocant: laeva tenens dextra lanceam gladioque cinctus ueluti cum pluribus dimicaturus. Tholos graecum est: & proprie ueluti scutum breue quod in medio tecto est in quo traves coeunt & ad quod dona suspendi consueuerant. Statius, ii. theb. Hic ego maiorum pugnas uultusque tremendos: Magnanimum effigam regum figamque superbis Arma tholis quaeque ipse modo quaesita reuexi: Sanguine quaeque dabis captis tritonia thebis. Umbo scuti pars media quasi umbilicus: umbo etiam scutum saepe significat: nam a parte totum intelligimus. Virgilius, in. x. Inde aliud superque aliud figitque uolatque: ingenti gyro sed sustinet aureus umbo. Ocreae crurum tegmina quae opponerentur ob crus dictae. Lilius, ix. ab urbe con. & sinistrum crura ocrea tectum galeaeque cristatae quae specie magnitudini corporum adderent: eas uero & cristas galearum feruntur chares tradidisse: sed galeam Lacedaemonii inuenerunt.

Pero rusticum calciamentum a græciæ more ubi hoc armorum
 fuerat genus tractum & hernicis a poeta nobilissimo assignatū un
 de isti transferant: proinde sunt in li. vii. Virgillii illi uersus quibus
 hernici populi & eorū nobilissimi ut tunc erat ciuitas Anagnia enu
 merantur: quos diues Anagnia pascit: Quos amassene pater non il
 lis omnibus arma: Nec clypei currus ue sonant pars maxima glādis
 Liuentis plumbi spargit pars spicula gestat Bina manu fuluosq; lu
 pi de pelle galeros Tegmen habent capiti uestigia nuda sinistri In
 stituere pedis crudus tegit altera pero: Hunc morem in italia fuisse
 ut uno pede calciato & altero nudo iretur ad bellū: nusq; adhuc qd
 sciam reperi sed eam græcorum nonnullis consuetudinem fuisse:
 Locupleti auctoritate iā palā faciā in qua quidē re imitari ē poetæ in
 clyti occultissimam diligentiam qui quom legisset hernicos quorū
 est Anagnia a pelasgis oriundos: appellatosque ita a Pelasgo quo
 dam duce suo qui hernic⁹ nominabatur morem quem De atholia le
 gerat hernicis assignauit qui sunt uetus Colonia pelasgorū & herni
 cum quidem hominem pelasgum ducem hernicis fuisse. Iulius hi
 ginus in libro secundo urbium nō paucis uerbis probat: morem ue
 ro atholis fuisse uno tantummodo pede calciato in bellum ire ostē
 dit: clarissim⁹ Euripides scriptor tragicus in cui⁹ tregœdia quæ Me
 leager inscribitur nūntius inducitur describēs quo quisq; habitu fu
 erit ex ducibus qui ad aprum capiendum conuenerant: in eo hi uer
 sus sunt animaduertitis diligentissime uerba Euripidis a Marōe
 seruata: ait enim ille & eundem pedem nudum: Virgilius quoque
 dixit uestigia nuda sinistri instituere pedis: In qua quidem re quo
 nobis studium nostrorum magis comprobetur nō reticebimus rē
 paucissimis notam reprehensum Euripidem ab Aristotele secūdo
 de poetis libro qui ignorantia istius Euripidis fuisse contendit: atho
 los enim non læuū pedem nudū habere sed dextrū: quod ne affir
 mem potius q̄ probem Aristotelis uerba sunt ex eo libro quem de
 poetis secūdo scriptum reliquit in quo de Euripide loquens sic ait:
 G. hæc quom ita sunt Virgilium tamen Euripide auctore q̄ Aristo
 tele uti maluisse constat: nam ut hæc ignorauerit uir tam anxie do
 ctus minime crediderim: iure autem prætulit Euripidem: est enim
 ingens ei cum græcarū tragœdiarū scriptoribus familiaritas quod
 ex multis dictis ei⁹ licet opinari

Scansilis ferri in equos usum adminiculum apud ueteres tam

LIBER

græcorum quàm latinorum fuisse haud inuenio: Virgilius in duode-
cimo: Infrænant alii currus aut corpora saltu subiiciunt in equos &
districtis ensibus adsunt. idem in eodem: Turnus ut Aeneam ceden-
tem ex agmine uidit: Turbatosque duces subita spe feruidus ardet: po-
scit equos atque arma simul saltuque superbus Emicat in currum &
manibus mollitur habenas: Vegetius libro primo: Non tantum a ty-
ronibus sed etiam a stipendiariis militibus salitio equo districte est
semper exacta: quem usum usque ad hanc ætatem licet iam cum di-
ffimulatione peruenisse manifestum est: equi lignei sub tecto hye-
me æstate ponebantur in campo super hos tyrones primo inermes
dum consuetudinem persisterent: deinde armati cogebantur ascen-
dere tantaque cura erat ut non solum a dextris sed etiam a sinistris par-
tibus & insilire & desilire condiscerent: euaginos etiam gladios uel
contos tenentes: hoc enim assidua meditatione faciebant scilicet in
tumultu prælii sine more ascenderent qui tam studiose exerceban-
tur in pace. Lilius secundi belli punici li. iiii. Nec omnes nutida in
dextro locati cornu: sed quibus desultorum in modum binos trahen-
tibus equos inter accerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex-
fesso armatis transultare mos erat: tanta uelocitas ipsis tamque docile
equorum genus Xenophon socraticus in eo libro qui equitum præfe-
ctus inscribitur: postquam uero equites quales esse oporteat dictum
est: qua nam parte equites optimi comparentur hoc in medium co-
nabor exponere. Ex his igitur iuniores impellere atque adhortari
debemus ut in equos insilire discant. Huius autem rei magistrorum præ-
ceptoremque qui adhibuerit iure laudabitur: natus autem grandio-
res assuefacere ut in scandendis equis persico more se inuicem ad-
iuuent. Plutarchus in uita græcorum: Dimenso præterea uiaj spa-
tio singulis miliaribus: est autem miliarium paulo minus quam octo stadi-
a: columnas lapideas spatii signa proferentes constitutos: alios in
super lapides parum inter se distantes ex utraque uiarum parte di-
sposuit ut ex illis faciliter & sine saltu in equos esset ascendere. Huius
rei præter hæc testes & iudices sunt etiam arcus in urbe romana tri-
umphales ac æneus apud lateranum equus absque huiusmodi scan-
dendi adminiculo cum equite & sessore suo.

Calcar agitandi cõcitandique equi stimulus est a calce denomi-
nationem asciscens: Ouidius: nõ nocet admissio subdere calcar equo
in eo autem quod. vi. ænei. scribitur: seu quom pedes iret in hostes

seu spumantis equi foderet calcaribus armos: specie pro genere posuit maro: hoc est equi Armos pro equo quom non possint Armi calcaribus fodi: utq hoc ad concitandum sic uirga ad regendum equum diuersarum gentium institutum fuisse proditur: Valerius maxi. li. tertio de. P. Crasso inter eleam inquit: & smirnam exceptus ne in deditionem eius perueniret dedecus Arcessita ratione mortis effugit: Virga enim qua ad regendum equum usus fuerat in unius barbari oculum direxit: qui ui doloris accensus latus Crassi sicca confodit. Lucan⁹ in quarto Et gens quæ nudo residens ma-
 filia dorso Ora leui flectit frænorum nescia uirga

Quæ arma ad nocendum apta instrumentaq; bellica quib⁹ nominibus explicentur Ca. IIII:

Væ suis nominibus ad tegendum sunt arma dixisse uide-
 mur: nunc ad nocendum quæ sunt reliqua psequamur.

Acinacis gladius militaris lingua parthorū uel medorū ut inquit Acron pro quolibet licet poni possit. Q. Curtius li. vi. sed p-
 ter clypeum eius putrem & arcus duos scithicos & acinacē nihil re-
 perit. Hieronimus lib. i. contra Iouinianum: strato regulus sidonis
 manu propria se uolens confodere ne imminentib⁹ persis ludibrio
 foret: gladium quem arripuerat circūspectans hostium pavidus ex-
 spectabat aduentum quem iam iāque capiendum uxor intelligēs ex-
 torsit Acinacem e manu & latus eius transuerberauit.

Ensis & gladius huius naturæ sunt auctore Quintiliano insti. li.
 bro. ix. ut idem pluribus uocibus declarent: ita ut nihil significatio-
 nis quo potius utaris intersit. Macrobius. i. de somno Scipionis: nūc
 uideamus quæ sunt hæc duo nomina quorum pariter meminit cū
 dicit: Quæ sidera & stellas uocatis neq; enim hic res una gemina
 appellatione monstratur ut ensis & gladius.

Gladius quem auctore Plinio. vi. natu. histo. a lacedæmoniis cō-
 stat inuentum teste Varrone. c. in. g. commutato a clade dicitur qd
 fit ob hostium cladem utq; dupondii nomen quod dicitur a multis
 duobus modis: hic duopondus & hoc duopondium: sic hoc gladiū
 & hic gladius: Quintilianus lib. i. histi: Et gladia qui dixerunt ge-
 nere exciderunt: sed hoc quoq; notare contentus sum ne arti quorū
 dam culpa perpauicatum perplexe uidear & ipse quæstionem ad-
 didisse Spata ensis siue gladius nomina sunt omnibus pene nota

LIBER

Liuius trigefimo nono: ubi omnia fugā completa uidit Cato ipse ad secundam legionem quæ in subsidio posita erat reuehitur & signa præ se ferri plenoq; gradu ad castra hostiū oppugnanda succedere iubet si quis extra ordinem auidius procurrat & ipse inter equites spara percutit & tribunos centurionesq; castigare iubet: hoc uocabulum in ueterum etiam libris scriptum inuenies & apud. A. Gelium noctium suarum libro decimo Harpe falcatus ensis quo usus est Perseus in occisione Gergonis: Lucanus in nono: harpem alterius monstri iam cæde rubentem: idem in eodē: Perseos aduersi cypenida dirigit harpem: Lata colubriferi rumpens confinia colli. Maro in septimo: Læua sceptrā tenet falcati cominus enses

Linguam ueteres dixere gladiolum oblongum in speciem linguæ factum: cuius meminit Neuius in tragœdia exiona

Machera gladius longus ex altera parte acutus a græco nam græci longum uocant: Cæsar. ii. comen. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est propterea quod pro uallo carros obicerant & e superiore in nostros uenientes tela coniciebant: nonnulli inter carros rotasq; macheras & stragulas subiiciebant nostrosque uulnerabant: Seneca libro quinto de benefi. ad Liberalem: Nec galeam illam si uideris agnosces: machera enim hispana diuisa est

Dolones gladii sunt: Plutarchus in uita Gracchi: Nec secus paratis clam percussoribus necem Tyberio machinabantur: ille uero palam gladium quem dolonem uocant accinctus ambulabat. Dolones aliorum sententia flagella sunt intra quorum uirga pugiones latent: aut secundum Varronem ingens contus cum ferro breuissimo a dolo uel a fallendo dicti q; decipiant ferro quom speciem præferant ligni: Sunt & qui uelint perteretes mucrones dolones dici: & Maro inquit: Pila manu sæuosq; gerunt in bella dolones

Sicca a secando dicta: est enim gladius breuis quo maxime utitur qui apud italos latrocinia exercent a quo & sicarii dicti quanq; auctore Quintiliano libro nono institutionum per abusione sicarios omnes uocamus qui eadem telo quocunq; comiserint.

Pugio gladius breuis & bis acutus lateri adhærens sic dictus Festo teste q; eo punctim pugnatur: est & pugio secundum Varronem ingens contus cum ferro.

Clunadum cultrum sanguinariū dictum est uel q; ad clunes dependet uel q; clunes bestiarum diuidit.

Secespitam cultrum ferreum dicunt oblōgum manubrio ebur
neo rotundo solido iuncto ab capulum argento auroq̄ fixo clavis
aeneis ære cyprio quo pontifices flaminesq̄ ad sacrificia utebātur a
secando secespita dicta: alii securim alii dolabrām aeneā esse putant

Mucro enis & gladius idem sunt: Priscianus artis grāmaticæ li.
ii. Synonima tam ppria q̄ appellatiua inueniuntur sicut enis gladi⁹
mucro unum atq̄ idem significant sicut. P. Cornelius Scipio Aphri
canus unum atq̄ idem significant. Boetius de trinitate: In rex enim
numero non facit pluralitatem unitatum repetitio: ut si de eodē di
cam gladius unus: mucro unus: enis unus. potest enim unus totuo
cabulis gladius agnosci. hæc enim unitatum iteratio potius est: non
numeratio: ueluti si ita dicamus enis mucro gladius: repetitio q̄dā
eius non numeratio diuersorū: ueluti si dicā sol sol sol un⁹ sol nō tres
soles effecerim sed deuo totiens prædicauerim. Idem in eodē: Re
cte repetitio magis de eodē q̄ enumeratio diuersi uidetur esse quō
dicitur: Deus pater deus filius deus spiritus sanctus: atq̄ hæc trini
tas unus deus uel enis atq̄ mucro: unus gladi⁹ ueluti sol sol sol un⁹
sol. Idem paulo infra in eodē: Non uero ita dicitur ac filius ac spiri
tus sanctus quasi multiuocum quidam: nam mucro enis ipse ē: &
idem uero pater ac filius & spiritus sanctus idem quidē est: non ue
ro ipse. Liuius li. vii. ab urbe con. Gallus uelut molles superne emi
nens proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis uanum cæsim
cum ingenti sonitu ensem deiecit: Roman⁹ mucrone surrepto quō
scutum scuto percussissent: mucro enis quoq̄ uel gladii uel cuiusli
bet rei acumen dicitur. Liuius ab urbe con. xxii. Gallis Hispanisq̄
scuta eiusdem formæ erant fere dispares & dissimiles gladii. gallis
prælongi ac sine mucronib⁹: hispano pūctim magis q̄ cæsim assue
to petere hostem breuitate habiles cum mucronibus. Seneca ad
Lucil. li. xi. Gladium bonum dicere non cui auratus est balthe⁹ nec
cuius uagina genus distinguit: sed cui & ad secandum subtilis acies
est & mucro munimentum omne rupturus. Macrobius li. i. de som
no Scip. Nam & Dionysius aulæ sidereæ inclémentissimus incuba
tor familiari suo cuidam solam beatam existimāti uitam tyrāni uo
lens q̄ perpetuo metu miseram quanq̄ impendentiam semper peri
culorū plenam ostendere: gladium uagina raptum & capulū de fi
lo tenui pendentem mucrone demisso iussit familiaris illius capiti
imminere inter epulas: unde etiam a poeta clarissimo dictū est in. xii

LIBER

illa manu moriens telū trahit ossa sed inter ferre ad costas alto stat
uulnere mucro. oēs hæ denique gladiorū species uaginis abduntur

Aclides auctore Seruio tela sunt quadam antiqua adeo ut ne
quāquam cōmemoretur in bello. Legitur tamen quod clauē cubito semis
eminentibus hinc & hinc acuminibus quæ in hostes ita iaciuntur re
ligatæ loro uel lino ut peractis uulneribus possint redire: putantur ta
men esse teli genus quod in flagello immensum iaci potest dicente
Marone: Teretes sunt aclides illi tela: sed hæc lento mos est apta
re flagello. Telum uulgo id appellatur quod ab arcu mittitur ma
nu ut lapis lignum fustis hastis lanceæ pilum & quodcunque in lō
ginquū mittitur græca uoce significatum quāquam etiam legimus de
gladio Liui. li. i. Arma his impata galea clypeus ocreæ lorica oīa ex
ære: hæc ut tegmenta corporis essent: tela in hostem hastaque & glā
dius. Seneca li. xv. epi. de diuitiis loquens ille inquit neminem læ
dunt nec sua nocet cuiquam stulticia aut aliena nequitia: sic quem
admodū gladius neminem occidit & occidentis telum est. Virgilius
At non hoc telum mea quod ui dextra uersat effugies

Verutum telum breue & angustum Nonio teste Mar. Liuitus
ab urbe con. decem quibus plerisque in scuta uerutis in corpora ipsa
fixis sternitur cuneus. Idē in primo: Arma mutata nihil præter ha
stam & uerutum datum: Vegetius li. ii. Quom de missilibus loque
retur & de uno ac maiore dixisset Aliud inquit minus ferro uncia
rum quinque hastili pedum totidē & semis quod tunc uerutulū nunc
uerutum dicitur Fustes sunt quosque palos rustici uocant quique iter
prima humani generis arma fuere. Baculus a Baccho secundum
Rabanum & plerisque alios repertus & appellatus usu communis
mas est significationem habens notissimam. Liuius li. i. Augur ad
læuam eius capite uelato sedē cœpit: dextera manu baculū sine no
do aduncum tenens quem lituum appellarunt: diminutiū tamen
neutro genere bacillum habet: Cicero. ii. de fin. bono. Bacillum ali
ud inflexum: aliud ita natum: primitiuum etiam quod est baculus
baculum neutro genere prolatum inuenimus. Appuleius magie li.
i. Verum tamen hoc Diogeni & Antisteni pera & baculum quod regi
bus diadema quod imperatoribus paludamentum quod pontifici
bus galerum quod Lituus Auguribus Cuius. xv. meth. esse solet
baculumque tenens agreste sinistra. Vindicta uirga prætoris quæ
serui percussi liberantur & libertatem acquirunt: a uēdico dicta quæ

per eam uendicent libertatem Persi ad dominum ignoras nisi que uindicta relaxat: Linius li. ii. ab urbe con. Ille primum dicitur uindicta liberatus quidam uindictæ quoque nomē tractum ab illo putant uiridatio ipsi nomen fuisse post illum obseruatur ut qui ita liberati essent in ciuitatem accepti uiderentur

*vindicta reponat loco
dicitur mēdo. uindicta
vide Liniū.*

Verbera pro uerberatione licet nōnunquā accipiantur: rē tamē corpoream proprie significāt ut flagella quæ sunt pprie sarmentorum summitates. Quintilianus: Ignes ex proximo raptos & uerbera quæ casus obtulerat: Iustinus epi. trog. pomp. li. ii. Admonentur Scythæ mutare genus pugnæ memores non cum hostibus sed cum seruis præliandum: nec armorum sed dominorum iure uincendos uerbera non arma in aciem afferenda: omissoque ferro uirgas & flagella caeteraque seruilis metus instrumēta paranda Hastas quas lacedæmonios inuenisse dicitur Fraxinus obædientissima corilus melior sorbus lentior: ea Homeri præconio Achillis hasta nobilitata est Hastilia minores lanceæ sunt ferro pducto & quas manu iacere ars est Conti hastæ longiores sunt & robustæ sine ferro sed acuta cuspide: Iuuenalis. Nocte iter ingressus gladium contumque timebis Lancea quam ethiolos inuenisse. vi. na. histo. testis est Plinius ut hasta manifestam habet significationem: latinum licet nomen non sit scriptumq̄ est in li. M. Varronis rex diuinarū xxiii. quo in loco Varro quom de pectorico dixisset esse id uerbum gallicum lanceam quoq̄ dixit non latinum sed hispanicū uerbum esse: alii a gæco dictum putant quam græci uocant *δορυχην*. *Fest. p.*

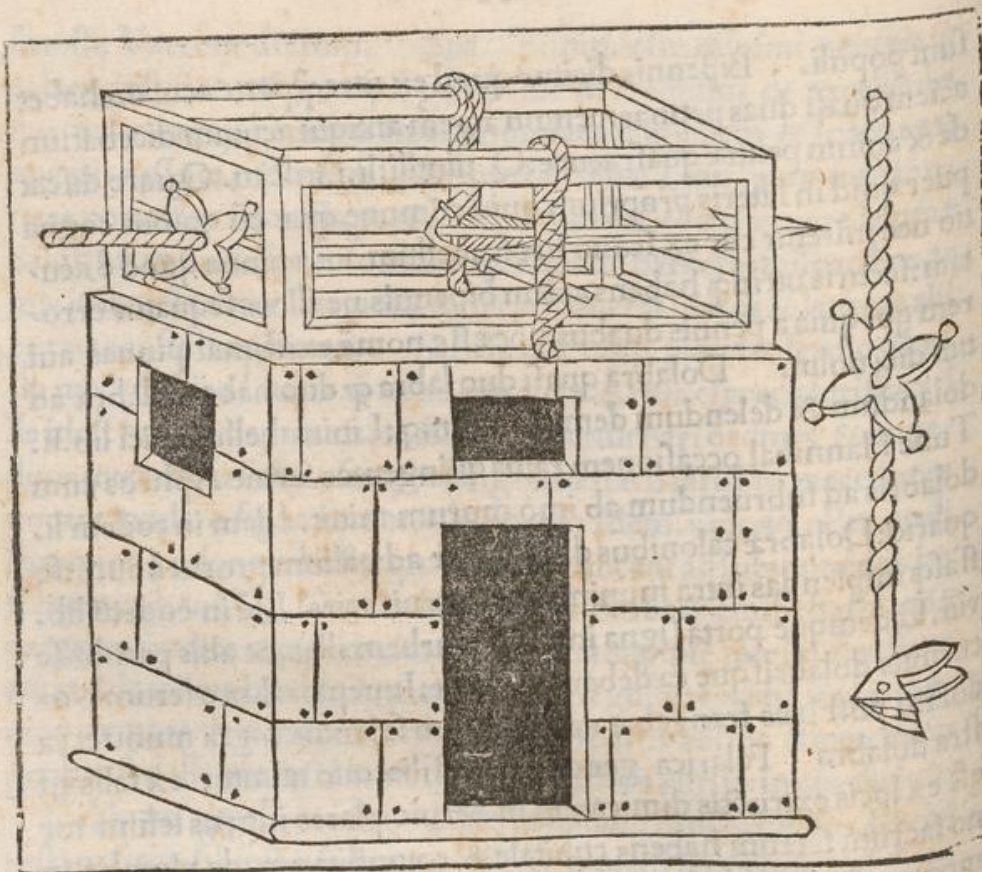
Pilum Panthasileæ licet inuentum hasta romana ut gesa galloꝝ & larissæ macedonum id auctores dicunt maximi usus in bellis q̄ huiusmodi hasta amento æqua lance si pendeat & ponderata uibretur ubi excusso lacerto ualide intorta fuerit uix armatura inuenitur quæ uibrantis ictum sustineat eminus intortum ubi armis hæserit agitatione & motu continuo penetrare contendit: nec subitum euitari potest aut repelli sed nec euelli hoste præmente: his Britanni maxime usi & circumiacentes etiam insulæ Gesa galloꝝ telæ siue uiriles hastæ: nam & uiros fortes galli gesos uocant: Lini. ix. lere pastoralis habitu agrestibus telis falcibus gesisq̄ binis: armati sunt qui a cædendo cæsa dici rectius putant Ruma pilū rumata pilata rumex telum sparo gallico q̄ simile. Iaculum quod cum amento etholum Martis filium inuenisse ferunt telum etiam quod ut iaciaf

LIBER

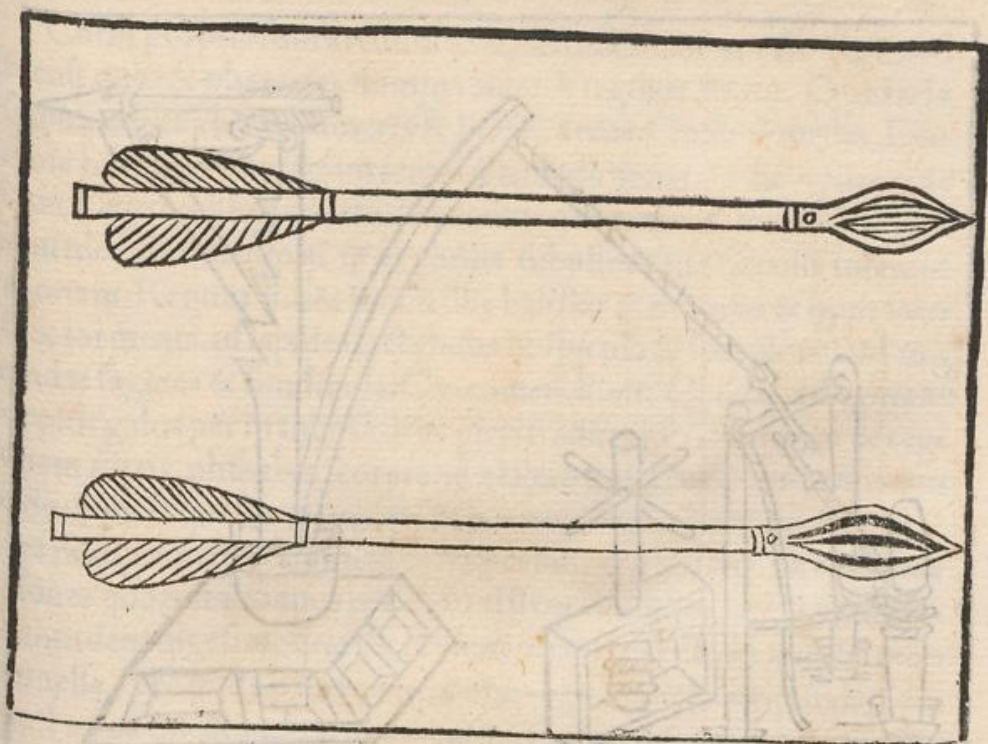
fit teste Varrone dictum. Spāra Pomp. teste minimi generis iacūla agrestia & rustica a spargendo dicta: Aemilius de excellentibus ducibus exterarū gentium Epaminundam pugnātem & sparo eminus percussum concidere uiderunt. Lucilius: Tum spara tum murices portantur stragula porro Sparos mascul. etiam genere legimus Salustius in Cati. Sed ex omni copia quarta pars erat militaribus armis instructa ceteri ut quosque casus armauerat sparos & lanceas alii præacutas fudes portare. Sarissa ut Pomp. placet te seruius ē hasta macedonica Liuius ab urbe con. li. ix. Arma clypeus sarissæque illis id est hasta: idem. xxxvii. ibi simul perturbari ordines & impeditus intercursum suorum usus prælongarū hastarū sarissas macedones uocant intulere signa romanæ legiones: Idem. xxxviii. Per oculi foramina per longæ hastæ quas sarissas uocant ad submouēdos hostes emittebant. Q. Curtius li. vii. Prior Barbarus emisit hastā quā exiguus modica capitis declinatione uitauit atque ipse infestā sarissam equo calcaribus concito in medio barbari gutture ita fixit ut per uicem emineret præcipitatus ex equo barbarus adhuc tamen repugnabat: sed ille extractam ex uulnere hastam rursus in eos dirigit.

Gibinam appellant illirici telum uenabulo simile: Ennius Illirici restant siccis sibi inque fodentes Securis quasi semicuris uel semiquiris quod est hasta: uel a græco a cocrano qui regem significat: constat autem romanos græcos fuisse & erant secures signa quæ ante consulem ferebantur. Tragula est hasta ferro præacuta: & ut Varro inquit a traiciendo dicta ut Pomp. teli genus dictum quod scuto infixum trahatur: Cesar li. v. cōmentariorū monet ut tragulam cum epistola ad amentū deligata intra munitionem castrorū abiiciat: Liuius. xxv. ibi signis collatis pugnatū per quattuor ferme horas egregieque uincens romanis signum receptui est datū: quod Cn. Scipionis ferrum tragula confixum erat Claua teli genus quo Hercules utebatur sic dicta quod sit clauis ferreis inuicem religata: claua enim & leonis pelles antiquo Herculi conueniunt: quo tempore arma nondum erant adinuenta: sed fustibus homines iniurias propulsabant ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora: hanc quidam Cathegiam quam & Horatius Caiam uocat dictam etiam putat estque Cathegia gallici teli genus: quod si ab artifice mittatur rursus uenit ad eum qui mittit: huius Virgilius meminit theotonico ritu solito torquere cathegias: theotonico ritu dixit quia theotonici galliæ comatæ

sunt populi. Bipennis dicitur quod ex utraq; parte acutam habet
 aciem quasi duas pennas: penum autem antiqui acutum dicebāt: un-
 de & auium pennæ quasi acutæ: Quintili: li. i. institu. Quare discat
 puer quid in litteris proprium quid cōmune quæ cū quibus cogna-
 tio nec miretur cur ex scāno fiat scabellum aut a pinna quod ē acu-
 tam: securis utrinq; habens aciem bipennis ne illoꝝ sequatur erro-
 rem qui quia a pennis duabus hoc esse nomē existimāt pinnas au-
 um dici uoluit. Dolabra quasi duo labra q; duo habeant labra ad
 dolandum & delendum demoliendumq;: Liuius belli punici lib. ii.
 Tunc Hannibal occasionem ratus quingentos ferme Aphros cum
 dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Idem in eodem li.
 quarto: Dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum prouendum: fo-
 ffasq; implendas intra munimenta instruit acies. Idē in eodem lib.
 viii. Eademque porta signa infesta in urbem illata & aliis partibꝯ se-
 curibus dolabris que cædebantur portæ: Iuuenalis libro tertio: No-
 dosam post hæc frangebat uertice uitem si lentus nigra muniret ca-
 stra dolabra Falarica genus teli missilis quo utuntur ex falis id
 est ex locis extructis dimicantes ut Seruio placet ingens telum tor-
 no factum ferrum habens cubitale & rotunditatem de plumbo in
 modum speræ: in ipsa summitate dicitur & ignem habere affixum
 hoc autem telo pugnatur de turribus quas falas dici manifestum ē:
 a falis dicta falarica sicut a muro muralis sane falaricam Lucanꝯ di-
 xit neruis mitti tortilibus ex quadam machina: hunc aut tortilibꝯ ui-
 brata falarica neruis: obruit aut uasti muralia pondera saxi. Virgi-
 lius uero in nono sic ait: Turnum manu iaculari potuisse: quod a
 poeta uel poetice uel in laudem & uirtutem Turni forte dictum est
 qui talem hastam manu iaculatus est: Liuius ab urbe condita. xxii.
 li. Falarica erat saguntinis missile telum hastili ab ligneo & catere
 teretri præterq; ad extremum unde ferrum extabat id sicut in pilo
 quadratum stuppa circūligabant liniebantque pice. Ferrum autem
 tres in longum habet pedes ut cum armis transfigere corpꝯ posset:
 sed id maxime si exisset in scuto nec penetraffet in corpus pauore
 faciebat quod quom medium accensum mitteretur conceptumque
 ipso motu multo maiorem ignem ferret arma admitti cogebat: nu-
 dumque militem ad insequentes ictus præbebat.

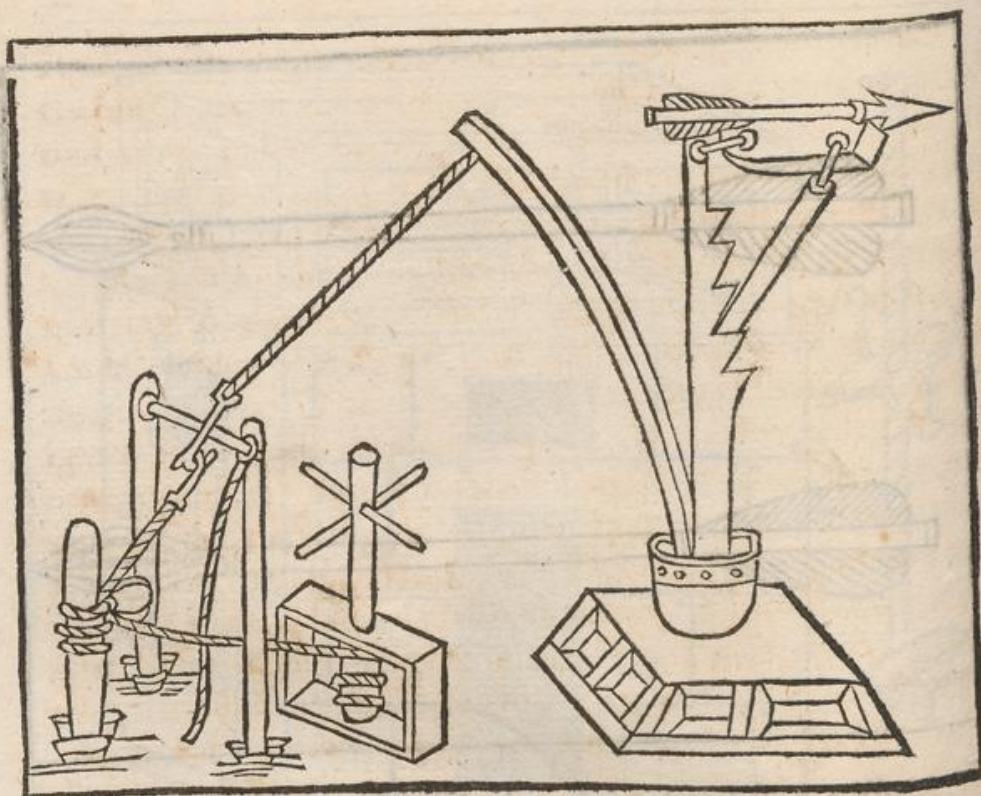

Maleoli tela sunt in muliebris coli formam. Ammianus Marcellinus. xxiiii. rex gestar. Maleoli autem teli genus figuratur hac specie. Sagitta est cannea inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata quæ in muliebris coli formam ocnentur lintea stamina concavatur ventre subtiliter & plurifariam patens atq; in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento & si emissa lentius arcu in valido arcus ictu enim rapidiore extinguitur æstus incendiory nec remedio ullo q̄ superiecto pulvere uel amurca consopitur: Linitus xxxviii. ab urbe con. alii cum ardentibus factibus: alii stuppâ picemq; & maleolos ferentes tota collucente flammis acie aduenere in huiusmodi autem maleoli concavo glutinum ignisq; fomentum est in extinguibile ex colofonio sulphure sale quem nitrum appellant omnibus in lauri oleo liquefactis secundum alios oleo petroleo adipe anatis medulla cannæ ferulæ sulphure ut aliis uisum est ex oleæ oliuo serpo collophonia camphora resina stuppâ hanc ueteres compositionem bellatores incendiarium appellant

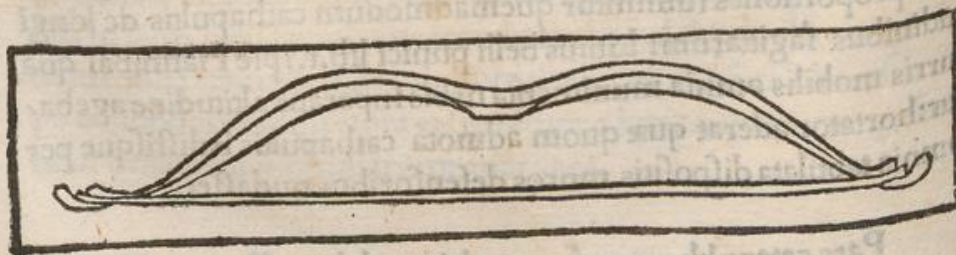

Missilia hastilia tela a mittendo dicta: *Liuius. xxxii.* magna tormentorum etiam uis ut missilibus procul arcerent hostem. Cathapulta quā *Plinius. vi. na. histo.* Cretes inuenisse perhibet: iaculum est celer uel sagitta ut *Nonius* inquit *Cæsar* siue alius pro eo commentariorum. *x.* Bentonesque insuper iniecerunt ne aut tela tormentis missa tabulationem perstringerent aut saxa & cathapulta lateritium discuterent: *Liuius belli punici li. i.* Collatisque eo cathapultis sagittis balistisque ut castellum in ipsa urbe uelut arcem iminentem haberent murocircundant: *Plautus* in *gorgulione*: Atque ita te neruo torq̄bo ut cathapultæ solent: idem in captiuis: Nam mens est balista pugnis cubitus cathapulta humerus aries: Cathapultam etiam organum bellicumque instrumentum quo tricubitalia tela iaciuntur usu doctissimorum comprobatur auctorum *Pomp.* *Trifax* telum longitudinis trium cubitorum quod cathapulta mittitur: *Viétruius li. x.* Ex ratione grauitatis proportionem sumuntur quemadmodum cathapultis de longitudinibus sagittarum: *Liuius belli punici lib. i.* Ipse *Hannibal* quæ turris mobilis omnia munimenta urbis superans altitudine agebatur: hortator aderat quæ quom admota cathapultis balistisque per omnia tabulata dispositis muros defensoribus nudasset

Pars cathapultæ quæ fune trahitur debet esse ex calibe

Romphaea teste. A. Gelio no. atti. li. ix. gen⁹ teli ē thracæ natiōis
 apud alios frameā spatā & gladiū: licet sonet hoc uocabulū in. Q.
 Ennii annaliū. xiii. positū iuenies: Lini⁹ ab urbe con. xxxi. Tiracas
 quoq; rōpheæ ingētis & ipse longitudinis inter obiectos undiq; ro
 manos īpediebant. Arcus q̄rtæ formæ ad iaciendas sagittas belli
 ca instrumēta & ueluti ances quæ ptes urbis excelsæ atque munitæ
 sunt: ab arcēdo hoste dicti q̄nquā quantū ad arces spectat sint cū
 q̄bus ē Serui⁹ q̄ q̄ archana secreta dicūtur arces dictas putēt q̄si res
 secretas: uel sint alii licet teste Solino li. i. memorabiliū. Qui uideri
 uelint quom Archades in excelsa parte mōtis habitassent derivatū
 deinceps ut tutissima urbiū arces nominarentur Arcus insuper sa
 gittandique Apollinē ferunt extitisse repertorē: q̄ de causa cretē ses
 præcipue arcu delectati sunt quem sciticum nominarunt

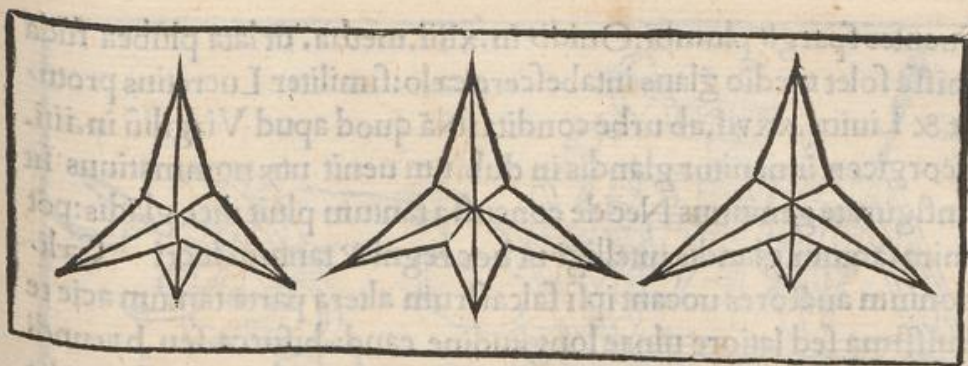

Coriti proprie sunt arcium tece: dicuntur tamen esse sagittarii
 foruli quos & pharetras nominamus: Virgilius in. xii. Quid tela
 sagittæ coritiq̄ leues humeris & letifer arcus. Ouidius metha. Exu
 it hic humeros pharetram lentosq̄ tetendit arcus. Scorpiones ut
 iquit Vegetius libro quarto dicebantur quos nūc manu balistas uo-
 cant ideo sic nuncupati q̄ de paruis subulibusque spiculis inferant
 mortem: Regum li. i. & statuit illic balistas & maculas & ignis iacu
 la & tormenta ad lapides iactandos & spicula & scorpiones ad mit
 tendas sagittas & fundibula: Cæ. comen. li. vii. Quidā aīe portam
 oppidi galus per manus sæui ac picis traditas glebas in igne & regi
 onem turris phibeat scorpione a latere traiectus exanimatus con
 cidit: Sunt & qui scorpionum ictibus non sagittas tantum sed lapi
 des mitti annunt: Ammianus Marcellin⁹ rex gestar. xxv. Et scor
 piones quocumq̄ manus perite duxissent rotundos lapides embra
 bant: idem uigesimo q̄rto: Scorpioni onagri uocabulū indidit aetas
 nonella ea re q̄ asini feri cū uenatibus agitantur: ita eminus lapides
 post terga calcitrando emittunt ut perforent pectora sequentiū: aut
 perfractis ossibus capita ipsa displodant: Vegetius Renati⁹ libro q̄r
 to: Per scorpiones spiculis saxis item grauioribus per onagry desti
 natis non solum equi eliduntur sed etiam hostium machinamenta
 franguntur: Nonius Marcel. scorpionem teli genus esse asserit: alii
 a Nonio minus dissidentes scorpionem sagittam sed ueneno obli
 tam esse aiunt: quæ uirus quo figitur insūdīt unde & scorpio nomē
 accepit: scorpiones huiusmodi a scythis originem traxisse arbitror
 illi enim uipera sanie & humano sanguine tinctis sagittis quolibet
 uulnere leui licet tactu sed irremediabili illico mortem asserunt: de
 his Lucanus: spicula nec solo spargunt fidentia ferro stridula: sed
 multo saturantur tela ueneno: uulnera parua nocent fatumq̄ in san
 guine summo est: Ad postremum siue scitha siue cretēsis siue alio
 celo genitus fuerit qui scorpionem ad mittendas sagittas primus in
 uenit aut pditor sane fuit aut nocendi audis aut metuēs hostis co
 gitauit eum quod idem Lucanus inquit Longe tendere neuos &
 quo ferre uelit committere uulnera uentis.

Sagitta a sagaci ictu idest ueloci uocata ut quibusdam placet: siquidem ut ocuis mors praeueniret ad hominem alitem illam fecimus pennasque ferro adiecimus quo scelere humani ingenii ac fraude inuentum arbitror has primum cretenses ut inquit Solinus: alii ut refert Plinius na. hi. saterem iouis filium uel persem Persei filium inuenisse asserunt frequensque circa haec orientium usus hi calamis spicula addunt irreuocabili hamo uarieque mortem accelerat perna calamis addita: sitque ex ipsis telum aliud priore facto in uulnibus: hanc barbaram sagittam appellant huiusmodi telis sole ipsi obumbrant: propter hoc maxime serenos dies optant oderuntque uentos & imbres qui inter illos pacem esse cogunt. hic usus in creta bellatores suos praecipitauit in hoc ut in ceteris uicis italia in agro maxime bononiensi ac penes flumen rhenum quoniam sagittis nullus aptior calamus est quibus pondus uoluere & contra flatus quoque peruicax. Spiculum sagittae praecutae ferrum. Curtius li. septimo quos dum obsidet rex inter promptissimos dimicans sagitta ictus est quae in medio crure fixa reliquerat spiculum: idem in nono: Medici lignum sagittae scilicet corpori infixum ita ne spiculum moueretur abscedit corpore deinde nudato animaduertunt hamos esse telo nec aliter id sine pernicie corporis extrahi posse quam ut secundo uulnus augerent.

Murices tribulos aiunt ferreos qui tribus radiis abiecti quo modo situentur stant & erecto quarto infesti sunt. Q. Curtius lib. quarto: Quomodo homo quidam transfuga quanto maximo cursu ad regem peruenit nuntians murices ferreos in terram diffudisse Darium qua milites emissurum esse credebat: notatumque certo signo locum ut fraus euitari a suis posset.

Scalprum præcutum ad ferendum ferrum: Liuius. belli pu.
 li. vii. elephantum plures ab ipsis rectoribus quã ab hoste interfecti fa-
 brile scalprum cum maleo habebant: id ubi sæuire beluæ ac ruere
 in suos cœperant magister iter aures positum ipso in articulo quo
 iugitur capiti ceruix quãto maximo poterat ictu adigebat ea celer
 rima uia mortis in tantæ molis bellua inueta erat scalpello. n. a scal
 pro iminutum Cicero. ii. de diuina. aut quorũ linguæ sic ihaerent
 ut loqui non possent hæ scalpello resectæ liberarentur Hieremiæ
 xxxvi. cũq; legisset ludi pagellas tres uel quattuor scidit illud scal-
 pello scribe & proiecit in ignem Veruina genus iaculi lōgi teste
 Fabio Placiade: Plautus in Bacchide si tibi machera est foris: at mihi
 ueruina est intus qua te & illos confodiam. Soliferum genus te-
 li hoc est totum ferreum: ollos enim græce dicitur id quod nos totũ
 uocamus: Liuius belli macedo. libro quarto. Et cohortes a tergo stã
 tes pauidi respiciebant ut emissis soliferis falaricisque gladios strin-
 xerunt. Funda quæ ea fundantur lapides id est mittantur hoc telũ
 habena uolutatur in iactu glansque librata quom sederit uelut ner-
 uo missa excutitur. Liuius. xxviii. fundis ut nunc plurimũ ita nunc
 solo eo telo utebantur ne quisquã alterius gentis unius tantum ea ar-
 te quantum inter omnes alios baleares excellunt apud quos ut inquit
 Flavius matres a teneris unguiculis ita natos erudisse produntur
 ut nullum cibi genus contingere sinerent nisi quem ex funda imi-
 sso lapide percussissent: proinde sunt qui balearium insularum ha-
 bitatores huius teli usum primos iuuenisse asserant: quanquã Plini
 us. vi. natu. histo. hoc idem apud syrophenicas dicat inuentum

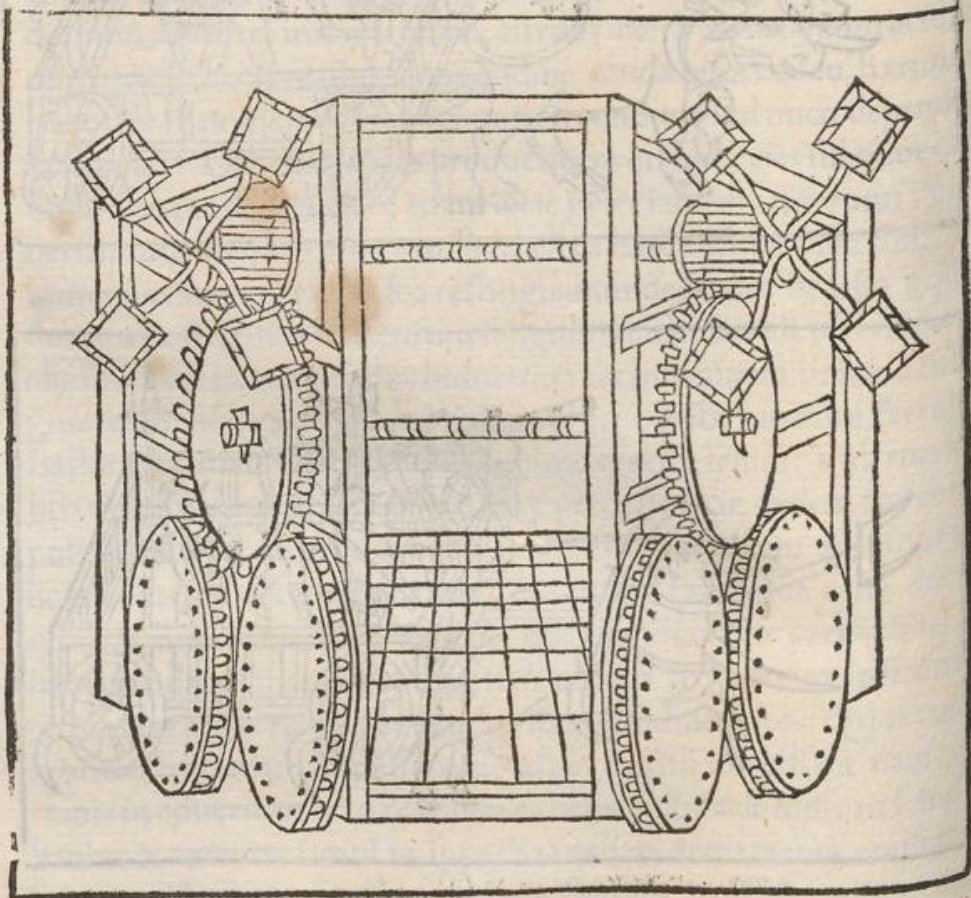
Glans uel glandis telum est siue massa plumbea istar gladium
 quæ funda balista ue p̄icitur. Claudianus li. vii. Hunc spicula cor-
 nu tēdere nũc glandes baleari spargere fũda. Salusti⁹ in iugur. pars
 emin⁹ glande aut lapidib⁹ pugnare Virgi. i. vi. pars maxia glandes

liuentes spargit plumbi: Ouidius in. xiiii. metha. ut lata plūbea fūda
 missa solet medio glans intabescere caelo: similiter Lucretius protu-
 lit & Liuius. xxvii. ab urbe condita: Nā quod apud Virgiliū in. iiii.
 georgicorū inuenitur glandis in dubium uenit utꝛ nominatiuus sit
 anfigurate genitiuus Nec de concussa tantum pluit ilice glādis: pōt
 enim tantum glandis intelligi ut hoc regni & tantum lucri Cæli-
 donium auctores uocant ipsi falcastrum alterā parte tantum acie te-
 nuissima sed latiore ulnae longitudine cauda bifurca seu hyrundi-
 nis: unde & nomen habet uaginis non conditur sed unco dependet
 a cingulo Danicæ secures productiores quibus acies subtilior qui-
 busqꝫ non modo Dani sed etiam aliae gētes iam uti coeperunt: ī uni-
 uersum autem quae pro re militari circa haec cōsideranda sunt fer-
 ramentorum genera si oleo restinguantur delicatior fit acies a qua
 duratur in fragilitatē hircorum sanguinis tanta uis est ut ferramen-
 torū subtilitas nec alio acrius induretur: ferrum autem omne a rubi-
 gine tuetur oleum cerusa aut liquida pix. Falx lunatum ferrum
 hastæ affixum militare quondam nunc agreste telum: Valerius li-
 bro quinto Vnumquēqꝫ ex his falce percussum in eadem suā com-
 pulit: Liuius. ix. ab urbe condita Iere. pastoralis habitu agrestibꝫ te-
 lis falcibus gestisque binis armati: Martialis: Fraus me certa ducis
 quondā curruauit in usus Agricolaē nūc sū militis ante parma fui. Fu-
 it & quondam falx nedum terrestri militiæ sed nauticæ instrumē-
 tum: erant enim romanis inaudita magnitudine falces Quas cum
 artificioso quodam impulsu rudentibus hostiū iniecissent nauigio
 remis in aduersum acto & rudentes uelut cultri acie tonsorii scinde-
 bantur & antennæ simul ac superba ruebant armamenta erantque
 suis impedimento nauibus quibus fuerant praesidio adiumento
 que a falce falcati etiam currus dicti: falcibus namque praemunie-
 bantur atque in hunc maxime modum falcibus armati prodibant ī
 bella cuspides circa temonē ab iugo decem cubita extēsas uelut cor-
 nua habebāt quibꝫ quicquid obuium daretur transfigerent ī extre-
 mis iugis binæ circa eminebant falces alterā æquata iugo: altera in-
 ferior in terram deuexa illa ut quicquid a latere obiiceretur abscin-
 deret: hæc ut plapsos subeuntēque contingeret. item in axibus ro-
 tarum utrinque binæ eodem modo figebātur falces ex omni parte
 acie prominente ut in subiecta huiuscemodi currus descripiōe cō-
 tinetur

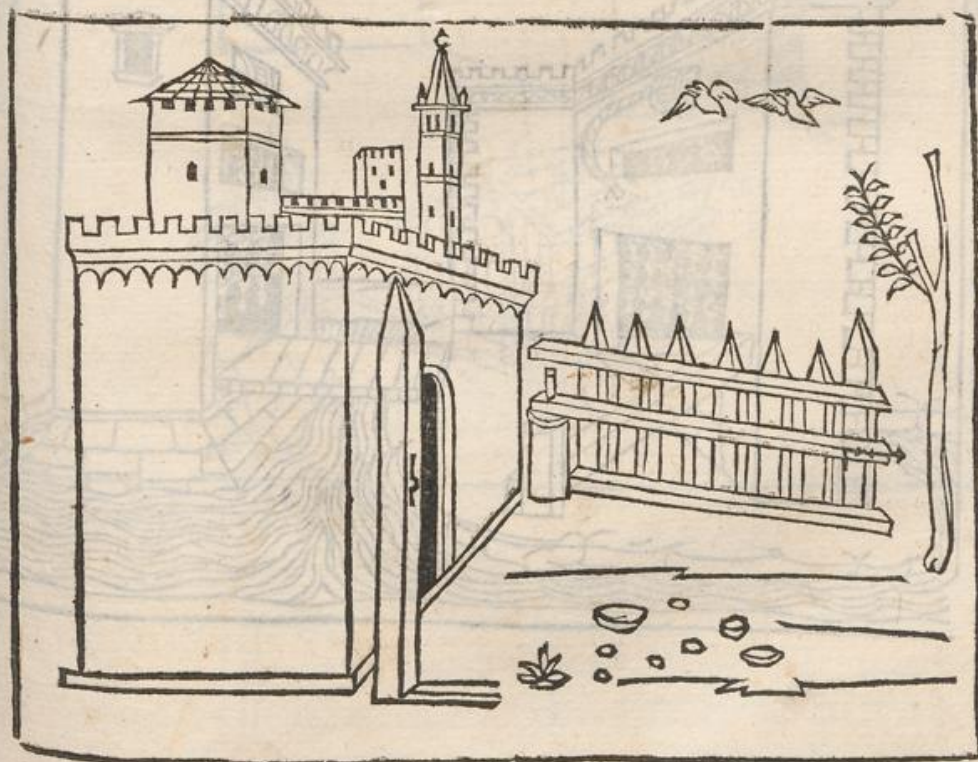
Is quadrigis ut semper duces hostium acies perturbaturos
 se credebant in suas terrorē persæpe uerterunt ut Antiocho
 maxime cōtigit: Nam Eumenes ubi eas uidit haud ignar⁹ pugnae
 et q̄ anceps esset auxilii gen⁹ si quis pauorem magis iniiceret q̄ iu-
 xta adoriretur pugna: sagittarios funditoresq̄ et iaculatores equi-
 tū non confertos: Sed q̄ maxime posset dispersos excutere iubet
 ex omnibus simul partibus tela ingerere: Hæc uelut procella parti
 clamoribus dissonis ita cōsternauit equos ut repente uelat effrenati

passim incerto cursu uagarent: Romani murices ferreos in terram fundebant. Quia hostes emissuros quodrigas arbitrabatur: in quos cum incidisset paulo post saucii, pigri inutilesque redebant: EST & alia mirifica bellici currus non falcati foras flabellis uetorum in hunc modum adacti

ALLOS & fudes idem esse constat auctore Seruio quamvis bis idem dictum sit a uir. ii. geor. his uerbis quadrifidasque fudes & acuto robore uallos: ualli namque fossarum fustes sunt: quibus uallum praemunitur: Nam munitio ipsa proprie uallum dicitur neutraliter licet

masculino genere Albius Tibullus posuerit: Non arces non uallis
 erat somnumque petebat. Valli etiam denominatio teste Varrone in
 de est quod ea uaricare nemo posset: uel quod singula ibi extrema bacilla
 furcillatam habent figuram litterae. v. Terra autem illa quae uallo fa-
 cto propius ponitur: agger proprie dicitur. Abusue tamen & mu-
 ros & munimenta omnia & omnem e terra lignisque coacervationem
 ad subruendas urbes quod agantur & ducantur aggerem dicimus. Li-
 uius li. iiii. bel. macedo. Thaumatos eo tempore summa uis expugna-
 bat: aggeribus uineisque & iam aries muris admotus erat. Idem in eodem
 Omnes inde spes pugnantibus in uis & armis & operibus erant un-
 dique aggeres haud facili aditu ad moenia admouebantur. Idem in eo-
 dem lib. vi. Haec maior difficultas macedonibus erat quod romani ag-
 gere & uineis & omnibus supra terram operibus aut in praeliis eent
 subter macedones cuniculis oppugnabant. Idem in eodem: Sed ar-
 mati frequentes quidam ignes etiam quos aggeribus iniicerent: fe-
 rebant. Idem in eodem lib. vii. Vtrinque uineas & aggerem muro in-
 iunxit & cum testudinibus arietes admouit.

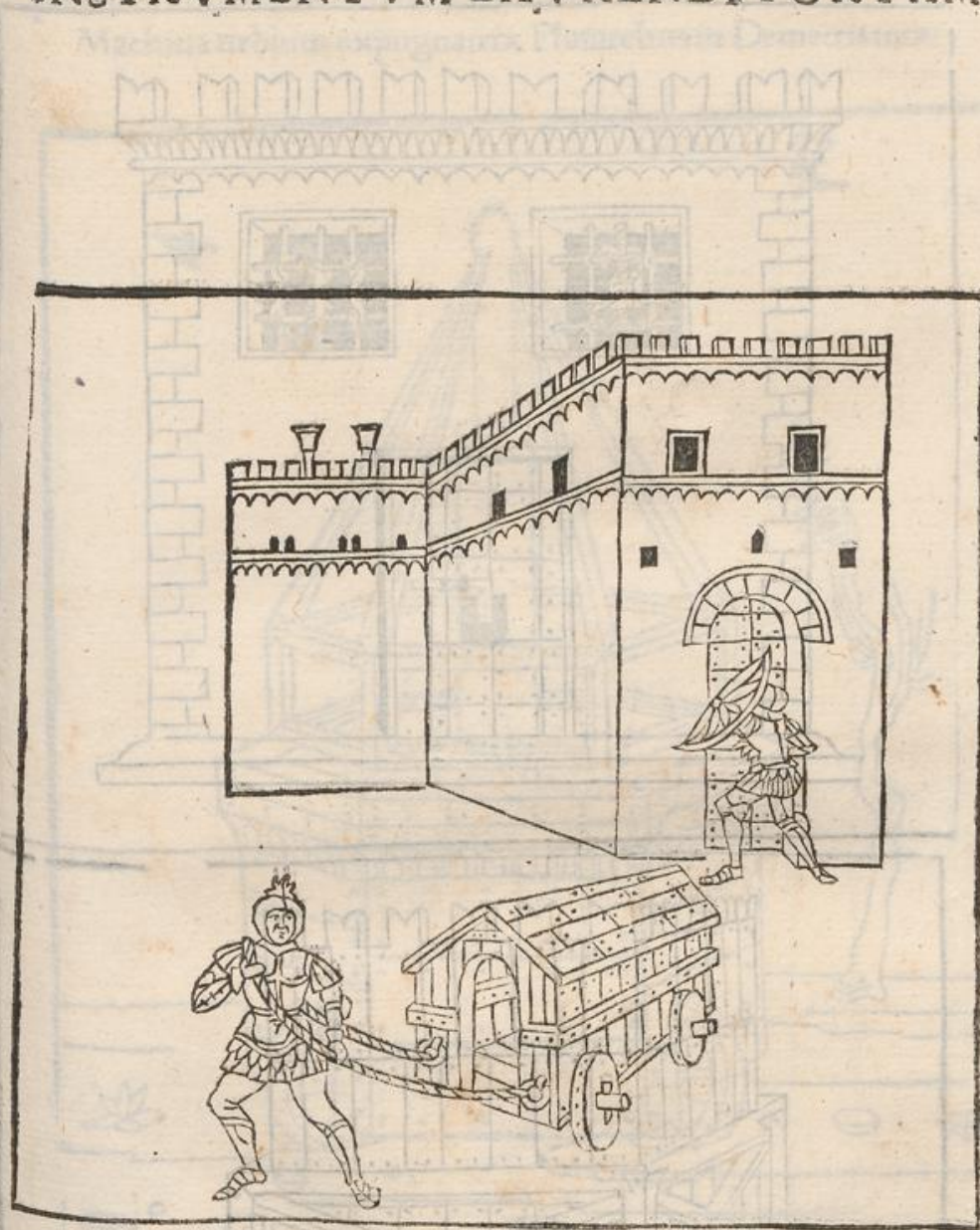

LIBER

Ratheracta phenestra uel porta ferrea crati per similes quae
 annulis & clavis ferreis a funibus pendet: ut si hostes intraue-
 rint demissa eadem extinguantur inclusi. Liuius. xxvii. Hannibal
 quarta uigilia ferme ad urbem accessit primi agminis erant perfu-
 gae romanorum & arma romana habebant: hi ubi ad portam e ue-
 tum latine omnes loquentes excitant uigiles apeririq; portam iubet
 consulem adesse uigiles uelut ad uocem eorum excitari tumultuan-
 ti trepidatione moliri porta cratheracta clausa erat eam partim ue-
 ctibus leuant: partim funibus subducunt in tantu altitudinis ut subi-
 re recti possent uix dum satis patebat iter cum perfuga certatim ru-
 unt per portam & quom quingenti ferme intraissent remisso fune q
 suspenfa erat cratheracta magno sonitu cecidit.

INSTRUMENTVM EXVRENDI PORTAM

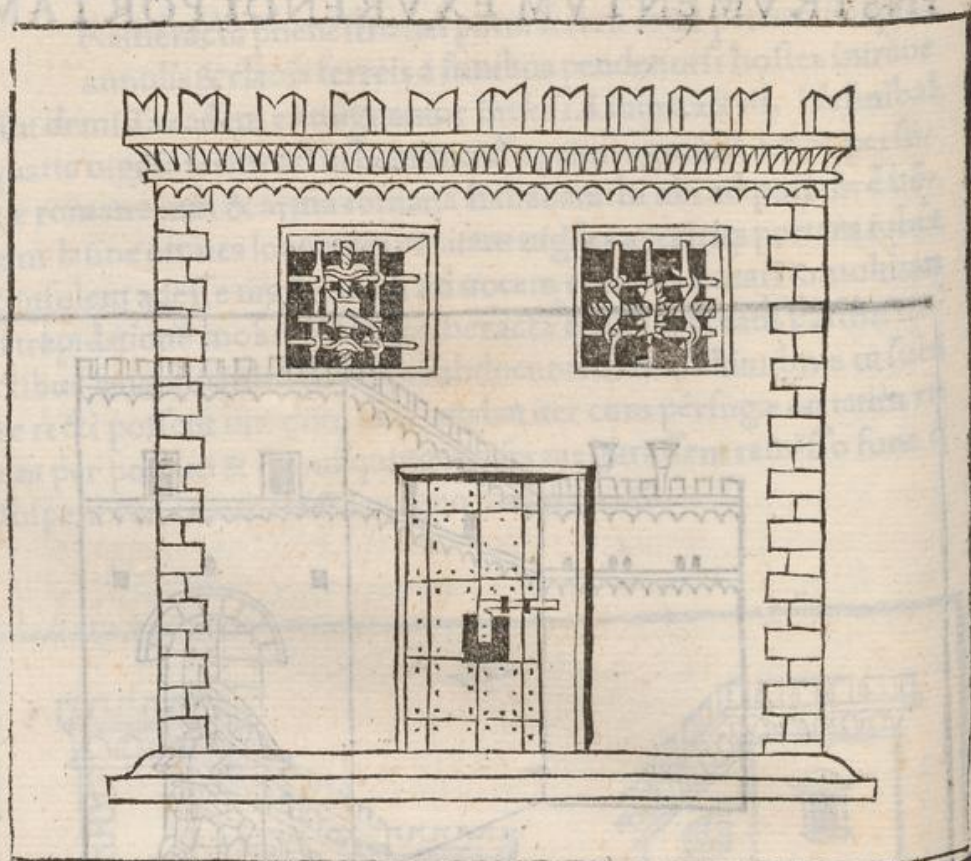

Turis in cubiliis hactenus

viii

LIBER

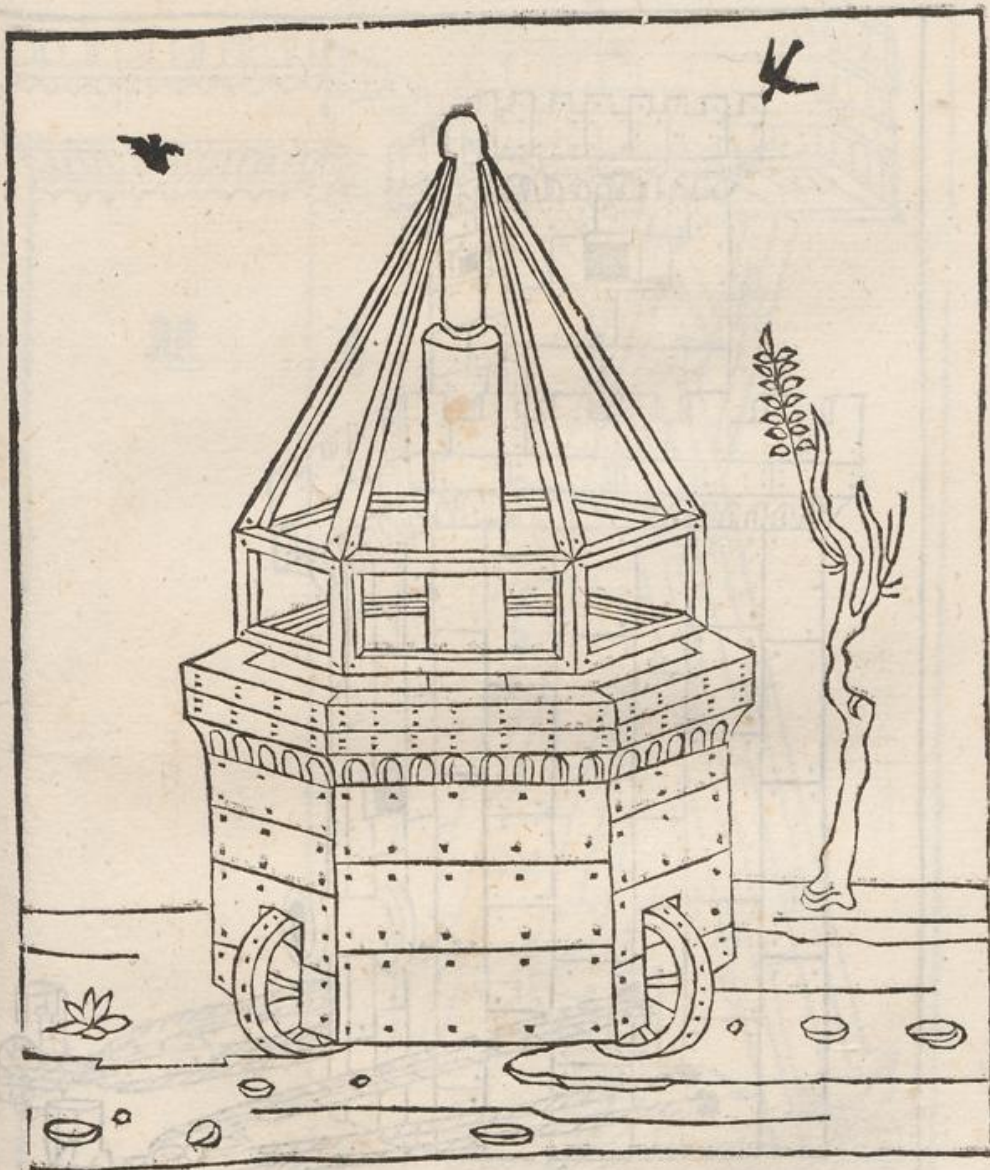
Instrumentum perfrigendi catharaetam uel fenestram ferream

Turris in sublime ductilis

Turis mobilis ac uersilis omnia munimenta aduerse urbi superans
 altitudine sua q̄ admoda cathapultis balistisq̄ per omnia tabulata dif-
 positis hostiū muros defēsoribus nudat

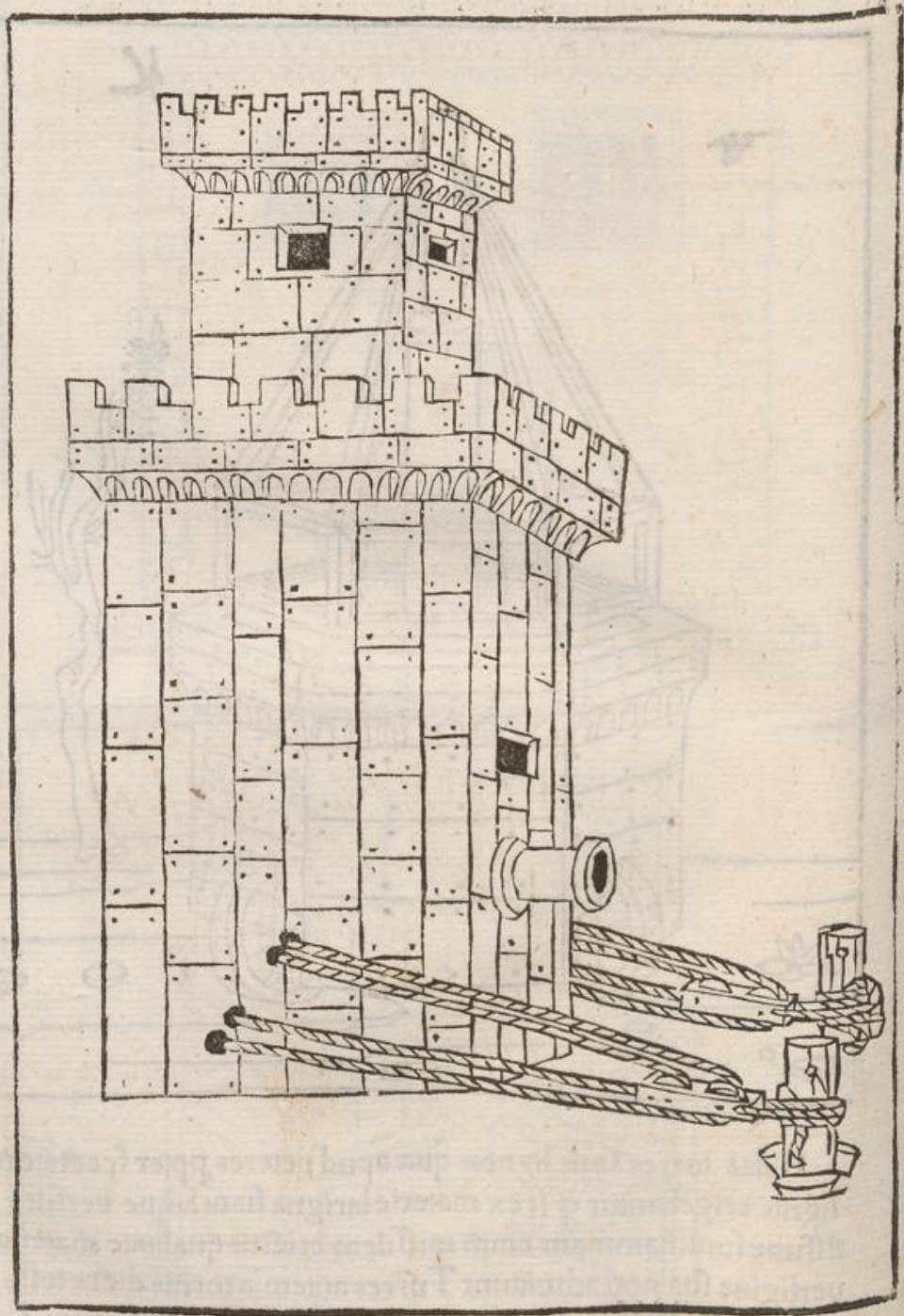
Machina urbium expugnatrix Plutarchus in Demetrii uita

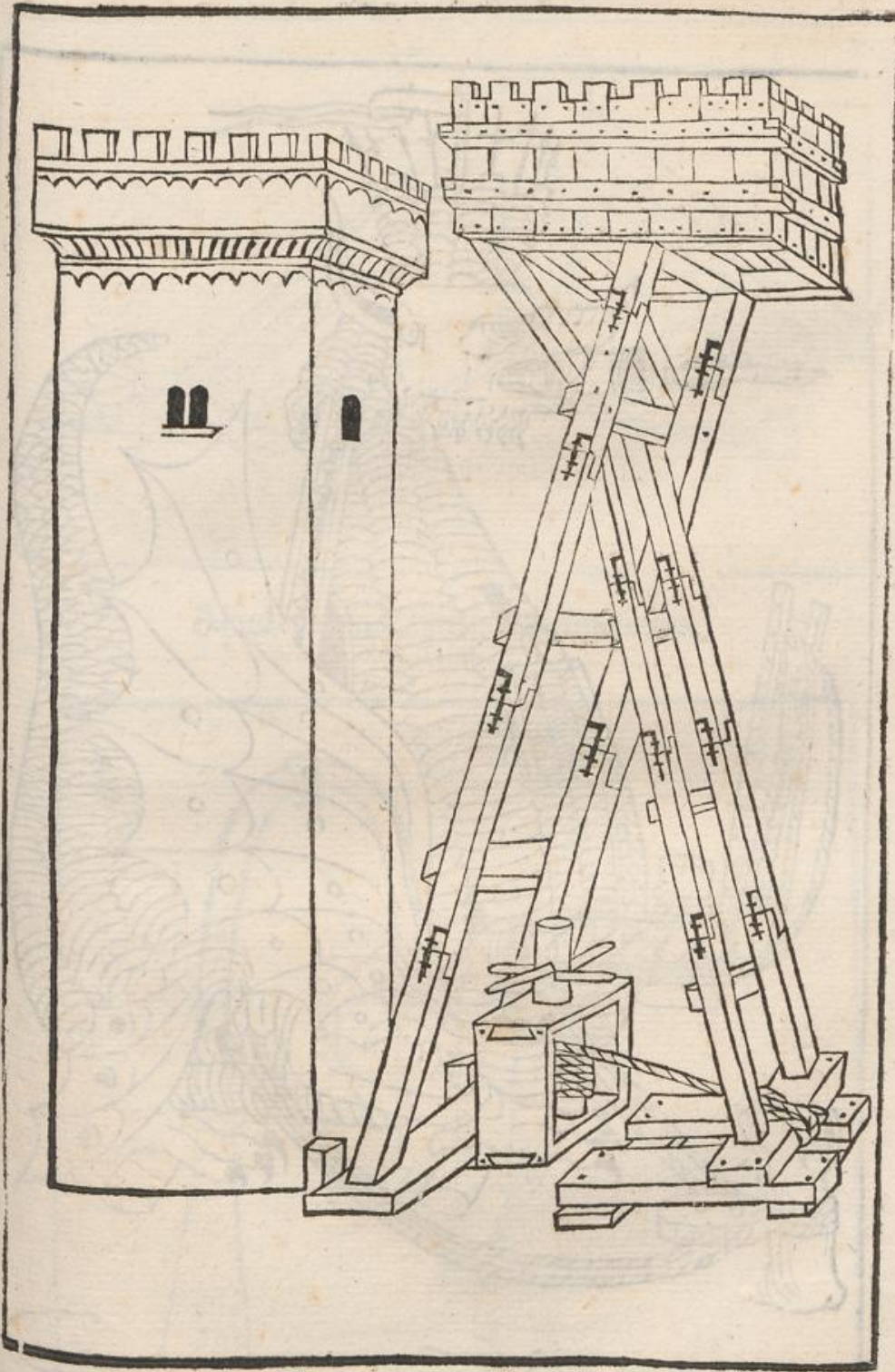
Halae turres sunt lignae quae apud ueteres ppter spectatores a
 lignis erigebantur q̄ si ex materie larigna fiant atque uersiles tu-
 tissime sunt: flammam enim missilem et ictus qualitate materiae ac
 uertigine sua non aduittunt Turres autem a tornis dictae teste uar-
 rone: uelut alii q̄ tarretes sunt et recte: haec enim tam etsi quandoque
 quadratae sint: procul tamen uidentibus rotundae existimantur: ideo

u iiii

quia ois cuiusq; anguli simnlachru p longu aeris spacium euanesct
 atq; cofumitur & rotudu uidetur. Rotunda itaq; aut poligona snt
 faciēda quadratas enim machinae celerius dissipant i rotunditatib;
 q; ad centrum adigendo ledere non possunt.

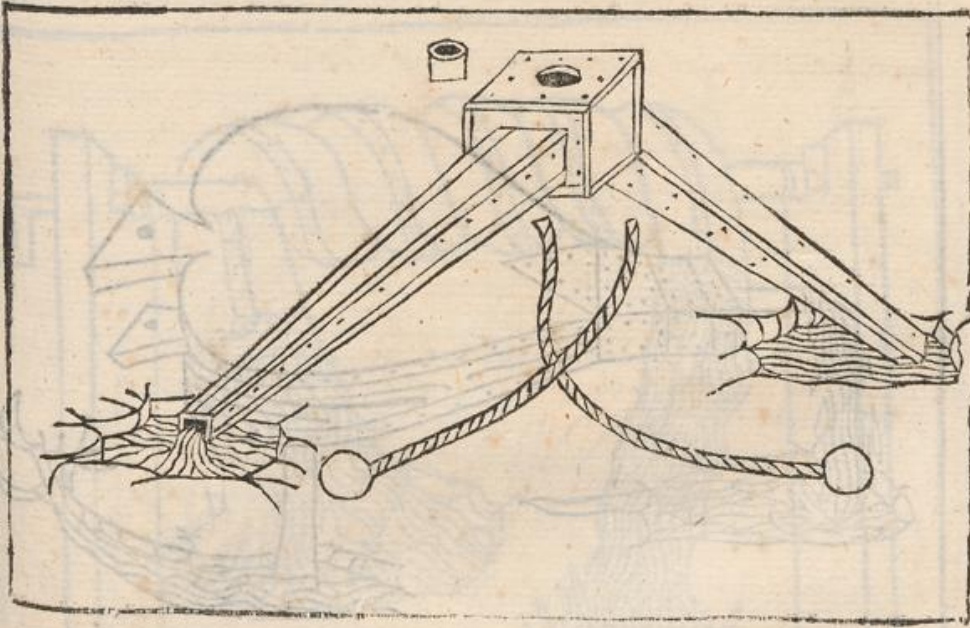
EXP VGNANDET VRRISINSTRUMENTVM

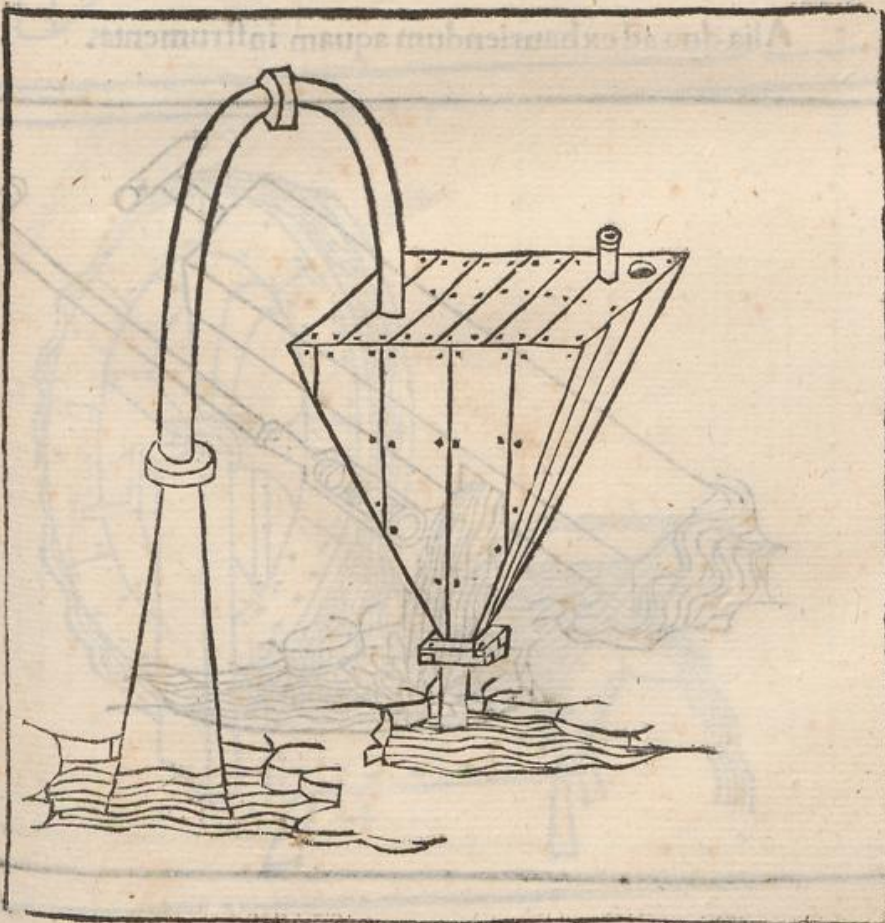
Arabica machina ad expugnationem urbium magnā et ingens uir
ris pontibus scalis uariisque instrumentis bellicis relecta

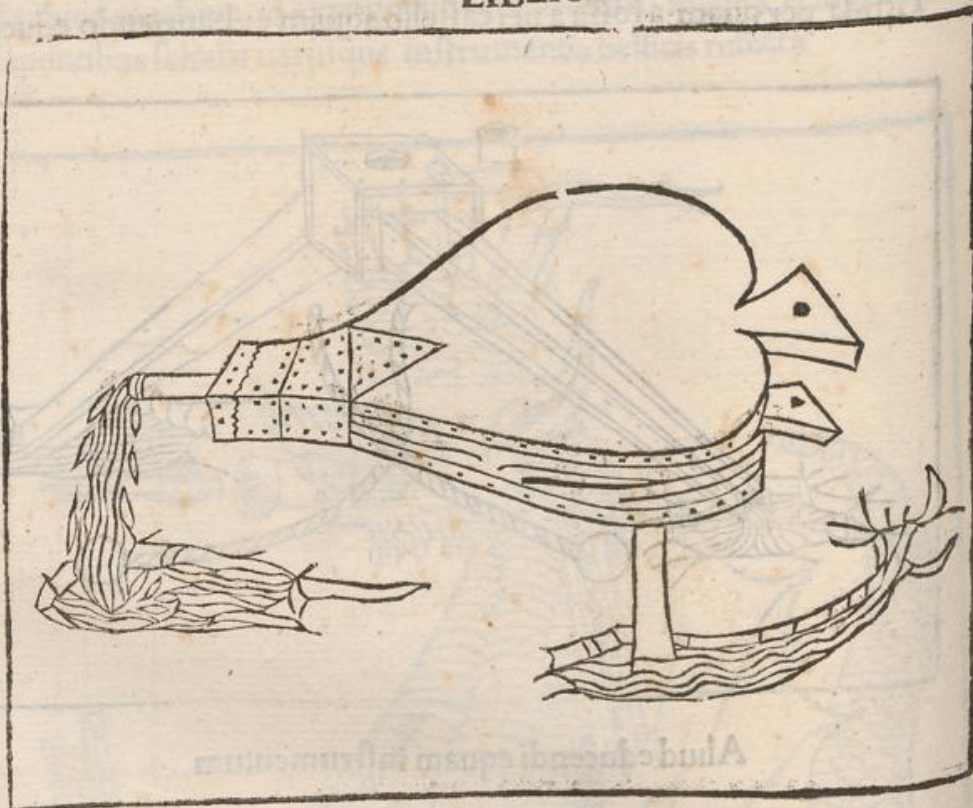

Fistula per quam a fossa a uel castello aquam exhauriendo educas

Aliud educendi aquam instrumentum

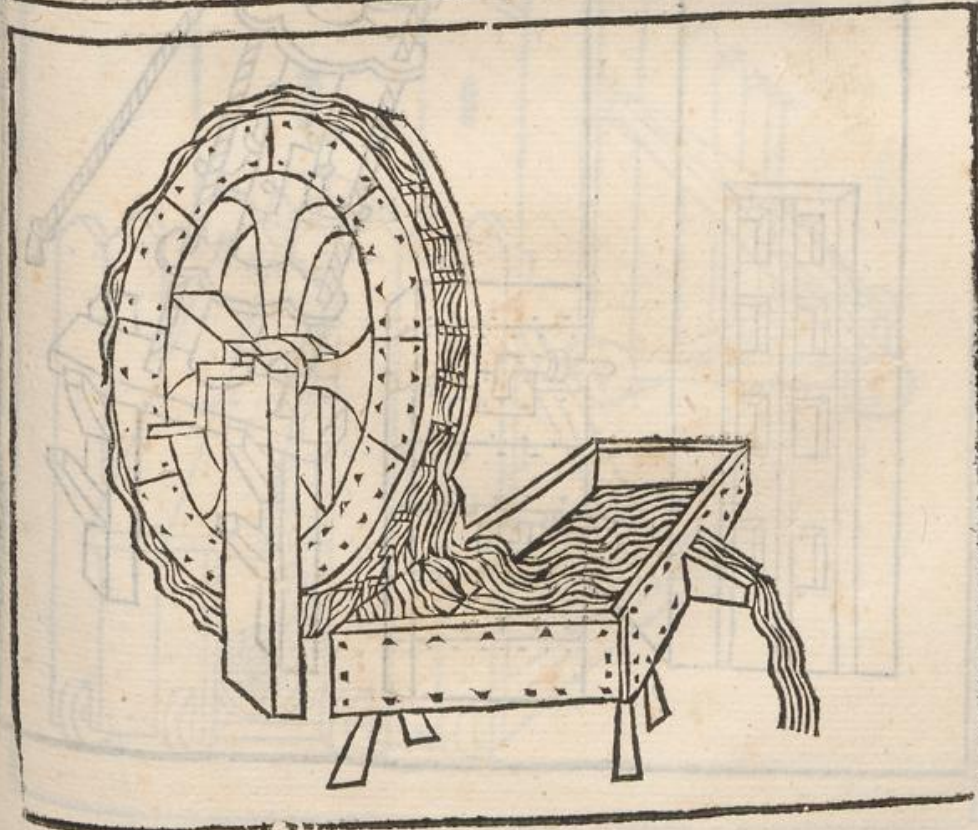
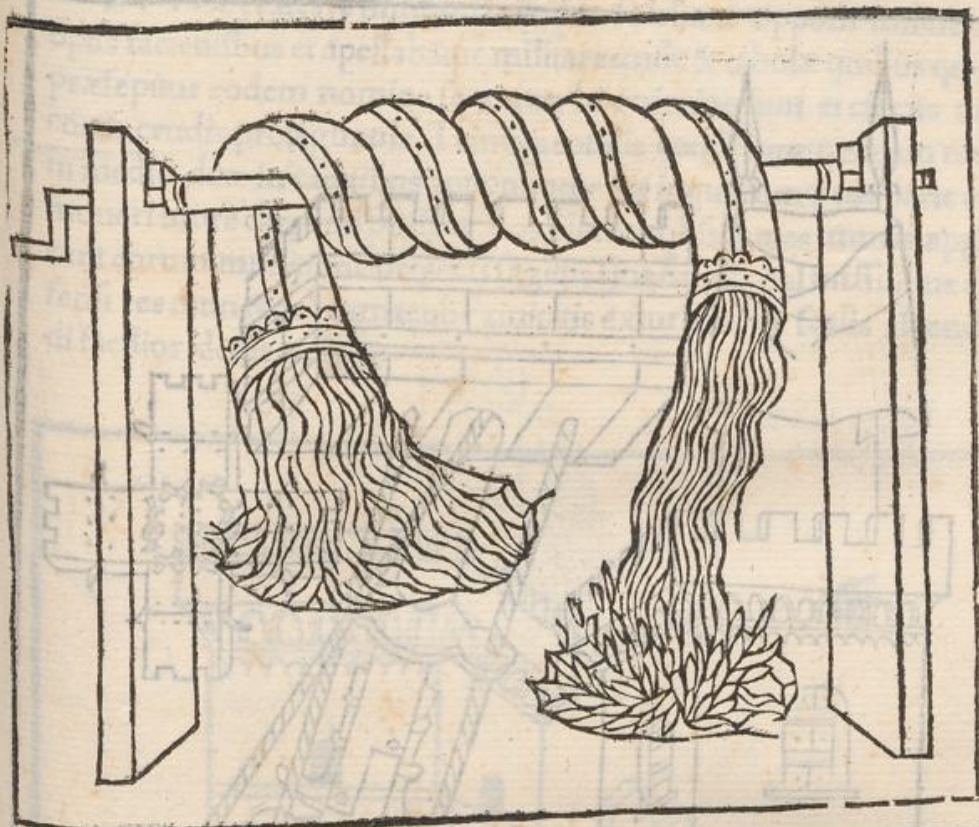

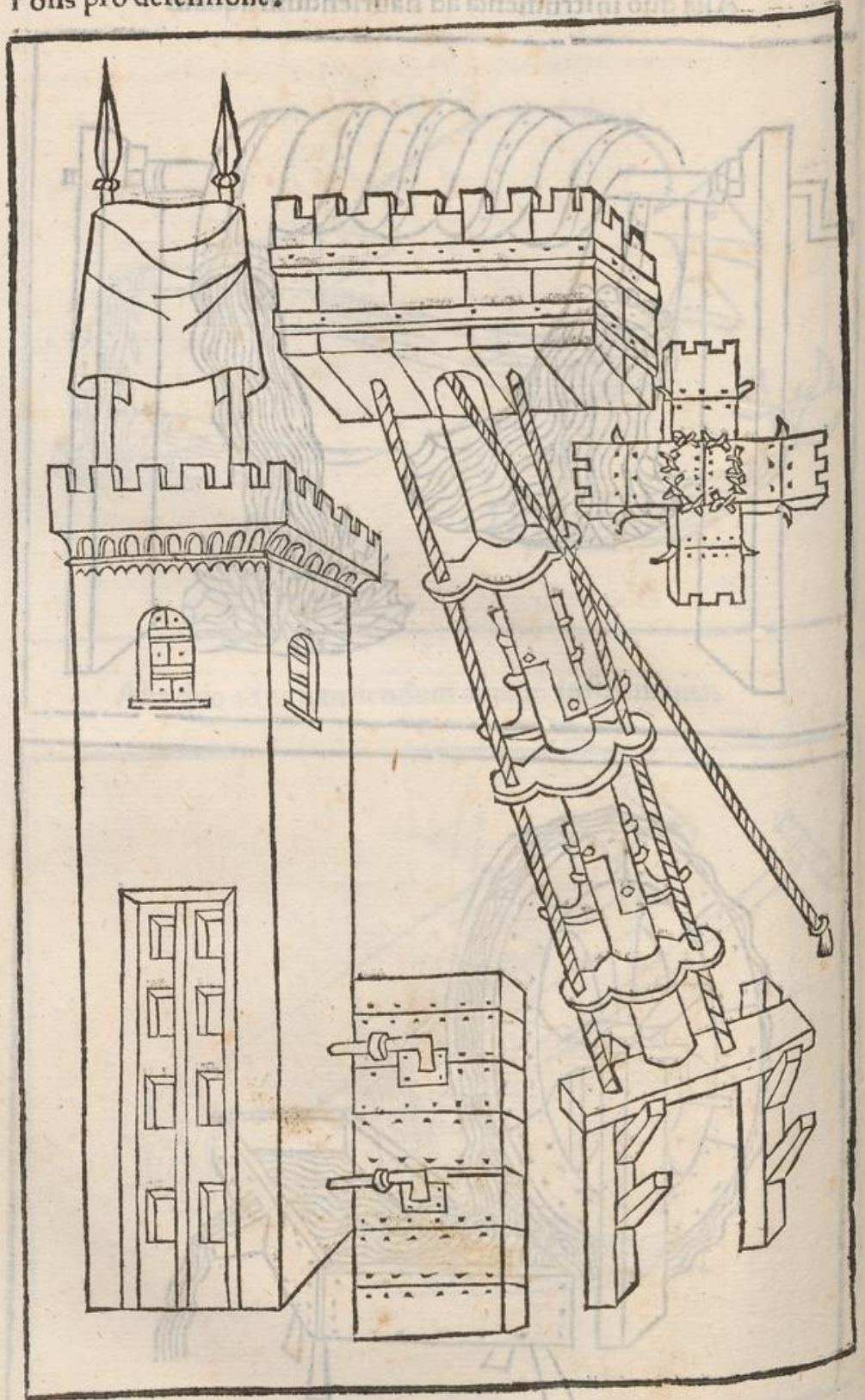
Alia duo ad exhauriendum aquam instrumenta.

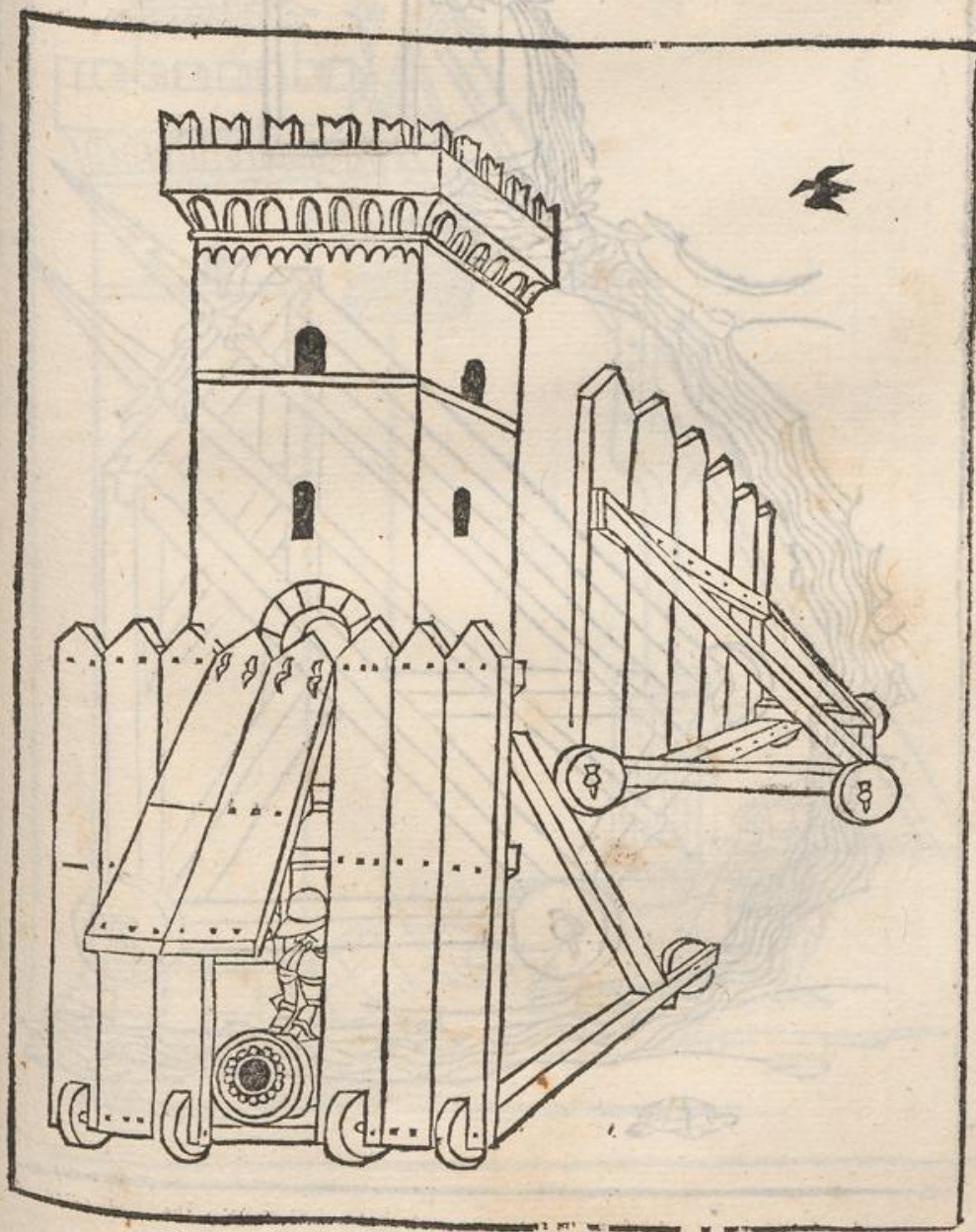
Alia duo instrumenta ad hauriendum aquam

Pons pro defensione.

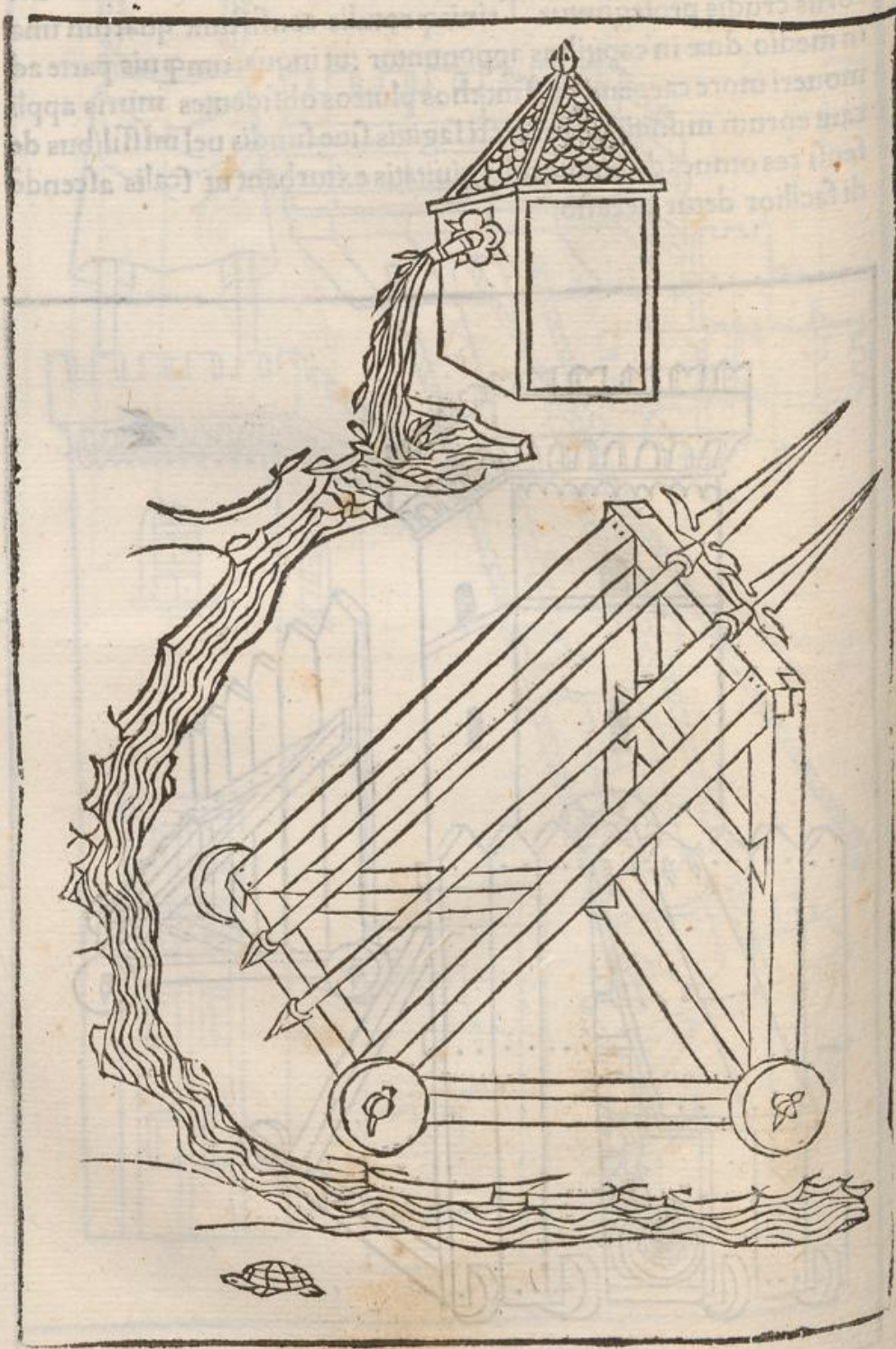

LVTEI crates e uimine sunt quæ solebant opponi militibus
 opus facientibus et appellabatur militares: nunc & tabulæ quibus quid
 præsepitur eodem nomine sequuntur hi e uimine sunt et ciliciis uel
 coriis crudis proteguntur Trinisq; rotulis consistunt quarum una
 in medio duæ in capitibus apponuntur: ut in quacumq; uis parte ad
 moueri more carpenti possint: hos pluteos obsidentes muris appli-
 cant eorum munitione protecti sagittis siue fundis uel missilibus de-
 fensi res omnes de pugnaculis ciuitatis exturbant ut scalis ascendē-
 di facilius detur occasio

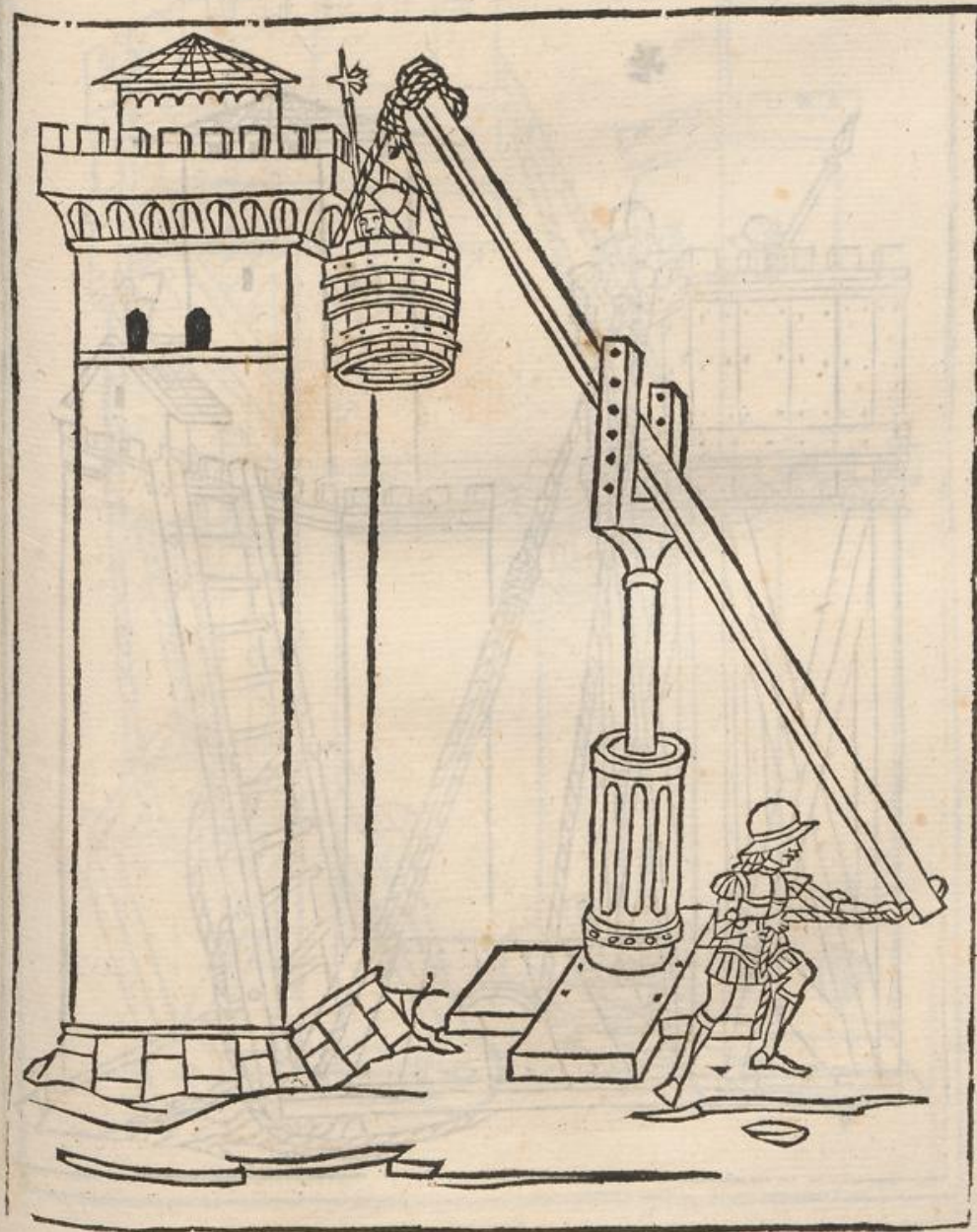

LIBER

Instrumentum angusti loci eundi hostib9 obuiam uelint nolint cui
pone stet funditor sagittario q tela missilia spargentium manus

Telonum dicunt a longitudine quotiens una trabs in terrā præ-
 aera defigitur quom̄ in summo uertice alia transuersa trabs longi-
 or-dimensa in medietate connectitur eo libramento ut si unum caput
 dimerferit aliud erigatur: in uno ergo capite cratibus siue tabulatis
 contextitur machina in qua pauci collocantur armati: tūc per funes
 attracto depressoq; alio capite eleuati imponuntur in murum ubi tu-
 to stantes & hostibus nocere & prospicere possunt & renunciare q̄s
 res aduersariū conentur efficere. Telonis autem forma hæc est.

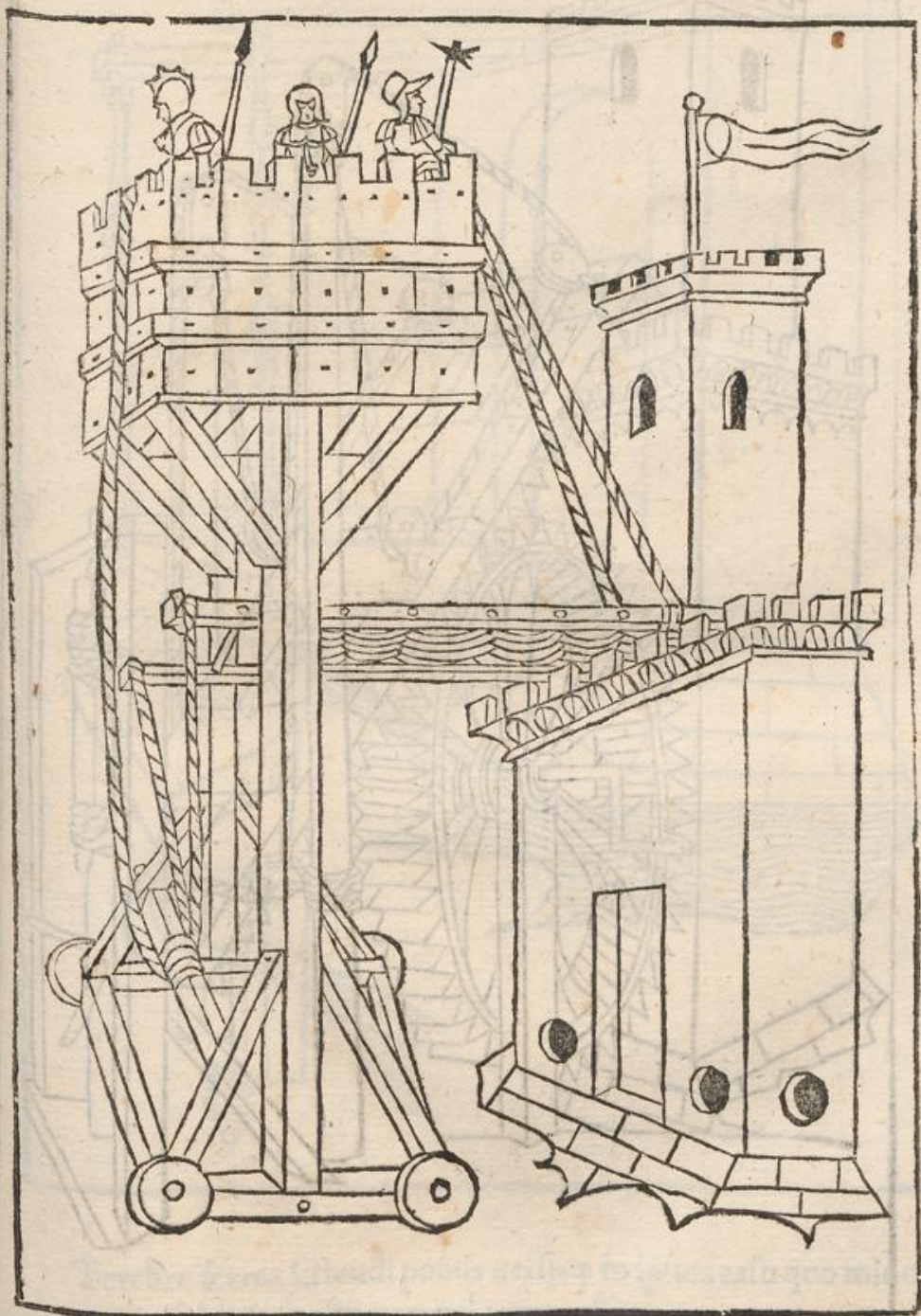

LIBER

Sambuca dicitur ad similitudinem cythare uel organi machi-
 na: qua urbs opugnatur. nā quemadmodum in cythara uel organo
 cordæ sunt: ita in trabe quæ iuxta trabem ponitur funes sunt inter-
 dumq; qui de superiori parte turricule pontem laxant trocles ut de-
 scendant ad murum statimq; de turri exeunt bellatores & per eam
 transeunt moenia u: bis inuadunt .

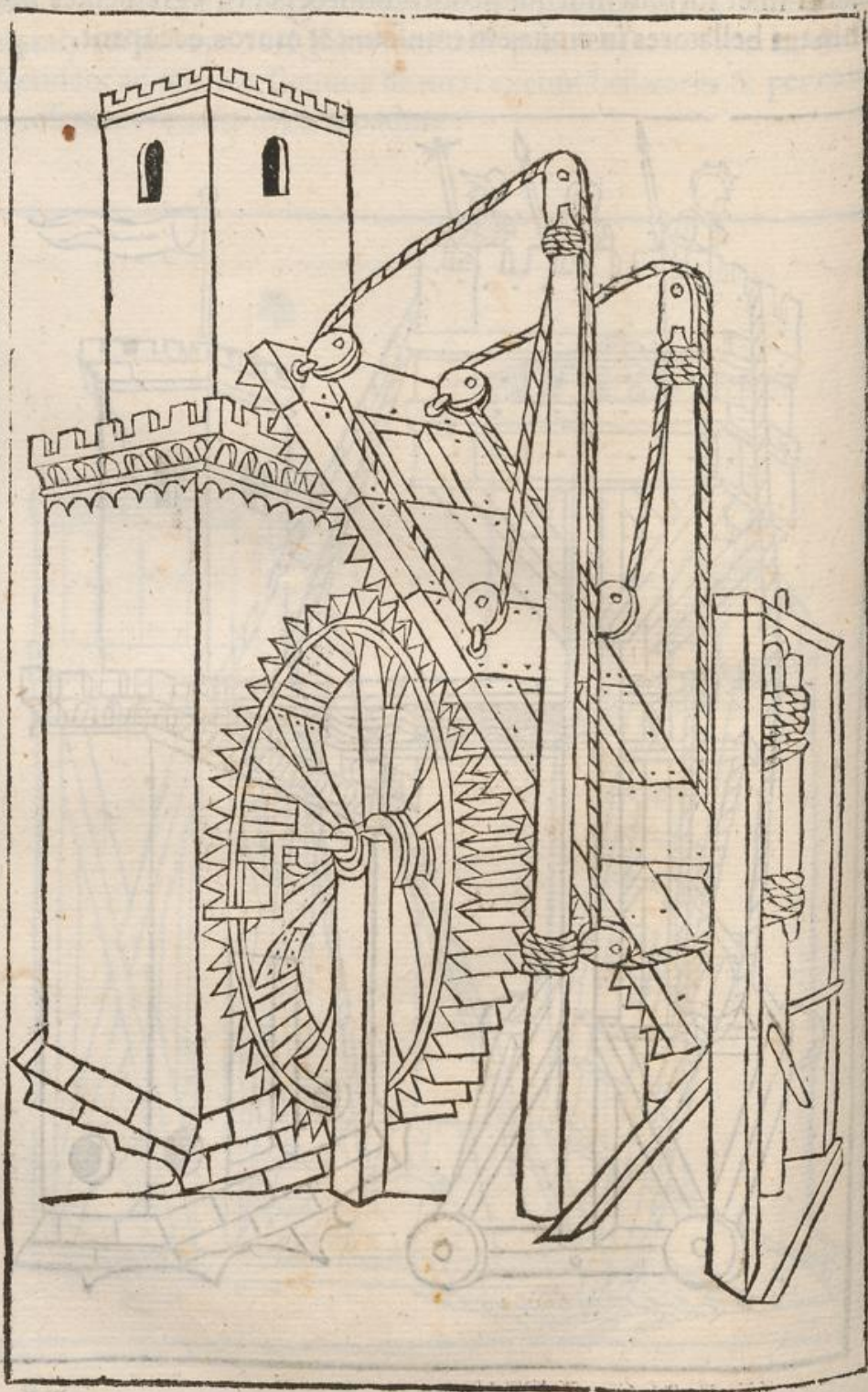

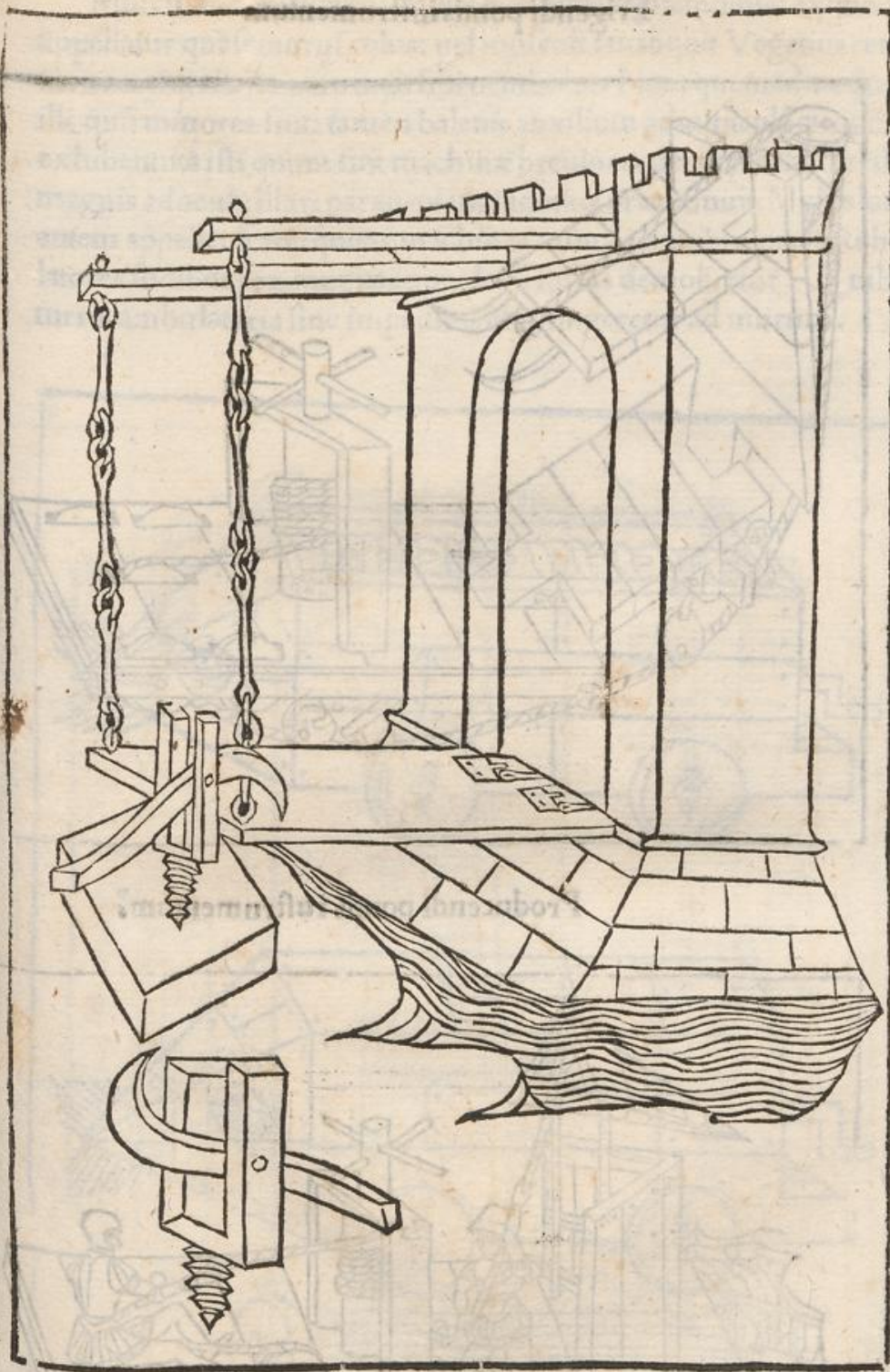
Exoſtra pons dicitur qui de turri lignea in murum repente pro
 ducitur: factus eſt duabus trabibus ſeptuſq; uimine: quem ſubito p
 latuſ inter turrem murumq; conſtituunt & per eã egredientes ma
 chinam bellatores in ciuitatem tranſeunt & muros occupant.

LIBER

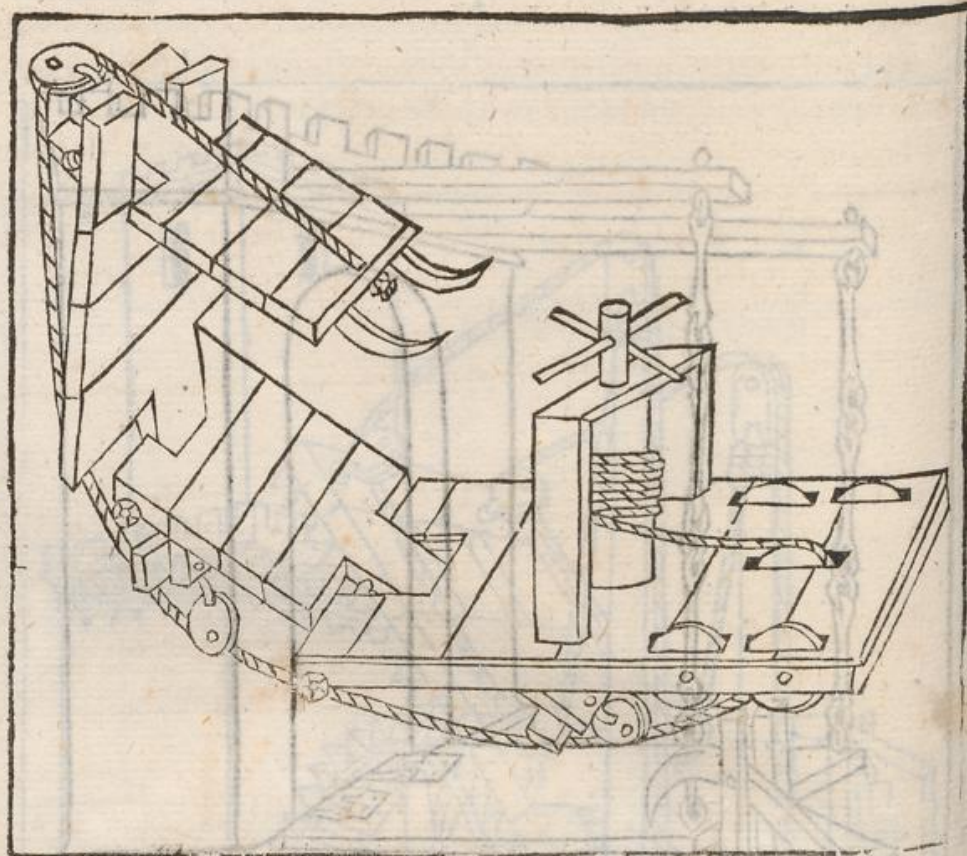
Rota dentata pontem producēs cum gradibus quibusdam intus ad motum & hominum ascensum per eam .

Terebra ferrea sistendi pontis uersisq; in ipsius casu quo minus
 arigatur in sublimē hostibusq; urbis ingressus.

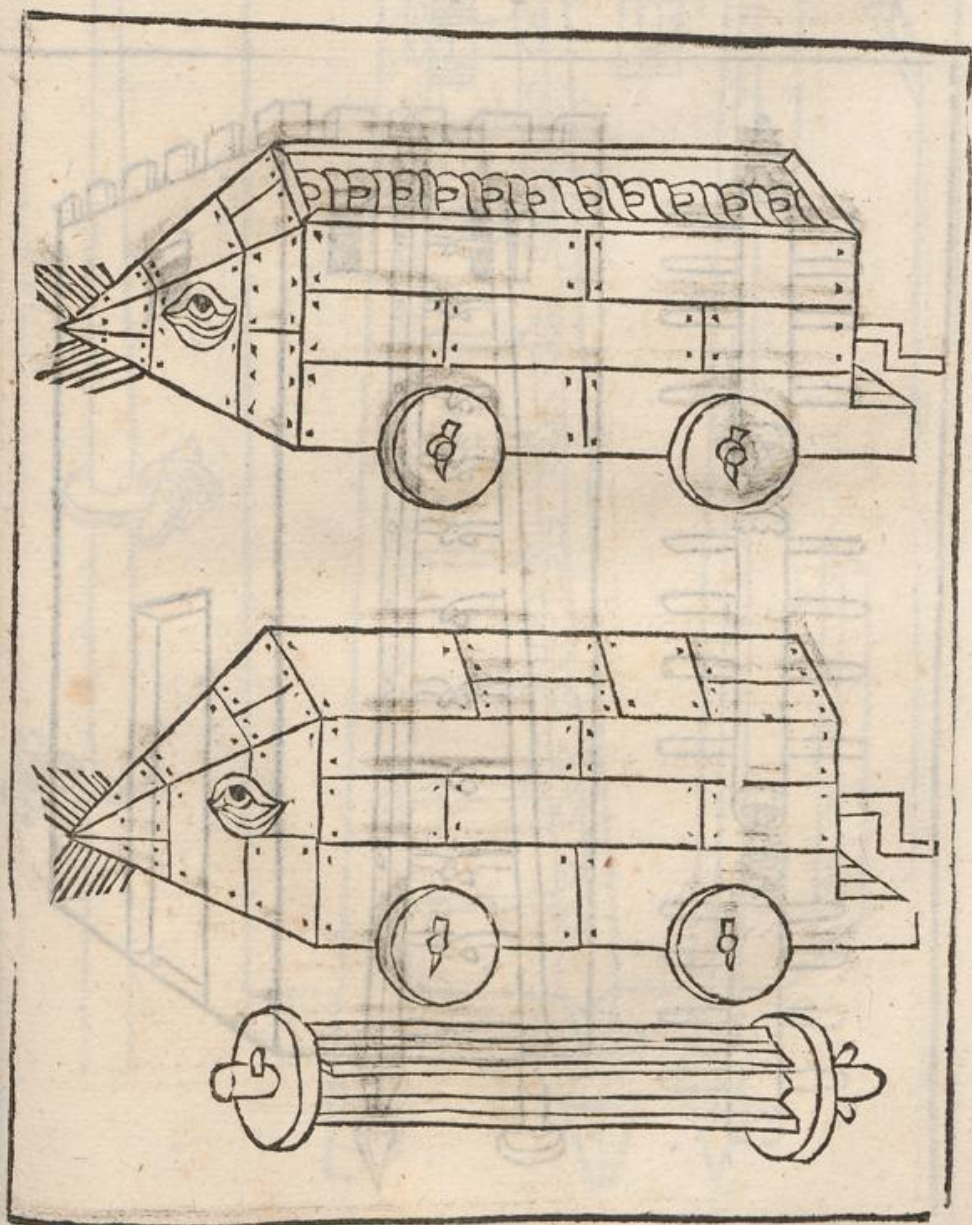
LIBER
Erigendi pontis instrumentum

Producendi pontis instrumentum

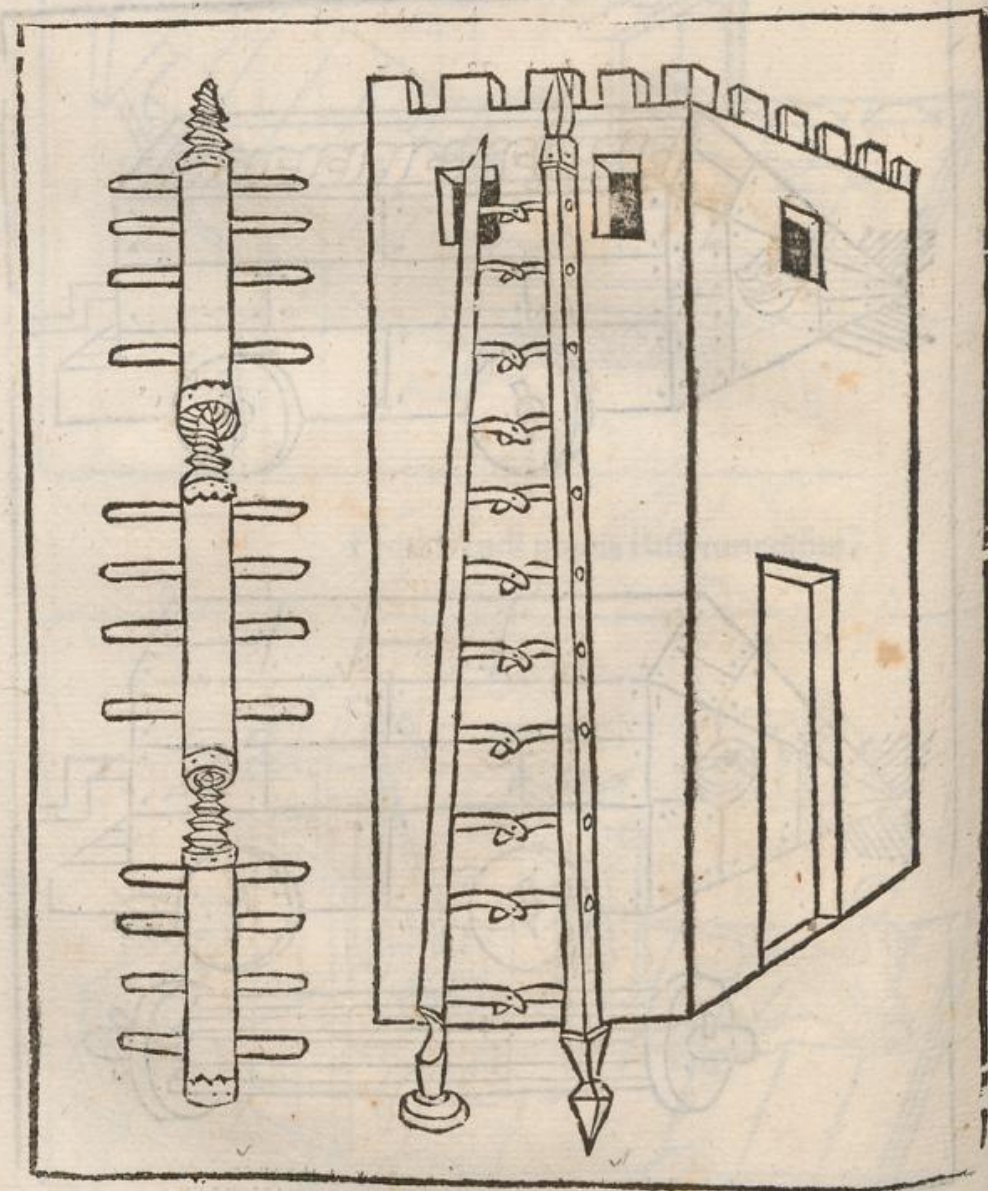

Musculus cuniculo fit similis: quo murus præfoditur: ex quo & appellatur quasi murusculus: uel musculi: ut inquit Vegetius renatus a marinis belluis nomen sibi uendicant: Nam quemadmodum illi quū minores sint: tamen balenis auxilium adminiculūq; iugiter exhibent: ita isti quum sint machinæ breuiore uel deputatæ turribus magnis aduentu illarū parant uiam itineraq; præmuniūt. Musculum autem appellauit antiquitas machinas minores: quibus protecti belatores sudibus præmunitas oppidorū fossas demoliretur: Quibus turris ambulatoria sine impedimento iungeretur ad murum.

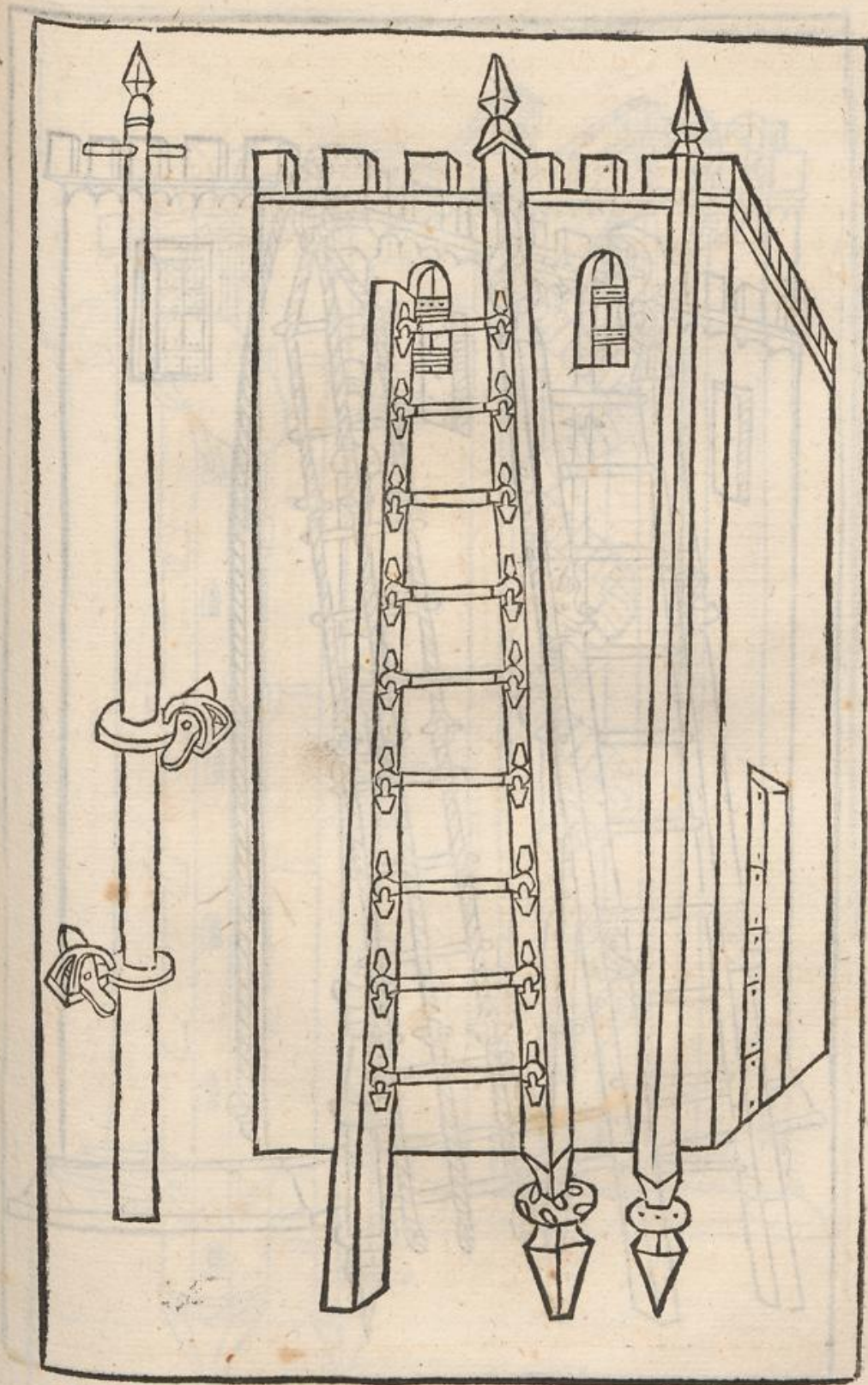
LIBER

Scala licet a quibusdam singulariter usurpetur & sacris in litteris
In libro Gene. uidit Iacob scalam : scriptum sit : scalam tamen secun-
dum Varronem Quintilianum & Focam dicuntur pprie aut latine
magis siue unæ sint siue plures quia numeri tantum pluralis est no-
men: ut litteræ quom epistolam significant. Salustius in iugurthi-
no: deinde ubi unæ atq; alteræ scalam communitæ sint qui superstete-
rant afflicti sunt: non dixit una atq; altera. hax autem formam uari-
am licet ac multiformem facile qsq; intelliget Siquæ sunt infra pictu-
ræ lineamentis oculis subiecta prospiciet.

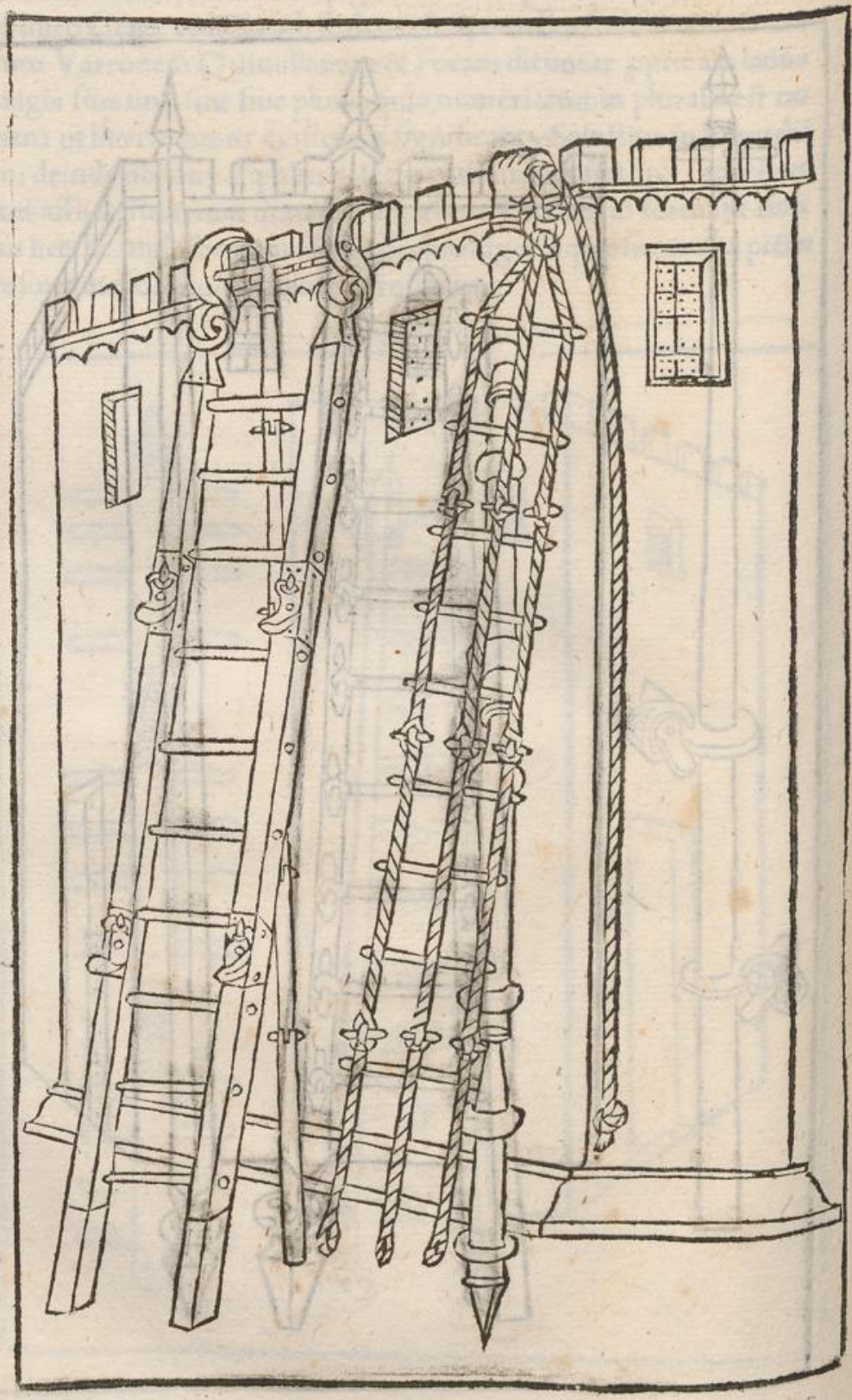

X
Calceus cum annulo ferreo.

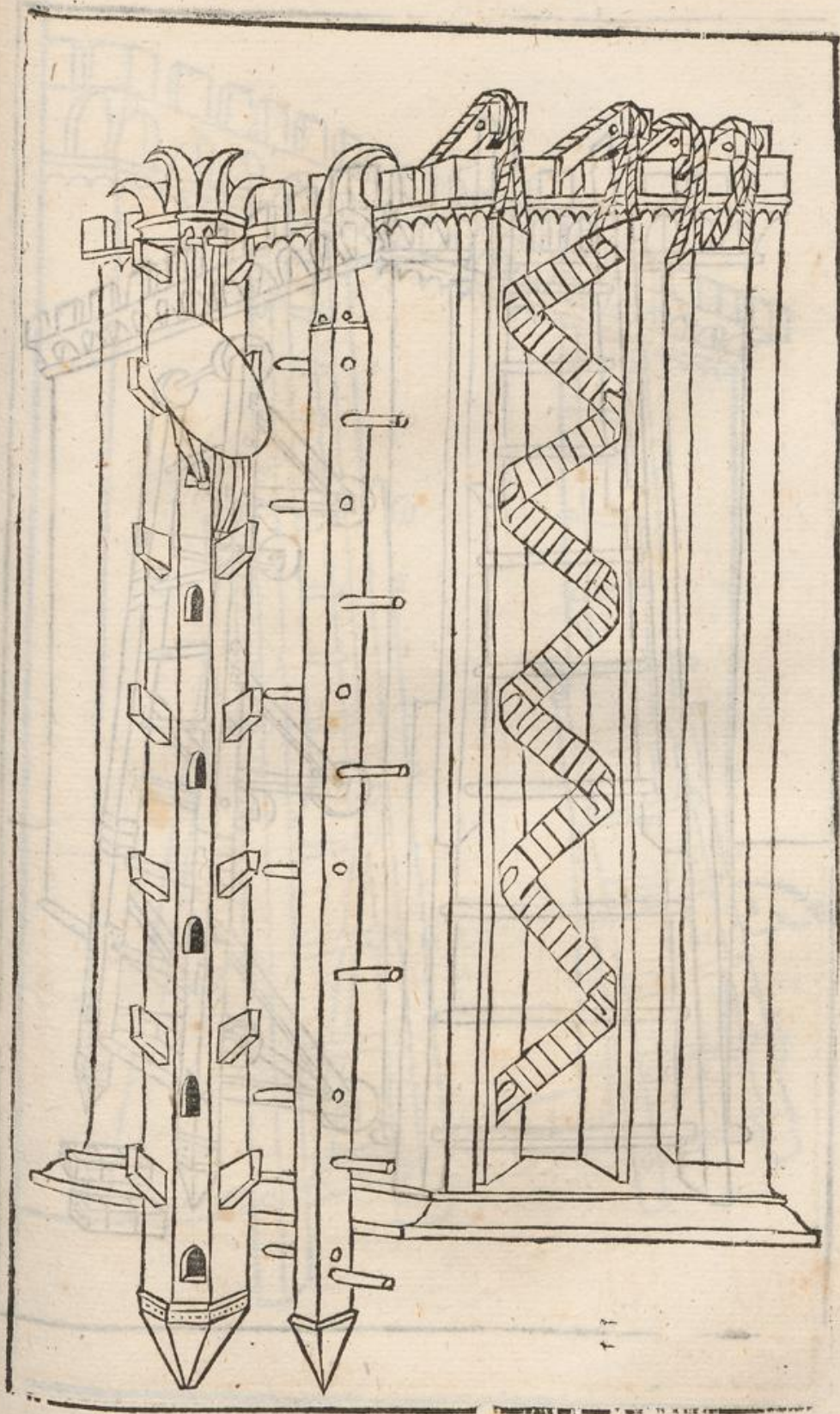
Aliud genus scale.

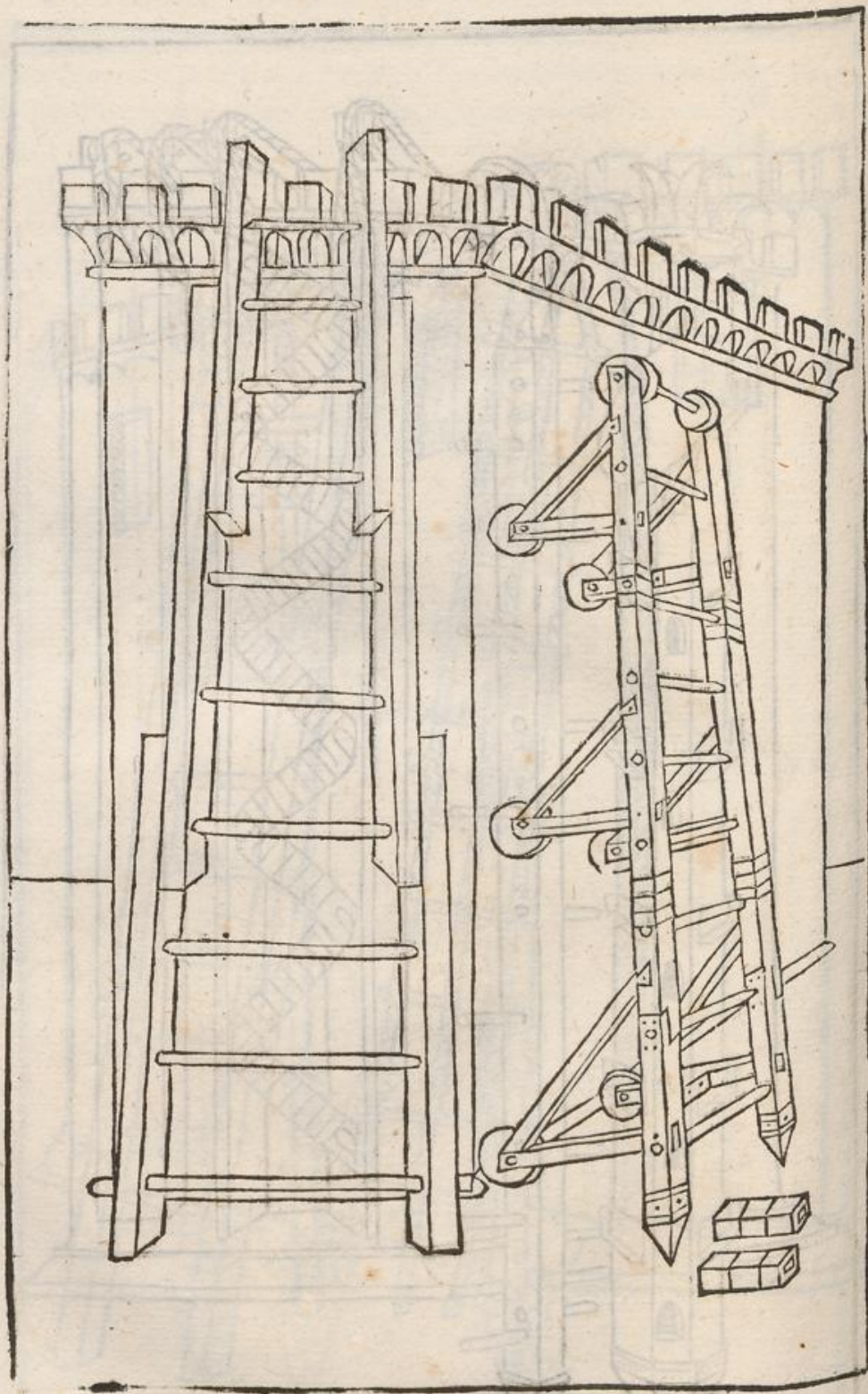
LIBER
Alia scalæ disjunctæ

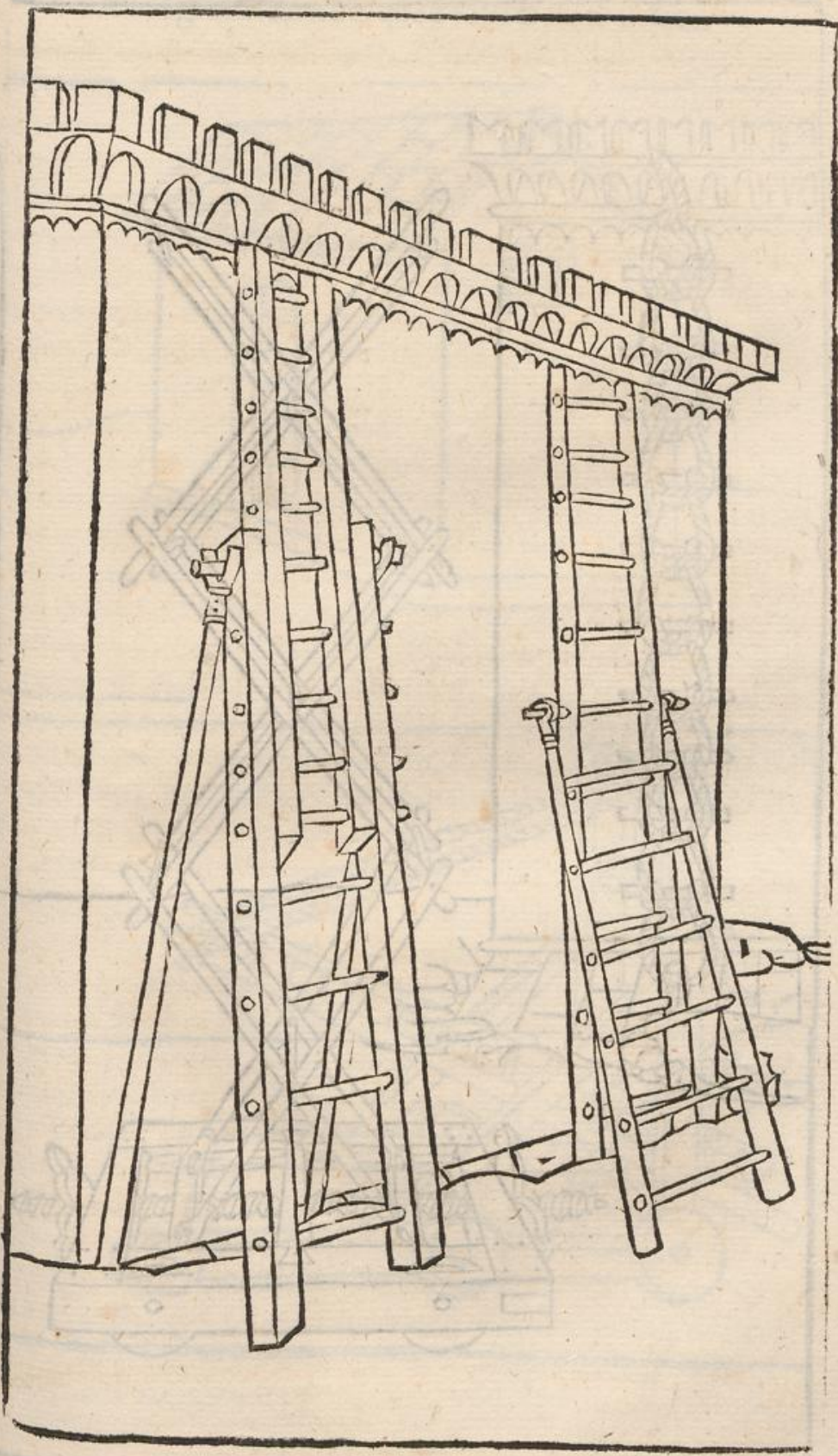

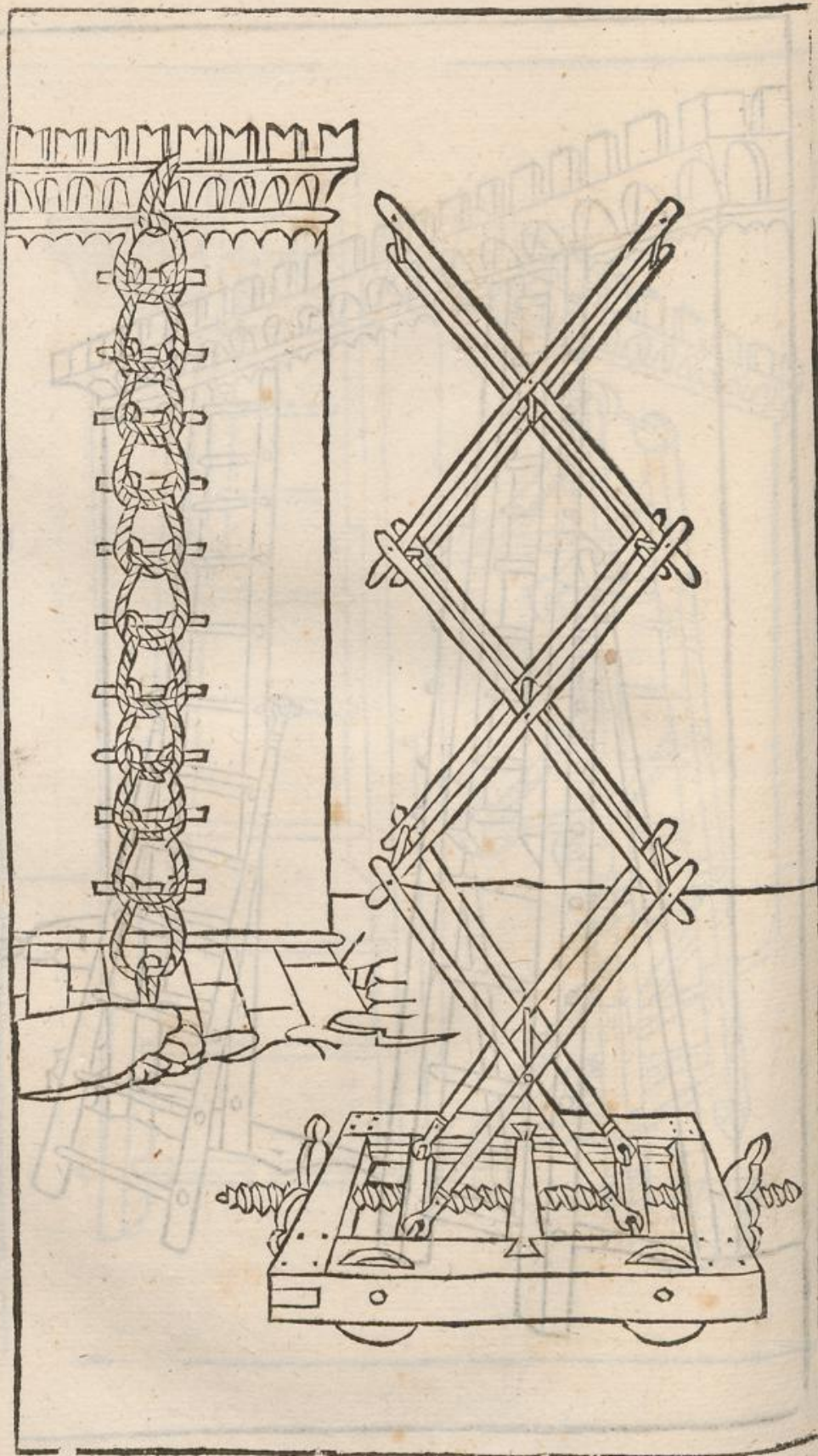
X
Alia genera scalarum

LIBER

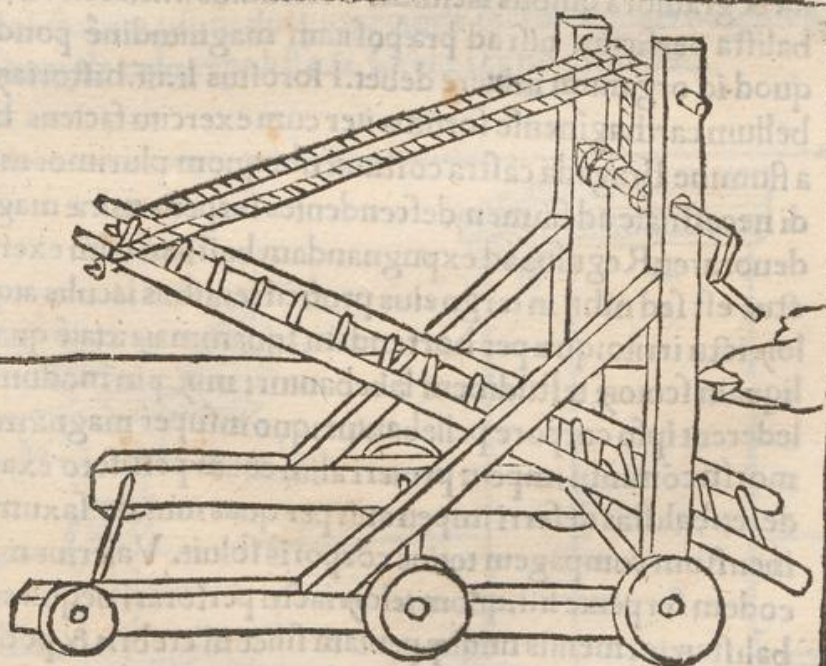
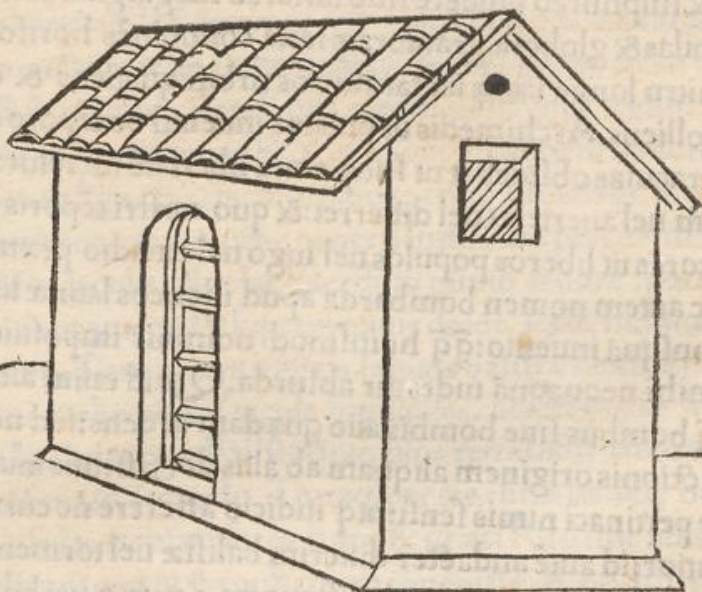

X

Aliud genus scalarum quod rotis & canto uehitur

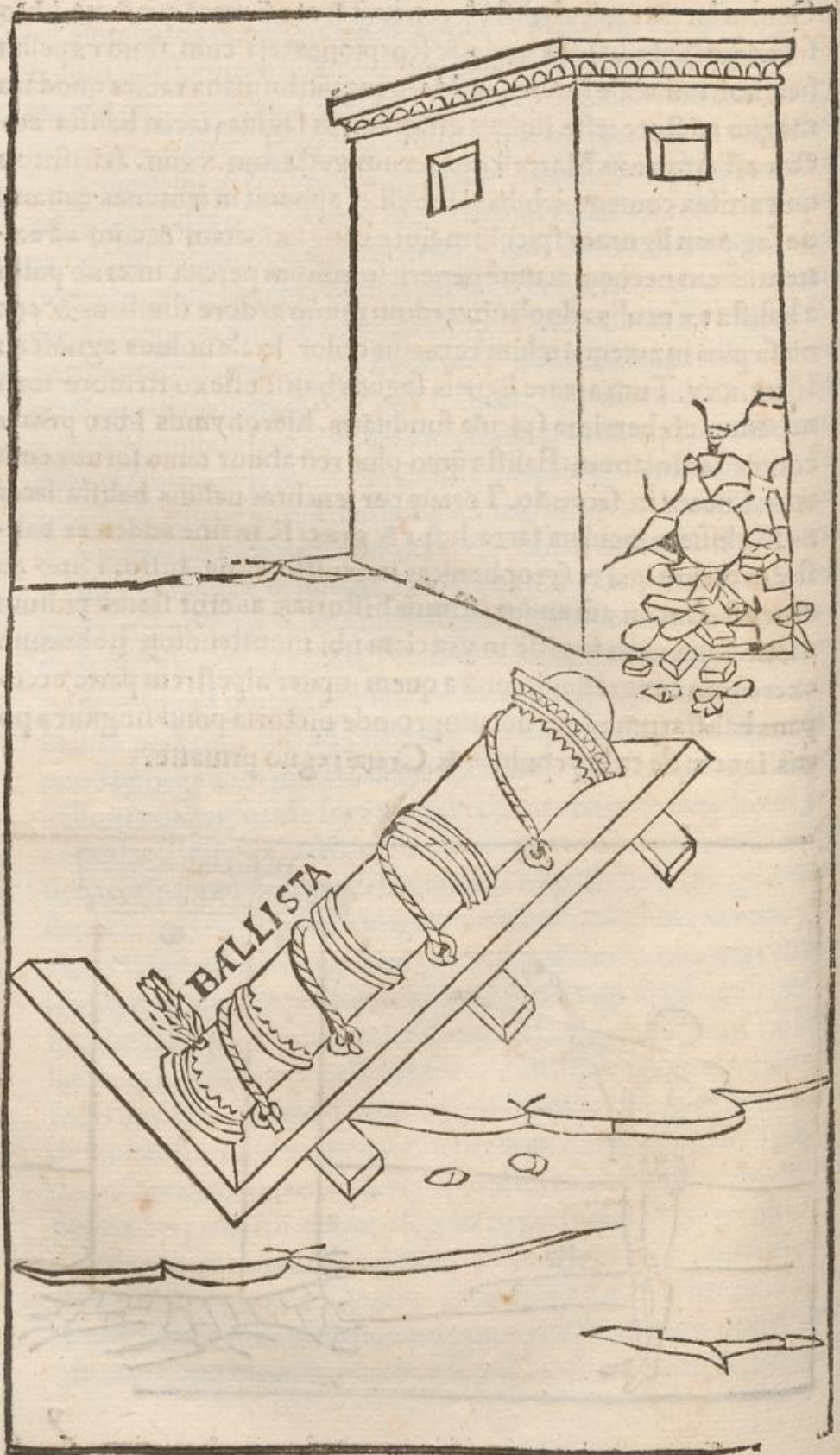
LIBER

Bombarda ut uulgo dicitur metallica machina est quæ ignis in cendio & sulphureo puluere imo tartareo magis glandes encas flammæ pilas & globosa grauioraq; saxa conuoluens horifono fragore ac tonitru longe lateq; iactat: muros urbiū quatiens & obstantia q; demolliens. Archimedis ut putatur inuentū eo tēpore quo Marcellus Syracusas obsidebat ut suorū ciuiū libertatē tueretur: patriæq; excidium uel auerteret uel differret: & quo nostri tēporis duces ac imperatores ut liberos populos uel iugo uel excidio præmant utuntur. Hoc autem nomen bombardæ apud idoneos latinæ linguæ scriptores nusquā inuenio: q̄q̄ huiusmodi nominis impositio a sonitu tracta mihi nequaquā uideatur absurda. Quid enim aliud ē bombardæ q̄ bombus siue bombizatio quædam ardens: sed nolim eiusdem dictionis originem aliquam ab aliis doctissimis intactam scriptorib; pertinaci nimis sensu atq; iudicio asserere ne cui forte uidear argutior: id autē audacter dixerim balistæ uel tormenti uel machinæ appellatiōe contueri. balista enim a græco uerbo deducitur quod latine dicitur iacio: quicq; d igitur siue saxa iacit siue sagittas recte balista potest appellari. Noni; Marcell; Balistæ sunt maiora saxa & grauiora quibus iaciuntur. Vitruuius li. x. arch. Sed tñ nulla balista perficitur nisi ad præpositam magnitudinē ponderis saxa quod id organum mittere debet. Horosius li. iij. historiæ: Regul; bellum carthaginense sortitus iter cum exercitu faciens hand pcul a flumine Bragada castra cōstituit ubi quom plurimos milites aq̄ndi necessitate ad flumen descendentes serpens miræ magnitudinis deuoraret: Regulus ad expugnandam bestiam cum exercitu profectus est sed nihil in tergo eius proficiscentibus iaculis atq; omni telorū ictu irritis: quæ per horrendam squammarū atatē quasi per obliquam scutorū testudinem labebantur: mixq; in modum ne corp; lederent ipso corpore pellebantur: quo insuper magnā multitudinē mortu cōminui impetu proteri alim etiam pestifero exanimari uideret: balistas deferri impetrauit per quas murale saxum spinæ ei; incussum compagem totius corporis soluit. Valerius maximus de eodem serpente li. i. quom telorū iactu perforari nequiret ad ultimū balistarū tormentis undiq; petitam siliem crebris & poderosis uerberibus procubuisse. Ouidius de tristibus li. i. Nec leuius tabulæ laterum feruntur ab undis: quam graue balistæ mœnia pulsar; onus: dem in nono metaph. Nec leuius pulsata sonat quam feruens olim

Quom laceras aries balistaq̄ concutit arces. Seneca quest. na. libro secundo: Nam balista quoq̄ & scorpiones tela cum sono expellunt sicq̄ non imitabile fulmen ut Maro inquit: humana rabies quodam magno auctore teste imitata est: q̄ autem sagittas iaciat balista auctor est Amianus Marcellus rerum gestarum. xxiiii. Assistit inquit artifex contemplabilis & subtiliter apponit in temones cauamine sagittam ligneam spiculo maiore conglutinata & cum ad extremitatem nervorū acumē uenerit summum percita interno pulsu a balista ex oculis aduolat: interdum nimio ardore sinillans: & euenit saepius ut antequā telum cernatur dolor letale uultus agnoscat: Idem. xxv. Tum aptare ligneis sagittis balistæ flexu stridore toro uebantur creberrima spicula funditantes. hieronymus libro primo contra Iouinianum: Balista q̄nto plus retrahitur tanto fortius emit titur. Lucanus in secundo. Tortaq̄ per tenebras ualidis balista lacer tis Multifidas iaculata faces. hanc & græci R in fine addentes balistram dicunt quā & syrophenicas inuenisse. vi. na. histo. Plinius auctor est. Ancon aut̄ antiquissimus historiae auctor scribit pulsum a ioue Saturnum fugisse in græciam ubi monstruosorū hominum exercitum congregauit contra quem iupiter alpestem partē occupans balistarum usum docuit: proinde uictoria potius tingitur a poetis iouem de celo pepulisse & Græcæ regno priuasse.

LIBER

Tormenta instrumenta bellica ad diruenda oppida euerterēdasq̄
 urbes sic dicta q̄ tela torqueant hoc est gyro celeri saxa rotent iaci
 ant et mittant. Livius. xxiiii. ab urbe condita. Aduersus hunc naua
 lem apparatus Archimedes uariae magnitudinis tormēta in mu
 ris disposuit in eas quæ pculerant naues saxa ingenti pondere emit
 tebant. Iosephus belli iudaici li. vi. habebant etiā balista. ccc. et. l. tor
 mēta saxorum quibus difficiliorem aggerē extruccionem romanis
 efficiebant. Cicero antonianay. vii. Quid ille faceret inducias an
 te consules oculosq̄ legatorū: tormētus Mutinam uerberauit. Vir
 gilius in undecimo: Continuo aduersis tyren⁹ et acer aconteus con
 nixi incurrūt hastis primiq̄ ruinam dant sonitu ingēti perfractaq̄
 quadrupedantum pectora pectoribus rumpunt percussus acontes⁹
 fulminis in morem aut tormento ponderis acti præcipitat longe et
 uitam dispergit in auras. Idem in duodecimo: Murali concita nun
 quam tormenta sic saxa fremunt: Nec fulmine tanti defulant cre
 pitus. Seneca quest. na. li. ii. Nubium intra se compressay angustiae
 medium spiritum emittunt et hoc ipso inflammant ac tormētū mo
 do eiciunt. tormenta etiam missilium instrumenta sunt a torquen
 do dicta: Virgi. ii. geor. iētireos taxi torquentur in arcus Firmian⁹
 libro secundo contra gentes urbe a Gallis occupata obsessi in capi
 tolio romani cum ex mulierū capillis tormenta fecissent ad em Ve
 neri caluæ consecrāunt. Seneca de ira libro primo: Quoꝝ op⁹ est
 concitatur remittiturq̄ non aliter q̄ quæ tormentis exprimuntur te
 la in potestate mittentis sunt quantum torqueantur.

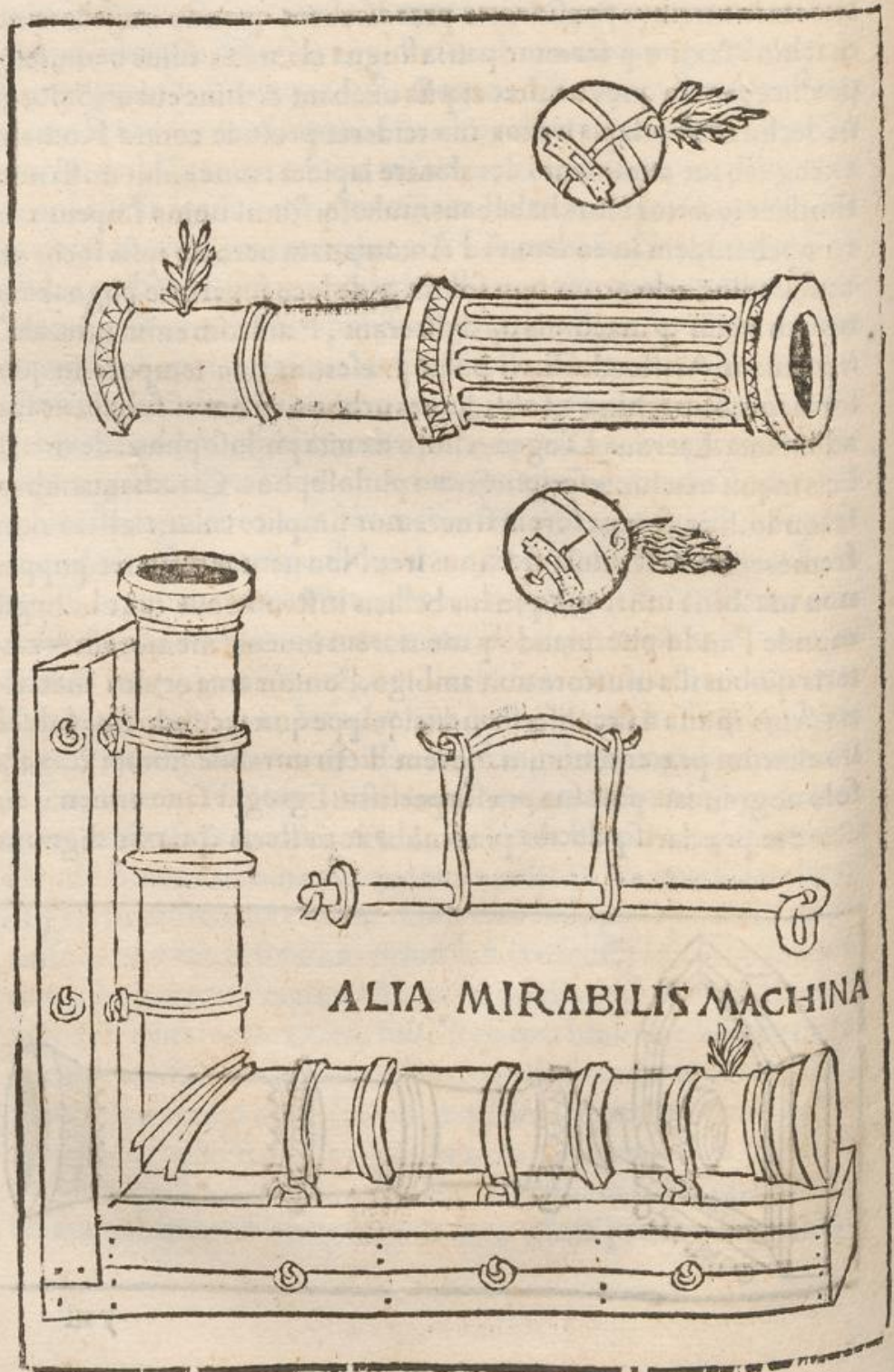
Machinā tormentum murale urbes labefaciēs & oppidum moenia. Tragicus in thieste Admotis nihil est op⁹ urbes externere machinis longe saxa rotātibus: Valerius maximus libro quinto. Quom uero Metell⁹ celtibericū in hispania gerens bellum quom urbē cētoabricam obsideret & iam admota machina partem muri quæ sola conuelli poterat disiecturus uideretur humanitatem propinquæ uictoriae prætulit. Nam quom Rectogenis filios qui ad eum trāsierat Centobricenses machinæ ictibus obiecissent ne pueri in conspectu patris crudeli genere mortis cōsumeretur quāquā ipse rectogenes negabat esse impedimento: quo minus etiam per exitū sanguinis sui expugnationem perageret per obsidionem discessit: quo quidā tā clamenti facto & si non unius ciuitatis moenia: omnium tamen celtiberarū urbium animo cœpit effecitq; ut ad redigendas eas in deditio nem populi romani nō multis sibi obsidionibus opus esse. Seneca epi. li. xvii. Multi inueniuntur qui ignem inferant ut bi qui inexpugnabilia sæculis & per aliquot ætates tuta prosternant qui equum arcebus aggerem atollant & muros in miram multitudinē adductis arietibus ac machinis quassent. idem decimoquarto. Philosophia circūdāda est inexpugnabili muro quem fortuna multis machinis laceffitum non transit. Plutarchus in uita Marcelli: Ut uero machinas instruxit Archimedes uaria missilium genera & imēse magnitudinis saxa incredibili fragore & celeritate iacula aduersum terrestres emittebat copias. Ioseph⁹ li. iiii. belli iudaici: missaq; machinis saxa & muroꝝ minas auferēbant & frangebant angulos turrium: Viroꝝ autem nulli tam fortiter constipati erant ut nō usq; ad extremam aciem saxi magnitudine & uolentia sternerentur. Sciet autē aliquic huius machinæ uis quantum ualet ex his quæ illa nocte cōtingere in muro cuidā ex circūstantibus Iosippo caput auulsum est eiusque ad tertium stadium ueluti funda excussa caluaria. Interdū quoq; pregnantēs sceminæ icto utero ad dimidiū stadiū infans ab actus est tanta tormento uis fuit. Ergo machinis terribilior erat impetus & missilium strepitus: idem in eodē libro sexto: Omnibusq; agminibus contra excursus erāt machinæ cōparate mirabiles præcipue uero legioni decime: balistæ uero uehementiores & tormenta saxoꝝ quibus non solum irruentes sed etiam super murum stantes euertebantur: Nam & singula saxa talenti pondus æquabant et

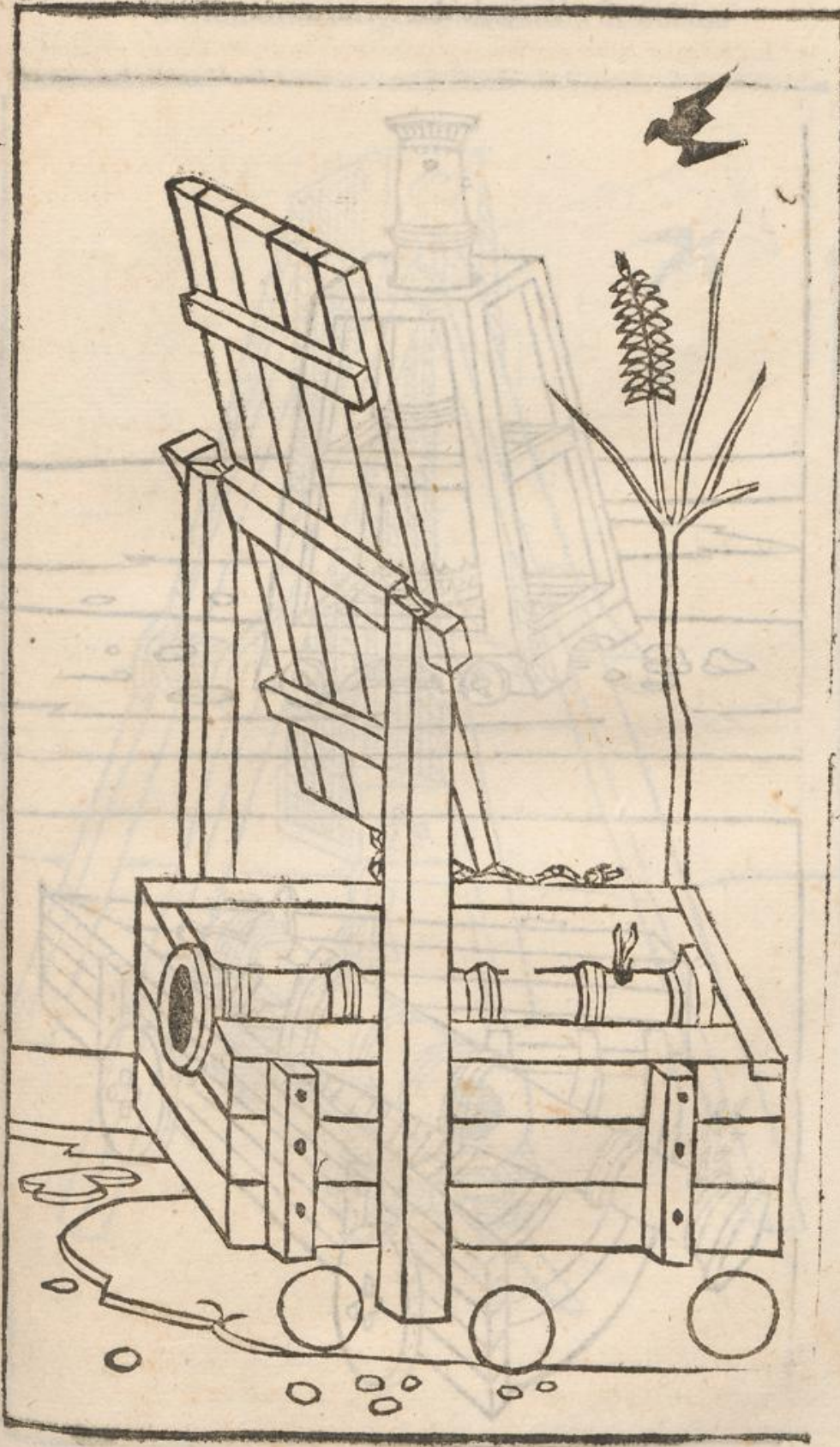
ultra modū stadii torquebantur ictus autē non solum primis quos
 offendiſſent: sed aliquando posterioribus quoq; intollerabilis erat
 iudaei primo cauebant a lapidibus q̄ erant candidi: nec tantū sono
 & fremitu noscebāt sed claritudine prospiciebantur deniq; specu-
 latores in turribus praesidentes praedicebant quando impelleretur
 machina saxumq; ferretur patria lingua clamātes filius uenit itaq;
 praedicebant in quos ueniret atq; ita uitabant & hinc eueniebat ut il-
 lis declinantibus lapis irritus intercideret proinde contra Romani
 excogitabant attramento decolorare lapides: tunc enim missi non
 similiter incertos ictus habebant multosq; simul unius impetu cor-
 rumpebāt. idem in eodem: Ad Antonianam uero ab ipsis sociis cū
 multitudine zelotarum non solum q; de loco superiore pugnabant
 terram etiam q; machinis uti didicerant. P aulatim enim usus alu-
 it peritiam. Aristoteles li. vii politi praesertim hoc tempore in quo
 tormenta & machinae ad obsidiones urbium cū omni subtilitate sūt
 adinuenta. Laertius Diogenes libro de uita philosophorū. de metal-
 licis inquit machinis scripsit Strato philosophus. Claudianus libro
 secundo. hāc si nota forent frueremur simplice cultu: classica non
 fremerent non stridulā fraxinus iret: Non uentus quateret puppes
 non machina muros: utq; in his bellicis instrumentis tua tibi Sygis
 munde Pandu' phe quandoq; memorem inuenta memorem & cæ-
 teris quibus illa usui fore non ambigo. Ponitur ante oculos machi-
 na prius inuisa a saeculisq; inaudita: quippe quæ secundo sine subiel-
 lio aliarum praeter omnium morem dicta mirabile librata in ixaq;
 solo ac grauitate post sua praessa persistit. Egregiū sane inuentū au-
 ctore te praclarisq; ducibus praesentibus ac posteris q̄ maxie dignum

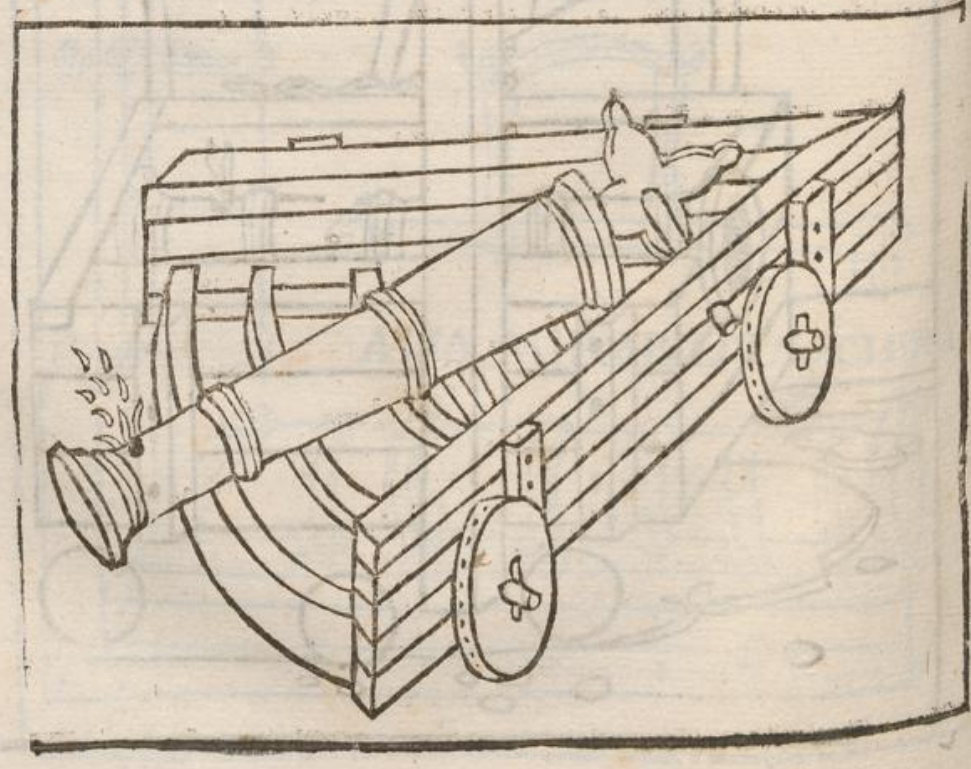
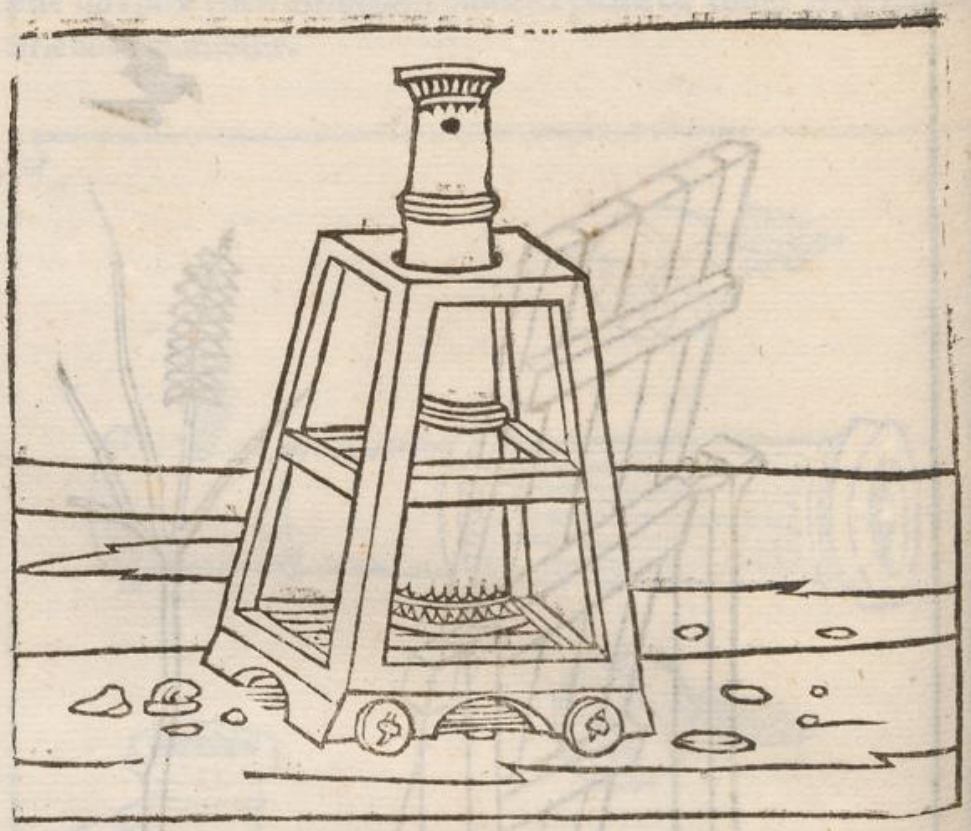
LIBER

Inuentum est quoq; machinæ huiusce tum Sigismunde pandul
phe qua pilæ æneæ tormētarii pulueris plenæ cū fungi arida formæ
lirienus emittuntur.

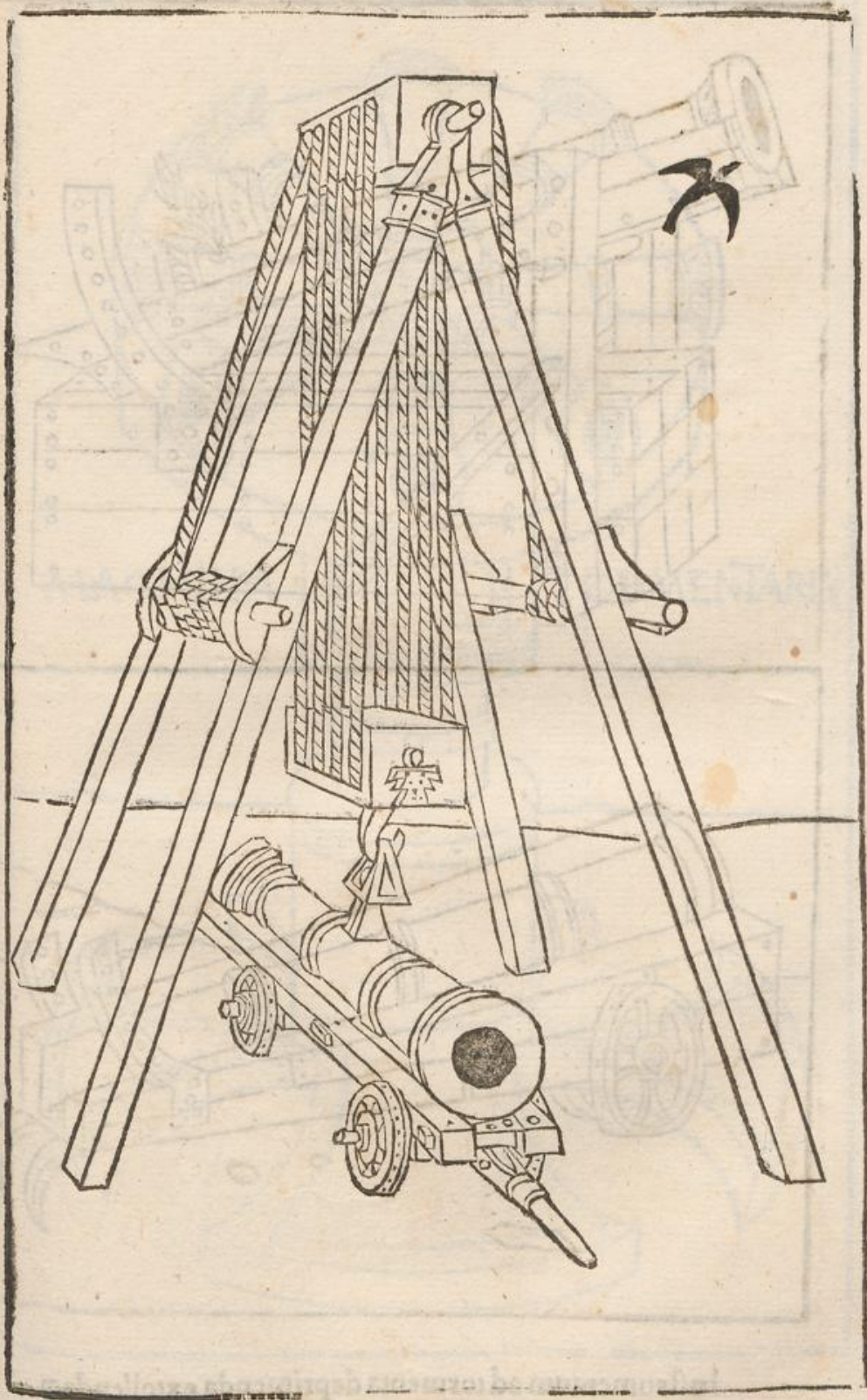

X
LIBER
Vericula duotormentaria

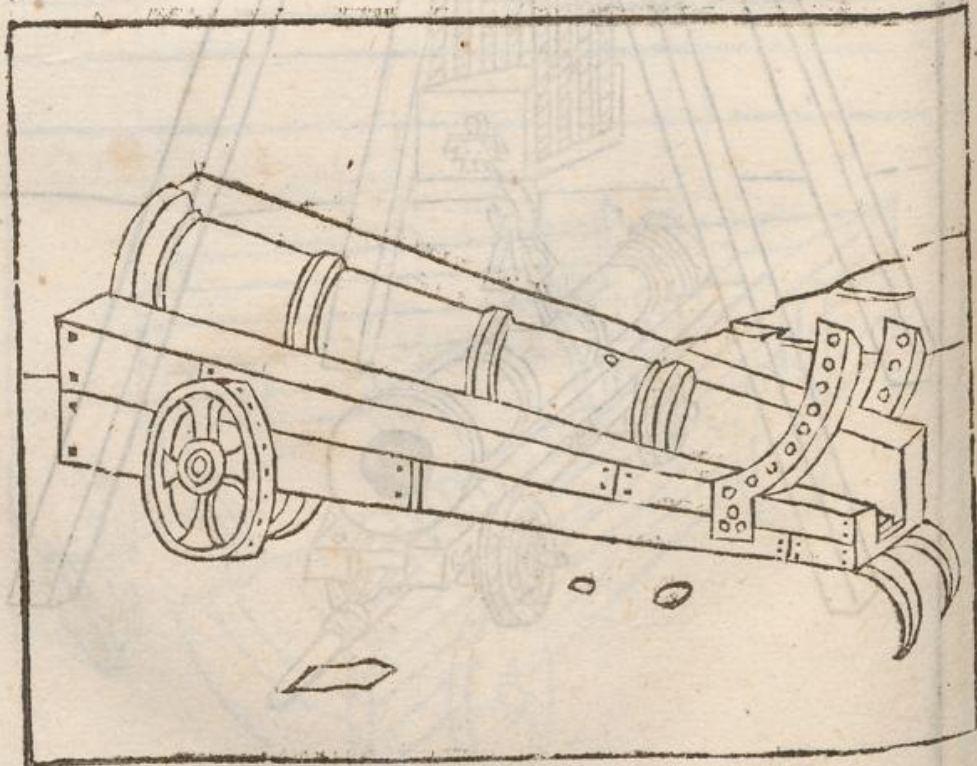
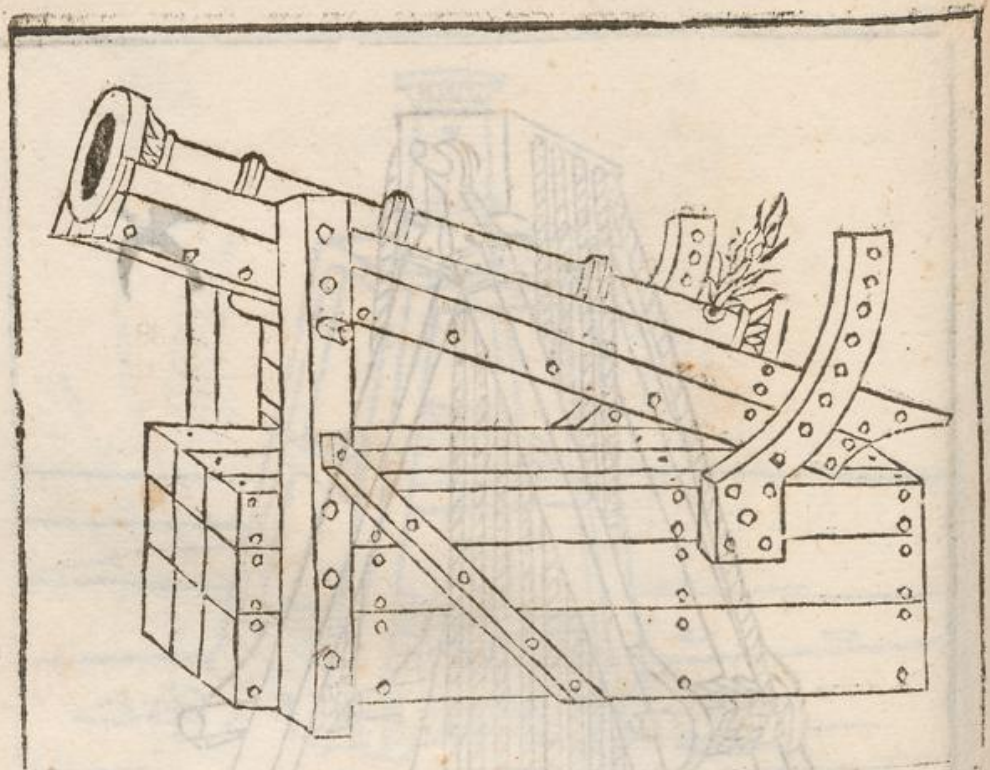
X

Instrumentum erigendi machinam in sublime

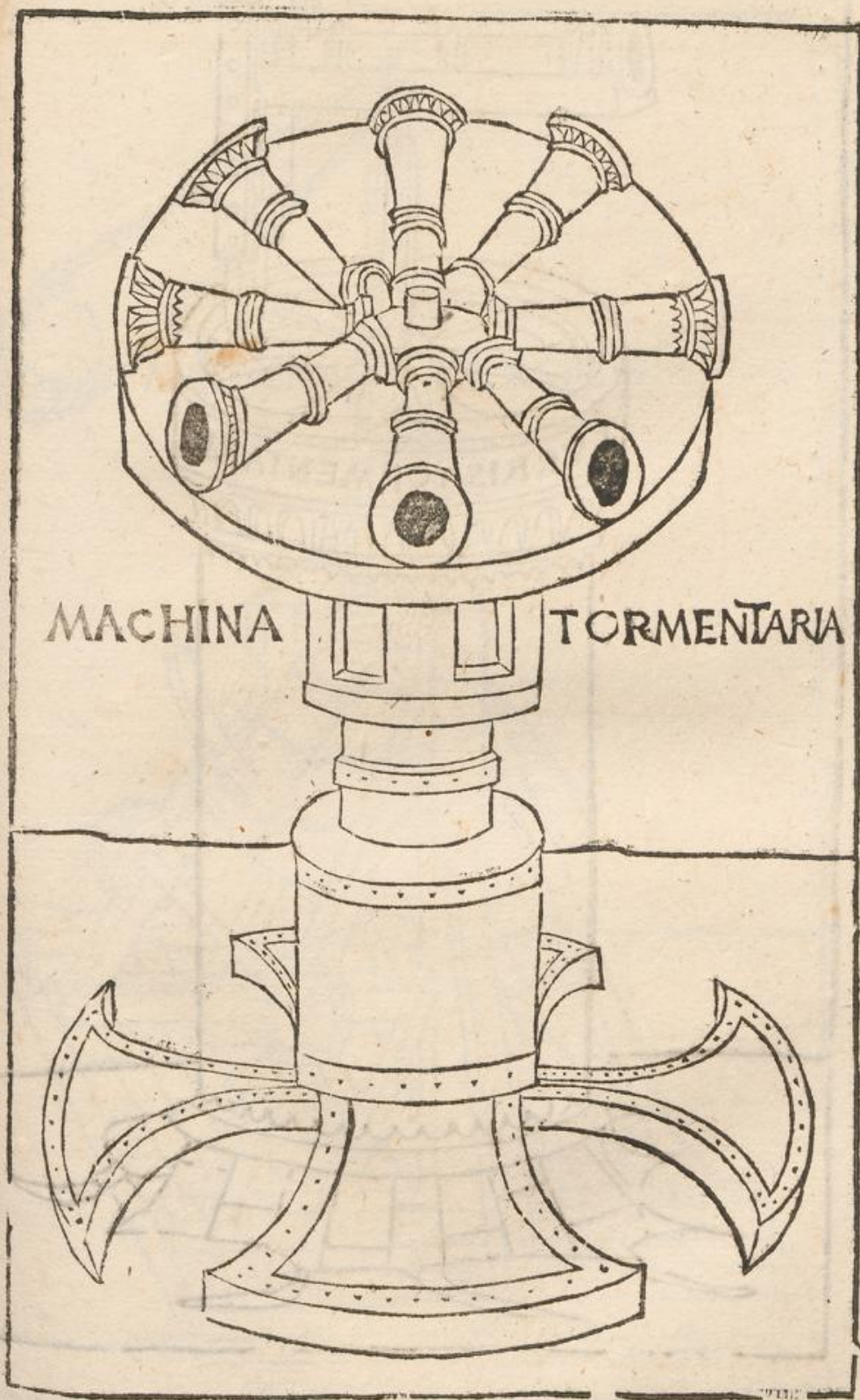

LIBER

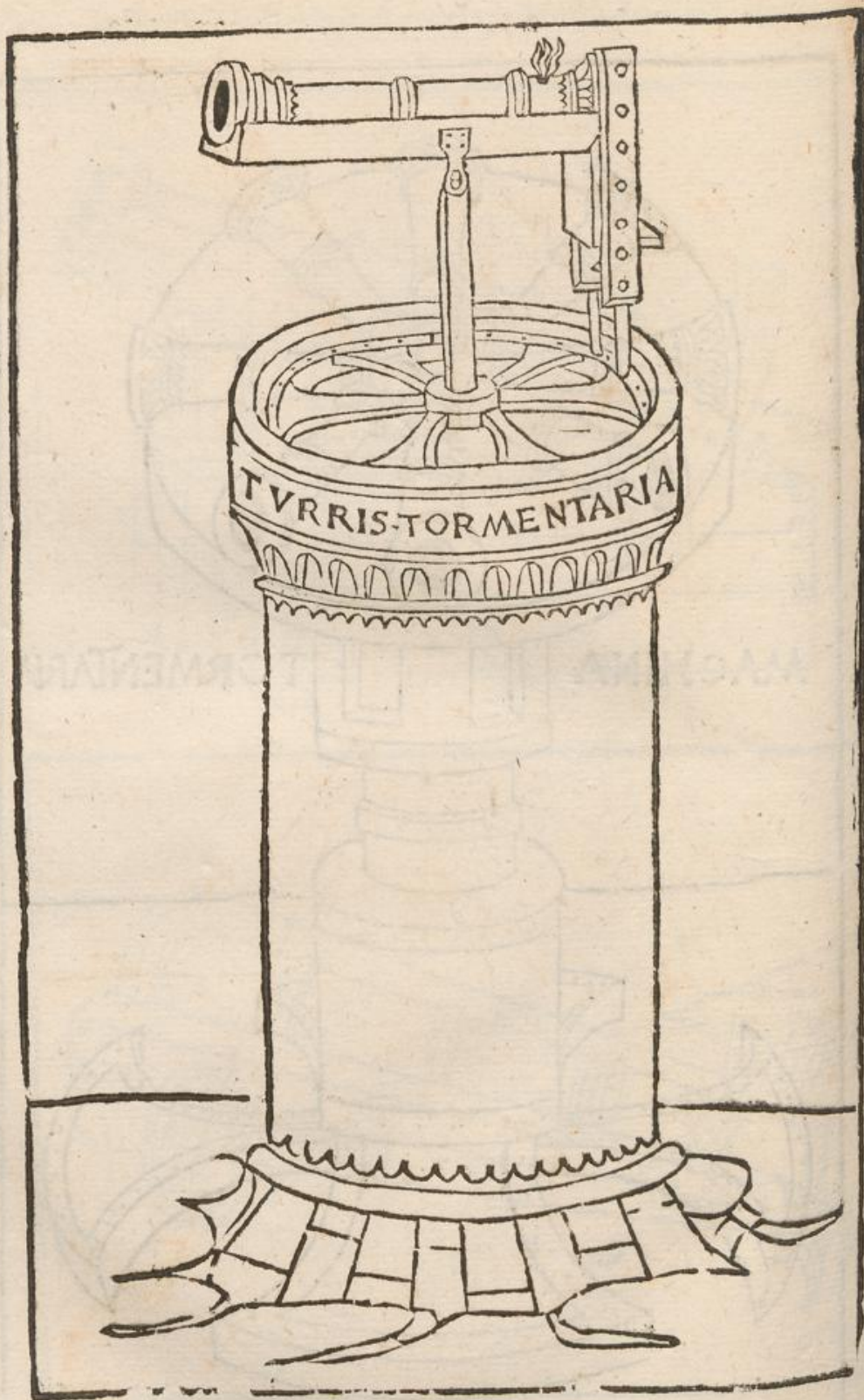
Instrumentum erigendi pone machinam deprimendi q

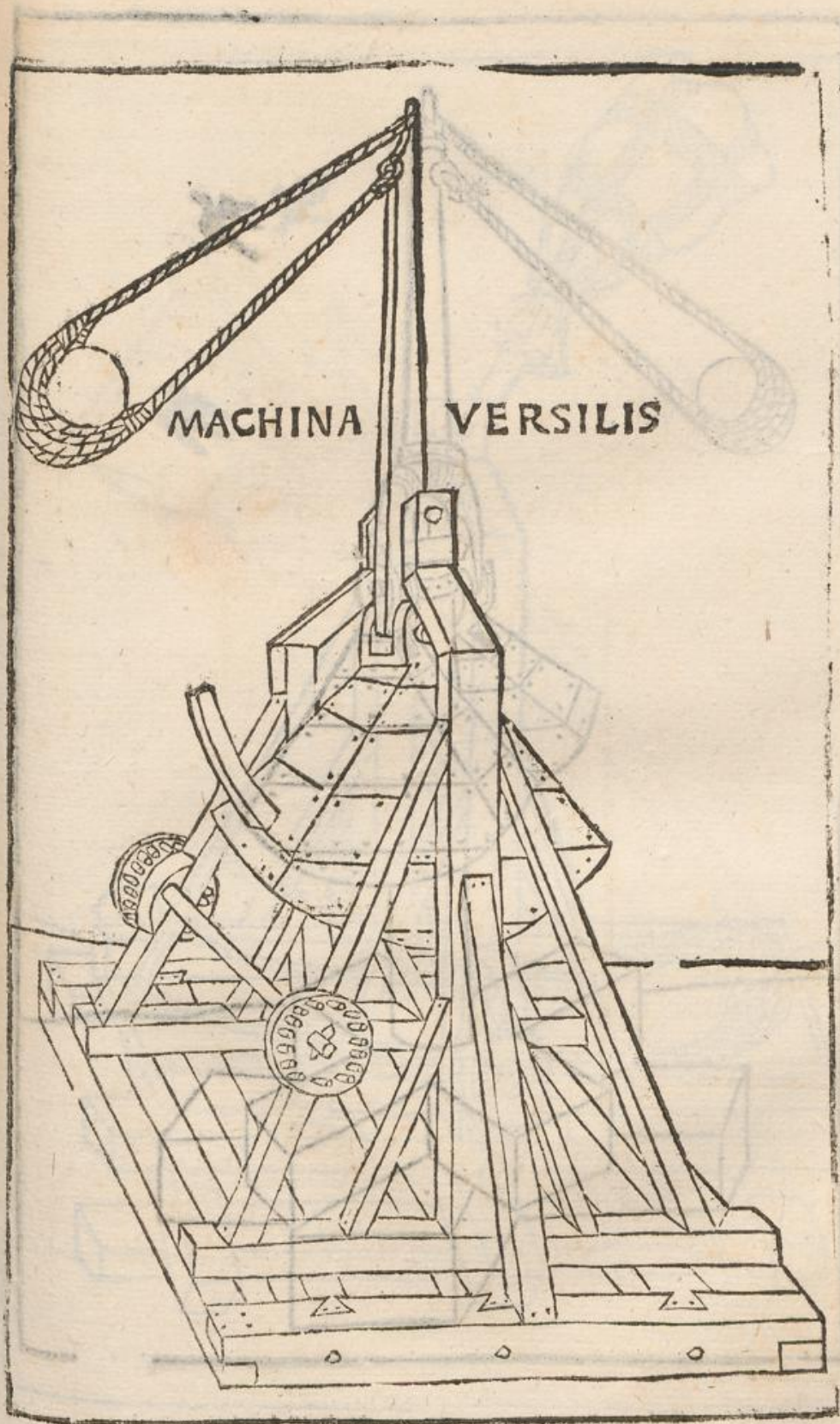

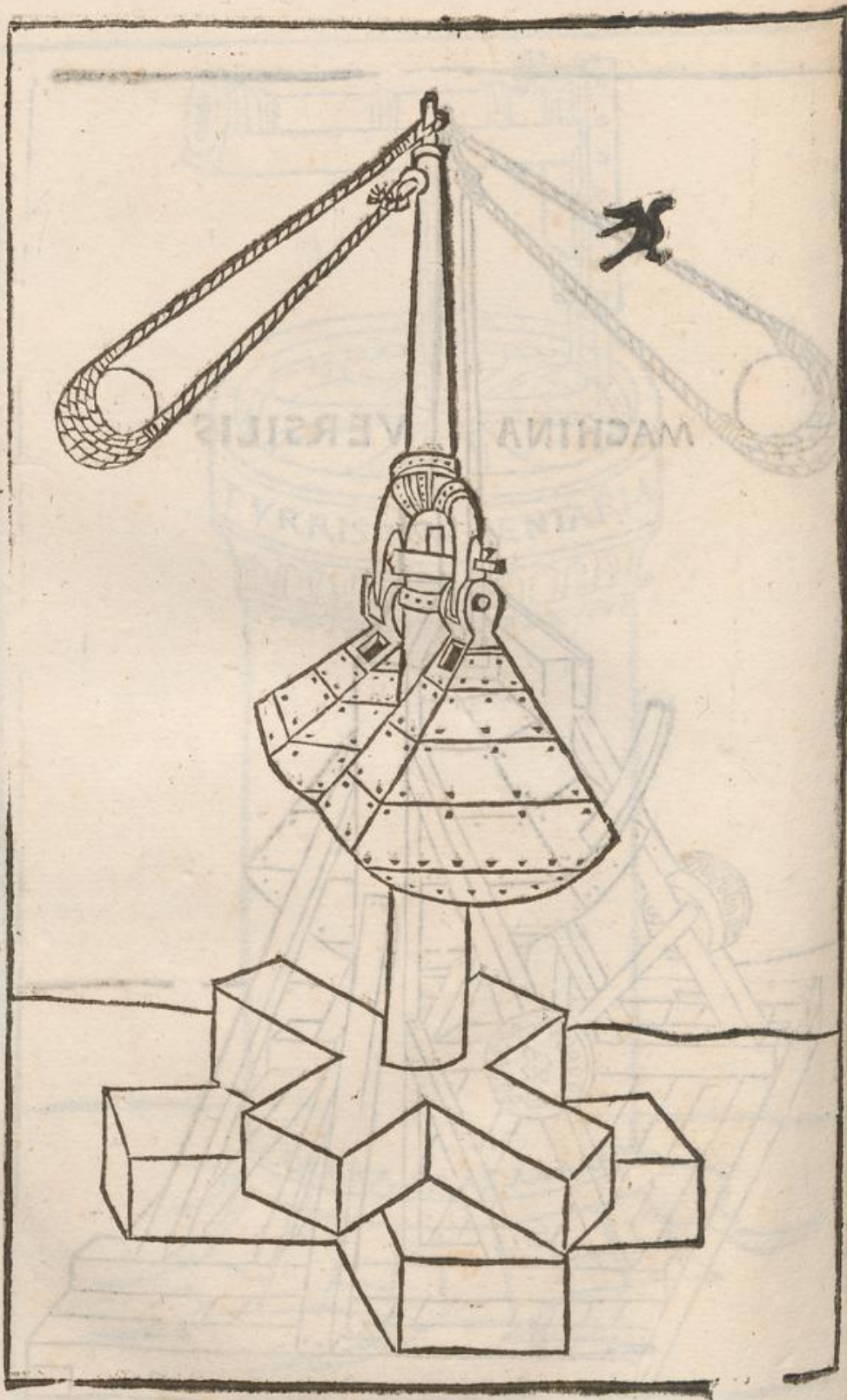
Instrumentum ad tormenta deprimenda extollenda q

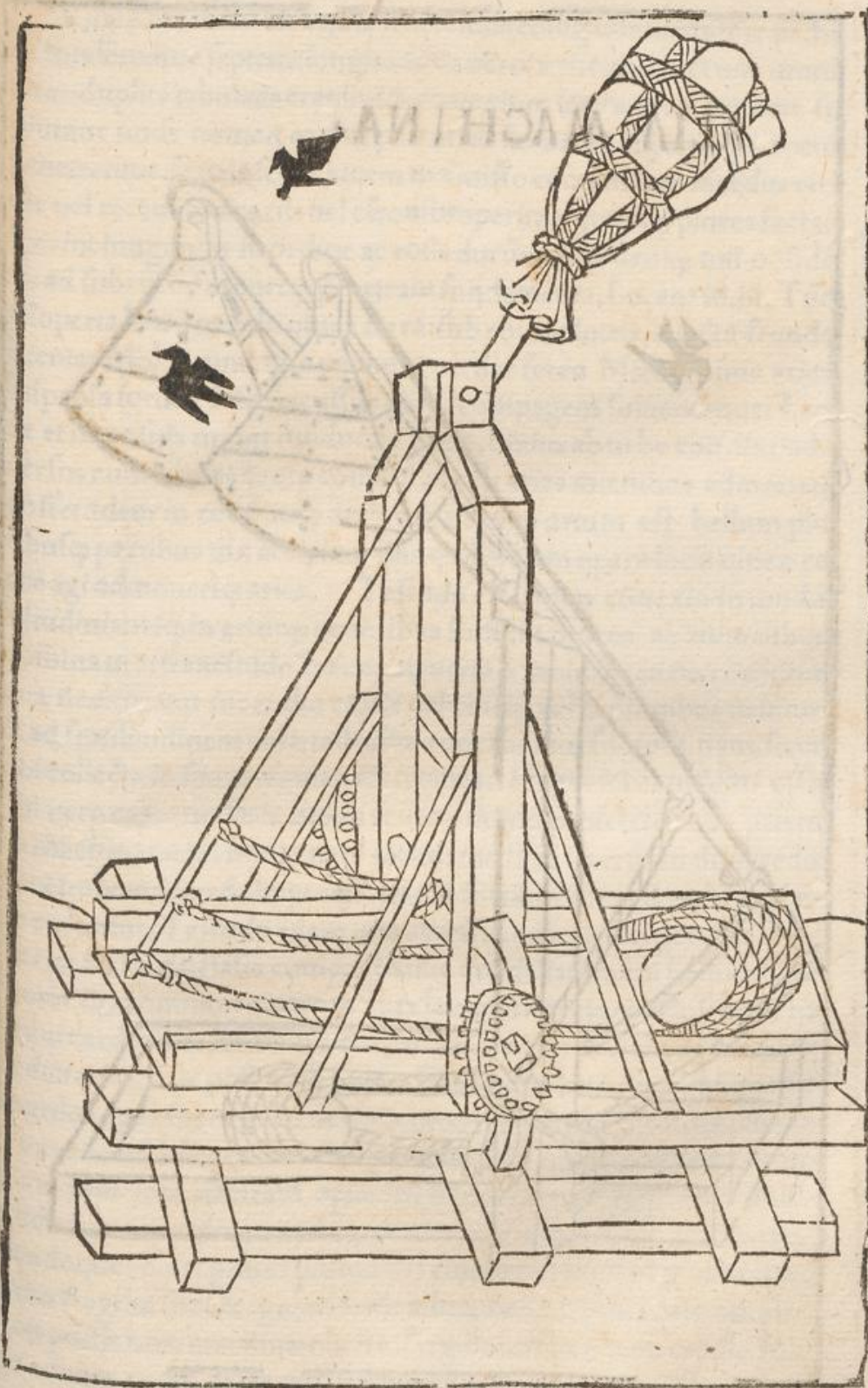

LIBER

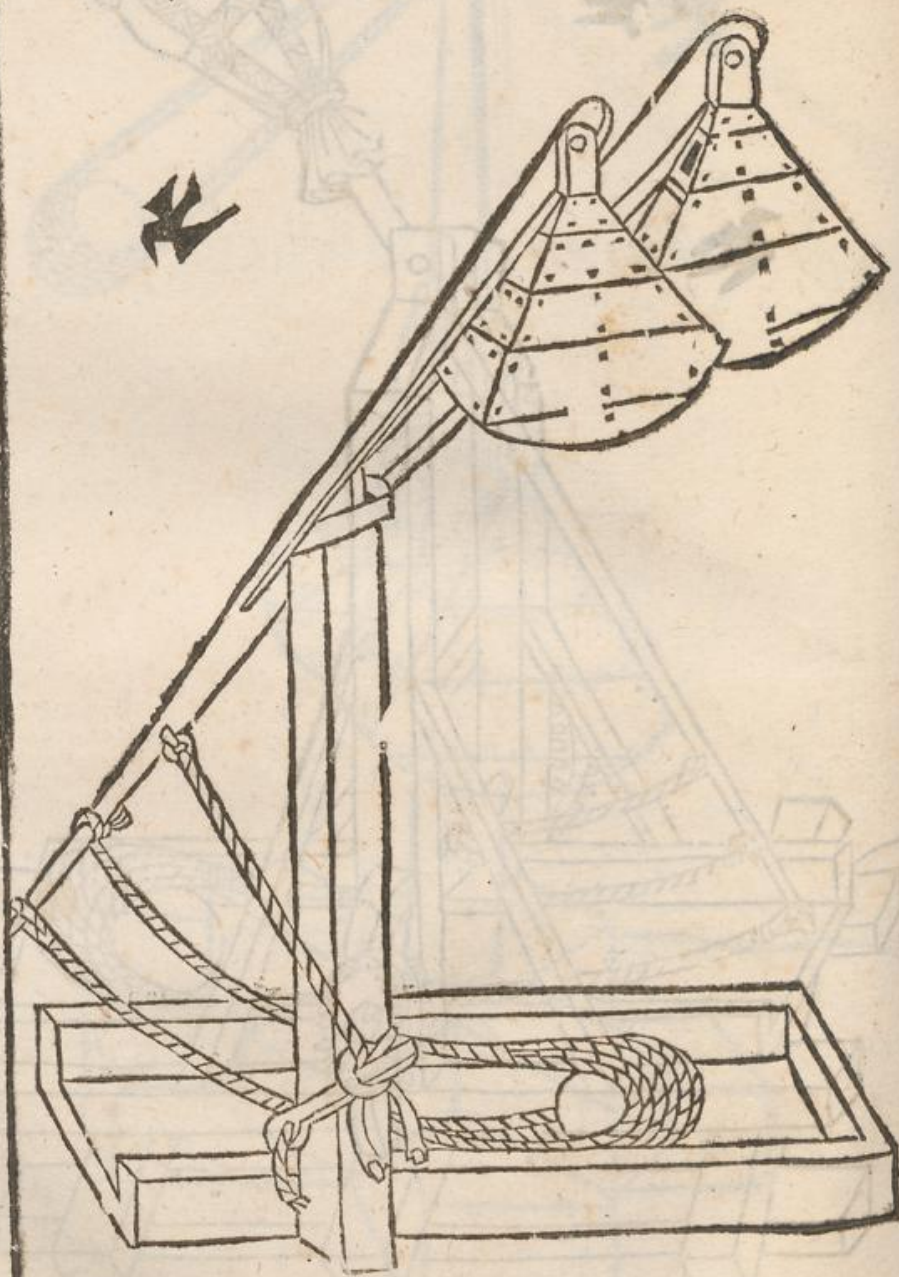

ALIA MACHINA

Vinea machina ex lignis leuioribus colligatur latitudine pedum octo: altitudine septem: longitudinis uero .xvi. cuius tectum munitione duplici tabulatis cratibusque contextitur latera uero minime sepiuntur unde nomen ortum putant ne saxorum telorumque impetu penetrarentur. Extrinsecus autem ne immissio concremetur incendio crudis uel recentibus coriis uel centonibus operitur. quomodo plures factae fuerint iunguntur in ordine ac rotis ducuntur: his denique tuti obsidentes ad subruenda muroque penetrant fundamenta. Lucanus in.iii. Tunc ad operta leui procedit uinea terra: sub cuius pluteis et tecta fronde latentes Moliri nunc ima parant et uertice ferro Moenia nunc aries suspensa fortiter ictu: incussus densi compagem soluere muri Tentat et impositis unum subducere saxi. Liuius ab urbe con. xxi. aduersus eum uineas agere constituit per quas aries moenibus admoueri posset. idem in eodem: itaque acrius de integro ortum est bellum pluribusque partibus uix accipientibus quibusdam opera locis uineae ceptae agi ad moueri aries. Testudo est scutoque conexio in modum testudinis: namque in armorum generibus sumunt milites ab animalibus nomina ut aries: testudo. haec ex materia & tabulatis etiam contextitur quae ne exuratur incendio coriis uel ciliciis uel centonibus uestitur & ad similitudinem uerae testudinis uocabulum sumpsit. nam. sicut ubi collecta in suum tegmen est tutam ad omnes ictus uidetur esse tibi uero caput nudat & modo reducit modo profert ictibus patere ita machinamenti hoc genere inclusi tuti sunt interdum dum reducunt trabem: interdumque eferunt ut fortius cedant detecti per saepe ceduntur. Testudo etiam qua accessus ad murum potest haberi sic erit facienda: Basis compaginatur quadrilatera cui in quibus uersantur supponuntur rotarum axes laminis ferreis conclusi ita ut habeant cardines & foramina quo uectes traiectiones earum expediunt uti ante & post ad dextrum laeuumque latus: siue oblique ad angulos opus fuerit ad id uersa: is progredi possit. Possunt autem si opus fuerit hi maxime ex octo rotis esse quibus agatur uerum secundum loci naturam opus erit temperare. Tegatur autem testudo haec ex omni materia quae maxime uim habere possit resistendoque robur praeter pinum uel alium uel aliquid id genus: haec enim fragilia sunt & ignem facile admittentia ueluti ignis omnino non possit huic machinae obesse. Argilla insuper cum capillo subacta ad eam quam decet crassitudinem inducatur circa tabulata col-

LIBER

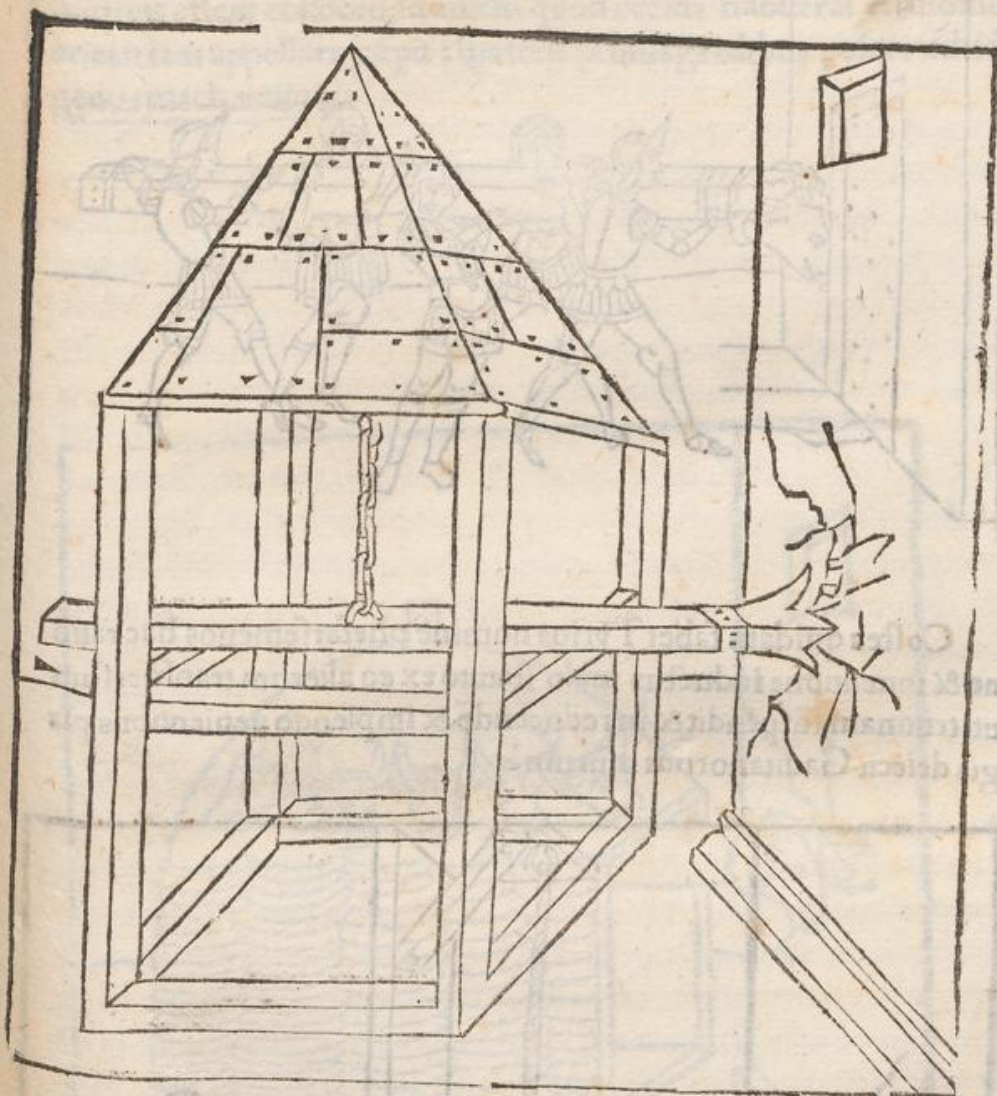
locentur crates ex tenuibus uirgis creberrime texta maximeque re-
centibus percrudis coriisq; duplicibus consutis fultis alga aut paleis
in aceto maceratis circūcirca tegatur machina tota ut a plagarū icti-
bus & incendiorum impetu tuta sit.

Non mihi etiā uidetur alienum de testudine quam Hector
byzantius fecit: quibus rationibus sit acta exponere. Fronte ei⁹ erat
quemadmodum anguli trigoniorum uti a muro tela cum in eos mit-
tantur non planis frōntibus excipiant plagas: ut hic

Est aliud quoque genus artificio non minori et terrificum quidem
in hunc modum compaginatum:

Aries machinationis genus est cuius forma hæc erat; valida enim
et nodosa arboris caput ferro uestitur eaq; suspensa multorum manu
ad murum impellitur: deinde retrorsum ducta maiori impetu de-
stinatur: sicq; crebris ictibus concussum muri latus cedit. Victuri-
nus archi. li. x. Aries sic memoratur esse carthagenenses ad Gadis
pugnanda castra posuere. quom aut castellum ante cepissent id demo-
liri sunt conati postq; non habuerunt ad demolitionem ferramenta
sumpserunt tignum idq; manibus sustinentes capiteq; eius summum
morum continenter pulsantes summos lapidum ordines deiecerunt
et ita gradatim ex ordine totam communionem dissiparunt.

Costea quidam faber Tyrius nomine phesarsemenos hac ratio-
 ne & inuentione inductus malo statuto ex eo alterum transfersum
 uti trutinam suspendit & in reducendo & implendo uenienibus pla-
 gis deiecit Gaduanorum murum.

Tetras autem Calcedonius de materia primum basim subiectis
 rotis fecit supraque compegit & in his suspendit arietem coriisque bu-
 bulis textit ut tutiores essent: qui in ea machinatione ad pulsandum
 murum essent collocati: id autem quod corios habuerat testudinē
 arietariam appellare cepit: hinc tunc primis gradibus positus ad id
 genus machinationis

LIBER

Est aries quoque belli iud. li. iii. auctore Iosepho immensa materia malo navis assimilis cuius summum graui ferro solidatum est in arietis effigiem fabricati unde etiam nomen accepit. dependet autem funibus mediis ex trabe alia uelut ex trutina palis utrinque fultis bene fundatis: retrorsum autem magna uirorum multitudine repulsus hisdemque simul rursus impellentibus missus in fronte prominente ferro moenia percutit. Nec est ulla tam valida turris aut murorum ambitus adeo latus ut & si priores ictus fortiter sustinuerit assiduos uincat. Caesar siue alius pro eo commentariorum suorum. xiii. litteras in Siciliam nuntiosque mittere ut sibi crates materiesque congeri posset ad arietes cuius inopiam Africa esset. Ammianus Marcellinus rerum gestarum quarto. Ad arietem ueniens eligitur abies uel ornus excelsa cuius summitas duro ferro concluditur & prolixo arietis efficiens pronam illam speciem quae forma huic machinamento uocabulum indidit: & si suspensa utrinque transuersis asseribus & ferratis quasi ex lance uinculis trabis alterius continet ea que quantum mensurae ratio patitur: altitudo retropellens rursus ad roborata quaeque rumpenda protendit ictibus ualidissimis instar assurgentis uel cadentis armati: qua crebritate ueluti reciproci fulminis impetu aedificiis scissis in ruinas concidunt. structurae laxatae murorum. Huiusce autem arietariae trabis formam roma i. L. septimi triumphali arcu marmoreo lapide celatam inuenies. Alii quoque arietem non muros demoliri sed saxa rotari perhibent. Claudianus. Tuntua murali libretur machina pulsu: Saxa rotet preceps aries praeterea que portas testudo feriat ruat emersura iuuentus Illud etiam nec de uuo praetereundum eum qui equo tunc appellabatur: nunc arietem in muralibus machinis nominari: equo uero uehi gradiente qui & ipse militare instrumentum est. Bellorophontem tradunt equorum frenos & strata equosque insternere: pelletronium pugnare: denique ex equo thessalos. ad huiusmodi autem crebros equorum uel arietum impulsus quominus murus percussione lederetur. Maiores nostri demittebant laqueum & eo constricto circum agentes suspeso capite eius declinabant ictus moxque nec patiebantur infringi: simili modo saccos paleis aceto maceratis refertos qua semper arietis impetum ferire uiderent demitti iubebant ex muro ut eo modo secundi ictus errarent aut exceptas plagis laxitas frustraretur. helepolim muralem machinam ad expugnandas urbes dicimus: Amianus

Marcellinus rex gestar. xxiiii. pro his arietum meditentis iam crebritate despectis conditur machina scriptoribus historicis nota quam helepolim graeci cognominamus cuius opera diutina demetrius Antigoni regis filius Rhodo aliisque urbibus oppugnatis Polio Cretes est appellatus. edificatur autem hoc modo. Testudo compaginatur in magnis asseribus roborata longioribus ferreisque clavis aptata et cōtegitur coriis bubulis uirgaque recenti textura atque limo asperguntur autem eius summa ut flammeos detractet et missiles casus. conferuntur autem eius frontalibus trifurcis cupidis praecutae ponderibus ferreis trabes. Qualia nobis ostendunt pictores fulmina ut quicquid praeterierit aculeis exertis abrumpat: hanc ita ualidam molem rotis et funibus regens numerosis intrinsecus miles languidiori muroque partium uiribus admouet concitis: et nisi desuper praepugnantium ualuerint uires collis muris aditus patefacit ingentes. Ad haec repugnantium licet uires plurimum possint eorum non minus ualent ingenia quod rhodiensibus memoratur usui inuenisse. diogenes enim fuerat rhodius et ei de publico quot annis certa merces, pro arte tribuebatur ad honorem ea tempestate quidam praestanti ingenio nomine callias rhodium quom uenisset exempla protulit muri superque eo machinam in carchesio uersatili constituit quae helepolim ad moenia accedentem corripuit et trastulit intra murum hoc rhodii quom uidissent admirati ademerunt diogeni quod fuerat quotannis ei constitutum eumque honorem ad calliam trastulerunt. Interea rex demetrius contra rhodium bellum comparando epimacum atheniensem talium instrumentorum summum artificem secum adduxit is autem comparauit helepolim sumptibus maximis industria laboreque summo cuius altitudo fuerat pedum centum. xxv. latitudo sexaginta cilicis et coriis ita confirmatam ut pati posset quoscumque ictus a balista missos: quom autem Callias rogaretur a rhodiis ut contra eam helepoliam machinam parare et ut illam uti pollicitus erat transueheret intra murum negauit posse. Nonnulla enim sunt quae in exemplaribus paruis uidentur uerisimilia: quom autem crescere ceperunt dilabuntur et quod pollicetur desinunt ut etiam possumus hic aduertere terebratur. terebra foramen semidigitale uel digitale si eodem modo eademque ratione uoluerimus palmare facere uo habet explanationem eodem modo eademque ratione rhodii decepti iniuriam cum contumelia diogeni ita fecerunt itaque postquam uiderunt hostem pertinaciter

z iiii

LIBER

infestum periculū seruitutis machinationem ad urbem capiendam comparatam uastitatē ciuitatis expectandam ꝑcubuerunt diogeni rogantes ut auxiliaretur patriæ primo q̄a laceffitus iniuria negauit se facturꝫ postea q̄ ingenuæ uirgines et ephœbi oēs cū sacerdotibus uenerunt ad deꝑcandū: tunc est pollicitus ueꝫ his legibus ut si eam machinam capisset sua esset: omnibus uno ore annuentibus ita uel le q̄ parte machina incessura erat ea muꝫ ꝑculit et iussit oēs publice et privati q̄ quisq̄ habuisset aquæ stercoris et luti per eā fenestrā ꝑ canales ꝑgrediētes effūdere ante muꝫ quom ibi magna uis aquæ luti stercoris nocte ꝑfusa fuisset. postridie helepolis accedēs ante q̄ appinq̄ret ad muꝫ in humido uoragine facta conleuit nec ꝑgredi nec egredi postea potuit. itaq̄ demetriꝫ quom uidisset sapiētia diogenes sedeceptū delusum atq̄ frustratū esse cum classe sua discessit: tunc rhudii diogeni solertia liberati bello publice gratias egerunt: honoribusq̄ omnibus et ornamentis exornauerunt. Diogenes autē helepolim reduxit in urbē et in publico collocauit et inscripsit: Diogenese manubiis id populo dedit munus ita in repugnatoris rebꝫ non tantum machinæ sed etiam consilia maxime sunt cōprobāda:

Sunt præter hæc quæ castris usui esse perhibent alia innúmera-
 bilia et pene infinita instrumentorū & machinationum genera stru-
 cturis et demolitionibus quæ maxime necessaria: et ne singula enu-
 merando sim longior uniuersa quæ in quacūq; urbe opportuna esse
 creduntur duci præsto esse debet ut in quouis loco castrametabitur
 munitam omnium reꝝ ciuitatem possit effingere. De repugna-
 toriis autem non est literis explicandum: non enim ad scripta no-
 stra hostes comparant res oppugnatorias: sed machinationes eorū
 ex tempore attrito pugnandi usu et experientia reꝝ magistra ac so-
 lerti consilioꝝ celeritate sine machinis sæpius evertuntur:

Acc instrumentorū genera uariæ etiam signorum species cō-
 sequuntur: signa autem sunt quæ comitantes milites recogno-
 scant in præliis et ad quæ at conflictu se sæpe recipiunt uexillo e sub-
 limi romanorum more quæ Mars gaudet sanguine cocco uelitate co-
 lores in his & figuræ pro uoluntate ducum casu aliquo uel rerū oc-
 currentium auspicio fuisse. A primordio namq; orbis conuenientes
 simul homines ex syluestri uita primum carnibus humanis uelce-
 bantur. bellabanturq; inuicem eo cui plus uirium inerat superante
 cum iniuriis potentiorum imbecilles urgēte necessitate edocti acie
 facta signum animalis sibi ex his quæ postea consecrata fuerit præ-
 posuere aliquod postmodum congregati infirmiores aduersus ali-
 orum iniurias se tuebantur: quo factum est ut animali quod salu-
 tis causa fuerat honores tribuerentur. sic Aegyptios ueteres: apud
 quos nulla militaris erat disciplina: quom a uicinis sæpius bello ue-
 xarentur excogi assere ferunt aliquod insigne quod milites sequerē-
 tur figuras igitur animalium quæ nunc colunt tabulis fictas duces
 eorū in bello tulisse: eaq; ex re cognito seruatoq; sub quo quisq; mili-
 taret ordine uictoriam consecuturos. Cæsar in arato quoq; refert
 Aglaostem dicere louem quom ex insula Naxo aduersus titanas p-
 ficisceretur & sacrificium faceret in litore: Aquilam ei in auspiciū
 aduolasse quam uictor bono omne acceptam tutelæ subiugauerit &
 sacra uero historia antea etiam confedisse illi aqlam in capite atq;
 ei regnū portēdisse testatur aquilam auctore diodoro thebæi etiam
 honorant: tum quia regia uidetur auis. tum loue digna. Alii inter
 quos est Iosephus ob hanc causam apud romanos agminibus præ-
 esse aiunt: quod & uniuersarum auium regnum habeat & sit ualidi-
 ssima itaq; illam & principatus insigne putant omēq; uictoriæ quod
 cunq; bello petierint.

Draco etiã aliquãdo signũ fuit ex quo phitonem serpentem Apollo sagittis interemit. Apollinem enim quãq̃ diuinatorem et medicum maiores nostri uellent ipsum tamen etiã solem dixerunt et ipsum titanem quasi unum ex titanis qui contra Iouem bella gessere phitium quoq̃ apollinem uocari aiunt a Phitone immensæ magnitudinis serpente. cuius non magis uenena q̃m magnitudo terrebat: hũc apollo sagittarum ictibus sternens nominis quoque spolia reportauit ut phithius uocaretur unde ab insigni uictoriæ coronam lauream ut Pyndarus atq̃ Callimachus memerant apollo induit ac phithia sacra celebranda constituit. Alii non a phitonis morte uerum ab hercule uel a uentino eius ac rhea nato hoc insigne coepisse ferunt. nam quom horrenda per sæpe monstra hercules ipse domuisset & uictor ac ouans stratarum spoliis ferarum clypeis affixis sese populis ostentaret: inter cæteraque monstra hydram suorum capitum ex crescentem cæde prosternens clarissimis tropheis eius adiecisset: postea satus eo auentinus turni castra aduersus aneam secutus ac pedes ipse aciem agens centumque tulit serpentibus hydram: hæc de serpentis nece ab Apolline interempti de sagittis phytiique cognomine ac hercule communis habet assertio. esto alia atq̃ alia et naturalis quidẽ ratio ut scribit Antipater sicicus et Cornificius in ethymis & Plato et eusebius in temporibus haberi possit.

Porro sub Romulo pauper adhuc romanus exercitus ho-
 stis fœni manipulos illigabat & hos pro signis gerebat. Qui
 dius in fastis. illa quidē fœna federat reuerētia fœno: Quan-
 tam nunc aquilas cernis habere tuas Partica suspensos por-
 tabat longa manipulos. unde manipularis nomina miles habet

Dehinc quattuor principalia signa in castris haberi cœ-
 pere lupi minotauri equi & apri uerū duo tantum quorum a-
 pertam equidem rationem inuenerimus apri scilicet & mi-
 notauri: apri namq; cōfecto bello inter quos pax fieret cœ-
 sa porca fœdus solerent firmare: a quo qui resisteret: non ali-
 ter ac porca lapidibus crudeliter obruta necaretur.

Minotauri natura duplici ut qui usq; ad humeros taurus cetera homo sit proinde q; non minus varia et occulta esse debent consilia ducum q; fuit domicilium quondam eius laborinthus;

Lupi autem effigiem inter signa militaria extitisse pinde q; eiusmodi animalis lacte Martii pneri nutriti sunt. uel q; i tutela Martis id animal fuisse eiq; dedicatum manifestis creditur argumentis. etenim lupus rapax animal uorax et inapta natura ablata consumēs maximeq; id tēpus aptum rapiendo pecori quod milites in diripiendis urbibus solent obseruans quod est ante Lucanum post nocturnum Reddunt et aliam causam animalis huius ægyptii fabulosiorē tamen. nā quom isis una cum filio Oro cum Typhōe esset bella dimicatura ferunt Osiridē lupi forma ab inferis auxilio et uxori et filio uenisse: uictores itaq; tiphone interfecto honorē ei animā impendisse: cuius internentu subsidioq; uictoria parta esset tradunt uōnulli agros ægyptior; incurstantes ethiopes a lupis facta acie usq; ad ciuitatē elephantinā repullos: q; ex re sit et locustille dic; licopolis & eis belluis honores a posteris habit;

De equorum quoque signo nihil praclarum nihil exploratum
satis habeo nisi quod per huiusce animantis fortasse specie cum
bellis intersit plurimumque valeat Martis comoditate designare
voluerint: tum quia praesagium hoc animal pugnam & gloriae
& uictoriae cupidum est: tum quia armatos uehit: tum quia
sit uelox nonnunquam ut Martem decet & impetu ac furore maxi-
mo plenum.

LIBER

Deniq; Aquila paucis annis ante Marium sola in acie portari cepta erat. reliqua quæ & singulos ordines antebant in castris relinqbantur: abdicauitq; ea in totum Marius secundo consulatu suo & romanis legionibus prope Aquilam dicauit. Gradiendi deinde sistendiq; ordinatio dispositio & totius exercitus moderatio signorum cantibus gubernatur quom ad bellum progressioi & item receptui cantetur cantu & excitante & rursus militum animos sedante: haec animorum excitatio sedatioq; aliquibus ex tubis e. Philippus & maiores sui quom tolli iuberent signa eas in usu habuerint licet mutauerunt tamẽ q; sonus impediretur tumultu & armorum sonitu quominus ad omnes pertingeret: quomq; castra sibi mouenda forent cantum fuit ut partica esset in signum noctib; igne uel fumo significationem dare soliti. Parthi cymbalis signa dabant in præliis inter amazones sistro ad bellum foeminarum uocabatur sistebatque exercitus. & enim sistrum tubæ genus quo isis describitur & in sacrificiis eius utebantur ægyptii a sistendo siue ab inuentrice siue a patria maui lingua denominationem assumens. Iuuenalis: isis & irato feriat mea limina sistro. Virgili; Regina in medijs patrio uocæ agmina sistro. Lucanus i octauo Non in templo tuam romana recepimus isum: Semid. osq; canes & sinistra iubentia luctum. Iudẽ elegiarum scriptor Propertius: Scilicet incesti meretrix regina canopi Vna Philippeo sanguine adusta nota: Ausa ioni nostro latratem apponere anubim & tyberim Nili cogere ferre minas Romanamq; tubam crepitanti pellere sistro. Lituus genus buccinæ incuruæ sic dicta a sonitu ut ille homeri uersus docet idest insonuit neruus Ennius in bello lituus sonitus effundit acutos. Sed quoniam facta litui mentio est præmittendũ non est quod posset quæri: Anmaduertimus utrum a tuba lituus auguralis appelletur an tuba alituo augurum lituus dicatur utrunque enim pariter in forma & pariter in capite incuruum Sed si ut quidam putant tuba a sonitu lituus appelletur ex illo homeri uersu. G. necesse est ut uirga auguralis a tubæ similitudine lituus uocetur utitur autem uocabulo isto Virg: pro tuba in. vi. ubi ait. & lituo pugnas insignis obibat & hasta tanquam lituus nomen sibi uendicet q; litis sit testis. Classica flexibiles secundũ Seruium Tubæ uel cornua sunt reliquis minora conuocandi causa facta et a calando auctore Petronio idest uocando dicta.

Tuba aenea est & hac tyrrhenos prius fuisse usus tradunt & apud
 eos piseum primum atque ab illis propterea tyrrhenam appellata
 Quom enim circa maritimas oras tyrrheni praedones & pedestres
 dispersi non facile ad quaque praedae occasionem uoce aut bucci
 na conuocarentur uento plerunque praepediente tubam inuenere :
 utputa quae buccina capacior esset hinc postea bellicis certaminibus
 adhibita ad denuncian da bella ut ubi exaudiri preco per tumultum
 non poterat sonitus tubae obstrepentis attingeret. Inter tubam autem
 & buccinam ueteres decernebant: nam quanquam buccina tubae si
 milis sit uerum longior & ad bella sollicitudinem denuncians. Pro
 percus. Buccina cogebat priscos ad bella Quirites: et Maro: Qua
 buccina signum dira dedit. tuba autem bellum indicabat ut idem En
 nium puto secutus. At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 Increpuit sequitur clamor caelumque remugit. At hic quidem clamor
 uarius est. nam interdum tuba canitur ut bella gerantur: interdum ad
 eos qui fugiant insequendum nonnunquam receptui. Nam receptus is
 dicitur quo se exercitus recipit unde & signa receptui canere dicun
 tur. Cymbalorum autem tinnitus & tympanorum pulsatio ex creuci
 iouis sacris & eo matris eius mysterio quod Ouidius exposuit in sa
 tis contineri creditum est quom ait: Ardua iam dudum resonat tin
 nitibus ide. Tutus ut infanti uagiat ore puer Pars clypeis sudibus
 paleas pars tundit inanes. hoc curetes habent hoc corybantes opus
 Res lauit prisci que manent imitamina facti Aere deae comites rauca
 que terga mouent: Cymbala pro galeis pro scutist, mpana pulant
 tibia dat phrygios ut dedit ante modos. tam & si a poetis fictam eam
 opinionem quidem respuunt eamque uelint ingeniose interpretari
 uerum haec quom apud uarios uaria sortiuntur officia in praesentio
 rum consultationibus terra ac mari opportunis determinanda erunt
 Quot uero in religione sint uel esse debeant quando qualiter pro lo
 co munus et officium suum exercere debeant praefecti subiectis de
 ferrent ut rerum significationibus datis pareant audientes.

De bello Nauali et quando primum apud romanos quique
 primus nauali triumpho dignus habitus est Ca.1.

Mplitudo nobilissima rei militaris Ro
 mani imperii Sygismunde Pandulpho
 non solū terrestribus ueꝛ etiam mariti
 mis triūphis aucta est: regni coronæ im
 perio maris adiecto eiusqꝛ gloriam mā
 iores nostri testati sunt: uincentiū meri
 ta singulari fauore prosequendo. Extat
 nāqꝛ memoria circa parta de Ancio spo
 lia: anno ur. cccc. xvi. quæ. C. Meniꝛ qui
 priscos deuicerat latinos anciantibus uictis in fugestu fori capta ho
 stium classe suffixit: si tñ illa classis nam sex fuerat rostratae naues
 Appellanda ueꝛ hic numerus illis inuictis ingentis gloriæ fuit meri
 tum ut tribunali foro præfixa rostra ceu populo corona imposita
 uideretur: unde et p rostris locus nomen accepit: quocꝛ post mirifi
 cis reꝛ gestarꝛ titulis iam clary nomē urbis esse cœpisset et arma tñ
 extra italiā mota non fuisset. P. R. quanquā ad torquendū rhemos
 nauticæqꝛ artis omnis ignarus: nihil tñ inieresse uirtutis ostēdit eqꝛ
 ne an nauibus terra an mari dimicandū esset. Appioqꝛ Claudio cō
 sule anno urbis con. cccc. lxxviii. primū carthaginensibus bellū in
 tulit: mixqꝛ dictu classe ab arbore excisa sexagesimo die nauigauit
 contra uero hieronē syracusanū ducentas uiginti naues effecit die
 bus. qꝛdragintaquinque ut tradit. L. Piso quibus fretum ingressus ē
 Fabulosis infame monstris æstuque uiolentiū: nec ē exterritus qui
 illam ipsam mentis suæ uiolentiam æstus p munere amplecteretur
 statimque ac sine mora hieronē regē tanta celeritate uicit ut ille ipse
 sæpius uictum se qꝛ hostē uideret fateretur: Gn. aut Duello et. Gn.
 Cornelio Asina consf. quom hannibal senior siue himilco pœnoꝛ
 dux oram italiæ maritimam instructa septuaginta nauium classe ua
 staret: etiam mari aduersus eum congregi ausus est: cui etiam ipsa
 uelocitas classis comparatae uictoriæ auspiciū fuit: intra enim se
 xagesimam diem qua cæsa sylua fuerat: cētum sexaginta uel ut alii
 centum triginta nauium classis in anchoris stetit: quom enim uide
 ret Duellus eos multum posse mari classem magis ualidam qꝛ deco
 ram fabrefecit et manus ferreas cum irrisione hostiū pmꝛ instituit

quibus interpugnandū hostium naues apprehenderet. Vt autē au-
diuit Duellus Cornelium Asinam cōf. alterꝝ sexdecim cum navi-
bus lypparā pugnasse tanquā ab hostium duce ad pacis colloquiū
euocatum punicaque fraude ac astu captum atque in uinculis necā-
tum cum triginta extemplo nauibus aduersus eum profectus ē cō-
missoque nauali praelio successit: una enim & triginta naues puni-
cæ captæ suppressæ tresdecim triamiliū hominum cæsa: septē mi-
lia captæ referuntur: ipse denique hannibal siue himileo ut diximꝰ
punicæ classis dux amissa nauī qua uehebatur: scafa subductꝰ car-
thaginem fugit et a senatu uer plurimum cū esset: quia apud eos
dux re male gesta puniretur: quæsiuit quid faciendum iuberet oī-
bus ut pugnarent referentibus: feci inquit & uictus sum: sic poenā
crucis effugit. Gn. autem Duellus quem cōtrahendi nomīs gratiā
bellum nominarunt quom superiores eius appellati essent semper
duelli: quia primum illud maritimum triumphum ex pōnis solus
inuexerat: non contentus unius diei triumpho per oēm uitam ubi
a cœna rediret crebra sibi perlucere funalia precinere sibi ubias q̄si
prætanta huius uictoria quotidie triumpharet in sūt: quod q̄nquā
ultra urbis morem priuataque maiorꝝ esset exempla. Romani ta-
men a quo aīo tulere. nulla enim uictoria illis gratior fuit unquā q̄
in uicti terra pariter et mari plurimum possēt: et qui a blandissima
reꝝ omnium est gloria quæ nec leuibꝰ stimulis insita egregios ui-
roꝝ animos agit et uersat effectatæ iam gloriæ nomen nobilissimi
ciues adepti magno studio fabricandis nauibus incubuere.

Quæ materies fabricandis nauibus utilior. Ca. II.

Auibꝰ autem fabricandis animum applicantibꝰ primā
in deligenda materie consideratio est dehibēda: Nos igitur
in q̄ materie fuerit prudentiū consensus adhinc ster-
nendi tempus abioluemꝰ: robori spissa firmitas est tantaque duritia
ut terebrari apte nisi madefactum non quæat et ne sic quidem auel-
li clauus adactus: nonnulli ex nostris in roborē cōsenserunt in eo-
dem sensu et galli conueniunt: durat hoc defossum et in aquis: ma-
rina tñ aqua corrūpitur: Cædri oleo peruncta materie nec tineam
nec cariem sentit: iuniperō non absimilis huic uirtus: quæ in hispa-
nia uasta est et fabricis aptissima nō improbatur fagus in aqua nec
alnus in palustribꝰ: æterna enim est et oneris quantūlibet patiens
larix propter pondus ab aq̄ non bene sustinetur: ppter alia p̄cipua

est in humore nec flammam ex igne recipit nec ab carie aut tineâ propter succum uehementi amaritate leditur. uerum in maritimis nauibus obnoxiam taredini tradunt & omnia præter oleastæ & oleam. Quædam enim in terra & quædam in mari uitis opportuna sunt infestantibus tradunt abietem circa germinationes ea qua dicemus luna decorticatam non corrumpi aquis. Rursus in ipsis arboribus hoc etiam satis notum esse debet limites regionesque cæli spectandas esse: robustiores enim aquiloniæ partes & in totum deteriores ex humidis opacisq; spissiores ex apricis ac diurnæ. Est & gentium in his quoq; differentia: Alpibus apennino laudatissime abietes: in gallia in corsica bythinia poto macedonia deteriores: parnasicæ pessime: quoniam ramosæ contortæ: putrescentesq; facile Alexandri magni comites prodiderunt in Tyle rubri maris insula arbores esse ex quibus naues fierent quasi ducentis annis durantes inuentas & si mergerentur incorruptas Abies sociabilis glutino eadem nauium malis antennisq; propter leuitatem præfertur: tum quod omnium arborum altissima & rectissima est. Huius inopia in ægypto ac syria reges cedris usi feruntur ad classes. Sesoosis ægypti rex nauem ex cedro fecit ducentorum octuaginta cubitorum longitudine deauratam exterius: intus uero deargentatam quam dono obtulit deo: qui maxime Thebis colitur: celebratur quoq; in ægypto ac syria spina duntaxat nigra. quoniam incorrupta etiã in aquis durat: ob id utilissima nauium costis e thedæ pix naualibus muniendis utilis.

Cælionis lunæq; tempus spectandum Ca. III.

Aelionis quoq; tempus in perseverante materie quæ maxime refert uulgo satis putant obseruare ne de dolâda sterantur ante aeditos suos fructus. Robur uere caesum terredinẽ sentit: bruiua neq; iaciatur neq; pandatur alias obnoxium erit ut torqat sese findatq; quod in subere tempestiue quoq; caeso euẽit in infinitum refert & lunaris ratio siderumque sunt qui omnia quae caduntur carpuntur tunduntur: innocentiùs de crescente luna quæ crescente sunt qui et quinta & decima luna ad uigesimam usq; secundam arbores præsertim concidi debere existiment ut immunis seruetur a carie & aeterna materies reddatur: idq; religionis argumento quod aeternitatem his tantum diebus placuit celebrari: sunt qui non nisi

& ii

à vigesima ad trigessimam cædi uelint: ligna enim quæ luna uel adhuc crescente deiecta sunt quasi emolita per humoris conceptionem fabricis quibusque inepta esse dicunt: proinde circuncisas quoque ad medullam aliqui nõ inutile relinquunt ut omnis humor stantibus defluat: inter oēs uero architectos conuenit arbores utilissime sterni in coitu lunæ: quæ diem alii interlunium alii silētis lunæ appellant. Sic certe Tyberius cæsar quom cremato ponte nau-machiario larices ad restituendum cædi præfiniuit. Cato hominum summus in omni usu de materiis hoc addidit. Materiem omnem non effodias luna decrescente eximito post meridiem sine uento austro: tunc erit tempestiua quom semen suum maturum erit: caueto ne per rorem doles idem mox nisi in trimestri lunaque dimidiata: nec tangas materiem tū ne effodias aut præcidas ab terra diebus quattuor proximis quibus luna plena fuerit optime eximitur omnino: caueto nigram integræque materiem ne doles neue caedas ne ue tãgas nisi siccam neue gelidam neue rotulentam. Hæc Catonis præcepta & si ab his ducibus quos paulo ante diximus minus obseruata uideantur nihil mix necessario uel tempestiuo cætionis tempore conciderunt.

De clauis quibus iungenda est materies & cuiusmodi esse debent. Ca. III.

Lurimum deinde id etiam refert ferrei ne an ceteri mortemalorum quibus iungenda materies in unum est clauis esse debeant ac de acutis æneis ni fallor cõiectura mea a ueritate haud quaquã aliena est. est enim ære uis acrior quam medicamentificam uocant: unde squamma eius adiitunt remediis: quæ cõtra perniciem putredinis aduocantur. Aura etiam quæ ex aere producit haurit & ex siccat quod male inluit: uis præterea quædam remediabilis & siccifica æli inest quam dimittit in uulnere proinde auctore Aristotile uulnera quæ ærea cuspide fiunt nocenti minus afferre ex quæ ferro faciliusque curari: Peri ergo ratione infixum ligno propriam seruat substantiam & lunati & aqueo repugnat humori quom ferum huic cædat & tẽpori euestigio rubigine exesum atque consumptum.

Primus nauium usus et prima earum forma apriscis probata earum nomina quique gubernandi adminicula seorsum primus inuenit. Ca. V.

Aue primus in graciā ex ægypto Danaus aduenit: ante
 raibus nauigabatur inuentis in mari rubro inter insu-
 las a rege Eritra: tunc enim nondum ceruleas pinus con-
 tempserat undas: effusum uentis præbueratq; sinum: Nec uagus ig-
 notis repetens eōpendia terris: Præfferat externa nauita marce ra-
 tem: sint licet qui misios & troianos priores rates excogitasse in hel-
 lesponto putent cū transirent aduersus thracas: rates enim tigna uo-
 cantur colligata quæ per aquam aguntur: quo uocabulo interdum
 etiam naues longas teste Varrone significari non dubiū ē. Con-
 dicarias autem naues dicimus q̄ ab antiquis plurium tabularū con-
 textus codex appellabatur q̄q̄ qui primus romanis persuaserat na-
 uem conscendere: Claudius codex is fuit a quo nomen deductum
 sicq; consuetudo pœna tenuit eo q̄ in fluminibus usui plurimum
 essent. Schedia genus etiam nauigiū inconditū est trabibus tan-
 tum intra se nexis factum unde & mala poemata schedia appellan-
 tur. Trabica nauis dicta q̄ sit trabibus confixa: Sumia nauigiū
 genus: auctore Cecilio Sclata genus nauigiū latum magis q̄ altū
 sic appellatum ea consuetudine qua sclocum per locum & stlitē per
 litem dicebant: Musculus curuum nauigiū genus ac breue. Sca-
 phe Aphricano teste nauiculæ sunt parua quæ maiores naues con-
 sequuntur: Cice. libro primo ad Heren. Magnitudine tempestatis
 oēs perterriti nauim reliquerunt: in scapham conscenderunt

Actuariz nauiculæ celeres quæ remis & uelis aguntur: sic dictæ
 q̄ cito agi possint. Celox nauigium breue a celeritudine dictum
 & a Rhodiis inuentum. lipi? punici belli secundi li. i. Naues ducen-
 tas uiginti quinque remes celoces uiginti deducit. Mioparo pyratæ
 nauicula ex corio & uiminib9 contexta q̄si minim9 paro. M. Tul.
 nā cum quæreretur ex eo quo scelere impulsus mare haberet infe-
 stum uno mioparone eodē inquit quo tu orbem terræ. Fasellus
 nauigium campanum: Salustius: & forte in nauigando cohors una
 grandi fasello uecta a cæteris deerrauit mariq; placido duob9 præ-
 donum mioparonib9 circumuenta. Cercirus nauis maxima est
 & asiana & quam cyprii inuenisse feruntur. Trieres q̄s dromo-
 nes græci dicunt maiores naues sunt & longe Isaie. xxxiii. neq̄ trie-
 ris magna transgredietur eum. Daniel. xi. & ueniēt super eum trie-
 res: & romani numeri uiginti quattuor ueniēt in trieribus de italia
 Longa nauē iasonē primum nauigasse. Philostephan9 auctor

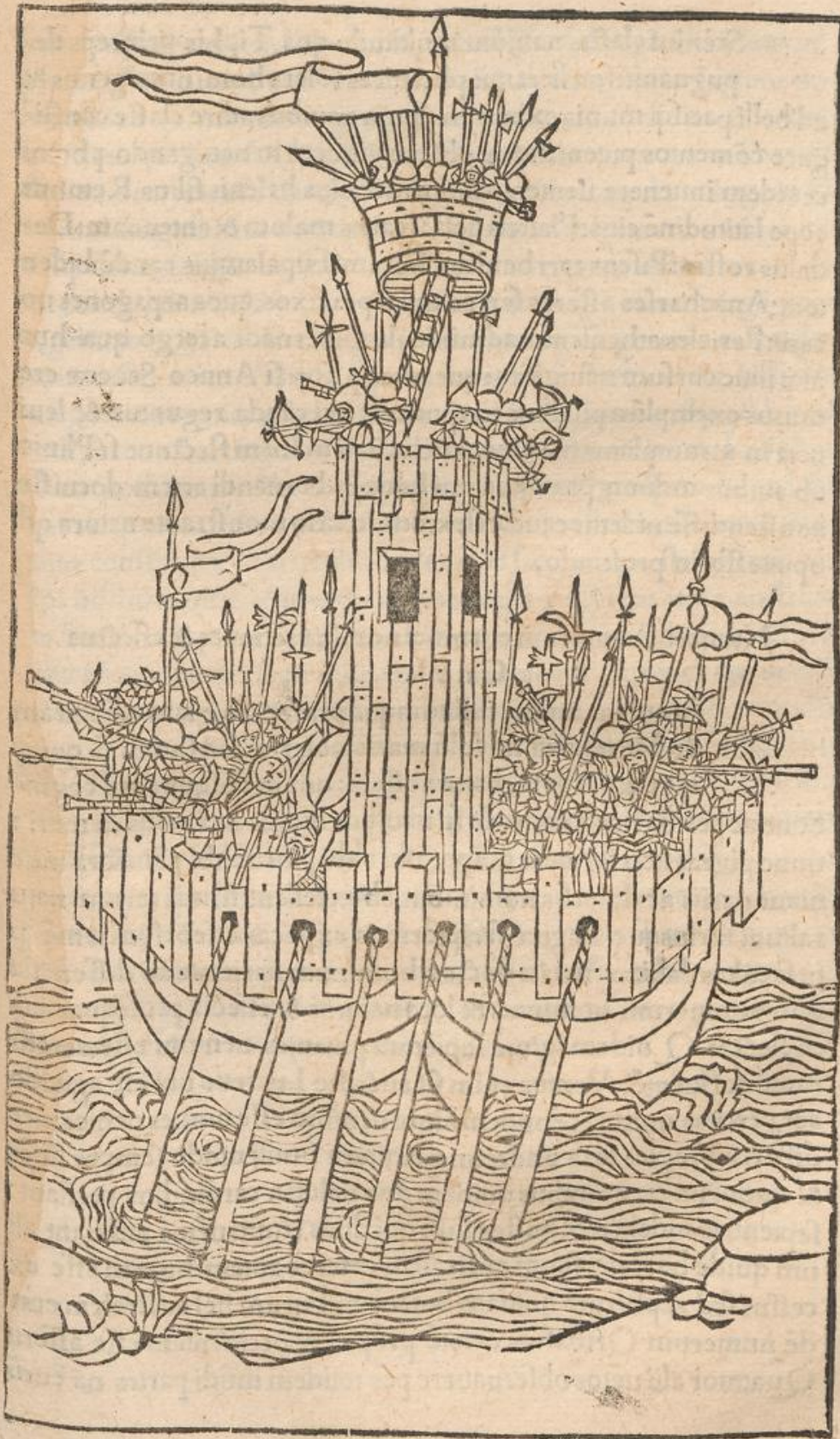
est: Eo namque colchos petitorio ab Argo fabricata est: et Argos ab eo auctore in sinu pegaseo denominato: unde Lucanus: Prima fretum scindens pegaseo littore pinus Terrenum ignoras hominem proiecit in undas. Sunt qui longa naue usum fuisse ferant primum Sesoosim ægypti regē teste Diodoro: dictaque ut diximus et quidā scriptores asserunt ab Argo eius architecto qui etiam internauigā dum eius refarciendæ curam cœperat ut alii ab eius uelocitate quā antiqui Argon appellabant. Pistris nauigii gen⁹ a forma pistrū marinæ quæ longi corporis sunt sed angustis: a spina enim putrefacti piscis in littore ad construendas longas naues per imitationē doctrina sumpta est: et eiusmodi nauis fabrefacta a piscibus etiā sunt qui sumptum uelint quo ordine in pugnam acies deducendæ sint: ab eisdem quoque quo pacto homines equique ferro muniantur teganturque squammis eorum inspectis. Liburnæ quæ et rostratæ liburnia parte dalmaciæ dictæ. Augusto enim dimicante cum liburnorum auxiliis succubisset: Antonius tanti discrimine certaminis ac periculo quod liburnorum naues caeteris aptiores eēt: earum similitudo et nomen a romanis ducibus usurpatæ sunt: Horatius in hippodromis liburnis inter alta nauis Amice propugnacula.

Legia nauis uelox quod uehementi motu suo legat et colligat aquas ante se dicta. Corbita nauigii genus tardum et grande sic dictū quod malo in eius summo pro signo corbes solerent suspendi: nihilque differt ab honoraria nauis omnium tardissima onerique deuehendo quod aptissima et ab Hyppo tyrio inuenta. Oria fabio Placiade fulgenio teste nauicula admodum parua et piscatorum usui quod apta

Cymba et Scalmus phoenicum inuenta piscatoriæ etiam naues Ci.iii. officiorum tum canius queso inquit quid est o pithi tantum ne hic piscium tantum ne cimbarum: inuitat canius postera die familiares suos uenit ipse mature scalmum nullum uidet. Lintres siue monoxillos hoc est paulo latiores scafulas nauiculas fluniales cauatas ex arbore dicimus: Liuius secundi punici belli li.i. ita ingens coacta uis nauium est lintis quæ temere ad uenalem usum pyratum nouasque alias primum galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus. Virg. i. geor. cauat arbore lintres in his germaniæ prædones cauat is singulis arboribus nauigant trigintaque homines ferunt: nec id quidē incredibile cum & grandiores multo nostris eorum sunt arbores: & apud indos arundines tantæ proceritatis sunt ut singula

eorum internodia alueo nauigabili trinos interdum homines deue-
hant quina cubita longitudine excedentes. Lembus nauiculæ ge-
nus breuis & ueolcissimæ quam cirenêses feruntur inuenisse. Vir-
gi. i. geor. quâ qui aduerso uix flumine lembum: Liuius belli mace-
donici libro quarto: Neue ipse nauem ullam præter duos lēbos qui
non plus q̄ sexdecim remis agerentur haberet. Bucentaur⁹ nauis
gii gentis ad magnos uiros deuehendos ac potentes fabricatum a
magnitudine enim boum qui in italia erant consuetudinē factum
fuisse in libris de re rustica inquit Varro ut præposita hac uoce bu-
magnum quippiam semper nunciaretur: inde dici bulimina idest
magnam famam & bupedas grandes pueros & unam bumaniam:
& alia his similia ad magnitudinis rationē pertinentia: quod & nūc
obseruant focminæ in transpadana regione quæ ad significandum
ingens & admiratione dignum aliquid prolatione eius uocis utun-
tur: Bucentaurus ergo quia principes & magni uiri ea uehi solent
quasi magna centaurus: prisca illius uocis significatione appellata
est. Centaurus nanq̄ nauis siue signum erat quod nauis impone-
batur: expressum autem hoc est a Vir. elegantissime illo uersu: cē-
tauro inuehitur magna: qui humiliorem illam uocē in sublimi ope-
re aspernatus digniore uerbo ac carminis maiestati conuenientio-
re uti prudētius uoluit. Qui enim bucentoriū & non bucētaur⁹ a bu-
cis centū dici putant: oporteret corruptis detractisq̄ pauculum litte-
ris propter longum famulatum: qui ad seruitia præstanda potentio-
ribus semper necessarius est uana & inepta nominis interpretatio-
ne fallimur. Triremis nauis quæ tris remorū ordines habet: ho-
ratius in episto. nauseat ut locuplex quem ducit prima triremis: haf-
primum instituisse legimus argonautas q̄ etiam armatis apte & cō-
grue probentur esse commertis ut qui peregrinas optabamus aspi-
cere: nunc mittamus aliis prouintiis terrorem pariter & decorem: q̄
driremes quoque ab ordine remorum dictæ qui numerus magni-
ficentia utentium per sæpe auctus inuenitur. Q̄ ninqueremē insti-
tuisse fertur uesicon salaminus sex ordinum: Zenazetas syracusa-
nus ab ea ad decemremem nesigoton: Alexander porro magn⁹ ad
duodecim ordines: Ptholomeus sother ad quindecim: ad sedecim
Perseus & P. Aemilius Demetrius Antigoni ad triginta: Ptholo-
meus Philadelphus ad quadraginta: Ptholome⁹ philopater qui tri-
phon cognominatus ē ad L. Heraclius nauibus castellatis aphrica

ueniens usus perhibetur praecipua admirationis quodque nauis quae
 ex Aegypto Caii principis iussu obeliscum in Vaticano circo statu
 tum quattuorque truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum
 adduxit: qua naue nihil admirabilius uisum in mari certum est: tri
 ginta enim & centum modii lentis pro saburna ei fuere longitudo
 spatium obtinuit ex parte hostiensis portus latere lauo. ibi nanque
 demersa est: Claudio principe cum tribus po. ro. molibus turrium
 altitudine in ea exedificatis obiter puteolano puluere aduectis arbo
 ribus eius crassitudo quattuor hominum ulnas complectentiū im
 plebat. C. etiam Caesar gallica expeditique legatis suis aliam formā
 praebuit & ad celeritatem onerandi subductiorem pauloque humilio
 rem quam alio mari consueuerit: ideo quod propter crebras aestuum com
 mutationes minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat ad onera
 multitudinemque iumentorum transuehendam. Galloꝝ insuper naues
 ad hunc modum factae armataeque erant: carinae planae quo facilius ua
 da ad decessum excipere possent prora atque puppes erectae ad ma
 gnitudinem fluctuum tempestatumque: naues & ipsae totae ex ro
 bore ad omnem uim & contumeliam perferendam anchorae cathe
 nis ferreis reiuinctae pelles pro uelis: quibus & uim tempestatum
 sustinerent facilius & in uadis confisterent tutius & ab aestu reli
 ctae nil cautes et saxa timerent: contra has liburnicae praestant cele
 ritate et impulsu remorum: non tamen propter firmitudinem rostro noce
 re possunt neque propter altitudinem telum ad eas adigi facile pot
 Naues iunctae ac quinque remes demptis interioribus remis ut latius
 alteri applicetur cum quibus exteriori ordine remorum uelut naues
 aguntur Turres contabulatae machinamenta que alia quatiendis
 muris portantur classem in hunc modum efficiunt bellicam

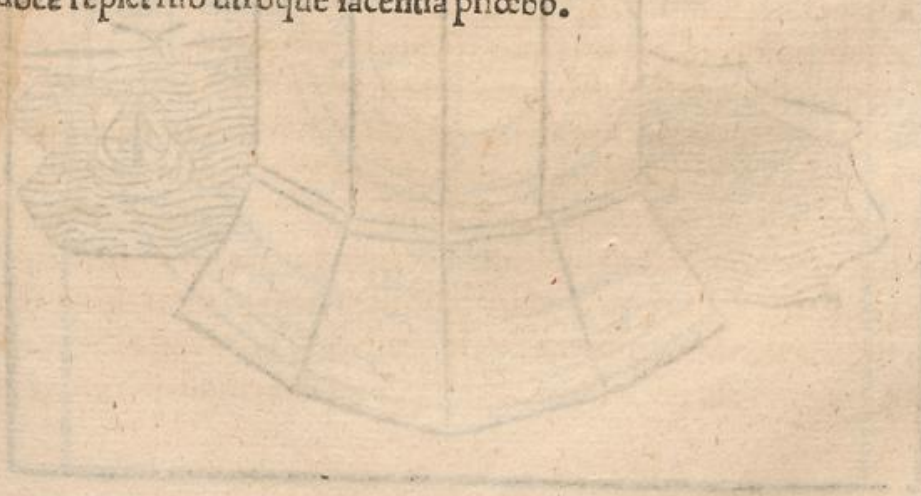
LIBER

St enim classis nativum multitudo quia Tiphis princeps de-
 pugnavit: sint licet qui phoenices solers hominum genus &
 ad belli pacisque munia eximium maria navibus adire classe confi-
 gere comentos putent: sicut observationem in navigando phoeni-
 ces idem inuenere ventorum rationem: Eolus helenis filius Remum
 cope latitudinem eius: Plateus uela: Icarus malum & antennam: De-
 dalus rostra: Piseus tyrrheni anchoram: Eupalamius eandem biden-
 tem: Anacharxes asseres ferreo unco praefixos; quos arpagones uo-
 cant: Pericles atheniensis adminicula gubernandi a tergo quae huc
 atque illuc cursum nauigii torqueant atque horum si Anneo Senecae cre-
 dimus exemplum a piscibus tractum est qui cauda reguntur & leui
 eorum in utrumque latus momento uelocitatem suam flectunt si Plinio
 ab aibus miluoque praecipue qui hanc gubernandi artem docuisse
 ac ostendisse uidetur caudae flexibus in caelo monstrante natura quod
 opus esset in profundo.

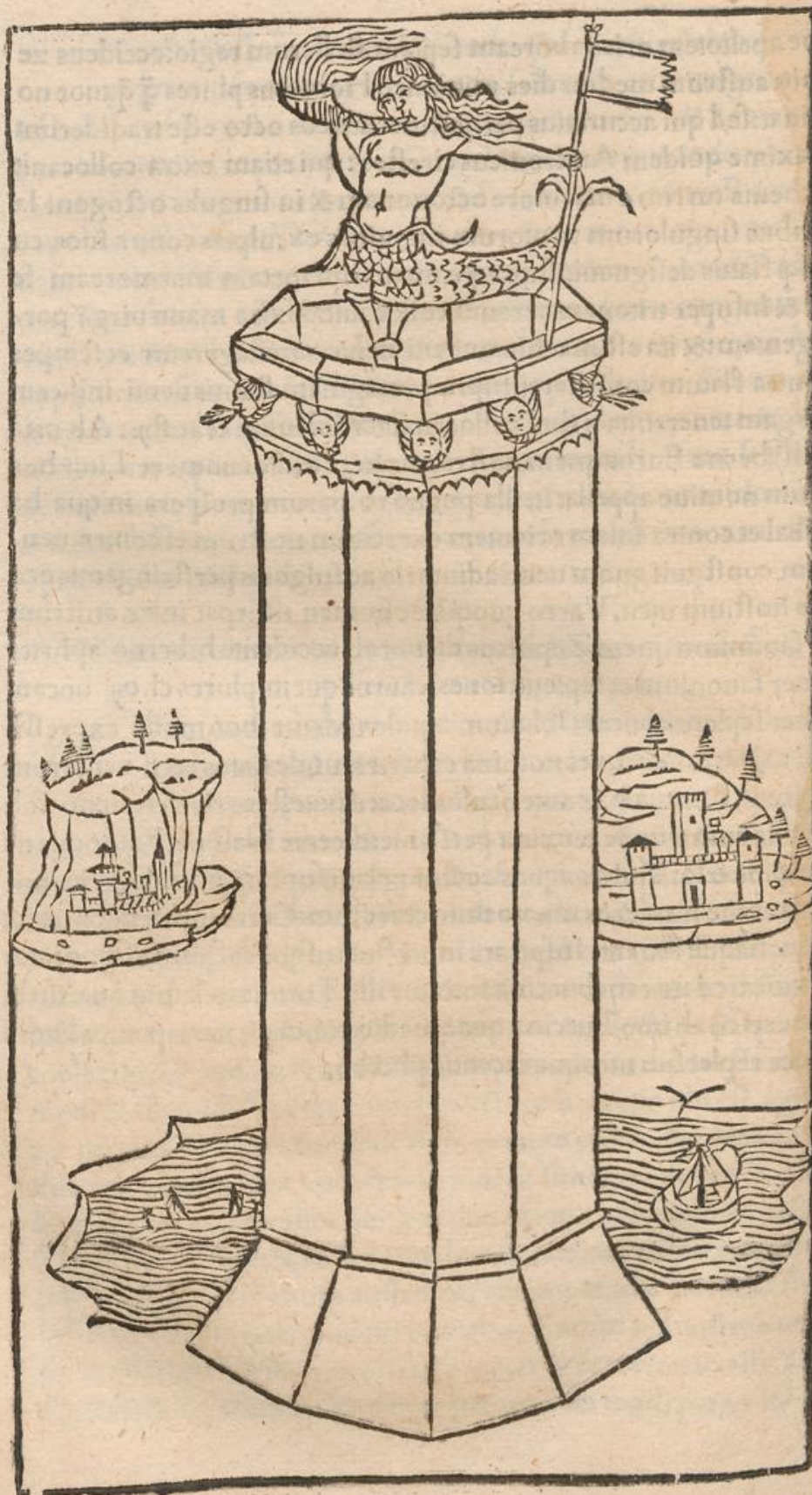
Numerus uentorum eorumque nomina rationes & effectus
 Ca. VI.

Voniam milites militumque praefectos etiam adiuturam
 constat noticiam non solum maris ac terrae sed fluminum quoque
 quae ignaros turbatura essent: quum absque eorum cogni-
 tione ac peritia haud comode sit nauibus motus & cursus in mari:
 nunc pigeat licet scribere quippe ubi alibi plura alibi pauciora inue-
 niam uariis ac diuersis nominibus ab excellentissimis rerum natu-
 ralium utriusque linguae scriptoribus explicata: seorsum tamen pro-
 ut facultas dabitur in tanta doctorum hominum uarietate ac dissonantia
 ipsorum numerum nominaque & loca naturas & effectus prosequar atque
 complectar Quidam igitur sapientum putantes uentum esse aerem
 motum & fluentem. Ventus enim sit auctore Lucretio ubi est agitatio
 aer percitas unum & eundem aiunt uentum esse omnes uentos: nec
 differre propter loca undecumque extiterit simili modo semper fluens
 & quoniam ex omnibus quidem duo ueluti a cardinibus perflant:
 septentrio uidelicet & auster sunt qui duos tantum uentos annuant ali-
 tum quidem borealem alium australem caeteros autem horum esse ex-
 cessus sed zephyrum quidam borealem Eurum uel australem eun-
 dem numerum Oribasius orientem propter & occidentem esse asserit
 Quattuor alii uentos obseruauere per totidem mundi partes nam eorum

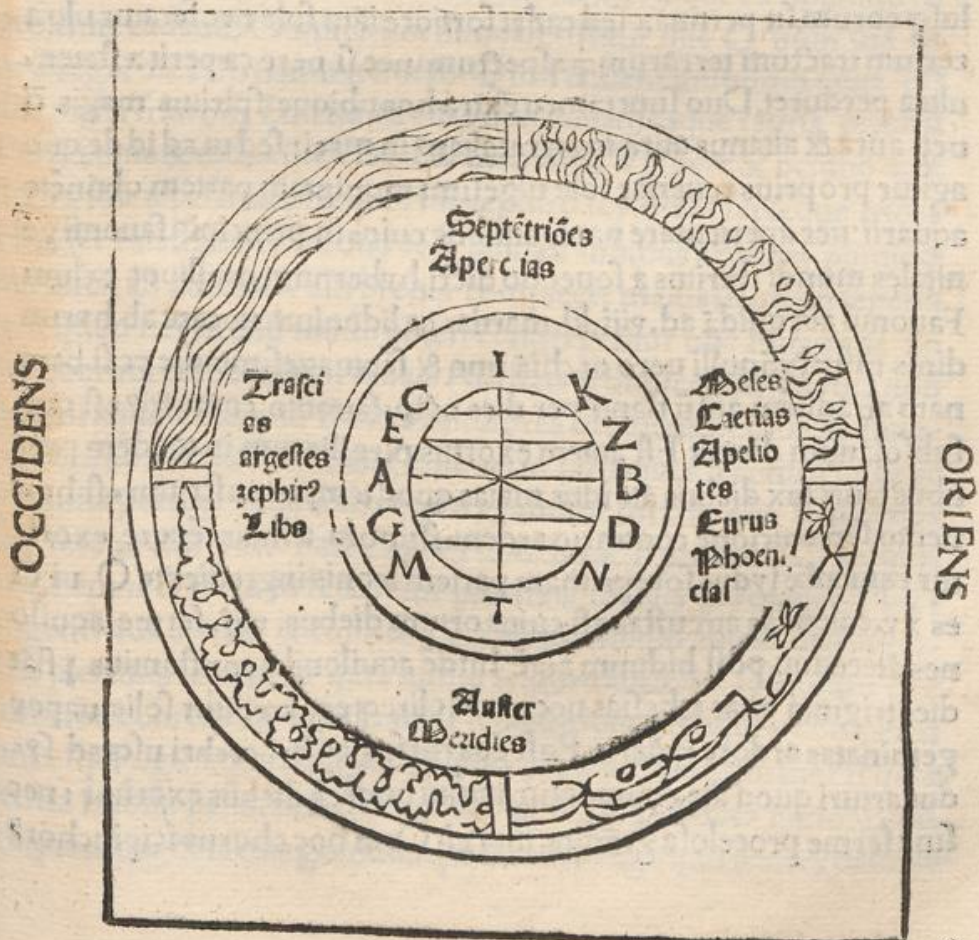
sine apeliotem oriens boream septem stellarum regio: occidentis zephyri austrum medius dies mittit: nec Homerus plures quam quatuor nominat: sed qui accuratius perquisiuerunt eos octo esse tradiderunt maxime quidem Andronicus cirestes: qui etiam extra collocavit Athenis turrinam e marmore octogonam & in singulis octogoni lateribus singulorum uentorum imagines excultas contra suos cuiusque flatus designauit: supraque eam turrinam metam marmoream fecit & insuper tritonem aereum collocavit: dextra manu uirgam porrigentem: & ita est machinatus uti uento circumageretur et semper contra flatum consisteret: supraque imaginem stantis uenti indicem uirgam teneret: itaque sunt collocati inter solanum et austrum. Ab oriente hyberno Eurus quem nostri uocauere uulturnum: et Livius hoc illum nomine appellat in illa pugna romae parum prospera in qua Hannibal et contra solem orientem exercitum nostrum et contra uentum constituit quomodo uenti adiutorio ac fulgoris perstringentis oculos hostium uicit. Varro quoque hoc nomen usurpat inter austrum et fauonium quem Zephyrus dicunt ab occidente hyberno: a phrygia inter fauonium et septentriones: caurus quem plures choros uocant inter septentriones et solanum aquilo uidetur hoc modo expressum uti capiat nomen et nomina et partes unde flatus certi uentorum spirent. Omnia haec ante oculos locare potest turris descriptio substituta cum tritone buccina perflante: dicente Nasone: Positoque tricuspide telo: Mulcet aquas rector pelagi supraque profundum: extantem atque humeros innato murice tectum: Ceruleam tritona uocat conchaque sonanti Inspirare iubet fluctusque et flumina signo iam reuocare dato canabuccina sumitur illi: Torulis in latum quae turbine crescit ab imo: buccina quae medio concipit aera ponto: litora uoce replet sub utroque iacentia phaebo.

LIBER

Anc uero descriptionem tanquam ueram ceterisq̄ præcellē
 tem Mediterranei maris nauitæ omnes obseruant Genuen-
 ses potissimum totidem adiciens interponentesque Applicantur
 prædictis octo primoribus: Alij quidem Secundum Aristotilem:
 & quattuor quidem etiam secundum Varronem Duodecimque fi-
 uunt Quattuor enim cæli partes in eternas diuidunt & singulis uentis
 binos superaddunt Aristotiles hac arte: & Varro uiri diligentes &
 omnium qui fuerint scripserintque instructissimi illos ordinant:
 nec sine causa: non enim eodem semper loco sol oritur aut occidit:
 sed alius est ortus occasusque equinoctialis: his autem equinoctium
 est Alius solstitialis Alius hybernalis sic siue secundum q̄ duode-
 cim aer discrimina suscipit siue iuxta duodecim in nostra plaga ha-
 bitationis note puncta unde originem trahūt siue iuxta duodecim
 zodiaci signa toudē efficit uentos quos signorum etiā triplicatas cō-
 citat Nam orientales ignea Meridionales terrea occidentales aerea:
 Aquea uero septentrionales. Principales igitur uenti hi sunt & hoc
 distincti ordine: ut ostēdit utraq̄ subiecta perigraphiæ descriptio.

LIBER

Vnt etiam Tranquillo approbante plurā nomina flatū que uentorū e locis quibusdam aut ex conuallibus aut fluminibus aut mōtium procellis aut aliquo sinu tracta ex aliqua causa quæ ad faciendum uocabulum acciderat & quæ non transmittuntur: sed in proximum ferūtur: itaq; Virg. Cleopatram e nauali prælio ægyptū fugientem uento lapige ferri ait ex lapigie sinu idest ex ipso garga no ueniente: equū quoq; apulum eodem quo uentum uocabulo lapigis appellauit: hūc caurum esse manifestum est: nam ex occiduo uenit: & Virg. sic meminit. simili modo Calabriam iapix uexat & Apuliam infestat Athabulus: Athenis chiron: Pamphyliam cagre is: Galliā cirtius: quē in libro originum Cato Cætium nominat: cui ædificia quassanti tum incolæ grātiās agunt tanquā salubritate caeli sui debeant ei. Diu⁹ etiam Augustus templum illi quom in Callia moraretur & nouit & fecit: Infinitum est si singulos uentorum flatū eorūq; nomina persequi uelim quom nulla propemodum regio sit quæ non peculiarem habeat aliquem flatum ex se nascentem & circa se cadentem: Quomq; præterea ante Lucani flatū plures sint nullusq; eorum sit pertinax sed cadat fortiore iam sole nec feratur ultra certum tractum terrarūq; aspectum: nec si uere cæperit a statem ultra perduret. Duo sunt tamen extra hos ubique spiritus magis q̄ uētū aura & altanus aura in terra: altan⁹ in mari: sed ut ad id de quo agitur proprius reuertar sole uigesimam quintam partem obtinēte aquarii: uer aperit mare nauigantibus cuius in principio fauonii genitales mundi spiritus a fouendo dicti hybernum molliunt calum Fauoniū aut quidā ad .viii. kl. martias calidonium uocant ab hyrundinis uisu: Nonnulli uero orchia uno & septuagesimo die post brui nam ab aduētū autū flante per dies octo: fauonio contrari⁹ est quē subsolanum dicunt Est autem exortus uirgiliarum in totidem partibus tauri sex diebus ate idus maias quod tempus austrum est huic uento septentrione contrario ardentissimum a status tēpore exortur caniculæ syderis sole primam partem leonis ingrediente Qui dies xv. calendas augustas est cuius ortum diebus. viii. ferme aquilones atecedūt: post biduum autē hisdē aquilonib⁹ constantius p̄ flāt dies triginta quas ethesias uocant Molireq; eos creditur solis uapor geminatas ardore syderis. Post eos rursus austri crebri usq; ad syderis arturi quod ate equinoctiū autūni undecī diebus exoritur: nec sine ferme procelosa grādine mergit Cum hoc chorus icipit: chor⁹

Autumnat: huic contrari⁹ uulturnus post id equinoctium diebus se
 re quuor & quadraginta uirgilia⁹ occasus hyemem inchoat quod
 incidit tertio idus nouembris hoc est aquilōis hybernis multumq⁹
 aestiuo illi dissimilis: cuius ex aduerso est aphricus: ante brumā au
 tem diebus septem: totidem postea sternitur mare halcyonum fetu
 ræ cui⁹ dies nouere qui maria nauigant eas aues uidere rarissimū
 est nec nisi uirgilia⁹ occasu foeticant bruma: qui dies halcionides
 uocantur: placido mari per eos & nauigabili maxime siculo ut reli
 quis partibus est: quidem mitius pelag⁹ siculum utrunque tunc tra
 ctabile faciunt septem diebus ante brumā nidos & totidem sequen
 tibus pariunt: et his quidem diebus maris natura benigna nauis tu
 tissima nauigatio est. Reliquū uero tempus hyemat: et quanquam
 pyrata primū mortis periculo et in mortem ruere et hyberna expe
 riri maria cœperint. Nunc itidē auari quidam et audaces faciāt: hi
 tamen naturales per statuta tēpora uētorum cursus porro naturales
 effectus uentorum hi sunt omnes enim uicibus suis spirant maiori
 ex parte ut contrarius indefinenti incipiat surgatque ex opposito cū
 proxime cadenti. Ouidius uix nunc obliquitur illis Quom sua q⁹
 que regat diuerso flamina tractu Quin lanient mundum tanta est
 discordia fratrum Eurum ad euroram nabartheaque regna recessit
 Persidaque & radiis iuga subdita matutinis Vespere & ociduo quæ
 littora sole tepescunt proxima sūt zephiro scythiam septēque triōes
 Horifer inuasit boreas contraria tellus Nubibus assiduis pluuiōq⁹
 madescit ab austro: Velli breuis complecti maius in unam tēpesta
 tem quod fieri nullo modo potest congregentur una Eurusque no
 tus queruūt creberque procellis Africus & qui locū in illa rixa non
 habuit aquilo Ab ortu flantes calidiores diuturnioresque ac tutio
 res sunt ab occasu flantibus. Ouidius in fastis: luce secutura tutos pe
 te nauita portus: uentus ab occasu grandine mixtus erit Vulturnus
 sita serena cæli parte flare cæperit non durat in noctem Quisquis
 erit uentus si feruidū sentiretur pluribus diebus permanebit sol:
 auget flatus oriens & cōprimit occidens. Medio autem diei ac no
 ctis plerunq⁹ sopiuntur quia nimio frigore aut aestu soluuntur: ex
 imbribus boreas seu aquilo inter septentriones reliquos compescit
 nubescq⁹ abigit atque discipat: Ouidius de eo: Apta mihi uis est quia
 tristia nubila pello: Et freta concutio nodosque robora uerto: Indu
 roque nives & terras grandine pulso: Idem ego quō fratres cælo sūt

LIBER

nactus aperto: Nam mihi campus is est tanto molimine luctor ut
 medius nostris concursibus intonet æther: exiliantq; cauis electi nu-
 bibus igne: Idem ego quò subii cõuexa foramina terræ suppositiq;
 serox: mis mea terga cauernis: Sollicito manes totisq; tremoribus
 orbè: Austro maiores fluctus eduntur q̄ aquilõe Quoniã hic sũ mo-
 maris ille inferius ex imo spirat interdum aquilo uehementior: no-
 ctu auster qui a greco notus dicitur quia nebulosus atque hume-
 ctus. Idem poeta. Madidis notus euolat alis Terribilem piccea te-
 ctus caligine uultum. Barba grauis nymbis canis fluit unda capil-
 lis. Fronte sedent nebulæ rerant pennæque sinusque: fiunt etiam
 subiti quidam flatus qui uarii multiformesque sũt uagi quippe atq;
 ruentes terrorem more tonitrua & fulgura ædunt quæ uocant hi qui
 dem Vulcanum ridere hi autem uestamhi uero horum cõminatio-
 nem unde Pampinius fulguraq; attritis quotiens micuere procellis
 sed fulgura & coruscationes prius cerni q̄ tonitrua audiri: Quod
 coruscare prius cælum creditur & mox tonare siue quũ simul fiant
 ut alii perhibent tunc ignes illi sui pernitate d'cto citius nostræ se-
 uisioni ingeũt Sonus non aliter ac icto & uerberato aere ad uares
 uenit serioreque sensu concipitur: herodotus extimat fulgurationẽ
 esse uelut apud nos incipientium ignium conatus & primã flammã
 & certam modo itereũtem modo insurgentem hoc atiqui fulgetra
 dicebant tonitrua nos plurariter dicimus. Antiqui autem tonitruum
 aut tonum, hoc a Cecina facondo uiro dictum inuenio: si habuisset
 in eloquentia nomen & nisi illum Ciceronis uerba præfissent & nu-
 mulo uerbo utebãtur antiqui correpto Quos nos producta una syl-
 laba utimur: dicim⁹ enim ut splendere sic fulgere at qui illis ad si-
 gnificandam hanc subitã e nubib⁹ eruptionẽ lucis mos erat uti me-
 dia syllaba correpta ut diceretur fulgere: flamma uero illa quam
 nubium afflictus excussit: si robustiore fuerit incendio impetu de-
 uehitur in terras: & fulminis habet nomen atq; fortitudinẽ ubiq; q;
 aut ceciderit sulphuris odorẽ emittit ut inquit Virg. & late circũ lo-
 ca sulphure fumant: & Lucanus æthereoq; nocens fumauit sulphu-
 re ferrũ: quod si arctius rotatus effregerit impet⁹ ille sine igne hoc
 est sine fulmine & aliquo promontorio repercussus est: aut locor⁹
 coeuntium in canalem deuexum tenuumq; collectus sæpius in se
 uolutatur aq; que quò uoluit uerticẽ facit qui tiphon uocatur id est
 tibratus. Rapida enim uertigine contorquetur humus arida & ab

infimo erigitur ad summum nec attenuas modo uerum ipsa nani-
 gia contorta frangit tenui remedio aceti in aduenientē effusi: illiso
 enim ipso repercussus arrepta secum in caelum refert sorbetque in
 excelsum: contra hunc inter salutaria quoque coralli materiā esse
 dicunt: nā Metrodorus gorgiam noīat idem q̄ resistat. Tiphonib⁹
 & fulminib⁹: quom autē circunactus & eundē ambiens locum re-
 pentinis flabris p̄silit & uniuersa perturbat atque puoluit: turbo di-
 citur. Lucreti⁹: Versabundus enim turbo descendit & illā: deuenit
 pariter lento cum corpore nubē: quam simul ac grauidam detrudit
 ad æquora ponti: in ille aquam subito totum se immittit & omne ex-
 citat ingenti sonitu mare feruere cogens: hic idem pugnatior si ē ac
 diutius uoluitatus inflammatur efficit quem praestera graeci uocant:
 qui & igneus turbo est: Anafilemata graeci uocant eos spiritus: qui
 de fundo uel hiatus terrae explosi ad superna meare solent: at p̄
 celosus flatus cathegis dicitur quem praefactum possumus dicere:
 quod de superiore caeli parte submissis inferiore repentinis impul-
 sibus quatit uocatur & columna conspicat⁹ humor rigens ipse se
 sustinet ab eodem & in longam ueluti fistulam nubes aquam tra-
 hit nec minus singula quae illi obiciuntur. unde Lucretius: Nam fit
 ut interdum tantum demissa columna in mare de caelo descendat:
 quam freta circum: feruescunt grauius spirantibus lactica flabris:
 Et quaeunque in eo quom sint dephensa tumultu: Navigia in summū
 ueniunt uexata periculum: & haec fere omnia pericula uenti erupti
 de nubibus prodeunt quibus armamenta rapiuntur & totae naues
 plexque in sublime tolluntur: & quanquam nihil molestius in mari uē-
 tis turbinibus ue ac pcellis huiusmodi sit nec maiore hominum in-
 genio ulla sui parte nauigantiū adiuta q̄ remis uelisque: tamen hac
 oīa pariter eodem impellentia unus & paruulus admodum piscicu-
 lus assuetus petris Echinus appellatus in se tenet solus elemētorum
 atque hominum nim retondens: nullo quidem actu: nullo conami-
 ne: sed natura ipsa & ruant uenti licet seuiant procellae: imperat ta-
 men furori tantasque uires compescit ut cogat stare navigia: quorū
 non uincula: non anchora pondere irreuocabili iactae infrenat im-
 petus ac domat nullo suo labore: non recurrendo aut alio modo q̄
 carinis adherendo & utroque sese latere colligente retinēdo: quod
 & si scriptis illustribus insutum inuenio: tamen incredibilium uide-
 ri posset si de oceano indico fortassis aut scythico solum scriptum

LIBER

esset: et non potius in nostro mari monstra hoc romanis imperato-
 ribus accidisset: hoc enim inherente plenam uentis stetit nauem
 portantem nuncios Peliandro ut castrarentur nobiles pueri: hic te-
 nuisse fertur Actiaco mari praetoriam nauium Antonii properatis
 circuire & exhortari suos donec transiret in aliam: ideoque caesaria-
 na classis impetu maiore protinus uenit tenuit & Caii principis ab-
 stura Antium reuauigantes sed & non longa fuit illius morae admi-
 ratio. Animaduersa enim e uestigio more causa quae tota classe pdeu-
 te quinque remis una ac sola non proficeret: imo uelut in anchoris sta-
 ret neque prorsus loco moueretur e nauis protinus exilientibus: qui
 id quae rerent circa nauium inuenere adhaerentem gubernaculo osten-
 deruntque Caio indignanti mirantique hoc fuisse quod quadrin-
 gentorum remigum obsequium nauigio adhaerens contra se tenuisset
 in nauigium receptum pisciculū qui tunc postea quae uidere eū lima-
 ci magnae similesse dixere indici maris conchae simili potentia la-
 biis suis nauium dorso fixerunt: quae quietus ac tenuis leuisque ta-
 ctus plus dicitur retinere quae exagitata possint elementa complere. stat
 enim pigra ratis tumentibus allata uelis & cursum non habet cui ue-
 tus arridet: sine anchoris figitur sine rudentibus alligatur & tam pua-
 aialia plus resistunt quae tot auxilia prosperitatis impellant: ita quom sub-
 iecta unda praecipitet cursum supra maris tergum nauigium cogitur:
 stare infixum miroque modo natantia inconcussa tenentur: dum
 unda innumeris motibus rapiatur sed ut dicamus aliam piscis natu-
 ram forte nauis praedictarum nauium tactu torpedinis segnissime
 torpuerunt aqua tantum infingentium dextra pergrauantur ut per
 hastam qua fuerit uulnerata ita manum percucientis inficiat: ut ui-
 uae substantiae pars sine sensu aliquo immobilis obstupescat: Tra-
 dunt alii quod incredibile uideri potest: tardius ire nauigia testudi-
 nis pedem dextrum uehementia ferunt & alterum monstri genus haud
 minus incredibile esse circa idem mare indicum Auem sicut inau-
 dita magnitudine quampiam nostri rocum uocant cuius pena lon-
 gitudine sunt passuum decem neque tantae magnitudini uires deesse
 Elephantum enim exuriens quom caeperint & aliquod diu per aerem
 uolitando tulerit in terram iacit Quo casu peremptum Depascitur
 nec elephantum solum sed tota insuper rostro praehensa nauigia
 secum tulit in nubila & pendentem per inane miseris nauigantes uola-
 tu ipso terribili delet ac morte consumit.

Astrologia nautica secundum Solis lunæ siderumque obseruationem Ca. VII.

Exacta uentorum ratione transire conuenit ad alia temporum pronostica: et quoniam classem ipsam concuti proterique uentorum præliis et nautarum imperitia sæpenumero compertum est: impræsentiarum opportuna tum belli tum nauigationis tempora describentes futuri motus uentorum et imbriũ tempestatumque præfagia diligentissime perquisita trademus: Et primum a sole et luna caeterisque sideribus: hinc enim ut poeta inquit doctissimus: tempestates dubio prædiscere cælo possumus. et quando infidum remis impellere marmor conueniat Quando armatas deducere classes Aut tempestiuam syluis euertere pinum solitaque quem iouis oculum appellauit antiquitas purus oriens et nõ feruens serenum diem nunciat: idem quom ante eius exortum nubes pubescunt uentum quod si nigrae rubentibus interuenerint pluuias: si ante exortum nubes quoque conglobabuntur: hyemem asperam denunciabunt. si ab ortu repellentur et ad occasum abibunt serenitatem. Si ante ortum radii se ostendent aquam et uentum prænunciant. si nubes solem circunduxerint quanto minus luminis relinquunt tanto turbidior tempestas erit. si ex ortu spargentur partim ad austrum partim ad aquilonem pura: quanquam circa eum serenitas sit: pluuiam tamen uentosque significabunt cum oriente radii non illustres imminebunt quauis circũdati nube non sint pluuiam protendunt. si oriens cingetur orbe totusque de fluxerit æquiter serenitatem dabit. si uero partim se aperit ex qua parte is se aperit expectetur uentus. si uero duplex orbis fuerit atrox tempestas inuadet. Porro si circa occidentem rubescant nubes: serenitatem futuri diei spondent: si ceruleum uultum induent: pluuiam denunciant si igneum et uros in idem si macule rutilo interuenerint: uenti nymbi que non deerunt. item si circa eundem occidentem candidus circulus erit leuem tempestatem: si nebula uehementiorẽ: si autem circulus fuerit ex qua regione is eruperit uentum magnum soli proxima sunt et lunæ præfagia nam si splendens exorta puro nitore effulserit serenitatem: si rubicunda uentos: si nigra pluuias protendere creditur: si ante quartam non apparuerit fauonio fiante toto hiemale erit mense: si sextadecima uehementius flammea apparuerit asperas tempestates præfagiet: si in ortu quarto quem ægyptus et multi

LIBER

maxime obseruant: quod is certissimus auctor futuri temporis est Pura nec obtusis per celū cornibus ibit: Totus & ille dies et qui nascuntur ab illo Exactum ad mensem pluuia uentisq̄ carebunt Votatq̄ seruati soluent in littore naute ut Maro inquit: si plenilunio per dimidium pura erit: dies serenos significabit: si rutila; uentos nigrescens imbres si caligo nubis orbem incluserit: uentos qua se ruperit si gemini orbis cinxerint: maiorem tempestatem et magis: si tres erunt nigri aut interrupti aut distracti: si plena circa se habebit orbem ex qua parte is maxime splendet ex ea uentum ostendet in terlunio autem tempus diram nauigantibus pestem non solū rōne sed usu et experientia rex magistra comprobat. Tertio loco stellarum obseruationem esse oportet: he quum discurrere interdum uidentur: uenti protinus sequuntur: Quum sereno cælo fulgent pluuia erunt atrocissimæ quū repente siderū splendor hebetatur neq̄ nubilo neq̄ caligine graues denunciantur tēpestates si uolitare plures stellæ uidebuntur: quo feruntur albescentes uentos ex his partibus nunciant si in pluribus partibus fiet: inconstantes uentos effundent. sic reliquorū quoq̄ siderū ppria est quibusq̄ uis et ad suā cuiq̄ naturam fertilis nec meantium modo discurrentiūque: sed multorū etiam adherentium cælo quotiens errantium accessu impulsæ: aut coniecta radiorum extimulata sunt qualiter in saculis sentimus accidere Quas græci ob id pluuio nomine appellant: Et solis lunæque ac syderum obseruationem diximus: Nunc de his quæ ex passionibus elementorum fiunt aut ex ipsis originem sumentibus prosequamur: in his enim non dubia futuri motus præfagia sunt quum in ipsis initia iam cernantur a quibus causarum principia sumunt: Nubes cum in montium cacuminibus consistit hyemabit si cacumina pura sient differenabit: tonitrua ex his ut matutina uentum significat: sic imbrem meridiana nebulæ e montibus descēdētes aut cælo cadentes uel in uallibus sedentes serenitatem promittūt: Arcus quum sunt duplices pluuiam denuntiant: simplex uero arcus non easdē undecūq̄ apparuerint minas affert a meridie enī ortū magnā uim aquarū uehet quæ uinci nō poterūt uehemētissimo sole tantū ē illis uirium si circa occasum refulserit tonabit & leuiter impluet si ab ortu circaue surerint serena promittet Quum æstate uæhemētius tonuerit q̄ fulserit uentos ex ea parte denunciant: e contra si minus tonuerit imbrem Quum ex omnibus quattuor cæli partibus

fulgurauerit uentum & imbrem ex his regionibus demonstrabit: cum ab aquilone tantum in posterum diem aquam cum a septentrione tantum eum uentum quom ab austro choro uel fauonio nocte serena fulgurauerit: uentum imbremque ex his regionibus fore indicant: his terreni etiam ignes pximi significant: palidi namq murmurantesq tempestatum nuntii sentiuntur & pluuia in lucernis fugi si flexuose uolite: flamma uentum quoq designant: uel quom cinis in foco concreuit & quom carbo uehementer perlucet. Est sua etiam aquarum significatio: maris namq ipsius tranquillus sonitus spumæ ue disperis aut aquæ bullantes plurium dierum hyemem p tendunt atq etiam uentos præmonstrat sæpe futuros. inflatum mare quom subito positumq tumescit saxaq caua salis niueo spumata liquore Tristificas certant neptuno reddere uoces: Ante dæsus stridor cum celso e uerice montis Ortus adaugefcit scopulorum sæpe recessus. Ex animalibus porro terrestrib9 & marinis belluis diuersisq uolucibus reliqua plurima supersunt pronostica tempestatumque præfagia quæ apud Tranquillum Varronem Nigidium Aratum Lucanum & uatem omnium clarissimum Maronē in georgi. qui scire uolet absoluta diligenter inueniet.

Remedia periculo affectis Ca. IX.

Ddamus autem & remedia periculo affectis. Mare motum olei aspersione sedatur. & ob id nantes ore spargere quoniam mitiget naturam eius asperam trāquillumque reddat: si longa sit nauigatio absinthium potum nauseas arceat. quia uero nauigantes dulcis aquæ defectu sæpe laborant: hæc quoq subsidia demonstrabimus. Expassa circa nauem uellera madescunt. ac cepto maris halitu quibus dulcis humor exprimitur: item remissæ reticulis concauæ cera pilæ uel uasa inania obturata dulcem intra se colligunt humorem. Aqua quoq marina argilla colata dulcescit

Quid agendum antequam cûrsus in hostes dirigantur Ca. X.

Bsolutis rebus nauigationi necessariis: ex reliquo anteq cûrsus in hostes dirigantur in portu exerceri cõuenit nauali prælio dimicatuos & in tranquillo mari assuescere Rectere gubernacula rhemos trahere ferreas manus & uncos asseres bipennes falcesq præacutas præpare: dispositosque per tabulata

LIBER

milites pedente gradu et labenti uestigio stare ut quod in simulata pugna dedicerint in uero certamine haud quā phorrescāt ipsius etiā certaminis ratio est eminus cōstitutus appetere sagittis accedere aut sos priusquā faciāt cogere pati & cum ipsis nauigiis mergere: desiliendo item in naues gladiis interficere Aut concurrentibus nauibus cum nauigiis capere pugnantium etiā numerus singulis nauibus imponendus pro copia nauium & militum existimatione augeri & minui potest Quom autē ignota regio plerūq; petēda nō tamen incertum uagari oportet sed locorum portuumque opportunitatem exquirere ut latentibus scopulis in uia quāq; ac sicca uidentur

Quid si classis classi obiciatur. Ca. XI.

Vod si hōstes classē tenent oportere inuenta calliditate græcorū nauū hostiliū cōpēdiola expugnatio est ignē græcum appellant confectionem quandam bullitionem quæ saliginē carbonis salis ardēus aquæ uitis sulphuris picis thurisq; cū mollis ethiopia lanæ filo et camphora quæ dictu mirabile sola ardet in aqua materiem omnem adurentem Callimachus architectus ab helepoli fugiens ad Romanos docuit primum & eo sane imperatores multi postea in hostes usi sunt Tēpore enim Leonis imperatoris quum orientales populi cōtra ciuitatē cōstantinopolim nauigasset in Dromonibus mille octingentis imperator igniferis nauibus cōtra eos directis hoc ignis generē oēs absumpsit: Idē paulo post cccc hastium naues itēque cccc eodem igne confecit: Sunt qui alio igne & quidē missili huicque q̄ simili sed uehementius uente utantur his additis liquenti uer nice ac librario oleo petrolio terebentina aceto quā acri confectis compressis ad solēque desiccatis ac postea stupā inuolutis cum acutis ferreis eminentibus glomeris instar funiculo contexti quæ omnia denique sint uno foramine praetermissio colophonia & sulphure in hunc infra modum oblita. Eiusmodi etiā ignem sed thedis inherentem hostium classibus obiciunt: Alii Lucanus quam pelago diuersa lues nam pinguis ignis Affixus thedis & tecto sulphure uiuax Spargitur ac faciles praebent alimenta carinae Nunc pice nunc liquida rapuere incendia cera Nec flāmas superant unde sparsis que per equor iam ratibus fragmenta feris sibi uendicat ignis. idem de eodem alibi per Caesarem p̄ ceno in bes anguine tinctas lampadas imitti iunctis in bella carinis Nec piger

ignis erat per stupea uincula perque Manantes cara tabulas & tem
pore eodem Transtraque nautarum summi arsere Cheruci iam
prope semiusta mergantur in æquore classes lamque hostes & te
la natant: nec pupibus ignis incubuit solis sed quæ uicina fuere:
Tecta mari longis rapuere uaporibus ignem: uerum ne ignis abes
se possit lapide pirite excuciat: qui calibe aut aliquo lapide ictus
sintillam edet quæ excepta sulphure aut foliis aut linteo paulisp am
busto sulphurea materia illico reddit flammam: Sunt alius genibus
suis circa hæc inuenta. Nam aliquando fiunt etiam igniaria ex ino
ro lauro hedera quæ exploratorum usus in castris pastorumq re
perit. et quoniam ad excutiendum ignem non semper lapidis silicis
occurrit. Teritur ergo lignum ligno ignemque cõcipit attritu ex
cipiente. Materia arridi somuis fungi sed nihil hædera præstantis
quæ teritur lauro laurūq terit ignem sintillis excutiendo ignem in an
num quoq asseruare ferula promethe? reperit. de hac proinde Mar
tialis Inuisæ nimium pueris gratæque magistris Clara prometheo
munere ligna sumus

Robatur summopere in aquis et illud Hannibalis inuen
tum Nam quom prustia terrestri bello ab eumene uictis
prælium in mare transtulisse Hannibal noue commento
auctor nictoriae fuit. Quippe omne serpentum genus in fictiles la
genas conici iussit medioque prælio in naues hostium mitti ad pri
mum ponticis riuiculum uisum est. fictilibus dimicare qui ferro
nequeant. Verum ubi serpentibus capere naues oppleri ancipiti pe
riculo circunueti hosti uictoriam cesserunt. Saponem alii nigrum
oleo uel amurca permixtum fictilibus simili modo deiciunt quæ

aduersæ partis tabulata lubrica fiant quiq̃ pugnânt nullo pacto possunt luctando consistere. si quis autem & illud experiri uelit habemus in exemplis lectos agilitate iuuenes enatantes sub aquis quom̃ proximi hostium nauibus hessent carinas terebra perforasse.

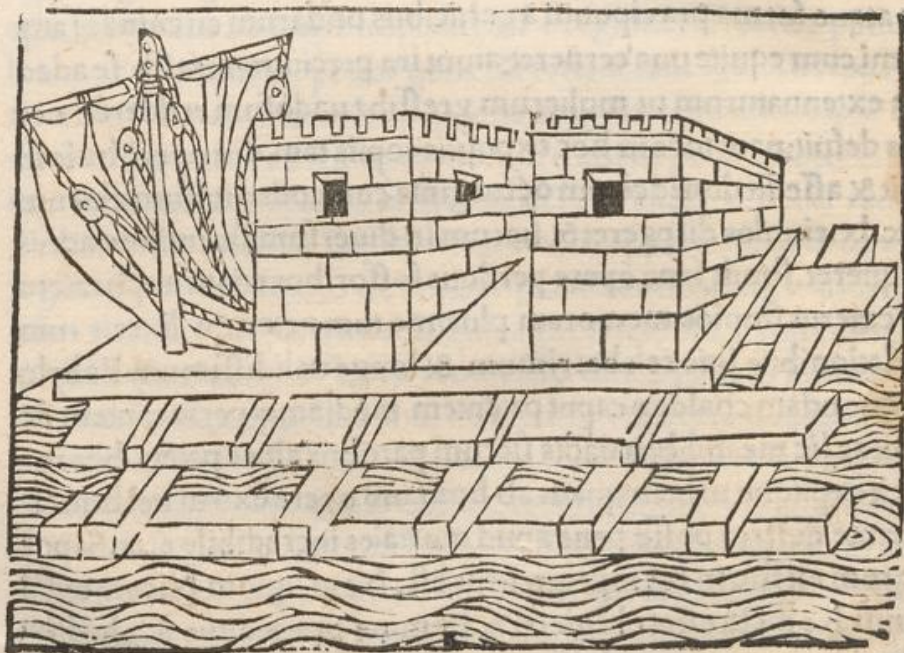
Fluminum transitus ex inuentis memoratu dignis Ca. XII

Nnectēdum & illud arbitror ut si aduerso flumine ab hoste præcludamur quemadmodum libero transitu possimus uti: & id ex gestis docebimus priorum exempla tradentes. Alexandro indiam uastante quom̃ porus ei occurrisset castra inter utrâq̃ ripam idaspis fluminis disposita sunt: latus hic erat stadiis quattuor alius uadis nunquã repertis. Alexander Atthalum quendam sibi simillimum castra seruare iussit: regis uestibus idum ipse cum parte equitatus aliquantum progressus dum deſa caligo diem sub exisset in ulteriorem ripam trasuectus ancipiti prælio diu fatigatus est donec pedibus elephantorum securibus succisq̃ agmina perturbata sunt: Cæsar haud dissimili ratione usus est. Nã quom̃ flumine ab hoste impediretur e regione illis castra ponentibus nactus unam ex pōub⁹ quos illi resciderant syluestri loco substituit. Postero die omnes copias longo agmine præmittēs ipse cum duabus legionibus parumper moram trahens ponteq̃ reſecto legiones traduxit loco idoneo castris delecto Reliquas copias reuocauit Labienus unus ex ducibus eius noctu opportunitatem quaſiuit is quom̃ hostes aduerso flumine sequane consedisent trasitū phibētes nactus aliq̃ntas naues singulas gubernātibus Lyncres etiã conquisiuit quas magno sonitu remorū in eandē partem misit hostes suspicati romanos tribus locis transire ipsi quoq̃ in tres partes suas copias diuiserunt Labienus ad naues contendens tres legiones traduxit acie instructa quom̃ copiarum hostilium partem discipasset Reliquæ fugam arripere: sit pons aliquando ubi hostis nō urget pluribus nauibus tabulato cōstratis plurimi interdum equi flumini opponuntur aquarum impetum excepturi quo cætera turba molli uado & tuto ac stabili gressu traiciatur ut per cæsarem in rubiconis nostri transitu fieri contingit Geminae nō nunq̃ equitum acies delectis præ gradibus equis ordine & inter capedine quadam sua seiunctae & currenti aqua obiciuntur ac inter utrâque impediunt

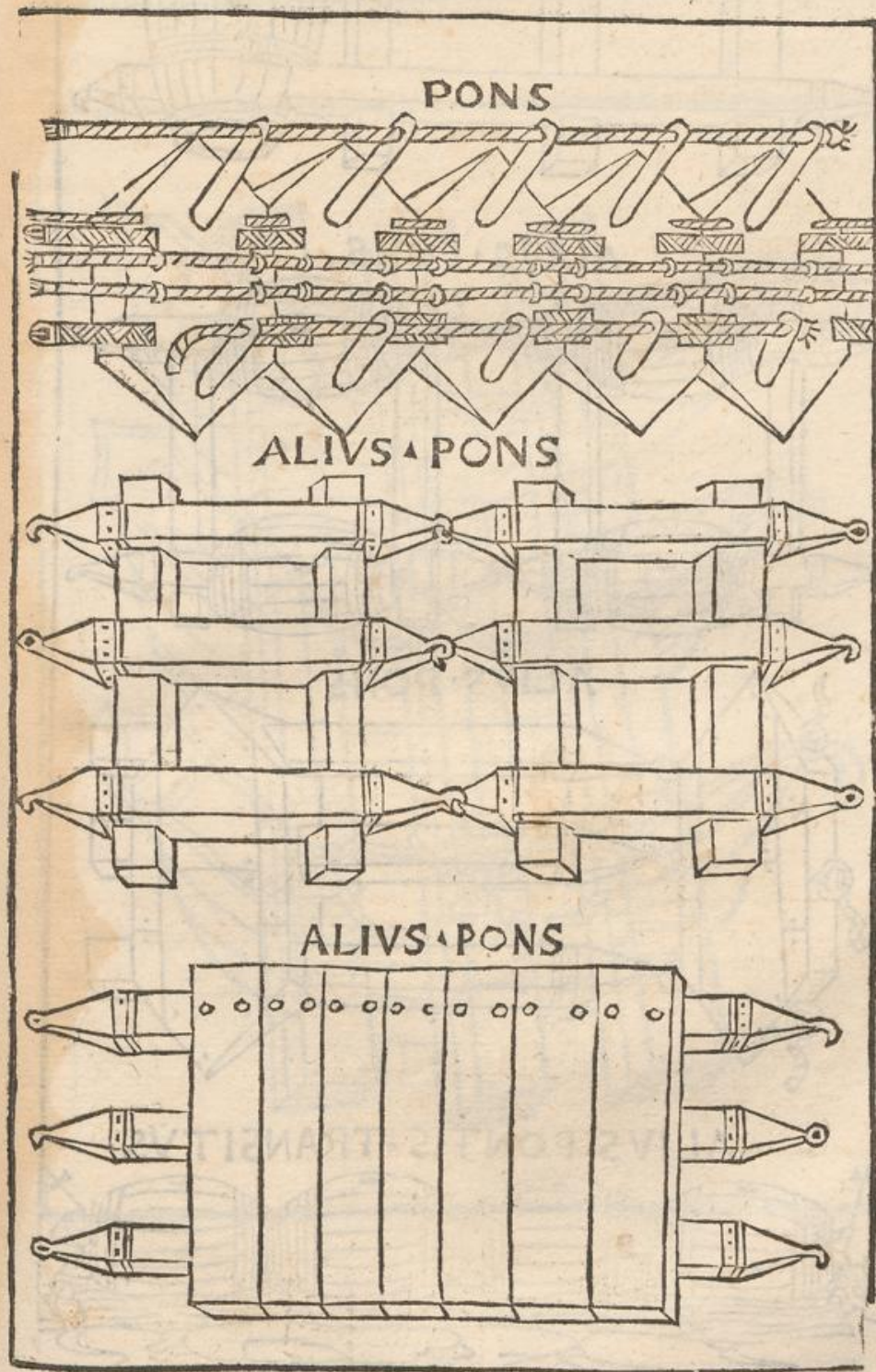
expeditiq; milites transeunt superiorem namq; beneficio currentis
 impetus aquæ: uiscq; perfringitur inferior siqui forte deciderūt: Mox
 raptat & transuehit idem Cæsar quum liger sibi traiciendus esset:
 Vado per equites in uento ut brachia tantum & humeri ad sustinē
 da arma liberi ab aqua esse possent equitatu sic disposito qui flumi
 nis uim perstringeret incolumē exercitum duxit: Cælius auctor ē
 Magonem cum equitatu & hispanis pediibus flumen ex tēplo trā
 snatasse ipsum hannibalem per superiora padi uada exercitum tra
 duxisse: elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis
 oppositis quod periti amnis eius uix fecerunt: quod si altior unda u
 tyq; militem respuat fossis plurimis ac diuerticulis minuenda est: si
 cut Cæsar in trāsitu sicoris ne quid reperiitis audeat undis: spargitur
 in sulcos & siffo gurgite riuus. Dat pœnas maioris aquæ ut Lucan9
 inquit: Cyrus potentissimus persarū rex Babylona oppugnaturus
 Gangem fluum adeo gradē ut ubi minus occupet latitudinē. viii
 M. passuum pateat: ubi modicum siue plurimum stadiorum. c. alti
 tudine uero ea ut nusq; minus uiginti passuum reperiatur: sic leui li
 cet causa permeabilem fecit. Nam quom unum ex regnis equis can
 dore atque forma præcipuum a uerticibus undarum circumagi atq;
 absumi cum equite una cerneret: aiunt ita percitum iurasse se adeo
 illum extenuaturum ut mulierum gressib; uadosum redderet: nec
 dictis defuit: nam totis in hoc expositis copiis tam diu operi huic in
 cubuit & assedit donec cētum octuaginta cuniculis diuisum alueum
 in.ccc.lx. riuulos dispgeret & siacum in diuersum fluentibus aquis
 relinqueret. simili sane opere perdotis fossoribus etiam euphratem
 inter ceteros fluuios memoratu plurimum tum ueterum litteris tum
 inundationibus suis celeberrimum & longe ualidissimum Babylo
 nem quondam chaldææ caput perentem mediamq; permeantem de
 riuauit ac sic meabilibus uadis siccum paribus aluei patentibus in
 terfecit cepitque urbem quam ab humano opere extrui uel huma
 na uirtute destrui posse pene apud mortales incredibile erat. Sapor
 persarum ex suo in his ingenio usus est. Nam quom Nicomædiā
 quæ nisi bis dicta esset obsideret & flumine præpeditus & plurima
 mollitina ponens eam obtinere non posset tandem impetum Mi
 gdoni fluminis per mediam ciuitatem properantis a longe retinuit
 utraq; ripas eius faciens exaltiores ut aqua in se collecta concre sce
 ret. quomq; cœpissent ripæ sublimes impleri subito auferētes quas

LIBER

fecerant chrateráctas dimiserunt impetum fluminis contra mūrū
 qui uehementis aquæ pondus non ferens cecidit: aliamq̃ muri par
 tem qua fluius egrediebatur cum ingenti ruina deponens eadem
 atq̃ moles perrumpit: sunt qui raptim cæsa materia rates fabricent:
 in quibus equi uirique & alia onera traiciantur: ut Cæsar & xerxes
 auctore Luca. Maxime usi sunt ergo inquit ubi nulla uado tenuit
 sua pondera moles Tunc placuit cæsis inuestere uincula syluis Ro
 boraq̃ immensis late rigare catenis Tales fama canit tumidum su
 per equore xerxē: Construxisse uias multis cum pontibus ausus:
 Europam Asiæ sestonq̃ admouit ab ido incessitq̃ fretum rapidi su
 per æquora ponti: Non eury: zephyrūq̃ timens cum uela ratesq̃ In
 medium differret athon: sic ora profundi Arctantur casu nemorū
 tunc aggere multo: Surgit op̃ lōgeq̃ tremunt super æquora turres

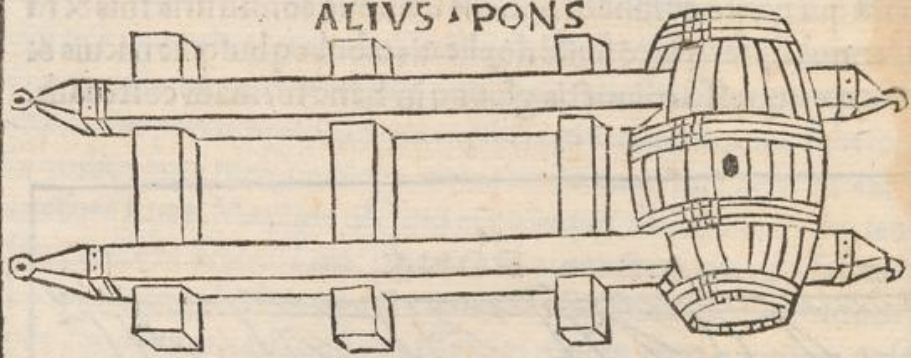

Sunt qui pontē disunctū iumētis uehibilē cōmissuris suis & funibus annulisq̄ ferreis cōsutiē duplicatis tabulis q̄busq̄ ac uacuis & cōtra aquæ ingressū cōiunctis glutino in hanc formam cōstruant.

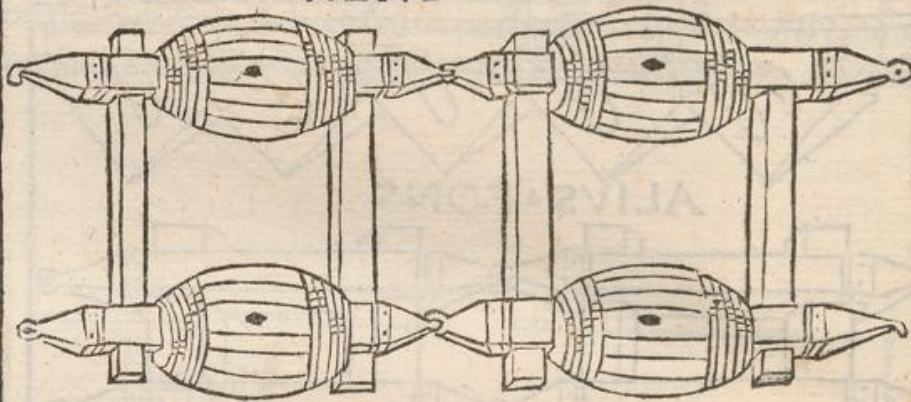

LIBER

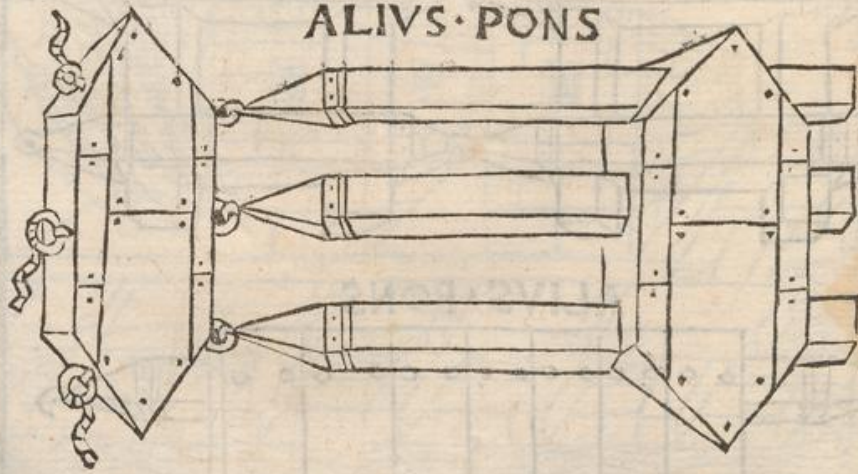
ALIVS · PONS

ALIVS · PONS

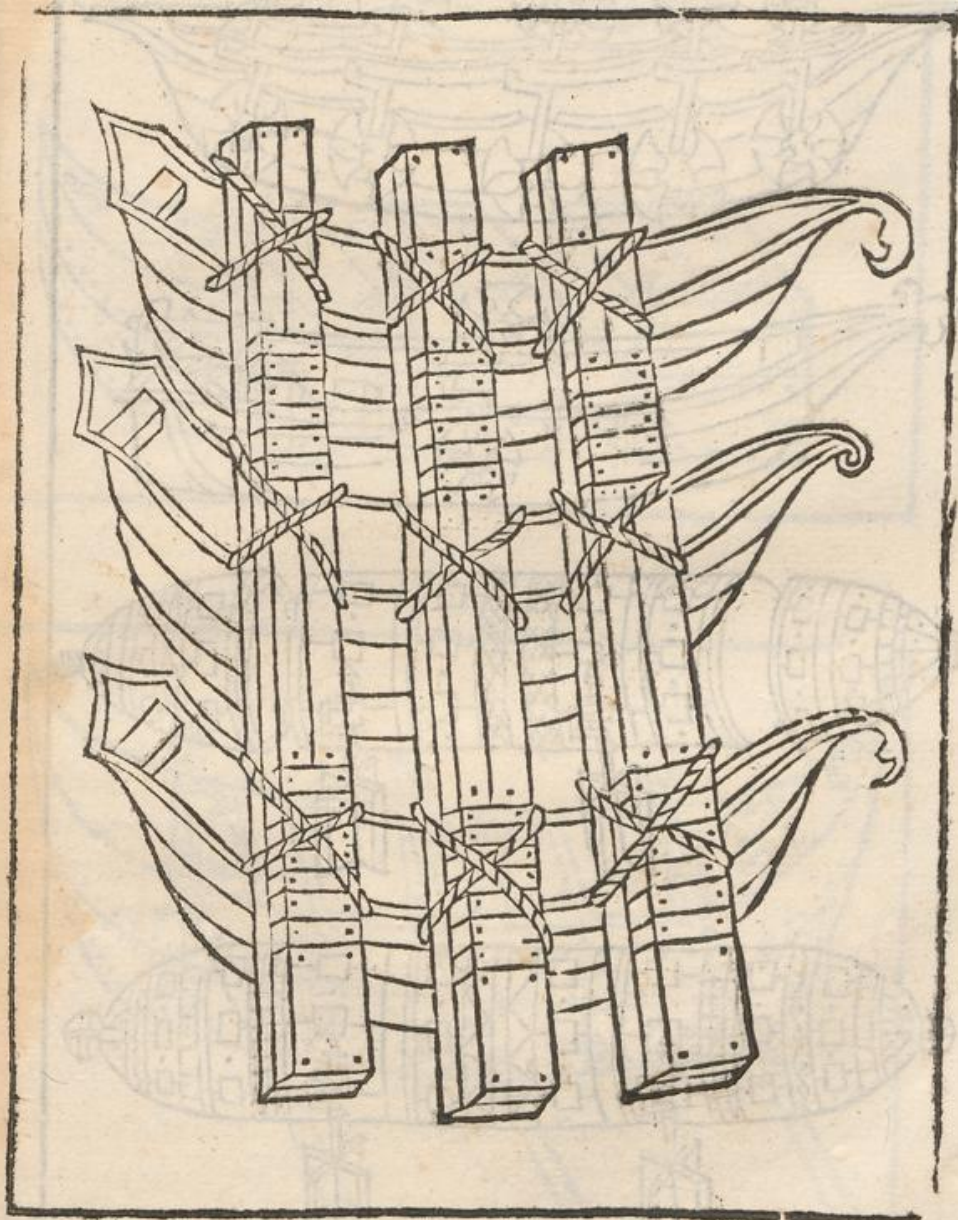
ALIVS · PONS

ALIVS · PONTIS · TRANSITVS ·

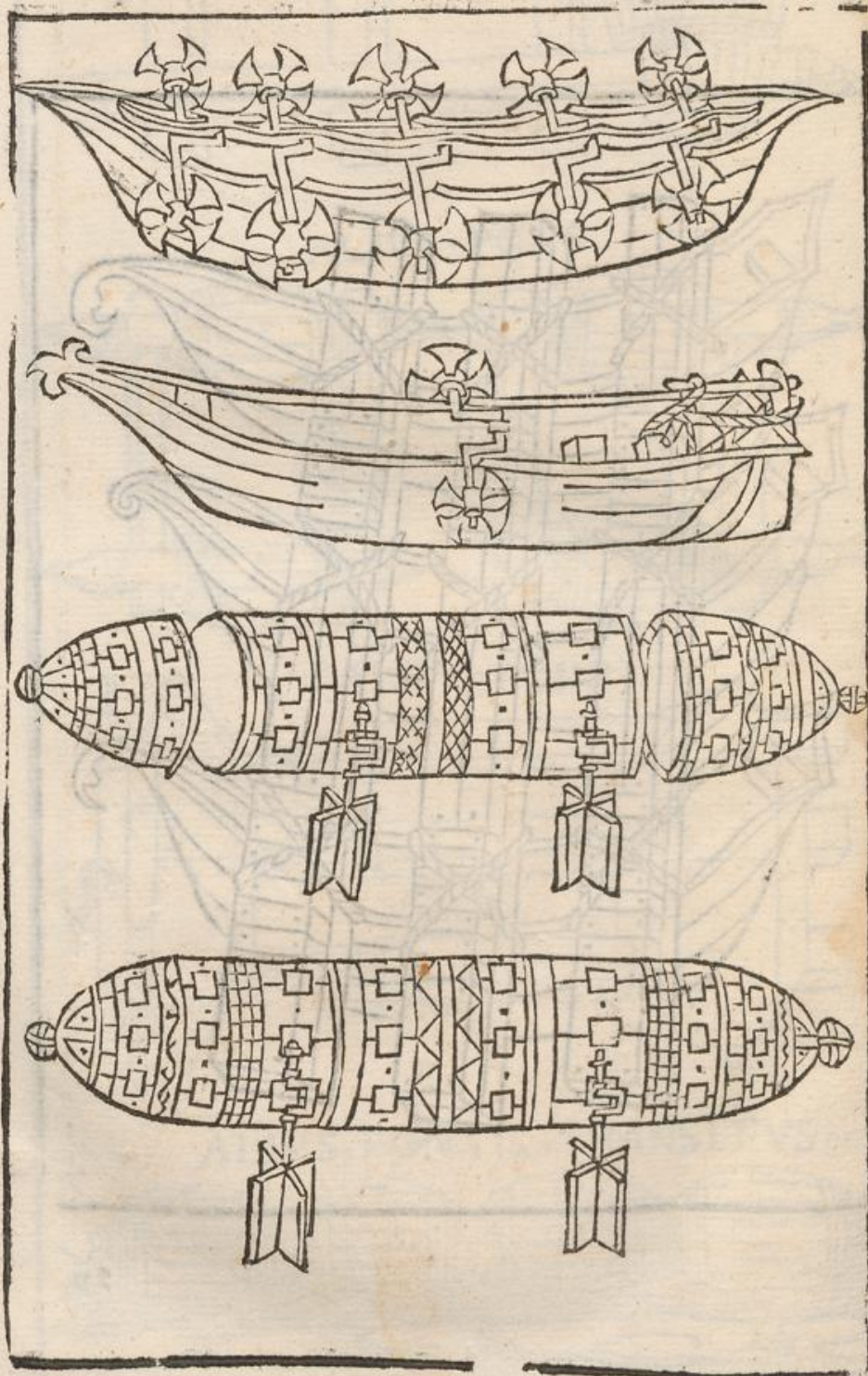

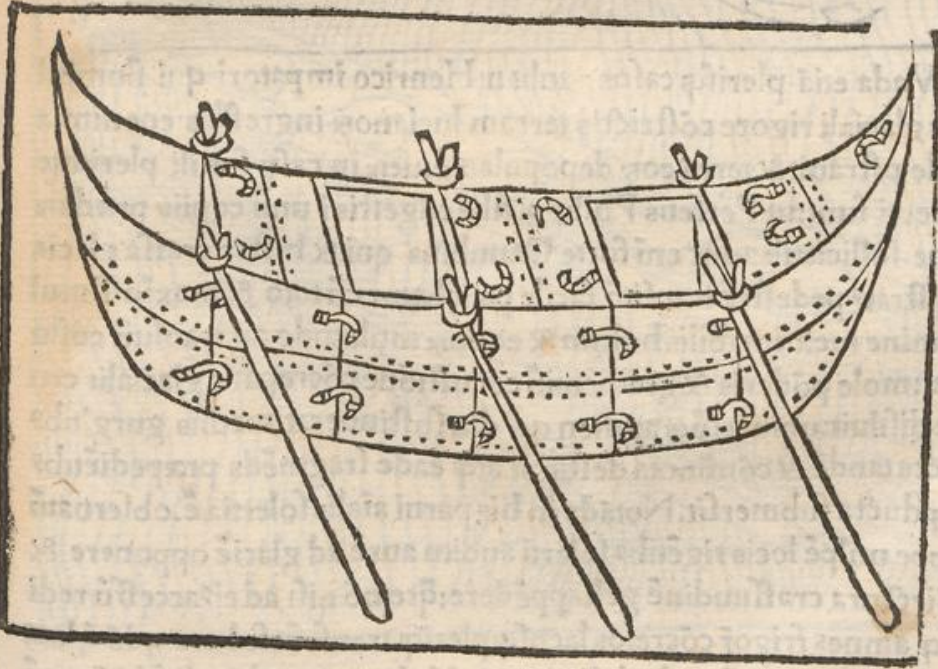
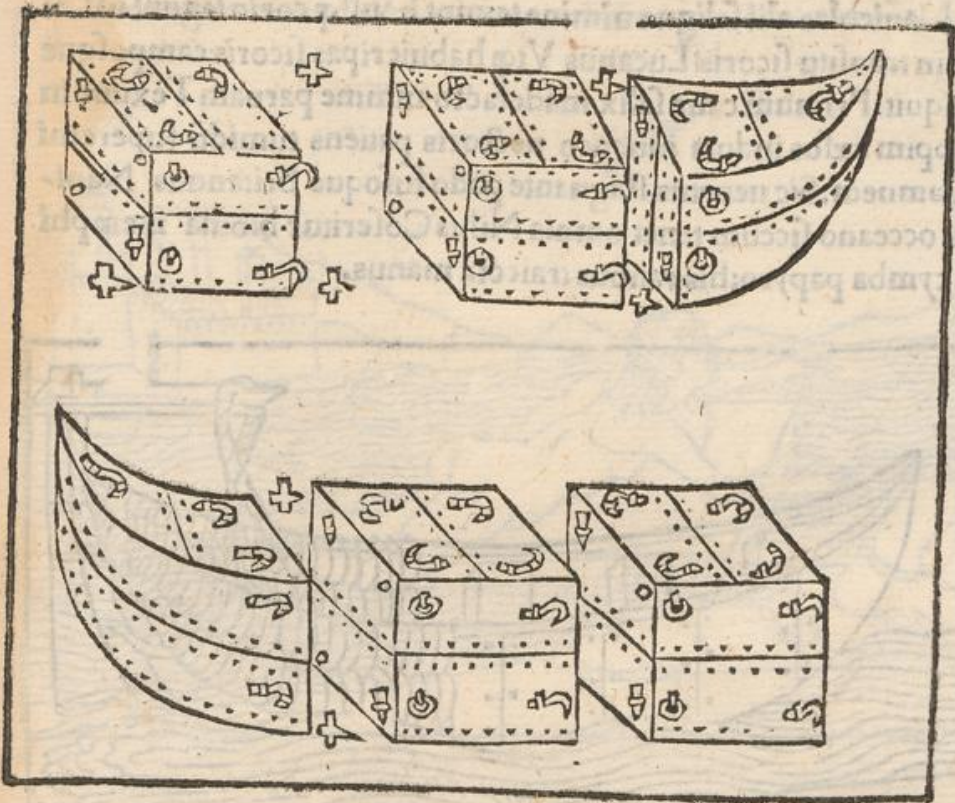
Apud alios inventum hoc etiam extat ut monoxillos ex singulis trabibus excavatos pro genere ligni & subtilitate leuissima carpentis secum ferat exercitus: tabulatis pariter & clavis ferreis praeparatis ut sublata omni mora quom opus sit hoc ponte constructo aduersus hostes superuenientes incursum & insidias facere possint

LIBER

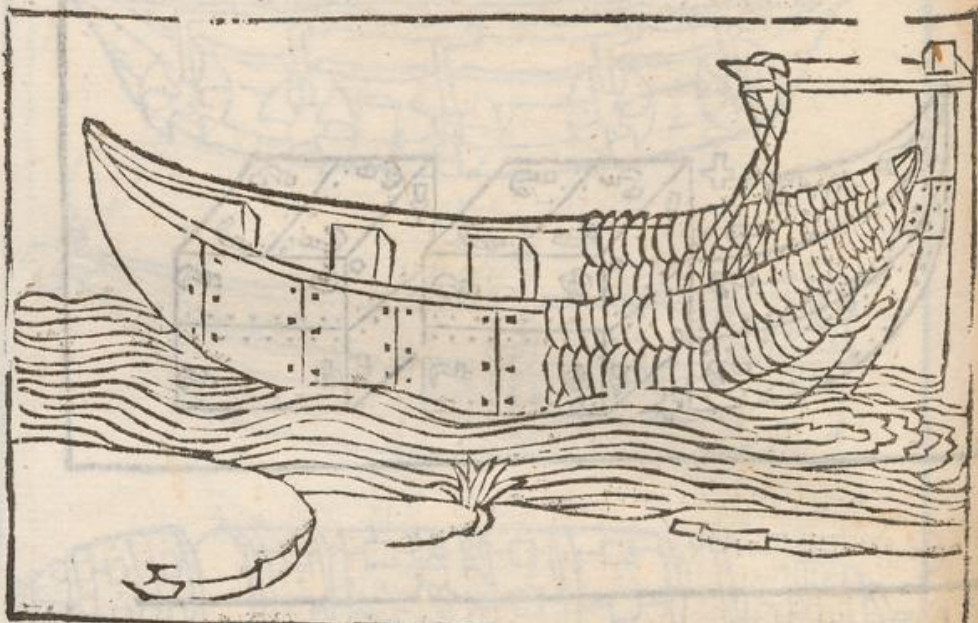
Sunt qui naues magnas in tres partes trium cymbarum instar ad
siunctas coiuñctasq: deinde ac tela lini cera oblita tectas in huc mo
dum sine remis flumina traiciat: maioriq: celeritate necti q̄ si duo
decim remorum obsequio agerentur.

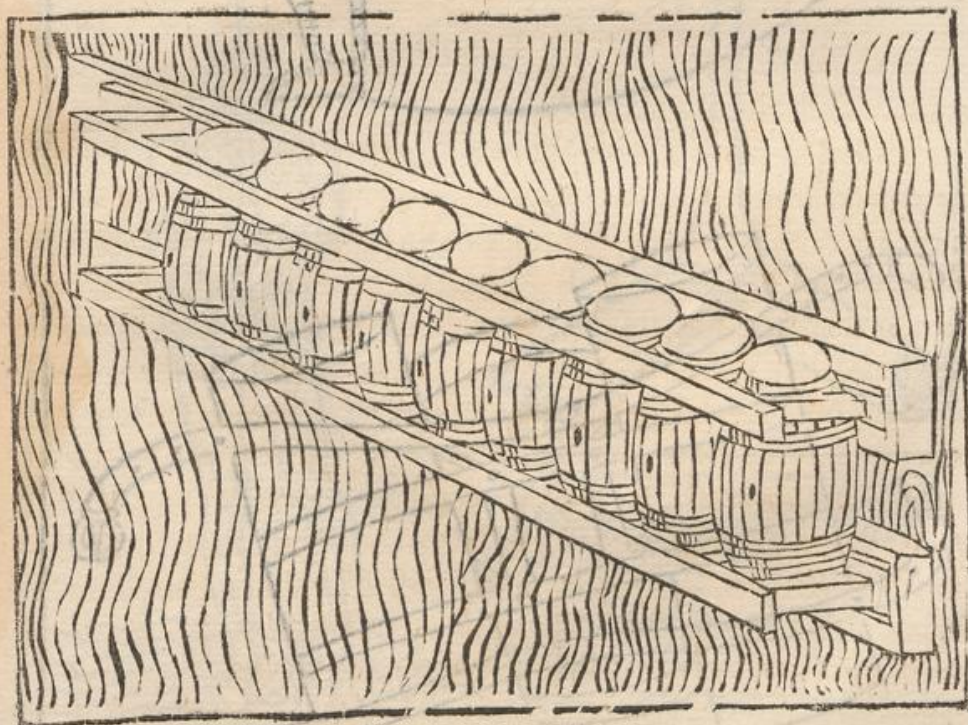

LIBER

Nauiculas alii saligno uimine texunt bonisque corio tegunt ut Caesar in transitu sicoris: Lucanus Vtq; habuit ripas sicoris camposque reliquit: Primum cana salix madefacto uimine paruum Texitur in puppim caelos induta iuuenico uectoris patiens tumidum superemicat amnem. Sic uenetus stagnante pado fusoque Britannus Navigat oceano siccum tenet omnia Nilus Cöseritur bibula memphistis cymba papyro; his raibus traiecta manus.

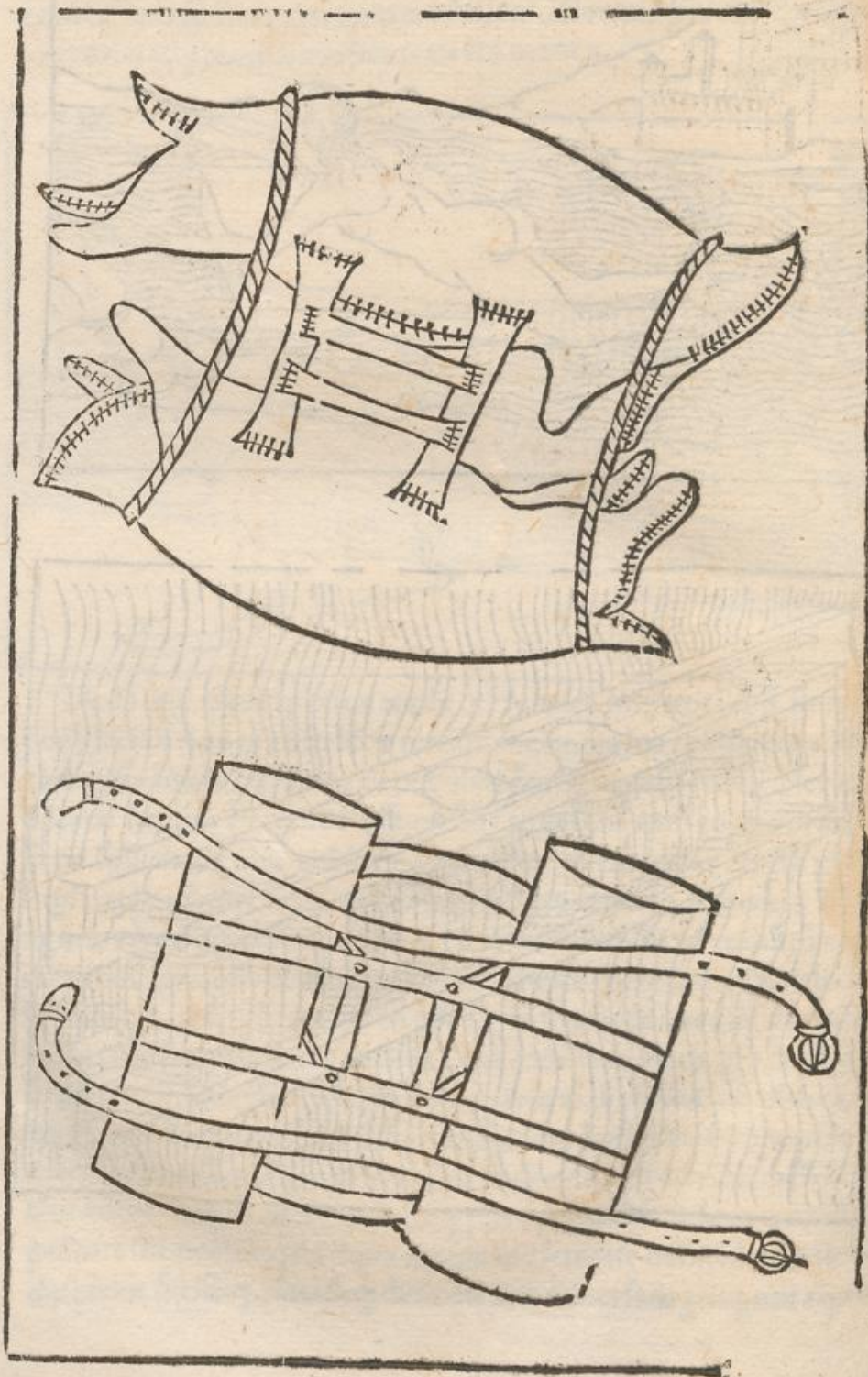

Vada etiã plerisque casus attulit ut Henrico imperatori qui fluminibus glaciali rigore cöstrictis terram lucianorum ingressus: eos nimia cæde pstravit & terrã eorum depopulat: uerũ in casu simili plerique decepti sunt: ut Perseus Philippi filius cögestis in unum copiis prædare sæpe sollicitatis: tunc enim forte Danubius qui & hister crassa glacie supstrat pedestre transitum facile patiebatur cum toto & maximo simul agmine inextimabilis hominum & equorum multitudo ad transitum cöfluere: mole ponderis & gradientium cöcussione cöcrepans glacialis crusta disiluit: uniuersumq; agmen quod diu sustinuerat mediis gurgitibus nieta tandem & cöminuta destituit atq; eadem fragmentis præpediuntibus supducta submersit. Notanda in his parui animalis solertia est. obseruatum quippe uulpem locis rigentibus solerti auditu aure ad glaciem opponere & cöiectura crassitudinem gelu prædere: quæ non nisi ad eius accessum reditumq; amnes frigor cöcretos lacusq; plerique transeunt subera quæ glaciæ pectori subnectunt: quædam dolia inania iude leuitate uehiculi fluminis descendunt faciliq; placideq; deducti tuto aduersam prætingunt ripam.

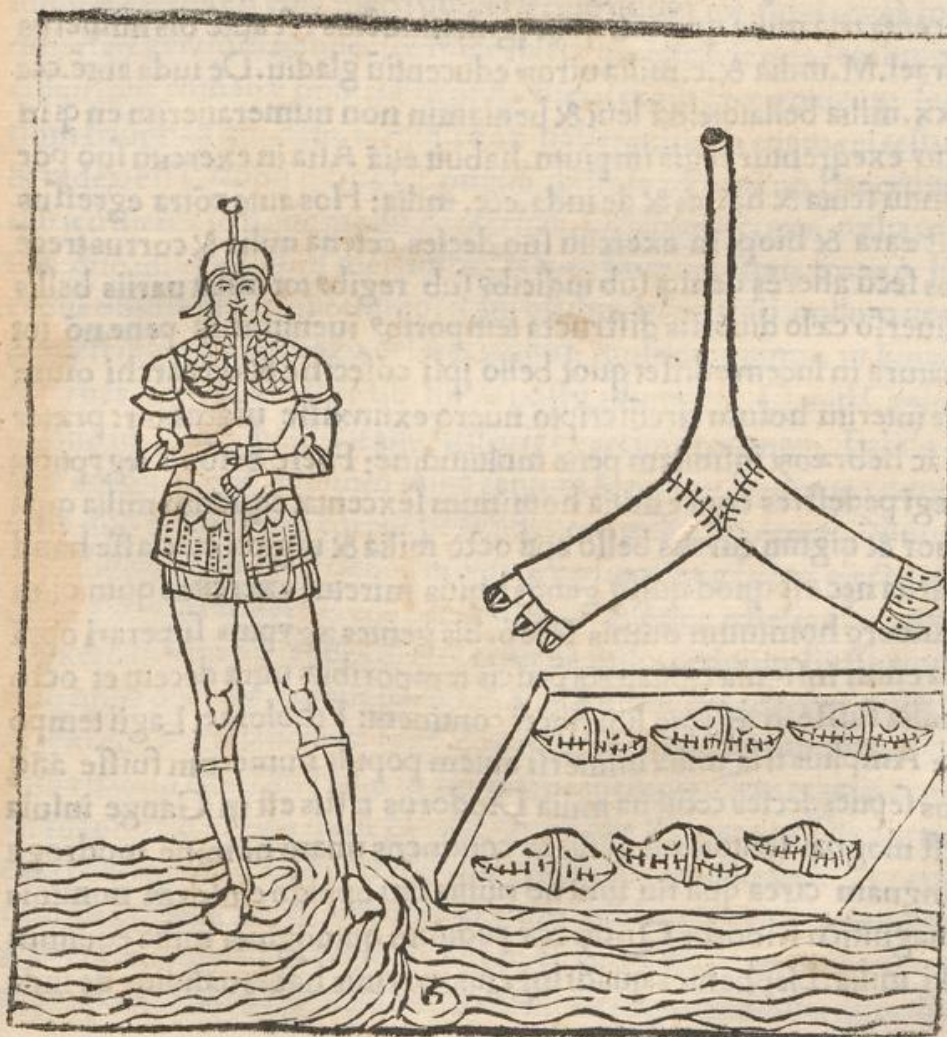

LIBER 9

Hispani uero Aschitæ Arabes bubulis utribus contabulatas cras
tes superimponunt: uectitatioq; hoc ratis genere prætereûtes infestât
lagius uenenatis sine ulla mole in utres uestimentis coniectis ipsi
cæteris superpositis incubantes flumen transnatauere.

Nec aliter si Floro credimus fiduciam oppidanis resistēdi num-
 tius quispiam fecit docens aduentare Lucullum qui horrible dictu
 per medias hostium naues utre suspensus & pedibus iter ac guber-
 nans uidentibus procul q̄ marina pietrix euaserat. Cæsar quoq̄ ut
 in cæteris in hoc simili modo multorū opinionem superauit: utrem
 enim ex corio consuuli folis instar inflatum traiciendis amib⁹ ha-
 buit: eoq̄ usus fertur cruribus insidentis uelut gubernaculis dimis-
 sis cursum dirigētis: quod si quis hoc fictum aut commentitium de
 Cæsare forte dictum putet Suetonius Tranquillus opulētissim⁹ au-
 ctor ac testis est. Si flumina inquit morarentur nando traiciens uel
 innixus iuflatis utrib⁹ ut persæpe nuncios de se præueniret atq̄ hic
 nos quoq̄ afferendi melius quod dicitur quodq̄ ipsi uidim⁹ gratia
 minuemus laborem legentibus subiiciendo picturam.

Qui terrestres quique maritimi maximi exercitus **Ca. XIII.**
 Illud quoque nec erit inutile nec presentis materia incongruum
 ut aliquorum qui in re militari claruerunt copia uel numero uel
 auxiliorum multitudine comparatur: & si a sacris quae mentiri & nesciunt
 ac neque litteris iniuriam auspicari uoluerim ubi singulos dies re-
 gum omnium illum regem & principem deum & dominum exercituum
 belligerare. Saepe numero imo si dicere fas est & ab religione nostra
 non abhorret & furere aliquando & deseri legimus. inuenimus hebraeae
 gentis numerositate intantum excreuisse ut in exitu eiusdem populi
 ex egypto sexcenta milia hominum fuisse referantur bellicae inuentus
 ut omittamus gentem idumeorum ad populum israhel minime pertinentem
 sub Iosue numerum fuisse armatorum: sexcenta tria milia & mille septun-
 gentos proditum est: in expeditione autem asiatica sub Moysse numerus
 filiorum israhel per domos cognationum suarum & turmas diuisi exercitus se-
 xcenta tria milia quingenti quinquaginta. inuentus est autem omnis numerus
 israhel. M. milia & c. milia uirorum eductum gladium. De iuda autem. ccc.
 lxx. milia bellatorum: nam leui & beniamin non numerauerim enim quia in-
 uitus exequerentur regis impium. habuit etiam Asia in exercitu suo por-
 tantium scuta & hastas & de iuda. ccc. milia: Hos autem contra egressus
 est zara & hiops in exercitu suo decies centena milia & currus trece-
 tos secum afferens denique sub iudicibus sub regibus tot milia uariis bellis
 diuerso caelo diuersis destructa temporibus inueniunt ut pene non tot
 natura in lucem edisset quot bello ipsi confecisse & dicearchi omnium
 de interitu hominum circumscripto numero extinxisse uideantur: praeter
 hanc hebraeorum infinitam pene multitudinem: Fuere Sesoosis aegyptiorum
 regi pedestres copia milia hominum sexcenta: equitum milia quat-
 tuor & uiginti currus bello apti octo milia & uiginti cum classe haud
 parua nec est quod quisque gentis huius miretur exercitus quum olim
 numero hominum omnis fere orbis gentes aegyptus superari oppi-
 da enim insignia ciuitatesque priscis temporibus ultra decem et octo
 milia fuisse in aegypto libri sacri continent: Ptholomei Lagii tempo-
 re Amplius tria milia uniuersi autem populi numerum fuisse antiquus
 septiesdecies centena milia Diodorus testis est in Gange insula
 est magnae aplitudinis gentem continens unam nomine modroga
 linguam circa quam sunt nonnulli cum oppido eiusdem nominis
 magnifico Modros Quorum rex peditum quinquaginta milia equitum
 iiii. milia. Elephantos quadringentos in armis habet ualidior de inde

gens andare plurimis vicis triginta oppidis quae muris terribusque
 muniuntur: regi praebet peditum centum milia: equitum duo mi-
 lia elephantos mille. Omnium in India prope non modo in hoc tra-
 ctu potentiam claritateque antecedunt. Tarse amplissima ubi be ditul-
 simaque Balibotra: unde quidam ipsam gentem balibotros uocant im-
 mo uero tractum uniuersum a gange hanc farsiā gentem ualidi-
 simā adeo fuisse percelebre est ut gentis eius rex sexcenta milia pe-
 ditum equitum. xxiii. elephantorum. ix. oibus diebus ad stipendium
 habuisse memoretur: incredibilia similiter tradunt Alexandri ma-
 gni comites in eo tractu indiae quem hi subegerant scripserunt. viii
 oppidorum indiaeque tertiam partem terrarum omnium multitudinemque
 populorum innumeram: Quātus autē gotticus in romanos fuerit ex-
 ercitus Claudio Quintillo Augusto tenente eorumque impetum re-
 tendente testis est eorum turba qui perierunt quom tot capti reges tot
 diuersarum gentium nobiles foeminae impletae barbaris seruis senibusque
 cultoribus romanae prouinciae ut nulla fuerit regio quae gotticum ser-
 uum triumphali quodam seruitio non haberet: huius etiam rei testis
 & index est Claudii ipsius Quintilli epistola ad iunium Broccum
 illiricum tunc in hunc modum conscripta. Deleuimus 9. cccxx. milia go-
 torum duo milia nauium merisimae tecta sunt flumina scutis spatibus & la-
 ceolis omnia litora operiuntur: capi ossibus latent tecti nullum uer-
 puer est ingens Carthago deserta tantum mulierum capimus ut binas
 & ternas mulieres uictor sibi miles possit adiungere. Quid Cyrus
 nonne ut Xenophontis tradit historia exercitum omnem Babilo-
 niae coegit in quo equitum milia centum & uiginti feruntur conue-
 nisse duo milia falcati currus peditum uero milia sexcenta. Ninus
 expeditionem in Bactrianos moturus ex singulis gentibus electo in-
 genti exercitu aduersus eos profectus est: traditque ethesias scriptor
 in exercitu eius ad septies decies centena milia peditum fuisse equi-
 tum milia ducenta. currus uero falatos paulominus decem milibus
 & sexcentis Bactrianorum rege Zarte comparato hominum. cccc
 milia ualido exercitu Nino in sinibus occurrente. Semiramis nini
 huius assyriorum regis uxor gloriae cupiditate flagrans ut Diodorus
 non contēendus auctor tradit cum tredecies centenis milibus pedi-
 tum quingentis milibus equitum centum milibus currum in india
 traiecit: indoque illius regionis nobili flumine duarum milium na-
 uium ponte constructo qui militum numerus incredibilis nunc s-

LIBER

forsan audientibus sed haud quinquā impossibile uidetur Asiae ma-
 gnitudinem multitudinemque in ea nationum animo aduertenti. nā
 si quis Darii aduersus scythas expeditionē si quis itē xerxis in Grae-
 ciam transitū si quae in europa pauloante res gestas consideret mi-
 nime dictis nostris abrogauit fidē. Nam ex unica Siciliae ciuitatum
 syraculis Dionysius praeter naues magnas partim triremes partim
 quinqueremes ad quadringētas exercitum peditum centum uigin-
 ti equitum duodecim milium confecit Traditur Amazonū reginā
 nomine Mirinam exercitum triginta milia peditū duumque milium
 equitum confecisse. xerxes quom & mari & terra bellum uniuerse
 inferre uellet europaē cum tantis copiis accinctus peruenit in grae-
 ciam quātas nec antea nec postea quispiā aliter habuisse memoratur:
 Nam ut classē eius praeter eam de qua nobis paulo post differen-
 dum est. Terrestrē eius exercitum si Probo Aemilio credimus du-
 centorum milium peditum: equitum quādringentorum fuisse constat: Si lu-
 stino & Orosio septingentorum milium & persarū quidē auxiliōrum ue-
 ro. ccc. milia si Herodoto pedestrem eius exercitum centum & sep-
 tuaginta miriadum: equitum octo: eorum uero qui camelos & currus
 ducerent duarum ad haec septē milia sexcentos & decē sine impedi-
 mentis seruatorum pistorumque turba & aliorum quorum assertio tā-
 ta ē ut haud sane mentis cuiuspiam iure uideri debeat: Arctoxerxes
 autē egit in praelium ut ethestas tradit. cccc. milia hominum. Dion et xe-
 nophon eos qui dimicarunt longe plures fuisse testes sunt quoniam nequā
 illud neque hoc cuiuspiam supra fidē uideri debet: quom rex adeo ma-
 gnus ē diuina narrante historia ut ab india usque ethiopia. c. xxvii
 puiniarum ducibus ac principibus qui suae obaedirent iussioni pra-
 esset scribensque salutem diceret: Antophrdates ab Arthoxerxe in
 Capadotiam missus aduersus dathamem habebat barbarorum equi-
 tum uiginti milia: peditum centum milia eiusdemque generis tria mi-
 lia: funditorum praeterea capadocum octo: armoenorum decē: pa-
 flagonum quoniamque phrygum decē: lydorum quoniamque aspendiorum et pisi-
 darum circiter tria milia: Cilicum duo: leuis armaturae maximum
 numerū: Philippus Alexandri praeter delectu militum in subsidiū regiae
 dispositiōis ex tota graecia habito. cc. milia peditū: equitū. xv. milia con-
 fecit: in Asiam expeditionem missurus absque exercitu Macedonico
 et infinita gentium Barbariae copiarum numero Alexandri qui mi-
 nimū asserunt. ccc. milia peditum ac equitum quinque fuisse tradunt:

Qui uero plurimum peditum. xlviij. milia equitum quatuor & quinque
 exitisse scribunt Dario campis alpestris contra Alexandræ prima
 congressione in acie perfax sexcenta milia fuere milium quæ non
 minus arte Alexandri quæ uirtute macedonum superata terga uerte-
 runt: in secunda uero congressione cum. ccc. milia peditum & cen-
 tum milia equitum pcessit in acie: tertia uero congressione bellum
 reparatum & cum. cccc. milia peditum & c mille equitum obuiã
 rediit Alexandro: Si quis denuo Darii aduersus scythas expeditione
 mente reuoluerit cum octingentis eum militum milibus fuisse confirmet
 necesse est hannibali copiarum quantæ fuerunt pyrrheneos montes trans-
 gresso in Italiã traicienti: haud quaquam inter auctores conuenit. il-
 lis tamen qui exercitum eius in centum milibus peditum: equitum uero: xx. mi-
 libus fuisse asserunt: Assentiendum magis putet quom postea quæ rho-
 danum transgressus est in. xxxvi. milia hominum ingenti quoque equorum elephã-
 torum & aliorum iumentorum numero exercitus eius imminutus est. Gallo-
 rum copiarum quom eos præ multitudine abundante non caperet terra quas
 tenuerant. ccc. milia hominum ad nouas sedes occupandas miserunt
 horum quoque cum portio altera in Pannonia consedisset urbem ioniam ca-
 ptam incendit: Altera est romanorum qui in ea re plurimum ualuerunt
 hæ fuerunt ab initio copiarum. Anno enim urbe condita. ccc. lxxxiii
 quom gallo- rum inundatio ad quartum ab urbe lapidẽ consedisset so-
 tiis romanorum in Latinis qui a romanis subiugati erant milites præ-
 stare uolentibus delectu habito ex romanis tantum tyronibus decem
 legiones confectæ sunt: Anno uero. cccclxx. quom iam claudius nomen ur-
 bis esset: quia arma tum extra Italiam mota non fuerant ut cogno-
 scerentur quæ copiarum romanorum essent census est habitus inuen-
 taque sunt tunc ciuium capita ducenta xcvij milia & cccxxxiiii quom
 a condita urbe nulla bella cessassent: Anno quoque dxvii cum cisalpi-
 nae galliæ uel etiam ex ulteriore gallia ingens numerus aduenire
 nunciaretur: promoti consules ad praesidium imperii contraxere ui-
 res quo facto in utriusque consulis exercitu octingenta milia arma-
 torum fuisse referuntur sicut Fabius historicus qui bello in eis fuit scri-
 psit: ex quibus romanorum fuerunt peditum ccc xlviij milia cc equitum
 xxvii milia sexcenta: caetera multitudo sociorum fuit nunciato gallico
 etiam tumultu L. Aemilio Paulo C. Aulio regulo coss. solam Italiam
 etiam sine transpadanis & externis auxiliis armauisse equitum tri-
 ginta milia peditum septingenta in naturali historia Plinius testis est

LIBER

Hac incredibilis apparatus magnitudine: licet gallorum potentiam existimare; Romani paulo ante hannibalis tempora futuri belli prævidentes magnitudinem; censu in italia tum civium tum sociorum qui bello apertus essent habito Diodoro teste; decies centena ferme milia hominum describere. Quæ autem Romanorum copiarum fuerunt quàm maiores adeo numero & genere variat auctores: ut vix quicquam satis certum affirmari queat: septem & octuaginta milia armatorum et ducentos fuisse in castris romanis: quom pugnatum ad cannas est. Quidam auctores sunt in hoc haud quàm disconuenit. Maiore s. conatu atque impetu rem tum actam quàm prioribus annis. Quia spe posse uinci hostem Dictator præbuerat. Numerum uero omnium quatuor pedum equitumque in hannibalis acie ad cannas steterunt. xl. M. pedum decem milia equitum fuisse ferunt. Quæ autem postea Romanorum copiarum philippicis in campis ultimo Cæsaris et pompeii cõflictu fuerint inter eos quos legisse memini me qui hunc numerum dicat: remque hanc elegantissima grauitate perstringat Plutarchus et Anneus Florus longe uariant maximeque dissentiunt. Qui cum illo itaque in sententiam eunt duo et uiginti milia militum cum Cæsare cum pompeio non multo plures quàm bis totidem fuisse asserunt qui uero cum hoc treceta et eo Amplius milia bellatorum hinc inde præter auxilia regum: unde immensum quidam lector possit mente concipere affuisse memorant: si enim hoc auctores belli duces inspicias totus senatus in partibus si exercitus hinc. xi. legiones inde duo de uiginti. Hos omnis & robur italici sanguinis si auxilia sociorum hinc gallici germanicique delectus inde Deiotarus Ariobarzanes Tarcodimocus: Corinthus omnis thraciarum Capadociarum Ciliciarum Macedoniae Græciarum ætoliarumque totiusque robur orientis denique coiere nec unquam tam uariae cultu gentes tam dissona uulgiora tot immense comites missura ruinarum ut Lucanus inquit. utque idem Florus nec ullo unquam loco tantum uirium potest. tantumque dignitatis fortuna uidit: post hos quattuor & quadraginta legiones sub uno Augusti cæsaris imperio numeratae sunt quas ad imperii columnam tutamenque per diuersas orbis partes summa cum dignitate distribuit. Duo demum quæ non paruum legentibus ingerent admirationem. de romanis libet attingere. Siquidem anno. vi. Claudii Tyberii principis descriptione romana facta inuenta esse civium romanorum sexagies nonies centena quadraginta quattuor milia. cuius rei quia fides excedit. Testis

clarissimus adest Eusebius caesariensis in libro de temporibus Quod iam ante sub Augusto anno eius quarto & quinquagesimo inuenta essent nonagies tercenta & septuaginta milia horum uiribus ac consiliorum grauitate romanorum uirtus inuenta per totum olim terrarum orbem habita est: eo uero in bello quod cum romanis gessere iudaei sexcenta milia iudaeorum interfecta Cornelius & Suetonius referunt: Egeyppus illorum temporum uicinus li. v. decies centena milia ab obsidione illius principio ad finem usque interempta & in captiuitatem ducta nonagintaseptem milia dicit. Caeterum Iosephus iudaeus qui ei tunc bello praefuit scribit undecies centena milia gladio & fame perisse: Reliquias uero iudaeorum diuersis actas conditionibus toto orbe dispersas: quarum numerus ad. xx. milia hominum fuisse narratur Et haec de terrestribus militiae copiis in praesentia dicta iam sint. M. autem Aemilio Seruio Fuluio nobiliore consilium iam clarum Romae nomen quom ille uideretur. Quod etiam Luctatio Catulo praefecto primo bello punico trecentarum nauium classem romanorum aduersus aphrosaphrorumque aduersus romanos apud hegates insulas inter siciliam & aphricam Himilcone duce sexcentarum fuisse constat: graecorum uero regis aduersus troianos classem mille quadringentarum nauium & eo adhuc amplius cum multis & nobilibus earum praefectis. Iliados li. ii. Homero teste fuisse conperio Xerxem persarum deinde regem non horum modo sed aliorum omnium numerum hac in re disputent: licet auctores facile superasse haud quaquam obscure est. Nauium enim eius classem persicam Herodotus auctor est trium milium fuisse: in hisque hominum quattuor & uiginti miriades hoc est ducenta quadraginta hominum milia huic classi. Eodem etiam auctore additae sunt ex Thracia naues. c. xx. hominum. xxiiii. milia continentes: Aemilius Probus longarum nauium mille & ducentarum quas onerariarum duo milia sequebantur. Horosius rostratarum mille ducentarum: onerariarum autem trium milium. Iustinus: Postremo nauium tantum apud eum astruit: nam decies centena milia numerus est ut non ab re aliud dici queat etiam de pedestri quod quod his uerbis Sathyricus inquit: Creditur olim uelificatus athos & quicquid graecia mendax audet in historia constratum classibus isdem suppositumque rotis solidum mare credimus altos defecisse amnes epota qui flumina medo Prandente & madidis cantatque sostratatus alis Darius autem cum ex Europa in Asiam rediisset hortatus amicis

A

ut græciam redigeret in suam potestatem classẽ quingentarum nauium comparauit eiq̃ darim præfecit & Arthaphernem hisque ducenta peditum decẽ milia equitũ dedit. Alexander uero. c. lxxxii nauium classe quam trium milium alii fuisse perhibent Asiam petiit: Cæsar octingentarum Britannia Heraclianus Africæ comes: quosq̃ priores præter Xerxem clarissimos in ea re uel æquauit uel excessit: nam nauium trium milium septingentarum habuisse fertur: numerũ qui apud paucos & nobilissimos ac potentissimos quidem uix est inuentus: cumq̃ is simul ac cum agmine militum ad urbem pergens littore egressus est: Occursu comitis marini territ⁹ & in fugam uersus arrepta nauis solus Carthaginẽ rediit atque ibi continuo militari manu interfectus est: sic itaq̃ ingens tunc numerus timori iã esse cœpit: unde & Scipio Carthagine uicta quõ res africæ disponderet prohibuit ne plus q̃ decẽ naues earum quæ belli usibus forent pacto traditas haberent reliquas omnis generis quæ remis agerentur: quingentas numero fuisse quidam scribunt in aliquantum maris spatium prouectas in cõspectu Carthaginis iussit incendi: tãque lugubre earum fuisse incendium q̃ si Carthago ipsa conflagrare uideretur. Q. T. Flamminius quoq̃ quom aduersus Philippum regem Macedonum pugnasset: his ei conditionibus pacẽ dedit ut quinquaginta solum relictis nauibus reliquas Romanis traderet. Q. denique Fabius Labeo cum a rege Antiocho quẽ bello superauerat ex fœdere dimidiã partem nauium accepturus dimidiã relicturus esset medias omnes secuit ut quod tutius erat tota eum classe priuaret.

Ex relatu terræ & mari res clarissimæ militũ gestæ Ca. XIII.

Eferenda sunt etiã tam terrã q̃ mari ex uirtute præclara militũ gesta: non enĩ hæctenus fortuna duces extollẽdo p̃secuta est ut otio & ignauia soluti rebelles hostium animos domuerunt: quos non minor p̃plexq̃ immanitas & pertinacia opposuit uictoresq̃ fecit: in acie enim quom dux hostiũ ex media barbarie trux ferus imanis & horrendus cõtra romanos qui estis uos aliquando inclamasset responsum est inuicem romani gẽtium domini: & ille ita fiet inq̃t si uos uiceritis: Acceptoq̃ belli omine Martius Crassus Barbaros adortus graui tandem conflictu eorũ res sublimes pugnando deposuit: nec minimum una terroris barbaris

incussit. Chonidius Centurio satis barbãre efficacis tamen apud pa-
res homines stoliditatis: qui foculum gerens super cassidem & su-
scitatum motu corporis flammam hostes cedendo uelut ardenti ca-
pite fundebat Pyrrhus quom romanos acie uicisset & eorum omni-
um uulnera in pectore conspexisset omnium in manibus enses &
relictas in uultibus minas & in ipsa morte ira ut ita dixerim uiuen-
tes tulisse manus ad cælum dicitur hac uoce: O quam facile erat or-
bis imperium occupare: aut mihi romanis militibus aut me rege ro-
manis: qua propter quom in templo Tarentini Iouis titulum affixi-
isset: hæc scripsit: Qui antea inuicti fuere pater optie olympi: hos
ego in pugna uici uictusq; sum ab eisdem: & quom a sociis & ami-
cis increpitarer cur se uictum diceret cum uicisse: respondisse fer-
tur: Ego si iteꝝ simili modo uicero solus & sine milite Epyrrhum
reuertar. Mirum & illud contra Hannibalem in Cannensi pugna e-
romanis nãque miles ita sauius ut manibus non ualeret: Quom ei
Numida quidam humida detrahare spolia uellet: ceruicem hostis
ulnis deprehendit: tenuitque tam diu donec nares atque aures mor-
su detruncaret. Claris memoriãe monumentis celebratur Eleazar:
nam quom supereminentem cãteris elephantũ lorica uestitum re-
gia aduerteret arbitratus in ea bestia regem esse cursu concito i me-
diam legionem se proripit: & abiecto clypeo utraque manu hostes
cãdens eam subintrauit subiectoque gladio interemit: a bestiaque
cadente opprimitur hac ruina inclusus magisque oppressus suo e-
sepultus triumpho. Tanto uirtutis spectaculo defixi hostes inermẽ
occupatum incusare non ausi post casum ruentis bestia: sic trepida
uere ut impares se unius uirtuti arbitrarentur. Denique rex Antio-
chus Lysia: filius cum .c. xx. milibus hominum armatorũ & .xxxii.
elephantis unius territus fortitudine pacẽ poposcit: itaq; Eleazar hæ-
redem uirtutis suã pacem reliquit aternũque nomen adeptus e-
Hãnibal quom romanorum captiuos dimicare intra se coegisset unũ-
que qui forte superfuerat obiecisset elephanto illud dimitti pactũ si
interemisset solus romanus acri ingenio elephantum congressus
magnum Pœnorum dolorem confecit Hannibalque quom famã
eius dimicationis contemptum allaturam intelligeret equites misit
qui abeuntem trucidarent & quanquã exploratum & perspectum
habeam teste Luito milites omnium qui Asiam colunt gentiũ gal-
los fama belli præstare cognouetiq; auctore Crispo paruis copiis

LIBER

bella gesta cū opulentis regibus ac hæc sæpe fortunæ uolentiã to-
 rasse facundia Græcos gloria belli gallos ante romanos fuisse plu-
 res tamen prope de gallis ut diximus etiã apud nos triūphi q̄ de to-
 to orbe terrarū habitū sunt nec legionibus legiones eorū solū expertū
 sed uiri unius cū uiro fortitudinē atque præstantiã. Nam. M. Man-
 lius unus agmine scandentes in capitolium gallos deiecit annoꝝ sex-
 deci uoluntariū se militē obtulit. xxxvii. Militaribus donis a suis du-
 cibus ornatus. xxiiii. cicatrices habuit. M. autē Valerius. T. q̄ Mani-
 lius quantum gallicam rabiem uinceret romana uirtus documen-
 ta sunt. ille enim dncem galloꝝ uasta & ardua proceritate inaniter
 & arroganter telum manu recipocantem perque contemptum &
 superbiam conspicientem omnia ac prouocantem congregi siquis
 pugnare secum ex omni romano exercitu auderet singulari eum
 certamine congressus occidit. Hic uero simili modo cum Gallum
 quendam nudum præter scutum & gladios duos torque atq̄ armil-
 lis decoratum: qui & uiribus & magnitudine & adolescentia simul
 que uirtute cæteris antestabat cum uoce maxima conclamaret siqs
 secū depugnare uellet ut prodiret: quomque nemo auderet ppter
 magnitudinem & imanitatem hominis faciēque tum irridere coepi-
 sset & hiulco linguam ore in romanos exercere. T. Mannilius sum-
 mo genere natus tantum flagitium ciuitati suæ accidere ut e tãto ex-
 ercitu nemo prodiret indignabundus in mediū processit: neque pa-
 ssus est uirtutis romanæ per Gallū gloriam ad suos transferri: cap-
 transgressione utroque exercitu inspectante. Manilius animo ma-
 gis q̄ arte confusus asperum & imite certamen tam diu cum Gallo
 subiit q̄ diu Gallum euertit: caput decedit: torque detraxit. Huius
 postea filius bello aduersus latinos hostem a quo similiter prouoca-
 tus fuerat occidit. Q. etiam Coccii militis romani qui ob insignē
 bellicæ uirtutis gloriam Achillis cognomentum sibi asciuit nec sub-
 ticenda duplex animi corporisque præstantia: nam quom apud cel-
 tiberos gentem pugnacissimam a duobus ad dimicandum prouo-
 caretur: alterum & equitem quidem pugnae accinctum excursantē
 lustrantemque omnia ac insolentissime procacissimeque futuri ui-
 ctoris Instar irritantem adortus occidit: armaque detraxit: Alterū
 generis claritate & fortitudine omnibus celtiberis facile præcellen-
 tem cedere sibi non solum compulit: sed ensem illi suum & induui-
 as spectantibus utrinque legionibus tradere in Casaris etiam con-

gressibus insignis uirtus emicuit Volcaci Tullii qui cum tribus cohortibus legionem Pompeianam pertulit reppulitque: una quoque Caesaris cohors castello preposita quattuor Pompeii legiones quod diu sustinuisset: tantus fuit in ea sagittarum imber ut sine uulnere defensorum nullus euaderet quin & centuriones quattuor oculis capti essent ut quom sero diurni laboris ac periculi summam imperatoris non tam auribus quam oculis subiicere ac representare decreuissent centum ac. xxx. sagittarum milia interuallum inuenta numerarent Fuerunt & in legione Ciceronis qui legatus quoque Caesaris erat duo centuriones qui perpetuas inter se controversias habebant uter utri praeferetur: Horum alter Pulsius Varrenus alter dicebatur: accidit ut castra oppugnarentur. Tum uero Pulsius: Quid dubitas inquit o Varrene: haec dies de nostris controuersus iudicabit: haec dicens procedit extra munitiones ubi hostes confertissimi erant subsequitur Varrenum mediocri spatio relictus: Pulsius pilo hostem exanimans impeditur ab omnibus transfixus: scutum & baltheum gladium educere non potuit: succurrit inimicus ille Varrenus protegitque ab hostibus in quem quom se hostes conuertissent ipse uno interfecto in locum iniquum decidit: cui circumuento succurrit Pulsius atque ambo compluribus interfectis incolumes se in castra recipiunt. Fuit eidem Caesari Scæua miles fortissimus qui pugna ad Dirachium commissa uulnera accepit capite humero & femore excussoque oculo traiecit & scuto. c. xx. telorum ictibus perforato hostes perinde ac se dediturus esset accibat: subeuntibusque duobus alterius humerum ense cecidit: alterum ore percussum uertit in fugam: De hoc quidem uaria est fama: Quidam tradunt Caesarem uiri & de se & de repu. ut aiunt ita meriti eximia uirtute permotum qua commissi castelli portae custodia prope sola seruata esset. pecuniariis eum donis ingentibus & magnis honoribus cumulasse apud alios: Scæua idem duce absente cedentibusque comitibus contra omnem Pompeii exercitum stetit & clypeo c. xx. telorum ictibus transfixo miris & incredibilibus rebus gestis & commissi loci custodiam relinquens suorum receptus amplexibus relatus occubuit: iacens quoque uictoribus terribilis ac stupendus qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniaque fecerat contra hostes semper inuictus & a suis tandem ciuibus interfectus est. L. siccius dentatus tribunus plebis centies uitas praeliatus octies ex pro uocatione utroque exercitu inspectante uictor quadragies quinquies

LIBER

aduersas habuit cicatrices in tergo nullam notam spoliis ex hoste
 tricies & quatuor ceptis quattuordecim ciuib⁹ ex media ut aiunt mor
 te raptis atq; ferratis: nouem quin etiam imperatores qui opera ei⁹
 uicerant profecutus hastis puris faleris torquib⁹ ciuicis coronis au
 reis muralibus obsidionali una armillis atq; pharetris plurimis do
 natus insignis emicuit. M. Sergius post hunc duobus stipendiis p̄
 mo aduerso corpore ter & uicies uulneratus secundo dextram ma
 num perdidit: q̄re postea sibi manum ferream fecit & cū neutra pe
 ne manu idonea ad praeliandum ualeret una die q̄ter pugnavit & ui
 cit sinistra duobus equis eo insidēte confossis eaque religata praeli
 atus Cremonam obsidiōe exemit: Placētiamq; tutatus duodena ho
 stium castra in gallia cepit bis ab hannibale captus bis a uinculoꝝ
 eius nexu pfugit eum. xx. mensibus quibus captiuitatis sorte per
 ferebat: nullo momento siue cōpedibus fuerit & cathenis oibus asp
 rimis praeliis: quæ tempestate illa romani experti sunt insignitus do
 nis militaribus a Transimeno Trebia Ticinoq; coronas ciuicas re
 tulit: Cannensi quoque praelio de quo refugisse eximium opus uir
 tutis fuit solus accepit coronam Flamminio consule quom eū Han
 nibal circuniacentium locoꝝ uastatione in bellum excitasset: tant⁹
 utrinque pugnandi ardor exitit ut grauissimum terremotum qui
 tunc forte tam uehemens factus est ut urbes diruisset: montes tran
 stulisset: discidisset rupes: flumina retrorsum egisset: pugnātes om
 nino non senserunt: Aristomenem Mesenum. cccc. lacedæmonio
 rum occidisse proditum est: captum per cavernas latrinarum eua
 pisse: angustias uulpium aditu secutum iterum captum sopitis cu
 stodibus ad ignem aduolutum loro cum corpore excussisse tertio
 captum lacedæmonios pectus diffecuisse hirsutumq; cor ei reper
 tum in Britannia dum commilitones Cæsaris in palustrē quēdam
 locum & aquosum incidissent irruissentque in eum innumera ho
 stium copia: ac praelium spectante Cæsare fieret: quidam miles ei⁹
 nomine Scæuola medios irrupit plurima strenuæ fortitudinis ope
 ra edens solus enim immobili gradu persistens missa undiq; i eum
 telorum infinita multitudine quinque militum uni⁹ diei pugnae su
 ffectura teda manu sua hostibus adegit strictoque gladio fortissi
 mos quosque hostium cateruatim affluentium incredibili dimicati
 one propulsans: tandem tragula & saxo ictus uersis in fugam ho
 stibus cōmilitones rednixit icolumes: ipse uero egre cūctos euadēs

in limosam se prorūpit paludem quam nunc natando nunc pedib9
com neando uix tandē duabus lorice onustus amisso traiecit scu-
to. Admirante deinde Cæsare & magno cum gaudio & clamore ob-
uium excipiente mœstus ille ante pedes Cæsaris procidit: amissiq̃
ueniam scuti obsecrans centurionatus honore donatus est Cynegi-
ri Atheniensis militis gloria magnis scriptorū laudib9 inclaruit: præ-
ter enim ingentes præliorū cædes quom fugientes hostes ad naues
egisset: honuistam nauem dextra manu tenuit nec prius dimisit q̃
manum amitteret: tunc quoq̃ amputata dextra nauē cū sinistra cō-
prehendit: quam & ipsam quom amisisset ad postremū morsu na-
uem detinuit: tantāque deniq̃ in eo uirtutē fuisse ut nō tot cædibus
fatigatus non ambabus manibus amissus uictus: quin truncis etiam
ad postremū & dentibus uelut rabida quædam fera dimicauerit: si-
mili pertinacia in conseptandis hostibus Attilius usus fertur: non
Massiliensiu ut Lucanus inquit sed Cæsaris miles quemadmodum
reliqui & quidam non incelebres auctores tradunt: Nauali nanque
apud Massiliam certamine quom hostilē in puppim dextram inie-
cisset illa gladio amputata Massiliensiu nauiu nihilominus ingre-
ssus læua tam diu retinuit quousque hostes atroci uultu obterrens
prostratis oibus nauiu uictor occupauit: occupatamque profundo
imerisit: æquauitque Cynegiri factū quod loquacissimæ græciæ lau-
dibus in cælum usque sublatum est.

Emulatio gloriæ & ducū cōparatio atq̃ præstantia Ca. XV.

Vnc ut auidis præmissis ad sūmamq̃ reꝝ aspirantib9 ho-
nos reddatur: qui nobiliores duces quiq̃ in clyta suis fa-
cultatibus gesserint subnectemus: ueꝝ quoniam in hui9
modi reꝝ sūma spectari discuti que maxime solent rei militaris pe-
ritia: uirtus: ingenia: mores: uires: & fortuna potissimū in his superi-
oris ætatis exterarū nostrarūque gentiu duces & reges aliquot pri-
ma fronte mutua inter se uidentur comparatione q̃ similes extitisse
Sic enim maiorū sententia fraeti non sumus nescii solitum Romu-
lo Thæseum cōparari: Camillum Bruto: Brutoque Dionē: Nūmae
Lycurgum: Marcello Pelopidem: Fabio Periclem. Q. item Maxi-
mo Iasonē ferreum: & Themistoclé Themistocli: Aristidi Eume-
nē: Sertorio Zimoniq̃ Lucillum: q̃nquam de hoc ipso ita scriptum

A iiii

LIBER

inuenio: bellicis in artibus ut Eschilus auctor est: quem huic cōpa-
 rabimus: quem huic opponemus: quis huius similis quom Antio-
 chum grauem philosophum scripsisse cōstet Lucullum uictoriam
 omnium quas unquam sol uiderit maximum ex hostibus retulisse
 exploratum est & Photionē quinquies & quadragies imperatoriā
 iniisse dignitatem quom ne semel comitiis interesset sed semper ab-
 sens & crearetur & acerseretur. Ex hoc igitur quantus ille dux fue-
 rit facile conici potest in Alcibiade: cui flagrantissimum fuisse in-
 gentum consilii plurimum: eloquentia singularis corporis species
 p̄stās p̄cipue potētiae uirtutis eximia nobilitas in re militari summū
 imperium & summa gloria: quicquid natura effingere possit uide-
 tur experta. Constat enim inter omnes qui de eo memoriae prodi-
 derunt: nihil eo duce fuisse excellētius quom pleraque hęc omnia
 animi & corporis & fortunae cōmoda inter sese in eo duce præcel-
 lentia certare uideantur Trasibuli uirtus si Persæ absque fortuna
 minime pensitanda est. Dubius sum an eum omnium primū posu-
 erim: illud dubio procul neminem huic praeferendum censeo fide
 constantia magnitudine animi in patriāque amore: nam quod mul-
 ti uoluerunt paucisque concessis ab uno tyranno patriam liberare
 Huic contigit ut a triginta oppressam tyrannis seruitute in libertatē
 uindicaret. Iphicrates non tam cumulo & rerum gestarum magni-
 tudine q̄ disciplinæ militaris peritia nobilitatus est & præcellentib⁹
 ducibus annumeratus. Eiusmodi enim dux fuit ut non solum aeta-
 tis suæ cum primis comparandus: sed ne de maioribus quidem na-
 tu quisquā antefendus ip̄erator enī & dux sæpe delectus nusquā
 culpa rē male gessit consilio semper inuictus quo tantum excelluit
 ut multa in re militari noua quom inuenerit inuenta plurima meli-
 ora reddiderit: Lysander lacedæmonius præclari magnam ducis &
 ip̄eratoris famā præsentibus & posteris reliquit uerū magis fœlici-
 tate q̄ uirtute partam: Tymolion Corinthius sine dubio magnom
 nium iudicio hic habendus: nanque huic uni contigit quod nescio
 an ulli ut & patriā a tyranno oppressam liberaret & Syraculis quib⁹
 auxilio erat missus inde inueteratam seruitutē depelleret totamque
 Siciliam multos annos uexatam bello a barbarisq̄ oppressam suo
 aduentu in pristinum restitueret & quom esset non simplici fortu-
 na conflictatus id quod difficilius putatur multo sapientius secun-
 dam q̄ aduersam pertulit fortunam: Agelinus rex & contemptor

super Megentius utpote qui non solum hominum sed deorum si
 bi honores exposceret: in hac quoque clarorum ducum concertati
 one quodam magno auctore numerandum sese offert: nec iniuria
 id quidem: nam si Nasoni accedimus clarus erat sumptusque ferox
 Megentius armis: & uel equo nullus uel pede maior erat. Legimus
 & Cyrum graecorum maximis laudibus celebratum quod in expedi-
 tionem profectus Aegyptum in sua deditioe redigerit & omnes
 que a Syriae finibus ad mare usque rubrum pertinent gentes natio-
 nesque subegerit. Epaminunde quoque res strenue gestae a pluri-
 mis omnium anteponuntur uirtutibus Thebas enim ante hunc ducem
 natum & post eiusdem interitum perpetuo alieno paruissse imperio con-
 stat: contra eos quod diu ille praefuerit reipublicae caput fuisse totius grae-
 ciae nemo inficias ibit. Ex quo sane intelligi potest hunc unum du-
 cem pluris quam nobilissimam ciuitatem suam fuisse maxime quod eius
 mortem tanta praeter seruitutem Thebanorum iactura & perditio
 subsequuta sit ut non amisissse ducem suum & incolumem sed ipsi
 cum eo simul tunc funditus periissse uiderentur: & quanquam Ho-
 merico praecio exploratum & notum sit etiam illud Achillis & Hecto-
 ris mutuam uitae ac sanguinis certamen quod monomachiam appel-
 lant & eam uirtutem quae supra nos est heroicam atque diuinam prae-
 caeteris Hectorem habuisse: neque proinde uideri mortalis hominis filium
 esse sed dei non inepte tamen: quom non homerica sed paterna il-
 la commendatio fuerit debet Achilles Hectorem qui uicerit & uirium
 & animi reque gestarum praecio ac dignitate minor haberi quam
 & ipsam in aurea capra ita scriptam offendes: Si cor: si uires: si bel-
 la requiris Achillis: paucis expediam hectoris maior erat: Vide-
 bis etiam Darethis Phrygii maioris Troiani scriptoris attestatioe
 fortitudinis & uirtutis achillem fuisse quam hectorem. Achillem prae-
 terea Iouis nepotem & Thetidis filium uult homerus: Caeterique sine
 controuersa poetae qui homines morum & uirtutum praecellentes:
 non solum deorum progeniem uolunt sed etiam deos fieri: Quod
 si eodem praecone & sensu & decoris festiuitate in caelum tollat: Ne-
 stor Attridas apud suos fama claros & motos furore Aiaces & dolis
 & astu Vlixem reddat Milciadem Marathone Themistoclem Ter-
 mophilam praedicent: homerusque idem & Maro ne dum Barbaris
 sed latinis & graecis ducibus praeficiendo regem illum quo iustior
 alter: nec pietate fuit nec bello maior & armis: Quicquid denique

LIBER

aliarū gentiūm præclaræ laudis usquã extat in ñnũ si conferatur pro
 fecto citra romanos rerum dominos gentemque togatam subsistet
 quo circa sunt qui suo quodam iure Brenum animi magnitudine
 & rerum gestarum gloria extollendum putent q̄ gallis senonibus i
 militiam sumptis Romam mundi dominam armis inuaserit in ro
 manos tanquã imbelles impetus fecerit eosq̄ sic strauerit ut non fa
 cile quispiam similem ruinam romanæ militiæ recenseret etiã si ro
 ma insuper incensa non foret uerum ut uicerunt sic uicti sũt ut ad
 internitionem Dolobella duce deleti ut nullus ex ea gente superfu
 erit qui incensam a se Romam gloriaretur. Neque uero Hanniba
 lis res gestæ obscuræ neque posteriores erunt: annis enim .v. & .xx
 minor nat⁹ impe. factus pximo triennio ille uiris armisq̄ nobilem
 & exercitiũ seminarium bellatricẽ subegit Hispaniam Saguntum
 potentissimam urbem romanis amicissimam ac foederatã et expu
 gnauit ac obsidione deleuit: tres exercitus maximos comparauit: al
 tero in Hispania cum Hasdrubale fratre relicto altero in aphricam
 misso: tertium in Italiam secũ duxit: cum hoc exercitu Pyrrhene
 os montes saltusq̄ transgressus uelut fulmen quæq̄ obstantia pro
 terens adurendã italiã deuastandãq̄ festinat: nec nisi ferro & san
 guine iter sibi præstruẽs ad alpes posteaq̄ uenit quæ italiã a gallia
 seiungunt & q̄s nemo unquã præter Herculẽ Graiũ ante eũ transie
 rat alpibus galloꝝ quomin⁹ transiret quanquã resistenub⁹ ac tandẽ
 duro Marte depulsis igne ac ferro diruptis rupibus iuga illa aspera
 inuicta & inaccessa ac frigore itraçtabilia ita muniit ut elephãu po
 ssent ire onerati quæ antea unus homo inermis uix potuisset ire
 pere: Quæ res ei & uirtutis admirationem & immortalitatis fidem
 non paruam contulit: inde exercitum traducẽs in italiam peruenit:
 conflixit apud Ticinum cum P. Cornelio Scipione col. eumq̄ san
 tium repulit a filio pubescente seruatum Scipionis huius collegam
 Tyberium longum secundum Probum siue magis secundum Li
 uium Sempronium apud Trebiam cum ingenti romanorum cla
 de profligauit: Quom hæc apud Placentiam a quo licet Marte pu
 gnatum parique clade discessum: maior tamen romanis q̄ pro nũ
 mero iactura fuit ut inquit Linius: quia equestris ordinis aliquot &
 tribuni militares & præfecti nonnulli ea dimicatione conciderunt:
 His tot prosperis ac lætis successibus elatus Hannibal suæ fidutiæ
 plenus ad spẽ propositi armauit animũ inde per lygures apeninũ

transiens petit Etruriam: quō itinere adeo grāui oculorum morbo affectus est ut in posterum dexteri oculi beneficio nunquam bene æque usus est: hæc tamen mala quæ tūc detinebatur ualitudine lectica deuectus est. C. Flamminium cos. ardentioris spiritus uirum quæ res ipsa postularet: apud transimenum cum exercitu insidiis circumuentum occidit: neque multo post. C. Centenium prætorem cum delecta manu saltus occupantem fuerunt autem hoc in loco qui in acie ceciderunt romanorum. xv. milia. T. Liuii sententia de multis electa. Aliorum nanque aliter apud quosdam enim uiginti milium numerum inuenio: hostium non nisi mille quingentis in prælio cæsis & hæc alia romanæ. R. P. pestis. Motis hinc castris in Apuliã apud Cannas quom peruenisset obuiamque ei duo consules. S. Claudi Terentius. Varro & Paulus Aemilius sese obtulissent Varronem committendi prælii temerarium auctorem primum turpis fuga corripuit: nec fugientes hunc amplius quam quinquaginta equites profecuti sunt Consulum alter prudens forti ac honesta morte procubuit: cum hoc quoque quæstores duo tribuni militum unde. xx. consulares prætores atque edilitii: aliquot senatores insuper. lxxx. desiderati sunt: Reliquorum numerus cæsum ambigue traditus uidetur quod constat. xl. milia peditum equitum duo milia septingenti fuerunt: sunt qui hos legionarios tantum pedites atque equites aliorum ciuium ac fortiorum parem quippe numerum esse asserant: Quom inde post aliquot dies Capuam quam Cannas sibi fuisse percelebre est reuertetur. Q. Fabius Maximus. dictator romanus in agro ei salerno se obiecit: Hic locorum angustiis clausus noctu sine aliquo detrimento exercitus se expediuit: Fabio callidissimo imperatore dedit uerba: namque obducta nocta sarmenta in cornibus iumentorum deligata incendit: eiusque generis multitudinem magnam dissipatam immisit: quo repentino obiectu uiso tantum terrorem iniecit exercitui romanorum ut egredi extra uallum sit ausus nemo: post hæc non multo. M. Minutium Rufum magistrum equitum pari ac dictatorem imperio dolo productum in prælium fugauit Tyberium Sempronium Gracchum iterum cos. in lucanis absens in insidias subductum sustulit. M. Claudium Marcellum quinquies consulẽ apud Venusiam pari modo interfecit: cumque sero tandem ut capuam ipsa romana pressam obsidione liberaret: & ad tertium lapidem Anienemque fluium castrametatus portas urbis accessisset intra cuius

LIBER

muros solus hostium emisit hastā indignantes qui supererant : tan-
 tum ille licere romani cons. obuiā egressi & in aciem utrinq̄ dedu-
 ctis copiis parati ad prælium cum essent. Illico grando cæli frago-
 re demissa & ex summa capitolii rupe maximo turbine uentorū in
 aduersa hostium ora prohibuit q̄ postea q̄ bis tentatum accidisset
 miraculo concussus Hannibal dixisse traditur Romam capiendi
 tunc sibi animum deesse tunc fortunam cum que diu antea in italia
 fuerit nemo ei in acie restitisset: nemo aduersus eum post Cannen-
 sem pugnam in campo castra posuisset: his itaque ad vastitatem ita-
 liæ gestis Scipio ille Africanus superior dum clades patriæ cladi-
 bus in Africa uindicaret hinc reuocare potuit & acerrimum ho-
 stē eum inquā a quo pater apud Ticinum fugatus fuerat ad bellum
 arcescere uincereq̄: Quo in bello ut ualentior postea congregere-
 tur: collatis iam signis de legibus pacis colloquium fecit conditiōes
 quom haud quaquā conuenirent tubæ cecinere: sit pugna & qui-
 dem nouissima in qua nec melius instrui aciem nec acrius potuisse
 pugnari ut de uictore uictus sit: & de uicto itidem: uictor ipse con-
 fessus est: uterq̄ ingens rerum talium æstimator: cessitque tandem
 Hannibal adeo consternatus ut nunquā postea resurgeret: Scipio-
 niq̄ præmium uictoriæ africa fuerit. Horū autē duorū qui nō suae
 modo ætatis Liuiō teste Maximi duces sed omnis ante se memoriæ
 omniū gētiū cuilibet regum imperatorū ue pares uel ut Florus inq̄t
 qui omniū antea & postea ducum clarissimi fuere: Vter utro sit pri-
 or habendus imperator Præter Scipionis cædes qui magnam partem
 sceleris humani extinxit atq̄ perdidit ut de seipso apud Ennium su-
 um his uerbis loquitur: Si fas cedēdo cælestia scandere cuiquam ē
 mi soli cæli maxima porta patet hoc unum dictum satis erit: quo in-
 telligi possit quantus ille imperator fuerit si uerum est enim quod ne-
 mo dubitat ut po. ro. præ cæteris uirtute bellica præsidētiam sibi uī-
 dicet: Hannibalēque constet potuisse eum superare: consequens ui-
 detur Scipionem tanto non solum hunc uerum cæteros imperato-
 res anteisse: Quanto po. ro. Pœnusque Hannibal rerum gestarū
 gloria antecellunt: quod nec tantus quidē hostis Hannibal ipse di-
 ssimulat. Apud Ephesum enim quo ambo conuenerant alterq̄ ui-
 ctus confugeret: alter ad Antiochum legatus & romanus orator ac-
 cesserat: quom hannibal digniorem deambulando locum primus
 arripuisset: idq̄ africanus tam æquo tulisset: aīo ut facile nulla cum

contentione ea fuerit ambulatio: habito postmodū de ducum præstantia inter eos sermone interrogantiq; Scipioni quis sibi ducū maximus uideretur: eorū omniū qui peccassent quiq; ad id usq; tēporis superstites fuissent: tū Pœnus Philippi filiū Macedonūque regē Alexandræ profecto primum: quem item secundum sciscitanti Epyrotarū regē Pyrrhum subiecisse tam illius quā huius dicti rationem afferendo: Exquirenti porro quem tertio præficeret dubio procul seipsum inquit: obortoque risu Africānū tū adiecisse q̄ maximi te faceres: quo ue loco te dignum diceres Hannibal si uti ego superior euassisses: Tum ille non solum ætatis huius sed omnium superiorū temporum gentium ac nationū imperatoribus anteferendum iudicarem: Quo quidem dicto non obscurum est sane per Hannibalē innui Scipionem uelut inæstimabilem: cæterisque ducibus & imperatoribus longe dissimilem anteponendum. Seuerus autem septimus dux & imperator inclytus simili modo quom de primo principum loco sermo eēt Augustum Vespasianum. T. Traianū pium M. magni præ cæteris fecit: Reliquos fœmineos uel uenenatos nominans maxime in historiis Hannibalem: Marium Camillum: & Q. Marium Coriolanum dilexit: sūmaque laude ac loco dignos censuit: interrogatus porro quid de utroque africano sentiret: Respondisse fertur: Fœlices illos fuisse magis quā fortes idque probare: domesticā uitā & iuuentutē quæ in utroque minus speciosa domi fuisset. Non minus etiā laudis & gloriæ Scipioni Nasicæ in otio & toga q̄ in negotio & armis utique Scipioni maiores nostros tribuisse percelebre est. Ferunt & Antigonū interrogatū: Quis ducū sibi optimus uideretur: Respondisse Pyrrhum si senesceret omniū suæ ætatis ducū sibi optimum uideri: sed quanquā hic ætatis suæ ducibus duntaxat eum præferat: satis tamen constans auctore Iustino inter omnes auctores fama est: Nullum nec eius nec superioris ætatis regē cōparandum Pyrrho fuisse: raroq; nō iter nos reges tantum uerum etiā inter illustres uiros aut uitæ sanctioris aut iustitiæ probatioris uisum scientiam certe rei militaris in illo tantam fuisse ut cum Lysimacho: Demetrio: Antigono: tantis regibus bella gesserit & inuictus semper fuerit: illiricorum quoque Siculorum Romanorum Carthaginensium bellis nunquā inferior: plexque etiam uictor extiterit: Qui patriam certe suam angustam ignobilemque rerum gestarū fama & de claritate nominis sui toto orbe illustrem

LIBER

reddiderit: bellacissimum enim regum omnium usque adeo fuisse constat ut quom ceteri mortales pro gloria proque imperio pro salute proque iniuriis pugnare soleant: hic pro uoluptate pugnaret: neque hæc illi maior ex imperio quam de bello uoluptas erat. Adde quod militaribus artibus instructissimus ductandi exercitum: ordinandi acies: eligendi locum castris idoneum: conciliandi hominum animos: rei pace belloque efficacissime. Cæterum ad bellandum querendaque uictorias quam uictoriarum præmia seruanda uir quam longe melior. Qui uero hanc ipsam palmam Alexandro Macedonum regi tribuunt non inscite id quidem facere uidentur nec minimis rationibus initi. Hic enim rex & imperator parua manu ultra quam credibile cuiuspiam uideatur: peragrauit orbem: innumeras gentes fudit atque subegit. Vigesimalium nanque ætatis annum agens Macedonum rex declaratus & ad bella promptus ubi Macedonia Græciam & Illiria partem ordine composuisset: ultra Helespontum in Asiam transgressus in campis adrestis: Primo Darium Persarum regem maximum expugnat: Mox Phrygia & Paphlagonia in ditionem redactis per angustam rupium dubiosque aditus Ciliciam que intrat quæ ex improviso exterrita uictori paruuit: Darius interea quingentorum milium imperatorum instaurato exercitu uel ut alii perhibent. ccc. milia peditum & c. milia equitum in aciem procedens inter arctas Ciliciæ rupium fauces commisso certamine uictus ac fugatus terga celeri studio uertit peditum octoginta milia equitum decem milibus cæsis: quadraginta milia captis direptis castris cum Regia matre uxore ac tota familia Sobole etiam uictor insignis. Hinc ad profectioem damasce puectus ex proximis nationibus legati uenere se suasque urbes dedentes Syria phœnices & Sydon cum maritimis insulis uictori obtemperarunt: Tyrum ferociter expugnatam & uirtus & fortuna obtinendam dedit: aliquamdiu obfessa tenedos regi paruuit centum. lx. nauium classe deuicta gaza decem milibus hostium cæsis expugnata est: uictoricibus armis cecidit Aegyptus & Syrenæ ceruicem flexere: ad ionis Hamonis templum quam sibi patrem sinxerat gentium domitor per arida & Solis adusta uertit iter: Vnde remeans diuina stirpe se natum uoluit: Credi haud quaquam mortali patre contentus: reuersus urbem condidit: quam ex suo nomine Alexandriam appellat: hinc aduersus Darium qui Arbelam ignobilem uicum: sed Persica

strage nobilitatum ingenti armorū copia uenerat de integro arma
 conuertit & paribus utriusque partis & copiis & fortuna hinc quoque
 uictor orientis sibi limen aperuit ita ut proxime gentes persides &
 babylonii paterentur: imperia per difficiles aditus æthereaque iuga
 ad septentrionē conuersus parthos hircanosque fregit: Caucasū mon-
 tem ad montis extrema cum suis labore deductus mareque Caspiū
 cuncta sternendo subegit: ad flumen Thanaim & Scythas circūtu-
 lit signa: & in finibus Asiæ partem tenuit: Europæ & Idaspē amnē:
 Porum indorum maximum regem quia armis contradicere ausus
 terribili prælio uicit: Et quia uictum se tam inique animo tulit ut ci-
 bum uulneraque remedia respueret mori uolens magnitudine ani-
 mi delectatus Alexander in amicis habuit & honoribus auctum
 regnare compulit. Multa præterea cū aliquot regibus & exteris gen-
 tibus per indorum longissimos tractus prælia gesta sunt: tantis illu-
 strata uictoriis siue græcorum assertione contra romanum nomen
 parthorum gloriæ fauentium siue leuissimorum quorundam gal-
 lorum: quos non ueri studium: non fides ueri: non denique Ale-
 xandri amor ullus: sed romanorum inuidia atque odiū semper im-
 pulit: inuulgatum sit eum totum terrarum orbem peragrasse illius
 que ad dominum fuisse: quæ opinio quorundā mentes irrepsit ni-
 nuenda omnino est: eoque maxime quia rege gestarū scriptores ali-
 qui & quidē non incelebres uidentur in hanc sententiam trahi: Pri-
 mū itaque inter cæteros Annei Senecæ de Alexandro illud attingā:
 alterius rerum suarum & loci huius & dicti memoria licet polleret
 eximia reor obliuisci agebat inquit infelicē furor aliena uastandi &
 ad ignota mittebat: An tu putas Sanum quia graciæ primum cladi-
 bus in qua eruditus est incipit: qui quod cui optimum est eripit: La-
 cedæmona seruire iubet Athenas tacere non contentus tot ciuitatū
 strage quas aut uicerat Philippus aut interemerat alias alio loco per-
 cit & toto orbe arma circūfert nec substitit usque lassæ crudelitas ima-
 niū ferarū modo quæ plus quæ exigat fames mordent iam in unū regnū
 multa regna coniecit: iam graci per sæque eundē timent iam etiā a Da-
 rio libere nationes iugū accipiunt. hinc tñ ultra oceanū solēque indi-
 gnatur ab Herculis liberique uestigiis uictoriā flectere ipsi naturæ
 uim parat nō ire ille uult sed nō potest stare: non aliter quæ in præceps
 deiecta pōdera quibus eundi est finis iacuisse: quod a tanto uiro tāque
 præclaro dictum miror: nec minus & illud Iustini uniuersū terrarū

LIBER

orbem: utrum sit mirabilius quia uicerit an aggredi ausus fuerit in certum est Nota enim hæc sint: licet tamen illud tam ciuitati dei nec minus incognitum esse debet: Quantalibet autem fide rerum uel iste uel Trogus inquit scripserint. Addo his ego & quem diximus Senecam: Quædam tamen illos fuisse mentitos fideiores litterae ostendunt: quom non Romam quæ florere iam cœperat aut italiae oram ullam sed nec germaniam nec britaniam nec hispaniam galiam uel aphricam per sese aut legatos unquã adierit nedum uicerit: Quid ergo orientem adiit orientemq; uicit: unam Alexandri Epyrensis regis & huius auunculi sententia ex omnibus uinci facilissimam mundi partem: quod sæpe alibi idem auctor ait: & ut. Q. Curtii hunc eundem regem stilo nobilitatis uerbis utar: Ab Helesponto usq; ad oceanum omnes gentes uictoria emensus utque in quæstionibus naturalibus inquit Seneca imperium ex ægulo Thraciæ usq; ad orientis terminos protulit: quanquam quod constat ante alias Carthagini infensus se subacta Asia in Aphricam migraturum minaretur: & forte cogitaret inde ad gades herculeas & hispaniam traiecturum: ac porro inde per gallias secus alpes & italia in epyrum atq; macedoniã reuersus: sicque nondum alteram sortẽ adortus excessit e uita nec aliter ut ille inquit q̄ Babylone sua parthoque uerendus nam sibi libertas unquam si redderet orbẽ ludibrio seueratus erat nõ utile mundo editus exemplũ est et q̄ diu fuit de hoc ipso quẽ modo diximus Alexandro & Philippo patre ac macedonũ rege inter doctissimos de utriusq; præstantia disceptatio non leuis: & quanquam magno se iudice q̄ ex strenuẽ ante actis tueri possit: Philippum tamen uirtute uiribus animi magnificentia: fide: rerum moderatione: rebus gestis & gloria superatum a filio: facilitate uero humanitate: consiliorum prudentia: frugalitate: solertia: uerborum deniq; ac orationis cultor Alexandro superiorem fuisse non dubium est: & licet regum clarissimus teste Iustino sit: Alexander clariorem tamen inquit Liuius eum facit q̄ unus fuit q̄ adolescens q̄ incremento rerum nondum alteram fortunam expertus deceffit Philippum autem Alexandri patrem Theophrastus tradit non solum genere & dignitate regia sed etiam & fortuna & moribus maiorem cæteris regibus moderatioremq; extitisse. Sunt qui hoc decus imperii Cn. Pompeio magno ob res ab eo præ cæteris magnificentissime gestas deferendum putent: maximum enim & splendidissimũ

fuit: quod romanorum nemini antea contigit quod tertium e tertia uniuersa orbis parte triumphum duxit: Nam licet tres ex hac una parte triumpharint: ipse tamen primum ex Africa: secundum ex Europa: tertium hunc ultimum ex Asia ducens triumphum quodam quasi modo uisus est ex uniuerso ambitu orbis triumphasse. Ex quo autem genere gentium seorsum triumpharint ex his quae subiiciemus licet agnoscere. Erant quippe regionum illarum nomina huiusmodi: Pontus Armenia Cappadocia Paphlagonia Media colchis Hyberia insula Albania Syria Mesopotamia. Praeterea hi qui circa Phoeniciam & Palestinam incolunt Iudaei Arabes. In orientis etiam partibus ac Ciliciis & Isauris Pyrratis latronibusque superatis sui nominis inter Ciliciam & Isauriam condidit urbem: Inter haec trophaeis etiam suis quae statuebat in pyrrheneo annotantur octingenta septuaginta. vii. oppida ab alpius ad Hispaniae ulterioris finem in ditionem a se redacta: ciuitates ferme noningentae: pyrratae naues. viii. c. captiui post principes pyrratae in triumpho ducti: Tygranes Armenus Tigranisque filius cum uxore filiaque ipsius regis. Rex iudeorum Aristobolus Mitridatis soror cum liberis quinque fuis fugatis occisis in ditionem acceptis hominum centies uicies semel. lxxx. milia. Nec huic quidem. Cn. Pompeio ad haec tanta tamque praecleara facinora uirtus aut ratio suadebat: sed insanus amor magnitudinis falsae: quod si modo ut in hispaniam: modo in truces lepidi motus & alpina bella: modo in sertoriana arma: modo ad colligendos pyrratas: maria ac tot uaria pacanda proficisceretur: causas per eum praetexebantur ad continendam potentiam. Quid illi ergo in Africam: quid in septentrionem: quid in Myrdatem & oes Asiae angulos traxit nisi infinita cupido crescendi: quomodo sibi uni parum magnus uideretur. Quid Caesarem in sua facta pariter ac publica imitum nisi gloria & eius ambitio & nullus supra ceteros eminendi modus quomodo unum ante se Caesarem ferre non posset: cuius e contrario si quispiam simili modo uelit percussere res fortissime gestas ob quas Deus est a ueteribus appellatus imensum & infinitum quippiam aggrediatur necesse est: huic enim primum bellum cum heluetiis fuit galorum omnium fortissimis: quibus tantus ne dum pugnandi ardor sed rabies erat ut patria profecti. xvi. eorum urbibus uicisque. cccc. a se concrematis ne quid his desiderii foret ex spe reuertendi ulterius per romanorum terras obstinati magis in omnem fortunam migrarent: quemadmodum antea Cymbri & Theutones quibus non audacia

B

non fortitudine ulla ex parte inferiores erant. Horum plane multitudo numerusque cæterarum gentium quæ auxilio illis exierant in tabulis æneis: quæ in castris inuentæ sunt dictu mirabile litteris græcis inscriptus erat. Fuerant autem omnis generis hominum capitâ ccc. lxxviii. milia ex quibus nonaginta & centum bellacissimorum erant quos omnis apud Rhodanum fluuium obuiâ Cæsar habuisset magno difficilique bello bis uicit uictosque ad deditionem coegit: Germanos etiam cum eorum animos sortilegarum uaticinia mulierum non committere prælium ante sinerent quam noua luna fulgeret: congregari satius duxit trepidantibus quam idoneum illis tempus expectantibus: Facto itaque in eorum munitiones & tumulos impetu non ante stimulare & incessere destitit quam ira deuicti pugnam capescerent: His in fugam uersis quorum fertur numerus, cccc. lx. milia fuisse Cæsar stadiis cccc. ad usque Rhenum persequens cadaueribus spoliisque referfit: cæsarum numerum, lxxx. milia fuisse perhibent: inde confluentis Rheni bis disiunctissimas ripas ponte coniunxit: et primus romanorum armis Germaniam inuasit: uerum Barbari syluas petere preperarunt ac paludes non ausi certare quod pro uictoria fuit: Hinc Arioiustum germanorum insolentissimum ducem uno prælio uicit ac expulit idem contra ferocissimos & bellacissimos neruios & atrebatel qui densissimas incolunt syluas duxit exercitum: ubi igitur in profundissimo nemore filios ac suppellectilem quam procul ab hoste collocassent cum, lx. milibus armatorum contra Cæsarem repentinos fecerunt impetus: eumque castra locantem prælioque abstinentem offenderunt & uerso in fugam equitatu, vii. & duodecimam legionem circumuenientes uniuersos trucidabant centuriones: quod nisi Cæsar correpto scuto & his qui coram se præliabantur detentis inter barbaros irruisset: ac subinde quodam ex tumulo decima legio per hostiles irrumpens acies periclitanti succurrisset neminem euasurum incolumem liquet. Ac uirtute Cæsaris & audacia supra uires (ut dici solet) decertantes: haud tamen neruios dare terga coegerunt: uerum fortiter oppugnantes obtruncauerunt. Ex, lx. enim milibus quingentos euasisse traditur: hinc deditiones urbium ad extremos usque oceani terminos consecutæ Adriatici eodem impetu fortunæ prostrigati ad quattuor milia cæsa. l. milia uenundata cum Venetis qui ad oceanum terras incolabant nauale prælium & memorabile fuit: & hi quoque uicti & armis superati equitanorum qui ad defensionem cum finitimis con-

iurarent: fuit & bellum ei cum belgis una cum germanorum auxiliis
 horum copiarum ad. cc. lxxii. milia lectissima numeratae sunt: quibus re-
 pente ex syluis erumpentibus milites Caesaris eos excipientes summa quae-
 dem arte obstando ad interemptionem deleuere quousque ad sua reme-
 are compulsi sunt: domuit praeter hos omnem galliam quae inter alpes flu-
 men Rhodanum Rhenumque & oceanum est & circuitu patet ad
 bis tricies centena milia passuum: in ea siquidem nec totum belligerans
 decennium octingenta uiribus cepit oppida: trecetos subiugauit po-
 pulos aduersus trecentas partim instructas miriades centum quaedam
 ferro caesis totidem uitae reseruatatas habuit captiuas corpore armis spi-
 rituque terribilem noie etiam quasi ad terrorem composito uercingenti-
 cem aluernum gallorum regem fortuna multis saepe magnis praелиis atque
 conatibus retentata: post aliquot certamina horrida hinc inde uario
 discrimine gesta in Allexia oppido uallo. xi. milibus passuum circū-
 ducto conclusit donec. cc. xlviii. milium armatorum exercitu comgesto
 auxilio regis ferme tota Gallia surexerat & hi quoque caesi fusi fuga-
 ti: qui potuere ad sua remearunt Rex ipse nouissime in deditioem
 redactus maximam & amplissimum uictoriae decus deposito omni
 fastu supplex cum in castra ante Caesaris genua faleris abiectis &
 armis. Habe inquit forte uirum uir fortissime uicisti: inde quasi hic
 terrarum orbis non sufficeret: alter cogitauit & in britanniā transuectus
 cui ne nomen quidem romanorum antea cognitum erat & de quo non parua
 etiam inter scriptores & historicos contentio est cum eam non re sed
 uerbo solum ac noie fictam nusquam extare contendat subiugare ad-
 ortus est: huiusque facinoris audacia magna illi gloriam peperit: pri-
 mus namque occiduum classe ingressus oceanum perque atlanticum pe-
 lagus ad belligerandum transportans exercitum annauigare coe-
 pit: mira celeritate transuectus armaque & obsides accepit a trepidis
 & ulterius isset: Ni improbam classem naufragio castigasset oce-
 anus reuersus igitur in galliam classe maiore auctisque admodum
 copiis in eundem rursus oceanum eosdem britannos subsecutus est
 qui tandem expugnati cum regibus uictoris iugo ceruicem flexere
 contentus his: non enim puintiae sed nomini studebatur cum maio-
 re quam prius praeda reuectus est: triumphauit quater ut testes fere omnes
 auctores sunt: ut certiores quinquies: Primus triumphus fuit de Gal-
 lia atque hac ipsa Britannia isque omnium clarissimus: secundus de
 Aegypto: tertius de Farnace & Ponto: quartus de Iuba & Africā:

LIBER

quintus de Hispania. Ego uero adderem sextum de Massilia nisi
 quia forsitan iste triumphus sub gallico continetur: nam de Massi-
 lia illum triumphasse haud quaquam est dubium cuiusdam qui acer-
 rimam illam Ciceronis de Caesare loquentis querimoniam in libris
 officiorum legent: Vexatis inquit ac perditis exteris nationibus ad ex-
 emplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam uidimus &
 ex ea urbe triumphari sine qua nostri imperatores ex transalpinis bel-
 lis triumpharunt praemia denique plura gessit quam recensere quispiam po-
 sset: huius unquam ductu ut ab illustribus quibusdam traditum
 est auctoribus: undecies centies triginta & duo milia: uel ut ab aliis
 undecies centena nonaginta milia hostium caesa sunt: signis collatis
 bis & quinquagies: uel ut alii quinquagies tantum dimicauit. M. Mar-
 cellum solus transgressus qui nouies & tricies: uel ut alii atque alii quin-
 dragies nouies pari pene modo fuerat praeliatus: quod caetera eius ge-
 sta prosequar his tot bellis exactis tot laboribus exanclatis: quos ne-
 dum pati sed scribere sed legere sed audire difficile est: uictor Caes-
 sar Romam rediit: urbemque uacnam ingressus dictatorem se fe-
 cit: negatamque pecuniam ex aerario publico fractis foribus inuasit:
 postea Pompeium insecutus infinitas eius copias campis farfalicis
 fugauit: inde uicto & fugato in Aegyptum Pompeio cum Alexan-
 drinis terra marique ingens bellorum ei negotium fuit: demum absum-
 pto fluctibus rege uictor Caes. Cleopatram gentis reginam relinques
 per Syriam profectus restitutus in regno minoris Armeniae Deiot-
 ro Pharnacem bello uictum Ponti regno priuat: inde tenuit Aphri-
 cam: & post aliquot clarissima bella unice gesta tres duces partis Sci-
 pionem Iubam regem & Labienum prostravit: Cato uticensis ultro
 repetrum gladio pectus traiecit: uictor ad Italiam Caesar rediit: mox
 ad hispanias conuersus apud Mundam ancipiti euentu Cn. & Sextum
 Magni filios expugnat. xxx. milia pompeianorum caesis obruncato
 Cneo. Quantum autem his bellis romani sanguinis fuderit noluit
 annotari: ad summum ueste pontifex creatus relatusque est in nu-
 merum deorum non modo principum auctoritate sed opinione etiam
 populari. Nam ludis quos ibi Augustus Caesar haeres eius instituit
 crinita stella septem continuis diebus circa undecimam horam lu-
 cis efulsit: persuasumque credule plebi Caesaris esse animam in cae-
 lum transmissi: huius stellae & Virgilius poeta meminuit in buccoli-
 co carmine: Et simulacrum ipsum Caesaris in iudicio est cuius in uertice

stella est: post hæc Numidici lapidis colūnā in eodē loco posita. xx.
 pedū altitudine parenti patriæ inscriptione addita ad quā sacrificare
 & uouere & iurare per cæsare diutius obseruatū est sed clari sint
 licet illi quos ante diximus clarus Scipio cuius consilio atq; uirtute
 Hannibal in Aphricam decedere coact⁹ ē: Ornetur & alter Scipio
 Aphricanus qui duas potētissimas urbes īperio romano infestissi-
 mas Carthaginē Numantiāque deleuit. Habeatur uir egregius. L.
 Paulus ille cuius currum rex potentissimus quondā & nobilissim⁹
 Perfes honestauit: Sit æterna gloria Marius qui bis italiā obsidione
 & metu seruitutis liberauit. Miris tollatur in cælū laudib⁹ qui cum
 uel dictatoribus uel conf. macedonū rege Alexandro in italiā tra-
 iecturo erat dimicandum. M. dico Valeriū Coruū: Caium Martiū
 Rutiliū: Caiū Sulpitiū. T. Manliū Torquatum. Q. P. Philonē. L.
 Papyrium cursorē. Q. Fabium maxi. duos Decios. L. Volumniū
 M. Coruum longa belli experientia Philoppemenem celebret: An-
 teponatur omnib⁹ Pompeius cuius res gestæ atque uirtutes hisdem
 quibus solis regionibus cursu ac terminis continentur: Iulius iamē
 cæsar in rebus bellicis nec illis nec his pfecto nec ulli hominum se-
 cundus fuisse memorabitur: ita nanq; de eo per Eutropium scriptū
 est: Vir quo nemo unquam bellis magis emicuit: de hui⁹ etiam bel-
 lica uirtute atque præstantia & si aliunde sit dictum: non est tamen
 omittendum aliud Cicerōis testimonium quod uulgatissimum om-
 nibusque notissimum sit: tamen & clarissimum est simulq; uerissi-
 mum: Soleo sæpe inquit ante oculos ponere idque libenter crebris
 usurpare sermonib⁹ oēs nostrorū imperatorū: omnes exterrarū gen-
 tium potentissimorumque populorum: omnes regum clarissimorū
 res gestas nec contentionum magnitudine nec numero præriorum
 nec uarietate regionum nec celeritate conficiendi nec dissimilitu-
 dine bellorum posse conferri nec uero disunctissimas terras citius
 passibus cuiusquam iam potuisse peragrari q̄ tuis non dicam cursi-
 bus sed uictoriis illustratæ sunt: neque ut alibi idem cicero inquit:
 Si tuæ res gestæ cæterorū laudib⁹ obscuritatē attulerint: iccirco Cn.
 Pompeii memoriam amissimus: quantum nomē ipsius fuerit: quæ
 opes: quanta in omni genere belloꝝ gloria: quanti honores po. Ro.
 quanti senatus: quanti tui: quis ignorat tanto ille superiores uicerat
 gloria: quanto tū oībus præstitisti itaque Cn. pompeii bella uictori-
 as triumphos consulatus admirantes numerabim⁹ tuos ennumerare

LIBER

non possumus. Et quoniam in quo maxime constet hæc ducum excellentia imensæ quæstionis esse solet. Plutarchus tertius eodẽ clarissimus testis accedat. Summorum inquit uirorum & clarissimorum ducum neminẽ huic bellatori imperatori præponendum censeas: nã si quis Fabios Scipiones Metellos & ætatis suæ & paulo superioris duces Syllam Marium utroq; Lucullum & ipsum deniq; Pompeiũ: cuius omnimoda in re militari uirtus & gloria ad cælum usq; profuerit cõparandos duxerit eos pfecto Cæsaris gesta superant: quod si præter hos alios quoq; quosdam intueri libet Tarquinũ superbum Regulum Fabricium Curium atq; Camillum Oratio etiam Flacco quarto etiã grauissimo teste micat inter oēs sidus uelut inter ignes luna minores: Ouidius quoq; ad hæc: Nec spernendus nec subticẽdus auctor in fastis: Magne tuũ nomen rerum est mēsuratuarum Sed qui te uicit noie maior erat. Denique Solini ultimi testis uerbo fratus ut oēs huius impe. laudes cõplectar quantum iter milites Sincinius aut sergius tantum inter duces imo ut uerius dicam inter homines oēs Cæsar dictator enituit: Catonũ deinde si nobis inter maximos duces sermo habendus: ipavidus pfecto & inter hos duos Cæsarem & Pompeium incessens erit. Uticensis ille civili se bello inserens: huic enim obuiũ non alium quãpiam assignauerim. Alius certe nemo pgrēdi potuit q̄ qui simul in illa reipu. trepidatione contra utroq; se sustulerit: & aliis cæsarianas opes: aliis pompeianas sibi uouentibus utroq; contempserit puocaueritq; ac ostenderit esse aliquas reipu. partes eleganter & cõposite Etiam Crispus salustius cõmemorat illam reipu. non habuisse quẽpiam uirtute magnum sed memoria sua ingenti uirtute & diuersis morib; fuisse duos magnos & præclaros uiros. M. Catonem. C. Cæsarem: alter; Severum clæmentem: alterum Constantem: illum hunc facilem: illum nihil largientem: hunc affluentem copiis omnibus: in huius etiam laudibus posuit qd̄ sibi magnum imperium exercitum bellum nouum exoptabat ubi uirtus enitescere posset: ita fidebat in uotis uiroꝝ uirtute magnorum ut exercitaret in bellum miseræ gentes & flagello agitaret Bellona sanguineo ut esset ubi uirtus eorum enitesceret: in alterius autẽ cõmendatione si animo cõplecti uolueris eius imaginem animaduertes Atridẽ Priamumq; & sænũ ambobus Achillem utroq; enim improbens hanc ueram de utroq; tulit sententiã. Ait eni: si se Pompeius uicerit exulaturũ: si Cæsar moriturum: quod cum

uictore Cæsare mature paret: admirari libet illius ultimum uulnus ac nobile letum: per quod ut Seneca inquit libertas amisit aiam: utq; oem deniq; uiri & ducis huius dignitatē in unum cogerim pariter & gloriam alterius romanæ scriptoris historiæ sententiā frætus: Si ueris magna paratur fama bonis Et si successu nuda remoto inspiciſ uirtus quicquid laudamus in illo Maiorū fortuna fuit: quis Marte secundo: Quis meruit tantum populorum sanguine nomen: Hunc ego per Syrtes Libyæq; extrema triumphum Ducere maluerim q̄ ter capitolia curru scandere Pōpeii q̄ frāgere colla Iugurtæ: Ecce parēs uerus patriæ Dignissimus aris Roma tuis: Per quem nunq; iurare pudebit & quē si steteris unquam ceruice soluta: Nunc olim factura deum alterius & p̄mi Catonis illius Portii domi foris & militiae: laudum plena sunt oīa. Egregium. n. & summum præter sapientiæ nomen in q̄ nulli mortalium cessiſſe creditum est: magna hic & ingenti litterarum illius tēporis peritiā ac eloquentiæ claritate fuit: nō dum enim latinæ liugux splendor ad summum & ultimum dignitatis suæ culmen ascenderat: Quod sub Cicerōe factum uult Seneca censura & triumpho simili modo cæteris nec inferior præceptis omnium rerum expetēdarum ac seorsum rei militaris datis generi romano: Inter p̄ma uero agri colēdi illius æui cōfessiōe sine Aemulo agricola optimus fuit & quæstor fortissimus iustissimus prætor: tribunus militum præcellēs: tres quoq; res in homine summas præstitisse legitur ut optimus scilicet orator: optimus senator: & optimus imperator existimatus sit: q̄s omnis & si nō prius: attamē clariſſe fulſſe in Scipione Aemiliano nō dubium est. summa etiam præter illa quæ diximus uirtus Catonis consulis in celtiberorum bello fuit Quippe qui plura se oppida cepisse q̄ in Hispania dies egisse commemorat: eaq; haud sane iactantia est si re uera q̄dringenta fuere: Fuit & fertur summa quædam inter Cæsare & M. Antonium cōparatio: nam cum ludis relaxandi animi gratia ambo persæpe occuparēt ut aleis aut perdicum uel gallorum certamine & aliorum animalium semper ab Antonio abiisse uictorē eum cōstat: unde nō ab re quidam ex cōsuetis augurio sæpenumero monuisse eum his uerbis uisus est: Quid rei est tibi Antoni cum illo adolescente Cæsarem indicans fugæ ipsum clarior enim licet sis & seuerior dignitate plurimū domineris bellisq; magis insudaueris & plurimarum rerum usu excellas: tuus tamen genius tuumq; fatum huiuscei genii

B iiii

fatumque reformidat: tuamque fortuna in seipsa per magna praecleara quae licet sit: illius tamen fortunae usquequaque blanditur haeret in superioris Africani dicto. vii. C. Marii consulatus imo reuera non septem: sed unus quomodo ceteros praeter unum minus acceperit sed rapuerit: inhaerent & duo speciosissimi triumphus. Nam quomodo apud Numantiam sub eo duce equestri stipendio mererent: & forte ut sit intercedendum quidam Scipionem interrogasset: si quid illi accidisset qui quae nam res per te aequae magnum habitura esset imperatorem: respiciens se supra ipsum Marium cubantem uel hunc dixit: quo dicto perfectissima uirtus maximam orientem uirtutem uiderit: ne an certius acciderit perpendi uix potest. Illa nimis coena militaris speciosissimas tota in urbe futuras coenas maior ominata est. Quomodo. n. post Africam subactam in iugurtham regem ante currum ductum thetonicorum exercitum deletum per Marium constat ac porro. cc. milia Cymbrorum caesa. lxxx. per eum capta cum duce Hermodo in initio noctis nuntium rettulisset: nemo fuit qui non illi tanquam diis immortalibus apud sacra mensae suae libauerit: subit in hac reputatione. M. Claudius Marcellus qui primus Hannibalem uinci posse docuit ingentis ardētisque animi uir bellator acerrimus unus ex paucis: in quo omni clarus historia sed in primis Virgiliano carmine nobilis: sic enim de hoc loquitur ait: Aspice ut insignis spoliis Marcellus opimis ingreditur: uictorque uiros supereminet omnes. Plura quidem uiri huius & ducis in laudem dici poterant plus autem haud quaquam. Quid est enim homini & quid esse potest amplius quam omnes excellere: quanquam id Virgilius non tam ueri studio dixerit quam laudandi illum alteri gratia qui hunc ibi sequitur Marcellum Octaviae sororis Augusti filium: multos. n. iste sed omnes haud dubie non excellit: Non indignabuntur superiores romanorum exterarum gentium praeter Hannibalem duces: si inter eorum extremum fulgorem. Q. Fabius maximus se iterum immiscuerit tum quod romani generis prudentissimus habitus est: nondum enim Cato Censorius famae huius primum locum occupauerat: tum quod huic ipsi Cato idem apud Ciceronem clarum magnae sapientiae ac uirtutis testimonium praebet: Appime autem honestatus est illo Ennii carmine notissimo: Unus homo nobis cunctando restituit rem non hic rumpere ponebat ante salutem. Ergo postque magisque uiri nunc gloria claret. Nota sunt reliqua quibus hoc famae decus maximique cognomen iure sibi debitum etiam si ab eo ortum esse censeretur: & quinquam

huius uiri plura consilia q̄ praelia memorentur non desunt tamen
 praelia & ad aequandā ani gloriam Fabii maxi. rutiliani qui haud
 dubio uictoriarū numero & magnitudine praeliorum superior fuit
 unum hostem Hannibalem quem mora & patientia fregit satis eē
 uult. Liuius: inter romani ducis laudes magnum hostis et singulare
 praeconium. Q. etiam Catullum in hoc summorū imperatorū nu-
 mero et praecellētia po. ro. uoce sua ad sidera usque produxit. nā
 quom ab eo p̄ rostris interrogaretur si in uuo Pōpeio magno om-
 nia reponere perseveraret: assumpto illo subiti casus incurso in
 quo spem esset habiturus summo consensu acclamauit in te iudi-
 cioque tali magnum Pp̄mpeium cum omnibus ornamentis quae
 paulo ante rettulimus duarum syllabarum spatio inclusum Catul-
 lo æquauit. Merito etiam huic cōmemorationi praecipuū. L. Marii
 inusitati decoris exemplum adiicitur: quem equitem Romanū duo
 exercitus. P. et. Cn. Scipionum interitu: uictoriaque Hannibalis la-
 cerati ducem legērunt: quo tempore salus eorum in ultimas angu-
 stias deductum nulli ambitioni locum reliquebat. Adicietur et ali-
 ud plurimum maximarum optimarumque rerum. L. Metelli uni-
 cum exemplum pontificis imprimis bis: deinde consulis: dictato-
 ris: Magistri equitum: agris diuidendis uigintiduo uiri summi se-
 natoris: oratoris optimi: primarii bellatoris: imperatoris fortissimi
 sapientissimi: denique et diuissimi clarissimaque in urbe sua ciuis
 quae sibi simul soli contigisse nec ulli alteri ab urbe cōdita satis cō-
 stans opinio est. Alterum. L. Syllam qui foelicitatis nomen afferen-
 dum sibi putauit neque laudare neque uituperare quisquā satis di-
 gne potest. Dū enim quærit uictorias Scipionem se popu. ro. quō
 exercebat sēuitiam Hannibalē repræsēntat. Augustus etiam rarissi-
 mū uirtutis ornamentum se inter strenuissimos foelicissimosque
 duces & principes digne quidem enumerandum tradit: Decimum
 enim & septimum annum agens comparatis exercitibus Hyrcio &
 Pansa conf. aduersus Mar. Antonium & Decium Brutū tūc Mu-
 tinæ obsidentem pro prætore missus: primo licet confictu parum
 prospere gesto interempto Pansa: & secundo praelio exanimato
 Hyrcio seroꝝ iuuenis superstes deuictum fugauit Antonium Ro-
 mamque reuersus senatui se inuisum quom uideret aduersus in-
 gratissimos ciues cum Lepido & Antonio se coniunxit ubi conf.
 creatus relicto Lepido cum Marco Antonio interfectores Caesaris

LIBER

Cassium & Brutū īsecutus ī Grāciam tenuit emathiam: postremo
 ui & armis superati paricidæ inter tres uiros tripartito imperio Asiā
 tenuit: Antoni⁹ Lepidus Aphricā: Octavianus Europā: hæc iter. L.
 Antonius cons. M. Antonii frater urbē hostiliter inuasit īperiosum
 inuenē oppressurus: quē prælio uictū ac fugatū Perusiæ obsessum
 īpellente fame uiribus suis Octavianus succumbere coegit: inde se
 xtum Pōp. Magni filium q̄ infestatōe pyratice unde maria terrore
 cōpleuerat trecentarū nauium classe toto mari dispersa expugnatū
 reddidit in fugā uersum eodēq̄ successu cum Lepido qui ex aphri
 ca multitudine armatorū uenerat occasione data in Siciliam cōfixe
 re: ibiq̄ uictor misere uitā īploranti remisit: ad adriaticum litus p̄
 fectus illiricos liburnos dalmatas uincere maturauit: ad Actium de
 inde Grāciæ p̄montorium ubi cum regina Cleopatra ducentarum
 nauium classe. M. Antonius uenerat armis petiturus Italiam ad sū
 mum cladis terrestri naualique prælio certatum est: denique Augu
 sto uictore Antonius cum regina infausta uela ī Aegyptum dede
 re: Octavianus eum īsecutus penes ipsum Farum deleuit: uictor
 ad italiam profectus bis ouans post philippense rursus post Siculū
 bellum de Dalmatia siue Illiria deq̄ ad Actium uictoria & Alexan
 drina triplici Curruli triumpho cōtinuoq̄ triduo urbē introiit clau
 so iano p̄cis iudicio: Cæterum diutius quiescere non potuit rebel
 lione gentium concitus. Recluso igitur iano ad Hispanias extrema
 que oceani littora traduct⁹ ad Cantabros & Astures sub iugo roma
 no ceruices reflectere coegit: & totam peruagatus prouintiam terro
 re armorum docuit seruare mandata Sarmathæ simul & Parthi q̄
 intra septentrionem & ortum solis terras incolunt ad Augustum se
 ad obsequia paratos miserunt: Tygranem in Syria ac Cæ. Augusti
 legato uictū p̄cinituit defecisse: ad orientē deinde per legatos oībus
 pacatis ex occiduo littore & hispania Romā reuectus ianum de in
 tegro clausit quē paulo post referare opportunum fuit ideoq̄ arcticū
 polum ire coact⁹ ubi ferocissimæ gētes cōtrafacere ausæ erāt ideoq̄
 Vindelicos Salassos Germanos Marcomanos Sueuos Sicabros: &
 quicquid citra ultraq̄ Rhenum Danubium ue Barbaria essera spē
 rat sic perdomuit ut enixæ paterētur īperia: ad meridiē conuersus
 Getulos uicit & Garamantes & Marmaridas: & quicquid ad austrū pa
 candum restabat cōposuit. Nec est de reliquis p̄uitis aliqua præter
 Aphricā & Sardiniam: quam non ille adierit sine exemplo rerum

potitū totq̄ demū subactis Romæ quom̄ eēt terra mārīq̄ p̄ce p̄ar
 ta lanū Quiritium tertio firmavit & perpetu⁹ dictator ac patriæ p̄a
 ter factus ē foeliciffimus omniū p̄ncipum necdum alioꝝ sed suo iēt
 iudicio habitus ē Nā quum nepotē in militia destinaret a diis opta
 uit ut illi fortitudinē Scipionis: beniuolentiā Pōpeii: ſuique ipſi⁹ for
 tunam darent ueluti ſibiipſi permaximū opus fuiſſe fortunam dice
 ret: præter ipſius fortunam ſimilē ei deniquē ducē ut nulla unquam
 tempora tulerunt: ſic nulla forent po. ro. ſententiæ ſi credimus gra
 uiſſimique poetæ Flacci dicētis: præſenti tibi maturos largimur ho
 nores: iurandasque tuū per nomen ponimus aras Nil orturum ali
 as nil ortum tale fatentes: ſed tuus hic populus ſapiens & iuſt⁹ i uno
 Te noſtris ducibus te graiſ anteferēdo. Hæc de ducum præſtantia
 ſuperioris æui pauca quædam attigiffe ſatis ſit. Nino Libero Caſto
 re polluce Herculeque de industria omiſſis: ea eni eos ſingula am
 plitudine fuiſſe ſinguli fatentur ut omniumque memoria hominū
 complexa eſt res geſtas ſuperare uideantur: Quisquis uero tanto
 rum clariffimorum quos diximus ducum & imperatorum reb⁹ ge
 ſtis acta recentia cōparanda contumaci ac proterua obſtinationē du
 xerit a uetuftatis ueritatīſque omniſ cognitione alienus ſit nece
 ſſe eſt. Ego enim hanc ducum præcellentiā noſtris & tēporib⁹ &
 ducibus deferēdam maxime cuperē: ſed uafra & callida maiorum
 noſtroꝝ conſilia admirabilēque illam & incredibilem ac pene diui
 nam rex mil. gloriā animo mecum ipſe uoluens uelutæquus ar
 biter omni utrinque affectu uacuis cui iure quodam ſuo cōparan
 da ſint iuenio neminē. Cæterum ſtrenuiſſime dux ſigifmunde p̄a
 dulce quom̄ fiat inter claros & illuſtres uiros ut perſæpe ſolet non in
 iocunda ſupſtitum cōcertatio ducum q̄ rei militaris peritia q̄ armo
 rum exercitatione qui præliorum numero qui nationum ac hoſtiū
 uarietate qui probitate qui prudentia grauitate fide conſtantia ani
 mi magnitudine celeritate cæteriſque præclaris monumētis & im
 peratoriſ uirtutibus digniores cenſeantur maioribusque illis pro
 pius uideantur accedere: Aliique alios quoſque noſtræ ætatis in
 medium unumque locum conferant ſemper cæteriſ te denique ſi
 ne controuerſia probabilibus adducti ratiōib⁹ nō ſolum præferunt
 ſed ſummos quoq̄ & maxios rerumque huiſcemōi gnaros hoīes
 ac aliorum omnium mortalium fama celebres ſecum in eandē ſen
 tentiam trahunt: quānq̄ hoc minime dubium eſſe debeat ſed luce

LIBER

clarius: Cuius recte reꝝ tuarꝝ tumultum recēſenti quō ſolus lacerā & infractam tot bellorum incendiis haꝛtenus italiā atque ruinā extremam minitantē humeris tuis uelut Athlas cælum ne in ſe ipſā funditus totā collaberetur in auxilia hinc inde accitus ipſe ſuſtuleris: Nota quin ita etiā ſunt illa quæ hoc aſpero & difficili tempore curriculo pro clariffimo imperatore Franciſco Sfortia in eius tutelam aduerſus Eugeniū pontificem maximum quæ pro Eugenio aduerſus hunc ipſum ſtrenuiſſimum ducem quæ pro illuſtriſſimo Taraconenſium rege Alphonſo quæ pro inſubrium genuenſiumqꝫ bellicoſiſſimo duce Philippo Maria: quæ denique ab utriuſqꝫ ſuperi atqꝫ inferi maris littore pro Florentinorum Venetorumqꝫ ac Senenſium potentiſſimarum rerum publicarꝝ amplitudine: ſplēdore ac gloria: uirtute animi: aut dextræ robore paſſim & ubiqꝫ congregiēdo: audendo: agendo perpeſſus es ut omnibus nō ſolū noſtris ſed exteris nationibus & remotiſſimis populis inter excellentiſſimos ac probatiſſimos imperatores qui bellicoſiſſimi & ſtrenua manu docti ſint iuxta Homerum tradere equos pugnæ peditumqꝫ furoribus uti ipſe primus facile uideare

Pœnæ deſertorum & militum animaduerſio uariā ducibus non obtemperantium Ca. XVI.

Neos uero qui ducis aut legis minus obtemperāſſent arbitrio uariā diſſimiliſqꝫ aīaduerſio procedebat. Nam alii in fortuna: infamia alii: atque alii in ſanguine ledebātur: & quoniā acerbitas ulciſcendi plerqꝫ maleficii pœnarumqꝫ formido bene atqꝫ caute uiuendi diſciplina eſt uiolata: fidei quā ſemper maiores noſtri maximi fecere ſumemꝫ initia. Hiſtoria de Mecio Suffecio Albano nobis ignota nō eſt: quoniā pactū atqꝫ condiētū cum Tullo rege po. ro. perfide ruperat binis qꝫ drigis euiētus in diuerſa nitentibus laceratus eſt nouum ſane atque aſperꝫ ſupplicij genus diſectum enim antea fuiſſe apud romanos neminem equidē neqꝫ legi neqꝫ audiui & quoniā nihil uideri poteſt efferatius nihil ab hominis ingenio diuerſius qꝫ qꝫ membra & artus breuiſſimo laniatu diſtrahantur. Reſtat ut quod de ſectione partiōeque corporis in humaniſſimum uiſum eſt rationem breuibus reddamus omnibus qꝫ dem uirtutum generibus exercendis colēdiſque po. ro. e parua origine ad tantæ amplitudinis inſtar emicuit: ſed omnium maxime atque præcipue fidem coluit ſanctamque habuit tam primatim qꝫ

publice sic cōsules clarissimos uiros hostibus cōfirmandæ fidei publice causa dedit: sic clientē in fidem acceptum cariorem haberi q̄ ppinquos: tuendumque esse cōtra cognatos censuit neque peius ullum facinus existimatum est q̄ si cui pbaretur clientē diuisum habuisse: hanc autē fidē maiores in officiorū militariū uicibus usque atque cōmercio maxime sanxerunt q̄ aliter totius rei militaris disciplinæ neruos adimi putarent si hominū perfidia sine imani & horrenda pœna eluderet: in aliis constat nulli gentiū mitiores pœnas placuisse. Sic Aurelius Cotta cons. quom ad opus equites necessitate cogente iussisset accedere eorūque pars detractasset imperiū: quæstus apud censors effecit ut a partibus notarētur: deinde obtinuit ne eis p̄pterea æra pcederent: quos quia stipendium menstruale uel annuum ignominia causa adimebatur dirutos ære appellabant atiqui q̄ æs diruebatur in fiscum nō in militis sacculum. Arctaxerses Arabacem quendā Medum hoīem qui in prælio ad Cyrum defecerat ac rursus eo mortuo rebellarat: quom eum ignauia nō prodicionis neque simultatis reum statuēs condēnasset: iussit nudum scortum ipositum ceruicibus diē totum in foro circumferre: alterius uero qd̄ ad defectionē duos quoque ex hostibus se aditū pollicitus in mendacio deprehensus esset: linguā tribus clauis affigi iussit: quō Hannibal pœnus cum exercitu in Italia esset & aliquot pugnas po. Ro. aduersus pugnasset: primi totius italiae Bruti ad Hannibalem descuerunt: id romani egre passi postea q̄ Hannibal Italia decessit superatique pœni sunt: Brutios ignominia causa non milites scribebant nec pro sotiis habebant: sed magistratibus in prouintias euntibus parere & præministrare seruorum uice iusserunt: itaque hi sequebantur magistratū tanquam i scænicis fabulis q̄ dicebantur lorarii aut quos erant iussi uincebant aut uerberabant: Appii Claudii sentētia senatusque consultum omnes qui a Pyrro rege epyrrotarum capti & postea ab eo ultro remissi erant: decreuit ut ex his qui equo meruissent peditum numero militarent: qui pedites funditorum auxiliis an scriberentur ne ue eorum cuiquam ad pristinum tandē militiæ ordinem liceret redire nisi bina quisque spolia ex hostibus reportaret. Fuit & antiquis quoque animaduersio militaris iubere ignominia causa militi ueniam solui & sanguine dimitti: cuius rei rationem & si i ueterum libris haud quaquam potuerunt inuenire hoc tamen post factum opinanti in militibus stupentis animi & a

LIBER

naturali habitu declinantis ut non tam poena q̄ medicinā uideretur
postea tamen ob pleraque alia delicta id factum esse credunt per
consuetudinem q̄si minus sani uiderentur omnes qui cōtra officiū
deliquissent: Crassus is qui a Sēpronio Aselliōe & a plerisque aliis
historiæ romanæ scriptoribus traditur habuisse q̄nque reꝝ bonarꝝ
maxima & præcipua q̄ ditissimus q̄ eloq̄ntissimus q̄ nobilissimus
q̄ iure cōsultissimus q̄ pontifex maximus esset cū consulatu obti-
neret Asiam p̄uintiam & circunsidre & oppugnare leucas pararet
opusque esset firma & p̄cera trabe qua arietē faceret quo oppida-
narꝝ muri q̄terentur scripsit ad magistrum græcū maiore athenien-
sium sotiorum amicorum po. ro. ut ex malis duobus quos apud eos
uiderat maiore ei mittere p̄curaret: tunc magister græcus comper-
to quāobre malū desideraret non uti iusserat maiore sed quē mā-
gis esse idoneū aptioreq̄ faciendo arietis: facilioremque portatu exi-
stimabat minore misit: Crassus eum uocari iussit & quom interro-
gasset cur nunquam iusserat misisset causis rationibusque quas dī-
ctabat sprætis uestimenta detrahi iussit uirgisq̄ cecidit corrupti atq̄
solui ratus oē officium imperantis: Si quis ad id quod facere iussus
est non obseꝝo debito sed cōsilio non desiderato responderit. L. pa-
pyrius dictator. Q. Fabium Rutilianū magistrꝝ equitum q̄ aduer-
sus dictum eius quāuis fœlici pugna dimicasset Samnitibꝝ fusis uir-
gis tamē cæsus poposcit securi percussurus & contentione aut pre-
cibus exercitus occasionē Fabio confugiendi in urbem dedit: eūq̄
p̄fugientem Romam profecutus est ne ibi quidem remisso suppli-
tii prius metu q̄ ad genua eius & Fabius cum patre puolueretur &
pariter senatus ac populus ro. rogarent testatus tandem eam poenā
non Fabio sed populo & tribunorum concedere potestati. L. Cal-
furnius Piso conf. quom in Sicilia bellum aduersus fugitiuos gere-
ret & T. equitum præfectus fugitiuorum multitudine hostium cir-
cunuentus arma tradidisset is præfectum ignominiae generibus
affici iussit eum toga laciniis abscisis amictum decinctaque tunica
indutum nudis pedibus totum diem ad principia usque per oē tem-
pus militiae quo ab eo meruerat adesse iubens: conuictu & homi-
num balneorum usu turmisque equitum ac equis quibus præfue-
rat ademptis in funditorꝝ alas transcripsit. Q. etiā Fuluius Flaccus
censor Fuluiū fratrem cohortem legionis in qua tribu. mili. erat in
iussu consulis domum dimittere ausum senatu amouit. T. Mālius

Torquatus filium quod is contra edictum cum hoste Gemino Metio tuscu-
lanorum duce inscio uel ignaro patre puocatus pugnaverat quavis ui-
ctorum in conspectu exercitus caesum securi percussit: Postumius tybur-
tius dictator. A. Postumium & filium quod non suo iussu sed sua sponte
suos egressu hostes fuderat uictoriae gloriam licet reportasset securi
percuti iussit: Nec minus aiose. A. Fuluius senatorii ordinis eunte
in aciem filium iniussu suo e uita sustulit quod. T. Manlius aut Postumius
dictator iuuenem namque ingenio litteris & forma inter aequales praestan-
tem prauo consilio Catilinae familiaritatem affectum in castra eius te-
merario impetu ruentem in medio itinere abstractum ultimae poenae
supplicio affecit: praefatus non se Catilinae aduersus patriam sed patriae
aduersus Catilinam genuisse filium. Milites autem qui hostium castra in
iussu principis aggredi essent ausi exauctorauit omnes Claudius secundus
eius nominis imperator: eosque Romam ut digne puniretur misit sicque in
bello saepius seueriusque uindicatum esse constat apud maiores nostros
in eos qui contra imperium in hostem pugnarunt: quique tardius reuo-
cati praelio excesserunt quam qui signa relinquere aut pulsi loco cadere
ausi erant. Q. Fabius max. & si transfugarum dextras qui & in praes-
idiis romanorum ad hostium stationes confugerant ipse aliquando praeci-
dit ut defectionis metum reliquis iniiceret: suapte tamen natura &
claementia defectiones prohibendas placandasque esse mansuetudi-
ne ac miti oratione censuit neque omnem suspicionem accusare atque
omnino omnibus suspectis molestum esse: nam quomodo aduertisset mi-
litem quendam Marsum fortitudine & genere inter socios prima-
rium defectionis accusari nullam in eum animaduersionem egit:
sed cum sineret se praeter dignitatem neglectum iri tunc inquit duces
ad gratiam ineundam potius accusantur quam pro eorum uirtute ho-
nores impartiantur: deinde illum accusauit: qui nulla in re officium
eius exposcebat haec enim cum dixisset acerrimo equo aliusque mu-
neribus eum ornauit: quare exinde uirum sibi fidelissimum studi-
osissimumque effecit apud eundem Fabium quomodo miles Lucanus esset
accusatus quod mulieris amore noctu saepe a castris uagaretur: Caete-
rum mirabili armorum uirtute uir esset narraretur quam deperi-
bat comprehendere clam iussit & ad se adduci: ut autem adducta esset
accerdito homine quod praeter legem inquit pernoctaret haud quamquam
uos latuit ac ne prius quidem latuerat quod probitati studeres Quare
fortiter ac recte factis errata condonentur: reliquum nobiscum eris

LIBER

habeo enī sponforē & adductam mulierculam ei cōmēdauit ac trā
 didit: Non sinit nos. **Q.** Fabius maxi. inter has rei militaris pœnas
 hoc in loco de te silentium facere Sigismunde q̄ militū peccata mo
 re suo neq̄ obserues oīa neq̄ meritis ac debitis eos pœnis p̄sequa
 ris: uerū ex industria permultas dissimules sciens genus hominum
 ad peccandum pronum nec facile naturam & consuetudinem eorū
 inueteratam extirpari posse utq̄ lasciuiae & latitiæ fræna persæpe
 relaxas: Sic quom hostis in propinquo est segnes contumaces desi
 des negligentes seditiosos ac desertores seuerissime punis q̄ hæc ui
 tia non ad singulorū mores tantum sed ad summā reip̄ & omniū sa
 lutē pertinere intelligas. illud etiā semper tibi innatum & ingenitū
 intelleximus ut uehementer usq̄ dolueris pro erratis militum & ad
 uersum quēquam arma sumi oportere: contra uero latari admodū
 abste plurimos seruatos & exornatos iri: & quod diuini muneris ē
 hac sua seueritate non hominum interitum cupere sed salutē poti⁹
 singulis pro uirili præstare uelle. Admirantibus autem multis ac re
 prehendentibus q̄ ut mitis nimiū sis ita & truculētus nimis et atrox
 aliquando uideare respondere soles crudelitātē scilicet nemini mi
 nus q̄ principi conuenire imperatorēque exercitus ut uictoria po
 tiatur potius timendum esse q̄ hostē Iulius Cæ. oborta seditione mi
 litum paucis percussis castra sedasse legitur & fidem militum repa
 rasse: ubi uero sacrificia cōmitterent militiæ milites suo fertur com
 pescuisse: maxime quando urbē ingressus non licuit homines spo
 liare aut templa deorū quod eis postmodū ingrauescēte seditiōe ex
 probrauit: numinibus nanque romanis ciuib⁹que iurati impugna
 re non poterant quæ sacramento militiæ susceperant defendendos
Qui autē tali ignominia notabantur milites nec æra percipere nec
 militaribus gaudere priuilegiis nec habere aliquid cum gladio telo
 que cōmeritium: neque porro ad cingulum restitui fas erat nisi eos
 ante præ cæteris uirtutū meritis insignirent Augustus militarem di
 sciplinam seuerissime rexit legiones contumacius parentes ac imo
 deste missionē postulantes dimisit exauctorauitq̄: Centuriones itē
 statione relicta itidē ut manipulares capitali animaduersione puni
 it: p̄ cætero autē delictorū genere uariis milites ignominiiis affecit ut
 stare per totū diem inberet antē prætorium interdum tunicatos di
 scinctosq̄ nonnunquā cespitem portantes. **C.** Curio bello dardani
 co circa Dirachium quom unam de quinque legiōibus seditiosam

uidisset eam pcedere iussit inermem: discinctamq̄ in conspectu armati exercitus stramenta coegit secare Postero autem die similiter fossam discinctos milites facere nullisq̄ precibus legionis ab eo impetrare potuit ne signa eiꝝ submitteret nomenq̄ aboleret: & milites i supplementū aliarū legionū distribueret. L. Domicius Corbulo in Armenia duas alas & tres cohortes quæ secum ad castellum initio hostibus cesserant extra uallum iussit tendere donec assiduo labore & prosperis excursionibus redimerent ignominiam. P. Cornelius Nasica decimo Julio cons. qui exercitum deseruerant damnati uirgisque cæsi publice uenerūt. M. Cato ab hostili littore in quo per aliquot dies manserat cū tardo pfectionis signo classem soluisset: & relictis e militibus quidā acerrima uoce & gestu expostularet uti tolleretur circūacta ad littus uniuersa classe cōprehensum supplicio affici iussit: & quem occisuri per ignominia hostes fuerant exēplo potius ipendit. L. Paulꝰ Persæ rege superato externorū quosdā transfugarū elephantis conculcandos censuit. Africanus item posterior euerso punico imperio eiusdē generis & culpæ hominis in edendis populo spectaculis feris bestiis obiecit. Eundē censorem declaratum ferunt adolescentē priuasse æquo animo quoniam sumptuose in cœna quo tēpore Carthago oppugnabatur placētam melle cōfectam quam in urbis similitudinēq̄ formaret & hanc Carthaginē appellarat conuiuus præposuit rapinæ percōctatiq̄ adolescenti quam obrē equum sibi abstulisset: prior q̄ ego Carthaginem inquit diripuisti Xerxes Persarū rex Phitio quinque filiorū patri unius uacationē petenti quem uellet eligere permisit: deinde quem elegerat i partes duas distractū ab utroq̄ latere uia posuit: & hac uictoria lustrauit exercitum. Actisanes Aethiopum rex Aegyptiis in ditionem suam redactis summa eis æquitate imperauit: latrocinia enim nouo more cōpescuit: fontes neq̄ morte plectens neq̄ linquens impunitos iudicio constituto: reos omnis in unum cogens miti sententia damnauit: amputatis enim naribus in ultimā deserti ire eos compulit ibiq̄ ciuitatem condidit ab excisis naribus Rinoceram appellatam: Asuerus quom cuperet famam & sermonem apud omnes gentes & nationes uulgari a se Cyram interfectum esse Myrdatem qui primū Cyro uulnus inflixerat Chare deinde a quo succisa poplitis uena Cyrus conciderat q̄ ægre ferentibus se iniuste ea gloria muneribus a rege missis spoliari his regi nuntiatis uehemēter ira icēsus caput

C

LIBER

Charis a cervicibus abscidi iussit: hisque quom inesset mater ne tu i quit rex ita hunc Charem capitalem hominem breui poena neces: a me enī sibi eorumque diu audet merces persoluenda est: permittente autem rege matri supplitiū sumendi potestatem a tortoribus suis hominem cōprehendi iussit: decemque dies in tortura haberi tum oculos effodit & in aures liquefactum æs infundi sic omni supplitiō excruciatum necari: paulo post ob eandem causam myrdatem que aperte p fitebatur manu sua Cyrum concidisse: nec ut Arctaxerxes uanum neque irritum telum adiecisse: sed transfixo tempore hominem strauisse eoque uulnere tandem interiisse: scaphis necari iussit. Genus autem mortis ac supplitiū huiusmodi fuit: Duabus ex ædificatis scaphis inter se congruentibus in altera hominem qui ad supplitiū datur resupinant: alteram desuper iponentes sic ambas cōiungunt ut caput manus ac pedes foris excludantur. Reliquum uero corpus totum intus claudatur præbent homini cibum stimulisque oculos fodientes uesci ad inuitum cogunt: uescienti autem pro potu lac melle mixtum in os infundunt: faciemque eodem conspergunt sic eius uersantes scapham semper aduerso soli opponunt & muscarum insidentium multitudine ora quotidie obtegunt: cumque uirtus ea faciat: quæ ædentes bibentesque homines necessitas cogit ex corruptione & putredine uarii pullulant uermes: quibus intra uestes penetrantibus corpus abrodatur. Quom enim perfuncto uita homine superior amouetur scapha exesa caro aspicitur & circa uiscera talium ferarum aliarumque quotidie subcrenentium multitudo apparet: huiusmodi supplitiis myrdates excruciatum ad decimum usque diem calamitosam uitam perduxit: atque sic demum extinctus est. Auidius Cassius qui se Marium dici uoluit milites qui puentialibus per uim aliquid surripuissent his in quibus peccauerant locis in crucem sustulit. Primus etiam id crudelitatis potius quam seueritatis supplitiū genus excogitasse fertur ut pergrandi & procero stipite terræ affixo a summo ad imum usque damnatos ligaret: ab imoque ignem adiciens incensis aliis alios fumo cruciatumque ignis: alios metu ac timore necaret: idem denos cathenis uinctos in profluentem mergi iussit: multisque desertorum manus excidit: aliis crura & poplites maius exemplum esse asserens uiuentis miserabiliter criminosi quam occisi: Idem cum ipso inscio manus auxiliaris tria milia sarmatarum negligentibus agentium in Danubij ripis occidisset: & cum præda ingenti ad eum

redisset sperantibus tribunis p̄miū quod q̄ parua manu tantum ho-
 stium occidisset rapi eos iussit & in crucē tolli atq; ultimo supplicio
 affici dicens euenire potuisse ut essent insidiæ ac periret romani im-
 perii reuerentia: & quom ingens seditio in exercitu orta esset proce-
 ssit nudus in mediū campē stribus solū tectus & ait: Percutite me si
 audetis & corruptæ disciplinæ facinus addite: tunc quiescentib9 cun-
 ctis timeri meruit quia ipse non timuit. Pescenius niger decem mi-
 lites qui puñtiali ablatum gallinacium comedissent necari iussit: ex-
 ercitus autē qui ne occiderentur: non armis sed precib9 impediret
 interdixit igni & cibo cocto nec re uesci alia ni aqua frigida & pane
 concessit: decupli pretio puñtiali primum reddito ac soluto Alexā-
 dri uero Seueri uel Aurelij sententia mulierculæ miles carpentari9
 adiudicatus est ut qui cōuitia dixerat seruili opere annosæ fœminæ
 nutrimenta præstaret: & quom egrē hoc ferrēt milites: persuasit oī-
 bus ut modeste ferrent ac modeste eos terruit. Libidinis autem ca-
 stigatō Aurelianus maxime fuit: nam & seipsum continuit & adul-
 teros atroci pœna coercuit milites: nanq; qui hospitis uxorem uio-
 lassent duabus inflexis arboribus fune alligauit: quo demisso reus
 e uestigio utrinq; pendens laceratus occubuit. Longe asperius Ma-
 crinus castigauit milites qui cum ancillā hospitis uiolassent: eos ui-
 uos (duo nāq; erant) boum in corio emissis modo capitib9 sepeliuit
 ut uermium multitudine succrescentium diutius torq̄rētur: inuene-
 runt alii crucibus non unius quidē generis capite conuersos in ter-
 ram suspendere: alii per obscœna stipitem imittere: alii patulo bra-
 chia explicare: alii uiuentibus cadauera alligare ut Opilius Macri-
 nus & Mezentius de quo Maro: Mortua quin etiā iungebat corpo-
 ra uiuis: Cōponens manibusq; manus atq; oribus ora Tormēti ge-
 nus & sanix taboq; fluentes Cōplexu in misero longa sic morte ne-
 cabat. Statuerunt etiam in infligendis pœnis aliquando maiores no-
 stri ut si a multis esset flagitium rei militaris admissum sortitione ī
 quosdā animaduertetur ut metus uidelicet ad cēs pœna ad pau-
 cos perueniret. nam miles qui locū non tenuit qui hostium impetū
 uimq; pertinuit: potest idem postea & miles esse melior & ciuis uti-
 lis & uir bonus: Circa ducum itaque & īperatoꝝ edicta boni milites
 parebunt & obsequētur: nisi forte quod præcipitur salutē rei pu. ad-
 uersum inueniatur: in eo enim haud quaquā obtemperat nisi perfu-
 dus & īpius miles. Quid enim iniquius Quid detestabilius q̄ sine

LIBER XI

discrimine aggredi: quæcūq; dictauerit imperator nōne apud omnes
 uox ista quondam in castris forsan probata funesta est & crudelis
 plenaque perfidiae habita: pectore si fratris gladium iuguloque pa-
 rentis: Condere me iubeas plenoque in uiscera partu Coniugis in-
 uita peragam tamen omnia dextra: si spoliare deos: ignemq; imitte-
 re templis: Numina miscebit castrensis flamma monetæ: Castra su-
 per tusci si ponere tybridis undis: hesperios audax neniã metator
 in agros Tu quoscūque noles in planum effudere muros: his aries
 actus dispergit saxa lacertis illa licet penitus tolli quam iusseris ur-
 bem Roma sit: & quanquã hoc nequius dici ab homine potuerit ni-
 hil & unde magis deberet. Si fidelis esset romanus imperator offen-
 di in eo tamen scelerat⁹ miles officii sui fidem his uerbis facere stu-
 duit: unde seipsum circūscripta militari obediẽtia maxime in fide-
 lem & perfidum esse conuincit. Hæc contra eos qui militaria segni-
 us ac negligentius uel aliter ac disciplina cõmunis exigit tractantes
 ignominia ac dedecoris notam subiicere dicta sint & exẽplis plu-
 rumis confirmata ut ex alieno milites malo suum discant præcauere
 aut aliena uirtutis exemplis prouocentur

De Triumphis quidq; triumphus & unde Ca. I.

LIBER DVODECIMVS

Usto deniq; ac debito narratiõis nostræ
 ordine Sigismunde Pandulfe operi con-
 sumationẽ triumphis imponemus: quõ
 hi bellorum sint finis uictoribus decus
 & gloria. Est enim triumphus omnium
 I **militarium rex** honos supremus: maxi-
 maq; omnis utriusq; sexus ætatis uniuersæ
 urbis exultatio & occursum quidã qd̄
 fiebat honorifica hostium clade duci &
 uictrici turbæ redeũti: rerumq; fortiter ac fœliciter gestarũ speciẽ
 præ se ferenti sic dictus ut perhibent a græco quod latine exultatio-
 nem significat. Credunt hoc alii a græcis nomen in cõsuetudinem
 derivatũ: simulq; huius honoris quicquã ad Libey patrẽ primũ ei⁹
 auctore pertinere quẽ triambũ nominant: qd̄ & si haud quaquam
 uerum esse: Plutarcho auctore constet: uir tamen omniũ undecūq;

doctissimus atq; acutissimus. M. Varro hic inde asserit inclinatum
 Tranquillus aut triumphū latine dicit potius appellatū q̄ is q̄ triū-
 phans urbem ingrederetur tripartito iudicio honoraretur: pus aut
 de triūpho duci cōcedendo exercitum iudicare solitum erat: secun-
 do senatum: tertio populum: At qui de eo maxime qui uel dictator
 uel consul siue prator res gessisse triumpho dignas: Liui⁹ oibus lo-
 cis re bene gesta de hoc iudicabat exercitus: senatus cōsulto: iussuq;
 populi triumphans: dictator in urbē rediit. idem. xxxi. L. Cor. Lē-
 tulus p̄consul. ex Hispania rediit qui quom in senatu res ab se p̄ mul-
 tos annos fortiter foeliciterq; gestas exposuisset postulassetq; ut triū-
 phātī sibi iuehi liceret urbē res triūpho dignas eē cēsebat senat⁹ sed
 exemplū a maioribus non accepisse ut qui neq; dictator neq; consul
 neq; prator res gessisset triūpharet: p̄consulem illum Hispaniā p̄-
 uintiam nō consulē aut pratorē obtinuisse: decernebatur tamen ut
 eo ouans urbē iniret intercedente etiā Sempronio Longo Tribuno
 pleb. qui nihilominus more maiorū haud ullo exemplo futurum di-
 cebat. postremo uictus consensu patrum tribunus cessit & ex sena-
 tusconsulto. L. Lentulus ouans urbem est ingressus

De Tropheis & unde & in quo a triūpho differant: quodq; ouē
 alii uictoria potiti: alii bouem huncq; alii uel gallum imolare cō-
 sueuerant Ca. II.

Illud etiam animaduertendū ne quod de triumpho & tro-
 phæo male accipiunt nos quoque confundat opinātes unā
 rem duobus nominibus appellari debere. Ut enī re uera
 qui Martiā & Terrificā hostium cæde pompā lege triumphali age-
 bat triumphans dicebatur: sic qui hostes fugasset trophæū appella-
 bat: non ab re a græco hoc ē ab hostium conuersione dictum. Vo-
 cabant etiam ueteres trophæum stipitē: siue truncum mōtanae quer-
 cus abscisum instar superati hoīs fabricatum & uelut spoliis & ar-
 mis eiusdem indutum: affixa enim quaque uersum spolia ipende-
 bant ornatu plurimo ac decore disposita: neque hoc nisi in eminen-
 tioribus locis figebatur. Vnde Crispus de Pompeio deuictis hispa-
 nis trophæa in Phyreneis cōstituit: ex quo more in urbib⁹ trophæa
 figebantur in arcub⁹ exadificatis. unde poeta noster. elegantissim⁹
 Ingentem quercum decisis undique ramis Cōstituit tumulo fulgē-
 tiaque induit arma Mezentii ducis exunias tibi magne trophæum
 Bellipotens aptat rorantes sanguine cristas TELAQUE TRUNCA IUNI &

LIBER

bis sex toraca petita Perforsumque locis clypeumque ex aere sy-
 nistræ subligat Atque enses collo suspendit eburnum. Alio idē in
 loco: Indutosque iubet truncos hostilibus armis Ipsos ferre duces:
 inimicaque nomina figi: p inimicorū. Dicit autē affixos trophæis ti-
 tulos cum nominibus occisorum. Ad hæc inanius iuuenalis Aquas
 Bellorum exuuiæ truncis affixa trophæis Lorica & fracta de cassi
 de buccula pendens Et curuum temone iugum uictæque triremis:
 Amplustre & summo tristis captivus i arcu. Illud quoque nec præ-
 termittendum triumphus genus nō ab ouatione hoc ē clamore Bac-
 chico sicuti multi putauere ouationē appellari tam & si ouantes illā
 canentesque transmittant ut Plutarchus inquit. At quom milites in
 magno triumpho & plena uictoria bouē in hoc imolare ouem cō-
 sueuerunt: unde huic triumphus generi nomen extat utque q de pu-
 gna uenientes cum multitudine obuiam ad numina minora ibant
 & ibi fugatis hostibus oues diis imolabant. Ouantes dicebantur sic
 & ouatio proprie minor triumphus et qui ouatione meretur et uno
 equo utitur et a plebeis uel equitibus romanis deducitur ad capito-
 lium et de ouibus sacrificat: unde & ut dictum est ouatio Qui autē
 triumphat equis albis utitur quattuor: & senatu præeunte in capitolium de
 tauris in eo sacrificat: in quo nec illud silentio obuoluendum quod
 ad mitiores triumphos & ad ouationes attinet: Super quo dissensi-
 sse ueteres scriptores inuenio: Partim enim scripserunt qui ouaret
 introire solitū equo deuectum: & Sabinus Massurius pedibus ingre-
 di ouantes dicit non sequentibus eos militibus: sed uniuerso senatu
 dignum et opportunū etiam arbitror Spartanorū legislatorē contē-
 plari qui aliquando aliter ac romanorum more sacrificandum isti-
 tuit. Nam si quis lacedæmoniorum dux quod uelit dolo aut persua-
 sione confecerit bouē mactat: si in bello res gesta fuerit Gallum hi
 enim & si bellacissimum genus sint & apud oēs habeantur: amplio-
 ra tamen magisque homine digna quæ ratione ac prudentia quæ quæ-
 si aut fortitudine facta sint iudicabant.

Varia secundum diuersas gentes et nationes triumphorum ge-
 nera C. III.

Tunc non idem in triumphorum sacrificiis apud oēs seruata re-
 ligionis exemplū extat: sic uariū apud diuersas nationes tri-
 umphandi morem fuisse constat et ut triumphus primum omnium

repetamus auctorem Dionysium qui latine liber pater dicitur: India subacta multarum gentium spoliis triumphante uincti primū elephantū subiisse currum eius memoratur. Apud ægyptios Sosestris eorum rex tam elato tam immani animo fuisse fertur ut quot annis non elephantos: sed sorte reges singulos e subiunctis iungere ad currū solit⁹ erat sicq̃ triūphasse nullo maiorū frætus exemplo: quod equidem inuenerim tantū licentiæ dabat gloria imanitas & intoleranda superbia. Eriçtonius etiam uictor quadrigam & equos quattuor p̃ mus iunxit in Græcia. Apud nostros Cossus & Marcellus opima spolia ferentes q̃ triiugo similiter curru inuecti sunt: Romulū uero non recte Dionysius ait currum esse usum: erant enim romæ in p̃mptuq̃ oibus ut memoriæ p̃ditum est Romuli pedestres statuæ spolia ferentes: ex quo pedestres quoq̃ eius fuisse triūphos non obscurum ē: Tarquinius Priscū deinde: deinde Damarati filium indecoram huiusmodi currus & equorū quattuor formam & magnificētiam triumpho statuisse memorant: ab hetruscis tamen prius sumptam & in usu habitam affirmant: licet alii Publicolam primum in currum tali pompa triumphasse: quam & ipsam ut maiorū legib⁹ plurimis & maximis ducibus concessam: sic nonnullis ademptā denegatamq̃ non sine maximis rationibus inuenio.

Quod non omnibus triumphis decernebatur: & quib⁹. Ca. IIII
 Vm enim eo triūphandi honos peruenisset ut posse maius quicq̃ neq̃ imperatori senatus populusq̃ ro. ac exercit⁹ dare nec ab his imperator accipere: deuictis hostibus amplissimo p̃ honore & gloria uideretur: p̃inde ob exigua quoq̃ prælia leuesq̃ conflictus honorum maximum sibi decerni dux quisq̃ triumphum exposceret: lege fuit occursum ut ei soli liceret urbē triumpho inuehi: qui rebus fortiter strenueq̃ gestis clarus esset imperator & hostilis exercitus ad quinque milium usq̃ numerū fundendo p̃fligandoq̃ una dimicatione cecidisset: pœna deinde per. L. Mariū M. q̃ Catonē trib. pleb. ducibus iiecta: qui falso uel peremptorum hostium uel desideratorū ciuium numerum senatui per litteras retulissent: iubenteque præterea ingredientibus urbem: quæstorū officium his de rebus iureiurando adigi uana scilicet ea nequaquam fuisse quæ senatui nuntiaffent tribuni ple. itidem ut ante solebant triūphū postulātibus aduersari ita ut nōnunq̃ uiros fortes ac strenuos impediētes aliorum triumphos deterrebant utque triumpharent

LIBER

sicut de Manlio p̄ditum est efficiebant Moris etiā erat ut imperii au-
 ctione non p̄ restitutis quæ aliquando eius fuissent: lauream decer-
 ni ius esset: sicque ab. Q. Fulvio campano populo subacto. L. Opi-
 mio Flagellanis in ditionem redactis triumphandi potestatem a se-
 natu petentibus illis triumphus minime decretus est minimeque
 obtentus semper enim existimationem arbitriumque huius ho-
 noris penes senatum fuisse & Valerio licet & Horatio conf. qd̄ an-
 tea nunquā actum tum primum sit sine auctoritate senatus populi
 iussu triumphatū. Instituti etiam huius pompæ ueteris fuisse compe-
 rio ut illis haud quaquā triumphus deberentur: qui ad res quanquā
 maximas atq̄ clarissimas bello cōficiendas absq̄ ulla magistrat⁹ au-
 ctoritate transmissi fuissent: unde nec. M. Marcellus nec. P. Scipio
 curru triūphali inuecti sunt: quom̄ syracusas alter: alter hispanias si-
 ne magistratu in potestātē romanā redegerunt: ita etiā more maio-
 rum cōparatum erat ne qs̄ qui exercitum nō deportasset triumphā-
 ret nisi perdomitā pacatāq̄ p̄uinciam tradidisset successori: Sic. L.
 Manlio p̄consuli ex hispania redeunti postulantiq̄ ab senatu in ede
 Bellonæ triumphū reŕ gestarū magnitudo ipetrabilē faciebat. exē-
 plum aliorū obstabat: medius tñ honos Manlio habit⁹ ut ouans nō
 triumphans urbē iniret. Ad hæc simili modo triumphū ita decer-
 ni a senatu solitum ut nulli⁹ ipse nihil eius qui triumphaturus esset
 & eorū qui bello interfuissent uerba audiret: institutumq̄ ideo ut le-
 gati tribuni centuriones milites deniq̄ triūpho adessent ut uirt⁹ reŕ
 gestarū eius cui tantus honos haberetur publice uideretur. Veteri
 etiam romanorum more nunquā triumphus lachrymis ac ciuium
 cruore quærebatur nec admittebatur oblatum. M. enim Fabius cōf.
 inclyta hetruscis uehientibus superatis pugna oblatum sibi summo
 senatus populiŕ studio triumphū ducere renuit q̄ eo prælio. Q.
 Fabius frater atque conf. fortissime dimicans cecidisset inquiēs: q̄
 tantis rei pu. detrimentis luctus potius deberetur q̄ triumphus: triū-
 phi negandi cāsa senatui uel ab eo aliis oblatum renuendi etiā fuit
 ei qui alieno auspicio & in aliena p̄uincia pugnasset ut Heli⁹ primo
 & Cn. quoque Claudius Nero deinde qui Lini licet Salinatoris in
 Hasdrubale opprimendo gloriæ particeps fuisse tamē triumphātē
 eū equo sequi q̄ triumpho quē ei senatus æque decreuerat uti malu-
 it. Et quia res in prouincia fuerat Salinatoris gesta sine curru trium-
 phauit: ei similiter triumphus adimebatur qui alieno exercitu rem

gessisset prouintiamque reliquisset utilitate rapiendi ut. L. furio prætori pene contigit cui nullo licet exemplo id ipse fecisset: amplitudine tamen rerum gestarum gratia & amicorum orationibus & cōsulibus absentia de gallis præter morē triumphum decreuerunt: Militaris etiam licentiæ superioris ætatis currū triumphalē psequentibus fuisset legimus ut triumphans per iocum plurimis ea die impune salibus & carminibus aspergeretur: ea tamen a militibus in imperatorem ita dicebantur ut facile appareret in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici Citeriam insuper hoc est effigiē quandam argutam & loquacē ridiculi gratia in pōpa uehi solitam accepimus cū populo colloquentē. unde. M. Cato in. M. Cæcilium: Quid ego dixerim amplius quē ego denique credo in pompa uectitatum ire ludis p citheria atque cum spectatoribus sermocinaturum: sanctissimū denique ac oī laude inter cætera dignissimum urbis institutum quæ ideo cōmunibus incipiendis gerendisque deos adhiberet: quæ nullius calumniæ subiiciebat ea quæ dii cōprobassent & in solennibus uerbis haberet cum supplicationem aut triumphum decerneret quæ bene ac fœliciter rempublicam administrarit.

Triumphantium insignia & ornatus Ca. V

Vltæ quin etiam triumphantium erant insignia: aurea corona siue laurea aurea patera & sacrificalis ferreus annulus: toga picta & palmata: Scipio eburne siue iouis optimi maxime sceptrum: facies præter hæc minio illita coloris instar ætherei: ut que Iouis simulacri faciem diebus festis minio illiri solitam: maximi non solum sed sacri auctores testantur sic triumphantium corpora sicque Camillum hac religione triumphasse: Bulla etiam ut prætextatorum puerorum ita & triumphantium erat insigne a pectore cordetenus dependens cordisque figuram habens & ea intra se remedia quæ aduersus liuoris stimulos & inuidiæ morsus arbitrarentur maxime profutura: hancque ideo cordetenus gestasse triumphantes cōstat ut intuētes eam ita denique se hominum appellatione dignos putarent si ea corporis parte cæteros antecellerent: sic que proinde bulla a græco sermone dicta: qui consilium latine dicitur: uel quæ eam partem corporis bulla contingat in qua naturale manet consilium: homines quoque se esse in illo sublimissimo curru

LIBER

triumphantes admonebatur a tergo: suggerebatur. n. Respice post te hoïem te memento & utiq; hoc maxime gaudebant tâta se gloria coruscare ut illis admonitio suæ conditionis esset opportuna: cum eni corona sustineretur a tergo anulûsq; digito ferre esset æque fortuna triūphantis & sui coronâ retinentis annotabatur: indui porro solenni gestamine ac cultu triūphantes ius erat & quē singulis usurpare fas nō esset. Ex uirtute nāque petita non omnibus eadē uestis ipsa & materia & colore & forma plurimū differebat: purpuræ nū semper Romæ fuisse uideo: sed Romulo in trabea: Tullus Hostilius hetruscis deuictis e regibus primus inuenitur toga prætexta & latiore clauo Tarquinius Priscus deinde tunica aurea triumphasse uerius docet: hanc palmatâ auctores uocant: uel q; uestis ea sit quam qui palmam meruerunt uterentur: uel q; palmæ in ea expresse uiderentur: palmæ enim arborē non ab re inter uictoriæ & triūphantium insignia cōnumerari testis est Aristoteles. vi. pbleumatum & Plut. in. viii. Simp. Si enim super huiusæ arboris lignū magna supimponas pondera ac tâ grauer urgeas oneresque ut oneris magnitudo sustineri nō queat non cedit palma deorsum nec in terra flectitur sed aduersus pōdus resurgit & sursum nititur recuruatq;: ppterea inquit Plutarchus in certaminib;: Palma signum placet esse uictoriæ & quoniam ingenuū huiusmodi lignum est et urgentibus oppmentibusq; non cedit: hinc palmarum ramos triumphantes gestasse pditum est. Ex lauro etiam coronam portari mos inoleuit et ramum manu teneri: non quia ut quidam perhibent inter armatos hostes quietis indicium romanis præcipuæ leticiæ uictoriarumque nuntia fuisset nec quia perpetuo uireat nec quia pacifera nec quia ī gremio iouis optimi maximique deponeretur quotiens lætitiā noua uictoria attulisset: præferenda enī utroque olea sed quia spectatissima in monte parnaso ideoque & grata Apollini assuetis eo dona mittere iam & regibus & Romanis teste. L. Bruto fortassis etiam in argumentum quis ibi libertatem publicam meruisset lauriferam tellurē illam osculatus ex respōso: & quia mansatarum receptarum in domos fulmine sola non iacitur ob has causas equidem crediderim honorem habitum in triumphis potius q; quia suffimentum sit cædis hostium & purgatio ut tradit Masurius. Fuerunt & arboris huius circa Augustum euenta digna memoratu ob quæ etiam in triumphis usurpatum arbitror. Nanq; Liuiæ

Drusillæ quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit ac sedenti gallinam cōspicui candoris aquila ex alto obiecit: ille tam intrepide miranti accessit miraculum: quoniã teneret rostro laureum ramū Baccis suis honustum asseruari Hanc alitem et sobolem iussere auruspices ramumque seri ac rite custodiri Quod et factum in uilla Cæsaris fluuio Tyberi imposita iuxta nouū lapidem uia Flaminia quæ ob id uocatur ad gallinas cãdidas mireque Syluæ puenit ex ea triumphans postea Cæsar laurum in manu tenuit coronamque capite gessit ac deinde imperatores cuncti traditusque mos est ramos quos tenuerint ferendi durabantque syluæ nominibus suis discretæ.

Romanorum mores in triumphis Ca. VI.

Primum autem triumphantium morem prosequemur Romanū in his ordinē exprimētes: Die itaque quo futura erat pompa populi multitudinis uisendi studio ad spectaculum triumphum effusa confluebat omnis pulcherrimis et nitidis ut quibus quisque uestibus ornatus: nemoque ex multitudine tota ciuium domi remanebat: sed singuli nocteque triumphum diem praecessura erat: loca praueiebant in equestribus theatris quos Circos appellant: in locisque circa forum ad hoc ipsum ligno exaedificatis: in templis: in porticibus: in uis patentibus & publicis: in fenestris ac domorum tectis & in aliis quibuscunque urbis partibus per quas transitus erat sese ad spectandum comparabant imperatori necessario transitu praetermissis: instratoque passim floribus fertisque odoriferis uerbis ac herbis aliis suauitatem odoris affatim redolentibus Multitudo deinde ministrorum hastilia manibus gestantium ex medio confluentem: Dimouebat turbam & uias puras apertasque praestabant. Pars uero militaris ante lucem per turmas atque ordines cum rectoribus progrediebatur & iuxta Isidis templum: ibi enim principes illa nocte quiescebant constituebatur: ubi uero illucelcebatur aurato sublimissimoque curru inuecti ut conspici possent eburnea currulique sella in maiestate sedentes: purpuram auro contextam induiti & Lauri ramum dextra gerentes ferebant: hos pedatus omnis sub signis ac tribunis anteibat: Ferebantur post haec hostium spolia: coronæ aureæ: dona sortiarum ciuitatum translatae Tubarum deinde clangor sequebatur ac obsidum captiuorumque

LIBER

nobilitas ois uultu & amictu subtristi & qui hostium dux fuisset si captus aderat captiuis posterior oibus cathenis uinctus ante currum ducebatur quadriga equi pulcherrimi niueique ac phalerati quattuor trahabant: post uero captiui qui per puertiam uenerant uniuersis raris capitibus ob deterfam seruitute uel pileo capiti imposito: quod donatae libertatis signum erat currum triumphantis sequebantur: hunc etiam milites & equites currum imperatorum secundum legiones cohortes & manipulos lauro manibus sequentes: partim carmina patrias salibus permixta: & iocis partim triumphantium laudes cantantes: ad urbis ambulationes transibant ubi senatus & oes ordines obuiam effusi eorum praestolabantur aduentum: qui erat fiebatque non nisi per portam siue uiam triumphalem iuxta uaticanum: quae ab eo quod per illam semper triumphorum pompa ducebatur nomen accepit: ibi uotis prius diis solutis cibum capiebant & magnificis ac triumphalibus uestibus amicti diis ad portam collocatis caesa hostia inter spectacula transeuntes triumphum ducebant ut multitudini facilius praebere aspectus pro merito aut narrari multitudo illorum spectaculorum & magnificentia non potest: in oibus quibus cogitare uel artium uel diuitiarum uel naturae nouitate: nam pene quae cum hominibus qui usquam sunt fortunatis: aliis alia mirabilia magis atque magnifica quaesita sunt. Etenim argenti aurique facti & infecti atque signati nec non eboris ac gemmarum clarissimarum etiam rarissimi generis uestium infinita multitudo sequebatur: crateras alii & phialas calicesque ornatissimos & ingentis & alii uasa permulta ex auro & gemis eximiae artis & magni ponderis: torques deinde & montes aureos cum ceruis & leonibus & pomis omnis generis circumdati certo ordine deferabant: ferebant simulacrorum sigilla: deosque quos illi habebant & magnitudine mirabili & arte non defunctione facta: signa deinde aenea marmoreaque tabulae & colosi uehiculis portabantur: Ad haec tela et caetera hostium spolia: cathapulta balista tormenta quaeque & arma porro ornatissima atque pulcherrima splendentia aere & ferro absterfo atque ita disposito ut casu maxime cecidisse uiderentur: galeae scuta thoraces ocreae pelthae gela corium equorum frana & enses stricti per haec iacentes & sarissae infixae ita ut nec uictorum quidem absque metu aspectus esset. Maxime autem stupor erat machinarum quae portabantur: pro cuius magnitudine timendum uiribus portantium occurrentes putabant. Ferebantur

in triumpho signa militaria urbes & oppidorum simulacra: quin etiam equorum captorum greges & animalium diuersa genera elephantorum & leonum producebantur propriis ornamentis induta: ducebantur & boues post auratis cornibus uitis ornati & fertis: ducebant eos adulescentes succincti ad immolandum & pueri aureas & argenteas patenas sacrificii gratia deferebant: atque hæc eadem denique præ multitudine rerum & copia si non una die transuehi poterant: in alteram non nunquam transuehebantur: atque alteram belli post hæc facies præferre uidebatur: ex ludis eratque cernere uastari fortissimas terras: interfici acies hostium: alios cædi: alios fugere: alios captiuos duci: murosque excellentes magnitudine machinis dirui: castella excindi: ciuitates populosas disturbari: exercitum intra muros fudi: cædisque omnia loca plena & eorum qui manu resistere non poterant preces ignemque templis immissum: ædiumque super dominos subuersionem: Ars autem & operum magnitudo nescientibus adhuc illa fieri tanquam uera presentibus ostendebant: in Põto etiam dicente Nasone: Oppida turritis cingantur eburnea muris Fictaque res uero more putetur agi. Huius autem pompæ finis iouis Capitolini templum erat ubi postquam eo peruentum erat more uetere uictores operiebantur donec mortem ducis hostium quispiam nuntiaret. Nam hostium rex dux uel qui fuissent aut publicæ custodiæ perpetuo damnabatur: aut traductus laqueo uel circumdatus per publicum ad necem trahebatur. Postquam igitur eum finem uitæ habere nuntiabatur omniumque fauor secutus erat uotis secundo celebratis peractisque sollemniter in palatium recedebant: & alios quidem epulis excipientes consules de more inuitari faciebant ut cœnæ adessent: deinde rogari quo minus uenirent ne celebritatis illi diei maiore quispiam imperio fructum siue locum sibi præoccuparet. Aliis autem omnibus domi conuiuiorum instructi erant apparatus: sicque omnium plausu ultra omnem consuetum honorandi modum hunc faustum & foelicem diem ob rem publicam auctam imperiumque populi propagatum & malorum ciuilium finem urbs romana celebrabat.

De Coronis leges Ca. VII.

Interest coronarum quoque maiestatem speciali consideratione metiri utpote quibus ingens dignitas insit & ingentissimum ad fortitudinem calcar. Morem namque hunc a ueteribus traditum incitandos ad animos Romana prudentia tenuit:

LIBER

Quod imperator re bene fauste ac foeliciter gesta tribunal ascēde-
 ret contioneque aduocaret milites ut operam quam nauasset quis-
 que laudaret uirtutis quoque ad testimonium ut esset favoris quali-
 tas de re pu, bene meritos corona donaret utque ab ipsis p̄p̄modū
 incunabulis ordiar: tenuiores in usu antiqui habebant strophios
 appellantes unde nata & strophiola quin etiam uocabulum ipsū tan-
 de cōmunicatum est inter sacra & bellicos honores coronis sibi no-
 men suum uindicantibus: Quom uero e floribus fierent ferta a se-
 rendo seruiæ appellatæ sunt suaria eadē ob similitudinē Suarii cui-
 dam negotiatoris cognoīata: quod apud græcos quoque non adeo
 antiquus placuit: arbor. n. ramis coronari in sacris certaminib⁹ mos
 erat p̄mum in castrisque romanis aliquādiu obseruat⁹: sic Romul⁹
 frondea coronauit: Hostilium Tulli Hostilii regis auū q̄ fidenas
 p̄mus irrupisset: sic Publi⁹ Decium patrē tribunum militum fron-
 dea donauit exercitus ab eo ip̄eratore Cornelio Cossio conf. Sam-
 nitum bellum seruat⁹ postea uariari cœptum mixtura uersicoloris
 flor⁹q̄ inuicē odores coloresq̄ accressere Nec ip̄romiscuū quorum
 cūq̄ usum sed ingenti seueritate admissi: hor⁹ enim licentiæ exēplū
 apud maiores nō est aliud q̄ in filia Diui Augusti cui⁹ luxuria no-
 ctibus coronatum Marsiam litteræ illius indicant Florum quidem
 populus romanus honorē Scipioni tantum adhibuit. P. enim Mu-
 tianus quom demptā Martiæ coronam e floribus capiti suo ip̄osui-
 sset atq̄ ob id duci eū in uincula trib. ple. iussisset appellauit Tribu-
 nos pleb. nec intercessere. L. etiā Fuluius argentarius in bello Car-
 thaginensi secundo cum corona rosacea interdū in foro prospect⁹
 esset auctoritate senatus in carcerē adductus non ante finem belli
 emissus est: sic coronis eiusmodi receptis paulo mox subiere quae
 uocantur ægyptiæ ac deinde hybernæ cū terra flores negat ramēto
 e cornibus tincto: ac eius quæ ab homer o stephane dicta paulatim
 Romæ subrep̄sit: a Lucillo appellatio Corollæ inter initia p̄pter gra-
 cilitatem nominatæ mox & corolaria postquam maxime e laminā
 aurea tenui & ea inaurata aut inargentata dabatur coronandi aut
 morem gentilium primo deorum fuisse constat: feruntq̄ alii Dio-
 nysium auctore Diodoro si quando ex potu bibentis caput agitare
 tur Mitra id illigare unde & mitrophoros dictus est: regesque de-
 inde pro mitra caput diademate uinciri solitos: sicque proinde pri-
 mum omnium Libeꝝ patrem imposuisse capiti suo quom ex indis

triūphasset ex hedera alii Saturnum ut ferecides ante oēs coronatū
 referunt Iouē nonnulli quoque post deuictos Titanas hoc mune-
 re præ cæteris honoratum Romulo insuper qui aruorū sacerdotes i-
 primis instituerat: seque duodecimū fratrem inter ipsos appellauerat
 Spicea corona quæ uitta alba colligaretur in sacerdotio p̄ religiosi-
 ssimo insigni data: quæ p̄ma apud romanos corona fuit honosque
 his nō nisi uita finitur postea uero q̄ deorū honori cœpere uictimis
 simul coronatis sacris deinde certaminibus usurpatæ sunt: Corona
 re nāq̄ apio uictores sacri certaminis Nemeæ honos maximus ha-
 bebatur in Achia sicut Ambrosia quæ a quibusdam botris uocatur
 ab aliis Arthemisia coronatur illa cappadoces: nec his uictores do-
 nati tantum sed patriam quoque coronari p̄nuntiabant: inde natū
 ut triūphaturis cōferentur in templis dianæ: mox ut ludis darentur
 quæ donaticæ dictæ sunt q̄ his uictores in ludis donabantur nec ali-
 ter minorib⁹ triūphis ouantes athenas uictores quoque solum sed
 uirtute præstantes ciues p̄mum oleæ usum introduxisse clarissimū
 Periclis caput ambiendo: græcos autē oleastro olympiæ unde Her-
 cules nunc oleastri nunc populi: nunc apii fronde redimitū caput p̄-
 ferebat: nunc athenienses quidē soli & græcorū plurimi coronæ ole-
 aginæ: Cæteræ romanæ quoq̄ maiestatis honorē magnum præbuit
 turmas equitum coronādo. Hæc corona apud nostros nō peruetu-
 sta ē nec prisca illis tēporibus: sed. Q. Fabii Rutiliani tēporib⁹ col-
 lata: hic enim primus instituit uti equites romani idibus quintilib⁹
 ab æde honoris equis insidentes in capitolium transirent: oleæ ser-
 tis de more redimiti: inde postea increbuit ut eo genere frōdis co-
 ronentur in equestri ordine admittendi: quasi tunc primum trāsue-
 hebātur ad eam dignitatem additi: hæc & corona non qui præliis in-
 terfuissent: sed qui triumphum procurassent decorari solitos legi-
 mus. Cur autem ex olea fuerit ea corona q̄ ex alio fronde non faci-
 le dixerim: nec apud alios scriptores quom̄ curiose legissem quæ-
 sisse memini me & si minus ignorem ad diuersas significationes
 ac potius ineptias quasdam & deliramenta pertrahi posse. Sed quō
 hanc apud gentem unam terrarum urbiumque principem plura
 sint coronarum genera quā cunctis quæ magno interuallo magna
 quæ differentia fuere: ut Aureæ uallares: murales rostratæ: ciuicæ p̄-
 fecto corona quidem nulla fuit graminea nobilior: hanc statuit in
 triumphis Senatus cura belli solutus & otiosus populus nunquā in

LIBER

desperatione suprema nulli contingere nec nisi ab uniuerso exercitu seruato decerni coronas ceteras imperatores dedere hanc solam miles imperatori: eadem uocatur obsidionalis quod hi qui obsidione liberati sint ei dant duci qui liberauit huic sumus honos summaque gloria nam si ciuicæ honos uno aliquo uel humillimo ciue seruatur præclarus sacerque habetur. Quid tandem existimari debet unius uirtute seruatus uniuersus exercitus donabatur hæc uiridi e gramine decerpto: inde ubi obsessos seruasset: Aliquis nanque summum apud antiquos signum uictoriæ erat: herbam porrigere uictos hoc est terra & altrice humo & humanitate cedere: qui mos diu ualuit apud germanos: herbam enim ueteres palmam uel uictoriam dici uoluerunt quod Actius in meleagro plane ostendit: Gaudent inquit: currunt celebrant: herbam conferunt: donant: tenent pro se: quicquid cum corona clare constat caput: proinde quom herbam do inquit Plautus significat uictum me fateor quod est antiquæ & pastoralis uitæ iudicium. nam qui prato cursu aut uiribus contendebant homines quom superati erant ex eo solo in quo certamen erat decerptam herbam aduersario tradebant. Hac corona donatus est. L. Siccus dentatus semel quom cinicas quattuordecim meruisset. Quidam etiam hac corona imperatores & sæpius donati sunt ueluti Decius una tribunus mili. ab exercitu: altera ab his qui in presidio obsessi fuerant: quantam esset honoris huius auctoritas confessus est religione: si quidem donatus bouem album imolauit Marti & centum fuluos qui ei uirtutis causa donati fuerant simul ab obsessis præter hos contigit coronæ eius honor. M. Calfurnio Flammine trib. militum in Sicilia centurioni uero uni per id tempus Treio acinati Cymbrico bello scripsit & Sylla dictator ab exercitu se quoque donatum apud Nollam legatum bello marsico: idque etiam in uilla Tusculana quæ fuit postea Ciceronis pinxit: Quod si uerum est hoc execrabiliorum eum dixerim quandoquidem eam prescriptione sua ipse detrahit: Tanto paucioribus ciuium seruatis quam postea septem milibus trucidatis & occisis: hæc corona Sertorio cessit & Fabio illi Hannibale pulsu: Aemilianum quoque Scipionem hac ipsa obsidionali corona donatum in Africa Manilio consule cohortibus seruatis: totidem adque seruandas eas eductis. M. Varro meminit: ipsum quoque Augustum idibus septembris a senatu obsidionali etiam donatum memoriæ proditum est: & quanquam ea consuetudo sicut & pleraque alia maiorum nostrorum

delata est: hac tamen coronā nostris tēporibūs Sigismunde populo
 nea expeditione uno oīum ore donata est: præcellens animi magni
 tudo tui: ab uniuerso nāq̄ & unanimi primū hetruscorum exercitu
 abs te seruato: ab his deinde qui obsidebātur a senatu porro florenti
 noq̄ populo: a tota hetruria: ab oī deniq̄ italia: ab exercitu & popu-
 lo barbaro per te liberata: q̄ claritate nihil p̄fecto humanis in rebus
 sublimi⁹ duco: Quom̄ Tarracō rege maximo Sicilia citra & ultra
 Pharū Valentia Hierusalē Vngaria Maioricarūq̄ Sardinia Cor-
 sica Comite Barchinone duce Athenarū & Neopatria ac etiā comi-
 te Rosilenis & Ceritanæ per te ex hetruria pulso: iam iā plures suis
 q̄ extremæ expeditiōis illi⁹ muros ascenderant militib⁹ murales co-
 ronæ decernerentur: itā parua manu tantis periculis te illi obiiciēdo
 remq̄ oēm hetruscā labantē iam ac pene p̄lapsam restituendo: ful-
 minis instar ei⁹ castra peruaseris: ad cuius restituētis redeuntisque
 exercitus speciem atq̄ pompam effusa oīs icolarum & oppidorum
 multitudo obuiā p̄cessit & uniuersi quidē milites tuos tantumque te
 unum iter tot tribunos & clarissimos eorum duces Sigismundum
 admirabantur: in te oculos uniuersa fluentia ciuitas: in te oīum ora
 pendebant: teq̄ tanq̄ diuum hominē cælitus missum ut ipsam ui-
 ctoria contuebantur: laudabantq̄ te singuli p̄ eorum patria tutela
 nec minus admirabantur tantum in te uno p̄ncipe fuisse momenti
 ut antiquissima ditionis libertatisq̄ suæ pene per regē restinctæ: &
 rursum per te receptæ auctor esset: & unde stetisset iam eo se uicto-
 ria transferret: fieretque cum eo mira quædam regia gloria incli-
 natio: Adde q̄ hetruria relicta ex his rebus strenue in ea gestis tui
 nominis gloria increbescente Veneti centuriatis comitiis ex senat⁹
 consulto oībus non humanis tantum: uerum etiam diuinis te hono-
 rib⁹ p̄sequuntur: te tollunt in eorum tutelā cōtra Franciscum Sfor-
 tiam insubrium agro apparatu maximo maximusque impensis eo-
 rum te gentibus præficiunt: te inquam suis primum per eum ex su-
 perioris prælij dimicatione infauste & infœliciter gesta cōfectis: fu-
 sis: fugatis: captisque q̄ plurimis fugatis terris expositisque prædæ
 & exponendis in cunctisque: quæ siue ingenio siue astu siue loco-
 rum præoccupatione præuentione hostilium uigiliis mora celeri-
 tate fallaciis circumventionibus & dolis conficienda quando & quo-
 tiēs opus erit aduersis in rebus & secundis in subitis improuisisque
 tanq̄ p̄fundissimum artificē obiiciunt quo res suas oēs tueantur &

D

LIBER

foueant: neque quod diu monitis usi sunt tuis optatae in te spei defuit etiam
 tus. simili enim modo nec aliter ac per heturiam fama tui galliae ci-
 salpinae terras peruagante summa rerum merito praeter ceteris in te col-
 lata: non multo post Cremam fortissimum oppidum ac inexpugnabile
 cum uniuerso exercitu traiciens: lata exurens. diruens testas
 praedas hominum pecorumque agens singula quaeque & uniuersa agri
 illius populatiōe sternendo: siccatis deinde paludibus: moenia non
 solum quae nunquam antea cuiusque ductu uel imperio obsidionem passa
 erat: aliquandiu expugnata uictori tibi paruere. Ceterae alia pluri-
 ma loca & ardua quidem & ineunda conatibus tuis ceruicem flexe-
 re. Quid quod anno sequenti in heturiam per. S. C. inter tot clarissi-
 mos duces tertio imperator designatus & accitus Ferdinandum re-
 gis Tarraconensium filium cum omni exercitu regio ad mare usque Tyrenum re-
 pulisti & Folianum primum praeter plurima loca maximum & am-
 plissimum oppidum gentibus regibus occupatum omni comestatu armo-
 rumque genere munitum quomodo fluētini ad pristinam sui ditionem
 redigere cuperent: atque id exequendum ualidissimo instructus ex-
 ercitu profectus es obsessos per te illius loci homine plurimis uigili-
 is & assiduis laboribus praелиis diurnis & nocturnis dimicationibus
 fessos non sine maximo tui tuorumque discrimine atque caede in potesta-
 tem eorum redactos fuisse constat: Vada deinde maritimum & uetusta
 nobilitate inclutum oppidum horreumque quasi belli ad pugnam regiam
 in hetruscos quanquam maxima in mari classe immensoque terra uallum
 spatio portusque uicinitate inexpugnabili loco situm ac tanta ui an-
 nonae & armatorum selectorum copia refertum: Quattuor enim milia
 erant ut ne spes ulla esset cuiquam potius loci turribus: moenibus: ual-
 lo: fossa: aggeribus muniti: Haec tamen uelocitas sagacitatis tuae ua-
 lentior armis excogitauit rationem: quia praeter omnium iudicium
 & opinionem interceptum exitio multorum ac fuga demolitione lo-
 ci cui destinatum fuerat florentinorum imperio adiceretur: his at-
 que aliis uirtutibus tuis quomodo dignitate laudem immortale nomen
 & sempiternam gloriam non solum tibi & nobilissima Malatestae
 familiae: sed toti etiam italiae comparaueris: summum tibi cedit honos &
 gloria: quomodo tuae laudes non modo nostris sed hetruscorum: gallo-
 rum: hybernorum ac reliquarum quae usquam sunt gentium linguis
 celebratae sint ac futuris saeculis celebratae. Corona ciuica Ciuicumque
 ciuem ex nece seruasse contigerat ex lege: dabatur ilignea quae prima

fuit: id aut arboris est genus: frondē habens perennē: unde Cæcilis aduehunt cū ilignea corona et chlamyde in nostram fidem postea magis placuit eadē ex æsculo Iouis ara uariatūmq; & cum quercu ē siue ppter archadas is præcipue quercui reddatur honos quos glā difigos uocauere diuinū oraculū solebat: siue ppterea q̄ ea arbor i ter syluestres fructu lōge bellissima atq; fertilissima: iter mitigatas autē ualidissima ab ea. n. cib⁹ & opes multarū gētū etiam pace gaudentium erant glandes pastæq; ex ea feræ atq; alites i demagnū quo que uenatoribus instrumentū uiscus erat: siue q̄ facile militi fructū tum otius tum passim quercus exhibebat siue id conueniens serua ti ciuis existat premiū. Quoniam ioui in cuius tutela sunt ciuitates sacra quercus ē: unde poeta nobilis Claudianus: Mos erat in ueterū castris ut tēpora quercu Vallaret ualidis fusum qui uiribus hostem Casus potuit morti subducere ciuem. Sunt ergo ex glandiferis ci uicæ coronæ militum uirtutis insigne clarissimū. Cedunt his mura les uallaresq; & aureæ quanquā pretio antecedētes sint: cedunt & ro stratæ quāuis in duob⁹ maxime fuerint celebratæ. M. scilicet Varro ne epiraticis bellis dante Pōpeio magno: item. M. Agrippa tribuen te Cæsare e siculis quæ & ipsæ pyratice fuere ante rostra nauium tri bunali præfixa fori decus erant ueluti po. ro. ipsa corona i posita ui deretur: postquā uero tribunitiis seditiōibus calcari ac pollui cœpe runt: postquā uires ex publico in p̄uatum magis singulisq; ciuium quæri: ac sacrosancta oīa pphana fieri tunc a pedibus eorū subiere in capita ciuiū rostra dedit hanc August⁹ coronam Agrippæ: hac & Iulius Cæsar a thermo in expugnatione mitilenarū donatus est: Hui⁹ quoq; honore donari contigit a romano populo latini parentē eloquii. M. T. Ciceronē. L. Gellio uiro Censorio in senatu fauente q̄ huius amplissimi oratoris industria & eloquentiæ neruis eēt tru culentissima Catilinæ coniuratio detecta uindicataq;. Sabinus autē Massurius libro memorabilium. xi. teste Gellio Ciuicam hanc co ronam ei dari solitum dicit qui eodē tempore & ciuem seruasset & hostem peremisset: atq; eum locum in quo esset actum certamē ob tinisset: Tyberium tamen Cæsare consultum hoc ne honoris insi gne sumere quiret: qui ciuem in pugna seruasset & hostes inibi du os de medio sustulisset: uerū locum in quo certamen eēt actum ami sisset eumq; locum amoto eo hostes potius accepisset: respondisse ait ei: huius coronæ decus & honorem iure negari nō debere quō

Dii

tam iniquo loco dimicatum eēt ut neq̄ a quouis fortissime pugnan-
 ti seruari potuisse. Addunt alii præter hæc quæ a Sabino Massurio
 ad civicam coronam spectare dicta sunt conuenire maxime senat̄
 ut eo die fateatur alias testes nihil p̄desse ut ciues fuerint auxilio q̄
 uis rege seruato decus non dāt: nec crescit honos idem imperatore
 seruato: quoniam cōditores in quocūq̄ ciuem summum esse uolue-
 runt accepta licet uti perpetuo ludos ineunti semper assurgi etiā ab
 senatu in more est sedendi ius in pximo senatu: Vacatio munerū
 omniū ipsi patrique & auo paterno. Coronæ triumphales sunt illæ
 quæ imperatori uictori aureæ præferuntur: equidē quis corona ex
 auro donatus sit non inuenio. Quis aut̄ primū donauerit a. L. Pi-
 sone traditur. A. Postumius dictator apud lacum Regillum expu-
 natis latinor̄ castris eum cuius maxima opera capta essent donauit
 ex præda hæc quæ laurea ueterȳ tēporibus aurea postea facta: idq̄
 aurȳ coronarum uulgo dictum lauream coronā Pindarus atq̄ Cali-
 machus memorant Apollinē interfecto dracone induisse æsculeā
 alii uero lauream. Ouidius: Ne ue operis famam possit delere netu-
 stas Instituit sacros celebri certamine ludos: Phitea perdomitæ ser-
 pentis noīe dictos: Hic iuuenū quicūq̄ manu pedibus ue rota ue ui-
 cerat: æsculeæ capiebat frondis honorem: Nondum laurus erat lon-
 goque decentia crine: Tempora cingebat de qualibet arbore phœ-
 bus. Laurea etiam Liber pater incessit cinctus quom ex indis triū-
 phauit cui hædera etiam sacrata erat ex qua coronam alii perhibēt
 primum omnium capiti suo imposuisse Cæsar August̄ triumphas
 laurum in manu tenuit coronamq̄ capite gessit ex lauro: quæ quāq̄
 triumphis pprie dicata sit gratissima tamen multis uariisq̄ ratio-
 nibus domibus Ianitrix cæsarum Ouidius: Tu ducibus lætis ade-
 ris: quom læta triumphos uox canet Et uisent longas capitolia pom-
 pas: Postibus Augustis eadem fidissima custos: Ante fores stabis
 mediamq̄ tuebere quercum. Alio idē in loco. Cur tamen appositā
 uelatur ianua lauro: cingit & augustas arbor opaca fores: An quia
 perpetuos meruit domus ista triumphos: An quia Lencadio semp
 amata deo: Ipsa ne q̄ festa est an q̄ facit oia festa: Quā tribuit ter-
 ris pacis an ista nocta est Vtq̄ uiret laurus semper nec fronde cadu-
 ca carpitur æternum sic habet ille decus: Causa superpositæ scripto
 testante coronæ seruatos ciues indicat huius ope: Hæc denique ut
 cæsarum pontificumque: sic poetarum quoque domos exornabat

& tempora quibus coronandis apud ueteres obseruatū legimus cō-
 sueuisse græcos singulis lustris triplex certamen celebrare: musicū
 gymnicum: equestre: quæ Nero Claudius Romam primus omniū
 inuexit: neronianaq; a nomine suo appellauit: postea & Domitian⁹
 eum secutus celebrauit: ut igitur athletarū sic cōmunium scriptorū
 & maxime poetarū uictoribus præmia & honores constituebantur:
 deligebanturq; ex omni numero litteratorū doctissimi aliquot ut eo-
 rum iudicio qui carminibus decertaturi præ cæteris laudarētur: co-
 ronæ & honoribus meritis instar militum inter se pugnantium illu-
 strarentur. Nec id quidem ab re eadem enim utriusq; p̄p̄modum
 gloriam idē utri⁹q; pene honos debetur & his qui gesserunt & his
 qui res gestarū & litterarū & ingenii sui monumentis posteris demā-
 dando īmortalitatem sint nominis affecti: Quæ coronæ bellicis
 etiam se rebus inserit: leniter tamen & sine cruore deditioe hostiū
 e uestigio subsecuta huic lenitati maxime cōuenire Veneris uictri-
 cis frondem prodiderunt: quod non Martius sed quasi uenerē q̄-
 dem triumphus foret: eam coronam non in curru nec circum clan-
 gentibus tubis ad pedes patritiis in calceis modulantib⁹ ubiis quisq;
 gestabat ducendo peanis cantu pompā: tibia enim pacis ē uenerisq;
 arbuscula myrtus: quæ uim maxime bellumq; perosa est: hac fron-
 de myrthea triumphans de sabinis postumius libertus in cōsulatu
 qui primus omnium ouans urbem ingressus est: coronatus īcessit:
 optabilemque arborē fecit: hæc omnium postea ouantium corona
 fuit: uno excepto. M. Crasso qui cum bello fugitiuorū cōfecto ouās
 rediret senatus con. factō per gratiam Myrthum paruifaciēs lauro
 coronatus inuectus est: maximus auctor est curru quoque trium-
 phantes myrthea corona usos. L. piso tradit: papyrium Nasonem
 qui primus in monte Albano triumphauit de Corsis: myrtho, coro-
 natum ludos circenses spectare solitum auus maternus aphricani
 sequentis hic fuit. M. Valerius duabus coronis utebatur laurea &
 myrthea qui & hoc nouerat. Corona muralis est quæ donatur ab
 imperatore ei qui primus murum subiit inque oppidum hostium
 per uim ascendit: iccirco ut inquit Lilius: præcipuum muralis co-
 ronæ decus eius esse qui primus murum ascendisset. T. autem Ro-
 milius primus omnium eques hanc accepisse coronam dicitur hac
 quoq; Q. Trebellius & Sextus Digitius pariter in murum ascen-
 dentes uirtutis causa ambo a Scipiōe donati sunt. Castrensis corōa

Diii

LIBER

ea est qua qui primus hostium castra pugnando uallo introisset donabatur & cui insigne erat ex auro uallum. Corona naualis est qua solet donari maritima pugna qui ui primum in hostium nauem armatus transfuerit: at qui hac & muralē & uallarem ex auro fere donari consueuisset longum esset & operosum nimis externa domesticaque oratione cōplecti: quis quamque prius inuenit quis ue primus acceperit: innumeræ enim sunt & pene infinitæ ac multiplices de his libri a diuersis auctoribus conscripti. In uniuersum autē de his coronis apud græcos quidem priuatim scripsere: Mnestheus atq; Calimachus medici & Theophrastus ex nostris autē inscripsere aliqui libros: flores uero persecutus ē nemo quem equidem inueniam: deorū autem gentiliū coronas perstrinxit li. de ipso edito comentator Claudius Saturnius in quo ita exarauit causas & origines species & solennitates ut nulla gratia floris: nulla lætitia frondis: nullus cespes: aut palmes sit qui non alicuius capiti inueniatur consecratus Et hæc de coronis hæcenus dicta sint

Priuatorum honores Ca. VIII.

Lia subeunt in præsentia bellicæ uirtutis insignia quæ imperatores certe soli non usurpabant: uerū his potius cōmunicabant: quibus certaminum labores participarent: nō enim ab re dauid in milite suum posuit inquit cruorem prælii in baltheo qui erat circa lumbos eius & in calciamento quod erat in pedibus eius nisi quia & in habitu ipso priuatorum quædam insignia uirtutum sunt: est enim baltheus nō tantum quo cingimur sed etiā a quo arma dependent & signa legiōis ex summa internosci possunt Romanos etiam auxilia externosq; torquibus aureis donasse ciues non nisi argenteis constat: idemq; armillas dedere quas non haberent externi: donabatur ob uirtutē phaleris quoq; & hastis antiqui L. enim Sicius Dentatus qui trib. mil. fuit duo de uiginti phaleris & hastis. c. lx. eoque amplius donatus est: armorū nāque & imperii summa erat hasta quam ob causam uiri ea fortes donabatur: & captiui sub ea ueniebant: sicque tempore regum romanorum ipsi reges per diademate hastas habebant quas græci scepra dixerunt: nam ab origine rerum per diis immortalibus ueteres hastas coluere: ob cuius religionis memoriam postea simulacris hastæ addebantur: nec phaleris solum & hastis ob uirtutis merita ueteres constat esse donatos

sed et bullis: Tarquinio enim Prisco omnium primo filium quom
 preterea annis occidisset hostē bulla aurea donatum legimus: unde
 bulla usus postea successit adeo ut eorum qui equo meruisset insi-
 gne id haberēt: quo & nobilium quoque filii a plebeis secernere nunt
 Erat & exteris gentibus & nostris hominibus auctoritatis & amplæ
 dignitatis ornatus annulus aureus: cuius fabulæ primordium aru-
 spices ex Asia tradidere uinculorum potius interpretatione fatali quā
 gestaminis: de Prometheo nanque fabulosum reor quod illi annulum
 primum & ferreum dederit antiquitas Midæ autem annulum quo
 circumactō habentem nemo cerneret quāquā fieri id quidem possit
 ut inquit Cicero. Quis non etiā alienum a uero magis abhorren-
 tem quoque dixerit: fama est etiā Pyrrho regi qui bellum aduer-
 sus romanos gessit Achatem fuisse lapidem nō fabulosum sed pre-
 tiosissimum in quo quidem rerum diuersarum: iumentorum: flu-
 minum: nemorum: uolucrum: ferarumque nulla penitus manu ar-
 tificis sed naturæ spectarētur imagines: non impressis sed ingentis
 figuris tam sparsis tamque nexis inuicem notis ut tot imaginum in tā
 paruo spatio unaquæque suis digno discerneret insignibus Est etiā
 Policratis annuli fama uetustior cuius sardonix ille indelictis habi-
 tus abiectus in mare capto relatus est pisce ipso circiter. cc. xxx. an-
 no urbis nostræ interfecto & quanquam illiacis temporibus nullos
 fuisse annulos apud Homerum legimus: tum & codicillos epistola-
 rum gratia inusitados nodi non annuli nota colligatos fuisse nō du-
 bium sit: Apud Garthaginenses tamen ferunt annulorum ornatū
 accipi solere pro numero expeditionum in quibus militassent La-
 cedæmonii ferreis usi feruntur. Apud romanos equestris ordinis an-
 nulos quondam fuit ornatus: equites a plebe secernēs: nec simul cū
 equestri senatorioque ordine caput: uerum aliquodiu post annulos ha-
 buisse aureos eos manifestum est: si quidem his tantum qui legati
 ad exteras gentes ituri essent aurei publice donabantur: quibus quo-
 intra domos ferreos gestarent in publico tantum uterentur. Credo
 quoniam ita exterorum ornatus illi intelligebantur neque aliis uti-
 mos fuit quod qui ex ea causa publica accepissent uulgoque sic trium-
 phabant & cū corona hetrusca aurea sustineretur a tergo: annulus
 tamen in digito ferreus erat: Sic triumphauit. C. Marius de Iugurtha
 Aurum tertio consulatu sumpsisse traditur: sicque Romæ quidē
 non fuit aurum nisi admodum exiguum longo tempore certe a Gallis

capta urbe ut pax emeretur non plus quam pondo. M. solvere potueret.
 Secundo etiam punico bello annulorum perquam rarus erat usus: nam quoad
 ad Cannensis maximae cladis pompam Hannibalis iussu in vestibulo
 curiae annulos aureos effusos constat eorum tantis aceruus fuit ut me-
 tentibus dimidium super tres modios: quidam autem tres quidam duos
 integros Carthaginem missos asserant quanquam fama tenuit ut Li-
 uio placet quae prior uera est haud plus fuisse modio: adiecitque de-
 inde uerbis quo maioris cladis iudicium esset neminem nisi equi-
 tem aut eorum ipsorum primores id gessisse insigne: Multi etiam equitum
 & qui praetura functi sint e numero inferreo censuerunt annulorum
 huiusmodi aureorum usum spernati ut Manilius. L. Suffidius Calphur-
 niusque & aliique plerique fortissimi romanorum tanquam probrosum muli-
 ebre & nota dignum id esset: unde adhuc illud Gracchi in Neuium
 celebre memoratur. Considerate inquit Quirites sinistram eius en-
 cuius auctoritatem sequimini qui propter mulierum cupiditatem ut mu-
 lier est ornatus qui primus itaque annulum instituit non ab re leuis ma-
 nilius atque latentibus induit quasi non securus dextra fuerit osten-
 tandae. Crassus interpretator maximus in senectute duos habuit an-
 nulos causam praeferebat quia pecunia ei imensa creuisset utque se-
 ueritatis illius priscae non nullius annuli omnino nulli sic praecipuis
 etiam uiris quibusdam lasciuente tunc aetate gemmati sculptique fue-
 re Ad id auaritatis studium progressus est Sylla ut annuli gemmae in-
 sculptam eius rei gestae circumferret imaginem eaque continue uteretur
 Erat autem sculptura Bocchus is superioris mauritaniae rex erat qui
 uiuum Iugurtham generum traderet Syllae qui manibus susciperet quod
 inter Syllam & Marium insanabilis eius discordiae causa fuit: quae fe-
 re rem romanam euertit quomodo multi qui inuidia in Marium flagra-
 rent id fuisse opus Syllae inulgarent: Pompeii quoque annulum gem-
 ma legimus habuisse ensiferi leonis caelaturam habentem: uerum etiam
 non ornatus tantum sed signandi causa annulum gestare moris erat:
 unde neque plures quam unum neque singulis nisi liberis quos solos fides
 decerneret: quae sculptura asseruabatur habere licebat ideo gestan-
 di huius annuli ius famulis non erat: Anulos etiam quidam mortis
 gratia in cerauneis & hyacinthis & smaragdibus aliisque gemmis sub
 quibus uenena includebantur parauere. Sic Demosthenes belli dux
 & summus oratorum graeciae: sic Poenorum dux Hannibal: sic He-
 liogabalus ut hausto quod sub gemma annuli habebant ueneno quomodo

opus esset hoc est si quando uis aliqua irgeret ilico assumerentur aureorum itaque annulorum usus equites ut diximus a plebe secernebat quom eos qui equites non essent ferreos habere mos esset nec aliud quicquam pacis tempore: nam in praeliis auro quidam arma decorare mos etiam fuit praesertim apud gallos de quibus non ab re extat adhuc homericum illud: Aurea caesareis ollis atque aurea uestis Virgatis lucent sagulis tum lactea colla auro innectuntur. Simili modo Alexandri quoque regis exercitus Argiraspides nonnullos ob arma argentea appellatos legimus sicut nostri temporis duces equitesque lophos hant & galeas ac lacernas auro plurimo argentoque redimitas.

Merita uictorum ac triumphantium cognominibus siue praenominibus celebrata Ca. IX.

Ed praeter dictarum cumulum rerum cognomina siue praenomina etiam his qui meruissent ex rebus clarissime gestis ad nominis diuturnitatem addebantur ueluti Romulo a uirtute hoc est robore dicto quem Quirinum ueteres cognomina uere tanquam id cognomen Martium quippiam & bellicosum praeseferret: ueteres enim lanceam Quirini uocauere solitos legimus eam quoque in regia positam Martem appellare: lancea quoque donari consueuisse illos qui in bellis quam acriter strenueque pugnantes fortitudinis laudem meruissent: proinde effectum esse ut Romulus ueluti Martius quidam deus & pugnae Quirinus diceretur: quanquam nec clari desint auctores qui id cognomen ex eo ductum asserant: Quod ciues quirites appellarentur: qui regi suo nomen imposuere: siue quod Cures rex ipse Romanus uixerit: Camillus dictator recuperata ex hostibus patria ac in urbem triumpho inuectus rediens iocis militaribus quos de more inconditos iaciebant: Romulus ac patres patriae conditorque alter urbis haud uanis laudibus appellatus est nec aliter. M. Claudium quinquies consul. Marcique filium cognominatum perhibent: Quom enim esset exercitatione bellicosus: manu ac toto corpore potens: & uir suapte natura ad dimicandum ardens ei sicuti Possidonius inquit: Cognomen quod Martium est primum ex familia fuisse Marcellos atque ut eodem Possidonio auctore Fabium clypeum: Sic hunc a romanis gladium uocitatum constat: sic. M. Manilio quia Gallos primus ab arce depulit quom per noctem inuasere capitolium: Capitolino ei cognomen est inditum

Africani autē militaris ne prius fauor an popularis aūre celebra-
 uerint: an sicuti foelicis Sylla magniq; Pōpeii patris memoria coeptū
 ab assentatione familiari sit non satis compertū habeo: prim⁹ certe
 hic imperator nomine uictae a se gentis ut inquit Liuius ē nobilita-
 tus: quod equidē p̄fiteor apud tantum auctorem me nō parum ad-
 mirari: quom Cn. ante Martius captis coriolis urbe Volscorū: Cori-
 olanus ob egregia militiā facinora dictus sit: Quid Cato ille prim⁹
 non ne Censorius a seueritate censoria quom Priscus antea uocare-
 tur: postea Cato uirtutis & sapientiā quasi cognomentum ei ē addi-
 tum: siue ut caesariensi placet acutus: quod non ut aiunt sapientē sed
 acutum sonat ut Helius sextus & Varro tradunt: siue q̄ quom Plu-
 tarcho auctore romani in quo multarū rerū usus & experientiā uige-
 ret Catonem nominauere. Fabius item Rutilianus simul cōcordiā
 causa: ne humillimorum manu comitia essent omnē forensē tur-
 bam excretam in quattuor tantummodo tribus coniecit: urbanasq;
 eas appellauit: adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt ut
 maximi q̄ tot uictoriis non poterat nomen hac sibi ordinum tem-
 peratione pararet. Q. quoque Fabius cunctatoris sibi cognomina-
 tionem asciuit siue q̄ ingenio & suapte natura remissior esset: qui-
 ppe qui armorū clāmentia ouicula iudicaretur siue q̄ de industria
 nouā uictoriā ac salutarem cunctando nec cum hoste confligen-
 do romanā rē pu. restituerit: Alter quidā q̄ paucis post patris obitū
 diebus funebrib⁹ ludis gladiatorum munus exhibuerit celerem uo-
 cauerunt: celeritatē ac apparatus maturitatem admirati: sicut appiū
 Claudium uictis uulsinensibus audatiā cognomento nominatum
 in annalibus etiam scriptum esse inuenio. L. Siccium trib. ple. plus
 q̄ credi debeat strenuum bellatorē fuisse nomenq; ei factum ob in-
 gentē fortitudinē appellatumq; romanum Achillem nec aliter hac
 L. Siccus. Q. Cotius propter fortitudinem cognominatus est. T.
 Manilio summo loco nato cognomentum est Torquatus causam
 que cognomenti fuisse accepimus: Torquis ex auro induuias quā
 ex hoste quem ceciderat detractam induit: Quo ex facto ipse po-
 steriq; eius Torquati sunt cognominati. Valerius autem maximus
 adolescens ac tribunus militaris sua etiā uirtute nixus & opera cor-
 uis alitis repente diuina quadam ui aduolantis & aduersarii oculos
 & prospectum alis & unguibus praepedientis quia ducem gallorū
 uicit interfecitq; ob hanc causam cognomen sibi coruini uēdicasse

haud quaquam est nobilium scriptorum qui secus dixerit: idē ob uictā
 Messanam nobilissimā Siciliae urbē p̄mum honoris cā Messana:
 deinde paulatim uulgo litteram permutante Messalla nuncupatus:
 Cornelius Rufus eo decēuero bello punico secundo suadente ut libri
 apolliares ex libris sybillinis instituerēt sybilla ob eā rē postea uoca-
 t⁹ ē & nos añ dixim⁹ corrupto deinde uocabulo sylla notari coepit: uñ
 & Sylla dictator postea sequitur Qui foelix cognomēto ut apud lati-
 nos habitus est: sic apud grācos se inscripsit. L. Corneliū syllam ue-
 nereum: ut in cheroma Plutarchi qui de hoc grāce descripsit notū
 est. Et ut de bello myridatico trophæa pariter inscripta reperta sūt:
 nec id inepte plurimum enī ueneris non nox ut inquit Meneander
 sed fortuna sortitur: cui quom clarissime rebus ipsi⁹ gestis sese ipse
 dicauit: exclamans iuxta Aedipodē sophocleū: Ego me ipsum for-
 tunæ filium fero. Iulius Cæsar prænomen imperatoris & cognomen
 patris patriæ inter alia permulta nomen suū illustrantia decerni si-
 bi uoluit. Huius successor Octavius quoq; Cæsar ampliore Augu-
 sti cognomē dict⁹ ē: uel q̄ magnos sanctos foelicesq; augustos uo-
 cant: uel q̄ loco religiosa & in quib⁹ quid augurato cōsecraretur au-
 gusta dicerentur ab auctu uel ab auū gestu: gustuq; idē sunt. Q.
 Fabius maxim⁹ gallica uictoria cognomē alobrogis sibi met ac po-
 steris peperit sic a deuictis hostibus bello germanici sibi cognomē
 meruit. Hæc itaq; cognominationē siue prænominationē assumūt
 apud nostros quemadmodum apud grācos huiuscemodi indici so-
 lebant prænomina siue cognomina: sic Dionysio plurima ab reb⁹
 quas egit sunt ab hominibus indita: nam alii Bacchum a mulierib⁹
 quæ bacchantes illum sequebantur dixere: alii a torculari quo ui-
 num exprimitur læneum: Quidam bromium a tonitu qui in eius
 ortu contigit. Pingeni⁹ insuper ex eadem appellatur causa: Quī
 etiam triumphator dicitur q̄ primus omnium de indis multis cum
 spoliis in patriam reuersus triumpharit Liberum etiam appellatum
 putant non ob licentiam linguæ sed quia liberat animum a seruitio
 curarum efficiatq; uigorē & audaciorem in omnes conatus reddat
 patrem proinde q̄ de ludis uictoria potitus Thebani sese liberos
 ipso uiuente & quasi sub optimi patris tutela seruatos arbitrarentur
 A reb⁹ gestis insuper alia sicuti Sothera & Calimeon a uirtute ut
 Evergetem & Philadelphon tam excellentem uirtute abstinen-
 tiæ Aristidem fuisse asserunt: tanta uitæ integritate Phorionem

LIBER

ut cognomine ille iustus hic bonus sit appellatus: a uirtutis quoque
 præstantia prudentiæque ac uirium iouis filios appellauerunt ut Ea
 cum Minoæ & Sarpedona ferocissimos & imanes & alienos ab om
 ni humanitate tanquã e mari genitos Neptuni filios dixerunt cyclo
 pa. certiona & lestrigonas a fortunæ foelicitate ut eudemona: Sicut
 bassum secundum uocatum legim⁹ ab exitio uero urbium siue pe
 ritia disciplinaque obsidionis faciendæ machinarumque solertia
 & ad expugnanda oppida inuentione Poliorcetes cognomētū fuit
 Demetrio Antigoni filio rege duci illi⁹ tēporis inelyto nōnullos ad
 huc e nascendi sorte nuncupamus ut pculos qui foris pcul absenti
 bus parentib⁹ nati sunt Postumiū qui patre mortuo Vopiscū quō
 ex gemellis superstitē alteri eē cōtigerit. Cæsare quō eneclta parēte
 exciso utero gignitur: sic Scipio Aphricanus p̄or natus p̄musq̄ ro
 manor⁹ ob cæsum matris uter⁹ cæsar dictus ē: Seruium qui mortuā
 matre in utero seruetur nōnullos corporeū etiã prænomen siue co
 gnomen habuisse legimus: Horatius enim Cocles quom alterum
 oculum antea bello amisisset cognomentū admisit q̄si luscī & uno
 lumine tantum cernentis: luscōs enī & unoculos coclites dixerūt ue
 teres: sicq̄ Cyclopas coclites legimus dictos q̄ oculū unum habui
 sse memorantur. Quidã tamen id ex similitate nasi tractum autu
 mant qui sub ipsa fronte ita depressus demissusq̄ erat ut nullū fere
 inter oculos discrimen extaret: ipsaq̄ supercilia cōmixta inuicē cō
 fusaq̄ forent: iccirco uolentibus eū multis cyclopē nominare dela
 psa loquendi consuetudo obtinuit ut iam cocles a plurimis appella
 retur. M. quoq̄ Tul. in extrema nasi parte eminēs quoddã in figu
 ram ciceris habuit a quo ciceronis cognomentum sibi inditum est.
 Q. etiã Fabi⁹ cunctator a ueruca in labiis uerucosus & Gneus ob
 insigne Neui appellatus. M. Curius & Gn. Papyrius carbo quia cū
 dentibus eos nasci contigit: ob id dentati cognominati sunt. Neo
 ptholomus a capillorum qualitate Pyrrhus a quo & pyrrathica pri
 mum ars perhibetur iuuenta. Ascanius a prima barbae lanugine
 quae ei tempore uictoriae nascebatur. Julius Arctoxerxes a dextra
 manu illius læua longiore longimanus. Ancum prænomen Varro
 ex Sabinis translatum putat: Valerius Ancias scribit q̄ cubitum ui
 tiosum habuerit: quod græcē uocant: Papyrius a præcipua pe
 dum pernicitate cursor: Quorum uero in nascendo non caput sed
 pedes primi exiuerant qui part⁹ difficillimus & ægerimus habetur

Agrippæ appellati uocabulo ab egritudine & pedibus cōfictō: a cognatione alios dictos legimus ut Manlios & Cornelios & Pōpeios: quos quia auctor ex Hispania Pompeius boum pompam duxerat alii cognominatos perhibent. Sic apud græcos Heraclides & Pelopidas a morū imitatione & q̄dam quasi similitudinē aliis plurima cōtulerunt: uiuentium gloriam progantia: quom alii fulmina ut geminos duo fulmina belli Scipiadas cladem libyæ, alii uictrices aquilas & accipitres inuictos: alii & diuos deoq̄ genitos: ut Alexander ille Macedo: & præter eum dūcem pleriq̄ alii cognominari se ingentium uoluptate uoluerint.

Ex rebus strenue gestis maiorū premia Ca. X.

T quoniā eo impēdi labor ac periculū persape solet unde emolumentū atque honos speretur nec discriminis quippiā aggressuros hoīes si magnis conatibus magna premia haud præponantur. Fuerūt præter hæc quæ modo dixim⁹ alia ob strenue gesta fortissimis ducibus auxiliariis & legionibus: tum ex senatusconsulto: tum ex maiorum liberalitate concessa quæ plurima quidem & uaria produntur: decreuerunt enim ad premia superiori aphyricano paribus ornamentis exoluēdas statuas plurimas & triumphali etiam habitu uisendas in pluribus & celeberrimis urbis partibus: in comitio: in rostris: in curia: in capitolio ponere decreuerunt: continuum per omnes uitae annos consulatum perpetuamque dictaturam tribuere decreuerunt ut imago eius triumphali ornatu e templo iouis optimi maximi exiret: & quæ sibi neque plebescito dari: neque senatusconsulto illius magnitudo animi ac spectata modestia passa est post obitum recusare non potuit: liberalis etiam po. ro. magnitudine munerum qd̄ Attaio regi Asiam dono dedit: sed attalus testamēti aequitate accepti muneris haud imemor qui eandem Asiam moriens populo ro. legauit: Eumenes Attali regis frater & qui auxilio aduersus Antiochum Macedonem fuit omnibus Asiae ciuitatibus quas Antiochus bello amiserat a senatu donatus est Pompeius Deiotaro Gallaciae regi Armeniam minorem contulit quod Sotius bello Mytridatico fuerit: Numidarum item rex Massinissa in amicitiam receptus a P. Scipiōe Aphyricano multa & praeclara rei militaris facinora quom fecisset ob quæ uictis carthaginensibus & capto Syphacae cui⁹ i Aphyrica magnum atque

LIBER

latum imperium magnam gloriam nostris hoib9 peperit po. ro. qf
 cūque urbes & agros quos manu ceperat sibi dono dedit. M. Curi9
 quom Italia Pyrrhum regē exegisset decretis a senatu septenis iu-
 geribus agri populo sibi autē. L. popularis assignatiōis modum nō
 excessit parum idoneum rei pu. ciuē existimans qui eo quod reli-
 quis tribueretur cōtentus non esset. P. Cornelii quoque Scipiōis cō-
 sulis decretum de agris militum eius fuit ut quot quisque eorum an-
 nos in Hispaniā aut Aphrica militasset in singulos annos bina iu-
 gera acciperet: Scipionē item posteriorē dona militaria his qui stre-
 nuam operam ediderant diuidentē. T. Labienus ut forti eqti aure-
 as armillas tribueret admonuit eoq; se negante id factur9 ne castrē
 sis honos in eo qui paulo ante seruiuisset uiolaretur ipsi ex praeda
 gallica aux9 equiti largitus est: nec tacite id Scipio tulit: nāq; eqti ha-
 bebis inqt donū uiri diuitis: qd ubi ille accepit piecto ante pedes la-
 bieni auro uultum demisit: idē ut audiuit Scipionē dicentē impera-
 tor te argenteis armis donat alacer gaudensq; abiit. C. etiam Marii
 praecipuus nō solum caet9x praepotens gratae mentis fuit affect9: du-
 as enim camertiū cohortes mira uirtute uim cymbro9x sustinentes
 in ipsa acie aduersus conditionem foederis praeter oīs leges ciuitate
 donauit: Quod quidem factum quom a nonnullis accusaretur aie-
 bat uerba legū ppter armorum strepitum exaudire nequiuisse in-
 super quom. C. Lucius Sororis filius atque praefectus in eius secun-
 do cōsulatus militi cuidam praestanti forma Trebonio nomine sub-
 se militanti uim asferret & ab adolescente occisus eēt: multis trebo-
 nium accusantibus ac nullis patrocinantibus: Trebonius a se illum
 occisum qui in magistratu esset non negauit: sed hāc necis causam
 dixit atque probauit quod Lucius se sollicitanti obstiisset. Et quāuis
 multa darentur: suū tamen corpus nunquā pstituerē uoluisse: itaq;
 Marius quā pro praclaris militiae facinoribus corona dari consue-
 uerat ferri ad se iussit Trebonioq; imposuit Bandius quom aliquan-
 do Marcellum salutasset quis nam sit homo Marcellus rogat q̄uis
 illum probe norat antea: eo autem respondente. L. Bandius quasi
 letatus magnopere admiratusq; Marcellus: Tu ille Bandius es in-
 quit cuius maxima inter caunarum bellatores fama est q; P. Aemi-
 lium consulem solus ne deserueris in quem cum densissima conii-
 cerentur missilia ea corpore subiiciens excepisti assentiente Ban-
 dio & uulnera quaedā ostētante: talia inquit quom in nos amicitiae

signa pferres: ad nos cur non confestim ibas: an nos ad retribuēda
 amicorum uirtutis praemia quibus & penes hostes tantus habetur ho-
 nos iniquos censuisti: Hæc benigne locutus comprehensum dextra iu-
 uenē eximio ad pugnam equo & quingentis argenti dragmis donat
 Hannibal militibus suis quoque insubriū agro in contionē uocatis
 amplissima & certissima praemia pronuntiat: agrū enī sese daturum
 in Italia Africa Hispania & ubi quisque uelit immunē ipsi qui acce-
 pisset liberisque quæ pecuniā quæ agrum maluisset ei se uoto satisfactu-
 rum: qui Carthaginenses ciues fieri uellent potestatem facturum:
 qui domos redire malent daturum se operā ne cuius suorum popu-
 larium immutatam secum fortunā esse uellent: seruis quoque domi-
 nos persecutis libertatē proponit: binæque pro his mancipia dominis
 se redditurum eaque ut scirent rata fore agnum laeva manu dextra
 scilicet retinens si falleret Iouem Caeteros precatur deos ita se macta-
 rent quemadmodum ipse agnum mactasset & secundum precatio-
 nem pecudis caput elisit & ne sua deessent praemia claris gestorū
 titulis eminentibus Caesar grauioribus praeliis singulis legionibus
 quaestores praeficiebat qui fortiter agentes agnoscerent: & remune-
 ratione dignos efficerent: diuitias idem ac pecunias non uoluptatis
 aut suarum gratia deliciarum ex bellis cumulasse: sed cōmunia po-
 tius uirorum fortium praemia apud se conseruata iacere uoluit: se-
 que maxima ex parte locupletari putans quotiens illa benemeritis
 uiris militibusque impartisset: aurum namque & argentum caeteras
 que diuitias ex hostibus partas: quanta horum aderat copia magno
 in numero Romā mittebat: aedilibusque ad spectacula tribuens præ-
 toribus quoque atque cōsulibus eorumque donans uxoribus mul-
 tos sibi allexit: aliosque omni spe donisque dimisit. Illud inter cun-
 cta nec silentio praetereundum quod aerarium publicum. quot tot Reges
 uicti: tot Asiae populi: tot nationes: tot bella: tot triumphi compleue-
 rant & tot annis intactum manserat primo introitu in civili bello
 suo uno die solus exhausit: interque alia ut scriptum est protulit ex
 eo laterum aureorum. xxxvi. milia & in numero pondo trium mi-
 lium: siue ut alibi quattuor milium centum triginta & quinque: ar-
 genti uero noningentorum prope milium. Nec aliam ob rem ut di-
 ximus quæ cupiditate largiendi: nam ut Alter ait Nemo liberalius ui-
 ctoria usus est nihil enim sibi retinuit nisi dispensandi liberta-
 tem. Inde magnifica & probanda omnibus Titi uox & exhortatio

LIBER

illa hierosolymāꝝ obsidione me pudeat inquit nisi eum qui prius murum ascenderat remuneratione inuidendum fecero ut si quidē uixerit similibus præsint nec pollicitus minor inuentus qui in contione ea deuicta dixit illis: qui maiore ui decertassent præclaris facinorum titulis & naturam suam rebus bene ac fortiter gestis nobiliore reddidissent præmia & honores redditur: nec eorū ullum qui plus alio laborasset iusta necessitudine cariturum confestim itaque iussit eos: quorū partes erant indicare: quos nam scirent oēs fortiter gestisse & nominibus suis quosque interpellans præsentes collaudabant quasi qui domesticis recte gestis satis superque lætarerent & coronas eis aureas imponebat & torques longasque hastas & signa ex argento facta donabat: & uniuscuiusque ordinem mutabat in melius: quoniam etiā ex manibus aurum & argentum uestes item aliamque prædam summa quadam liberalitate distribuens.

Superstitū non solū sed defunctorum ducū memoriæ celebres tituli & de colūnis obeliscis pyramidibus arcubus stauis clypeis tabulisque cantarisque ad id exædificatis Ca. XI.

Vnc memoriæ ne dum superstitū sed defunctorū ducū progare celebres titulos referamus: Ac primum Iouis quod ut cæteris deitatis nomine ita & rebus gestis multorū opinione superior fuit. Etenim ut Euenem⁹ qui res gestas eius & cæterorū qui dii putantur colligens historiamque contextus ex titulis & inscriptionibus sacris quæ in antiquissimis templis habebantur auctor ē in phano Iouis trifilii auream columnam esse positam ab ipso ioue constat: in qua titulo monstrante sua gesta perscripsit ut monumentum esset posterorū regū suarū: Sesoosis finem expeditionis in thracia statuens multis in locis ab se deuictis colūnas erexit: in quibus ægyptiis quas sacras dicunt litteris scriptum extat: hanc punitiā armis subegit rex regum princeps principū Sesoosis. Quid Alexander ille Macedo: nonne in sogdianorū finibus Alexandriā condidit ad contestandos itineris sui terminos: quo in loco ab Hercule primū: a Libero deinde patre Cyro item & Semiramide ab ipso atque Alexandro denique aræ sunt cōstitutæ: quod proximum gloriæ oīum duxerint illo usque præmonuisse itineris sui metas ab illa parte terrarū fluuio fines secante: quæ Bactri soli laxatem uocant Scythæ Filin nominant hunc eundē esse Thanaim exercit⁹ Alexandri magni crediderūt.

ūt & gratiam referre benemeritis uiderentur & successores eorum alli-
 ceret ad bene imperandi cupiditatem: quod orator eximius in natu-
 ra deorum monet dicens. Suscepit autē uita hominis consuetudoque
 communis ut beneficis excellentes uiros in cælum fama ac uolupta-
 te tollerent. hinc hercules hinc Castor hinc Pollux hinc Esculapius
 hinc Liber & alio loco atque alio & in plerisque ciuitatibus intelligi potest
 accendæ uirtutis gratia: aut quo libentius rei publicæ gratia pericu-
 lum adiret: optimus quisque uirorum fortium memoriam honore de-
 orum immortalium consecratam. hac ratione Mauri proprios re-
 ges: romani suos cæsares & qui uiri fortitudine insignes erant con-
 secrauerunt inde per gentes & prouincias singulas uaria deorum reli-
 gio mutatur: dum non unus ab omnibus deus colitur. sed propria
 cuique maiorum suorum cultura seruatur: hoc ita esse Alexander ma-
 gnus insigni uolumine ad matrem suam scribit: moerore suæ potesta-
 tis proditum sibi a diis hominibus a sacerdote secretum: quod ma-
 iorum & regum memoria seruata sit: inde paulatim cultu in moerore
 uerso superstitionem mortiferam irrepsisse: uerumque esse poe-
 ticum illud Primus in urbe deos fecit timor. Quo autem tempo-
 re huiusmodi diuini honores mortalibus esse cæperint non est ob-
 scurum præsertim quom nulli reges ante Saturnum uel Uranum fue-
 rint & iouis temporibus ab initio cæpla constituta essent. & noui de-
 orum cultus inuenti. Sic hominum effigies quom non solent ex-
 primi cæpere nec nisi ab aliqua insigni eorum qui diuturnitatem
 nominis meruissent: primoque sacrorum certaminum uictoriæ Ma-
 ximæque olympicæ ubi omnes qui uictores fuissent simulacra effin-
 gi solere moris erat eorum qui ter huiusmodi in certamine superio-
 res euasissent ex uniuerso corpore lineamentis ad ipsorum similitu-
 dinem expressis Primus tamē hic statuarum honos ut uidere uide-
 or grecis debetur nullisque apud eos reor plures dicatas quæ Demetrio
 phanostrati filio salerio qui quom apud athenienses concionaretur
 urbi præfuit annis decem ære: que statuis honorata est trecentis
 sexaginta quartum plures equestres erant & in curibus seu bigis sta-
 bant: summoque studio ferme intra quadringentos dies consumate
 erant. Nam quom apud Athenienses clarissimos esset: sic quoque
 ipse ab ea quæ cuncta consumit inuidia tentatus: quippe insidias pa-
 ssus a quibusdam mortis sententia absens excepit: non tamē eius
 corpore potiti sunt. Verum ipsius deficientes imagines erugine de-

LIBER

industria foedatas alias quidem uendiderunt: alias submerserunt ali-
 as in frustra conciderunt una autem in acie seruata atque hoc itulisse
 Athenienses huic Demetrio iubente rege proditum est. Apud ro-
 manos etiam & pedestres et equestres statuas proculdubio aliq̄diu
 in summa ueneratione et auctoritate habitas constat: equestrium ta-
 men origo per quam uetus est et cum foeminis etiam honore com-
 municato exemplo clodiae cuius statua equestris erat ceu parum
 esset toga eam cingi quom nec Lucretiae nec Bruto qui expulerant
 reges propter quos Clodia inter obsidis fuerat decerneretur: et quā
 quā Catonis incensura uociferationis essent mulieribus romanis in
 prouintiis statuas poni: non tamen potuit inhibere quominus Ro-
 mae quoque ponerentur sicuti Corneliae gracchorum matri quae fu-
 it Africani prioris filia Togatae antiquitus statuae dicebantur: de-
 inde nudae hastam tenentes graeca enim res erat statuas nudas dica-
 re nihilque in eis occidere. e contrario uero romana togas et milita-
 res thoracas superaddere Caesar quidem dictator loricatam sibi in
 foro dicari passus est statuam. Fuit Marci Tremelii equestris toga
 qui samnites bis deuicerat: captaque Anania populum stipendio de-
 liberauerat. fuit etiam Scipionis qui bellum in Asia gessit Anthio-
 cumque deuicit non solum cum chlamyde sed etiam cum crepidis
 in capitolio sita: dicabantur quibusdam argenteae quibusdam aureae
 Pompeius nanque in triumpho Pharnacis qui primus regnum te-
 nuit in ponto argenteam transtulit. Mythridates item currus aure-
 os et argenteos quanque nec desunt qui argenti usum primum Di-
 uo Augusto dicatum in statuis falso arbitrentur: aurea autem sta-
 tua ac omnium prima nulla inanitate in templo Aneidis numine
 gentibus illis sacratissima posita est. Antonii deinde parthicis re-
 bus direpta statua quoque regis Assarii quam non adorassare ca-
 pitale erat ex auro fuit sexagintarumque cubitorum proceritate.
 Domitianus etiam apud nostros quom de dacia Germanisque tri-
 umphasset. Tanta fuit insolentiae atque superbiae ut aureas atque
 argenteas statuas sibi in Capitolio poni iusserit. ex aere etiam pri-
 mam Romae statuam conflatam et Cereri primum dicatam et Spu-
 rii Cassii peculio quem regnum appetentem pater eius occiderat
 iouenio. statua quoque horatii qui et Cocles cognominatus est aenea
 fuit et in aede Vulcani posita est quae detrimentum corporis acceptum

Claudiū enim teste Plutarcho postea fuit q̄ armatus in Tyberim defiliens tyrheno telo sauius ille admiserat ostendit Liviū licet ob stet multis superincidentibus telis incolumē se ad suos trāsnatauisse asserat Cæsar dictator non solum sibi in foro dicari statuas passus est: sed disiectas Pompeii statuas reposuit: ex hoc etiā Augusti Cæsaris morem probandum censeo q̄ illustrandis ducibus antiquis q̄ romanum imperium auxissent exactissimam diligentiam impendit opera cuius reintegrans ac titulos dedicatis omnium statuis triumphali habitu in porticibus sui fori factum placet: nec min⁹ ratio si quidem edicto præfat⁹ est eo se proposito id agere ut essent quorum ad exempla & ipsius & superioris temporis clarorum uirorū formarentur mores ad quorumque ueluti præsentem regulam institutos principes suos po. ro. erigeret sapiēter undique. Nā quom aliquando statux fuissent insignia uirtutum & his ponerentur qu ingenio & doctrina præstarent quique magna gessissent aut mortē pro republica obiissent: quales decretas legatis a rege ueientium in terfectum legimus nullum mortuo Ciceronis sententia ab homine mortali uel carius uel diuturnius præmium uel gratia maior nulla præstari potest q̄ statux uel sepulchri harum rerum gestarū & gloriæ memoria q̄ ex his plurimi quos diximus bellorum duces æternitati cōmendari posse existimantes ardentem affectarunt quā tanquā plus præmii de urnis & figmentis huiusmodi sensu carentibus adepturi quā ex conscientia honeste recteque factorū: q̄ autem sit pulchrum ueluti exigua hæc & minima spernere ad ascensum ueræ gloriæ tendentem Cato Censorin⁹ monstrauit: qui interrogatus quam ob rem inter multos præclaros statuam non haberet: Malo inquit ambigere bonos quam ob rem id non meruerim quā qd̄ est grauius cur impetrauerim inuitare Militari etiam gloriæ clypei se ingerunt quos in sacro uel in publico priuatim dicari instituti ueteris fuisse comperio: primus qui hoc egerit Appius Gladi⁹ fertur: is dico qui cum Seruilio conf. fuit: anno urbis. cc. lxx. posuit enim i Bellonæ æde maiores suos uoluitque i sublimi uideri & clarissime gestorum titulos legi. M. Aemilius in consulatu collega. Q. Luciatui post eum non in basilica modo Aemilia uerum & domi suæ posuit placuitque plenam uirtutis imaginē reddi clypeo cuiusque qui fuerit illo usus: hos pœni ex auro factitauerunt: sic clypeos & imagies secumque in castris uexere: eiusmodi quoque scutis apud Troiam

LIBER

pugnatum est: expressis quoque imaginibus & clypeis supra fores capitolinae aedis usque ad incendium primum fuit: tantaque maiorum quidem nostrorum auctoritas in ea re annotatur ut. L. Manilio Fulvio cons. anno urbis. d. lxxv. M. Aufidius tutelae capitolii redemptor docuerit petres argenteos esse clypeos qui per aereis per aliquot iam lustra assignabantur tabulis similiter pictis sunt qui rerum suarum memoriam excoluerunt ut. L. Aemilius Paulus. L. q. Scipio: ac Messala princeps: horum enim primus de liguribus triumphus gestorum ordinem in tabula pictum publice reliquit secundus tabulam uictoriae suae asiaticae in capitolio posuit: tertiam tabulam pictam praelii quo carthaginenses & Gerionem in Sicilia uicerat in latere curiae hostiliae affixit. Anno ab urbe con. d. cccc. xl. arator autem ille Arpinas & Manipularis imp. C. Marius cum clypeis pendentibus non pictis tabulis: non toreumate signoue: non statuis marmore aut aere: non obelisco: non triumphali arcu: non pyramide: non columna: non pila aurea aedificatio ue quopiam tantum: sed Cantharo res suas clarissime gestas illustrauit. post iugurthinum enim & cymbrium theotonicumque triumphum Cantaris portasse Liberi patris exemplo traditur: quo interbibendum indice illius uictoriae ex asia ducta suam compararet ac simillimam redderet.

Ludorum celebrationes Ca. XII

Est haec insuper ludorum celebrationes si quidem ad natales eorum uel templorum nouorum dedicationes uel uota ducum persoluenda ingenti confluentis multitudinis copia sunt constituta: & primitus quidem uenationes quae uocantur munera saturno deo sunt attributa siue quod ad expeditiones sturi debeant pugnas & coeuntes inter se acies spectare ne in bello armatos hostes uel munera uel sanguinem perhorrescant: siue ut nonnulli perhibent Hanc apud ueteres deuotionem factam ut contra hostes ciuium sanguine primum tali deo litaretur. Pescenius enim Festus in libris historiarum refert Carthaginenses saturno humanas hostias solitos immolare: & cum uicti essent ab Agatocle siculorum rege iratum sibi deum putauisse: itaque ut diligentius piaculum soluerent ducentos nobilium filios immolasse: tantum religio potuit suadere malorum ut tantam ciuitatis partem occideret: quantam fortasse nec

Agatocles uictor occiderat Idem in latio quoque eodem genere sacrificii cultus est non quidem ut homo ad aram imolaretur: sed ut in Tyberim de ponte Miluio mitteretur Verum id genus sacrificii ab Hercule fuit postea cum Gerionis pecore ex hispania per italiã reuerteretur sublatum: persuasisseque illorum populis ut faustis sacrificiis infausta mutarent: ritu tamen permanente ut pro ueris hominibus imagines iacerentur e scirpo ut Ouidius in fastis docet: donec in hæc uenit tyrinthius arua quotannis Tristia Leucadio sacra parata deo Illum stramineos in aquam misisse quirites Herculis exemplo corpora falsa iace: hæc sacra uestales etiam uirgines fecisse his uerbis idem poeta meminit: Tū quoque priscoꝝ uirgo simulacra uiroꝝ Mittere roboreo scirpea ponte solet Ex his causis quæ de origine huius festi relatæ sunt apparet: Saturnalia uetustiora esse urbe romana adeo ut ante Romã in Græcia hoc solenne cœpisset. L. Accius in annalibus suis refert his uersibus: Maxima pars graium saturno & maxime Athenæ Conficiunt sacra quæ cronia esse iterantur ab illis Quomque diem celebrat per agros urbescque fere omnes exercent æpulis læti famulosque procurant Quisque suos nostrisque itidem etiam mos traditus illinc este ut cum dominis famuli epulentur. Ibidem eodem quoque tempore quom diu etiam humanis capitibus ditē placare se crederent: eundē ferunt Hercule simili modo redentem per italiã gentibus suasisse ut sacrificia mutarent inferentes diti non hominū capita sed oscilla ad unam effigiem arte simulata: inuenio postea quom ludi per urbē in cōpitis agitabantur restitui scilicet a Tarquinio Superbo laribus ac Maniæ ex responso Apollinis: quo præceptum est ut capitibus pro capitibus supplicaretur idque quod diu obseruatū ut pro familiarum sospitate pueri mactarentur Maniæ deæ matri larium id est deorum inferorum: quod sacrificii genus Iunius Brutus conf. pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum. Nam capitibus alii & papaueris sacrificari iussit ut responso Apollinis satisfieret de numero capitum remoto scilicet scelere infaustæ sacrificiationis factumque est ut pilæ & effigies uiriles & mulieres ex lana cōpitalibus suspenderentur totque his pilæ quot capita seruorum tot effigies quot essent liberi ponerentur quæ denique effigies Maniæ suspensæ pro singuloꝝ foribus periculum si quod imineret familiis expiarent ac dea uiuis parcere his pilis & simulacris contenta. ludos autem ipsos ex uuis cōpitoꝝ in quibus

LIBER

agitabantur compitalia appellatauerunt. Deinde quoniam fuisse pa-
 ni liceo re diuinam & cum hac lupercalia festa quodam celebrata
 primam fuisse apud uetustatis assertores constat: de his nobis ter-
 tio loco differendum uidetur. Ea itaque sacrorum genera ut elegan-
 tissimis rerum gestarum scriptoribus uisum est ab his, qui ex Ar-
 chadia cum Euandro in eum locum qui nunc romanae urbis est p-
 fecti sunt: ad nostros primum delata fuisse ferunt ac ritu suo cele-
 brata: Ouidius in fastis. Pana deos pecoris ueteres coluisse querun-
 tur Archades Archadiis plurimus ille iugis Pan erat armenti Pan
 illic numen aquarum: Munus ob incolumes ille ferebat oues Tra-
 stulit Euander syluestria numina secum hic ubi nunc urbs est tunc
 locus urbis erat. in qua quidem urbe constat Euandrum constitui-
 sse ut diuisa pastorali turba: nudi iuuenes ac pellibus immolatarum
 hystiarum inuoluti liceum pana uenerantes per luxum atque lasciu-
 am ex epularum hilaritate profusioreque uino prouecti personati cur-
 rerent loraque manu ferentes obuios quosque ac mulieres maxime
 adultas: his ultero manuum palmas cadendas porrigentes uerberaret
 existimantes id sibi foelicem pariundi facultatem praestare posse eo-
 dem postea poeta dicente: Nupta quid expectas non tu pallentibus
 herbis Nec prece nec magico carmine mater eris Excipe foecundae
 patienter uerbera dextrae Iam sacer optatum nomen habebit aui cur-
 attem nudi currentes hunc deum coluerint pleraque curriculo ue-
 tustatis ad nos usque delapsa indicant: sine quod ipsi deo qui nudus est ce-
 leritati suae eo pacto longe aptius nudos ministros habere uisum sit
 siue quod Archades omnium populorum qui Graeciam coluerint ue-
 tustissimi feris similem adhuc syluis & montibus uitam agentes ex-
 pertas legis artisque primum hunc deum uenerari patrio cultu coe-
 perint. Idem auctor in fastis Cur igitur currat & cur sic currere mos
 est Nuda ferant posita corpora ueste rogas: ipse deus uelox discur-
 rere gaudet in altis Montibus & subitas concipit ille feras: ipse deus
 nudus nudos iubet esse ministros: Nec satis ad cursus comoda ue-
 stis erat. C. uero Actaeilius ut scribit Plutarchus: scribit Romulum
 quom ante conditam urbem eius pecora a latronibus rapta fuissent
 lupercalium solennitate in honorem fauno supplicem primo ex-
 coluisse: nudum deinde ne sudore prepediretur omnis saltus currendo
 syluasque lustrasse ideo nudatos lupercales haec ludicra celebrasse lu-
 percos alii nudos fieri solitos aiunt quod Faunus ueste delusus a suis

eam sacris procul arcuerit. Ouidius item in fastis Veste deus lusus fallentes lumina uestes Non amat: & nudos ad sua sacra uocat. Iustinus quoque magis ex habitu dei cui ea sacra fiebant quam ex alio nuditatis causam refert: Quom post hunc tertio loco regnasse faunum ferunt sub quo Euander ab Archadiae urbe palanteo in italiam cum mediocri turba popularium uenit: cui faunus & agros & montem quem ille postea pallanteum appellauit benigne assignauit in huiusmodi dicibus templum lyceo quem graeci pana: romani lupercal appellant: constituit ipsum dei simulacrum nudum caprina pelle amictum est: quo habitu post etiam Romae lupercalibus decurrebatur utcumque res se habeat in tempora tamen usque. C. Caesaris huiusmodi obseruationem fuisse compertum est: ea namque sacra quem sedes Caesar spectaret: & inter eos qui solennia celebrarent. M. Antonius consul. qui triumuir postea fuit adesset: aiunt enim diadema capiti caesaris imponere conatum: quod quom Caesar amoto capite ac simul manibus reiecisset Iouis capitolini statuae illico iussit imponendum De nomine lupercalium non una etiam ratio sed uaria proditur: alii namque locum deo pani sacratum Archadiae ferunt: quom etiam mons in Archadia lyceus consecratus est & dictus graece id est lupus quod lupos haud sinat in oues deservire: ideo & Euander deo gentis suae sacrificauit locum & nominauit lupercal quod praesidio ipsius lupi a pecudibus arcerentur. Alii referente Plutarcho putant a lupa quam Romulum educauit potius emanasse: quom ut ait lupercalium ludicrum inchoent ubi expositum Romulum fuisse fama est: tam & si quae ad sacra pertinent minus ei conueniant rei dum de lupa Romuli nutrice loquitur: idem poeta his uerbis fidem facit. Illa loco nomen fecit deus ille lupercal: magna dati nutrix praemia lactis habet Quis uetat Archadio dictos de monte lupercos Faunus in Archadia templa lyceus habet. Inueniuntur etiam auctore Quintiliano qui lupercalia aequae tres partes orationis esse contendunt quasi ludere per caprum ob temporis denique obseruationem ludicrum hoc ut inquit Plutarchus ad expiandos manes constitutum creditur: fiebat enim ut ille inquit nefastis diebus mensis februarij quem piacularum interpretantur eodem poeta in fastis dicente: Tertia post id nudos aurora lupercos Aspicit: & fauni sacra bicornis eunt: Consualia ludi dicebantur quos in honorem consi faciebant quem deum

cōsiliū putabant. Circenses uero quos primus Romulus raptis Sa-
 binis cōsualium nomine celebravit Neptuno dicabantur hi in lit-
 tore olim fluminis agebantur ab alio latere positus ensibus & gladi-
 is ut ab utraque parte esset ignauia præsens periculum unde & cir-
 censes dicti sunt quod exhibebantur in circuitu positus ensibus licet alii
 a circuendo ab astercensibus. Alii circenses dicant uocari solitos
 horum ratio ludorum quid aliud habeant nisi leuitatem & uanitatē &
 insaniam non uideo tanto namque impetu concitabantur animi in fu-
 rorem quanto illuc impetu currebatur: ut iam plus spectaculi exhi-
 berent quā spectandi gratia cōuenissent cum exclamari & efferri & exi-
 lire cōpissent. Equitia ludi sunt quos Romulus idem Marti institu-
 it per equorum cursum qui in campo martio exercebantur: Gladiato-
 rum quoque munus dictum quod populo tanquam munus donatur
 & qui donat munerarius & qui familiam gladiatorum habet: gla-
 diatoresque domi in disciplina & in ludo exercet ac postea uēdit la-
 nista uocatur: gladiatorumque ideo dictum quod mos erat in sepulchris
 mortuorum uirorum fortium captiuos necari: quod quia postea in-
 mane uisum est: placuit dimicare gladiatores ante sepulchra: quē
 morē Homer⁹ noster Mantuanus his uerbis exp̄ssit *Viuentes rapit
 inferias quos imolet umbris: Captiuoque rogi perfundat sanguine
 flammam: Nec abnuat ille teste Floro de stipendiario* *Trace miles de
 milite desertor: inde latro: deinde in honore uirium gladiator qui de-
 functorum quoque praelio ducum imperatoris celebravit exequiis ca-
 ptiuosque circo regno iussit armis depugnare quasi plane expiatur⁹
 omne præteritum dedecus si de gladiatore munerator fuisset. Liui⁹
 ab urbe con. xxix. Scipio Garthagine ad uota soluenda diis mun⁹
 que gladiatorum quod mortis causa patris patruique parauerat eden-
 dum redit gladiatorum spectaculum fuit non ex eo genere hominum
 ex quo lanistis comparare mos est: seruorumque uenalem sanguinē
 habent: uoluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit: nam alii
 missi ab regibus: sunt ad specimē insite genti uirtutis ostendendū
 Alii ipsi professi se pugnatos in gratiā ducis: alios emulatio & cer-
 tamen ut pronocarent pronocati ne haud abnuerent traxit. Quid
 enim miretur quisque in hoc primum inuentorem an inuentū ar-
 tificem an auctorem ausum aliquem hoc excogitare: an suscipere an
 iubere an super omnia populi furorem: quod uile enim nefas animarū*

istarū quantum inde querelarum: quantum mali potuit hauriri: quōs
 non uidet. Nouendiales ludi sunt qui in honorem mortuorum ce-
 lebrantur. Proinde apud maiores ubi quis fuisset extinctus ad do-
 mum suam referebatur: unde est sedibus hunc refer ante suis: & il-
 lis septem erat diebus: octauo incendebatur: nono sepeliebatur do-
 mi etiam suæ: unde orta est consuetudo ut dii penates colantur ī do-
 mibus similiter funebres plebeios Megalenses Apollinares quos
 omnis curules ediles munere publico curabant. Magno plausu cele-
 bratos inuenio funebres ad attinendum populum instituti dum pō-
 pa funeri decreta in honorem Patrii uiri plene instruitur. Plebei q̄
 pro salute plebis eduntur exactis regibus pro libertate aut pro recō-
 ciliatione plebis post secessionem in Auentinum. Magni ludi Ro-
 mani ludi appellabantur: quos in honore Iouis quem p̄cipem de-
 orum putantes faciebant: uel romani regii ludi. Q. Asconio teste
 sua sub regibus instituti sunt: magnique appellati q̄ magnis īpensis
 dati cum primum ludis impensa sunt: ducenta milia nummū adeo
 magnos ludos factos putant q̄ consiliorum secretorum deo idest
 Neptuno Iari cum rei & rerum aulicarum & deis magnis idest Iari
 bus urbis Romæ dati sunt: quibus aiunt raptas sabinas esse ut uide-
 atur propter hoc dicere præclarus poeta Virgilius: Et magnis Cir-
 censibus actis. Megalenses uero nobilium ludi & magnis diis con-
 secrati a loco inuentionis eius sic dicti: His prætorum erat ludis in-
 teresse & lutores conducere. Iuuenalis in Satyris: Interea Mega-
 lesiacæ spectacula mappæ ideum solenne colunt: similisque trium-
 pho: Præda caballorum prætor sedet: Ac mihi pace immensæ ni-
 miæque licet si dicere plebis: Totam hodie Romam circus capit: &
 fragor aurem percutit euentum uiridis quo colligo panni Nam si
 deficeret mœstam attonitamque uideres hanc urbem ueluti canna-
 rum in puluere uictis consulibus spectent iuuenes quos clamor &
 audax sponsio quos cultæ decet assedisse puellæ ludos scanicos Va-
 lerius Ancias auctor est: Megalesia appellatos & si Firmiano cre-
 dimus Libero attributos cui ex indis Thebas redeunti: a triennio
 bis peregrinationis exacto græcos instituisse triatheridas tradunt:
 Ludorum Apollinariū origo uictoriæ non ualitudinis: ergo ut qui-
 dam annalium scriptores produnt ex duobus Martii uatis carmini-
 bus cuius duo in senatu uolumina illata erant memoratur priore

LIBER

carmine cännensis prædicta clades in hæc propemodo uerba erat
 Amnem troigenam romanæ fugæ cannâ Nec te alienigenæ cogât
 î cãpo Diomedis cõferere mân9: sed neq̃ credes tu mihi donec san
 guine campum: Multaq̃ milia occisa tua deferet Amnis in pontum
 magnum extra frugifera piscibus atque auibus feris quoque quæ
 incolunt terras: his fluat esca caro tuâ: nam mihi ita iuppiter fatus
 est Diomedis argiui campum & Cannam flumen qui militauerat î
 his locis iuxta atq̃ ipsam cladem agnoscebant: tum alterum deide
 carmen inuentum est ita scriptum: Hostem romani si ex agro ex
 pellere uultis uõmicamq̃ gentium uenit longe Apollini uouendos
 censeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant: His ludis faci
 endis præerit prætor qui ius populo plebique dabit: Summũ diem
 uiri græco ritu hostiis sacra faciant: hoc si recte facietis gaudebitis
 semper fietq̃ respu. uestra melior: nam is dies extinguet perduel
 les uestros qui uestros campos pascunt placide ex hoc carmie quõ
 pcurandi gratia dies unus rebus diuinis impensus esset. Postremo
 senatusconsultum factum est uti decem uiri quo magis instrueren
 tur de ludis Apollini faciendis: req̃ diuina recte facienda libros Sy
 billinos adirent in quibus quom eadem reperta nuntiatum esset cẽ
 fuerunt patres Apollini ludos uouendos faciendosq̃: inq̃ eam rem
 duodecim milia æris prætori & duas hostias maiores dari decem ui
 risque præceptum ut græco ritu idest capite operti hisce hostiis sa
 crum facerent Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis
 latonæ boue fœmina aurata: hos ludos î circo populus coronatus
 spectare iussus erat matronæ supplicare uulgus apertis ianuis in p
 patulis epulabatur celebrq̃ dies is omni cerimoniarum genere ha
 bebatur: sicq̃ paulatim cæteris diis huiusmodi ludorum honos tri
 bui cœpit: singulique ludi sicut Sisinius capito in libris spectaculo
 rum describit nominibus eorum consecrati sunt.

Principum ex bellis diis oblata Ca. XIII.

N suprema demum nostri laboris parte summã repone
 mus principum ex bellis diis oblata in medium relaturi
 Quis enim belloꝝ turbinibus uictor egrediens dominũ
 exercituum inhonorum dereliquit quom illi etiam ipsi qui ueri dei

cognitionem minus haberet quodcumque illud esset numinis haud
 quaquam praetermitterent: quin summa quadam ueneratione pleque
 rentur: de quibus ne forsan haesitare quispiam possit: testes adsunt
 praecellentissimi duces: sed in primis Dionysius qui & liber dictus
 est & Alexander Macedo: indiam enim ingressus ille primitias deo
 ioui in oriente a captiuis habitas primus obtulit: quod si non abun
 de constaret Ouidius in fastis testis est opulentissimus dicens: An
 te tuos ortus arae sine honore feruntur: Liber & in gelidis herba re
 perta focus: te memorant gange totoque oriente subacto Primitias
 magno proposuisse ioui Cynnama tu primus captiuaque thura de
 disti: Deque triumphato uiscera tosta boue: nomina ab auctoris di
 cunt libamina nomen Libaque quae sanctis pars datur inde focus huic
 a teneris graecorum more unguiculis siue parsimonia thura inge
 renti aris pedagogus Leonidas eam thuris profusionem aegre fe
 rens: thusque persaepe adimens inquit. Eus tu puer large sic odo
 res offeres quom regionis thuriscerae potiere: Qui Arabia tandem
 potitus rex thure honestam nauim misit ei ac epistolam in haec p
 pe uerba: Misi ad te thuris & cassiae talenta: neque minima sunt: Ma
 ximi facias in diuinis rebus: utpote qui non sis nescius nos pigme
 tiferi potitos soli: Eidem Alexandro postea adulto placuere & lu
 chi pensiles in delubris arborum non mala ferentium lucentes: ut
 in templo quondam Apollinis palatini: quem idem Alexander the
 barum expugnatione captum Lucinae dicauerat: apud iunonis quo
 que Lucinae templum in Brutiis aetatem agens Hannibal aram ibi
 condidit dedicauitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo pu
 nicis graecisque litteris inscripto: idem pro tot tamque foeliciter in
 italia gestis maxime post labefactam ex cannensi clade rem roma
 nam ad internitionem pene redactam diis immortalibus sacrum
 agi haberique iussit: iouis autem templo quod primum in urbe co
 secratum est: Romulus primus spolia ab Acrone cenientium rege
 ab eo occisio detracta rettulit: Cornelius deinde Cossus quom Co
 lumnium hetruscum Fidenatum ducem obrunxisset eidem deo
 spolia consecrauit. nec. M. Marcellus silentio inuoluendus: qui apud
 Padum Briomatum gallorum regem ab eo superatum & caesum
 armis exiit inde procedens & ad Feretrii ionis templum ascendit:
 ea illi solenni dedicatione suspendit: Neque his contentus Mar
 cellus est: captis namque syracusis ornamenta signa urbis tabulasque

LIBER

quibus ciuitas illa florebat Romam deuēxit: patriisq̄ diis suspendit
uisebantur ea ad portam Capenam in templo ab eo dedicato: ab
eodem legim⁹ uirtutis templum & honoris renouatum: quod mul
tis ante annis fuerat bello Iugustiona. Q. Maximo dedicatum Tul
lum Hostilium quom bis de Albanis de sabinis tertio triumphā
ffet: inuenio phanum Saturno ex uoto consecrauisse etiā Satur
nalia tunc primum Romae instituta: quāuis Varro libro qui est de
sacris ædibus. vi. scribat: aedem Saturni ad forum faciendū locasse
L. Tarquiniū regē. T. uero Lartiū dictatorē: saturnalibus eā dedica
sse: nec me fugit Gelliū scribere senatū decreuisse ut aedes saturni
fieret: eiq̄ rei, L. Furium trib. militum præfuisse Tarquini⁹ cui co
gnomen supbo ex moribus datū: templū ex hostiū spoliis erexit:
quod quom inauraretur cedentibus diis caeteris mirabile dictu re
stiter eiumenta & terminis tanquam numina haec contumacia fir
ma omnia & aeterna pollicerentur: Scipio Numantini⁹ uirtutis pha
num erexit: deinde, C. Marius de manubiis Cymbricis & Theo
thonis aedem honori & uirtuti fecit: post Scaurus Aemilius tem
plum menti quod circiter bellum Cymbricum nactus cum scilicet
eloquentia & eruditio urbem ingressæ eam cœperint amplissime
exornare. Aemilius consul quom Gallos acie uicisset ex ipsis gal
lorum torquibus aureum Ioui trophæum erexit: Quod deuoui
ssent Galli si uicissent de romanis spoliis Marti Gallico torquem
aureum cōsecraturi. At qui Furius Camillus quom Gallorum ex
tinxisset incendium & Romam auro liberandam e lance abstuli
ssit: non consilii: non fortitudinis: sed famæ & uaticinii templum iu
xta uiam nouam erexit: pulcherrimum operum Pantheon Ioui ul
tori ab Agrippa factum ueterum monumenta produnt: Minerua
Romae iuxta Capitolium quondam sita quae Heuphranoris erat
Castuliana postea dicta a. Q. Luctatio Catullo dicata: aliam Mi
neruam Romae ad aedem Fortunæ Aemilius Paulus dedicauit: Fe
cit & Spurius Clauilius Iouem in capitolio uictis samnitibus sacra
lege pugnantibus ex pectoralibus corium ocreis & galeis: Diuus
Iulius thoracem quem Veneri genitrici in templo eius dicit: ex
Brytannicis margaritis factum uoluit intelligi: Pompeius magnus
imperator uitem auream cum botro in templo Iouis Capitolini sa
crauit. erat autem quingentorum talentorum auri titulum habens
Aristoboli filii Alexandri regis Aug. Cæsa. omnium templorum

conditor legitur aut restitutor: diuus Vespasianus concordiae sine
 pacis templum ædificauit effecitque ac ne ista in re uniuersa perse-
 quar: quoniam longum nimis & operosum id quidem esset horū
 illustrium ducum & aliorum subsequentiū imperatorum conte-
 xtu certamine religionis ac laudis emulatione nec inferior Sigis-
 munde ut aliquando in te iure suo nostra desinat: unde cæpta est
 oratio: Post consumationem Italici belli inuicta animi tui uirtu-
 te cunctis hostibus profligatis prostratis que ab armis ad negotia
 urbana mentem conuertens: de manubiis obsessarum deditarum
 que per te urbium summa sacratissimi diuini que principis religio-
 ne frætus prætar ædes sacras extra tertio ab urbe lapide ī mōte ma-
 risque prospectu sitas: templum illud percelebre omnique admira-
 tione dignum ac unicum denique monumētum regni nominis tui
 intra moenia urbe media ac forotenus a fundamentis extructum
 deo dicatum reliquisti: tātaque diuitiarum largitate tam mirificis pi-
 cturæ toreumatumque ornamentis ut ī hac celeberrima urbe plu-
 rima quō sint cognitu & memoratu digna: nihil antiquius sit: nihil
 quod magis uisendum putetur: amplissimis præsertim parietibus:
 permultis que altissimis arcubus peregrino marmore exædificatis:
 Quibus lapideæ tabulæ: quibus uestiuntur pulcherrime sculptæ in-
 spiciuntur: unaque sanctorum patrum uirtutum quattuor ac cæle-
 stis zodiaci signorum errantiumque siderum: sibillarū deinde mu-
 sarumque & aliarum permultarum nobilium rerum imagies quae
 nec dum praeclaro lapidæ ac sculptoris artificio: sed etiam cog-
 nitione formarum liniamentis abs te acutissimo & sine ulla dubitatio-
 ne clarissimo huius sæculi principe ex abditis philosophiæ penetra-
 libus sumptis intuentes litterarum peritos & a vulgi fere penitus ali-
 enos maxime possint allicere: præcellētissimis præterea loca hæc
 sanctissima pontificis priuilegiis & numeris donis ac sanctorum
 reliquis ornasti: Quom ultra hæc maximum quotannis aeris &
 aurum redditum per te his deo dicatum: Gemmas: Margaritas: Pa-
 teras aureas: Calices: Acerras: Thuribula: Cruces: Candelabra Ta-
 bulas: Organa: Tunicas purpureas & Trabeas textili auro pluri-
 ma denique sacrorum ethnicorumque librorum ac omnium opti-
 marum artium uolumina una donatione contuleris: Nouitium sa-
 ne præclarum & ingens ad immortalitatem inuentum: Quom
 non auro. argento: aere uel marmore: calce uel lapidibus tantum

LIBER

Verum in bibliothecis ab illis dicari uolueris quorum immortales animæ in locis hisdem loquuntur: Caterarum rerum tuarum cumulum referre haud facile dixerim quō præter hæc tot claris opū monumentis adeo nomen tuum passim illustretur ut nulla unquā tam surda posteritas: nulla tam ingrata fama futura sit quæ nō illud in cælum tollat ac debitis & optatis laudibus prosequatur. Videor certissima salus lumenq; ac patriæ decus & pater Sigismunde Pandulphæ Malatesta optatum iussionis tuæ meiq; operis rerum militarium munus absoluisse non nescius potiora esse quæ iuebantur q̄ sustinere mediocre cuiuspiam posset ingenium: proindeque plurima me incognita præteruisse quæ commode potuissent his uoluminibus inseri. Caterum cū cōmunis humani (ut ita dixerim) animi morbus sit ut plura longe quisq; nesciat q̄ sciat: nec ut Flaccus inq̄t: Quiuis horrentia pilis agmina Nec fracta percuntes cuspide gallos aut labentis equo describat uulnera parthi. Si qd in his libris parum est uel nimium si quidq; quod ex illo prisco & disertissimo ueterum dicendi more fluere ac retro sublapsum referri uisum sit mihi succenseant soli rogo si quid autem satis quod posteritate dignū in arceq; poni queat quasi Minerua illa Phydæ uel ex ipsius mineruæ officina exiisse uideatur nō mihi sed diuino numini tuoque deinde gratias mecum magnas nedum agant sed ingentes & cumulatissimas referant: qui ad suscepti laboris metam in magnis bellorū æstibus esses licet: studia tamen nostro ductu & auspiciis tuis lucidiora & alacriora fouens calcar semper addidisti: & currentem ut aiūt ad cursum assidue prouocasti.

Laus Deo Finis

*Innocentij octauis pont. max. Anno pmo. Salutis
 uo. m. cccc. lxxv. die vi. Septem. Eius libri
 huius ego Geraldus bonzagus R. omnia. p. calum. xij. pilat*

Dantis tertii Aligeri

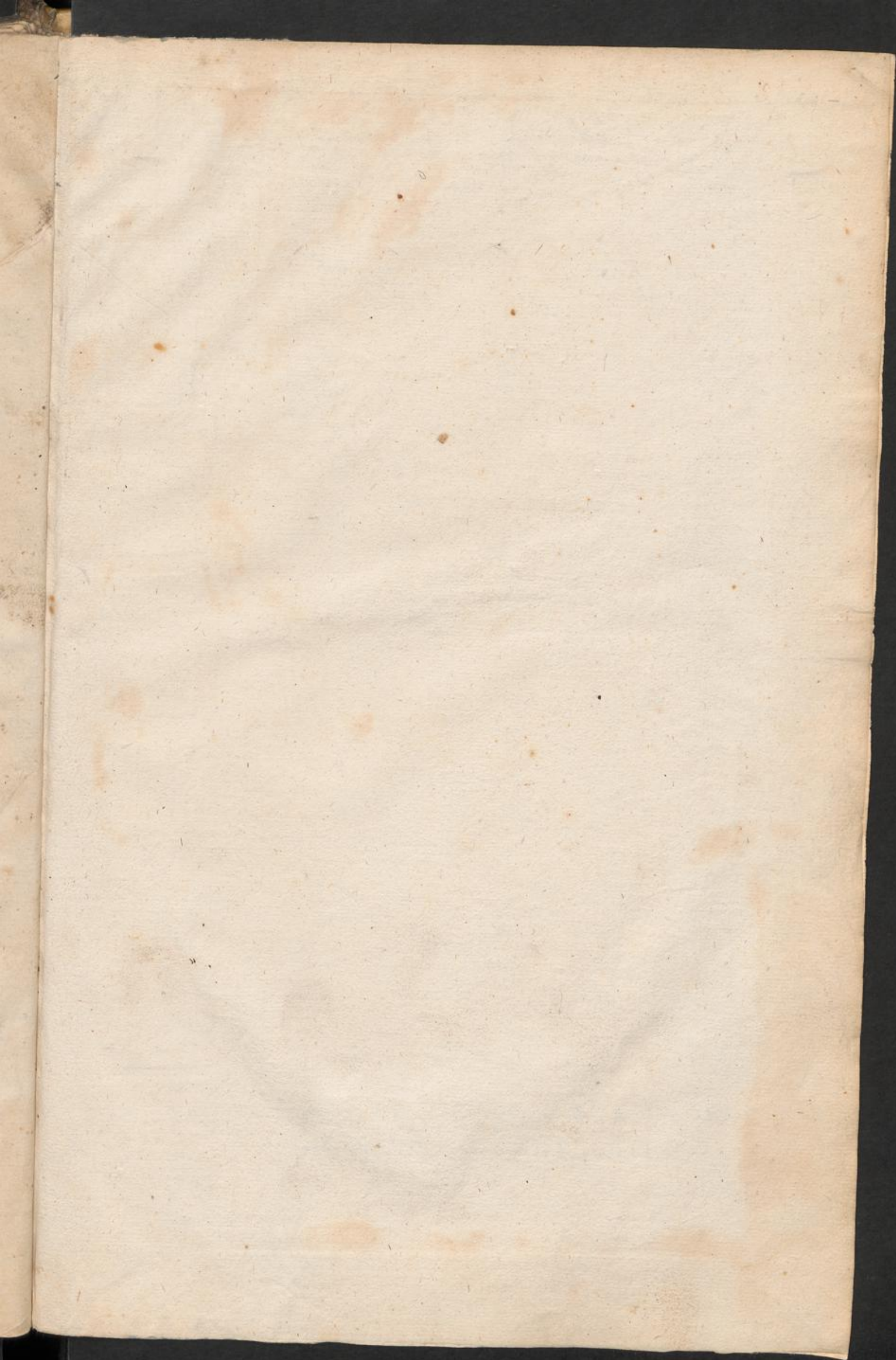
Qui modo Romuleam seruarat ab hostibus urbem
Et Capitolini culmina celsa Iouis
Quiq; ducem Calabrum castris spoliarat et armis
Inq; omni felix agmina victor erat
Marmore dux Venenum iacet hoc Malatesta Robertus
Fecit adhuc tantum non libitina nefas
Cur fraudata rapis iuuenem fortuna: putabas
Nunquid (dum numeras partha trophæa) senem.

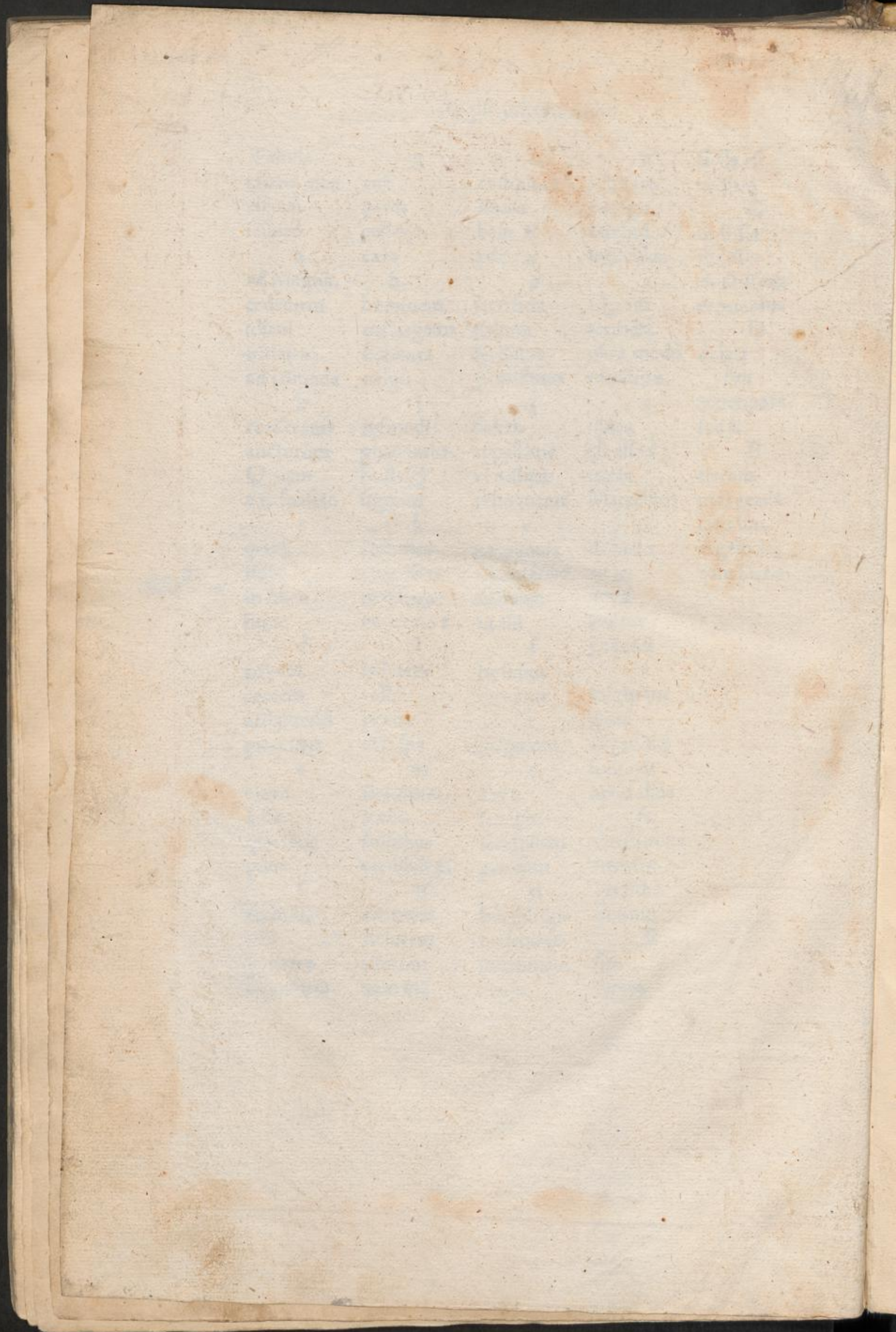
Quisquis funesto ualidas sub Marte cohortes
Et sequitur missas per freta salsa rates:
Ille raguseum tollat super astra Honinum
Ingenioq; uiri præmia digna ferat
Impressit quoniam quoniam modo bella gerantur
Machina uel quauat inœcna quæq; solo.

Veronæ impressum anno dñi. M. cccc. lxxxiii. xlii. februarii

Registrum huius libri

Tabula				siella est
charta alba	g	o	x	uictore
elēcus	aut	complura	teloniam	C
sciluro	partis	nemo	exostra	uidisset
a	collega	bene &	terebrā	redisset
ad Magna.	caelo	redituus	musculus	doctissim⁹
cedentem	h	p	y	repetamus
tiliani	hominem	sacrificia	Quom	D
tridates	col. legatus	tialium	tormēta	delata
ad cōmoda	habitur⁹	scribitur	ultra modū	fuit
b	ueluti	præsidium	machinæ	& tempore
conferam⁹	i	q	z	sed &
auctororum	iusmodi	dalem	uinea	E
Quam	gnationib⁹	appellatur	est aliud	uerum
a uespasiō	hostelq;	et militiæ	tetras	ut et gratiā
c	signum	relinquatur	Marcellin⁹	claudius
q̄ ora	k	r	&	Agatocles
statu	samnites	papylionis	de bello	eam sacris
in filios	erexissen	atheniētib⁹	est in	
hunc	neq; fugæ	focminæ	naue	
d	imperato r	ut aliū	eorum	
urbem	l	f	galionis	
contem	baleares	hostibus	⁹	
assentiēdū	collo	quæ ante	fulguraue	
prauitatis	præter	ita esse	ignis	
e	acti spa	propriam	expeditiq;	
extra	m	t	sunt qui	
Esse	immineat	Pero	apud alios	
quo sane	xxix.	seu spu	A	
pulis	hostibus	secespitans	clarissimus	
f	credibilem	per eam	incussit	
Achillis	n	u	gressib⁹	
cibi	obrueret	his q̄drigis	in limo	B
perferre	dolōrem	masculino	fuit	
necessariis	istorum	instrumētū	iurant	
	nam ma	turris		

$()^{2-5}, a^{10}, b-2^8, \&^{10} \rho^{10}, A-D^8, E^{2-9} = 250 \text{ ll. (0/254)}$;
locks (δ^6) (fossilite present), E^1 , and blanks $()^1, E^{10}$.

